

ISSN 2587-2591

TOBİDER

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Volume: 7 / Issue: 4

Cilt: 7 / Sayı: 4

2023

ULUSLARARASI TOPLUMSAL BİLİMLER DERGİSİ

TOBİDER
ULUSLARARASI TOPLUMSAL BİLİMLER DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ACADEMIC JOURNAL

Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi (TOBİDER), yılda dört defa yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

TOBİDER Dergisi'nde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukukî açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları yayıncıya aittir. Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. TOBİDER; MLA, ResearchBib, Eurasian Scientific Journal Index, International Citation Index, CrossRef, WorldCat, Türk Eğitim İndeksi, Directory of Indexing and Impact Factor, Sindex, CiteFactor ve Asosindeks tarafından taranmaktadır.

International Journal of Social Sciences (TOBİDER) is an international peer-reviewed journal published four times a year.

All responsibility for the language, scientific and legal aspects of all articles published in TOBİDER Journal belongs to the authors, and the publishing rights belong to the publisher. It cannot be partially or completely printed or reproduced in any way without the written permission of the publisher. The Editorial Board is free to publish or not to publish the articles submitted to the journal. TOBİDER is indexed by MLA, ResearchBib, Eurasian Scientific Journal Index, International Citation Index, CrossRef, WorldCat, Turkish Education Index, Directory of Indexing and Impact Factor, Sindex, CiteFactor and Asosindex.

ISSN/e-ISSN: 2587-2591

Volume 7/4 2023

Baş Editör / Chief Editor

Prof. Dr. Zeynep ZAFER - Ankara University

Editörler / Editor

Assoc. Prof. Dr. Hakan Emre Ziyagil – Niğde ömer Halisdemir University

Asst. Prof. Dr. Sadık HACI - Ankara University

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Maja Jakimovska Tosic - Institute of Macedonian Literature

Prof. Dr. Mariola Mikołajczak - Adam Mickiewicz University, Poznan

Prof. Dr. Binyamin BİRKAN - Biruni University

Prof. Dr. Marinela Mladenova - South-West University "Neofit Rilski"

Assoc. Prof. Dr. Nurie Muratova - South-West University "Neofit Rilski"

Assoc. Prof. Dr. Malika Aimagambetova - Kazakh National University "After Al-Farabi"

Assoc. Prof. Dr. Çiçek Əfəndiyeva – Azerbaijan National Academy of Sciences

Assoc. Prof. Dr. Mert KOZAN - Ankara University

Assoc. Prof. Dr. Melike Üzüm - Başkent University

Asst. Prof. Dr. Milena Angelova - South-West University "Neofit Rilski"

Asst. Prof. Dr. Bora Göktaş - Bayburt University

Asst. Prof. Dr. Vahdet ÖZKOÇAK - Hitit University

Asst. Prof. Dr. Mehmet Zeki ILGAR - Biruni University

Asst. Prof. Dr. Ayşe Tuba CEYHUN DUMAN- Biruni University

Asst. Prof. Dr. Süreyya ECE - Şırnak University

Asst. Prof. Dr. Zafer CEYLAN - Karamanoğlu Mehmetbey University

Asst. Prof. Dr. Sonnur AKTAY - Anadolu University

Asst. Prof. Dr. BİLGE GÖKTER GENÇER - Başkent University

Asst. Prof. Dr. Emine SONAL - Yaşar University

Asst. Prof. Dr. Fırat Erikli - Mersin University

Assist. Prof. Dr. Işıl Aydın ÖZKAN - Sinop University

Dr. Antony HOYTE-WEST – Independent Researcher – United Kingdom

Dr. Şekip AKTAY - Giresun University

TOBİDER

International Journal of Social Sciences

Volume 7/4 December 2023

TOBİDER
ULUSLARARASI TOPLUMSAL BİLİMLER DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

İletişim/Contact Info

E-mail: dacki007@gmail.com

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/toplumsalbilimler>

(ISSN: 2587-2591)

İÇİNDEKİLER

Gökhan ÖZKAYA & Gülsüm UÇAK ÖZKAYA

Küresel Gıda Güvencesi Endeksi Göstergelerinin Kovid-19 Sonrası Verilerle Değerlendirilmesi ve Çok Kriterli Karar Verme Teknikleriyle Ülkelerin Karşılaştırılması 1-32

Sibel YILDIZ

Andre Gıde'in Thesee Karakterinin Arkasındaki Anne Arketipi..... 33-46

Aykut KİŞMİR

Urdu Dili Öğretiminde Yeni Bir Yaklaşım Arayışı 47-56

Saniye Simla ÖZÇELİK

Behrâm-İ Sâdıki'nin İkdâm-İ Mîhen Perestâne (Yurtsever Girişim) Adlı Öyküsü Üzerine Bir Değerlendirme 57-67

Tufan ŞENTUNA

Çocuk Suçluluğunun Toplumsal Soruna Dönüşmesinin Değerlendirilmesi 68-90

Ozan Erdem GÜZEL

Graham Greene'in Stamboul Train Adlı Romanı ile İstanbul Treni Başlıklı İki Ayrı Türkçe Çevirisindeki Yemek Kültürüyle İlgili Göstergelerin Çeviri Göstergebilimi Bağlamında Çözümlemesi 91-112

Burcu KÖMÜRCÜ

Yaşçılığın İkili Görünümü Olarak Yüz Yogasi Pratiği 113-132

Sare Nur CİRİT & Zeynep ARKAN

Antonie De Exupery'nin "Küçük Prens" Eserinin Türkçe Çevirilerinin Erek Odaklı Çeviri Kuramı Bağlamında Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi 133-148

Emine Gözde ÖZGÜREL

Yahya Kemal'in Şiirlerinde Melamilik ve Rindane Duyuş 149-163

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 7/4 December 2023

Emine İNANIR

Ariadna Tıyrkova Williams'ın "Eski Türkiye ve Genç Türkler. İstanbul'da Bir Yıl" (1911-1912) Adlı Eserine Kültürel-Tarihsel Bir Yaklaşım 164-174

Hasan SARI & Dicle Lorin YÜKSEL

"Dijital Yerli ve Dijital Göçmen" Aile Bireylerinin Sosyal Medya Kullanım Farkları 175-192

Nehir UZUN

Okul Müdürlerinin Öğretim Liderliği Davranışlarına İlişkin Meta Analizi..... 193-230

Recep BOZBIYIK & Mustafa MÜCAHİT

Onat Kutlar'ın "İshak" Öyküsünü Diltheyci Hermeneutik Anlayış Çerçevesinde Okumak 231-242

Yusuf AYDOĞDU

Onat Kutlar'ın "İshak" Öyküsünü Diltheyci Hermeneutik Anlayış Çerçevesinde Okumak 243-258

Alper GÜLBAY

İç ve Dış Politika Boyutları ile Yeni Osmanlıcılık..... 259-284

Habibe AKTAY & Serdar BOZKURT

Belirsizliğe Tahammülsüzlük Çalışmaları Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz 285-303

Aleyna IŞIK

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne: Sosyal Değişme ve Din Politikaları 304-325

Sencer Bilal BOSTAN & İlhan TURAN

Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Eğitsel Oyunlara İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi 326-346

CONTENTS

Gökhan ÖZKAYA & Gülsüm UÇAK ÖZKAYA

An Assessment of Indicators of the Global Food Security Index Utilizing Post-Covid-19 Data and Comparing Countries Using Multi-Criteria Decision Making Techniques 1-32

Sibel YILDIZ

Archetype De La Mere Derrier «Thesee» De Gide
The Mother Archetype In 'Thesee' By Gide 33-46

Aykut KİŞMİR

In Pursuit of a New Approach to Teaching the Urdu Language 47-56

Saniye Simla ÖZÇELİK

An Evaluation of Bahram Sadeghi's Story Entitled Eghdam-E Mihaan Parastaneh (Patriotic Initiative) 57-67

Tufan ŞENTUNA

Evaluation of the Transformation of Juvenile Delinquency Into a Social Problem 68-90

Ozan Erdem GÜZEL

The Analysis of the Signs Related to Culinary Culture in Graham Greene's Novel Titled Stamboul Train and Its Two Different Turkish Translations Titled İstanbul Treni Within the Context of Semiotics of Translation 91-112

Burcu KÖMÜRCÜ

The Facial Yoga Practice as a Dual Aspect of Ageism 113-132

Sare Nur CİRİT & Zeynep ARKAN

The Comparative Examination of Turkish Translations of Antoine De Saint-Exupéry's "The Little Prince" in the Context of the Target-Oriented Translation Theory 133-148

Emine Gözde ÖZGÜREL

Melamism and Rindane Sensibility in the Yahya Kemal's Poems 149-163

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 7/4 December 2023

Emine İNANIR

A Cultural-Historical Approach to Ariadna Tiyrkova Williams' "Old Turkey and Young Turks. A Year in Istanbul" (1911-1912) 164-174

Hasan SARI & Dicle Lorin YÜKSEL

Differences in Social Media Usage Between "Digital Native and Digital Immigrant" Family Members..... 175-192

Nehir UZUN

Meta-Analysis of School Principals' Instructional Leadership Behaviors 193-230

Recep BOZBIYIK & Mustafa MÜCAHİT

Investigation of the Concept of Gratitude in Âşik Ruhsatî's Poems in the Context of Values Education..... 231-242

Yusuf AYDOĞDU

Reading Onat Kutlar's "İshak" Story Within the Framework of Diltheyian Hermeneutic Understanding 243-258

Alper GÜLBAY

New Ottomanism With Domestic and Foreign Policy Dimensions..... 259-284

Habibe AKTAY & Serdar BOZKURT

A Bibliometric Analysis of Intolerance of Uncertainty Studies..... 285-303

Aleyna IŞIK

From the Ottoman Empire to the Republic of Türkiye: Social Change and Religious Policies 304-325

Sencer Bilal BOSTAN & İlhan TURAN

Examining the Opinions of Social Studies Teachers on Instructional Games Integrated Into Social Studies Course..... 326-346

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.16.1>

Volume 7/4

2023 p. 1-32

AN ASSESSMENT OF INDICATORS OF THE GLOBAL FOOD SECURITY INDEX
UTILIZING POST-COVID-19 DATA AND COMPARING COUNTRIES USING
MULTI-CRITERIA DECISION MAKING TECHNIQUES

KÜRESEL GIDA GÜVENCESİ ENDEKSİ GÖSTERGELERİNİN KOVİD-19 SONRASI
VERİLERLE DEĞERLENDİRİLMESİ VE ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME
TEKNİKLERİYLE ÜLKELERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Gökhan ÖZKAYA*

Gülsüm UÇAK ÖZKAYA**

ABSTRACT

The presence of growing disparities, political volatility, and compelled movements of people exert a substantial influence on the collective nutritional well-being of communities. The challenges posed by climate change and the depletion of natural resources present obstacles to achieving the United Nations' Sustainable Development Goals (UN SDGs) by 2030. Based on a study conducted by the United Nations Food and Agriculture Organization (FAO), it is projected that a range of 35 to 122 million individuals will experience a decline in their socioeconomic status, leading to poverty, by the year 2030. The study indicates that climate-related challenges and conflicts will contribute to a reduction in food security. The COVID-19 pandemic is anticipated to exacerbate the food security and nutritional status of the most susceptible areas as a result of its health and socio-economic consequences. The objective of this study is to examine the comparative conditions of several nations, including Turkey, using the CRITIC-based PROMETHEE approach. The analysis was conducted using data from the 2022 post-COVID-19 period in Global Food Security Index, with a specific focus on food security. This study contributes to the existing literature by highlighting the emerging issue of food security after the COVID-19 pandemic period. Based on the multi-criteria decision-making approach data analysis rankings, Finland, Ireland, the Netherlands, France, and the United Kingdom emerge as the top-performing nations. The countries situated in the lowest

* Assist. Prof. Dr., Yıldız Technical University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, E-mail: gozkaya@yildiz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2267-6568, İstanbul, Türkiye.

** Dr., Mimar Sinan Fine Arts University, E-mail: gulsumucak@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4207-6797, İstanbul, Türkiye.

spots of the ranking encompass Indonesia, Thailand, India, South Africa, and Vietnam.

Keywords: *COVID-19, Food Security, PROMETHEE, CRITIC, Sustainable Development Goals*

ÖZ

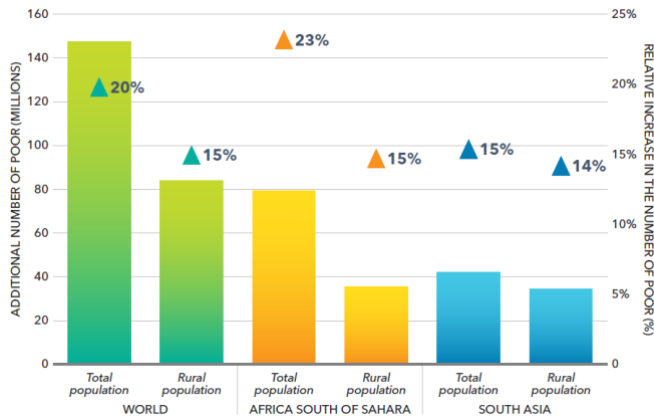
Artan eşitsizlikler, siyasi istikrarsızlıklar ve zorunlu göçler, toplulukların genel beslenme durumu üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. İklim değişikliğinin yarattığı zorluklar ve doğal kaynakların tükenmesi, Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine (BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri) 2030 yılına kadar ulaşılmasının önünde engel teşkil ediyor. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tarafından yürütülen bir araştırmaya göre, 2030 yılına kadar 35 ila 122 milyon kişinin sosyoekonomik statülerinde bir düşüş yaşayacağı ve bu durumun yoksulluğa yol açacağı öngörülüyor. Çalışma, iklimle ilgili zorluklar ve çatışmalar gıda güvencesinin azalmasını tetiklediği görülmektedir. COVID-19 salgınının, sağlık ve sosyo-ekonomik sonuçlarının bir sonucu olarak en duyarlı bölgelerin gıda güvencesini ve beslenme durumunu daha da kötüleştirilmesi bekleniyor. Bu çalışmanın amacı, CRITIC temelli PROMETHEE yaklaşımını kullanarak Türkiye'nin de aralarında bulunduğu birçok ülkenin karşılaştırmalı koşullarını incelemektir. Analiz, Küresel Gıda Güvencesi Endeksi'nde yer alan 2022 COVID-19 sonrası döneme ait veriler kullanılarak ve özellikle gıda güvencesine odaklanılarak gerçekleştirildi. Bu çalışma, COVID-19 pandemisi dönemi sonrasında ortaya çıkan gıda güvencesi konusuna dikkat çekerek mevcut literatüre katkı sağlamaktadır. Çok kriterli karar verme yaklaşımı veri analizi sıralamasına göre Finlandiya, İrlanda, Hollanda, Fransa ve Birleşik Krallık en iyi performans gösteren ülkeler olarak ortaya çıkıyor. Sıralamanın en alt sıralarında yer alan ülkeler arasında Endonezya, Tayland, Hindistan, Güney Afrika ve Vietnam yer alıyor.

Anahtar Kelimeler: *COVID-19, Gıda Güvencesi, PROMETHEE, CRITIC, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri*

1. Introduction

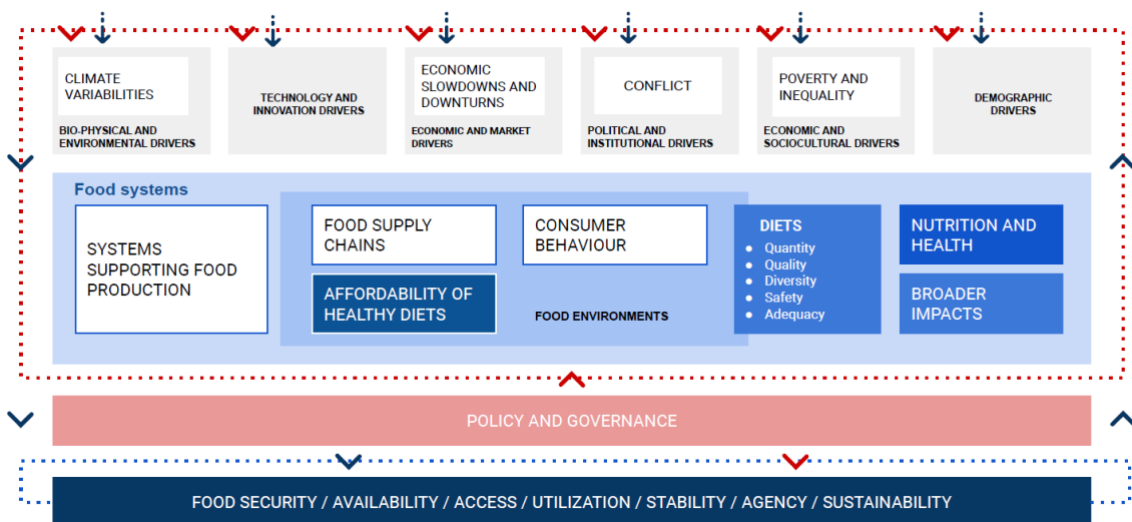
Before the initiation of the COVID-19 pandemic, there was a notable increase in global food insecurity. The present crisis poses a significant risk of exacerbating this reversal, so nullifying the advancements achieved in the worldwide efforts to eradicate hunger and malnutrition. In light of declining incomes and disruptions to supply chains caused by movement restrictions and logistical challenges stemming from the pandemic, the global community is confronted with ongoing difficulties in effectively addressing pre-existing challenges to food security (Singh, Kumar, Panchal, & Tiwari, 2021). The particular concerns are the exacerbating climate and environmental dynamics, such as insufficient precipitation, escalating temperatures, inundations, severe weather events, as well as conflicts and warfare (Scheffran, 2020). The occurrence of frequent shocks is causing overlapping effects that undermine resilience, resulting in the most severe and urgent risk to global food security. The attainment of the second United Nations Sustainable Development Goal (SDG), which aims to eliminate hunger by the year 2030, may face significant challenges unless interventions are implemented to address underlying and entrenched issues (Trends, 2017). Figure 1 depicts the effects of the worldwide economic crisis caused by the COVID-19 pandemic on the prevalence of extreme poverty (Fan, Teng, Chew, Smith, & Copeland, 2021).

Figure 1. Extreme destitution impacts of the COVID-19 global economic crisis

During periods of crisis, the impacts of systemic gaps are experienced with heightened intensity. In light of the global dissemination of the covid-19 pandemic, the presence of economic, social, and environmental disparities has exerted a significant influence on nations' capacity to address the essential requirements of their citizenry, encompassing sustenance, healthcare, and economic stability (Myant, 2020). The global health crisis has brought to light the vulnerabilities that these elements present to food systems and emphasized the significance of investigating not only the present extent of food insecurity, but also the fundamental catalysts and origins. The transmission of impacts from different causes occurs throughout food systems, leading to the undermining of both food security and nutrition. Figure 2 illustrates several significant factors that contribute to the food crisis.

Figure 2. The factors contributing to the food crisis (GFSL, 2020)

Countries and territories experiencing significant food crises mostly attributed to conflict have also been impacted by meteorological extremes, economic shocks, such as the

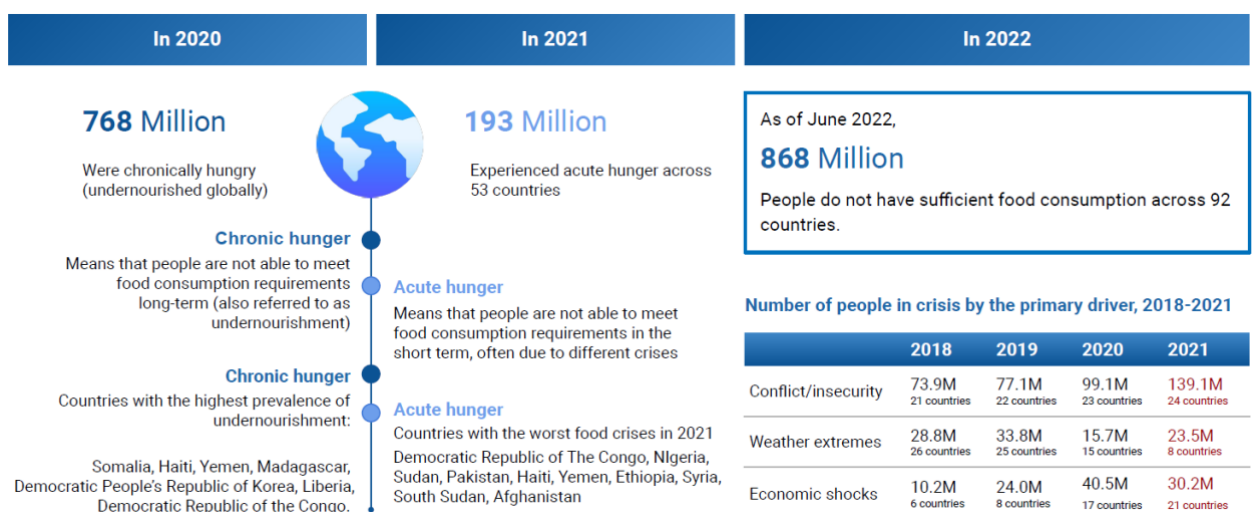
COVID-19 epidemic, or a combination of both (Savary et al., 2020). These two causes frequently contribute to the escalation of tensions and conflicts through the intensification of rivalry over finite natural resources and income-generating prospects. The COVID-19 pandemic has resulted in a worldwide economic recession in the year 2020 (Sułkowski, 2020). Table 1 presents the variations in key economic indicators during the current recession across different areas and economic segments.

Table 1. The global economic ramifications of the COVID-19 pandemic in 2020 (GFSI, 2020)

	PERCENTAGE CHANGE FROM BASE YEAR VALUES				
	Real GDP	Household consumption	Export of goods (value in constant dollars)	Agrifood real value added	Agrifood exports (value in constant dollars)
World	-5.0	-1.0	-20.9	-1.8	-24.8
Developed countries	-6.2	-0.1	-23.5	-3.1	-23.8
Developing countries	-3.6	-2.5	-18.0	+0.1	-30.5
Africa south of Sahara	-8.9	-3.2	-35.2	+3.9	-20.6
South Asia	-5.0	-3.7	-27.1	-2.0	-30.7
Southeast Asia	-7.0	-4.2	-27.7	-2.8	-31.9
Latin America	-5.9	-4.4	-30.8	-3.9	-28.5

Figure 3 illustrates the primary factors that influenced food security during the pandemic and the subsequent two years.

Figure 3. Determinants of and outlook for food insecurity throughout the global epidemic and following two years (Organization, 2022)

A total of 868 million individuals experience inadequate food consumption. Since the commencement of 2022, there has been a notable surge of 30 percent in the prices of fertilizers. Food export restrictions were implemented in a total of 35 nations. According to available data, a significant proportion of the population in low-income nations,

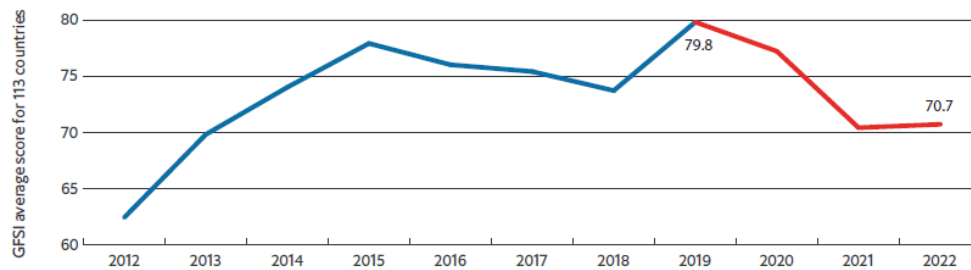
specifically 88%, lacks access to nutritious food options. There are a total of 25 countries that are classified as 'high risk' and seeing a decline in their overall conditions. In the year 2022, there was a global average increase of 20% in food costs, and this rising trend continues (Organization, 2022).

Food price shocks have a dual role as both a consequence and a factor influencing conflicts. The food prices were seeing an upward trajectory due to a resilient demand, primarily driven by the recuperation from the economic downturn caused by the Covid-19 pandemic. This trend was observed prior to the occurrence of Russia's invasion. The onset of the Ukraine conflict has resulted in significant rises in the expenses of energy, fertilizer, and commodity prices, thus leading to price hikes of up to 30% for essential food items. Certain regions in the United States are currently experiencing a significant surge of 300% in the costs associated with fertilizers (Guenette, Kenworthy, & Wheeler, 2022). The global community is currently confronted with the occurrence of the third global food price crisis within a span of 15 years. Policymakers are determined to prevent a recurrence of the circumstances saw in 2008, when food prices similarly reached unprecedented levels. However, they are confronted with a formidable challenge. The International Panel of Experts on Sustainable Food Systems has observed that the convergence of climate change, pervasive poverty, and conflicts is currently generating pervasive and endemic risks to global food security. Consequently, there is a likelihood that elevated food prices could become the prevailing norm unless measures are implemented to mitigate these threats (Rother et al., 2022). Figure 4 illustrates the fluctuation in worldwide average food costs throughout the period of 2012 to 2022.

Figure 4. Trend in average worldwide food prices from 2012 to 2022 (Organization, 2022)

Change in global average food costs, 2012-22

Between 2019 and 2022, the GFSI score for change in average food costs plummeted by 11.4%.
(Lower score = higher average food costs)

The importation of food due to necessity results in a situation where countries become reliant on external sources to meet the dietary needs of their populations. Food insecurity is a phenomenon that arises in this context. Presently, a minimum of 34 nations across the globe face the challenge of food insufficiency due to limited access to water and land resources. This phenomenon encompasses a substantial proportion of the worldwide populace who are compelled to depend on imported sustenance for their survival. Food crises have a detrimental impact on all individuals, but they disproportionately afflict impoverished and marginalized communities, exacerbating their vulnerability (Poudel & Gopinath, 2021). There are two explanations for this. One prevalent characteristic observed in the least developed nations is their dependence on imported food.

Additionally, it is worth noting that in economically disadvantaged nations, a significant portion, at least 50%, of household spending is allocated towards food. The prevalence of food-export restrictions has experienced a notable increase of 25%, resulting in a cumulative total of 35 countries implementing such measures over a brief period in 2022. By the conclusion of March 2022, a total of 53 newly implemented policies pertaining to food commerce were recorded. Among these, 31 policies were identified as restrictive measures on exports, while nine policies specifically targeted the curtailment of wheat exports. Several prominent food exporting countries, including Argentina, India, Indonesia, Kazakhstan, and Russia, with minor exporters such as Algeria, Turkey, and Serbia, have implemented measures to restrict food exports (Kowalska, Budzyńska, & Białowas, 2022).

Table 2 presents a comprehensive overview of significant food export limitations (GFSI,

Country	Type of food product	Ban end day
Argentina	Soybean oil, soybean meal	31 Dec 2023
Algeria	Pasta, wheat derivatives, oil, sugar	31 Dec 2022
Egypt	Vegetable oils, maize	12 Jun 2022
	Wheat, flour, lentils, pasta, beans	10 Jun 2022
India	Wheat	31 Dec 2022
Indonesia	Palm oil, palm kernel oil	31 Dec 2022
Iran	Potatoes, eggplants, tomatoes, onion	31 Dec 2022
Kazakhstan	Wheat, wheat flour	15 Jun 2022
Kosovo	Wheat, corn, flour, vegetable oil, salt, sugar	31 Dec 2022
Turkey	Beef, goat meat, butter, cooking oils	31 Dec 2022
Ukraine	Wheat, oats, millet, sugar	31 Dec 2022
Russia	Sugar, sunflower seeds	31 Aug 2022

2022).

Under specific conditions, the implementation of export limits can lead to a decrease in domestic pricing. Nevertheless, as an increasing number of nations implement limitations, there exists an elevated potential for price instability, frenzied purchasing, scarcities, and stockpiling. Besides to the aforementioned considerations, addressing the formidable task of providing sustainable nourishment for a global population of 10 billion individuals necessitates the implementation of other solutions. In order to mitigate the impact of shocks, it is imperative for governments to allocate resources towards research and development (R&D) endeavors, thereby ensuring the attainment of long-term robustness and stability. Entrepreneurs and innovators worldwide are diligently endeavoring to devise solutions. In order to achieve their objectives, AgTech and New Food innovators engage in the development of services and technologies that prioritize the enhancement of agricultural efficiency and sustainability. Their efforts also revolve around the innovation of food processing techniques, the improvement of food ingredients, and the creation of next-generation food products (Lajoie-O'Malley, Bronson, van der Burg, & Klerkx, 2020; Sodano, 2019). Figure 5 illustrates significant innovations and progressions within the realms of food and agricultural production.

Figure 5. Changes and improvements of great significance in the food and agricultural industries (GFSI, 2022)

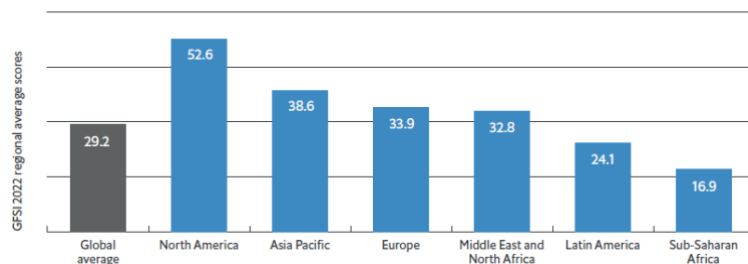
- U-Sync, a Taiwanese enterprise, offers cost-effective Internet of Things (IoT) sensors equipped with an integrated SIM card and solar power supply capabilities, all available at a reasonable monthly subscription rate. Farmers has the capability to readily modify the positioning of sensors in accordance with the specific requirements of their agricultural operations. This enables farmers to actively monitor real-time environmental data pertaining to their fields.
- Unilever employs computerized replicas of their manufacturing facilities, sometimes referred to as digital twins. The Azure Internet of Things (IoT) system facilitates the integration of IoT sensors and smart edge applications with manufacturing facilities and operations. Data is transmitted encompassing a wide range of variables, including but not limited to temperature measurements and production cycle durations, to the digital twin program.
- The laboratory-cultivated chicken products of Eat Just, a United States-based corporation, are manufactured in Singapore, where the company's central operations are located. Additional domestic start-ups, such Umami Meats and Shiok Meats, have emerged in the market, focusing on the production of cell-cultured fish as well as providing cultivated options for seafood and red meat (GFSI, 2022).

The available research indicates that investment in research and development (R&D) yields substantial benefits, not just by enhancing production but also by contributing to broader welfare outcomes, including the elimination of poverty. However, this particular indicator exhibits one of the lowest rankings in the 2022 Global Food Security Index (GFSI), with an average global score of 29.2. This low score is mostly influenced by the regions of Sub-Saharan Africa and, to a lesser extent, Latin America. Moreover, there has been a decline of 10% in public investment in research and development (R&D) since the year 2012. Figure 6 illustrates the worldwide allocation of public funds for research and development activities in the agricultural sector during the year 2022 (GFSI, 2022; Organization, 2022).

Figure 6. The global allocation of public funds towards agricultural research and development in 2022 (GFSI, 2022; Organization, 2022).

Global public expenditure on agricultural R&D, 2022

In 2022, Latin America and Sub-Saharan Africa score below the global average for spending on agricultural R&D.

The objective of this study was to assess a comprehensive metric for assessing national food systems, with a specific focus on investigating and analyzing the factors influencing food security in countries around the globe. The Global Food Security Index (GFSI) was utilized as the primary tool for this analysis. The index considers the country's ability to adequately fulfill the caloric and nutritional requirements of its population, while also assessing the influence of external factors such as agricultural infrastructure, political stability, and climate hazards, among other variables. Furthermore, this development has presented policymakers with a valuable chance to integrate the influence of climate-related variables into the discourse surrounding food security within their respective nations. The GFSI report integrates the analysis of index trends and outcomes with an assessment of the impact of an unforeseen crisis, namely the covid-19 pandemic, as well as enduring structural factors like climate risk. These factors contribute to the amplification of pre-existing vulnerabilities within the global food system. Conversely, it is worth noting that both immediate and long-term factors also present prospects and room for inventive solutions and innovation.

The following are a few of the most significant highlights from the GFSI 2022 Report (GFSI, 2022):

- Shocks like the covid-19 outbreak, high input costs, and the war in Ukraine have led to increased prices for food around the world, causing affordability scores to plummet. Between 2019 and 2022, the index's affordability score fell by 4%. The covid-19 epidemic and increasing prices for agricultural inputs have had a significant role in this reduction, along with declining trade freedom and the government's incapacity to fund safety nets. Recent events, such as an overall increase in food prices of 7.9 percent, are not reflected in this drastic decline.
- The most volatile and climate-vulnerable regions in the world are also the ones with the lowest levels of food security.
- The state of food security varies considerably from one country to the next.
- To mitigate climate change, we must immediately focus on improving our irrigation and water management practices.

The most significant increases observed in the Global Food Security Index (GFSI) between the years 2019 and 2022 are shown in Table 3.

Table 3. Highest GFSI increases from 2019 to 2022 (GFSI, 2022)

Pillar or indicator		Percent increase from 2019 to 2022
2.1)	Access to agricultural inputs	4.2%
2.1.1)	Access to finance and financial products for farmers	3.1%
2.1.2)	Access to diversified financial products	6.9%
2.1.3)	Agriculture producer prices	13.4%
2.1.6)	Empowering women farmers	18.5%
2.2)	Agricultural research & development	6.8%
2.2.2)	Access to agricultural technology, education and resources	10.2%
2.2.3)	Commitment to innovative technologies	6.9%
2.9)	Food security and access policy commitments	10.7%
2.9.1)	Food security strategy	13.3%
2.9.2)	Food security agency	5.7%
3.5.2)	Food safety mechanisms	6.1%
Sustainability and adaptation pillar		3.9%
4.5)	Political commitment to adaptation	10.4%
4.5.1)	Climate finance flows	16.7%
4.5.2)	Environmental- economic accounting implementation	25.7%
4.5.5)	National agricultural adaptation policy	16.1%
4.5.6)	Sustainable agriculture	3.6%
4.6)	Disaster risk management	13.7%
4.6.1)	Pest infestation and disease mitigation	11.3%
4.6.2)	Risk management coordination	18.7%

The subsequent sections of the research are organized in the following manner: The second section provides the literature review. The methods that have been proposed are elucidated in Section 3. The results are provided in Section 4. The conclusion and discussion are presented in sections 5, respectively.

2. Literature Review

This study seeks to contribute to the existing literature by examining the emerging issue of food security, which has been exacerbated by the worldwide COVID-19 epidemic, wars, and long-term structural causes. Additionally, this research employs Multi-Criteria Decision Making methodologies to further analyze this topic. The anticipated utility of the study's findings and methods extends to scholars and policymakers on a global scale. The ranking of the 40 countries was determined by evaluating four dimensions: affordability, availability, quality, and safety. Additionally, the assessment considered natural resources and resilience, encompassing a total of 55 indicators. The CRITIC and PROMETHEE methodologies were employed to carry out the analysis.

Several scholarly articles have been published on this issue in the academic literature. In their study, Leroy, Ruel, Frongillo, Harris, and Ballard (2015) conducted research to identify the most appropriate indicators for assessing the many aspects of access to food security. Additionally, they provided suggestions for future research in this area. Desiere, D'Haese, and Niragira (2015) conducted a study in Burundi to assess the cross-sectional and intertemporal validity of the Household Food Insecurity Access Scale (HFIAS). In a study conducted by Garibaldi et al. (2017) it was shown that agricultural techniques have the potential to enhance biodiversity, livelihoods, and food security. In their study, Pérez-Escamilla, Gubert, Rogers, and Hromi-Fiedler (2017) incorporated considerations on food safety measurement and governance problems while assessing the applicability of several food insecurity indicators for policymakers. Cafiero, Viviani, and Nord (2018) used methodologies grounded in the Rasch model for the purpose of establishing the eight-item Food Insecurity Experience Scale (FIES). This scale is designed to assess worldwide food insecurity by employing a set of criteria. In their study, Smith, Kassa, and Winters (2017) employed the Food and Agriculture Organization's food insecurity experience measure to evaluate the prevalence of food insecurity in Latin America and the Caribbean region. Smith, Rabbitt, and Coleman-Jensen (2017) conducted an extensive review of the scholarly literature pertaining to the various dimensions of food insecurity within prosperous countries. Poulsen, McNab, Clayton, and Neff (2015) undertook a thorough assessment of the impacts of urban agriculture on food security in the least developed countries. In a study conducted by Kansime et al. (2020), it was found that COVID-19 has adverse effects on both household income and food security in Kenya and Uganda. Pachapur et al. (2020) published a report pertaining to the subject of food security and sustainability.

Numerous investigations have been conducted utilizing the methodology applied in this particular study, encompassing the subsequent: In 2010, a comprehensive investigation of the existing literature on PROMETHEE methodologies and applications was carried out by Behzadian Behzadian, Kazemzadeh, Albadvi, and Aghdasi (2010). Out of the 217 publications evaluated, a total of 195 papers, accounting for 89.9 percent, were considered suitable for the aims of this review. The authors encountered challenges in identifying relevant concerns due to the wide range of applications of PROMETHEE techniques, which exhibited considerable diversity. After conducting a comprehensive analysis of the submissions to identify commonalities and distinctions, a total of 195 papers were categorized into nine distinct groups. The subsequent table presents a summary of the quantity of papers and their respective proportion in relation to the overall total, categorized by field. According to the data presented in Table 4, a considerable proportion of the research publications on PROMETHEE focused on the subject of management (Behzadian et al., 2010).

Table 4. The classification of articles based on their respective fields of application (Behzadian et al., 2010).

Application areas	N	%
Environment Management	47	24.1
Business and Financial Management	25	12.8
Hydrology and Water Management	28	14.4
Chemistry	24	12.3
Logistics and Transportation	19	9.7
Energy Management	17	8.7
Manufacturing and Assembly	19	9.7
Social	7	3.6
Other Topics	9	4.6
Total	195	100

3. Methodology and Data

Figure 7 presents the research framework that was used for the purpose of the study.

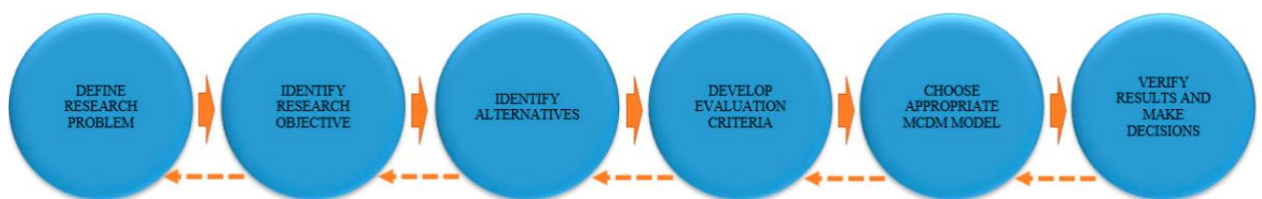

Figure 7. Generalized framework for MCDM process (Wang, Dang, Tibo, & Duong, 2021).

The objective of this study is to evaluate the food security performance of 40 nations worldwide through the application of Multi-Criteria Decision-Making (MCDM) techniques. These countries frequently hold significant importance within their respective regions in terms of both economics and population. The selection of these countries was based on their respective qualities and their representation of the regions in which they are geographically situated. Table 1 presents the nations that were included in the study, along with supplementary descriptive data.

The initial aspect of the study examines the affordability of food through the assessment of many factors, including the purchasing power of households, their resilience to market fluctuations, and the presence of support systems and interventions to aid households during times of crisis. After North America, Europe emerges as the region with the greatest scores in terms of these dimension indicators. This may be attributed to several factors including high incomes, low poverty rates, stable food costs, robust welfare mechanisms, and effective agricultural financing channels.

The second aspect of the research assesses various variables, including the adequacy of the country's food supply, the risk of supply disruption, the capacity for food distribution,

and scientific initiatives aimed at enhancing agricultural output. While European countries exhibit commendable performance in terms of agricultural infrastructures there are significant prospects for further growth, particularly in the domains of transportation networks and harvest volatility. It is imperative for nations to consistently monitor the number of agricultural storage facilities and the state of irrigation infrastructure on a frequent basis to uphold sustained food security, particularly during instances of severe weather events and subpar harvests.

The third aspect involved the evaluation of the diversity and nutritional features, as well as the safety, of the traditional dietary. The result list indicates that a majority of the top ten performing nations, namely six out of ten, are located in Europe. This observation suggests that the region as a whole possesses a notable proficiency in ensuring food quality and safety. The region exhibits a notable degree of dietary diversity, owing to its elevated income levels and abundant access to a wide range of food sources. Additionally, the region boasts a commendable availability of minerals, vitamins, and protein-rich meals. Government entities prioritize nutritional needs and the majority of these nations have implemented nutritional dietary standards to promote the consumption of a wholesome diet. In conjunction with the establishment of a food safety agency, it is imperative for any nation to possess a dependable energy infrastructure that facilitates the secure preservation and utilization of perishable commodities, including fruits and vegetables.

The final component of this study investigates the impact of global climatic hazards, specifically those connected to the weather, earth, water, and seas, on the entire food security condition of a nation. European countries tend to exhibit higher values in this dimension, with the Czech Republic, Finland, and Denmark being particularly notable for their favorable indicator scores in this category. Europe is at the forefront of addressing issues related to natural resources and resilience in the agriculture sector. Numerous countries within the region are currently exploring innovative strategies to effectively handle these obstacles. Dutch floating agricultural activities are being launched in response to the increasing sea levels.

Table 1 presents the nations that were included in the study, along with relevant descriptive data pertaining to each country. Table 5 was created by authors using the Global Innovation Index 2020 values.

Table 5. A concise overview of each country that was incorporated in the research (Dutta, Lanvin, & Wunsch-Vincent, 2020)

No	Country	Income	Region	Population (mn)	GDP PPPS	GDP per capita, PPPS
1	Australia	High	South East Asia, East Asia, and Oceania	24,8	1.386,60	52.375,50
2	Austria	High	Europe	8,8	464	52.137,40
3	Belgium	High	Europe	11,5	549,7	48.244,70
4	Brazil	Upper middle	Latin America and the Caribbean	210,9	3.370,60	16.154,30
5	Canada	High	Northern America	37	1.852,50	49.651,20
6	China	Upper middle	South East Asia, East Asia, and Oceania	1.415,00	25.313,30	18.109,80
7	Czech Republic	High	Europe	10,6	396,4	37.371,00
8	Denmark	High	Europe	5,8	300,3	52.120,50
9	Finland	High	Europe	5,5	257,2	46.429,50
10	France	High	Europe	65,2	2.968,50	45.775,10
11	Germany	High	Europe	82,3	4.379,10	52.558,70
12	Greece	High	Europe	11,1	312,5	29.123,00
13	Hungary	High	Europe	9,7	308,2	31.902,70
14	India	Lower middle	Central and Southern Asia	1.354,10	10.401,40	7.873,70
15	Indonesia	Lower middle	South East Asia, East Asia, and Oceania	266,8	3.495,90	13.229,50
16	Ireland	High	Europe	4,8	378,5	78.784,80
17	Israel	High	Northern Africa and Western Asia	8,5	336,1	37.972,00
18	Italy	High	Europe	59,3	2.398,20	39.637,00
19	Japan	High	South East Asia, East Asia, and Oceania	127,2	5.632,50	44.227,20
20	Malaysia	Upper middle	South East Asia, East Asia, and Oceania	32	999,8	30.859,90
21	Mexico	Upper middle	Latin America and The Caribbean	130,8	2.575,20	20.601,70
22	Netherlands	High	Europe	17,1	972,5	56.383,20
23	Norway	High	Europe	5,4	398,3	74.356,10
24	Poland	High	Europe	38,1	1.201,90	31.938,70
25	Portugal	High	Europe	10,3	328,8	32.006,40
26	Qatar	High	Northern Africa and Western Asia	2,7	356,7	130.475,10
27	Russian Federation	Upper middle	Europe	144	4.179,60	29.266,90
28	Singapore	High	South East Asia, East Asia, and Oceania	5,8	556,2	100.344,70
29	Slovakia	High	Europe	5,4	191,1	35.129,80
30	South Africa	Upper middle	Sub-Saharan Africa	57,4	790,9	13.675,30
31	South Korea	High	South East Asia, East Asia, and Oceania	51,2	2.139,70	41.350,60
32	Spain	High	Europe	46,4	1.867,90	40.138,80
33	Sweden	High	Europe	10	542,8	52.984,10
34	Switzerland	High	Europe	8,5	551,4	64.649,10
35	Thailand	Upper middle	South East Asia, East Asia, and Oceania	69,2	1.323,20	19.476,50
36	Turkey	Upper middle	Europe	82,9	2.314,40	27.956,10
37	United Arab Emirates	High	Northern Africa and Western Asia	9,5	732,9	69.381,70
38	United Kingdom	High	Europe	66,6	3.033,70	45.704,60
39	United States	High	Northern America	326,8	20.513,00	62.605,60
40	Vietnam	Lower middle	Southeast Asia	97,47	5.710,76	14.285,00

The objective of this study was to assess a comprehensive metric of global food systems, with a specific focus on investigating and assessing the factors influencing food security across various countries. The Global Food Security Index (GFSI) was utilized as the primary tool for this analysis. The primary sources utilized in the Global Food Security Index (GFSI) encompass a range of reputable organizations, including the Economist Intelligence Unit (EIU), the World Bank Group, the United Nations Food and Agriculture Organization (FAO), the World Health Organization (WHO), the World Trade Organization (WTO), the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), the Notre Dame Global Adaptation Initiative (ND-GAIN), the World Resources Institute (WRI), the Yale Environmental Performance Index (EPI), the United States Department of Agriculture (USDA), and various national agriculture and health ministries. Figure 8 illustrates the categories and indicators that are encompassed within the 2022 Global Food Security Index (GFSI).

Figure 8. The categories and indicators that are encompassed within the 2022 (GFSI, 2022)

The categories and indicators included in the 2022 index are:

1) AFFORDABILITY
1.1) Change in average food costs
1.2) Proportion of population under global poverty line
1.3) Inequality-adjusted income index
1.4) Agricultural import tariffs
1.5) Food safety-net programmes
1.5.1) Presence of food safety-net programmes
1.5.2) Funding for food safety-net programmes
1.5.3) Coverage of food safety-net programmes
1.5.4) Operation of food safety-net programmes
1.6) Market access and agricultural financial services
1.6.1) Access to finance and financial products for farmers
1.6.2) Access to diversified financial products
1.6.3) Access to market data and mobile banking
2) AVAILABILITY
2.1) Sufficiency of supply
2.1.1) Food supply adequacy
2.1.2) Dependency on chronic food aid
2.2) Agricultural research and development
2.2.1) Public expenditure on agricultural research and development
2.2.2) Access to agricultural technology, education and resources
2.3) Agricultural infrastructure
2.3.1) Crop storage facilities
2.3.2) Road infrastructure
2.3.3) Air, port and rail infrastructure
2.3.4) Irrigation infrastructure
2.4) Volatility of agricultural production
2.5) Political and social barriers to access
2.5.1) Armed conflict
2.5.2) Political stability risk
2.5.3) Corruption
2.5.4) Gender inequality
2.6) Food loss
2.7) Food security and access policy commitments
2.7.1) Food security strategy
2.7.2) Food security agency

3) QUALITY AND SAFETY
3.1) Dietary diversity
3.2.1) National dietary guidelines
3.2.2) National nutrition plan or strategy
3.2.3) Nutrition labelling
3.2.4) Nutrition monitoring and surveillance
3.3) Micronutrient availability
3.3.1) Dietary availability of vitamin A
3.3.2) Dietary availability of iron
3.3.3) Dietary availability of zinc
3.4) Protein quality
3.5) Food safety
3.5.1) Food safety mechanisms
3.5.2) Access to drinking water
3.5.3) Ability to store food safely
4) SUSTAINABILITY AND ADAPTATION
4.1) Exposure
4.1.1) Temperature rise
4.1.2) Drought
4.1.3) Flooding
4.1.4) Storm severity (annual average loss)
4.1.5) Sea level rise
4.2) Water
4.2.1) Agricultural water risk—quantity
4.2.2) Agricultural water risk—quality
4.3) Land
4.3.1) Land degradation
4.3.2) Grassland
4.3.3) Forest change
4.4) Oceans, rivers and lakes
4.4.1) Eutrophication
4.4.2) Marine biodiversity
4.5) Sensitivity
4.5.1) Food import dependency
4.5.2) Dependence on natural capital
4.6) Political commitment to adaptation
4.6.1) Early-warning measures/climate-smart agriculture
4.6.2) Commitment to managing exposure
4.6.3) National agricultural adaptation policy
4.6.4) Disaster risk management
4.7) Demographic stress
4.7.1) Projected population growth
4.7.2) Urban absorption capacity

3.1. CRITIC (Criteria Importance through Strategic Correlation) Method

The CRITIC approach, which was first proposed in the scientific literature by Diakoulaki, Mavrotas, and Papayannakis (1995), is a weighting method used to estimate the objective weights of criteria. The procedure of weighting the criteria incorporates the inclusion of the standard deviation of the criterion and the correlation between them. The method's application process comprises five distinct steps, as outlined by (Diakoulaki et al., 1995).

Step 1: The X matrix is generated to illustrate the performance of many alternatives, encompassing diverse criteria and options. Equation 1 displays a matrix X as an illustrative example.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix}; i = 1, \dots, m \text{ ve } j = 1, \dots, n$$

(1)

Step 2: The normalization of the decision matrix is contingent upon its orientation towards either benefits or costs. The utilization of Equation 2 is employed for the purpose of normalizing the choice matrix in accordance with the benefits. Equation 3 is employed for the purpose of normalizing the decision matrix in accordance with cost considerations.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - \min x_{ij}}{\max x_{ij} - \min x_{ij}}$$

(2)

$$r_{ij} = \frac{\max x_{ij} - x_{ij}}{\max x_{ij} - \min x_{ij}}$$

(3)

Step 3: In this stage, equation 4 is employed to calculate the correlation coefficients using the data obtained from the normalized decision matrix.

$$p_{jk} = \frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - r_j) * (r_{ik} - r_k)}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (x_{ij} - \bar{x}_j)^2 * \sum_{i=1}^m (x_{ik} - \bar{x}_k)^2}}; j, k = 1, \dots, n$$

(4)

Step 4: The numerical values of "1 - Pjk" are derived by deducting the correlation coefficients from 1. The resultant amount is subjected to cumulative summation, and the resulting sum is then multiplied by the standard deviation values denoted as "σj" to get the value denoted as "Cj". Equation 5 is employed to calculate the value of Cj, while equation 6 is utilized to determine the magnitude of σj.

$$c_j = \sigma_j \sum_{k=1}^n (1 - p_{jk}); j = 1, \dots, n$$

(5)

$$\sigma_j = \sqrt{\frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (x_{ij} - \bar{x}_j)^2}; i = 1, \dots, m$$

(6)

Step 5: The acquired "Cj" values are then divided by the sum of the "Cj" results to get the "Wj" values, which represent the weights assigned to the criteria. The calculation of Wj values is determined by equation 7.

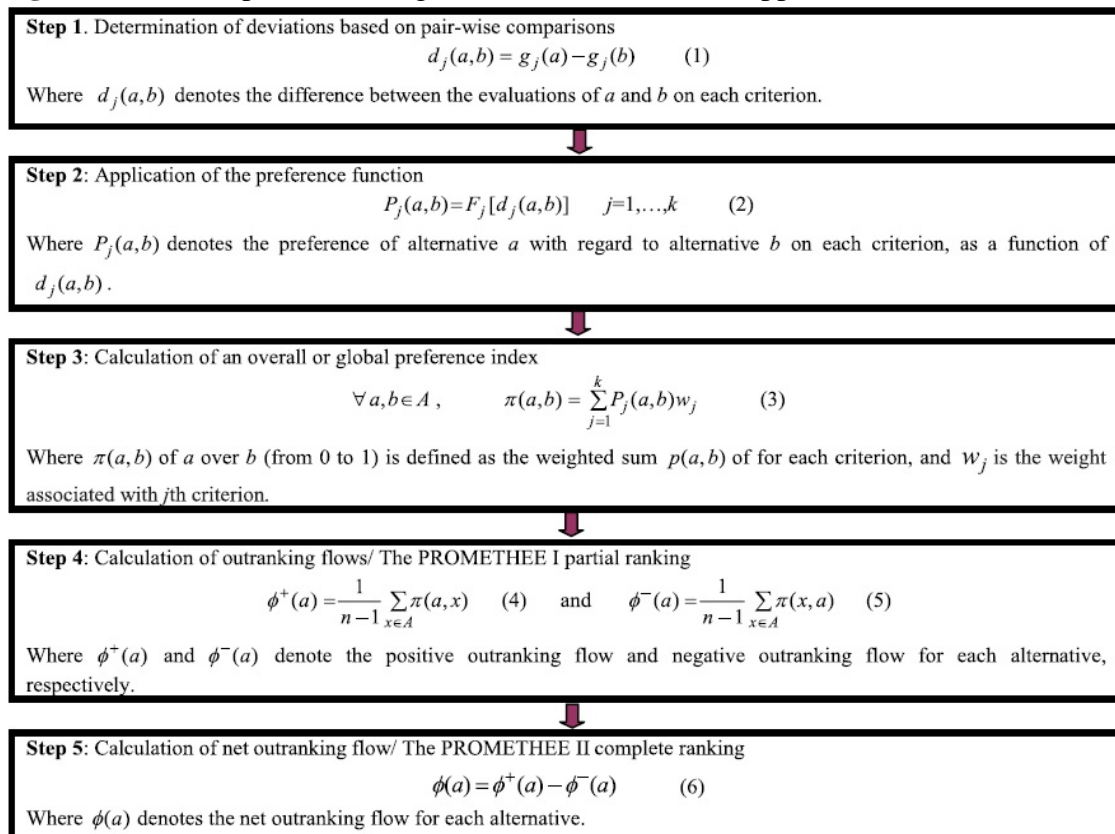
$$w_j = \frac{c_j}{\sum_{i=1}^n c_j}; j = 1, \dots, n$$

(7)

3.2. PROMETHEE Method

The PROMETHEE approach is a multi-criterion decision making (MCDM) technique that facilitates the assessment of options by the application of preference functions based on predetermined criteria. The assessment of alternatives is conducted through the process of pairwise comparisons, as outlined by (Tolga, 2013). Mareschal, Brans, and Vincke (1984) proposed the PROMETHEE I approach, which is designed for partial ranking. On the other hand, the PROMETHEE II method is specifically designed for full ranking. Furthermore, Mareschal and Brans (1988) introduced the GAIA approach in 1988, which complements the PROMETHEE method and offers visual representations. The PROMETHEE method is comprised of five distinct processes, as outlined by (Brans & Vincke, 1985; Dağdeviren & Erarslan, 2008; Ishizaka & Nemery, 2011). In Figure 9, the procedural stages involved in the computation of the PROMETHEE technique are illustrated.

Figure 9. The computational stages of the PROMETHEE approach

Determining whether to accept or reject incomparability is an essential component in resolving a given choice dilemma. The decision maker employs PROMETHEE I if they approve it; otherwise, PROMETHEE II is utilized.

PROMETHEE I typically results in an action ranking based on a partial pre-order due to its acceptance of the incomparability. PROMETHEE II ranks the options in a predetermined order, rejecting the notion of incomparability; each alternative is ranked from most favorable to least favorable.

ϕ_i , in fact, has the potential to be both positive and negative. As the value of ϕ_i increases, x_i 's outranking of the other choices decreases. Thus:

- x_i outranks x_j if and only if $\phi_i > \phi_j$
- x_i is indifferent to x_j if and only if $\phi_i = \phi_j$.

$\Phi^+(a) > \Phi^+(b)$ and $\Phi^-(a) < \Phi^-(b)$

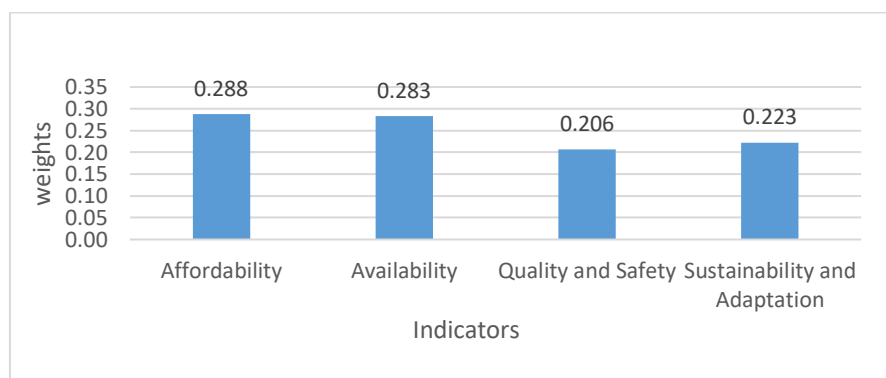
In order to get the complete rank order of the options using the PROMETHEE II method, it is necessary to consider the net outranking flow, denoted as $\phi(i)$. The option with the highest $\phi(i)$ is considered to be the most favourable choice.

4. Results

The initial step in the CRITIC technique involved determining the weights of the dimensions, as described in the methodology section. The decision matrix of the CRITIC technique is presented in Appendix A. The applied approach utilized an objective methodology, devoid of subjective evaluations, to determine the weights. These weights were determined by taking into account the values of the indicators.

Figure 10 depicts the weights assigned to the dimensions of food security as determined through the utilization of the CRITIC approach.

Figure 10. The weights of the indicators were obtained using the CRITIC technique

While the affordability is the most significant dimension according to the CRITIC method weights, the indicators with the closest weight to this indicator are the availability, quality and safety, and sustainability and adaptation.

The decision matrix utilized in the PROMETHEE investigation was the transformed normalized decision matrix, as outlined in Appendix B. The indicator values underwent normalization and were thereafter transformed to a scale ranging from 0 to 1. The

transformation was executed using the approach outlined in the second step of the PROMETHEE methodology. Additionally, it should be noted that these values are designated as the upper limits. The research was carried out with Visual PROMETHEE, a tool known for its user-friendly interface. The program represents a notable multi-criteria decision support system that was specifically designed to facilitate the implementation of the PROMETHEE strategy.

The study examined the data from several nations in 2022 to establish a comparative analysis between the times before and after the epidemic. The study findings are juxtaposed with the impacts observed during the COVID-19 pandemic in 2020.

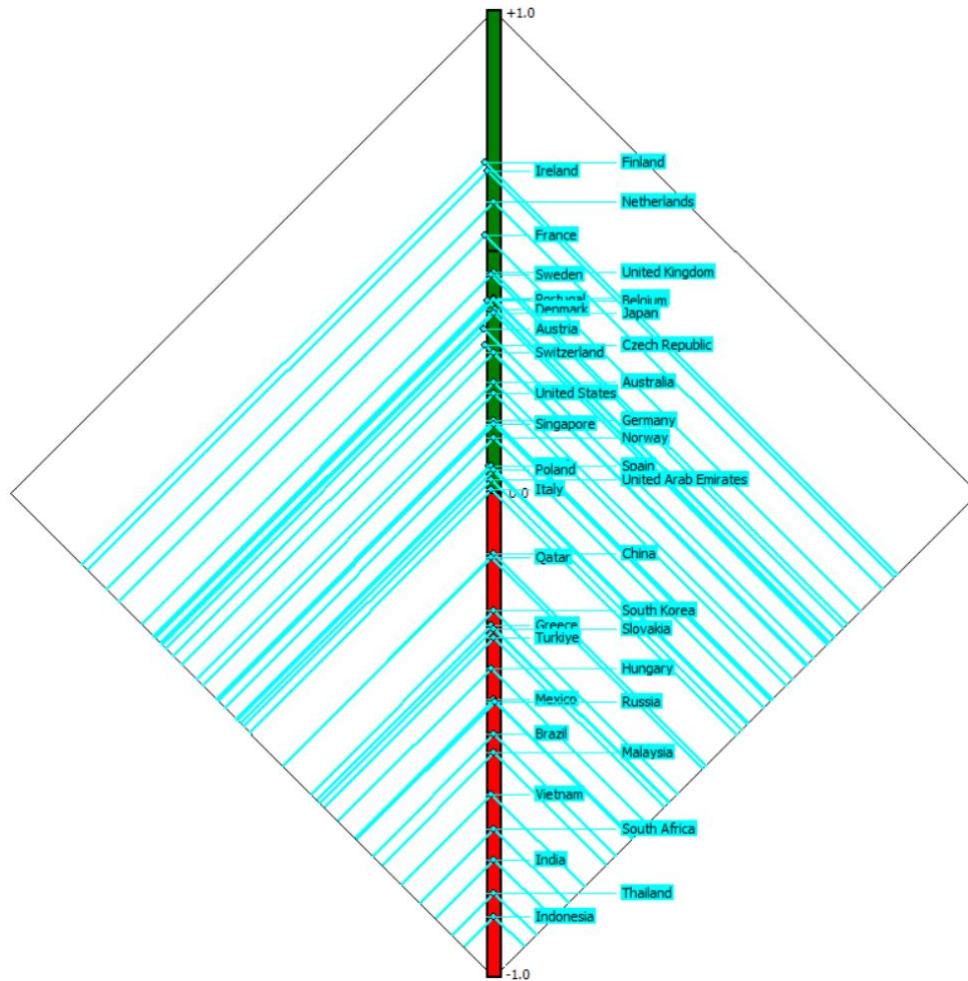
The weights utilized in the analysis were acquired from the CRITIC analysis. The PROMETHEE technique encompasses a range of preference functions that delineate the configuration and interconnectedness of the evaluation criteria. Hence, the preference function was established as the initial type (common) function for all criteria. This decision was made to ensure that the evaluation process relies solely on the predetermined CRITIC weights, without favoring specific value ranges for any criterion, irrespective of subjective assessments. The parameters utilized in the PROMETHEE study are presented in Table 6.

Table 6. The parameters of PROMETHEE analysis for 2022.

	C1	C2	C3	C4
Direction of preference	max	max	max	max
Weight coefficient	0,288	0,283	0,223	0,206
Preference function	Usual	Usual	Usual	Usual

The subsequent part provides a description of the outcomes generated by the analysis and their corresponding interpretations. In the PROMETHEE Diamond, every action is depicted as a point located within the (Phi+, Phi-) plane. In order to align the vertical dimension (green-red axis) with the Phi net flow, the plane is tilted at an angle of 45 degrees. Phi+ scores increase as one moves from the left to the top corner, while Phi- scores increase from the bottom to the top corner. The diagram seen in Figure 11 illustrates the PROMETHEE Diamond.

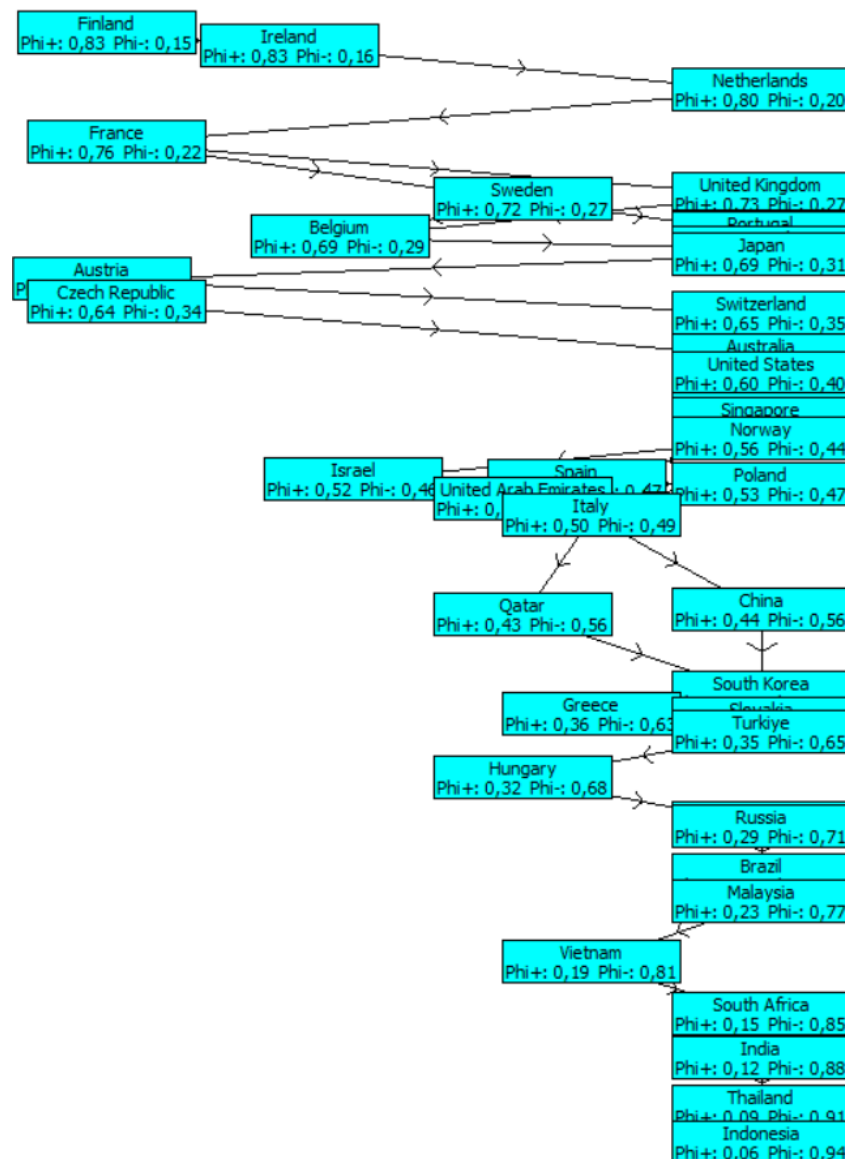
Figure 11. PROMETHEE Diamond

Each activity is symbolized by a cone. In the context of PROMETHEE I Partial Ranking, the presence of overlapping cones signifies the preference of one action over another. Converging cones symbolize actions that are inherently incomparable. By utilizing the vertical dimension, which represents the Phi value, it becomes feasible to simultaneously observe the PROMETHEE ranks. The statistics indicate that Finland is much preferred above all other nations, but the United Kingdom and Sweden cannot be compared.

The PROMETHEE I method offers a partial evaluation of countries by considering food security-related indicators. This study examines three potential results when comparing nations, namely through pairwise comparisons of countries using computed positive and negative superiority values. In conclusion, the potential outcomes encompass the establishment of one country's supremacy over another, the lack of concern exhibited by one country towards another, and the inability to make meaningful comparisons between two countries. The partial ranking of the PROMETHEE I approach is seen in Figure 6, represented as the PROMETHEE Network. In the PROMETHEE Network display, nodes are used to depict each activity, and arrows are employed to show preferences. The positioning of the nodes is determined in relation to the PROMETHEE Diamond, which serves to emphasize the closeness of flow values. The diagram presented in Figure 12 illustrates the PROMETHEE Network.

Figure 12. PROMETHEE Network

Within the PROMETHEE Network, it is evident that Finland exhibits a distinct preference over all other countries, whilst the United Kingdom and Sweden are deemed incomparable, however exhibit a close proximity to one another. Sweden is succeeded in terms of power over other nations by Switzerland and Norway. In cases where the comparative results are inconclusive, it is necessary to employ the PROMETHEE II methodology in order to obtain a comprehensive rating. The results of PROMETHEE II offer a thorough assessment of nations, encompassing a ranking system that include the net advantage value derived from negative and positive superiority values. The attainment of the complete rank value (Phi) is achieved through the subtraction of the negative superiority (Phi-) value from the positive superiority (Phi+) value. The results of PROMETHEE II, as presented in Table 7, display the positive advantage value, negative advantage value, net advantage value, and ranking of the countries. According to the

findings of this study, Finland emerges as the leading nation in terms of net Phi values for the 2022 GFSI data when compared to other countries. According to the ranking, Finland, Ireland, Netherlands, France, and the United Kingdom are the leading countries. The nations occupying the lower positions in the ranking include Indonesia, Thailand, India, South Africa, and Vietnam.

Table 7. Positive, Negative, Net Advantage Values Obtained by PROMETHEE II in terms of Multi-Criteria Evaluation and Full Ranking of Countries

Rank	Action	Phi	Phi+	Phi-	Rank	Action	Phi	Phi+	Phi-
1	Finland	0,6865	0,8331	0,1466	21	Spain	0,057	0,5256	0,4686
2	Ireland	0,6688	0,8271	0,1583	22	Poland	0,0511	0,5255	0,4745
3	Netherlands	0,6053	0,8027	0,1973	23	United Arab Emirates	0,0297	0,5112	0,4814
4	France	0,5338	0,7569	0,2231	24	Italy	0,0079	0,5013	0,4934
5	United Kingdom	0,4596	0,7298	0,2702	25	China	-0,1248	0,4376	0,5624
6	Sweden	0,4527	0,7226	0,27	26	Qatar	-0,1316	0,4305	0,5621
7	Canada	0,406	0,703	0,297	27	South Korea	-0,2426	0,3787	0,6213
8	Portugal	0,4035	0,7017	0,2983	28	Greece	-0,2711	0,3618	0,6329
9	Belgium	0,3988	0,6929	0,294	29	Slovakia	-0,2793	0,3604	0,6396
10	Denmark	0,3829	0,6914	0,3086	30	Türkiye	-0,2974	0,3513	0,6487
11	Japan	0,3742	0,6871	0,3129	31	Hungary	-0,3608	0,3159	0,6767
12	Austria	0,3399	0,6597	0,3198	32	Mexico	-0,4253	0,2874	0,7126
13	Czech Republic	0,3082	0,6441	0,3359	33	Russia	-0,4297	0,2852	0,7148
14	Switzerland	0,2928	0,6464	0,3536	34	Brazil	-0,498	0,251	0,749
15	Australia	0,2315	0,6157	0,3843	35	Malaysia	-0,5357	0,2322	0,7678
16	United States	0,2081	0,604	0,396	36	Vietnam	-0,6212	0,1868	0,8079
17	Germany	0,1512	0,5756	0,4244	37	South Africa	-0,693	0,1535	0,8465
18	Singapore	0,1439	0,572	0,428	38	India	-0,7565	0,1217	0,8783
19	Norway	0,1156	0,5578	0,4422	39	Thailand	-0,8251	0,0875	0,9125
20	Israel	0,0575	0,5224	0,4649	40	Indonesia	-0,8746	0,0627	0,9373

The performance scores that were determined from the PROMETHEE II research are summarized in Table 8.

Table 8. Scores and rankings using the PROMETHEE II technique

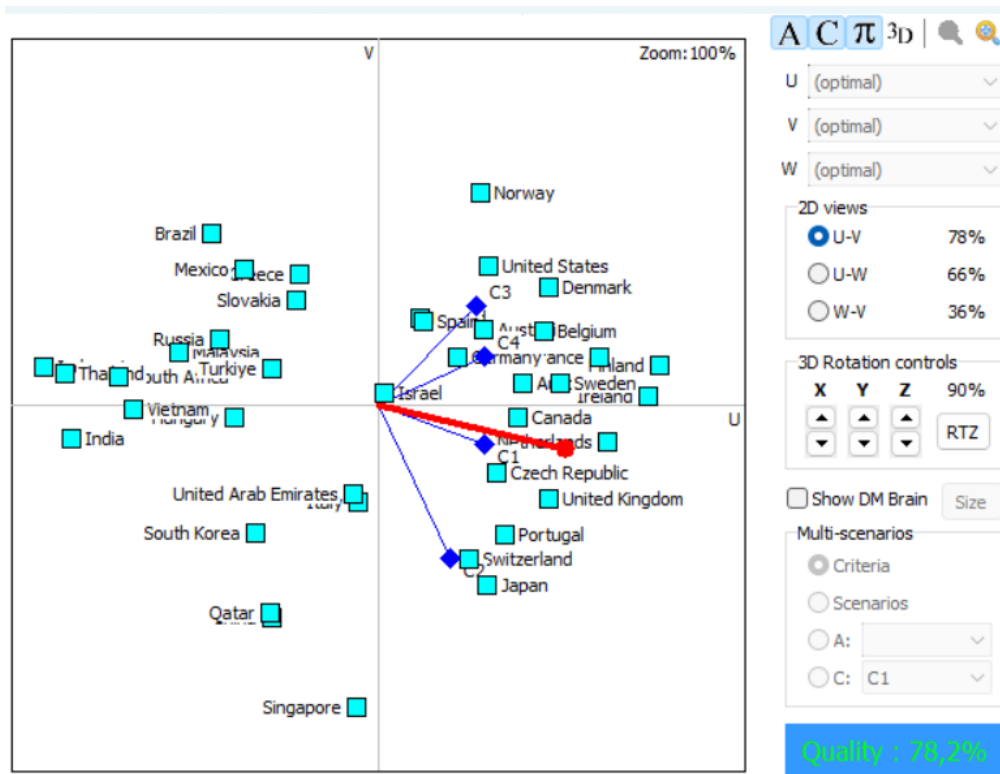
Countries	Score	Countries	Score
Finland	100	Spain	20,83
Ireland	93,66	Poland	20,59
Netherlands	75,61	United Arab	19,73
France	61,16	Italy	18,89
United Kingdom	50,20	China	14,46
Sweden	49,33	Qatar	14,26
Canada	44	South Korea	11,33
Portugal	43,73	Greece	10,66
Belgium	43,25	Slovakia	10,47
Denmark	41,65	Türkiye	10,07
Japan	40,82	Hungary	8,73
Austria	37,73	Mexico	7,50
Czech Republic	35,15	Russian Federation	7,41
Switzerland	33,98	Brazil	6,23
Australia	29,79	Malaysia	5,62
United States	28,35	Vietnam	4,34
Germany	25,21	South Africa	3,37
Singapore	24,84	India	2,58
Norway	23,45	Thailand	1,78
Israel	20,86	Indonesia	1,24

Figure 7 depicts the PROMETHEE II evaluation of the GAIA plane. This diagram was created with PROMETHEE IV. There are actually two potential outcomes:

1. Since the Decision Axis is always pointing in the same direction when the Brain is entirely contained within one side of the GAIA plane, this suggests that PROMETHEE rankings should be consistent. It is simple to pinpoint the most sought-after nations.
2. The Decision Axis can be oriented in any direction when the Brain overlaps the geometrical center of the GAIA plane. Accordingly, the PROMETHEE rankings may vary greatly based on the values of the weights employed within the constraints imposed by the decision maker.

In Figure 13, the GAIA graphic is presented.

Figure 13. GAIA graphic

Let us examine dimension C1, which is depicted in Figure 7 and pertains to the concept of affordability. The orientation of the corresponding axis plays a crucial role in this case, where the C1 axis is oriented towards the right. This implies that nations located towards the right side of the GAIA plane exhibit higher proficiency in fulfilling dimension C1. Based on the C1 criterion axis orientation, the right side is associated with the 'best' results, while the left side is associated with the 'worst' values. The projection of each country is performed orthogonally with respect to the criteria direction. The forecasts illustrate the comparative performance of the countries based on the chosen parameters. The magnitude of the deviation from the established standards is of considerable importance. The expected position of a country on the criteria holds significant importance. According to Figure 7, it is evident that Finland ranks highest among the countries assessed in terms of the C1 Affordability factor.

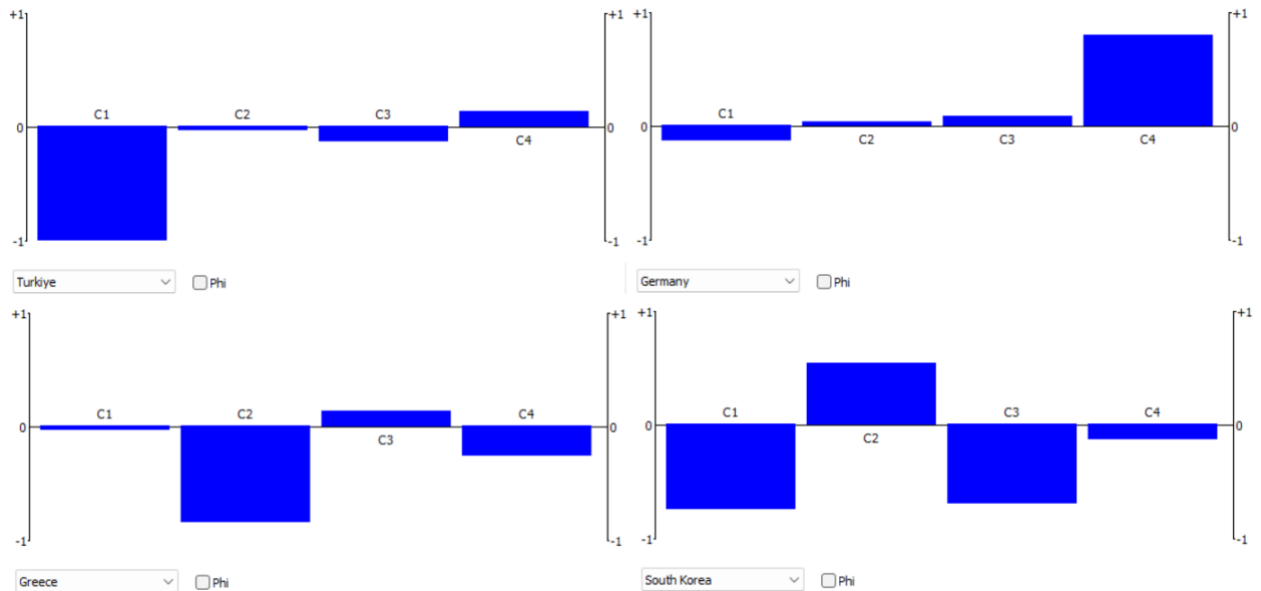
Sweden, Denmark, and Ireland rank second in terms of their C1 dimension and exhibit remarkably similar values. On the other hand, India demonstrates the least favourable value for the C1 dimension.

Naturally, the accuracy of this data is constrained by the capabilities of the GAIA plane. It's easy to see that neighbouring countries on the GAIA plane share extremely similar profile graphs of their positive and negative indicators.

The Figure 8 illustrates the action profile of several countries. The presented graphic provides an overview of the dimensions in which countries demonstrate strong performance, as well as those in which their performance is comparatively weak. Several

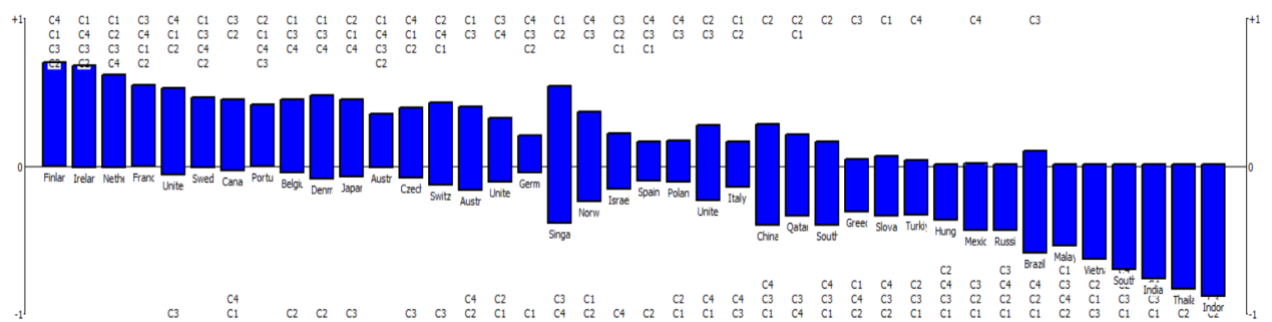
countries, notably Turkey, are mentioned as illustrative instances. Indicators located within the negative region of the axis are indicative of subpar performance, whereas those situated within the positive region imply favourable performance.

Figure 14. Action profile of countries

The Visual PROMETHEE software is utilized for the generation of informative graphical representations. One of the diagrams included in this study is the Rainbow diagram (refer to Figure 9). This visual representation provides utility since it succinctly outlines the merits and drawbacks associated with each alternative (namely, countries) under consideration. The benefits are presented above the histograms, while the drawbacks are exhibited below. According to the data presented in Figure 15, it is evident that the top four rated nations possess a higher number of advantages in comparison to drawbacks. This advantages significantly contributes to their favourable positioning in the final rankings.

Figure 15. Rainbow diagram for 2022

5. Conclusion and discussion

The scores in the 2022 GFSI show a vulnerable global food system that is under great pressure and facing some of its worst results ever. The escalation of food costs and the prevalence of hunger have reached unprecedented levels, coinciding with a significant decline in affordability. This situation is exacerbated by other factors such as the global COVID-19 pandemic, violent conflicts, and the impacts of climate change, which all intensify existing systemic pressures. The aforementioned stressors and shocks present potential concerns that may be exacerbated if challenges to food security increasingly become the prevailing norm. Collaborative efforts among stakeholders across several sectors of a multifaceted and interdependent food system are necessary for effectively addressing these risks and attaining the dual objectives of resilience and sustainability.

The involvement of various stakeholders, including governments, international organizations, and non-governmental organizations (NGOs), is crucial in driving this momentum. Various instruments, such as humanitarian aid, trade policies, economic measures, and social protection mechanisms, can be employed to mitigate the adverse effects of transient disruptions. However, the current Global Food Security Index (GFSI) also presents a discernible trajectory for additional stakeholders, such as enterprises, agricultural practitioners, and community organizations. Collaborative efforts between governmental bodies and non-governmental organizations (NGOs) have yielded significant progress in the realms of adaptation policy, innovation, and finance.

The significance of technology in attaining global food security is increasingly paramount. The utilization of Big Data analytics, artificial intelligence (AI), and real-time monitoring has promise in addressing food security concerns. These technologies can empower firms to devise effective food management systems that optimize production processes and enhance supply chain operations.

Due to the subjective nature of assessments employed in MCDM techniques like the Analytic Network Process (ANP) and Analytic Hierarchy Process (AHP), it is possible to find disparate outcomes for same indicators across various analyses. When the weights of the criteria are decided through subjective evaluations, it might lead to variations in the results produced from the same procedures used to the same indications. This study employed Multi-Criteria Decision Making (MCDM) procedures, wherein the criteria were objectively weighted and did not necessitate any subjective evaluation. The focus was solely on processing and assessing the values of the criterion. The evaluations were conducted within a wholly objective context, in other terms. Future studies may provide varying rankings due to the computational disparities among different Multiple Criteria Decision Making (MCDM) approaches. Upon evaluating the findings of the study in a broader context, it is evident that the results align with the rankings observed in other scholarly works within the existing body of knowledge.

This study highlights the significance of determining appropriate objective weights and identifying key indicators for comparing nations in terms of food security. The analysis

considers the values of the countries under examination. This paper presents an analysis of the strengths, shortcomings, and relative comparisons of the countries under consideration in their present circumstances. According to the analysis conducted using the CRITIC approach in the study, the dimension that exhibits the highest weight is referred to as "C1 Affordability". This study use objective assessment approaches, namely CRITIC and PROMETHEE, to compare the top-performing countries across all continents. Additionally, it examines the findings of this study in relation to the existing literature review. Instead of focusing on a particular country or region, as is commonly observed in numerous research projects, the objective was to conduct a comprehensive evaluation on a global level to the greatest extent feasible.

The PROMETHEE approach exhibits a modest advantage over other methods when it comes to visually assessing the similarities of countries and the similarities and differences within country groupings based on indicator values. Furthermore, as highlighted in the literature review section pertaining to the methodology, the rationale for using this particular method in the present study stems from its prevalence and preference in analogous research endeavors.

Based on the findings of the CRITIC evaluation, the parameters have been assigned the following weights: The affordability of C1 is measured at (0,288), while the availability of C2 is measured at (0,283). The sustainability and adaptation of C4 are measured at (0,223), while the quality and safety of C3 are measured at (0,206). Based on the PROMETHEE method rankings, Finland emerges as the leading nation in terms of net Phi values for the 2022 Global Food Security Index (GFSI) data. According to the ranking, the top five nations are Finland, Ireland, the Netherlands, France, and the United Kingdom. The nations occupying the lower positions in the ranking are Indonesia, Thailand, India, South Africa, and Vietnam. It is noteworthy that all five of these nations ranked highest are European nations. At the bottom of the list, there is no particular union or territory that can be evaluated in this fashion. Indonesia, Thailand, India, South Africa, Vietnam, China, Brazil, and Russia, countries characterized by their substantial population sizes relative to many other nations, are positioned towards the lower end of the ranking. This result illustrates the presence of a significant food security issue affecting a substantial population.

The comparison of the 2020 COVID-19 data MCDM analysis results given by Özkaya and Uçak Özkaya (2022) with the findings of this study based on 2022 data reveals significant alterations in the ranks. Although Singapore is ranked second in terms of pandemic statistics, it does not feature among the top ten in this particular research study. Significant progress has been achieved by France, the United States, and the United Kingdom. Significant development has been demonstrated by Slovakia and China toward the conclusion of the list. Regarding the remaining countries situated at the lower end of the list, there has been minimal alteration observed throughout this two-year period.

The analysis reveals that affluent nations with established food security are unlikely to experience famine. However, they may face challenges such as shortages of certain food items and increased levels of inflation. It is imperative for governments across the globe to give precedence to the adoption of a comprehensive food security strategy in order to effectively tackle the enduring issue of domestic food insecurity, especially in times of instability and global crises.

In the field of nutrition, notable advancements have been achieved in the reduction of child stunting and low birthweight, as well as the promotion of exclusive breastfeeding throughout the initial six months of an infant's life. Nevertheless, it is worth noting that the prevalence of wasting exceeds the established targets, while the occurrence of both childhood overweight and adult obesity is on the rise in nearly all regions. This alarming pattern is expected to contribute to the overall burden of disease worldwide and escalate the expenses associated with public health services and healthcare. It is imperative to address and reverse the prevailing patterns of hunger, food insecurity, and malnutrition. The presence of epidemic hazards such as COVID-19, along with inter-country conflicts and wars, is anticipated to exacerbate the prevailing circumstances, hence heightening the vulnerability of marginalized populations. Immediate action plans are necessary to achieve the targets set for 2030, despite the global anticipation of the repercussions arising from conflicts and pandemics.

The deterioration of individuals' dietary patterns is observed as their availability of food becomes more limited, resulting in an elevated susceptibility to both undernutrition and overweight/obesity. In addition to various other considerations, the cost of food plays a vital role in determining individuals' ability to obtain it. The introductory section of this study provides insight into the role of food prices and the affordability of diets in the context of food insecurity and disparities in diet quality. Additionally, it demonstrates many activities and recommendations that are necessary to reform food systems in order to provide widespread availability of sufficient nutritious foods that promote the consumption of healthy diets. The ongoing years of the UN Decade of Action on Nutrition 2016–2025 provide a favourable occasion for governments, civil society, and the commercial sector to collaborate and expedite their endeavours. There remains a sufficient timeframe within which to realign efforts towards the attainment of the goal of eradicating all manifestations of hunger and addressing all kinds of malnutrition by the year 2030. Regrettably, the persistent conflicts undermine these aspirations.

Acknowledgment

This work has been supported by Yildiz Technical University Scientific Research Projects Coordination Unit under project number SKD-2021-4403.

Contributions of the authors

Gökhan ÖZKAYA contributed to the planning of the study, literature review, writing the manuscript, applying the statistical and MCDM methods, and interpretation of the results.

Gülsüm UÇAK ÖZKAYA contributed to the planning of the study, literature review, writing the manuscript, applying the statistical methods, and interpretation of the results.

Conflict of Interest Statement

There is no conflict of interest between the authors.

Statement of Research and Publication Ethics

The study is complied with research and publication ethics

References

- Behzadian, M., Kazemzadeh, R. B., Albadvi, A., & Aghdasi, M. (2010). PROMETHEE: A comprehensive literature review on methodologies and applications. *European journal of operational research*, 200(1), 198-215.
- Brans, J.-P., & Vincke, P. (1985). Note—A Preference Ranking Organisation Method: (The PROMETHEE Method for Multiple Criteria Decision-Making). *Management science*, 31(6), 647-656.
- Cafiero, C., Viviani, S., & Nord, M. (2018). Food security measurement in a global context: The food insecurity experience scale. *Measurement*, 116, 146-152.
- Dağdeviren, M., & Erarslan, E. (2008). PROMETHEE sıralama yöntemi ile tedarikçi seçimi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 23(1).
- Desiere, S., D'Haese, M., & Niragira, S. (2015). Assessing the cross-sectional and inter-temporal validity of the Household Food Insecurity Access Scale (HFIAS) in Burundi. *Public Health Nutrition*, 18(15), 2775-2785.
- Diakoulaki, D., Mavrotas, G., & Papayannakis, L. (1995). Determining objective weights in multiple criteria problems: The critic method. *Computers & Operations Research*, 22(7), 763-770.
- Dutta, S., Lanvin, B., & Wunsch-Vincent, S. (2020). *Global innovation index 2020*: Johnson Cornell University.
- Fan, S., Teng, P., Chew, P., Smith, G., & Copeland, L. (2021). Food system resilience and COVID-19—Lessons from the Asian experience. *Global Food Security*, 28, 100501.
- Garibaldi, L. A., Gemmill-Herren, B., D'Annolfo, R., Graeub, B. E., Cunningham, S. A., & Breeze, T. D. (2017). Farming approaches for greater biodiversity, livelihoods, and food security. *Trends in ecology & evolution*, 32(1), 68-80.
- GFSI. (2020). Global Food Safety Initiative.

- GFSI. (2022). Global Food Safety Initiative.
- Guenette, J. D., Kenworthy, P. G., & Wheeler, C. M. (2022). Implications of the War in Ukraine for the Global Economy.
- Ishizaka, A., & Nemery, P. (2011). Selecting the best statistical distribution with PROMETHEE and GAIA. *Computers & Industrial Engineering*, 61(4), 958-969.
- Kansiime, M. K., Tambo, J. A., Mugambi, M. I., Bundi, M. M., Kara, A., & Owuor, M. C. (2020). COVID-19 implications on household income and food security in Kenya and Uganda: Findings from a rapid assessment. *World Development*, 105199.
- Kowalska, A., Budzyńska, A., & Białowas, T. (2022). Food export restrictions during the COVID-19 pandemic: Real and potential effects on food security. *International Journal of Management and Economics*.
- Lajoie-O'Malley, A., Bronson, K., van der Burg, S., & Klerkx, L. (2020). The future (s) of digital agriculture and sustainable food systems: An analysis of high-level policy documents. *Ecosystem Services*, 45, 101183.
- Leroy, J. L., Ruel, M., Frongillo, E. A., Harris, J., & Ballard, T. J. (2015). Measuring the food access dimension of food security: a critical review and mapping of indicators. *Food and nutrition bulletin*, 36(2), 167-195.
- Mareschal, B., & Brans, J.-P. (1988). Geometrical representations for MCDA. *European journal of operational research*, 34(1), 69-77.
- Mareschal, B., Brans, J. P., & Vincke, P. (1984). PROMETHEE: A new family of outranking methods in multicriteria analysis: ULB--Universite Libre de Bruxelles.
- Myant, M. (2020). The economic and social consequences of Covid-19. *Social policy in the European Union: state of play*, 53-70.
- Organization, W. H. (2022). *The state of food security and nutrition in the world 2022: Repurposing food and agricultural policies to make healthy diets more affordable* (Vol. 2022): Food & Agriculture Org.
- Özkaya, G., & Uçak Özkaya, G. (2022). Evaluation of Global Food Security Index Indicators with 2020 COVID19 Period Data and Country Comparisons. *Bitlis Eren Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 11(1), 249-268.
- Pachapur, P. K., Pachapur, V. L., Brar, S. K., Galvez, R., Le Bihan, Y., & Surampalli, R. Y. (2020). Food Security and Sustainability. *Sustainability: Fundamentals and Applications*, 357-374.
- Pérez-Escamilla, R., Gubert, M. B., Rogers, B., & Hromi-Fiedler, A. (2017). Food security measurement and governance: Assessment of the usefulness of diverse food insecurity indicators for policy makers. *Global Food Security*, 14, 96-104.
- Poudel, D., & Gopinath, M. (2021). Exploring the disparity in global food security indicators. *Global Food Security*, 29, 100549.
- Poulsen, M. N., McNab, P. R., Clayton, M. L., & Neff, R. A. (2015). A systematic review of urban agriculture and food security impacts in low-income countries. *Food policy*, 55, 131-146.

- Rother, M. B., Sosa, M. S., Kim, M. D., Kohler, L., Kohler, M. L. P., Pierre, M. G., . . . Sharifzoda, K. (2022). *Tackling the Global Food Crisis: Impact, Policy Response, and the Role of the IMF*: International Monetary Fund.
- Savary, S., Akter, S., Almekinders, C., Harris, J., Korsten, L., Rötter, R., . . . Watson, D. (2020). Mapping disruption and resilience mechanisms in food systems. *Food Security, 12*, 695-717.
- Scheffran, J. (2020). 2 Climate change and weather extremes as risk multipliers. *Climate Change, Security Risks, and Violent Conflicts, 19*.
- Singh, S., Kumar, R., Panchal, R., & Tiwari, M. K. (2021). Impact of COVID-19 on logistics systems and disruptions in food supply chain. *International journal of production research, 59*(7), 1993-2008.
- Smith, M. D., Kassa, W., & Winters, P. (2017). Assessing food insecurity in Latin America and the Caribbean using FAO's food insecurity experience scale. *Food policy, 71*, 48-61.
- Smith, M. D., Rabbitt, M. P., & Coleman-Jensen, A. (2017). Who are the world's food insecure? New evidence from the Food and Agriculture Organization's food insecurity experience scale. *World Development, 93*, 402-412.
- Sodano, V. (2019). Innovation trajectories and sustainability in the food system. *Sustainability, 11*(5), 1271.
- Sułkowski, Ł. (2020). Covid-19 pandemic; recession, virtual revolution leading to de-globalization? *Journal of Intercultural Management, 12*(1), 1-11.
- Tolga, G. (2013). PROMETHEE yöntemi ve GAIA düzlemi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15*(1), 133-154.
- Trends, G. (2017). Challenges and opportunities in the implementation of the Sustainable Development Goals. *United Nations Development Programme & United Nations Research Institute for Social Development*.
- Wang, C.-N., Dang, T.-T., Tibo, H., & Duong, D.-H. (2021). Assessing renewable energy production capabilities using DEA window and fuzzy TOPSIS model. *Symmetry, 13*(2), 334.

Appendix A. CRITIC Method Decision Matrix

Countries\Criteria	C1	C2	C3	C4
Australia	93,30	61,10	84,00	58,80
Austria	91,30	67,10	81,20	69,70
Belgium	92,60	64,60	88,40	61,00
Brazil	63,00	58,60	83,90	56,30
Canada	88,30	75,70	89,50	60,10
China	86,40	79,20	72,00	54,50
Czech Republic	91,30	69,40	76,30	70,30
Denmark	92,10	63,20	89,10	63,80
Finland	91,90	70,50	88,40	82,60
France	91,30	69,00	87,70	70,30
Germany	87,90	67,00	79,90	70,80
Greece	88,50	58,30	80,80	57,30
Hungary	86,70	63,30	74,40	57,00
India	59,30	62,30	62,10	51,20
Indonesia	81,40	50,90	56,20	46,30
Ireland	92,60	70,50	86,10	75,10
Israel	88,60	67,20	87,40	52,20
Italy	89,50	68,70	75,90	57,30
Japan	89,80	81,20	77,40	66,10
Malaysia	87,00	59,50	74,70	53,70
Mexico	76,00	60,00	78,90	60,20
Netherlands	92,70	70,70	84,70	69,20
Norway	87,20	60,40	86,80	87,40
Poland	87,40	63,80	81,50	66,70
Portugal	90,00	77,00	79,80	64,50
Qatar	88,60	72,90	71,70	51,00
Russia	77,80	61,40	78,70	56,60
Singapore	93,20	77,80	69,70	44,30
Slovakia	89,10	55,30	77,90	57,60
South Africa	63,40	60,10	66,10	56,90
South Korea	76,80	71,50	71,50	58,50
Spain	89,00	63,10	81,20	66,40
Sweden	91,90	68,30	85,00	68,30
Switzerland	89,20	76,80	73,50	69,50
Thailand	83,70	52,90	45,30	51,60
Turkey	58,40	65,30	78,50	61,20
United Arab Emirates	86,70	73,80	81,30	55,20
United Kingdom	91,50	71,60	77,60	71,10
United States	87,10	65,10	88,80	69,40
Vietnam	84,00	60,70	70,20	52,20

Appendix B. PROMETHEE Method Decision Matrix

Ti	C1	C2	C3	C4
Countries/ Indicator Preference	MAX	MAX	MAX	MAX
Australia	1	0,336633663	0,875565611	0,33642691
Austria	0,94269341	0,534653465	0,812217195	0,58932715
Belgium	0,979942693	0,452145215	0,975113122	0,387471
Brazil	0,131805158	0,254125413	0,873303167	0,27842227
Canada	0,856733524	0,818481848	1	0,36658933
China	0,802292264	0,933993399	0,604072398	0,23665893
Czech Republic	0,94269341	0,610561056	0,701357466	0,60324826
Denmark	0,965616046	0,405940594	0,990950226	0,45243619
Finland	0,959885387	0,646864686	0,975113122	0,88863109
France	0,94269341	0,597359736	0,959276018	0,60324826
Germany	0,845272206	0,531353135	0,78280543	0,61484919
Greece	0,862464183	0,244224422	0,803167421	0,30162413
Hungary	0,810888252	0,409240924	0,658371041	0,29466357
India	0,025787966	0,376237624	0,380090498	0,16009281
Indonesia	0,659025788	0	0,246606335	0,04640371
Ireland	0,979942693	0,646864686	0,923076923	0,71461717
Israel	0,865329513	0,537953795	0,952488688	0,18329466
Italy	0,891117479	0,587458746	0,692307692	0,30162413
Japan	0,899713467	1	0,726244344	0,50580046
Malaysia	0,819484241	0,283828383	0,665158371	0,21809745
Mexico	0,504297994	0,300330033	0,760180995	0,36890951
Netherlands	0,982808023	0,653465347	0,891402715	0,57772622
Norway	0,8252149	0,313531353	0,938914027	1
Poland	0,830945559	0,425742574	0,819004525	0,51972158
Portugal	0,905444126	0,861386139	0,780542986	0,46867749
Qatar	0,865329513	0,726072607	0,597285068	0,15545244
Russia	0,555873926	0,346534653	0,755656109	0,28538283
Singapore	0,99713467	0,887788779	0,552036199	0
Slovakia	0,87965616	0,145214521	0,737556561	0,30858469
South Africa	0,143266476	0,303630363	0,470588235	0,29234339
South Korea	0,52722063	0,679867987	0,592760181	0,32946636
Spain	0,876790831	0,402640264	0,812217195	0,51276102
Sweden	0,959885387	0,574257426	0,898190045	0,55684455
Switzerland	0,88252149	0,854785479	0,63800905	0,58468677
Thailand	0,724928367	0,066006601	0	0,16937355
Turkey	0	0,475247525	0,751131222	0,39211137
United Arab Emirates	0,810888252	0,755775578	0,814479638	0,25290023
United Kingdom	0,948424069	0,683168317	0,730769231	0,62180974
United States	0,82234957	0,468646865	0,984162896	0,58236659
Vietnam	0,733524355	0,323432343	0,563348416	0,18329466

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.16.2>

Volume 7/4

2023 p. 33-46

ARCHETYPE DE LA MERE DERRIER «THESEE» DE GIDE

**ANDRE GIDE'İN THESEE KARAKTERİNİN ARKASINDAKİ ANNE
ARKETİPİ**

THE MOTHER ARCHETYPE IN 'THESEE' BY GIDE

Sibel YILDIZ*

RESUME

Carl Gustav Jung, qui a réalisé des recherches importantes dans le domaine de la psychanalyse avec Sigmund Freud, a tracé un chemin différent de celui de Freud en 1913 avec son ouvrage intitulé "La psychologie de l'inconscient". Ses travaux en psychologie analytique ont donné une nouvelle dimension à la psychanalyse. L'une des théories les plus importantes qui distingue Jung de Freud est sa division de l'inconscient en deux couches, à la fois individuelle et collective. Cette perspective a suscité un grand écho dans le monde de la psychologie et a également eu un impact dans le domaine de la littérature sous le titre de critique littéraire archétypale. Les archétypes, considérés comme les éléments constitutifs de la culture humaine, se manifestent à travers divers symboles et images, dans les rêves, les mythes et les histoires, et sont transmis de génération en génération. Dans cette perspective, la critique archétypale permet une lecture différente des œuvres littéraires, les considérant comme un moyen de transporter les profondeurs de l'âme humaine au lecteur. Étant donné que les mythes appartiennent à l'inconscient collectif de l'humanité, l'auteur a souvent recours à des éléments, motifs et thèmes mythiques lors de la création de son œuvre. Grâce à cette technique d'analyse, le critique peut décoder le langage mythique utilisé par l'auteur et permettre aux codes de la race humaine de se libérer de leur coquille. En même temps elle peut permettre au lecteur de découvrir l'arrière-plan de l'œuvre.

André Gide, l'un des noms les plus importants de l'histoire de la littérature française, est également un auteur qui utilise ouvertement et clairement les mythes lors de la création de ses œuvres. En offrant un contenu riche au lecteur, l'auteur ne présente

* Enseignante, Sibel YILDIZ, Université Aydın Adnan Menderes, Ecole Supérieure Des Langues Etrangères, E-mail : sibelkozan@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1702-1214, Aydın, Turquie.

pas seulement un monde fictif ou sa propre vie, mais il donne également une nouvelle perspective aux mythes profonds de l'âme humaine à travers des images, des symboles ou des intrigues. "Thésée" est une œuvre de l'auteur dans laquelle il a apporté sa touche personnelle et qui est d'origine mythique. Avec cette étude, nous essaierons de mettre en évidence l'influence de l'archétype maternel, l'un des archétypes les plus importants de la race humaine, dans la vie du personnage principal, Thésée, en nous basant sur les éléments mythiques et symboliques présents dans l'œuvre mentionnée de Gide, en utilisant la technique de la critique archétypale de Jung.

Mots clés: *Archétype, inconscient, mythe, Carl Gustav Jung, André Gide*

ÖZ

Sigmund Freud ile psikanaliz alanında önemli çalışmalarda bulunan Carl Gustav Jung, 1913 yılında Bilinçdışının Psikolojisi adlı yapıtıyla kendine Freud'dan farklı bir yol çizdiğini gözler önüne serer. Analitik psikoloji alanında yapmış olduğu çalışmalar, psikanalizi başka bir boyuta taşımıştır. Jung'u Freud'dan ayıran en önemli teorilerinden biri, bilinçdışını ortak ve bireysel olarak iki katmana ayırmasıdır. Ruhbilim dünyasında büyük yankı uyandıran bu görüş, psikanaliz, antropoloji, sosyoloji gibi çeşitli bilim dallarının da etkilediği arketipsel edebiyat eleştirisi başlığıyla edebiyat alanında da etkisini gösterir. Ortak bilinçdışının yapı taşları olarak değerlendirilen arketipler, rüyalarda, mitlerde ve hikayelerde çeşitli semboller ve imgeler aracılığıyla gün yüzüne çıkarak, nesilden nesile aktarılırlar. Bu açıdan ele aldığımızda arketipsel eleştiri, edebi eserlerin çözümlenmesinde okura farklı bir pencereden bakma olanağı sağlar: Yazarın ortaya koyduğu yapıtı, insan ruhunun derinliklerini okuyucuya taşıyan bir araç olarak değerlendirebiliriz. Mitlerin ortak bilinçdışına ait olması sebebiyle, yazar eserini oluştururken sıkça mitsel öğelere, motiflere ve temalara başvurur. Bu çözümlene tekniği sayesinde, eleştirmen, yazarın kullanmış olduğu mitos dilini çözümlenerek, insan ırkının kodlarının saklı oldukları kabuklardan çıkmasına ve okurun yapıtın arka planını keşfetmesine olanak sağlar.

Fransız Edebiyat Tarihinin en önemli isimlerinden birisi olarak André Gide yapıtlarını oluştururken yoğun bir şekilde mitlerden yararlanır. Okura zengin bir içerik sunan yazar yalnızca kurmaca bir dünya ya da kendi hayatını değil, insan ruhunun derinliklerindeki arketipleri de ortaya çıkarmayı dener. Kullandığı imgeler, simgeler ve biçimle anlatıya zenginlik, dinamizm ve yeni bir görünüm kazandırır. "Thésée" adlı eseri, yazarın kendine özgü dokunuşlarıyla renk verdiği, mit kökenli bir eserdir. Bu çalışmamızla, Gide'in adı geçen eserindeki mitsel öğelerden yola çıkarak, Jung'un arketipsel eleştiri tekniğiyle, en önemli arketiplerden biri olan anne arketipinin, ana karakter olan Thésée'nin hayatındaki etkilerini incelemeyi amaçladık.

Anahtar Kelimeler: *Arketip, bilinçdışı, mit, Carl Gustav Jung, André Gide*

ABSTRACT

Carl Gustav Jung, who conducted important researches in the field of psychoanalysis with Sigmund Freud charted a different path from Freud in 1913 with his work entitled "The Psychology of the Unconscious". His work in the field of analytical psychology brought a new dimension to psychoanalysis. One of the most important theories that distinguish Jung from Freud is his division of the unconscious into two layers: individual and collective. This perspective has had a significant impact not only in the field of psychology but also in literature under the title of archetypal literary criticism. Archetypes, considered as the building blocks of collective unconscious, manifest themselves through various symbols and images in dreams, myths and stories, and are passed down from generation to generation. From this perspective, archetypal criticism allows for a different reading of literary works, considering them as a means of conveying the depths of the human soul to the reader. Since myths belong to the collective unconscious, authors often draw on mythic elements, motifs, and themes in their creations. Through this analytical technique, critics can decode the mythic language used by the author, allowing the codes of the human race to emerge from their shells and enabling the reader to discover the background of the work.

André Gide, one of the most important figures in the history of French literature, is also an author who openly and clearly uses myths in his works. By offering a rich content to the reader, the author presents not only a fictional world or his own life but also gives a new perspective to the profound myths of the human soul through images, symbols, or plotlines. "Thésée" is a work by the author in which he brings his own unique touch and is of mythic origin. With this study, we will try to highlight the influence of the mother archetype, one of the most important archetypes on the life of the main character Thésée, based on the mythic and symbolic elements presented in Gide's mentioned work, using Jung's archetypal criticism technique.

Keywords: *Archetype, unconscious, myth, Carl Gustav Jung, André Gide*

Chaque œuvre littéraire se compose d'un jardin mystérieux comme un produit de l'âme humaine. Il s'agit de quelques méthodes développées par la psychologie permettent d'obtenir la clé de ce jardin secret. La théorie de la critique archétypale, l'une de ces méthodes, est une théorie fondée sous la direction de scientifique suisse Carl Gustav Jung et basée sur la psychologie analytique qui effectue des analyses psychologiques des personnages à partir des images. L'identité de Jung en tant que psychanalyste issu de la médecine et de la psychiatrie et son évaluation des typologies sur lesquelles il travaillait en termes de symbologie l'inscrit dans une perspective large, également explorée par les champs de l'anthropologie, de la théologie, de la sociologie, de la philosophie, de l'ethnologie, de la physique quantique et de la littérature. Jung était un proche disciple de Freud mais s'est ensuite séparé de lui et rassemble ses théories sous la psychologie analytique. Il est l'un des écrivains qui travaillent sur des thèmes connus de tous, prenant leurs sujets à partir de mythes, de légendes, de contes et de fées qui se ressemblent dans la plupart des cultures et affirme que leurs écrivains les ont créés sous l'influence de l'inconscient. Jung préfère une voie différente de Freud en psychanalyse, s'intéresse

davantage à la mythologie et à la religion et se concentre sur la compréhension de l'homme contemporain dans le cadre de la psychologie humaine primitive. Cependant, il considère l'approche freudienne de l'œuvre comme une méthode hautement réductionniste et dogmatique parce que Freud aborde l'artiste comme un patient et son travail comme une névrose (Jung, Ruh, 2017, s. 91) : Il considère le travail de l'artiste comme un large spectre interprété jusqu'à ses relations avec sa famille. Bien que Jung admette que l'œuvre découle des conditions psychiques telle que la névrose, il soutient qu'il ne faut pas confondre un phénomène pathologique et l'art : Selon lui, une œuvre n'est pas une maladie et doit donc être analysée à la lumière d'une approche totalement exempte de préjugés médicaux. L'œuvre n'est pas une humaine, mais une chose surhumaine ; elle n'est pas une personne et ne peut donc pas être jugée par des critères personnels. En fait, l'importance d'une véritable œuvre est qu'elle dépasse les limites personnelles et va au-delà des préoccupations personnelles de son créateur. (Jung, Ruh, 2017, s. 97) L'artiste nous présente par son œuvre un tableau complet, et ce tableau peut être analysé seulement selon qu'on le voit comme un symbole. La source de telles œuvres symboliques est considérée comme l'inconscient collectif plutôt que l'inconscient personnel.

Jung enrichit encore la théorie psychanalytique de Freud et évalue l'inconscient sous deux couchés : personnel et collectif. Dans ce contexte, au contraire de l'inconscient personnel qui se compose des expériences oubliées ou étouffées par l'individu, il est possible d'expliquer l'inconscient collectif comme un deuxième inconscient psychique et dynamique contenant les pratiques, les apprentissages ou les habitudes appartenant à toute l'humanité pendant des siècles : De plus anciennes expériences collectives de différentes personnes dont les attitudes à certaines situations sont communes forment cette notre partie primitive. Nous pouvons dire que l'inconscient collectif situé au plus profond, attend que nous le découvrons: « l'inconscient collectif est une strate plus profonde que l'inconscient personnel; c'est la substance inconnue d'où émerge notre conscience. » (Fordham, 1980, p. 21) Le concept d'inconscient collectif désigne un processus mental chargé d'un passé historique et commun, hérité et nourri d'archétypes. Jung, ayant l'occasion d'observer certaines découvertes psychanalytiques pour la première fois dans sa propre vie, travaille sur l'importance du processus d'individuation de l'homme et il la compare au "voyage nocturne du héros". Il est indispensable de faire front aux complexes, définis comme les noyaux archaïques, cachés dans les côtés les plus noirs de l'inconscient, et de les insérer à sa personnalité pour la personne qui veut achever ce processus. A ce stade, il est question des images mythiques nommées « archétypes » et fréquemment apparues dans les rêves et les fantasmes et ces phénomènes sont nés de l'inconscient collectif. Quand on analyse le mot « archétype » de point de vue étymologique, nous voyons que ce mot tire son origine de l'union des mots "*arche*", ayant le sens « *initial, premier* », et « *typos* », signifiant « *forme* » (Korucu, 2011, s. 50). Pour Jung, il s'agit de cette notion même dans les temps anciens en terme de contenu parce que l'archétype a le même sens de la notion d' « idée » de Platon qu'on peut expliquer cela comme étant fondamental et supérieur à tous les types de phénomènes. Pour cette raison Jung insiste

qu'il détaille la notion « archétype » à partir d' « idée » de Platon. (Jung, Introduction à la Psychologie Jungienne, 2015) Selon lui, cet honneur appartient à Platon et dans cette découverte, il réussit à seulement montrer que les archétypes s'étendent par la tradition, la migration et le langage de génération en génération et qu'ils peuvent surgir de manière spontanée et indépendante de tout élément extérieur, à n'importe quel moment et en n'importe quel endroit. (JUNG, Dört Arketip, 2015, s. 20) Il est indispensable que les archétypes soient puissants dans la littérature parce que ces noyaux psychiques ont le pouvoir si fort sur l'âme humaine que l'auteur porte les éléments de son inconscient à son œuvre, en suscitant l'imagination créative. Pour cette raison, la critique archétypale a commencé à apparaître dans le domaine littéraire comme une méthode de critique au XXe siècle, en fondant sur la théorie qu'une œuvre littéraire peut être une imitation d'une autre œuvre soit formel soit contextuel. Ainsi, nous pouvons rencontrer des archétypes cachés sous la forme d'images, de personnages, de motifs et de thèmes répétitifs en littérature: Grâce à cette structure, la critique archétypale présente un domaine propice pour l'intertextualité. En outre, puisque les archétypes viennent des expériences et habitudes humaines concernées l'univers et la psyché, il est clair qu'ils créent dans les œuvres des idées et des émotions que nous pouvons concevoir de façon inconsciente. (Jung, Introduction à la Psychologie Jungienne, 2015, p. 245) On peut dire que les archétypes reflètent la philosophie de vie et les valeurs culturelles grâce à des motifs et des symboles. Par cette perspective, il est possible d'expliquer la théorie de la critique archétypale comme une critique focalisée sur les éléments et les motifs répétitifs et habituels qui ne sont pas expliqués à l'aide des événements historiques ou de la tradition. Ce que cette critique tente de révéler, c'est que les archétypes apparus sous la forme des images, caractères, thèmes et d'autres événements littéraires, règnent dans toute la littérature quels que soient l'époque et le lieu.

Dans le domaine littéraire, Jung affirme que la figure humaine inscrite en héros est le plus important de tous les symboles de la libido : En lien avec le mythe du soleil, elle monte jusqu'à midi, tout comme le soleil, traverse le cercle de midi et, laissant derrière elle sa lumière, descend vers le soir et s'enfonce enfin dans la nuit englobante. En conséquence, l'homme trace son chemin selon des lois immuables, achève son parcours, renaît dans sa propre enfance et plonge dans les ténèbres pour entamer un nouveau cycle. (JUNG, Maskülen, 2015, s. 19) Selon lui, le héros est le symbole de la libido du Moi en développement. Contrairement à Freud, en donnant au mot « libido » un sens large, Jung l'utilise pour signifier le désir ou l'énergie psychique et à la fois le but psychologique. Par ce mot, il signale le désir de substituer l'attachement du Moi à l'inconscient par une tendance vers le Soi : C'est un objectif qui nécessite une lutte ambivalente avec la mère, qui symbolise l'inconscient. (JUNG, Maskülen, 2015, s. 25) Dans ces mythes, il est question de nombreuses épreuves et tentatives du héros qui quitte sa maison. En effet, pour se lancer dans l'aventure de la vie, un garçon doit quitter son foyer et rompre avec ses parents et sa descendance. Il doit survivre à ces épreuves difficiles et trouver sa place dans le monde : Le royaume. Afin d'accomplir tout cela et de mériter le trésor, il doit vaincre le pouvoir du complexe de la mère qui est toujours actif dans l'inconscient.

Jung définit en psychologie analytique cette aventure du héros vue dans les mythes comme le "processus d'individuation" par lequel l'individu tente de trouver son « Soi ». Pendant une certaine période de sa vie, l'homme a besoin de s'interroger sur l'univers et de le comprendre, en fait, ce besoin peut être considéré comme la connaissance de Soi de l'individu ainsi que la connaissance de l'univers et du monde extérieur. Dans ce processus, les gens prennent conscience de leurs lacunes et de leurs conflits internes et essaient de surmonter ces difficultés d'un point de vue différent. En comblant leurs carences, ils ouvrent la porte du nouveau monde dans lequel ils se placent au centre. Ce processus, qui inclut la connaissance de Soi ainsi que l'univers, est, en un sens, le processus de prise de conscience, dans lequel l'individu découvre son "Soi". Jung l'explique comme étant capable de se séparer du matériel inconscient en lui attribuant des personnalités, et en même temps leur permettant de se connecter avec la conscience. Lors de ce processus, que l'individu a fait vers sa propre essence, il rencontre de nombreux archétypes appartenant à l'inconscient collectif. La personne essaie d'établir une connexion entre les aspects conscients et inconscients de l'âme et s'embarque dans un voyage vers sa propre profondeur. Ce n'est pas une étape à franchir sans souffrance ni lutte : C'est-à-dire le voyage est zoé et épuisant. Un homme ou une femme doit accepter de nombreuses choses qu'il ignore et composer avec ces aspects profonds afin de devenir un individu. Ce voyage, au cours duquel une personne rencontre d'abord son ombre, accepte son existence - c'est-à-dire apprend à vivre avec ce côté - représente un processus qui demande des efforts et comporte des dangers. Il doit continuer son chemin sans être pris dans l'attraction des archétypes rencontrés. S'il réussit, il peut atteindre « le grand trésor » à la fin. Dans ce processus, l'individu ne doit pas s'y identifier, en s'y accrochant, ou ignorer leur existence : L'important, c'est d'accomplir ce processus en se réconciliant avec ces archétypes. La personne qui reçoit le grand prix, "l'essence", a atteint la liberté et est transformée.

Le reflet de ce voyage dans la littérature apparaît fréquemment dans plusieurs œuvres d'André Gide dans lesquelles nous rencontrons les effets de son éducation religieuse stricte, des livres saints et de la mythologie grecque et romaine. S'appuyant fréquemment sur des éléments mythiques, Gide parvient à attribuer une universalité à ses œuvres en utilisant des symboles dans le processus de narration de ces sujets. Il fait référence souvent à des sujets d'intérêt pour tout le monde ; péché, douleur, luxure, désir, hypocrisie, homosexualité... En portant ces thèmes dans ses œuvres avec des aspects à la fois positifs et négatifs, il montre l'inévitabilité d'être un individu sur le chemin de la liberté. (İŞLER, 2004, s. 57) Gide, en se retrouvant dans les mythes, a eu l'occasion d'interroger le problème de Soi et de le confronter au leur interroge ses propres problèmes sous une éthique de Soi universelle. Les héros mythologiques lui deviennent indispensables sur cette voie et ces héros ont une valeur symbolique pour Gide parce qu'ils résistent aux défis et aux obstacles auxquels les hommes sont confrontés. Pourtant, il les reflète dans ses œuvres, non pas telles quelles, mais en leur donnant de nouvelles fonctionnalités et en modifiant leurs apparences. Contrairement au récit historique, il tente de révéler les aspects cachés et obscurs du peuple. Car selon lui, la vraie réalité et

le sens forment la narration des aspects inconnus de l'être humain et des conflits des passions dans son monde intérieur. (İŞLER, 2004, s. 59) Thésée est l'un de ces héros : Gide le décrit de telle manière qu'il aspire, comme lui-même, à se lancer dans une aventure en train de découvrir son identité et la profondeur de son monde intérieur. Thésée est une excellente ressource pour lui en termes de désir de prendre conscience des émotions, désirs et pulsions cachés et refoulés, de se découvrir, de se remettre en question et de se rejoindre. On sent clairement qu'il souligne le processus d'individuation, la liberté individuelle et le Soi de l'individu dans ce travail. Quand nous lisons le mythe « Thésée » dans lequel on raconte la vie d'un héros nous pouvons voir qu'il offre également un excellent espace où cette mise en valeur peut être appliqué. Le héros a aidé l'humanité en sauvant la terre de nombreux monstres et tyrans, et a remporté de nombreuses victoires en allant là où personne n'osait entrer. (Ferré, 2003, p. 552) Cependant, il n'est pas content de telles victoires et aventures, et se lance dans une autre aventure qu'il a décrite comme "une aventure admirable" (GIDE, 1946, p. 21)

Quand on l'aborde de point de vue archétypal, nous pouvons dire que *Thésée* est la manifestation de l'archétype du héros rencontré fréquemment dans la littérature. Pour les aspects de cet archétype on voit que le héros s'embarque en s'éloignant de la situation habituelle et de son pays en quelque sorte dans un voyage au cours duquel il doit lutter contre de nombreuses difficultés et atteint enfin son « trésor difficile à atteindre » et retourne chez lui comme porteur de bonheur et prospérité. Cette période équivaut au processus d'individuation de Jung : Le voyage physique dans l'œuvre littéraire symbolise aussi le voyage spirituel du héros. Joseph Campbell, qui a également été influencé par le travail de Jung et a eu d'importants travaux sur les mythes et les faussaires, appelle ce voyage aventureux le « voyage du héros » ou « monomythe » qui apparaît presque dans tous les mythes comme un seul thème. (Campbell, 2010) Pour plusieurs personnes, ce processus d'individuation augmente sa puissance dans la seconde moitié de la vie. L'individuation est un idéal pour la maturité, mais pas pour la jeunesse. Certaines personnes se lancent dans ce voyage en quête d'un nouveau mode de vie, pour trouver "le Soi" qui devient un but et un idéal. Bien que *Thésée* soit aussi le fils du roi, il tire au sort pour pouvoir rejoindre le groupe qui ira en Crète et explique ainsi son but : « Aussi bien mon dessein était-il de triompher du Minotaure et du coup libérer la Grèce de cet abominable impôt. » (GIDE, 1946, p. 23) Quoique tout soit en sa faveur dans son pays, - il est le fils du roi, donc il n'est pas obligé d'aller en Crète- il préfère tout de même partir à l'aventure en risquant tout. Cette attitude dessine le profil de la personne qui désire l'individuation. On peut également associer le fait qu'il n'en était pas satisfait et s'est lancé dans une autre aventure malgré avoir remporté de nombreuses victoires bénéfiques pour l'humanité en battant de nombreux monstres, au fait que le désir d'individuation apparaît fréquemment chez des personnes qui ont très bien réussi dans leur profession. « Cela arrive fréquemment aux personnes d'âge moyen qui, ayant réussi dans la voie qu'elles avaient choisie, éprouvent soudain un sentiment de vacuité, le manque de sens de leur vie. » (Fordham, 1980, p. 86)

Thésée rencontre également de nombreuses difficultés physiques et spirituelles au cours de ce voyage : Il réussit l'épreuve que Minos a tenue pour faire ses preuves. A ses côtés, il combat un monstre gigantesque dans un labyrinthe inextricable, et revient finalement dans son pays en grande victoire, le vainquant et emmenant avec lui la petite fille de Minos. Une autre caractéristique de l'archétype du héros est d'illuminer son pays ainsi que lui-même avec ce trésor. Il met en lumière son pays avec la conscience et l'expérience acquises pendant ce processus : Il veille à ce que chacun vive dans la liberté et la prospérité. Cela correspond également bien au profil de héros découvert dans les mythes par Jung : Un héros est avalé à l'ouest par un monstre et il va avec ce monstre vers l'est et il allume dans la ventre et lui coupe un morceau du cœur. Après avoir remarqué que le monstre attire, il commence à déchiqueter de l'intérieur et il réussit à sortir dehors. Il délivre en même temps toutes les personnes qui avaient été engouffrés auparavant. (JUNG, Métamorphoses de l'âme et ses symboles, 1993, p. 355) Jung déclare que parmi les structures archétypales qui émergent dans les mythes, les rêves, le domaine de la littérature, issue de la psyché humaine, au moyen de nombreux motifs divers, certaines formes méritent d'être qualifiées de "dominantes". (JUNG, Métamorphoses de l'âme et ses symboles, 1993, p. 645) Il s'agit de divers archétypes, tels que l'anima, l'animus, l'ombre, la persona, la mère, le vieux sage, qui jouent tous un rôle important dans le développement de l'individu et reflètent les domaines culturelles à travers les motifs. Relativement au voyage du héros, l'archétype de la mère vient en premier. Cette archétype, qui éclaire la compréhension de la création, de l'existence et de l'univers, a d'innombrables manifestations comme : Dans la culture traditionnelle, une figure maternelle peut représenter différents symboles : une mère, une grand-mère ou une femme avec laquelle l'enfant se lie, comme une nounou. Elle peut également être associée à des figures féminines érudites, à des déesses, en particulier la mère de Dieu, la Vierge Marie. D'autres symboles incluent le paradis, le royaume de Dieu, l'université, la ville, le pays, le ciel, la terre, la forêt, la mer et le fleuve. Dans un sens plus spécifique, cela peut inclure le monde souterrain et la lune. Plus étroitement encore, cela peut représenter des lieux tels que le champ, le jardin, le rocher, la caverne, la fontaine, le puits profond - symbolisant le lieu de l'insémination. Dans un sens plus restreint, cela peut représenter l'utérus, les creux, le four, ainsi que les bons animaux tels que la vache et le lapin. (JUNG, Dört Arketip, 2015, s. 22)

Jung admet que cet archétype est le symbole de l'inconscient collectif. Dans cet ouvrage, les caractéristiques positives et négatives de l'archétype de la mère se manifestent par divers symboles. Sa manifestation la plus forte est le labyrinthe dans lequel vit le monstre Minotaure que Thésée doit vaincre pour être libéré et libérer son pays. Alors que ce labyrinthe est la manifestation de l'inconscient avec sa confusion et ses ténèbres, Thésée, le héros sauveur sous des formes diverses, apparaît comme un produit de la libido qui plonge dans la profondeur maternelle de l'inconscient. Gide décrit tellement bien ce lieu qu'elle contient à la fois des caractéristiques positives et négatives de l'archétype de la mère. La formation des salles du labyrinthe nous rappelle la théorie de l'inconscient de Jung ; car, selon lui, l'inconscient est composé de couches. La descente de Thésée dans

ses profondeurs en passant par ces salles rappelle le voyage de l'individu dans l'inconscient. Ses amis, qu'il a rencontrés dans la première salle, ont été enchantés par l'odeur magique de ce lieu et se sont complètement perdus : « Et je les retrouvai, dès la première salle, déjà tout hébétés par les parfums. » (GIDE, 1946, p. 73) Cette situation de ses amis montre l'effet paralysant de l'inconscient (JUNG, Maskülen, 2015, s. 35) sur l'énergie et la productivité humaines parce qu'ils sont complètement extatiques lorsque Thésée les retrouve : Ces personnes symbolisent celles qui sont fascinées par l'inconscient et ferment les portes de la conscience. Thésée parvient à en sauver ses amis, mais quand ils reviennent, ils ne sont plus les mêmes :

Sortis du labyrinthe, quelle peine et quel temps il leur fallut pour révoquer leurs sens et se rasseoir dans leur assiette ! Ce qu'ils ne firent qu'avec tristesse. Il leur semblait, me dirent-ils ensuite, redescendre d'un sommet de béatitude, vers une étroite et sombre vallée, réintégrant cette geôle qu'on est à soi-même, d'où ne pouvoir plus s'échapper. » (GIDE, 1946, p. 77)

Le fait qu'ils considèrent le labyrinthe sur lequel ils sont montés comme « le sommet » un autre indicateur qui soutient notre thèse basée sur que le labyrinthe est la manifestation de l'inconscient. Ce mot nous emmène à une ascension qu'ils ont faite pour trouver leur *Soi* qui les attend sur ce sommet : Nous rencontrons le labyrinthe comme une zone que les héros « gravissent » difficilement et tout le long de laquelle ils tombent sur plusieurs dangers. Dans ce contexte, Jung évalue un escalier comme une montée ou une descente et il attire l'attention sur quelques exemples historiques dans son œuvre *Psychologie et Alchimie*, dans laquelle il cite que le processus dans les rêves a une ressemblance historique entre les rites d'initiation, où l'échelle planétaire à sept marches est très appréciée :

L'ascension était souvent indiquée par une échelle ; de là l'adjonction, aux offrandes funéraires égyptiennes, d'une petite échelle pour le ka des morts. L'ascension à travers les sept cercles planétaires signifie le retour de l'âme à la divinité solaire, son lieu d'origine, comme nous l'apprend par exemple Firmicus Maternus. Ainsi, le mystère d'Isis décrit par Apulée culmine dans ce que l'alchimie du début du Moyen Âge, remontant directement à la culture alexandrine telle qu'elle nous a été transmise par la tradition arabe, appelle la solifi catio (solification), et où l'initié était couronné en tant qu'Hélios. (JUNG, *Psychologie et Alchimie*, 2014, p. 96)

Le *Soi* est d'une importance centrale parce qu'il englobe la conscience et à la fois l'inconscient : « Il est le centre de cette totalité comme le Moi est le centre de la conscience » (Fordham, 1980, p. 69) ; nous pouvons dire qu'il est formé de la conscience et de l'inconscient. Pour mieux l'expliquer, il est possible de le définir comme un amant

qui lie les composants diverses de la personnalité avec les processus de l'inconscient et avec cette fonction, il révèle ainsi une totalité:

Le Soi est la fonction qui unit et transforme tous les éléments opposés chez l'homme et la femme, qu'il agisse du conscient et de l'inconscient, du bien et du mal, du mâle et de femelle, etc. Il faut, pour l'atteindre, accepter ce qui, dans notre nature, est inférieur, mais aussi irrationnel et chaotique. (Fordham, 1980, p. 67)

Le concept des escaliers ou des échelles qui signale une « ascension », symbolise la transformation psychique par ses processus. Cependant, pour ceux qui sont engagés dans le processus d'individuation, leur vie après le retour, qu'elle soit positive ou négative, ne sera plus la même. Pour mener à bien ce processus, l'individu doit affronter les archétypes dans les profondeurs de l'inconscient et accepter leur existence : Cependant, s'y abandonner complètement et s'y identifier est tout aussi dommageable pour l'individu que de nier leur existence. Dans l'œuvre, cela signifie que les amis de Thésée se perdent et sont piégés dans les ténèbres de l'inconscient.

Après les avoir rencontrés, le héros en avançant entre dans la deuxième salle et dans une autre : « Je pénétrai dans une seconde salle, plus obscure que la première ; puis dans une autre plus obscure encore, puis dans une autre où je n'avançai plus qu'à tâtons. » (GIDE, 1946, p. 67) Les couches du labyrinthe représentent la structure inconsciente de l'individu. Le fait que ces salles soient plus sombres que la première symbolise l'inconscient collectif, se trouvant à un niveau plus sombre que l'inconscient personnel. De plus, l'illumination derrière une porte que Thésée a trouvée plus tard est une manifestation de l'illumination de l'individu en se tournant vers l'inconscient. Cette illumination du labyrinthe sombre montre que le voyage obscur vers l'inconscient n'est pas tout à fait cela parce que l'individu en voie de l'individuation apporte de la lumière à sa vie en s'y confrontant à ses côtés obscurs .En même temps,

Pour moi, ce sont des constructions immenses, des amoncellements de palais avec enchevêtrement de couloirs, d'escaliers... où tout aboutit à une impasse, à un « pas plus avant » mystérieux. Mais le plus étonnant, c'est que, ces parfumes dès qu'on les a humés quelques temps, l'on ne peut déjà plus s'en passer ; que le corps et l'esprit ont pris gout à cette ébriété malicieuse, hors de laquelle la réalité paraît sans attrait, de sorte que l'on ne souhaite plus d'y revenir, et que cela aussi, cela surtout, vous retient dans le labyrinthe. (GIDE, 1946, p. 58)

Ces expressions utilisées pour décrire l'atmosphère du labyrinthe favorisent que le labyrinthe est aussi comme l'inconscient de l'homme soit compliqué, soit sombre et soit magnifique. Derrière cette porte lumineuse, un monstre l'attend ; Le Minotaure, situé au plus profond du labyrinthe, apparaît également comme le symbole de l'archétype de l'ombre que pendant ce processus, l'individu rencontre premièrement et qu'il faut

réconcilier pour mener à bien ce processus : « Comme il le souligne, il n'y a pas d'ombre sans soleil et pas d'ombre sans la lumière de la conscience. Il est dans la nature des choses qu'il y ait la lumière et l'obscurité, le soleil et l'ombre. » (Fordham, 1980, p. 54) L'ombre, que nous pouvons définir comme le côté obscur et noir de la personne, c'est notre part obscure qui éprouve le désir de réaliser ce que nous ne pouvons pas accomplir en raison des influences extérieures. Nous rencontrons l'ombre, incontrôlé, primitif et animal de notre personnalité, quand nos émotions sont atteintes à l'extrême. Dans *Thésée*, cet archétype est relevé avec le monstre par lequel l'ombre de Thésée est personnifiée. « Le monstre était beau. Comme il advient pour les centaures, une harmonie certaine conjugait en lui l'homme et la bête. De plus, il était jeune, et sa jeunesse ajoutait je sais quelle charmante grâce à sa beauté.» (GIDE, 1946, p. 74) La figure d'ombre sous la forme d'un monstre attire l'attention sur sa partie sauvage et le fait que Thésée le définit comme « un ennemi », une de ses manifestations primordiales, confirme que le Minotaure est son ombre parce que, comme nous avons déjà mentionné, l'inconscient collectif est une structure composée des restes d'activités humaines archaïques, et de celles des ancêtres animaux de l'homme. (JUNG, Dört Arketip, 2015, s. 117) Leur relation nous rappelle le fait que les archétypes trouvés au fond de l'inconscient sont assimilés par la conscience du Moi. Les deux créent une totalité ; bien que Thésée n'accepte pas cette union au début, il commence ensuite à sympathiser avec ce monstre en le connaissant :

Sa jeunesse ajoutait je sais quelle charmante grâce à sa beauté ; armes, contre moi, plus fortes que la force et devant lesquelles je devais faire appel à tout ce dont je pouvais disposer d'énergie. Car on ne lutte jamais mieux qu'avec le renfort de la haine, je restai même à le contempler quelque temps. (GIDE, 1946, pp. 74-75)

Thésée parvient à vaincre le monstre, mais a du mal à se débarrasser de la beauté du jardin où il se trouve : « Je me souviens aussi, comme d'un rêve, du charme de ce jardin, si capiteux que je pensais ne pouvoir m'en distraire ; et ce n'est qu'à regret, quitte du Minotaure, que je regagnai, rembobinait le fil, la première salle. » (GIDE, 1946, p. 75) C'est une référence à l'effet fascinant de l'inconscient sur les gens. L'important est de composer avec les éléments que nous rencontrons dans l'inconscient et de les combiner avec la conscience. En plus il fait également référence à la confusion vécue avec ces expressions : « comme un rêve » et « les vapeurs de la première salle ; elles affectaient ma mémoire ». Nous pouvons considérer ce dont il s'agit ici comme « renaissance » qui inclut le renouvellement: C'est-à-dire, renaître dans la vie individuelle : L'essence de la personnalité renouvelée n'a pas changé, seules ses fonctions, mais aussi certaines parties ont été guéries, passées et corrigées. (JUNG, Dört Arketip, 2015, s. 48) Au final, on constate qu'après avoir tué Minotaure, un étrange reflet de l'inconscient, Thésée neutralise l'image négative de l'inconscient et parvient à renaître. Ainsi, il franchit une étape importante afin de compléter son processus d'individuation.

Nous pouvons observer l'archétype de la mère non seulement comme un phénomène, une personne ou une image dans les œuvres littéraires, mais aussi dans les comportements et les caractéristiques des personnages en termes de ses effets sur le développement psychologique de l'individu. Cela apparaît comme complexe. Selon Jung, les complexes sont des associations rassemblées autour d'un noyau archétypal dans l'inconscient et chargées d'émotions. (JUNG, *Dialectique du Moi et de l'inconscient*, 1964, p. 140) Ces complexes loin du conscient, qui restent dans l'inconscient émergent à travers des caractéristiques personnelles, des expériences individuelles conditionnées par l'environnement ou des associations liées au noyau. Dans ce cas, ils peuvent causer de nombreux problèmes physiques et mentaux chez l'homme : Certains restent silencieux dans l'inconscient, tandis que d'autres menacent la structure psychique de l'individu. Cependant, Jung souligne que, tout comme les archétypes, les complexes ont aussi des côtés positifs et à la fois négatifs. L'un des complexes les plus essentiels dans la vie humaine est celui de la mère, qui est basé sur l'archétype de la mère. Dans notre travail, nous avons l'occasion d'observer les traces de ce complexe, qui apparaît avec des manifestations différentes chez les filles et les garçons, sous les deux formes : chez Thésée et Ariane. Cependant, les effets sur d'autres personnages sont suffisamment larges pour faire l'objet d'une autre étude mais nous avons concentré notre travail sur l'archétype de la mère du héros.

Au début de l'œuvre, Thésée parle de sa jeunesse où il jouissait, découvrait et caressait des femmes. Quand on analyse particulièrement sa vie d'amour, on rencontre de nouveau le complexe de mère de Thésée. Ce complexe apparaît si les caractéristiques de l'archétype de la mère ne concordent pas avec celles de la mère réelle, c'est pour cela que, ce désaccord cause chez les individus quelques effets qui se changent selon eux : il croit que le complexe de mère se différencie selon les garçons ou selon les filles. Les effets typiques chez le garçon, ce sont le Donjuanisme, l'homosexualité, parfois l'impuissance sexuelle. Pour l'homosexualité, on peut dire que l'élément hétérosexuel s'attache à la mère dans l'inconscience, quant au Donjuanisme, la mère est cherchée chez toutes les femmes. (JUNG, *Dört Arketip*, 2015, s. 25) Chez Thésée, nous pouvons nettement observer les effets de Donjuanisme, soit positifs soit négatifs. Selon Jung, la galanterie et le problème de l'attachement à une femme sont les effets négatifs de Donjuanisme. Quand Thésée parle de soi-même, il parle de la richesse de sa vie d'amour et dit qu'il ne peut pas se fixer à une seule femme. : « En fait de femmes, je n'ai jamais su me fixer. » (GIDE, 1946, p. 13); « mais quant aux femmes, à la fois mon fort et mon faible, c'était toujours à recommencer je n'échappais à l'une que pour tomber dans les lacs de quelques autres et n'en conquérais aucune, que d'abord je ne fusse conquis. » (GIDE, 1946, p. 16) Grâce à ces phrases, nous pouvons exprimer qu'il est influencé négativement de Donjuanisme. A cause de ce complexe, il se force à se fixer aux femmes et tombe amoureux de plusieurs femmes, c'est-à-dire il vit à sa fantaisie. Outre ces déclarations, on observe également le problème d'attachement dans sa relation avec Ariane, malgré qu'il sait qu'elle est amoureuse à mort et qui le sauvera du labyrinthe :

Elle voulut que je lui remettre, et prétendit garder en son giron lesdits pelotons que m'avait confiés Dédale, arguant que c'était affaire aux femmes de les rouler et dérouler, en quoi elle se disait particulièrement experte, et ne voulant pas m'en laisser le soin ; mais, en vérité, désirant ainsi demeurer maîtresse de ma destinée, ce que je ne consentais à aucun prix...lorsqu'on commence à leur céder du petit doigt, tout le bras puis le reste y passe. (GIDE, 1946, pp. 71-72)

Même ainsi, il est clair qu'il ne veut pas confier le contrôle de sa vie à une femme.

Comme on a déjà dit que le complexe de mère ont des influences soit négatives soit positives. Ce complexe donne à la personne quelques caractéristiques de base comme une brave masculinité fixée, l'ambition d'atteindre les buts les plus grands, un esprit opposé à toutes les bêtises, aux obsessions, à l'injustice et à la paresse, la volonté solide qui ne fait pas de concessions, la curiosité qui n'a pas peur de rebuts du monde, l'esprit révolutionnaire qui fonde un pays aux gens. (JUNG, Dört Arketip, 2015, s. 26) Thésée se comporte héroïquement ; il défend son pays plusieurs fois et se bat avec les tyrans. Grâce aux effets de cet archétype, en abandonnant des femmes, il se focalise particulièrement sur l'héroïsme. On le découvre dans les phrases suivantes où Thésée parle de soi-même : « Je crois avoir rendu quelques notoires services ; j'ai définitivement purgé la terre de maints tyrans, bandits, et monstres ; balayé certaines pistes aventureuses où l'esprit le plus téméraire ne s'engageait encore qu'en tremblant » (GIDE, 1946, p. 14)

Nous pouvons voir qu'il est question de deux influences soit positives soit négatives du complexe de mère chez Thésée ; il s'efforce de se fixer à une seule femme et grâce à cet effet de ce complexe, il devient un brave homme qui ne s'intéresse qu'à son foyer.

En conséquence, dans cette œuvre, on constate que Thésée fait un voyage spirituel, en plus d'un voyage physique. Sa passion pour l'aventure est sa marque de fabrique en tant que héros : Le héros doit être sans cesse renouvelé, et cela se réalise toujours sous le symbole de la libération de la mère. (JUNG, Métamorphoses de l'âme et ses symboles, 1993, p. 581). Son envie de se lancer dans l'aventure est la raison pour laquelle il ne se contente pas de ce qu'il trouve en lui et de ce qu'il possède. Il est facile d'apercevoir que le héros-sauveur apparaît, sous des profils variés, comme un produit de la libido plongée dans la profondeur maternelle de l'inconscient. (JUNG, Métamorphoses de l'âme et ses symboles, 1993, p. 573). La bataille avec le monstre dans le labyrinthe, qui représente la complexité et l'obscurité de l'inconscient et peut être considérée comme une manifestation de l'archétype de la mère, est la bataille de la conscience de Moi pour se débarrasser du siège mortel de l'inconscient : « Le trésor que le héros va chercher dans la sombre caverne, c'est la vie, c'est lui-même, réenfanté de la caverne sombre du sein maternel de l'inconscient » (JUNG, Métamorphoses de l'âme et ses symboles, 1993, p. 620) De ce voyage, Thésée revient dans son pays sans se laisser influencer par la magie de l'archétype de la mère, c'est-à-dire l'inconscient, et fait prospérer son peuple. En plus, à l'aide de ses

explications et ses évaluations parues à la fin de l'œuvre, nous pouvons comprendre qu'il atteint la maturité individuelle en achevant avec succès le processus d'individuation.

Bibliographie

- Campbell, J. (2010). *Le Héros aux mille et un visages*. Paris: Edition Oxus.
- Ferré, J. (2003). *Dictionnaire Des Mythes et Des Symboles*. Paris: Editions du Rocher.
- Fordham, F. (1980). *Introduction À La Psychologie De Jung*, . France: Editions Imago.
- GIDE, A. (1946). *Thésée*. France: Gallimard.
- İŞLER, E. (2004). *ANDRE GIDE'İ MİTLERLE OKUMAK*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- JUNG, C. G. (1964). *Dialectique du Moi et de l'inconscient*. France: Editions Galliard.
- JUNG, C. G. (1993). *Métamorphoses de l'âme et ses symboles*. France: Georg Editeur.
- JUNG, C. G. (2014). *Psychologie et Alchimie*. Paris: Buchet/Chastel.
- JUNG, C. G. (2015). *Dört Arketip*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Jung, C. G. (2015). *Introduction à la Psychologie Jungienne*. France: Editions Albin Michel.
- JUNG, C. G. (2015). *Maskülen*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Jung, C. G. (2017). *Ruh*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Korucu, A. (2011). *Psikanaliz ve Analitik Psikolojinin Kesiştiği Yer: Sonsuz Döngüde Ruhsal Gezintiler* . Erzurum: Bozkır.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

[DOI Number:http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.16.3](http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.16.3)

Volume 7/4

2023 p. 47-56

IN PURSUIT OF A NEW APPROACH TO TEACHING THE URDU LANGUAGE

URDU DİLİ ÖĞRETİMİNDE YENİ BİR YAKLAŞIM ARAYIŞI

Ayktut KİŞMİR*

ABSTRACT

The renewal of educational programmes around the world within the framework of new student-centred approaches is also valid for Urdu language teaching. In Urdu as a foreign language reading and reading comprehension activities for a student, recall and memory work is one of the main issues to be considered. In addition, utilising Urdu literary texts has an important role in the teaching and learning process in terms of cultural learning/country knowledge. The concept of "cultural, literary text" expresses the norms and values of a community and points to their common identity. In this case, literary text analyses (fairy tales, poems, short stories, etc.) used in foreign language teaching contribute to the development of the student's learning strategy as a tool of cultural memory. In this study, the obstacles to the teaching of Urdu language and the necessity of new approaches in Urdu language teaching are discussed.

Keywords: *Foreign Language, Urdu, Memory, Reading Habit, Literary Texts*

ÖZ

Dünya genelinde eğitim programlarının öğrenci merkezli yeni yaklaşımlar çerçevesinde yenilenme çalışmaları Urdu dili öğretimi için de geçerlidir. Bir öğrenci için yabancı dil olarak Urdu okuma ve okuduğunu anlama aktivitelerinde, hatırlama ve hafıza çalışmaları dikkat edilmesi gereken temel konulardan biridir. Ayrıca Urduca edebi metinlerden yararlanmak da kültürel öğrenme/ülke bilgisi açısından öğretme ve öğrenme sürecinde önemli bir role sahiptir. "Kültürel, edebi metin" kavramı, bir topluluğun norm ve değerlerini ifade eder ve ortak kimliklerine işaret eder. Bu durumda yabancı dil öğretiminde kullanılan edebi metin çözümlenmeleri (masal, şiir, kısa öykü vb.) kültürel belleğin bir aracı olarak öğrencinin öğrenme stratejisinin gelişimine katkı sağlamaktadır. Bu çalışmada, Urdu dilinin

* Assoc. Prof. Dr., Ankara University, Language and History-Geography Faculty, Department of Urdu Language and Literature, E-mail: kismir@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3686-9229, Ankara, Türkiye.

öğretilmesinin önündeki engeller ve Urdu dili öğretiminde yeni yaklaşımların gerekliliği tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Yabancı Dil, Urduca, Bellek, Okuma Alışkanlığı, Edebi Metinler*

Introduction and Methodological Concern

For an extended period, educators and linguists have dedicated their efforts to discovering the most efficient approach to teaching the Urdu language. Particularly following 1947, teaching Urdu underwent a more scientific paradigm, resulting in the emergence of novel methods and objectives distinct from traditional approaches. The advancement of technology has also introduced new facets to learning and teaching, creating environments where more knowledge can be acquired and imparted in a shorter duration

Learning methods and approaches grounded in scientific principles have given teachers new responsibilities within the classroom. Currently, approaches that deviate from the conventional structure, prioritize student-centered learning, and necessitate teachers to assume novel roles are being embraced. Quoting from Davies (1996), Gömleksiz (2000: 254) outlines the obligations of language teachers as follows:

- To enhance the student's learning experience and broaden their perspectives through literature.
- To stimulate the student's imagination.
- To foster an appreciation for human emotions.
- To cultivate a sense of tolerance and understanding.
- To cultivate an awareness of social events.
- To help students recognize and develop their potential.

Methods Employed in Urdu Language Teaching

Numerous theories and methodologies have been formulated in foreign language teaching, and many of these have also been utilized in teaching the Urdu language. The primary methods commonly employed in foreign language teaching include the following (Gömleksiz, 2000:255), (İkinci, 2019:14).

1. Grammar - Translation Method
2. Direct Method
3. Audio-Lingual Method
4. Cognitive-Code Approach
5. Communicative Approach
6. Elective Method

In Pakistan, in addition to Urdu, more than seventy languages and their many sub-dialects are spoken (Durgun 2023:221). In foreign language teaching, instead of teaching only structurally developing new methods by incorporating cultural and geographical elements can make teaching more efficient. Learners' use of different audiovisual teaching materials outside the classroom environment increases their motivation and readiness level. The rapid development of technology enables the preparation of language teaching materials that will help learners develop their different senses faster (Öcalmış&Başarır 2023: 217-218).

Many methods employed in Urdu language teaching are considered to utilize the most effective and complete approaches. However, the continuous emergence of alternative methods indicates no particular, flawless technique. These methods necessitate teachers to possess extensive knowledge of diverse teaching strategies, procedures, and practices, enabling them to make informed choices between effective and ineffective approaches. Consequently, the quality of instruction becomes highly dependent on the teacher. Teachers must collaborate and collectively select the most suitable method or incorporate beneficial aspects from various methods to create a new synthesis. It is impractical for students to adapt to constantly changing and evolving methods and demonstrate proficiency in each.

Negative Attitudes, Distress, and Prejudice

The primary objective of Urdu language teaching is to enable individuals to attain a level of proficiency in the language that approaches that of their mother tongue when used as a foreign language. Fluency in a foreign language and reading comprehension become crucial at this stage. When students are introduced to the Urdu language for the first time, they often perceive it as a complex set of rules and a puzzle to solve. This situation is an expected reaction in foreign language teaching. Additionally, it is common for students to experience feelings of fear and anxiety while strongly desiring to learn the Urdu language. It is worth noting that, drawing from Sigmund Freud's concept of the uncanny, some students may encounter negative emotions such as fear, anxiety, astonishment, and uneasiness during the initial stages of learning Urdu. The Urdu language can be perceived as uncanny for individuals due to the complex system it presents as a foreign language, as foreign languages are unfamiliar territory. "Language anxiety is associated with students' negative emotional responses to language acquisition." Students who are uncomfortable with the language may sometimes even frequently shut down during learning and resort to involuntary psychological defense mechanisms (Tezel, 2012: 642). When introduced to Urdu as a new language, an individual's ability to adapt to and internalize this language relies on the amount of exposure time.

Recalling and Forgetting

As is commonly known, remembering and forgetting, which encompass the two aspects of memory, elucidate human memory's biological and psychological facets. Indeed, when we examine the definitions of remembering and forgetting, we find that these two dimensions of memory take precedence. Memory is defined in both Turkish (Eyüboğlu, 2004: 83-84) and Urdu dictionaries as the repository where signs, traces, and perceptions

are accumulated and stored. Its synonymous term, recollection, is derived from "hifz," which denotes a place of keeping, storing, retaining, and remembering. In essence, it is a process of storing our experiences, behaviors, and information and reproducing them. Draaisma proposes a metaphorical representation of memory, suggesting it resembles a spacious room illuminated by high windows. This room's memories are precisely organized, cataloged, and meticulously preserved on extended shelves attached to the walls (Draaisma, 2015: 9).

Indeed, contrary to the analogy presented, our memories or information are not neatly arranged and readily accessible in such an orderly manner within our memory. Instead, they operate in a much more intricate and enigmatic fashion. At unexpected moments, our memories and information can be triggered, often through evocative cues such as a photograph, a book, a word, a sentence, or other sensory stimuli. These triggers act as keys, unlocking the door to the past and causing memories to resurface suddenly. Therefore, it can be said that everything a person perceives through hearing, seeing, feeling, tasting, and smelling is stored as involuntary memory and remains vigilant in the vast depths of our memory.

Furthermore, it can be argued that forgetting, the twin of remembering, serves an essential function within the realm of memory (Kismir, 2021: 3). Through the process of forgetting, memory undergoes a necessary reconfiguration and reformatting. Astrid Erll, a literary scholar and memory researcher, emphasizes that remembering and forgetting are intertwined, likening memories, experiences, and acquired information to small islands amidst the vast sea of forgetting (Erll, 2005: 7-8). Therefore, the question arises: "Why do individuals forget, and why are they unable to remember?" There are three potential reasons for this. First, it may be forgotten if the information is not repeated, mentioned, or communicated. Second, if the information or events are like other situations, the brain may deem it unnecessary to encode them into memory. Indeed, one of the significant factors influencing forgetting in language learning is the failure to adopt and internalize the target language as a foreign language. The third reason for forgetting pertains to experiences that can be forgotten and repressed, often due to individual barriers encountered during the learning process. These obstacles may include:

1. **Emotional Factors:** According to Freud, emotions such as fear, anxiety, and unease play a crucial role in memory. If these emotions are present during the learning process, they can hinder the encoding and retrieval of information.
2. **Perceiving a Foreign Language as Uncanny:** Unlike one's mother tongue, accepting a foreign language as an unfamiliar territory both linguistically and culturally can create a sense of strangeness or uncanniness. This perception can impede the learning and retention of the language.
3. **Inhibition:** Certain events and information can inhibit recalling other events and information. This inhibition may occur when there is interference or competition between different memories or when students psychologically shut themselves down due to language anxiety during the learning process.

Hence, it can be concluded that remembering and forgetting are intricately intertwined, forming an inseparable whole. Forgetting, like remembering, possesses both positive and

negative aspects. However, in the context of foreign language teaching and learning, minimizing the negative aspects of forgetting is preferable. Ultimately, memory is closely linked to the concepts of remembering and forgetting. Their relationship enables us to encode, preserve, revive, and derive meaning from memory's ever-changing and variable structure. Additionally, it allows for suppressing or temporarily deleting unwanted records and making them more acceptable.

Sociologist Harald Welzer and his team at Hannover University, who have been studying memory since 2000, propose that biological, psychological, and social factors influence memory development. They emphasize that memory is shaped through interpersonal relationships and communication and evolves over time, possessing a "dynamic" structure. Welzer and his team highlight the significance of language and emotions in the memory process, asserting that emotions are intricately linked to lived experiences. Consequently, it can be inferred that a stronger sense of language in foreign language teaching leads to more robust and more enduring knowledge retention.

Literary scholar Astrid Erll explores the interplay between memory, reminiscence, and language characteristics. According to Erll (2005: 7), remembering is a dynamic process, and the information we acquire is expressed and narrated through our experiences. Hence, memory possesses a flexible structure that undergoes constant renewal. In foreign language teaching, students' language proficiency can be enhanced by using various materials and engaging in group activities within the classroom environment. These approaches contribute to developing students' language skills and overall language sense.

Use of Literary Texts

Literary texts play a crucial role in teaching and learning, particularly in cultural learning and acquiring knowledge about a country. The concept of "cultural, literary text" refers to the norms and values of a community, reflecting their shared identity. Therefore, incorporating literary texts, such as tales, poems, and short stories, into foreign language teaching is a tool for cultural memory. It not only aids in the linguistic learning process but also provides insights into a country's socio-cultural and economic background, contributing to the overall understanding of its culture. Descriptive literature, including letters, biographies, autobiographies, and memoirs, reveals the reflections of societal experiences and events embedded in collective memory (Kismir, 2019: 220). Additionally, continuous exposure to various materials such as magazines, newspapers, movies, TV series, music, and games influences students' ability to adopt and internalize a language. These resources contribute to communicative and cultural memory, enriching the language-learning experience and facilitating a deeper understanding of the target culture.

When considering literary works as part of the materials used in foreign language teaching, they can serve as mnemonic devices, activating and retrieving stored information while facilitating language updates. Through recollection and reminiscence, literature becomes a subject that draws from and enriches experiences, traditional knowledge, images, myths, language patterns, characters, and scenarios. In this sense, literary texts can actively act as "actors" in language learning. Students can reflect on their

circumstances and abilities by engaging with literary texts and addressing any gaps or deficiencies. They can empathize with the characters and themes presented in the texts through group work and discussions. As a result, vocabulary, grammar, sentence patterns, and cultural information can be effectively stored and preserved by exploring literary texts.

Literature plays a significant role in memory production and is a symbolic self-representation of cultures. It provides alternative perspectives and interpretations. When considering the integration of literary texts into foreign language teaching, it becomes crucial to examine how these texts are approached and utilized within the needs analysis. The materials embedded in literary texts should be incorporated into the curriculum, ensuring that they align with language learning objectives. If we view foreign language teaching as a system of symbols and rules, the significance of form becomes crucial in the context of fictional texts.

Indeed, language can be seen as the medium through which individuals can effectively communicate their thoughts and ideas. However, language differences can create barriers and disconnect between minds. Individuals who aspire to learn a foreign language should be regarded as those who aim to bridge this gap and overcome the disconnection. When encountering a foreign language, it is essential to understand that its rules and systems serve as a guide.

Acquiring one's mother tongue occurs naturally within the natural environment. However, systematic and structured environments are often necessary when it comes to acquiring a foreign language such as Urdu. Classrooms, private lessons, language courses, and other educational settings provide learners with a structured approach to language learning.

The potential benefits of introducing a language to individuals at an early age are widely discussed. Creating a foreign language environment during the preschool stage, while the individual's native language skills are still developing, may have advantages in terms of the child adopting the foreign language as their mother tongue.

Many young students in our country are limited to learning languages solely within the classroom setting due to social and economic constraints and do not have the opportunity to immerse themselves in the natural environment of a language. In these classrooms, foreign languages are taught using basic course materials, often lacking in technology and resources provided by the state. The opportunities available to them are limited. Students can be motivated through various initiatives, such as student exchange programs allowing them to learn languages authentically. Additionally, regular foreign language learning activities can incorporate teacher and student exchange programs to enhance language acquisition further. By implementing these measures, efforts can be made to broaden students' language learning experiences beyond the confines of the classroom.

The demand for the Urdu language within the student's environment is a crucial factor. The greater the need for the Urdu language in the environments where students are situated, the more likely individuals will be inclined towards it, especially if they receive appreciation and encouragement. During the teaching phase, striving for a natural approach to the Urdu language is essential. Instead of presenting it as a complex set of

rules distinct from their native language, if we can instill in students the significance and necessity of the language they are learning, we can positively impact their motivation and attitude towards it.

The habit of reading is undeniably a crucial element in acquiring language learning skills, including the Urdu language. Reading has various definitions, and Gokkaya (2012:548) describes it as the process of comprehending and making sense of the information and ideas presented in writing. Individuals need to develop the habit of reading from a young age, and parents and teachers play a significant role in fostering this habit. They are responsible for promoting reading and creating a supportive environment for language acquisition.

For teachers to encourage students to read books and direct them to books suitable for their level, they must first read the books and follow the publications. It is possible by having a regular reading habit and a positive attitude towards reading (Bozpolat 2010: 413).

Students' reading habits in their native language significantly impact their success in foreign language classes, including Urdu language learning. It is widely recognized that individuals with a strong command of their language are better equipped to grasp a foreign language with greater ease. Gökaya's statement, as mentioned by Er, highlights that words encountered during foreign language reading are stored in memory more quickly compared to comments in the native language. However, Er also emphasizes the importance of reading comprehension in reinforcing foreign words that may not be closely familiar in reading exercises (Er, 2005: 216).

In the context above, it is crucial for Urdu language teachers to carefully select texts that are appropriate for their student's proficiency level. They should prioritize easily comprehensible texts for students, supporting and facilitating the educational process from simple to complex. When students can understand the texts they read, the information they encounter is more likely to be retained in their memory for a more extended period than texts that are read but not comprehended.

Hence, it is crucial to cultivate a reading habit among Urdu language students. Teachers should strive to instill a love for reading in their students, and both group and individual reading activities should be encouraged and supported. However, it is essential to acknowledge that students possess diverse intelligence skills and personal characteristics, and these should be respected in the design and implementation of reading activities.

Learning Urdu requires a particular process, just like any other language. Reading habit is a requirement that accelerates and reinforces the learning process. The ability to understand and speak increases with extensive reading of literature. It also positively affects reading and writing skills. In this way, the development of the other three elements in language learning is ensured through reading.

Insufficient vocabulary and unfamiliarity with a text's socio-cultural context can hinder reading skills and make comprehension more challenging. When students know the content and context of a text, they are better equipped to understand what is written or

said. Therefore, it is highly beneficial to incorporate publications that reflect the culture of the Urdu language in order to foster a reading habit.

Activities for developing reading skills, as suggested by Grenall and Swan, include; encouraging students to understand a text's overall message or main point rather than getting caught up in every word; teaching students to read selectively, targeting specific information they need rather than reading the entire text; before reading a passage, prompting students to think about what they already know about the subject, encouraging them to speculate and make inferences about the author's intentions and implicit meanings; teaching students to guess the meaning of unknown words and expressions by using contextual clues from the surrounding text; and helping students understand complex sentence structures and stylistic choices made by writers (Gokkaya 2012:550).

Based on the provided information, understanding every word in a text is unnecessary for overall comprehension. Instead, grasping the general meaning of the text allows the reading skill to function effectively. In the case of a foreign language, a limited vocabulary can impede the reading process and lead to student disengagement and boredom. In such situations, relying on prior knowledge about the text and focusing on understanding the overall message may be more beneficial rather than getting caught up in individual words.

Conclusion

In conclusion, it is crucial to cultivate a reading habit among Urdu language students, both in their native language and in a foreign language. One of the key obstacles they encounter is the inability to provide immediate feedback to their conversation partners in Urdu. Insufficient reading practice is a significant contributing factor to this challenge. Relying solely on textbooks for Urdu education may result in lower efficiency than desired. Therefore, it is essential to increase reading activities and carefully select reading materials appropriate for the students' language proficiency level to address this issue.

When students do not have the opportunity to immerse themselves in an Urdu-speaking environment, the foreign language course can be restructured to accommodate this limitation. In this regard, carefully selecting literary texts can play a significant role in developing language skills. Advancements in various educational fields have brought about a search for new ideas to facilitate information retrieval, promote self-directed learning, and apply acquired knowledge in real-life Urdu language situations. Education programs worldwide need to be updated, embracing new student-centered approaches. Active student participation, acquisition of relevant skills, and keeping pace with the information age are all crucial aspects of effective Urdu language education as a foreign language. Reading, comprehension, remembering, and memory are essential aspects to consider in Urdu language education. Literary texts in Urdu play a crucial role in teaching and learning, particularly in terms of cultural and country-specific knowledge. The concept of "cultural, literary text" refers to the norms and values of a community, reflecting their shared identity. In foreign language teaching, the use of literary texts such as stories, poems, and short stories serves as a tool for cultural memory, benefiting both the linguistic learning process and providing insights into the socio-cultural and economic

background of the country. Students' memory and understanding of the language and culture can be enhanced by incorporating literary texts.

The methods employed in Urdu language teaching strive to provide adequate language instruction. However, the emergence of alternative approaches indicates no precise, flawless way.

Indeed, the success of language teaching methods relies on their adaptability and responsiveness to various factors. Students' Personal characteristics, such as their learning styles, preferences, and language proficiency levels, must be considered when selecting and implementing instructional methods. Additionally, the economic and social context in which language learning occurs can impact the availability of resources, technology, and learning opportunities. Therefore, methods should be tailored to meet the specific needs and circumstances of the students, taking into account their characteristics and the broader context in which they are learning.

Urdu language teaching approaches draw inspiration from the methods employed in teaching Western languages. However, it is crucial to recognize that each language has unique characteristics and structures. Therefore, developing specific teaching methods tailored to languages such as Urdu is essential. Each language possesses distinct syntactic, morphological, and phonetic features, necessitating the formulation of language-specific teaching approaches in countries where Urdu is taught. Given that language is an ever-evolving entity shaped by human development, it is impractical to rely on a single static method for teaching. Instead, the teaching methodology should remain adaptable and continuously evolving to respond to the evolving nature of the language effectively.

References

- Bozpolat, Ebru (2010). Öğretmen Adaylarının Okuma Alışkanlığına İlişkin Tutumlarının Değerlendirilmesi. *Journal of World of Turks*. Volume 2 (1) p. 411-428.
- Davies, Chris. (1996). *What is English Teaching*. English, Language and Education. Open University Press. Great Britain: Biddles Ltd, Guilford and Kings Lyn.
- Draaisma, Douwe (2015). *Unutmanın Kitabı. Rüyalarımızı Neden Hemen Unuturuz, Anılarımız Neden Sürekli Değişir*. Translator; Dilman Muradoglu. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.
- Durgun, Recep (2023). Pakistan'da Konuşulan Bölgesel Diller. In A.Merthan Dünder & Davut Şahbaz (Ed.), *In Türkiye'de Pakistan Çalışmaları-I* (pp. 221-242). Ankara Üniversitesi Yayınları: Ankara.
- Er, Abdullah (2005). Yabancı Dil Öğretiminde Okuma. *Journal of Kazim Karabekir Education Faculty*. 12 p.208-218.
- Erll, Astrid (2005). *Kollektives Gedächtnis und Erinnerungskulturen*. Walter de Gruyter, Stuttgart/Weimar.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki (2004). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Sosyal Yayınlar, İstanbul.

- Gökkaya, Halime (2012). Öğrencilerin Anadil ve Yabancı Dildeki Okuma Alışkanlıklarının Yabancı Dile Katkısı. The 12th International Language, Literature and Stylistics Symposium volume 2, p.548-552 Edirne. Trakya University.
- Gömleksiz, Mehmet Nuri (2002). Yabancı Dil Öğretiminde Kullanılan Yöntemler ve Yöntem Sorunu. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, p.253-264.
- İkinci, Üzeyir. (2019). Teaching English through drama and drama techniques in eslclassrooms. (M.A.Thesis) Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı, Konya.
- Kişmir, Gonca (2019). Reconstruction of The Past in Gunter Grass's Crabwalk. DTCF Dergisi/Journal 59.1 p.217-228.
- Kişmir, Gonca (2021). Bellek ve Anımsama. Kriter Yay: İstanbul.
- Öcalmış Elif & Başarır Siyilm, Emel (2023). Yabancılara Türkçe Öğretiminde Türk Dizi ve Filmlerinin Etkisi Üzerine Bir İnceleme: Pakistan Örneği. In A.Merthan Dünder & Davut Şahbaz (Ed.), In Türkiye’de Pakistan Çalışmaları-I (pp. 193-220). Ankara Üniversitesi Yayınları: Ankara.
- Tezel, Damla (2012). Dil Öğretiminin Tekinsiz Alanı. The 12th International Language, Literature and Stylistics Symposium volume 2, p.641-644. Edirne: Trakya University.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.16.4>

Volume 7/4

2023 p. 57-67

AN EVALUATION OF BAHRAM SADEGHI'S STORY ENTITLED *EGHDAM-E MİHAN PARASTANEH* (PATRIOTIC INITIATIVE)

BEHRÂM-İ SÂDIKÎ'NİN *İKDÂM-İ MÎHEN PERESTÂNE* (YURTSEVER GİRİŞİM) ADLI ÖYKÜSÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Saniye Simla ÖZÇELİK*

ABSTRACT

In this article, the story *Eghdam-e Mihan parastaneh* (Patriotic Initiative) in which the author reflects his fictional world is analyzed. Although the artistic life of Bahram Sadeghi one of the strongest writers of contemporary Iranian short story literature, did not last long, he managed to be remembered as one of the remarkable names of Iranian literature thanks to the stories he wrote in this short period of time. In this article, which analyzes the story *Eghdam-e Mihan parastaneh* (Patriotic Initiative) in Bahram Sadeghi's story collection *Sangar o Qomqomaha-ye Khali* (The Trench and The Empty Canteens) which consists of thirty stories, the author's life, style and works are mentioned after briefly giving information about the birth and development of the short story genre in contemporary Iranian literature in the introduction part in order to form the main material of the study. Then, the story was translated from Persian into Turkish and from this point of view, the story was analyzed in terms of plot, narrator and point of view, people, time, place, language and style, and narrative techniques. If we look in line with these titles, the subject of the story is the conservative reaction of a closed society against the outside world and the problematic of being happy with this closed "self" world and how mass psychology is manipulated in this way. The flow of the story is mostly achieved through dialogues. As in his other works, Sadeghi has opened the way for the development and expansion of the event by having his personalities speak instead of stream of consciousness. The end of the story, which has a solid fiction, ends with an ironic characterization. In the conclusion part of this article, evaluations on the story *Eghdam-e Mihan parastaneh* (Patriotic Initiative) are included based on the analysis.

Keywords: *Bahram Sadeghi, modern Iranian literature, Eghdam-e Mihan parastaneh (Patriotic Initiative)*

* Dr., Selçuk University, Faculty of Letters, Department of Persian Language and Literature, E-mail: saniyesimla@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4039-672X, Konya, Türkiye.

ÖZ

Bu makalede yazarın kurgusal dünyasını yansıttığı *İkdâm-i Mîhen perestâne* (Yurtsever Girişim) adlı hikayesi tahlil edilmiştir. Çağdaş İran öykü edebiyatının güçlü kalemlerinden biri olan Behrâm-i Sâdıkî'nin sanatsal hayatı her ne kadar uzun sürmese de bu kısa süre içerisinde kaleme aldığı öyküler sayesinde İran edebiyatının dikkate değer isimlerinden birisi olarak anılmayı başarmıştır. Behrâm-i Sâdıkî'nin otuz öyküden oluşan *Senger ve Kumkumahâ-yi Hâlî* (Siper ve Boş Mataralar) adlı öykü derlemesinin içinde yer alan *İkdâm-i Mîhen perestâne* (Yurtsever Girişim) hikâyesinin tahlilinin yapıldığı bu makalede, çalışmanın ana malzemesini oluşturması bakımından, giriş kısmında çağdaş İran edebiyatında öykü türünün doğuşu ve gelişmesi hakkında kısaca bilgi verildikten sonra yazarın hayatına, üslubuna ve eserlerine değinilmiştir. Ardından ele aldığımız öykünün Farsçadan Türkçeye tercümesi yapılmış ve bu noktadan hareketle öykü olay örgüsü, anlatıcı ve bakış açısı, kişiler, zaman, mekân, dil ve üslup, anlatım teknikleri açısından değerlendirilerek tahlil edilmiştir. Bu başlıklar doğrultusunda bakacak olursak hikâyenin konusunu kapalı bir toplumun dış dünyaya karşı muhafazakâr tepkisi ve bu kapalı “öz” dünyasıyla mutlu olması ve bu sayede kitle psikolojisinin nasıl yönlendirildiği sorunsalı oluşturmaktadır. Hikâyenin akışı daha çok diyaloglar aracılığıyla sağlanmıştır. Sâdıkî diğer eserlerinde de olduğu gibi, bilinç akışı yerine şahsiyetlerini konuşurma yoluyla olayın gelişme ve genişlemesine meydan açmıştır. Sağlam bir kurguya sahip olan hikâyenin sonu da ironik bir niteleme ile bitmiştir. Bu makalenin sonuç kısmında da tahlilden hareketle *İkdâm-i Mîhen perestâne* (Yurtsever Girişim) hikâyesine dair değerlendirmelere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Behrâm-i Sâdıkî, çağdaş İran edebiyatı, İkdâm-i Mîhen perestâne (Yurtsever Girişim)*

Introduction

The emergence of the short story and the novel in Iran is a product of westernization and modernization, which began in the mid-nineteenth century and developed rapidly as a rising value from the early twentieth century (Örs, 2008, p. 90). The short story, one of the new genres of contemporary Iranian prose, began to be written after the novel in Iranian literature (Kanar, 2013, p. 124-125). It can be said that Iranian writers were influenced by European writers such as Edgar Allan Poe and Maupassant while writing their works in this literary genre (Âjend, 1363, p.130). Jamalzadeh was the pioneer of European style story writers. In 1300/1921, in his work *Yeki Bud Yeki Nabud* (Once upon a time) which consists of six stories, the author tries to reflect all segments of the Iranian people and the protagonists of the stories speak as they are (Âryenpûr, 1372, p. 281-282). Because of this book, Jamalzadeh is known as the founder of realism in contemporary Persian prose (Âbidînî, 1369, p. 60). After World War II, the development of the middle class, the rise of intellectuals, the formation of political parties and the emergence of literary magazines such as *Sokhan* created a favorable environment for the development of the short story. It is during this period that a new generation of short story writers emerges. The most prominent figures of this movement were Sadeq Chubek (1916-1998), Jalal Al-i Ahmed (1923-1969) and Ebrahim Golestan (1922-2023). After this generation, the best examples of stories can be found in the works of Bahram Sadeghi

(1936-1984), Gholam Hossein Saedi (1936-1985) and Hushang Golshiri (1938-2000) (Özçelik, 2017, p. 8).

About Sadeghi

Bahram Sadeghi was born on 08 January 1936 in Najafabad in the province of Isfahan. Until 1955 he lived in Isfahan and then moved to Tehran to continue his studies at the Faculty of Medicine of Tehran University. In 1955, from the age of 20, he began to publish his stories in literary magazines while studying medicine. Initially, he wrote poems under the pseudonym "Sahba Meghdari" in literary journals of the time. His first story *Farda dar rah ast* (Tomorrow on the Road) was published in *Sokhan* magazine when he was 20 years old, and his only long story *Malakut* (Heavenly Kingdom) was published when he was 25 years old and he became famous with this book. Some critics have compared *Malakut* (Heavenly Kingdom) to Sadeq Hedayat's (1903-1951) *Buf-e kur* (The Blind Owl) and Hushang Golshiri considers it, like *Buf-e kur* (The Blind Owl), one of the most enduring novels in Persian language and literature (Zihak, 1388, p. 4-95).

Bahram Sadeghi one of Iran's most important contemporary short story writers, was one of the most famous figures of the Jong-e Isfahan literary community formed in Isfahan by innovative young writers in the early 60s. After the 60s, many stories were written in imitation of his works. The influence of Sadeqhi's style and the content of his works can be observed especially in the works of Jong-e Isfahan writers (Âbidîni, 1380, p. 323). Many of his stories show the decadence and futility of urban life (Zihak, 1388, p. 93). In his own words: "What is important for him is first of all to write stories, pure stories, in any form and in any genre...The only important thing is to tell the truth." (Sâdikî, 1383, p. 4).

The story collection *Sangar o Qomqomaha-ye Khali* (The Trench and the Empty Canteens), *Malakut* (Heavenly Kingdom) and a few scattered stories constitute his complete works. These two published books were of such literary merit that they placed him among the best of Iran's contemporary short story writers and made him known as a writer with a progressive style.

The novel *Malakut* (Heavenly Kingdom) begins with the narration of Mr. Maveddat's body being possessed by a jinn: "At eleven o'clock on Wednesday of that week, the genie entered Mr. Maveddat's body". The story of the work was written in a few hour-long sessions and first read at the Jong-e Isfahan literary society. In 1976, Khosrow Haritash (1932-1980) made a movie of the same name, which was a free excerpt from this long story. Bahram Sadeghi passed away on the evening of 02 December 1984 at his home in Tehran due to a heart attack (Zihak, 1388, p. 4-95).

Sadeghi's Literary Features

Sadeghi was one of Iran's most innovative writers and a modern writer with his own distinctive literary style. He used a lot of "laconic" expressions in his stories and mostly dealt with psychological problems in his works. Executed in 1974, the socialist poet Hushang Golshiri of him: "Bahram Sadeghi's writings are the report card of two decades of the history of our social life." (Sâdikî, p.10).

Sadeghi wrote succinctly and briefly. His literary writings were generally in the style of newspaper writing. He avoided repetition and skillfully described the settings of his stories. His writings were sometimes accompanied by event-based humor, and he would arrive at psychological and social analyses. Sadeghi considered himself a follower of Jean Jacques Rousseau and read his works in the original. He also said that Dostoevsky was the first writer who influenced him (Zihak, 1388, p. 4-95). Among world literatures, Sadeghi admired Russian literature and believed that many of his works were similar to Pirandello's (Mahmudi, 1377, p. 100-102).

Especially in *Malakut* (Heavenly Kingdom), Sadeghi uses symbolic and mysterious language. Therefore, the direct relationship between the reader and the text was prevented. As a matter of fact, while reading the text, the reader either remains astonished or interprets the text in his own way and tries to establish a relationship between the story and his previous knowledge. The characters in most of his stories are real and contemporary people. In many of his stories, the characters remain anonymous. The names are chosen in accordance with the personalities. In Sadeghi's works, many of the clichés that existed at the time have disappeared in a postmodern manner (Zihak, 1388, p. 4-95). Except for one or two short stories, he exhibited a sage point of view (narration from the author's language) in the narration of his works.

Sadeghi's Works

Sadeghi wrote his stories between 1956 and 1967 and his stories, which were published in monthly magazines such as *Ferdowsi*, *Sokhan*, *Jong-e Esfahan*, *Sadaf*, *Cehan-e Nov*, were published in a book titled *Sangar o Qomqomaha-ye Khali* (The Trench and the Empty Canteens), in 1970 together with *Malakut* (Heavenly Kingdom) with the efforts of Abu'l-Hasan Najafi.

- *Sangar o Qomqomaha-ye Khali* (The Trench and the Empty Canteens): The author's collection of thirty stories.

- *Malakut* (Heavenly Kingdom), (long story): initially included in a collection of short stories and later published as an independent book (Özçelik, 2012, p. 5).

In addition, the author has 1 story and a theatre work that were not included in the compilation. Sadeghi also has stories that he started but could not finish during the periods when he was not writing. During these periods when the author was not writing, he often shared the stories he had invented in his mind orally with his friends. Golshiri said that he never committed most of his fictions to paper, that he completed them in his mind, and that none of them ever appeared in a written text. Likewise, the author also has a considerable number of poems (Özkan, 2014, p. 51-59).

Eghdam-e Mihan parastaneh (Patriotic Initiative)

Finally, the elders of the tribe sat down and put their minds together and weighed their words and moved their eyebrows, perhaps to think of a remedy for this danger that would almost destroy the foundation of their village's tribe and nationality and unity, and the village headman, who was also the miller of the village and whose long, broad beard had turned white in the mill (according to another belief, old age had been placed on his beard), opened the session:

- Ladies, gentlemen!

The gentlemen brought their heads forward and the ladies pursed their lips like rosebuds and fanned themselves with their fans.

- We have lived a lifetime of piety, honor, nationality and patriotism...

The old women said through their false teeth, “It is true... It is true...” and the men, the veins in their necks about to bulge, took a sip of water.

- The people of no other country in the world are as interested in their homeland as the inhabitants of our village. The obvious village does not need a guide. We have documents, we have deeds, all of them are collected in the Central Museum and whoever denies it can apply there...

Someone asked the one next to him, “Which museum?” He said, “Oh! Don't you know? Çemenderkayçı Street, Nesrin Street, on the right side, 1st floor, a big building, they put the documents and deeds behind the glass, how understandable... how legible!”

- The Mukhtar continued:

- Recently, there have been a lot of naysayers (he had eaten eggs in the morning, but still felt embarrassed when he said eggs and corrected himself...) the point is that a group of people who are not sure whether they are the sons of their fathers or not, who are not sure whether they are interested in the values they are proud of or not, want to take away this admired custom from us by any means. So they have risen up against patriotism.

One said, “They're doing a good job.” “They are doing badly,” said another. A woman moaned: “Oh! How bad!”. The shaykh-ul Islam said from the bottom of his belly, “No offense...” and the sweating mukhtar came close to the electric fan (the invention of the electric fan was only a few months old. As you can see... a useful invention) and when his sweat was dry, he came behind the tribune and said in a soft feminine voice:

- I can no longer speak because of my extreme emotions. I apologize a world of apologies to the ladies and gentlemen, of course you will forgive me...

When the mukhtar came and took his seat, the shaykh-ul Islam went to the microphone. The servants ran around and brought a big pulpit and pulled the microphone as far as it would go and the shaykh-ul Islam went upstairs and sat cross-legged on the last step and fixed his gaze on the ceiling so he wouldn't tease the ladies and started:

- Salawatullah! (Pray to God!)

The old women pulled their chadors right over their heads. The ladies pulled their skirts up over their bare feet and put their feet back so that they were out of sight, and the girls retreated behind their daddy so that their cleavage and ponytails would not show, and they all chanted in unison:

-Allahumma salle... (Oh God! Have mercy on...)

The shaykh-ul Islam commanded from the bottom of his throat:

- It is azhar min as-shams (brighter than the sun) and abyan min al-ams (clearer than yesterday) to all the women and men of this district that human beings must stand up and persevere against the opponents of their country with all the forces possible and available in this period of the world. For this reason, it is heard that recently, a few unidentified individuals have turned away from this universal law and the natural honor inherent in the nature of the universe and have started to make weak (weak-minded) attempts. What has resulted from this is the loosening of the foundation of nationality and the shaking of the foundation of tribalism...

A spiritual state had come over the ladies and gentlemen, a trance like spirituality and a spirituality like a nap... Maybe that's why the shaykh-ul Islam raised his voice:

- But we will not allow them to take away our pride in such a simple way and disgrace the God-worshipping people of this village among the people.

When the shaykh-ul Islam finished his speech, he came down the steps with a heavy heart and the servants ran and took the pulpit to a corner and pulled the microphone down and put the chairs back and put the table in front of the chair and put the glass of water on the table. The old poet came and sat on the chair and drank some water. The ladies and gentlemen who had come out of the state of spiritual feelings applauded him. He got up and bowed his head. Again they applauded and finally the poet took out his poem and began to recite it:

“Happy lovely spring has come again

After that, you should drink wine with your half one more time”

“How beautiful!” the maids said softly.

“It is necessary to place a kiss on the lips of the fair-faced

Then you have to do something else, one after another!”

The ladies said "Oh!" to each other and the old women smacked their mouths: “Alas, alas! Abstinence is gone!”. The gentlemen whispered: “It's wonderful! A masterpiece!”

"Our secret was hidden, but they told it in an epic,

With tambourine and tambourine, always on another street in the bazaar."

Adip shook his head philosophically: “Whose slave is Hafiz!? Look, he has not completed the meaning”. And the poet read and read and read and reached the betrayal that almost turned the village upside down:

“Look what the opposing peoples are doing to us

I fear many more will fall into the trap.”

The disgruntled were squirming.

“As long as you don't say that my creativity is not as exuberant as the spring

I will sing other poems until the Day of Judgment!”

But the poet read his poem and the applause thundered. There was a break, ladies and gentlemen drank sherbet and smokers smoked cigarettes and children and old women went and urinated and finally the chief secretary went behind the table and took out a piece of paper with the emblem of the village and read it in a clear voice:

- “Since the dinner is ready and the members of the orchestra are at the performance and the ladies and gentlemen, of course, are tired after hours of activity and their frayed nerves and bruised muscles need rest, we consider the meeting to be over, especially since brilliant results have been achieved on this historic night. It may not be necessary to remind you that our homeland was in dire need of this unprecedented initiative, and that our beloved citizens, whose peace and order are in the public eye, have long felt this great step... Yes, as you are aware, according to one of the great scholars, the lack of patriotism on the part of the common people, who were considered to be among the ignorant stratum, caused the price of food to rise day by day, and the number of accidents on vehicles, insecurity, theft, and the disease of despair to increase, and the people's bad opinion of each other to increase. Therefore, I propose that everyone should decorate the evening meal and the event at their own pace, with a light heart, a joyful spirit and a peaceful conscience, thanks to the blessedness of tonight's initiatives, which will put an end to all these worries and cause the ignorant stratum and others to realize their social and national duties and rights, and to strive wholeheartedly to protect our homeland and to improve and advance it day by day.”

Suddenly, gentlemen raised their hats and threw them in the air, ladies and gentlemen danced in pairs, old women winked under their glasses, children screamed in extreme panic, muftis shouted: “al-ḥamdu lillāhi rabbil-'ālamīn va's-samawatu...” (All praise and thanks be to the Lord of the worlds and skies.), poets composed anthems: “Homeland... saved... from... danger” and the headman and the secretary and other village dignitaries puffed out their chests because: “That's what grown-ups do, when it's necessary to do business!”

The blame goes to those who brought the old poet home in a drunken stupor while he was reciting a new poem about the events, he was awake until morning and writing lovely poems. Towards morning, when the servant heard her voice, he went out of the room and came to the garden and asked her:

- What's the matter?

“Our chicken...” the servant woman said excitedly.

The poet asked in anguish:

- Hurry up! Well, our chicken... What about it?

The maid couldn't speak.

- Answer me, what happened?

The servant woman finally triumphed over her strong joy:

- Our chicken... Double wrapped... laid an egg.

Nevertheless, the guilt is on the neck of those who said that they gave the world to the poet.

Analysis of The Story Called *Eghdam-e Mihan parastaneh* (Patriotic Initiative)

Behram Sadeghi's story *Eghdam-e Mihan parastaneh* (Patriotic Initiative) is a 7-page story in the story collection *Sangar o Qomqomaha-ye Khali* (The Trench and the Empty Canteens).

As the title suggests, the story is about a small community's response to what it considers external threats. At a large gathering, the mukhtar makes epic speeches and calls for solidarity, claiming that a number of selfless and unidentified people are attacking the values that form the foundations of their nationality and tribe.

- Ladies and gentlemen!

The gentlemen brought their heads forward and the ladies pursed their lips like rosebuds and fanned themselves with their fans.

- We have lived a lifetime of piety, honor, nationality and patriotism...

The old women said through their false teeth, "It is true... It is true..." and the men, the veins in their necks about to bulge, took a sip of water.

-The people of no other country in the world are as interested in their homeland as the inhabitants of our village. A village does not need a guide. We have documents, we have deeds, all of them are collected in the Central Museum and whoever denies it can apply there... (Sâdikî, p. 149-150).

Only the village square is used as an outdoor space. There is no description of the environment as it is not important for the flow of the story.

The main characters in the story are the muhtar, the shaykh-ul Islam and the poet. The mukhtar and the shaykh-ul Islam, who take their place in the fiery speeches, are not personalities, but rather stereotypes symbolizing social figures. These characters represent the political and religious authority in the general society. The author uses a small community as a representative cross-section of society and concretizes and criticizes it in a sarcastic language. The poet also criticizes the local intellectuals for their hamas that caress the selfish feelings of the society. The rest of the large cast is portrayed as representing the "formless" and unqualified masses of the people, with specific ensemble names, youth, women, men, orchestra, etc., and as extras acting under the direction of the leaders of society.

The event is narrated by the observer narrator (the author). The conservative reaction of a closed society to the outside world and its happiness with this closed "self" world and the problematic of how mass psychology is manipulated in this way form the backdrop

of the story. This conflict of minds is in fact nothing more than a "fiction", but it is described in an exemplary event how the fate of society can be shaped by the use of certain collective reflexes and reactive behaviors by certain foci. All of society is seen in an artificial unity based on a common enemy. However, there is no concrete trace of this common enemy in the story. The Mukhtar, representing the "state" and the shaykh-ul Islam representing the "religion", label this "faceless" and perhaps virtual group as enemies of the nation and the ummah respectively, and use the emotions of the people to incite them against the degenerate and faithless enemies.

The Mukhtar continued:

- Recently, there have been a lot of naysayers (he had eaten eggs in the morning, but still felt embarrassed when he said eggs and corrected himself)... the point is that a group of people who are not sure whether they are the sons of their fathers or not, who are not sure whether they are interested in the values they are proud of or not, want to take away this admired custom from us by any means. So they have risen up against patriotism (Sâdikî, p. 150).

Moreover, by attributing all social problems to these opposites, it manages to keep the "ignorant" and "common" masses in submission.

The plot of the story unfolds on a linear plane. Despite its short structure and simple fiction, this story is rich in symbolic references. The village setting is conceived as a model of a country, and the actors who address the public and play with the consciousness of the common people overlap with the material and spiritual leaders of society on a macro scale. Thus, in a tidy scene, it is indirectly explained how societies are rendered unconscious and deceived against their real "internal problems" through artificial "external problems" with a primitive threat such as the fear of enemies.

The story uses relatively heavy language and, since most passages are written in the form of speeches, the language is generally colloquial and appropriate to the personality of the speaker. The shaykh-ul Islam 's language dominated by religious literature.

- It is azhar min as-shams (brighter than the sun) and abyan min al-ams (clearer than yesterday) to all the women and men of this district that human beings must stand up and persevere against the opponents of their country with all the forces possible and available in this period of the world (Sâdikî, p. 151).

The poet's language is the heavy language of a classical "early" man of letters, which gives the story a realistic setting.

“Happy lovely spring has come again

After that, you should drink wine with your half one more time”

"How beautiful!" the maids said softly.

"It is necessary to place a kiss on the lips of the fair-faced

Then you have to do something else, one after another!" (Sâdikî, p. 152).

The narrative technique used in the story is dialog. The speech styles used in the dialogues and the vocabulary chosen typically reflect the literature of a certain caste. In some entries, a fairy tale-like narration is also used to reflect the traditional atmosphere, thus helping to create the intended ethnic atmosphere. Despite the author's critical style, in order not to be biased, he prefers to put all the conflicts and knots in the dialogues of the personalities.

The end of the short story is also almost symbolic. The maid announces to the poet that her chickens have laid double yolked eggs.

- What's the matter?

"Our chicken..." the servant woman said excitedly.

The poet asked in anguish:

- Hurry up! Well, our chicken... What about it?

The maid couldn't speak.

- Answer me, what happened?

The servant woman finally overcame her strong joy:

- Our chicken... Double-wrapped... laid an egg.

Nevertheless, the guilt is on the neck of those who said that they gave the world to the poet (Sâdikî, p. 155-156).

In a sense, the extraordinary reaction to this ordinary event symbolizes how small the values of a partial worldview are and how hollow they are.

Conclusion

In the story, title-content matching is seen. It can be said that the author pays attention to the title-content relationship in Bahram Sadeghi's other stories because of the harmony of the title with the content. The main subject of the story is the author's striking pointing out how the fate of society can be directed by mass psychology through the example of the fictional world he has created. The protagonists in the story, the poet, the mukhtar and the shaykh-ul Islam, are portrayed as the leading figures of the society as representative types, while the rest of the cast appears as the public. In this story, which is written in a relatively heavy language, there is not much detail and there are no descriptions of places. The author used narrative techniques to introduce his heroes. In this 7-page story, Bahram Sadeghi has described a fictional world that has its counterpart in life with his own symbolic references, which has increased the success and reality of the story we are trying to evaluate.

References

- Âjend, Y. (1363/1984). *Edebiyât-i Novîn-i İran* (Modern Iranian Literature). Tahran: İntişârât-ı Emir-i Kebîr.
- Âryenpûr, Y. (1372/1993). *Ez Sabâ Tâ Nîmâ* (From Saba to Nima). (2). Tahran: İntişârât-ı Zevvar.
- Kanar, M. (2013). *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Mahmûdî, H. (1377/1998). *Hûn-abî ber-Zemîn-i Nemnâk: der-Nakd u Muarrifi-i Behrâm-i Sâdikî* (Blue Blood on Damp Ground: Critiquing and Introducing Bahram Sadeghi). Tahran: İntişârât-i Âsâ.
- Mîr Âbidînî, H. (1369/1990). *Ferheng-i Dâstân-nivîsân-i İran* (The Culture of Story Writers in Iran). Tahran: İntişârât-i Cihânnümâ.
- Mîr Âbidînî, H. (1380/2001). *Sed Sâl-i Dâstânnivîsî-yi İran* (One hundred years of Iranian story writing). Tahran: Neşr-i Çeşme.
- Örs, D. (2008). Çağdaş İran Edebiyatında Öykü ve Roman Yazarlığı Üzerine Bir Değerlendirme. *Nûsha*. (8/27). 79-100.
- Özçelik, S. S. (2012). *Behrâm-i Sâdikî'nin "Senger ve Kumkumahâ-yi Hâlî" Adlı Öykü Mecmuasının'dan Beş Öykünün Türkçeye Çevirisi*. Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Özçelik, S. S. (2017). *Şehnûş Pârsîpûr'un Öykücülüğü*. Konya: Billur Yayınevi.
- Özkan, E. (2014). *Behrâm-i Şâdikî'nin Kısa Öykülerinin İçerik Açısından Tahlili*. Yüksek Lisan Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sâdikî, B. (1383/ 2004). *Vâ'de-i Dîdâr bâ-Cû Cû Cetsû* (A date with Juju Jetsu). Tahran: İntişârât-i Pejûhe.
- Sâdikî, B. *Senger ve Kumkumahâ-yi Hâlî* (The Trench and the Empty Canteens). <https://ketabnak.com/reader/16494>.
- Zihak, A. R. (1388/2009). *Vijenâme-yi Behrâm-i Sâdikî* (Special issue for Bahram Sadeghi). <https://ketabnak.com/book/2134>.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.16.5>

Volume 7/4

2023 p. 68-90

ÇOCUK SUÇLULUĞUNUN TOPLUMSAL SORUNA DÖNÜŞMESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF THE TRANSFORMATION OF JUVENILE DELINQUENCY INTO A SOCIAL PROBLEM

Tufan ŞENTUNA*

ÖZ

Suç ve suçlu kavramları, ilkel toplumlardan günümüz toplumlarına kadar tarihsel süreç içerisinde var olmuştur. Suç, kavramsal olarak toplumsal düzeni sağlayan kuralların ihlal edilmesi anlamına gelmektedir. Suç, sadece yetişkinler tarafından gerçekleştirilen bir eylem değildir. Aynı şekilde yasaca çocuk kabul edilen yetişkin yaş altı kişiler de suç işleyebilmektedir. Çocuk bazındaki suç eylemleri değerlendirilmeye alındığında, yetişkin altı yaş grubundaki suç oranlarının bilimsel olarak dikkate alınması gereken önemli rakamlarda olduğu görülmektedir. Türk Hukuk Sistemi, suçlu çocuk kavramını “suçlu çocuk yoktur” ... “suça sürüklenen çocuk vardır” şeklinde tanımlamıştır. Suça bulaştırılmış ve korunma gereksinimi içerisinde olan çocukların pozitif ayrımcılığa tabi tutulmaksızın bildik bir ‘suç ve ceza’ kapsamında ele alınması toplumsal barış için bir tehlikedir. İlgili çocukların koruma altına alınması ve yaşam şartlarının iyileştirilmesi gerekmektedir.

Çalışma, çocukların suça sürüklenmesinde rol oynayan faktörleri inceleyebilmek ve çocukların suçtan korunmasına ilişkin çalışmaları irdelemek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada adli istatistik verilerin değerlendirme sonuçlarına göre, çocukların suça sürüklenmesinde en önemli etkenin aile olduğu, erkek çocuklarının kız çocuklarına göre daha fazla suça karıştıkları ve 15-17 yaş grubunun en çok malvarlığına karşı suçlar işlediği ortaya konmuştur. Her ne kadar yasa, çocukların korunma altına alınmasını teminat altına almış olmakla beraber saha uygulama sonuçlarının aynı noktada olmadığı görülmektedir. Uygulamaların, çocukları topluma kazandırmak açısından yeterli olmadığı artan suç oranlarına bakıldığında anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Suçta Sürüklenen Çocuk, Çocuk Suçluluğunun Nedenleri, Koruma Önlemleri*

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, E-mail: tufansentuna@windowslive.com, ORCID: 0009-0002-6939-4864, İstanbul, Türkiye.

ABSTRACT

The crime and criminal concepts have been existed through the course of history since primitive societies. Conceptually, crime means violating the rules that provide social order. More than this, the crime is not just an act committed by adults. Likewise, persons under the age of adults who are considered children by law can also commit crimes. When criminal acts on the basis of children are taken into account, it is seen that the crime rates in the under-adult age group are in "significant" figures that should be taken into account scientifically. The Turkish Legal System has defined the concept of delinquent child as "*there is no delinquent child*" but rather "*there is a child dragged into crime*". It is an actual threat for social peace that children who are in need of protection but involved in crime are treated within the scope of a familiar "*crime and punishment*" without being subjected to positive discrimination. The children involved in crime need to be protected and their living conditions need to be improved.

The study was carried out in order to examine the factors that play a role in the delinquency of children and to examine the studies on the protection of children from crime. In the study, according to the evaluation results of the forensic statistical data, it was revealed that the most important factor in the delinquency of children was the family, that boys were more involved in crime than girls. Another findings are that the 15-17 age group mostly committed crimes against to property. Although the law has promised the protection of children, it has been observed that the field application results are not at the same point. By considering the increasing crime rates, it is clear that the practices are not sufficient in terms of reintegrating children into society.

Keywords: *Juvenile Pushed to Crime, Cause of Juvenile Delinquency, Measures to Protect Juvenile*

Giriş

Dünyada suçun işlenmediği, suçlunun olmadığı bir toplum yapısı var olmamıştır. Tarih boyunca suç teşkil eden eylemler ve cezalandırma yöntemleri farklılıklar gösterse de suç oranlarında bir azalma görülmemiştir. İnsanların yaşadığı her yerde suç vardır. Suç eylemini gerçekleştiren insanlardır. Suç, insanın insana karşı çatışmalarının ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Suçu, insandan ayrı düşünmek yanılıdır, suç eylemi azaltılabilir fakat yok edilmesi mümkün olmamaktadır.

Suç, toplumsal sorunların en önemlilerindedir çünkü toplumsal yapıyı etkilemektedir. Bireyin suç sayılan her eylemi, toplumun diğer bireyine maddi, manevi zarar vermektedir. Bireyleri suç işlemeye iten birçok nedenin olması bireyi suçlu olmaktan kurtaramamaktadır. Suç eylemini gerçekleştirenler, yetişkinlerden ve çocuklardan oluşmak üzere iki farklı kategoride ele alınmaktadır. Yetişkin suçluluğu, hukuksal boyutu ile çocuk suçluluğundan ayrılmaktadır. Çocuk suçlarını, yetişkin suçlarından ayıran en önemli kriter, çocukların 18 yaşını doldurmamış olmalarıdır ve çocuk olarak kabul edilmeleridir. Çocuk suçluluğu, yetişkin suçluluğu gibi değerlendirilmemeli, yetişkin suçluluğu gibi suçun ön planda ve cezaların uygulandığı bir sistemin dışında ele alınmalı,

TOBİDER

çocuğun asla çocuk olduğunun unutulmaması ve suç eylemini neden gerçekleştirdiğinin sorgulanması, olumsuzluklara çözüm getirilmesi, çocuğu girdiği çıkmazdan kurtarabilecektir. Bugün suç eylemini gerçekleştirmiş, yasalarda suçlu çocuk tabiri kullanılmasa da suça sürüklenmiş çocukların suçları azımsanmayacak oranlardadır ve gittikçe artmaktadır. Çocuğun gelişimini tamamladığı süreçte aile ve çevre, çocuğu olumsuz koşullarla tanıştırdığında çocuk toplumsal kurallara karşı çıkabilmekte, aykırı davranışlarda bulunabilmektedir. Çocukların korunmasız, savunmasız olmalarından dolayı sosyal ve hukuk kurallarına uyum sağlamakta zorluklarla karşılaştıklarında sağlıklı ilişkiler kurabilmekte suç işlemeye yönelebilmektedirler. Çocuk suçluluğuna yönelik araştırmalarda, suçun işlenmesinde ailenin payının diğer faktörlere göre daha etkin olduğu anlaşılmıştır. Suç sadece mala, cana zarar vermek anlamına gelmemekte, çocuğun en temel hakkı olan iyi yaşama, iyi beslenme, korunma, eğitime gibi haklarının ihlal edilmesi, ailenin çocuğa olan sorumluluklarını gerçekleştirmemesi de çocuğa karşı işlenmiş suçlara girmektedir. Bu nedenle öncelikle çocuğun suça yönelmesinde etkin rol oynayan bireysel faktörlerle birlikte en başta aile daha sonra çevresel faktörler ele alınarak çocuk suçluluğu değerlendirilmelidir.

Çocuk suçluluğunun toplumsal soruna dönüşmemesi için bireylere ve devlete görevler düşmektedir. Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kızılay suça sürüklenmiş çocuklara hizmet sunan kurumlar/kuruluşlardır. Devletin birimlerinin çocuklara yönelik çalışmalarında, eğitim, uyuşturucu ile mücadele, aile içi şiddete karşı mücadele, bireyselleştirilmiş iyileştirme sistemi, psikolojik destek programları uygulanmaktadır.

Çocuklar, ülkelerin gelecek güvenceleridir, çocukların geleceklerini yok etmesi, ülkelerin geleceğini tehdit etmesi anlamına gelmektedir.

Suç

Suç, hukuki anlamda yasalarca yasak olarak kabul edilen eylemlerin yapılması ve karşılığında ceza yaptırımının uygulandığı davranışlardır.(Çamlıbel, 2022, s.13).

Suç, kanunların yasak kabul ettiği eylemleri gerçekleştirerek toplumun ahlaki ve hukuki kurallarını bozmaktır. Toplumun yararlı ve doğru olarak kabullendiği örf, adet, inanç gibi ve bunların dayandırdıkları kurallara aykırı davranışlarda bulunma biçimidir. (Kulaksızoğlu, 1999, s.229). Suç, en basit ifade ile toplumsal yapıya zarar veren eylemlerdir.

Suç ve cezaya ilişkin sistematik yaklaşımlar ilk olarak, 18.Yüzyılda Batı Avrupa'da görülmeye başlanmıştır. Cesare Beccaria'nın 1764 yılında yazdığı "Suçlar ve Cezalar Hakkında" adlı eserinde kurduğu ceza teorisi, suçun ve cezanın orantılı, kanunlara uygun, ılımlı, cezaların kaçınılmaz olduğu ama çözümün hızlı, herkese açık anlaşılabilir olması prensibine dayanmaktadır. (Beccaria, 2010, s.222). Beccaria, cezaların yasalarla belirlenebilir olması prensibi ile cezalandırmayı sistematikleştirmiştir.

Ceza Hukukunda yasaların yasakladığı ve cezalandırmanın olduğu, her eylem suç olarak ifade edilmektedir. (Afşin, Öğretir Özçelik, 2018,s.385).

Suçta Sürüklenen Çocuk Ve Nedenleri

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 3.Maddesinde, “*Kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk*” suçta sürüklenmiş çocuk olarak tanımlanmaktadır. (ÇKK.Md.3). Kanun'da, suçlu çocuk tabiri yerine suçta sürüklenen çocuk tanımlaması, çocukların suç sayılabilecek eylemlerinin sorumluluğunu kavrayamadıklarını ifade etmek için kullanılmıştır. Bu tanımla, toplumun ötekileştirmesinin, çocuğun kendini suçlu olarak var saymasının ve çocukların daha çok suçta itilmesinin önüne geçilmesi hedeflenmiş kısaca çocuk korunmak istenmiştir. Suç işleyen çocuk Lutz'e göre “*suç teşkil eden bir cürüm ya da kabahat işlemiş küçük*” suçlu çocuktur.(Lutz,1965,s.6).

İtalyan ceza hukukçusu Enrico Ferri, suçluları beş grupta ele almış, buna göre; 1.Doğuştan suçlular (kalıtımsal) 2.Akıl hastası suçlular (zihinsel bozukluklar) 3. Tutku suçluları (kontrolsüz duygular) 4.Tesadüfen suçlular (fiziksel, çevresel etkiler) 5.Alışkanlığa bağlı suçlular (zayıf ahlak). (İçli, 2004, s.51). Suç işlemenin birçok boyutu insan yaşamının içinde, yaşadığı şartlara bağlı olarak çıkan sorunlarla birleştiğinde suçta dönüşebilmektedir. Çocukların suç işlemesine yönelik kuramlar biyolojik, psikolojik ve sosyolojik yaklaşımlarla açıklanmaya çalışılmıştır. *Biyolojik yaklaşıma göre*, çocuk genetik bozukluğundan dolayı suç işlemektedir. (İçli, 2009, s.22). Bu yaklaşımın sadece kalıtımsal bozuklukla açıklanması suçun oluşumunda yetersiz kalmaktadır. Çocuğun suçta sürüklenmesinde, biyolojik, fiziksel, psikolojik bir takım eksiklikler veya bozukluklar etkin rol oynayabilirler. Çocuğun bu rahatsızlıkları kalıtımsal olmayıp, annenin hamileliğinde yetersiz beslenmesi, psikolojik ya da fiziksel şiddet görmesi, alkol, uyuşturucu, bilinçsiz ilaç kullanımı, doğum esnasında yaşanan olumsuzluklar sonucunda ortaya çıkabilmektedir. (Sarpdağ, 2004, s.1). *Psikolojik yaklaşım*, suçu çocuğun zekâ düzeyinin düşük olması, algılama sorunu ile psikiyatryi ilgilendiren akıl hastalıkları, duygu-durum bozuklukları ile ilişkilendirmiştir. (O'Brien&Yar, 2008, s.41). Çocukların zeka seviyelerinin suçta yönelmelerinde etkisi bulunmaktadır, zeka seviyesi düşük, algılama problemi olan bir çocuğu istenilen yöne çekmek kolaydır, uyum problemi yaşadıklarından, olumsuz koşulları doğru değerlendiremezler ve bu yüzden suçta itildiklerinin çoğu kez farkında bile olamazlar.

Sosyolojik yaklaşım ise, suçu çocuğun kendisi, ailesi, akran grubu, yaşadığı çevre, eğitim, kitle iletişim araçları yoksulluk gibi nedenlere dayandırmıştır.

Çocukları suçta sürükleyen birçok nedenin olduğu bilinmektedir ve çocuk suçluluğu ile ilgili yapılan araştırmalar, suçta yönelme nedenlerini doğrular niteliktedir. 2000 suçlu çocuk ile gerçekleştirdikleri bir araştırmada; Glueck'ler uygunsuzluk içeren bir disiplin anlayışının çocukların % 85'inde bulunduğunu vurgulamışlardır.(Sözen, 1986, s.270).

Yavuzer, 1994 yılındaki çalışmasında; suçlu çocukların % 22'sinin parçalanmış aile çocukları olduğuna, % 54'lük bir oranın ailesinde suça bulaşmış, hüküm giymiş bireyler bulunduğuna dikkat çekmektedir. Akalın ve Öter, tutuklu çocuklarla ilgili araştırmalarında, aile veya akrabalarında madde kullananların oranının % 23.3, okulda başarısız olanların oranının % 82, okuldan kaçanların oranının ise % 68 olduğunu ifade etmektedir. 2008 yılında M.Avcı, tutuklu çocuklarla yaptığı araştırmasında, % 83.3'nün eğitimlerini yarım bırakan çocuklar olduğunu tespit etmiştir. 1995 yılında Erkan tarafından yapılan araştırmada, suçlu çocukların % 62.5'inin, suç işlemiş çocuklarla arkadaş oldukları belirtilmektedir.(Bağış, 2019, s.208,209,210). Subaşı'nın, 135 suçlu çocuk ile yaptığı araştırmada, çocukların 118'i (% 87.41) ebeveyn tarafından cezalandırılmışlar ve % 48'i dayak yediklerini ifade etmişlerdir.(Yağbasan, 2010, s.63). 5-12 yaş aralığındaki çocukların incelendiği bir araştırmada, dikkat eksikliği, hiperaktivite ve davranış bozuklukları olan çocukların suç davranışı sergilediklerini gözlemlemişlerdir.(Güler, Sungur, Kütük, 2017, s.42).

Suçlu ya da suça itilmiş çocuklarla yapılmış olan araştırmalarda da görüldüğü gibi, kişilik yapısı ile ilgili zekanın yetersiz olduğu hallerde davranışları kontrolsüzleştiren psikolojik rahatsızlıklar (Yağbasan,2010, s.56), anne babanın ayrı olduğu parçalanmış ailede büyümek, ailede birbirleriyle iletişim sorunu yaşamak, şiddete meyilli bir ailede bulunmak, şiddet görmek, ailenin çocuğun varlığını görmezden gelmesi, ailede madde kullanımı, ailede suçlu bireylerin bulunması gibi aileden kaynaklanan sebepler (Sağlam, 2015,s.15), yaşanan çevrenin sosyal ve kültürel yapısında çatışmaların olması, çocuğun büyüme evresinin bu ortamda geçmesi, arkadaş seçimini madde kullanan çocuklardan yana yaptığında kabul görmesi gibi çevresel nedenler çocuğun suça sürüklenmesinde etkin rol oynamaktadır. (Tunceroğlu, 2015, s.164). Çocuk suçluluğu, hukuksal olmakla birlikte psikolojik ve sosyolojik boyutları ile ele alınmakta ise de çocuğu suça iten asıl neden yaşadıklarını yansıtmamasından oluşmaktadır. Örneğin; şiddete maruz kalmış çocuğun, şiddete yönelik eylemleri bunun göstergesidir. Güler, Sungur, Kütük (2017) suça sürüklenen 12-15 yaş aralığında 101 çocukla yaptıkları araştırmada, % 31.7'sinin okula gitmediğini, ailelerin % 58.4'nün gelir düzeyinin asgari ücret ya da daha az olduğunu, aile içinde suç öyküsü oranının % 24.8 , aile dışında akrabalarda % 13.8 suç öyküsü bulunduğunu, babanın eğitimine göre anne eğitiminin daha düşük olduğunu, % 43.6'sında dikkat eksikliği ve davranış bozuklukları görüldüğünü, % 55.4'ü , işledikleri suçun hukuki anlamını bildiklerini, % 35.6'sının sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullandıklarını rapor etmişlerdir. Araştırma sonucuna göre, okulda başarısız olma, ailede ya da akrabalarda suç öyküsünün bulunması, psikolojik hastalıklar ve zararlı maddelerin kullanılması çocuğun suç işlemesinde risk faktörü olarak öne çıktığını ifade etmişlerdir.

Çocuğun Suça Sürüklenmesinde Etkili Olan Faktörler

Aile

Toplum bilimine göre, bireyin toplumsal kültürün gereklerine, toplumun kurallarına uyarak yaşaması sosyalleşmesinin gereklerindedir. Sosyalleşme bu gerekere uygun olarak gelişmektedir. Ceza ve ödüllendirme sosyalleşmede en önemli etken olmaktadır. (Dönmezer, 1984, s.20). Çocuğun, sosyalleşme sürecinde ilk sosyal birliktelik yaşadığı kurum ailesidir. Ailede yaşanan olumlu ya da olumsuz davranışlar çocukların sosyal gelişiminde etkili olmaktadır. Bronfenbrenner, suç ve suçluluğun en temel nedeninin aile olduğunu, birçok sorun karmaşasının birleşerek suçu meydana getirdiğini belirtmiştir. (Bronfenbrenner, 1986, s.724).

Çocuğun kişiliği ailede oluşmakta, kişilik yapısı oluşurken çıkan olumsuzlukları çözmek ailenin sorumluluğunu gerektirmektedir. Tarih boyunca aile etkileşimlerinin suçsal davranışları etkilediği var sayılmıştır.(Mc Cord,1991,s.397). Aile içinde 0-6 yaş, çocuğun bilincinin geliştiği ve ailenin davranışlarının taklit edildiği yaş grubudur. (Adeladie,1956,s.935-936). Bu yaş grubunun içinde bulunan bir çocuğun, ailenin ayrımcılık yapmasından dolayı kardeşler arasında dışlanması, idrak etmediği halde kardeşlerine zarar verebilmesine, suça yönelmesine yol açabilmektedir.

Ailede suçlu bireylerin bulunması, çocuğun suçluyu rol model olarak tanınması, suçu normalmiş gibi algılaması, negatif etiketleme sonucu suçu, öğrendiği bir olgu durumuna dönüştürmektedir.(Kızmaz,2007,s.237-238). Ailede şiddet gören çocuklar, kötü muamele ile karşılaştıklarında şiddetle karşılık vermektedirler. Maxwell, 961 çocukla yaptığı bir araştırma sonucunda aile içinde şiddet gören çocukların anti-sosyal ve şiddet içeren davranışlar gösterdiğini ifade etmiştir.(Maxwell,2001,s.270-275). Cassidy (2011), ailenin geçmişteki yaşadıkları, psikolojik sorunlar ve çevresel sıkıntıların çocuk suçluluğu ile bağlantısını inceleyen çalışmasında, aile ilişkileri ile ruhsal sorunların çocuk suçluluğu ile yüksek oranda ilişkisi olduğu sonucuna varmıştır.

Fitzgerald (2003), çocuk suçluluğu ile cinsiyetin ilişkisini inceleyen araştırmasında, erkek çocuklarının kız çocuklarına göre daha fazla suça bulaştıkları sonucunu tespit etmiştir. Çocukların suç ortamlarıyla tanışmasında cinsiyet faktörünün etkisi olmaktadır. Çocuk suçluluğunda, erkek çocuklarının, kız çocuklarına göre suç oranlarının yüksek olması cinsiyetlerine yüklenen farklı rollerden gelmektedir. Kız çocuklarının geleneksel bakış açısıyla büyütülmesi, erkek çocuklarının, kızlara göre özgürlük alanlarının genişliği anne babaların çocuklarına biçtiği davranış şekilleri farklılıklar gösterdiğinde, çocuğun denetimi güçleşmektedir. Kız çocuklarını denetlemek daha kolayken erkek çocuklarını denetlemek daha zor olmaktadır. Erkek çocuklarına bazı ailelerin erkek olmalarından dolayı tanıdığı haklar (bol para verilmesi, eve geç gelmesi gibi) çocuğu özgürleştirirken takibi zor ilişkilerin de, başlamasına yol açmaktadır. Ailenin denetiminden uzaklaşan çocuk, suç ortamında kendisine yer bularak, suça zemin hazırlamaktadır.

Ailenin ekonomik durumunun yetersizliği, anne ya da babanın işsiz oluşu, çocuktan maddi beklentilerin olması, ebeveynlerin eğitim durumu, aile içi madde kullanılması, birden fazla çocuklu ailelerde çocuğun ihmal edilerek kontrolsüz kalması, çocuğun suça sürüklenmesinde en önemli nedenleri oluşturmaktadır.

Suçta sürüklenen çocukların aile yapısının incelendiği sosyal inceleme raporlarında, anne ve babanın eğitim durumlarının yüzdesinin %59- % 61 ile (çocuk sayısı 486) ilkököl mezunu olduğu görülmüştür.(Saruç ve K.Güneş,2014,s.120). Ebeveynin eğitim düzeyi, çocuklarının takibi açısından suça itilmelerini önlemekte, önemli rol oynayabilmektedir.

Ailesi tarafından değer verilip, sevginin esirgenmediği, aile beklentilerinin çocuğa yüklenmediği, çevresi ile iletişim kopukluklarının olmadığı bir ortamda büyütülen çocuklar kendilerini ifade etmekte ve korumakta zorlanmamaktadır. Ailenin olumlu yaklaşımı çocuğun kararlarında, seçimlerinde yönlendirici olmakta ve suça bulaşma olasılıklarını en az seviyeye indirebilmektedir.

Sosyal Çevre

Çocuğun bulunduğu çevrenin sosyo-ekonomik düzeyi, birlikte yaşanan alanlarda sosyal düzensizlik, komşular arasında uyumsuzluk, eğitim seviyesinin düşüklüğü, iletişim kopukluğu çocuğun suça sürüklenmesinde etkili olmaktadır.

Çocuğun içinde yaşadığı sosyal çevrenin kendine özgü kültürü, kuralları ve değer yargıları vardır. Çocuğun çevresinden olumlu yönde etkilenmesi, düzene uymaya, kabul görmeye neden olurken, tersine olumsuz davranışlardan etkilenmesi aykırı davranışlara, düzene karşı çıkmasına ve dışlanmasına neden olarak suçun oluşmasına zemin hazırlamaktadır. (Kızmaz, 2005, s.162). Çocuğun bulunduğu çevrede yasaklı madde kullanılması, denetimsizlik, çocuğun madde ile tanışmasına hatta masumane bir şekilde çocuğun ticaret aracı (kurye) olarak kullanılmasına ve bağımlı hale getirilmesine neden olmakta, maddeyi temin etmekte zorlanan çocuk, suçun içine sürüklenmiş olmaktadır.

Okul

Çocuğun aileden sonra sosyal çevresini oluşturan kurum okuldur. Farklı arkadaşlar, farklı sorumluluklar kazandığı süreç okulda başlamaktadır. Çocuk bilgiyi öğrenirken, diğer çocuklarla iletişim kurmayı da öğrenir. Bu kurumda yöneticilerin, öğretmenlerin, arkadaşların iyi ya da kötü davranışlarının çocuğun okulu sevmesinde veya devam etmemesinde önemli bir rolü vardır. Okul ortamında gelişen, çocuğu değerli hissettiren davranışlar olumlu yönde çocuğu yönlendirirken aksi yönde davranışlar değersizleştiren, sürekli azarlanan bir çocuk olma durumu, çocuğun okuldan kaçmasına, olay çıkartarak dikkat çekmesine ve okulu bırakmasına neden olmakta bu karşı çıkmaların sonucu, çocuğun suça sürüklenmesinde belirleyici etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Suçta sürüklenen 486 çocuğun sosyal inceleme raporlarında, 15 çocuğun okur-yazar olmadığı, 47'sinin okur-yazar, 174'ünün ilköğretim, 40'nın ilköğretime devam eden, 8'nin ortaöğretimden mezun, 192'sinin ortaöğretime devam eden, 6'sının üniversiteden mezun ve üniversiteye devam eden (yargılanmanın uzaması aşamasında 18 yaş sınırının aşılması söz konusu olabilmektedir.), 4'ünün ise öğrenim durumunun bilinmediği belirtilmiştir. Suçta sürüklenen çocuklar içinde en yüksek yüzdeyi (% 39.5) orta öğretime devam eden çocuklar oluşturmuştur.(Saruç ve Kayma Güneş, 2014, s.119). Ortaöğretim, ergenlik döneminin başladığı, kimlik arayışlarının olduğu yaşlara denk gelmektedir ve anlayış gerektiren, önemsendiklerini hissettiren tutumlarla suçta yönelmeleri önlenbilir.

Çocuğun öz-kontrol mekanizmasının gelişmesinde okul önemli bir işlevi üstlenmektedir. (Gottfredson & Hirschi, 1990, s.161). Okulda başarısız olan gelecekte mesleği ile ilgili beklentisi olmayan, okulun istediği koşulları yerine getirmekte zorlanan gerçekleştiremeyeceğine inanan çocuklar suç işlemeye daha meyilli olabilmektedirler. (Gökçe, 2012). Bu yüzden çocukların zamanlarının büyük bir bölümünün okul içinde geçmesi çocukların güvenliğini sağlarken, kişilik yapılarının gelişmesinde önemli roller üstlenmekte, okul yöneticilerinin, öğretmenlerin olumlu yaklaşımları, rehberlik birimlerinin, kontrol mekanizmalarının yönlendirmeleri çocukların suç ortamına çekilmesini önleyebilmektedir. Okulda öğrenim ile birlikte çocuğun enerjisini kullanabileceği aktivitelere yönlendirilmesi zamanının çoğunu okulda geçirmesini sağlayacaktır.

Akran Grubu

Çocuğun içinde bulunduğu akran grubu, sosyal çevresinin bir parçasıdır. Çocuğun ergenliğe geçiş dönemi olan 15-17 yaş, ailesinden çok arkadaşlarıyla zaman geçirdiği dönemdir. Arkadaşlar, aileden her zaman bir adım öndedir.

Çocuklukla ergenlik arasındaki dönemde, ailenin istekleri, yasakları çocuğun karşı çıkmasına ve dengesizleşmesine yol açmaktadır. Anne ve babanın desteğine ihtiyaç duyması gerekirken bu desteği akran grubunda araması yanlış kararlar vermesine neden olmaktadır. Ergenlik döneminde yaşanan dengesizlikler, deneyimlerinin olmaması, çatışma, sosyal kurallara uymama olarak kendini göstermektedir. (Kama, 2016, s.2). Burada yaşadığı sosyal çevre devreye girerek kabul göreceği ortamı kendine sunmaktadır ve tehlikeye açık hale gelmektedir. 15-17 yaş suçta sürüklenmelerin en yüksek olduğu yaş grubudur. Bu dönemde akranları tarafından beğenilme, tercih edilme, kabul görme çok önemlidir. Ailenin onaylamadığı ilişkiler, çocuğun akran grubunu tercih edip, evden kaçmasına, akranları arasındaki kimliğe bürünmesine yol açmaktadır. Akran grubunda kabul görme isteği, yer edinme, sözünün dinlenmesi, sosyal kuralları hiçe saymasını normalleştirmekte ve suçta itilme olasılığını arttırmaktadır.

Göç

Göç, yetişkinlerden çok, çocukları etkileyen bir süreçtir. Bu süreçte, yaşanan olumsuzluklar, çocukları derinden etkileyebilme potansiyeline sahiptir. Göçün olumsuz koşulları ile karşılaşıldığında çıkan sorunlar çocuklar üzerindeki denetim mekanizmasını yavaşlatmaktadır. Yeni göç edilen yerin ekonomik, kültürel yapısı, iş edinme, iş ortamı, uyum, davranış biçimlerinin değişikliği ebeveynleri mücadele etme ortamına sürüklerken bu mücadele sırasında çocuklar yeterli ilgiden, denetimden yoksun kalmaktadırlar. Maddi yetersizlikler, çocuğu ailesine katkı sağlaması gerektiğine inandırmakta, okulda olması gereken çocuk, istenmeyen davranışlarla, arkadaşlarla karşılaşabilmekte ve sokakta ya da çalıştırılan yerlerde suça bulaşabilmektedir. Çocuk suçluluğu çoğunlukla kentte yaşayan geçiş ailelerinde görülmektedir. Göç eden yoksul ailelerin çocukları eğitimden uzak kalabilmekte, yeni edindiği çevrenin şartları ile mücadelesinde, yenik düştüğü durumlarda suça itilebilmektedir.

Kitle İletişim Araçları

Kitle iletişim araçlarının bireyler üzerindeki etkilerini inceleyen üç binden fazla alan çalışması yapan araştırmacılar, medyanın yoğun şiddet içeren gösterimlerinin bireyleri özellikle çocukları olumsuz etkilediği sonucuna varmışlardır. Şiddet ortamında büyüyen çocukların şiddete karşı duyarsızlaşması, şiddeti olması gereken bir olgu gibi algılaması suçu kendince normalleştirmektedir. (Şirin, 2011,s.168). Televizyon haberlerinde her gün suçun (cinayet, hırsızlık gibi) her türlüşünü izleyen çocuk bunu sıradan bir olay gibi algılayabilmektedir. Birçok suçun işleniş biçimini izleyen ve kendisi ile benzerlikler bulan çocuk, gördüğü davranışları tekrarlama girişiminde bulunduğu takdirde suça sürüklenmesinin hazırlığını yapmış olmaktadır.

Çocuk Suçlarının Hukuksal Çerçevesi

Çocuğun suçlu sayılabilmesi için hukuk normlarınca suç sayılan işlemi yapmış olması ve yargı sisteminin belirlediği kurallar içinde yargılanmak üzere hakim karşısına çıkarılmasıdır. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 6/1-b maddesi uyarınca “ 18 yaşını doldurmamış kişi çocuk “ kabul edilmektedir. TCK' nun 31.md. 1.fıkrasında “ *Fiili işlediği sırada on iki yaşını doldurmamış çocukların ceza sorumluluğu yoktur. Bu kişiler hakkında ceza kovuşturması yapılamaz, ancak çocuklara özgü güvenlik tedbirleri uygulanabilir.*”ifadesi yer almaktadır. Çocuk suçlarında ceza sorumluluk yaşı, ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Örneğin, İngiltere’de 10, Almanya’da 14, Fransa’da 13, İspanya’da 14, Belçika’da 18 yaş ceza sorumluluk yaşı olarak belirlenmiştir. (Yenisey, 2007, s.7-9).

1979 yılında Çocuk Mahkemeleri Yasası ile Türkiye’de çocuk mahkemeleri kurulmuş olsa da Ankara’da ilk mahkemenin kurulduğu tarih 1987 yılıdır. Çocuk mahkemelerinin ve çocuk ağır ceza mahkemelerinin kurulmadığı illerde bu görevi, Çocuk Koruma Kanunu’nun geçici 3. Maddesine göre ceza mahkemeleri üstlenmektedir. Türkiye’de

çocuk adalet sistemi, geleneksel yaklaşım çerçevesinde suç varsa cezası da olmalıdır prensibini benimsemiştir. Çocuk mahkemesi yasası, 1899 yılında Amerika’da çıkarılmış, başta ABD ve İngiltere olmak üzere Batı Avrupa ülkelerinde de çocuk mahkemeleri , çocuk adalet sistemi üzerinde etkin kurumlar olmuşlardır. (Saruç ve Kayma Güneş, 2014, s.111-112).

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu’nda çocukların yargılanmasının kimler tarafından yapılacağına ve nasıl olacağına ait hükümler belirtilmiştir. Çocuk Koruma Kanunu’nun 15/1 Maddesinde, suça sürüklenen çocukların soruşturmasının çocuk bürosundaki görevli Cumhuriyet Savcısı tarafından yapılacağı, madde. 25/1’ de çocuk mahkemesinin her il merkezinde tek bir hakimden oluştuğu ve bu mahkemelerdeki duruşmalarda Cumhuriyet Savcısının bulunamayacağı belirtilmiştir. Çocuk Koruma Kanunu Madde. 26/1 ”*Çocuk mahkemesi, asliye ceza mahkemesi ile sulh ceza mahkemesinin görev alanına giren suçlar bakımından suça sürüklenen çocuklar hakkında açılacak davalara bakar.*” Madde. 26/2 “*Çocuk ağır ceza mahkemesi, çocuklar tarafından işlenen ve ağır ceza mahkemesinin görev alanına giren suçlarla ilgili davalara bakar.*” Bu maddeler, suç eyleminde bulunan çocukların hangi mahkemeler tarafından yapılacağını hükme bağlamaktadır. Çocuk Koruma Kanunu Madde.18 “*Çocuklara zincir, kelepçe ve benzeri aletler takılamaz ancak zorunlu hallerde tehlike doğurabilecek durumlarda kolluk kuvvetleri gerekleri önlemleri alabilir*”. Madde’nin özünde, zorunlu tehlike arz eden bir durum olmadıkça, çocuğun yetişkin suçluluğu gibi değerlendirilmemesi, duygusal zarar görmesinin engellenmesi ifade edilmektedir. Çocuk Koruma Kanunu’nun 5.Maddesi çocukları korumaya ve destekleyici tedbirlerin alınmasına yöneliktir. Bu tedbirler; danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık, barınma gibi destekleri kapsamaktadır. Çocuk hakimleri, korunacak ve desteklenecek çocuklar hakkında sosyal inceleme yaptırma ve tedbir kararı vermeye yetkilidir. Çocukların gönderildikleri kurumlardan istenilen tedbirlere uyulması istenmektedir. Tedbirlerin uygulanması, tedbir kararı kaldırılınca ya da 18 yaşını doldurunca izlenmemekte bu görevi çocuk mahkemeleri üstlenmektedir. Türkiye’de çocuk mahkemelerinin kurulmasıyla birlikte sosyal inceleme raporları (SİR) uygulaması başlamıştır. Çocuk Koruma Kanunu’nun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 21.Maddesi’nde, sosyal inceleme raporlarında, bulunması gereken bilgilerin neler olduğu belirtilmiştir. Sosyal Çalışma Görevlileri, çocukların fiziksel gelişimlerini, sosyo-ekonomik durumlarını, ruhsal rahatsızlıklarını, aile ilişkileri ile ailelerinin yapısını inceleyerek, korunmaya muhtaç ya da suça sürüklenmiş olmalarının nedenine bağlı olarak, Çocuk Koruma Kanunu Md.5 kapsamında uygulanacak tedbirler hakkında görüşlerini bildirmek suretiyle raporlarını hazırlamaktadırlar. (Saruç ve K.Güneş, 2014, s.113-114-115).Çocuk mahkemelerinde, suça sürüklenen çocuklarla ilgili sosyal inceleme raporları hazırlayan, sosyal çalışma görevlileri, çocuklar hakkındaki tespitlerini mahkemeye sunarak, çocuklara uygulanacak tedbir kararlarını bildirmektedirler.

Suçlu çocuklara uygulanacak tedbirler Çocuk Koruma Kanunu ve Türk Ceza Kanunu’nda belirtilmiştir. Tedbirler kapsamında; **adli kontrol şartı**, tutuklama sebepleri dahilinde

cezasının 3 yıl veya daha az olması halinde adli kontrol şartıyla takip edilmesidir.(ÇKK. Md.20). **Kısa süreli hapis cezası**, 18 yaşını doldurmamış çocukların 1 yıl ya da daha az süreyi içeren cezalarında kamuya yararı olacak bir işte çalıştırılması veya bazı etkinliklerden yasaklanması gibi yaptırımları kapsamaktadır. (TCK. Md.50). **Hapis cezasının ertelenmesi**, suç eylemini gerçekleştirdiği sırada 18 yaşını doldurmamış çocukların cezası 3 yıl ertelenebilmektedir.(TCK. Md. 51). **Koşullu salıverilme**, çocuğun cezaevindeki süresinde geçirdiği 1 günün 2 gün sayılması ilkesine dayanmakta ama çocuğun koşullu salıverilmesi için cezaevindeki iyi haline bağlı olarak bu ilke gerçekleştirilmektedir. (Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun. Md.89). **Hükmün açıklanmasının geriye bırakılması**, 3 yıl hapis ya da adli para cezasının olduğu durumlarda, hükmün açıklanmasının geriye bırakılma kararı ile çocuğun 5 yıl süre ile denetimli serbestlikten yararlanmak suretiyle bir eğitim kurumuna devam etmesi istenerek uygulanabilmektedir.(CMK. Md.231). (Aslan, 2008, s.94-95).

Çocuk suçluluğunu önleyebilmek, çocukları koruyabilmek adına Uluslararası kural ve ilkelerinin Birleşmiş Milletler tarafından oluşturularak, devletlerin bu ilkeleri benimsemeleri istenmiştir. 14 Aralık 1990 Tarih ve 45/112 Sayılı Karar ile BM Genel Kurulu'nda "*Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Yönlendirici İlkeleri*" Riyad İlkeleri olarak bildirilen ilkelerdir. Riyad İlkelerinde, çocuğun büyütülürken yasalara ve toplumun kurallarına uygun bir birey olarak yetiştirilmesinin, ilgi alanlarının desteklenerek, beceriler kazandırılmasının çocukları suça yönelik eylemlerden uzak tutabileceği belirtilmiştir. 29 Kasım 1985 Tarih ve 40/33 Sayılı Karar ile BM Genel Kurulu'nda "*BM Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallar*" olarak kabul edilen kurallar Pekin Kurallarıdır. Pekin Kuralları, farklı ülkelerin farklı hukuk sistemlerinde çocuk suçlarına yönelik uygulanacak kuralların ya da işlemlerin asgari standardının olması gerektiğini ve hiçbir çocuğun ayırım gözetmeksizin tarafsızlık ilkesi içinde suçlarının ele alınmasını, uygulanmasını içeren kurallardır. 14 Aralık 1990 Tarih ve 45/113 Sayılı Karar ile BM Genel Kurulu'nda "*Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Kuralları*" olarak Havana Kuralları sunulmuştur. Havana Kuralları, suçlu çocukların insan haklarına ve temel özgürlüklere uygun olarak ıslah edilmeleri gerektiğine, topluma vereceği zararların önlenmesi ve topluma kazandırılmalarının önemine vurgu yaparak, çocuğun korunması esasına dayanmaktadır. Çocuğun özgürlüğünün kısıtlanmasını, Havana Kuralları en son uygulanacak tedbir olarak görmektedir. Bu kurallarla, suçlu çocukların suç oluşmadan korunması, yaşam düzeylerinin iyileştirilmesi ve devletlerin çocuk suçluluğuna yönelik politikalarında çocukların yararının gözetilmesinin gerektiği belirtilmiştir. Suçlu çocukların yargılanmalarında çocukların damgalanmaktan kimliklerinin gizli tutularak korunabileceği esasına değinilmiştir. Çocuk suçlulara uygulanacak tedbirlerle görevli olanların bu konuda eğitim almalarının altı çizilmektedir. (Aslan, 2008, s.90-91-92-93).

AB, suça sürüklenen çocukların yargılanmasını bu kurallar çerçevesinde ve Avrupa Konseyi Çocuk Dostu Adalet Kılavuzları ile değerlendirmektedir. Yargılamalarda,

çocuğa ve aileye suçu hakkında tam olarak bilgi verilmesi, işlemlerin hızlı halledilmesi, karşı tarafın sorgu esnasında hazır bulundurulması, çocuğun yararına görüşmeler yapılması önemli hususlar olarak kabul edilmektedir. (Konuk, 2019, s.71). AB ülkeleri genelde uluslararası çocuk hukuku kurallarına uymaya özen göstermiş, çocuğu cezalandırmaktansa, koruma ve iyileştirme yönünde düzenlemeler yapmışlardır.

Çocukların Sürüklendiği Suçların İstatistik Verilerle Analizi

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre, Türkiye nüfusu 84 milyon 680 bin 273, çocuk nüfusu ise 22 milyon 738 bin 300, Türkiye nüfusunun %26.9'u, 0-17 yaş çocuklardan oluşmaktadır. Çocuk nüfusunun, % 51.3'ü erkek, % 48.7'si kız çocuklarıdır. 2021 yılında çocukların yaş dağılımının oranlarına bakıldığında, 0-4 yaş oranının % 26, 5-9 yaş oranının % 29.1, 10-14 yaş oranının % 28.3, 15-17 yaş grubunun oranı ise % 16.5 olarak görülmektedir.(TÜİK, 2022, S. 45633).

TÜİK verilerine göre, güvenlik birimine suça sürüklenme nedeniyle getirilen çocukların sayısı, 2020 yılında 114 bin, 2021 yılında ise 132 bin 943'e ulaşmıştır.Çocuk suçları içinde en yüksek oran % 36.6 ile yaralama olaylarıdır.(TÜİK, 2021, S. 45586). Bir yıl içinde 18 bin 943 çocuk daha suça sürüklenmiştir. Toplumsal olarak alınan tedbirlerin yetersizliği, çocukların suça itilmelerini önleyememiştir.

Çocuk suçluluğuna ait Josine Junger-Tas ve arkadaşlarının (2010) , yaptığı çalışmalarda, Avrupa'da en çok basit hırsızlık, şiddet, vandalizm gibi çocuk suçlarının var olduğunu, 12-15 yaş aralığında alkol kullanımının sıklığını, uyuşturucunun alkole oranla daha az kullanıldığını tespit etmişlerdir. Çocukların suça sürüklenmesinde aile parçalanmalarının etkisi olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo.1.

Ceza Mahkemelerince Yıl İçinde Gelen Suça Sürüklenen Çocuk Sayısı, 2019-2021

Yıllar	Yıl İçinde Gelen Dosyalar		Suça Sürüklenen Çocuk Sayısının Toplam Sanık Sayısı İçindeki Oranı (%)
	Suçta Sürüklenen Çocuk Sayısı 12-18 Yaş	Toplam Sanık Sayısı	
2019	130.983	2.299.861	5.7
2020	99.199	1.885.927	5.3
2021	110.606	2.351.257	4.7

Kaynak:AB, Adli İstatistikler, 2021, s.70

Suçta sürüklenen çocuk sayısının istikrarlı bir seviyede devam etmesi, toplam sanık sayısının ise artış göstermesi yıl içinde gelen dosyalardaki suça sürüklenen çocuk sayısının, toplam sanık sayısı içindeki oranını aşağıya çekmektedir.

Ceza Mahkemelerinde suça sürüklenen çocukların, 2019 yılında 29.079'u hapis cezasıyla, 30.529'u adli ve idari para cezasıyla, 8.200 ise hapis cezası ertelenerek yargılanmışlardır. 2021 yılında hapis cezası alan çocuk sayısı 32.131, adli ve idari para cezası alan çocuk sayısı 28.574, hapis cezası ertelenen çocuk sayısı ise 9.030 olmuştur. (AB. 2020, s.75). Hapis cezası alan çocukların sayısı, her yıl artarak devam etmektedir.

Tablo.2.**Güvenli Birimine Gelen veya Getirilen Suça Sürüklenen Çocukların Yaş ve Cinsiyete Göre Karışıkları Olay Sayısı, 2021**

Yaş (11)		Yaş (12-14)			Yaş (15-17)			E.K.Toplam	
Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın		Toplam
2036	1137	3173	28152	7344	35496	80223	13405	93628	132.943

Kaynak: TÜİK, Çocuk İstatistikleri, 2021

Suçta sürüklenen çocuklar içinde olaylara en çok karışan yaş grubu 15-17 yaş, erkek çocuklardan oluşmaktadır.15-17 yaş suç oranlarının en yüksek olduğu yaş grubu olarak görülmektedir. Ergenliğe geçiş dönemi diye de adlandırılan bu dönem doğru yönetilmediğinde suça yatkınlık artmaktadır. 93.628 bin olayın bir yıl içinde gerçekleşmiş olması, toplum ve devlet adına çocuk-geçer sorunlarının gözden geçirilmesini, çözüm önerilerinin uygulanmasını gerekli kılmaktadır. 15-17 yaş çocuklukla gençlik arasındaki geçiş dönemi, en çok kontrol edilmeyi, aile ve toplum tarafından desteklenmeyi gerektiren yaş grubu olmaktadır. 11-14 yaş aralığı, ilköğretim çağındaki çocukların okulda, eğitimde olmasını gerektiren yaş gruplarıdır. Bir yıl içinde 38.669 suç sayılabilecek olaya karışmaları , eğitimden uzak kaldıklarını göstermektedir.

Tablo.3.**Suçta Sürüklenen Çocukların Suçu İşledikleri Yaşa ve Cinsiyete Göre Suç Sayısı, 2021**

	12-15 Yaş		15-18 Yaş		Toplam	(%)
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın		
Mal Varlığına Karşı Suçlar	29.809	2.209	36.189	2.253	70.460	40.8
Vücut Dokunulmazlığı	7.543	1.503	14.670	1.500	25.216	14.6
Hürriyete Karşı Suçlar	13.405	1.122	17.725	1.452	33.704	19.5
Kamu Sağl. Karşı Suçlar	1.549	283	6.531	660	9.023	5.2

Kaynak: AB. Adli İstatistikler, 2021, s.78

Mala Karşı İşlenen Suçlar ; hırsızlık, dolandırma, yağmalama, malın zarar görmesi,diğer **İnsan Bedeninin Dokunulmazlığının İhlal Edilmesi;** kasıtlı yaralamak, taksirle yaralamak, diğer

Özgürlüğü Kısıtlayıcı Suçlar; tehdit etme

Kamu Sağlığını Tehdit Eden Suçlar; uyuşturucu kullanmak, satmak

Tablo.3'te en çok işlenen suçların 15- 18 yaş grubunda ve erkek çocuklarından oluştuğu görülmekte, hırsızlık, mala zarar verme, yağma gibi suçların oranının, diğer suçlara karşı daha yüksek olması dikkat çekmektedir.

Tablo.4.

Coğrafi Bölgelere Göre Suça Sürüklenen Çocukların Oranı (%), 2021

Bölgeler	Suç Oranları (%)
Marmara Bölgesi	28.7
Ege Bölgesi	15.2
Akdeniz Bölgesi	14.3
İç Anadolu Bölgesi	14.6
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	11.9
Karadeniz Bölgesi	7.8
Doğu Anadolu Bölgesi	7.6

Kaynak: AB. Adli İstatistikler, 2021, s.71

Tablo.4'te suç oranlarının en yüksek olduğu bölge olan Marmara Bölgesi, diğer bölgelerin iki, üç katı suçun işlendiği bölge konumundadır. Marmara Bölgesinin nüfusunun diğer bölgelere göre daha fazla olması, gelen göç ile birlikte insan profillerinin karmaşası, denetimlerde yaşanan zorluklar, suçun hareketliliğini arttıran nedenler olmaktadır.

Ülkelerin ceza adalet sistemleri, suç istatistiklerinin kaynakları, çocuk suçluluk yaşının farklı olması, yaptırımlar her ülkeye göre değişiklik gösterdiğinden istatistik veriler karşılaştırmanın sağlıklı olmasını engellemektedir. (Campistal & Aebi, 2018, s.75).

Suç Sürüklenen Çocuklara Yönelik Sosyal Çalışmalar

Adalet Bakanlığı 2019 yılında, UNICEF ve sivil toplum kuruluşları ile birlikte adalet sisteminde çocuk dostu usulleri üzerine işbirliği içerisinde çalışmalarını sürdürmektedir. Adliyelerde suça sürüklenen, mağdur çocuklar için çocuk dostu görüşme odalarının sayısı 59 iken 65 olmuş ve bu odalardan 5.000'den fazla çocuk yararlandırılmıştır. Adalet Bakanlığı, Denetimli Serbestlik Gençlik (DENGE) programını UNICEF'in desteği ile gerçekleştirerek 874 çocuğun bu programdan yararlanmasını sağlamıştır. Bu program çerçevesinde cezaevinde bulunan çocuk sayılarının azaltılması ve tekrar suç işlemelerinin önlenmesi hedeflenmiştir. Program, Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP) kapsamında geliştirilen özel izleme araçları sayesinde DENGE programına dahil olan çocukların profilini inceleme, çocukların DENGE programını uygulayıp, uygulamadıkları konusunda Adalet Bakanlığına yardımcı olmaktadır. (Unicef Rapor, 2019, s.28-29).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde, risk grubunda, suça sürüklenen, suç mağduru, sokakta olan çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanması, problemlerine yönelik (psikolojik, fiziksel, sosyal) gereksinimlerinin belirlenerek müdahale konusunda yardımcı olmak, evlerine dönmeleri ya da sosyal hizmet kurumlarından yararlanabilecek duruma getirilmesini sağlamak için Çocuk Destek Merkezleri oluşturulmuştur.

Çocuk Destek Merkezleri Yönetmeliği 29.03.2015 Tarih ve 29310 Sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Çocuk Destek Merkezlerinin amacı, çocukların normal yaşama dönme sürecini rehabilite ederek, topluma katılmalarını sağlamaktır. (ASPB, 2015). Çocuk Destek Merkezlerinde, kanunlarda suç eylemini gerçekleştirdiği iddiasıyla hakkında soruşturma, kovuşturma nedeni ile güvenlik birimlerine getirilen çocuklara psiko-sosyal destek sağlanmakta, gereksinimlerinin giderilmesi yoluyla hizmet verilmektedir.

Öneriler / Çözümde Tıkanıklıklar

Çocuk suçluluğu, yetişkin suçluluğu gibi değerlendirilmemelidir. Çocuk suçlarına yaş sınırının konulmasının nedeni, çocukların suç sayılabilecek eylemlerinin suç niteliği taşıyıp taşımadığını tam olarak algılayamamasından, davranışlarının çoğunun dürtülerinin kontrolsüzlüğü nedeni ile bilinçsizce gerçekleştirmesindedir. Çocuğun bireysel olarak suça yöneldiğini düşünmek, yargılamak, suç davranışını çocuk üzerinden değerlendirmek çözüme yönelik uygulamalarda negatif etki gösterebilir. Suçu toplumsal değerler, kültürel uyum, ekonomik şartlar, davranış kalıpları içerisinde değerlendirip, sosyal sorun haline dönüşmesinin etkilerinin azaltılması gerekmektedir.

-Her ülke, kendine özgü sosyo-kültürel yapıya sahiptir. Çocuk suçluluğunda, ülkenin ekonomik, kültürel yapısı, coğrafi özellikleri, hukuk kurallarının uygulanmasını gerektiren yargı kararları ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir. Ceza ehliyeti yaşını, her ülke kendi yasalarına göre farklı yaş grupları içinde değerlendirmiştir.

Örneğin; ceza sorumsuzluğu yaşı, Hindistan, Pakistan, Ürdün, Sudan ve Güney Afrika Cumhuriyetlerinde 7, Kenya ve İskoçya'da 8, Malta ve İran'da (kızlar) 9 (Dızman, 2023, s.1155), İngiltere'de 10, Hollanda, Romanya, Yunanistan ve Türkiye'de 12, Fransa'da 13, Almanya ve İtalya'da 14, Danimarka, Finlandiya ve İsveç'te 15, Belçika'da ise 16 olarak kabul edilmiştir. Türkiye'de yasalarca 12-15 yaş aralığındaki çocuklar, farik-i mümeyyiz (anlama ve kavrama) yönünden değerlendirilerek yargılanmaktadırlar. Diğer ülkelerde de buna benzer uygulamalardaki yaş aralığı İngiltere'de 10-17, Fransa'da 13-18, İtalya'da 14-18, Avusturya'da 14-19, Belçika'da 16-18 yaş olmaktadır. (Günaydın, 1998, s.4). Türkiye'de suçunu anlama ve kavrama yaşı 12-15 iken, Avrupa ülkelerindeki yaş aralığı sınırı, neredeyse gençlik dönemine denk gelmektedir.

Çocuk suçlarında, ülkelerin ekonomik durumu etken rol oynayabilmektedir. Uganda'da üç bölgede, çocuk suçluluğu üzerine yapılan bir araştırmada, suçlu çocukların % 70'inin

beslenebilmek için hırsızlık yaptıkları tespit edilmiştir. Aynı şekilde, Hindistan'da suçlu çocukların büyük çoğunluğunun, dezavantajlı çevrelerden geldiğini raporlayan istatistikler yapılmıştır (Unicef, Penal Reform International, 2013, s.6). Dolayısıyla, ülkelerin ekonomik şartları, coğrafi farklılıkları, gelişmişlik düzeyleri çocuk suçluluğunda belirleyici olmaktadır. Bu yüzden çocuk suçluluğunda, bu farklılıklar göz önünde bulundurularak, ülke koşullarına göre değerlendirilmelidir.

-İç ve dış göçün çocuk suçluluğunda etkileri bulunmaktadır. Kırsal kesimlere göre gelişmiş olan büyük kentlere yönelen göçlerin neden olduğu nüfus artışı, suç işleme potansiyelini yükseltmektedir. Suça itilmiş çocukların, istatistik verileri bu bilgiyi doğrular niteliktedir. Nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu iller, İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursadır. Türkiye'de 2020 yılında ceza mahkemelerine getirilen 12-18 yaş grubu çocukların sayısı 209 bin 689'dur. Bu çocukların % 16.8'i İstanbul'da, % 6.3'ü İzmir'de, % 6.1'i Ankara'da, % 3.7'si Bursa'da bulunmaktadır. Coğrafi bölgeler bazında suça sürüklenen çocukların en yoğun olduğu bölge % 28.2 ile Marmara bölgesidir. Bunu takip eden Ege bölgesinde çocuk suçlarının oranı % 16.1, İç Anadolu'da % 15.4, Akdeniz bölgesinde % 13.4, Güney Doğu Anadolu'da % 11.4, Doğu Anadolu'da % 7.8, Karadeniz bölgesinde ise % 7.6'dır.(AB.Adli İstatistikler, 2021, s.66,71). İstatistik verilere bakıldığında, nüfusun yoğun olduğu illerde, bölgelerde suç oranlarının yüksekliği göze çarpmaktadır. Göçün büyük şehirlerde yoğunlaşmasının önüne geçilmelidir zira göçle birlikte artan nüfusun denetlenmesi zorlaşmaktadır. Göçün neden olduğu uyum sorununda, çocukların çevre koşullarının iyileştirilmesi, psikolojik destek verilmesi gerekli önlemler olarak düşünülmelidir.

-Çocuğun eğitim alanında zamanını geçirmesi, davranışlarının gelişimi açısından önemlidir. Eğitim dışında kalan boş zamanlarını değerlendirmesi, eğlenmesi, kültürel faaliyetlere katılması gibi sahip olduğu haklar Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 31.Maddesinde belirtilmiştir. Ülkemizde her çocuğun boş zamanlarını değerlendirebileceği yeterli koşulların olmadığı (örneğin; mekan, ulaşım, güvenlik gibi) bilinmektedir. Çocukların ilgi alanına göre spora, müziğe, sanatsal faaliyetlere yönlendirilmesi; enerjisini doğru kullanacağı alanlara yönelmesine yol açarak, çocuğu suça iten birçok nedenden koruyacaktır. Bu konuda aile ile birlikte yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliğinin arttırılması, desteklenmesi çocuğu suç işleme olasılığından uzaklaştırabilecektir.

-Çocuğun suça yönelmesinde etken faktörlerden biri de, kitle iletişim araçlarıdır. Çağımızın çocuklarının internet aracılığıyla edindiği görseller çocuklar üzerinde zorbalığa varan ve zorbalıkla sindirilmeye çalışılan eylemlere neden olmaktadır. 5651 Sayılı İnternet Yoluyla İşlenen Suçlar Kanunu'nun 8. Maddesinde, internette yayınlanan görüntülerin, yayından kaldırılması için verilen karar süresi, hukuki düzenlemeyle 4 saat olarak belirlenmiştir. Bu süre çocuğa ait görüntülerin silinmesi için çok uzun bir süredir. (Yenisey, 2017, s.74). İnternetin görsel ya da bilgi yayılım hızı, çok kısa bir sürede

gerçekleştiğinden, konuyu toparlamak, mağduru korumak açısından işlemlerin takibinin hızlı bir sürede yapılması gerekli görülmektedir.

Yazılı basında da, suçlu çocukların “*kimliklerinin gizliliği*” koşulu Basın Kanunu’nun 21.Maddesinde belirtilmektedir.18 yaşından küçük suç işleyen ya da mağdur olan çocukların tanınmasına dolayısıyla damgalanmasına yol açacak yayınlar yapılması para cezası verilerek önlenmeye çalışılmıştır.(Yenisey,2017,s.74). Görülüyor ki, kanunlarla korunmaya çalışılan önlemler, yüzeysel olmaktadır. Çocuğun kitle iletişim araçlarıyla olan bağının zayıflatılması gereklidir. Ailenin başta olmak üzere yazılı veya görsel yayın yapan devletin ve özel sektör kurumlarının kontrol mekanizmalarının denetlenmesi, çocuklar üzerinde etkili olan bu bağın işlevselliğini yitirmesine yol açarak, suça yönelecek hareketlerini önleyebilecektir.

-Çocukları uyuşturucu madde kullanmaya alıştırmak ve bağımlı hale getirmek, çocuğun maddeyi satın alabilmek için birçok suça karışmasını kaçınılmaz hale getirdiğinden, devletin uyuşturucu madde temin edenlerle sürekli ve istikrarlı bir biçimde mücadele etmesi, çocukları uyuşturucudan korumanın temelini oluşturacaktır.

-Aile parçalanmasının, çocuğun denetiminde çok önemli rolü vardır. Bu süreçte, yaşanan çelişkiler, hakkında verilen kararlar çocuğun psikolojik, sosyal gelişimde belirleyici olmaktadır. Bu yüzden, aile parçalanmaları ekonomik nedenlerle gerçekleşiyorsa, devlet sosyal destek mekanizmaları yoluyla, maddi iyileştirme sağlamalı, fikir-kültür farklılıklarından kaynaklanan sorunlara aile terapileri verilmek suretiyle anlaşmaların yolu açılmalıdır. Aile parçalanmalarının en aza indirilmesi çocuklar için de, toplum için de faydalı çözüm olarak görülmektedir.

-Çocuk suçlarının önlenmesi konusunda, çocuğu merkeze alan programların günün koşulları çerçevesinde geliştirilmesi ve çocukların risk durumlarını tespitinin suç durumu oluşmadan yapılabilmesi önemli konulardandır. Gelişmiş ülkelerde bu konuda programlar uygulanmaktadır. 1990’lı yıllardan itibaren gelişmiş ülkelerde “*risk odaklı suç önleme programları*” nın uygulanmaya başlaması, çocuğun gelişim aşamasında olduğu erken yaş gruplarına uygulanabilir olması, çocuğun risklerini tespit etmek açısından önemlidir. Çocuğun ergenliğe kadar olan geçiş sürecinde, bu programın amacı, çocuğun suç eylemini gerçekleştirmeden önce aile, okul, arkadaş grubu ve çevre ile ilişkilerinin sosyal ve duygusal olarak desteklenerek suçun oluşumunu önlemektir. Türkiye’de çocuğun suça sürüklenmeden önce riskli durumlarının tespiti öncelik olarak ele alınmamakta, olumsuz koşullar ortaya çıktıktan birtakım olaylara maruz kaldıktan sonra çocuk koruma altına alınmaktadır. Çocuklarda var olan ya da oluşabilecek risk faktörlerinin suç davranışına yönelmeden tespit edilip, çocuğu risklerden uzaklaştırıcı çalışmaların yapılması, çocuk ve toplum adına faydalı bir kazanım olarak, suç işlemesini veya suça itilmesini önleyebilecektir.

-Çocukların suça itilmesinde devletin sorumluluğunda hizmet veren sosyal hizmet örgütlenmeleri, okul temelli önleme hizmetleri, yerel düzeyde yetersiz kalmaktadır. Çocuk suçlarında arabuluculuk ve uzlaşma etkin bir biçimde kullanılmamaktadır.

Sosyal inceleme uzmanlarının raporlarında uygulanmasını istediği tedbirlerin çok azı, mahkeme hakimleri tarafından tedbir kararı olarak verilmektedir. Saruç ve Güneş'in sosyal inceleme raporlarında, 601 tedbir uygulanması önerisine karşılık sadece 62 tedbir kararı çocuk mahkemelerince verilmiştir. Çocuk adalet sisteminde (SİR) raporlarının çok ta etkili olmadığı ve tedbir önerilerinin gerektiği kadar önemsenmediği görülmektedir. Çocuklarla ilgili her davada (SİR) raporlarının bulunması, çocuğa verilecek kararlarda çocuğu tanımak açısından faydalı olacaktır.

-Türkiye'de Çocuk Adalet Sistemi içinde çocuğu ihtiyaçları doğrultusunda yönlendirecek, takibini yapacak, kamu vasiliği sistemi bulunmamaktadır. Kurumlar arası koordinasyon kopukluklarının olması, çocuklarla ilgili işlemlerin uzamasına, sürekli tekrarlanmasına neden olmaktadır. Aile ve devletin kurumlarının ortaklaşa kullanabileceği iletişim ağının geliştirilmesi çözüme hız kazandıracaktır.

-Çocuk hukukunda yer alan çocuğu suçtan önleme ve koruma tedbirleri ile suç gerçekleştikten sonra uygulanan işlemlerin iç içe geçmiş olması mahkemelerin görevlerini yerine getirmek açısından aile mahkemeleri ile ceza mahkemeleri arasında uyumsuzluklara neden olabilmektedir.(Yenisey, 2017, s.136). Uyuşmazlıklar, süreci uzatmakta ve çocuğu sürekli yaşadığı olaylarla tekrar tekrar yüzleşmek zorunda bırakmaktadır.

-Çocuklara yönelik denetimli serbestlik uygulamalarında çocuklara uygulanan psiko-sosyal müdahale masa başı çalışması olarak kalmamalı, toplumu kapsayan, çocuğun toplumla bütünleşmesini sağlayan her türlü desteğin çocuğa sağlıklı bir şekilde ulaşması gerekmektedir.

-T.C. Dış İşleri Bakanlığı, AB Başkanlığı, 2019 yılında çocuk hakları ile ilgili sundukları ilerleme raporunda, cezaevlerinde anne ile birlikte kalan çocuk sayısının yüksekliğinden, çocukların bu ortamda sağlık ve rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanmalarının yetersizliğinden, çocuk yoksulluğu, çocuk işçiliği, erken yaşta evlilik gibi sorunların sınırlı bir şekilde daha önceki yıllara oranla çözüme yönelik az da olsa ilerleme kaydedildiğini belirtmişler, çocuk mahkemelerinin eksikliklerine dikkat çekmişlerdir.

Anne ile çocuğun cezaevi ortamında büyümesinin, çocuğun gelecek yaşamı üzerinde olumsuz etkileri üstünde taşınmasına, davranışlarının kontrolsüzlüğüne neden olmaktadır, bu nedenle çocuk anne ile cezaevi bünyesinde birebir görüştürülebilir, çocukların bakımı anne dışında sosyal hizmetliler tarafından sağlanabilir ama asla diğer mahkumların bulunduğu aynı ortak paylaşılan ortamda çocuklar kalmamalıdır.

Sonuç

TOBİDER

Çocuk, suç ve ceza aslında yan yana gelmemesi gereken kavramlar olmasına rağmen tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de çocuk suçluluk oranlarının azımsanmayacak oranlarda olması konunun sosyal bir sorun olarak önemini arttırmaktadır.

Çocuk, çocukluk, ergenlik bireylerin yetişkin olmadan önceki geçiş dönemleridir. Geçiş dönemlerindeki sosyalleşmesinin önündeki engeller, negatif davranış biçimleri, çocuğun ergenlikten sonraki dönemlerinde de etkisini sürdürme eğiliminde olsa da, çocuk suçluluğu, yetişkin suçluluğundan birçok konuda farklılıklar göstermektedir. Çocuk suçlarını yetişkin suçluluğundan ayıran en önemli fark, ceza sorumluluk yaşları, anlama ve kavrama yeteneklerinin cezai sorumluluklarında belirleyici olmasıdır. Suça itilmiş çocuklara hukuki ceza yaptırımının uygulanabilmesi için suça yönelik eylemlerinin bilincinde olmaları gerekmektedir. Bu yüzden Türkiye’de 0-12 yaş grubunun ceza sorumluluğu yoktur buna 15 yaşını doldurmamış sağır ve dilsiz çocuklarda dahil edilmiştir. 12-15 yaş grubuna farik-i mümeyyiz olduklarında kısmi ceza uygulanabilmekte bunun dışında güvenlik tedbirleri uygulanmaktadır.

Çocuğu suça iten birçok faktörün varlığı bilinmektedir. Bu faktörlerden en önemlisi çevresel olanlarıdır. Çocuk doğduğu andan itibaren edindiği en yakın çevre ailesidir. Ailenin tutum ve davranışları, çocuğun büyüme evresindeki davranışlarında iyi veya kötü yönde belirleyici olmaktadır. Bu yüzden çocuk suçluluğu araştırmalarında, çevresel faktörlerden en çok öne çıkan faktörün aile olduğu görülmektedir. Ailenin yaşam tarzı, alışkanlıkları, birbirleriyle iletişimleri, eğitimleri, ekonomik durumları çocukların topluma dair değer yargılarında yönlendirici olmakta , ailelerin toplumun değer yargılarıyla çelişen her türlü eylemi, çocukta sosyal uyumsuzluğa, suça yönelik sapma davranışlarına öncülük etmektedir. Çocuk suçlarının sosyal inceleme raporlarında, dağılmış ailelerin çocuklarında suça yönelmenin daha yüksek olduğu, ebeveyn okuma-yazma oranının düşük olduğu, genelde yoksunlukların suça itilmelerinde etkin rol oynadığı çoğunun ruhsal rahatsızlıkları nedeniyle işledikleri suçun bilincinde olmadıkları tespit edilmiştir.

İstatistik veriler incelendiğinde; çocuk suçlarının en çok işlendiği yerlerin kalabalık nüfusa sahip yerleşim bölgeleri olduğu dikkat çekmektedir. Bu bölgelerde 15-17 yaş aralığında en çok mala karşı suçlar ve yaralama olayları öne çıkmaktadır. Suç işleyen çocukların cinsiyet oranlarına bakıldığında, erkek çocuklarının, kız çocuklarına göre suç işleme oranlarının daha yüksek oranlarda olduğu gözle çarpılmaktadır.

Türkiye’de çocuk adalet sisteminde, geleneksel yaklaşım modeline uygun bir yaklaşımla, suçun bireyi baz almaması, suçun kendisini baz alarak cezayı öngörmesi, çocuk suçluluğunda verilen cezaların çocuğu suç işlemekten men edecek caydırıcı bir etkisi olmamaktadır üstelik cezaevi ortamı ile tanışmış birçok çocuk, cezaevinden çıktığında suçunu tekrarlayabilmektedir. . Suça itilmiş çocukları yeniden topluma kazandırmak için sosyal devlet anlayışı çerçevesinde devletin iyileştirici, yönlendirici programlarının

ailenin de desteklenerek programlara dahil edilmesi, programların herkes tarafından ulaşılabilir ve uygulanabilir olması suçun tekrarlanma olasılığını en aza indirebilecektir.

Çocuk suçu bireysel ya da arkadaş grubu ile gerçekleştirirse de, topluma verilen zararlar, geleceklerinin yok olması, topluma katılmalarının zorlukları, dışlanmaları, suça devam etmeleri suçu toplumsal soruna dönüştürmektedir. Çocuk suçluluğunda, suç eylemini gerçekleştiren çocuklar kadar ailesinin, çevresinin ve toplumun çocuklara yüklediği değer yargılarının suça itilmelerinde payının olduğu unutulmamalıdır.

Kaynakça

Adalet Bakanlığı(2021), Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adli İstatistikleri, 2021, ANKARA Hizmete Özel Kitap
Erişim Adresi: <http://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/Sayfa/Dokuman/310520221416422021HIZMETEÖZELKİTAP.pdf>

Adeladie, M.J.(1956), Caustion of Juvenile Delinquency. American Academy of Pediatrics, 934-939.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2015), Çocuk Destek Merkezleri Yönetmeliği
Erişim Adresi: <http://aile.gov.tr/uploads/chgm/uploads/papes/yonetmelikler/cocuk-destek-merkezleri-yonetmeliği.pdf>

Afşin, R.ve Özçelik, A.D.(2018), Suça Sürüklenen Çocuklar ile Suça Sürüklenmeyen Çocukların Algıladıkları “Anne ve Baba Tutumları ile Ebeveyn Bağlanma Stilllerinin Karşılaştırılarak İncelenmesi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.17, S.66, 384-400.

Aslan, Y. (2008), Çocuk Suçluluğu Hakkında Uluslararası ve Hukuk Düzenlemeleri, *Ankara Barosu Dergisi*, Y.66, S.4, 88-96.

Bağış, R.C. (2019), Çocukları Suça Sürükleyen Çevresel Nedenler: Sosyal Bağ Ve Sosyal Öğrenme Teorileri Işığında Bir Değerlendirme, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi (HUMANITAS)*, C.7, S.14, 203-221.

Beccaria , C. (2010), *Suçlar ve Cezalar Hakkında*, (Çev. Sami Selçuk), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

Bronfenbrenner, Urie. (1986), Ecology of The Family As A Context For Human Development: *Research Perspectives.Developmental Psychology*, S. 22, 723-742.

- Campistal, C. ve Aebi, F.M. (2018), Are Juvenile Criminal Justice Statistics Comporable Across Countries? A Study of The Data Available in 45 European Nations, *European Journal on Criminal Policy and Research*, 24(1), 55-78.
- Cassidy, T. (2011), Family Background and Enviroment , Psychological Distress and Juvenile Delinquency, *Psychology*, 2(9), 941-947.
- Cord, J. MC. (1991), Family Realitionsip, Juvenile Delinquency and Adult Criminality, *Criminology*, 29(3), 397-417.
- Çamlıbel, H. (2022), Sosyoloji Alanında Çocuk Suçluluğuna Yönelik Yapılmış Çalışmaların Analizi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Yüksek Lisans Dönem Projesi, 1-82.
- Dızman, Ş. Z. (2023), Türkiye’de Suça Sürüklenen Çocukların Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, *International Journal of Eurasia Social Sciences(IJOESS)*,C.14, S.53, 1153-1169.
- Dönmezer, S. (1984), *Toplum Bilim*, 11.Basım, Beta Yayınları, İstanbul.
- Fitzgerald, R. (2003), *An Examination of Sex Differences in Delinquency*, Statistics Canada Catalogue Number 85-001. Ottawa.
- Gottfredson, M. ve Hirschi, T. (1990), *A General Theory of Crime*, Stanford: Stanford University Press.
- Gökçe, S. (2012), Erken Uyarı Sisteminin Milli Eğitim Bakanlığındaki Uygulamaları, Uluslararası Çocuklar İçin Adalet Sempozyumu, 5-7 Aralık 2012, Ankara.
- Güler, G. Sungur, M.A.ve Kütük, M.Ö. (2017), Suça Sürüklenen Çocukların Klinik ve Sosyodemografik Özelliklerinin Değerlendirilmesi, *Adli Tıp Bülteni*, 22, doi: 10.17986/blm.2017332628
- Günaydın, G. Çolak, B, Şahin, T. ve Demirci, Ş. (1998), Konya Adli Tıp Şube Müdürlüğün’nde Yapılan Farik-i Mümeyyizlik Muayenelerinin Değerlendirilmesi, *S.Ü.Tıp Fakültesi Dergisi*, C.14, S.1, 1-5.
- İçli, T. (2004), *Kriminoloji*, Ankara, Martı Kitap ve Yayınevi.
- İçli, T. (2009), Çocuk Suç ve Sokakta Yaşayan Suç İşleyen ve Suça Maruz Kalan Çocuklar, (Genel Yayın No.142), Ankara Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Junger, J-Tas vd. (2010), *Juvenile Delinquency in Europe and Beyond: Results of The Second International Self-Report Delinquency Study*, 1.Basım, New York.

- Kama, A. (2016), Suça Sürüklenen Çocuklar, Sorgun Rehberlik ve Araştırma Merkezi, 1-16.
- Kızmaz, Z. (2005), Sosyolojik Suç Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme, *C.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(2), 149-174.
- Kızmaz, Z. (2007), Mükerrer Suçlulukla İlgili Değişkenler, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 227-249.
- Konuk, G. (2019), Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Çocuk Hakları ve Çocuk Suçluluğu, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1-178.
- Kulaksızoğlu, A. (1999), *Ergenlik Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, 2.Baskı.
- Lutz, P. (1965), *Çocuk Suçluluğu*, Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara.
- Maxwell, S. R. (2001), A Focus on Familial Strain: Antisocial Behavior and Delinquency In Filipino Society. *Sociological Inquiry*, S.71(3), 265-292.
- O'Brien, M. ve Yar, M. (2008), *Criminology, USA and Canada*: Roulledge.
- Sağlam, M. (2015), Yargılama Süreci Devam Eden Suça Sürüklenen Çocuklara Yönelik Hazırlanan Destek Eğitim Programının Çocukların Duygu ve Düşüncelerine Etkisinin İncelenmesi, A.Ü.Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara, 1-195.
- Sarpdağ, M. (2004), Çocuk Suçluluğunun Nedenleri, *Çağın Polisi Dergisi*, S.36.
- Saruç, S. ve Güneş Kayma, D. (2014), Suça Sürüklenen Çocuklar Hakkında Hazırlanan Sosyal İnceleme Raporlarının Mahkeme Kararlarına Etkisi, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 25(1).
- Sözen, E. (1986), Sosyolojik Açından Çocuk Suçluluğu ve Paşa kapısı Cezaevinde Bir Deneme, *Journal of Economy Culture and Society*, S.21, 1-285.
- Şirin, M. R. (2011), *Şiddet, Televizyon ve Çocuk Dostu Medya*, M.R. (Ed.), Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Bildiri Kitabı, İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 163-182.
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı, (2019), AB Başkanlığı İlerleme Raporları Erişim Adresi: <https://www.ab.gov.tr/files/ABIliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/TurkiyeIlerlemeRap.pdf>
- Tunceroğlu, Z. (2015), Suça Sürüklenen Çocuklarda Mükerrerliğin İrdelenmesi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 1-175.

- TÜİK, (2015-2019), Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri, Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Güvenlik-Birimine-Gelen-Veya-Getirilen-Cocuk-Istatistikleri>, S.33632
- TÜİK, (2021), İstatistiklerle Çocuk, Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Cocuk-2021-45633>
- TÜİK, (2020-2021), Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri, Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Güvenlik-Birimine-Gelen-Veya-Getirilen-Cocuk-Istatistikleri-2021-45586>
- UNICEF, (2013), Penal Reform International, Adil ve Etkin bir Çocuk Adaleti için On Adımlı Eylem Planı, 1-.
- UNICEF, (2016-2020), Unicef-Türkiye, Unicef Ülke İşbirliği Programı, 2019 Yıllık Raporu, 1-48.
- Yağbasan, Y. (2010), Çocuk Suçluluğunun Toplumsal Nedenleri ve Cezai Sorumluluğu, Kırıkkale Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 1-164.
- Yenisey, F. (2007), Mukayeseli Hukuk Açısından Ceza Sorumluluğu Yaşı ve Ceza Sorumluluğu Olmayan Çocuklar ve Gençler İçin Ceza Hukukuna Uygulanan Alternatif Yaptırımlar, 1-42, Erişim Adresi: <https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr>dokuman>
- Yenisey, F. (2017), *Mağdur Çocuk Haklarına İlişkin Öneriler*, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, Uğur Eğitim Pazarlama ve Yayıncılık A.Ş.

Kanun Maddeleri

- 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu 6/1-b. Madde.31/1
- 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu Madde.3, Madde.5
- 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu Madde. 15/1
- 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu Madde. 18
- 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu Madde. 25/1
- 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu Madde. 26/1-26/2

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.16.6>

Volume 7/4

2023 p. 91-112

GRAHAM GREENE'İN STAMBOUL TRAIN ADLI ROMANI İLE İSTANBUL TRENİ BAŞLIKLİ İKİ AYRI TÜRKÇE ÇEVİRİSİNDEKİ YEMEK KÜLTÜRÜYLE İLGİLİ GÖSTERGELERİN ÇEVİRİ GÖSTERGEBİLİMİ BAĞLAMINDA ÇÖZÜMLENMESİ

THE ANALYSIS OF THE SIGNS RELATED TO CULINARY CULTURE IN GRAHAM GREENE'S NOVEL TITLED *STAMBOUL TRAIN* AND ITS TWO DIFFERENT TURKISH TRANSLATIONS TITLED *İSTANBUL TRENİ* WITHIN THE CONTEXT OF SEMIOTICS OF TRANSLATION

Ozan Erdem GÜZEL*

ÖZ

Bu makalede *Stamboul Train* adlı roman ile *İstanbul Treni* başlıklı Türkçe çevirilerindeki gastronomik göstergeler, "anlam evirici eğilimler" çerçevesinde incelenecektir. Kaynak metin olan İngilizce romanın yazarı, yirminci yüzyıl İngiliz edebiyatının önde gelen yazarlarından Graham Greene'dir. Öykücü, romancı, gazeteci ve editör olarak bilinen Greene, çok sayıda farklı yazınsal türde eserler vermiştir. Asıl şöhretini *Stamboul Train* adlı romanı ile kazanır. Daha sonra *Orient Express* başlığıyla ABD'de yayımlanan roman, Türkçeye iki kez çevrilmiştir. Her iki erek metin de *İstanbul Treni* başlığıyla yayımlanmıştır. İlk çeviri 2004 yılında Mehmet Harmanlı tarafından yapılmış ve Everest Yayınları tarafından yayımlanmıştır. İkinci çeviri ise Hüseyin Gündoğdu tarafından yapılmış ve 2019 yılında Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Bu erek metinler, makalenin inceleme bölümünde sırasıyla "EM-1" ve "EM-2" olarak gösterilecektir.

Kaynak metin ve erek metinlerde gastronomiye ilişkin belirlenen göstergelerin incelenmesinde kuramsal çerçeveyi Sündüz Öztürk Kasar'ın geliştirdiği "Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği" oluşturacaktır. Öztürk Kasar, çeviri göstergebilimi bağlamında ortaya koyduğu bu dizgesellikte anlam evirici dokuz eğilim tespit etmiştir. Bu eğilimler; "anlamlamanın değişimi", "anlamlamanın dönüşümü" ve "anlamlamanın yitimi" olmak üzere eşit biçimde üçerli gruplar halinde üç anlamlama alanında görülmektedir. "Anlamlamanın değişimi"nde yer alan "anlamın aşırı

* Dr. Öğr. Gör., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri Ve Edebiyatı Böl., Mütercim Tercümanlık (Fransızca), E-mail: ozanerdemguzel@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7827-7101, İstanbul, Türkiye.

yorumlanması", anlamın bulanıklaştırılması" ve "anlamın eksik yorumlanması" "anlam" alanındadır. "Anlamlandırmanın dönüşümü"nde yer alan "anlamın kaydırılması", "anlamın bozulması" ve anlamın çarpıtılması" "dolay anlam" alanındadır. "Anlamlandırmanın yitimi"nde yer alan "anlamın saptırılması", "anlamın parçalanması" ve "göstergenin yok edilmesi" ise anlam alanlarından "anlamsızlık" alanında bulunmaktadır. KM ve EM'lerde belirlenen gastronomik göstergelerin erek dile aktarımında anlam evirici bu dokuz eğilimin olup olmadığı incelenecek ve açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Graham Greene, İstanbul Treni, Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği, Gastronomik Göstergeler*

ABSTRACT

In this article, the gastronomic signs in the novel titled *Stamboul Train* and its Turkish translations titled *İstanbul Treni* will be examined within the framework of designificative tendencies. The author of the English novel, which is the source text, is Graham Greene, who is one of the leading writers of the 20th century English literature. Known as a storyteller, novelist, journalist, and editor, Greene produced works in many different literary genres. He gained most of his fame with the novel named *Stamboul Train*. The novel, which was later published in the USA under the title *Orient Express*, was translated into Turkish by two different translators. Both target texts were published with the title *İstanbul Treni*. The first translation was made by Mehmet Harmancı in 2004 and published by Everest Publications. The second translation was made by Hüseyin Gündoğdu and published by Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları in 2019. These target texts are shown respectively as TT-1 and TT-2 in the analysis section of the article.

"The Systematics of Designification in Translation" developed by Sündüz Öztürk Kasar was used for the theoretical framework in the analysis of the signs related to gastronomy in the source text and target texts. Öztürk Kasar identifies nine designificative tendencies in this systematics, which she suggested in the context of semiotics of translation. These tendencies are observed in three main fields of signification, in equal groups of three: "change of signification", "transformation of signification" and "loss of signification". "Over-interpretation of the meaning", "darkening of the meaning" and "under-interpretation of the meaning" under "change of signification" are associated with the signification field of "meaning". "Sliding of the meaning", "alteration of the meaning" and "opposition of the meaning, which are under "transformation of signification", are associated with the signification field of "peri-meaning". "Perversion of the meaning", "destruction of the meaning" and "wiping out of the sign", classified under "loss of signification", are associated with the signification field of "meaninglessness". Whether these nine designificative tendencies exist in the transfer of gastronomic signs into target language determined in ST and TTs will be examined and tried to be explained in the article.

Keywords: *Graham Greene, Stamboul Train, the Systematics of Designification in Translation, Gastronomik Signs*

Giriş

Graham Greene¹, yirminci yüzyıl İngiliz edebiyatının önde gelen yazarlarından. Yazarlık hayatına şiir denemeleriyle başlayan Greene, bu türde başarılı olamayınca roman ve öykü yazmaya başlamıştır. Asıl ününü ise yazdığı romanların dördüncüsü olan *Stamboul Train* adlı eseriyle kazanmıştır. Türkçeye iki farklı çevirmen tarafından *İstanbul Treni* başlığıyla çevirisi yapılan Greene'nin bu romanı, 1932'de yayımlanmıştır. Roman daha sonra *Orient Express* başlığıyla Amerika'da yayımlanmıştır. Yazar, kitabının 1974 yılı baskısı için yazdığı "Introduction (Giriş)" bölümünde şöyle der: "Hayatımda ilk ve son kez bilinçli olarak insanları memnun etmek amacıyla ve talihin de yardımıyla filme çevrilebilin diye *İstanbul Treni* kitabını yazdım" (<http://mural.uv.es/nipea/stamboultrain.htm>, Erişim Tarihi: 21.08.2023). Yazarın romanları "eğlencelik" olanlar ve "ciddi" olanlar şeklinde değerlendirilmiştir. Buna karşın Greene'in *İstanbul Treni* de dâhil olmak üzere okuru eğlendirme amacıyla kaleme aldığı romanları da birtakım ciddi (ahlaki ve felsefi) meseleleri ele alıp sorgular.

Öykü, Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı arasındaki görece barış döneminde, Belçika'nın Ostend şehrinde Türkiye'nin İstanbul şehrine doğru yapılan bir tren yolculuğunu konu almaktadır. Roman, Doğu Ekspresi'ndeki her birinin kendine özgü gizleri, kederleri ve emelleri olan bir yolcu kafilesinin hayatlarına mercek tutmaktadır. Yolcular arasında İstanbul'a ticari bir anlaşmazlığı gidermek üzere yolculuk eden Yahudi kökenli zengin bir iş insanı olan Carleton Myatt, yoksul bir yaşamdan daha iyi yaşam koşulları için bulunduğu kenti terk eden genç bir revü dansçısı olan Coral Musker, röportaj yapacağı ünlü yazarla buluşmak için trene binen eşcinsel yönelimli hırslı bir gazeteci olan Mabel Warren ve onun metresi olup İstanbul'daki amcasını ziyarete giden genç ve güzel Janet Pardoe, kaçmak için İstanbul trenine binen ve aranan bir siyasi firari olan Dr. Richard Czimmer ve Avusturya'da yaptığı hırsızlık ve işlediği cinayetten yakayı sıyırmak için trene binen Jozef Grünlich, romanın ana karakterlerini oluşturmaktadır.

Tren, Avrupa'nın çeşitli şehirlerinden geçip İstanbul'a doğru yol alırken yolcuların hayatları da gitgide birbirleriyle daha çok kesişmektedir. Yapıt, birbirleriyle yolculuk sırasında tanışıp ilişki kuran, geçmişleriyle yüzleşen, ahlaki sorgulamalar yapan ve nihayetinde gizli ajandalarını ortaya koyan bu yolcuların kimlik, ahlak ve eylemlerinin sonuçlarını irdelemektedir. Uzun yolculuk boyunca roman karakterleri, kendi ahlaki ikilemeleriyle boğuşmakta ve yaşamlarında yaptıkları seçimleri sorgulamaktadır. Tren, son istasyon olan İstanbul'a yaklaşırken katile üyelerinin yazgıları çıkmaza girip daha da trajikleşen romanın bu noktasında gerilim, aksiyon ve drama zirve yapar. *İstanbul Treni*, çoğunlukla kısıtlı ve kapalı uzamlarda geçmesine ve çetrefil, soyut ahlaki sorunsalları filozofça ortaya koymasına karşın karakterlerin ustaca oluşturulması ve onların iç dünyalarını zihinde açıkça canlandıran zengin betimlemeleri sayesinde durağanlıktan uzak, sürükleyici bir anlatı olmayı başarmaktadır. İki dünya savaşı arasındaki dönemde, siyasal ve sosyal atmosferi giderek değişen Avrupa'yı arka plan olarak kullanan Greene'in bu yapıtı, Avrupa'da insanlığın o dönemki durumunu yansıtan klasik bir yazınsal yapıt niteliği taşımaktadır.

¹ Greene'in hayatı ve eserleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Güzel, 2023.

Kuramsal Çerçeve

Bu makalenin inceleme nesnelarini oluşturan Graham Greene'in *Stamboul Train* adlı romanı ve bu romanın *İstanbul Treni* başlıklı iki farklı Türkçe çevirisi göstergebilimsel yöntemle ele alınıp irdelenecektir. Makalenin kuramsal çerçevesini ise Sündüz Öztürk Kasar'ın çeviri göstergebilimi bağlamında ortaya koyduğu "Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği" oluşturmaktadır. Adı geçen kaynak metin ve erek metinlerde yemek kültürüne ilişkin tespit edilen örnekler, bu dizgesellikte yer alan "anlam evirici eğilimler" çerçevesinde incelenecektir. Bu çalışmada incelenecek olan kaynak ve erek metinler şunlardır: Romanın Penguin Books tarafından *Stamboul Train* başlığıyla 1987 yılında yayımlanan baskısı kaynak metin olarak kullanılacaktır. Bu kitap makalede "KM" olarak gösterilecektir. Green'in bu romanının Türkçede iki çevirisi bulunmaktadır: Birincisi, Everest Yayınları tarafından 2004 yılında yayımlanan Mehmet Harmancı çevirisidir. İkincisi ise 2019 yılında Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından yayımlanan Hüseyin Gündoğdu çevirisidir. Her iki çeviri kitap da *İstanbul Treni* başlığını taşımaktadır. Makalede, Everest Yayınlarının çevirisi "EM-1", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınlarının çevirisi ise "EM-2" şeklinde gösterilecektir.

Her metin göstergelerden oluşur. Bu metinlerin okunmasının da sırasıyla "çözümleme", "anlama", "kavrama", "değerlendirme" ve "öğrenme" eylemlerinin tümünü içerdiğini belirten Öztürk Kasar & Didem Tuna, "okuma" eylemiyle "düşünme" eyleminin birleşmesinden bir yaratı ortaya çıktığını ve "düşünme" eyleminin "okuma" eylemiyle bütünleştiğinde "bulma, tasarlama, oluşturma ve üretme" eylemlerini de kapsadığını belirtmektedir (2015: 459). Tüm metinler, okur kitlesine aktarılması amaçlanan bir ya da birden çok ileti taşır. Bu nedenle belirtelerin anlama ulaşmada birer çıkış noktası olduğu, anlamın örtüklüğü ve hatta gizliliği ön varsayılabılır". Anlatılan bu nedenlerden ötürü özellikle yazınsal yapıtlar söz konusu olduğunda "birinci bildirinin satır aralarından ikinci bir bildirinin izdüşümlerinin takip edildiğini" ifaden eden Öztürk Kasar & Tuna, bu izleme sayesinde yazarın "yazmadıklarının ya da farkında olmadan yazdıklarının da okunabileceğinin" altını çizerek (2015: 459). Her çevirmen, aynı özgün yazınsal metne birbirlerinden çok farklı tepkiler verebilir, anlamı çok farklı biçimlerde yorumlayabilir, metindeki örtük anlamları yazarın öngörmediği biçimde kendi kavrayışlarına göre açımlayabilir, dahası metindeki açık anlamları da yine kendi kavrayış biçimine göre ve hatta yazara karşın örtük hale getirebilir. Kaldı ki çevirmen ile yazar; metnin okuma, kavrama, alımlama ve yorumlama süreçlerinde farklı bireyler oldukları için birbirlerinden farklılık gösterir ve doğal olarak bu farklılık, çevrilmiş olan metinde de önemli ölçüde gözlemlenir. Üstelik çevirmenle yazarın bu farklılıklarına ek olarak sosyal, kültürel ve dilsel farklılıklar da belirleyici faktörler olarak eklenmelidir. Dolayısıyla tüm bu etkenlerin birlikte rol oynadığı çeviri metinler söz konusu olduğunda "farklı ya da kusurlu algılar"ın belirmemesi neredeyse olanaksızdır (Öztürk Kasar; Tuna, 2015: 460). Sonuç olarak, Öztürk Kasar & Tuna, yazınsal metinlerin çevirisi söz konusu olduğunda çevirmenin kaygan bir zeminde yol almak zorunda olduğunu ve böyleleri bir zeminde tutunabilmek için göstergebilimin rehberliğine ihtiyaç olduğunu şöyle belirtir:

"Bu kaygan zeminde yani yazınsal metnin göstergeler evreninde anlam arayışına çıkan çevirmen bir yol göstericiye gereksinim duyar; bu rehber temel kaygısı anlam üretimi, anlamın kavranması ve çözümlenmesi olan göstergebilim olabilir. Önerdiği çözümlenme yöntemiyle göstergebilim, çevirmenin arayışına ışık tutar. Metnin karanlık kuytu köşelerini aydınlatır. Aydınlanan ve yolunu bulan çevirmen bu yabancı sahada güvenle ilerler. Yazınsal

evreni içinde barındıran metnin kesitlere ayrılmasından başlayarak anlam taşıyan her bir öge sorgulanır, metnin derin ve yüzeysel yapıları kat kat açılır, gizli anlamlar gün ışığına çıkarılır, bilmeceler çözülür. Böylece,yazımsal yapının sunduğu oyun, verdiği hazla okur-çevirmeni içine çeker” (Öztürk Kasar; Tuna, 2015: 461).

Çevirmeden önce kaynak metni okuduğu için aynı zamanda bir okur da olan çevirmenin yöntemli bir okumayla kaynak metni okuması ve onu doğru çözümlemesi büyük önem taşır. Yukarıda da açıklandığı üzere göstergebilim ve onun sunduğu yöntemler, çevirmen adaylarının yazın çevirisinin taşıdığı potansiyel risklere ilişkin bilinçlerini artırır, onların metni anlamlandırma, yorumlama ve metindeki göstergeleri algılayıp çözümleme yeteneklerini geliştirir. Bu nedenle göstergebilimin sunduğu katkının çeviri, çeviribilim ve çevirmenler için taşıdığı önem tartışılmazdır.

Öztürk Kasar, Paris Göstergebilim Okulu tarafından geliştirilen göstergebilim kuram ve yöntemlerini yazın çevirisine uyarlama çalışmalarının sonucunda Gösterge Çözümleme Yöntemini ve Fransız çeviribilimci Antoine Berman'dan esinlenerek kurduğu “Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği”ni oluşturmuştur. Öztürk Kasar, yaptığı bu akademik katkılarla hem anlam arayışı içerisinde olan yazın çevirmenlerine hem de çeviri araştırmacılarına kullanabilecekleri tutarlı bir yöntem sunmuştur.

Öztürk Kasar'ın, Fransız çeviribilimci Antoine Berman'ın "biçimbozucu eğilimler"inden esinlenip oluşturduğu “Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği”, her aşaması anlama yapılan “daha ciddi bir müdahale”yi işaret eden tuzakları içerir. Başlangıç noktası "anlamın aşırı yorumlanması", son noktası ise "göstergenin yok edilmesi" olan bu dizgesellikte üç anlamlama alanı ve bu anlamlama alanlarının her birinde üçer anlam evirici eğilim olmak üzere toplamda dokuz eğilim bulunmaktadır. Dizgeselliğin "anlam evrilmesi düzeyleri" sırasıyla şu şekildedir: "anlamlamanın değişimi", "anlamlamanın dönüşümü", "anlamlamanın yitimi". "Anlamlamanın değişimi", anlam alanlarından "anlam" alanında kalmakta ve anlam evirici eğilimlerden de şunları içermektedir: "anlamın aşırı yorumlanması", "anlamın bulanıklaştırılması", "anlamın eksik yorumlanması". "Anlamlamanın dönüşümü", anlam alanlarından "dolay anlam" alanında kalmakta ve anlam evirici eğilimlerden şunları içermektedir: "anlamın kaydırılması", "anlamın bozulması", "anlamın çarpıtılması". Anlam evrilmesi düzeylerinin sonuncusu olan "anlamlamanın yitimi" ise anlamlama alanlarından "anlamsızlık" alanında kalmakta ve anlam evirici eğilimlerden de şunları kapsamaktadır: "anlamın saptırılması", "anlamın parçalanması", "göstergenin yok edilmesi". Öztürk Kasar, "anlam evrilmesi düzeyleri"ni şu şekilde izah etmektedir:

"Anlam sahasına koşut olarak gerçekleşen anlamlamanın değişimi düzeyinde, özgün anlam birimine oranla kimi değişiklikler getiren üç eğilim kendisini gösterir. Dolay anlam hattında ise anlamlamanın dönüşümü söz konusudur ve bu düzeyde karşımıza çıkan üç eğilim ciddi dönüşümler gerçekleştirir. Anlamsızlık alanında ise, anlamlamanın yitimi söz konusudur ve bu düzeydeki son üç eğilim göstergelerin büyük oranda tahrip edilmesine ve hatta son aşamada yok edilmesine yol açarlar" (2021: 28).

Öztürk Kasar, "Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği"nin yanı sıra göstergebilimin araştırma alanlarından biri olan kent göstergebilimi üzerine yaptığı çalışmalarda ortaya koyduğu "Kent Göstergeleri Sınıflandırması"ni da bu sahada çalışanların hizmetine sunmuştur. Öztürk Kasar, kent göstergelerini "özel ad göstergeleri", "tarihsel göstergeler" ve kültürel göstergeler" olmak üzere üç grupta ele almaktadır. Bu makalede "Çeviride

Anlam Evrilmesi Dizgeselliği" çerçevesinde incelenecek örnekler, "kültürel göstergeler" in alt maddesi olan "yemek kültürü"ne ilişkin örneklerdir.

İnceleme

Makalenin bu bölümünde *Stamboul Train* adlı roman ile *İstanbul Treni* başlığıyla Türkçeye yapılan iki farklı çevirisindeki yemek kültürüne ilişkin göstergeler, Sündüz Öztürk Kasar'ın çeviri göstergebilimi bağlamında ortaya koyduğu "Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği"nde yer alan "anlam evirici eğilimler" çerçevesinde incelenecektir. Yemek kültürüne ilişkin tespit edilen örnekler şunlardır:

Örnek-1: *Bass / Bass kokuları / Bass kokusu*

KM: "'A spring day, my God,' said the purser aloud, trying to dismiss the impressions of the last few hours, the drenched deck, the smell of steam and oil and stale **Bass** from the bar, the shuffle of black silk, as the stewardess moved here and there carrying tin basins" (Greene, 1987: 9).

EM-1: "'Tam bir bahar günü', diye söylendi gemi kâtibi. Son birkaç saatin izlenimlerini, sular altında kalan güverteyi, buhar, yağ ve bardan gelen bayat **Bass kokularını**, siyah ipliklilerin hışırtısını, garsonların oradan oraya koşuşarak taşıdıkları teneke leğenlerden çıkan gürültüyü kafasından silip atmaya çalıştı" (Greene, (çev. Harmancı), 2004: 1-2).

EM-2: "Kâtip son birkaç saatin izlenimlerini, ıslak güverteyi, buhar, yağ ve bardan gelen bayatlamış **Bass kokusunu**, garson kız teneke leğenleri oraya buraya taşıırken çıkan siyah ipek hışırtısını göz ardı etmeye çalışarak, 'Bir bahar günü, Tanrım,' dedi yüksek sesle" (Greene, (çev. Gündoğdu), 2021: 3).

Yukarıda KM'den alıntılanan metinde geçen "Bass" sözcüğü ünlü bir İngiliz bira markasını işaret etmektedir. Bu bira firmasının adı, özel bir işletme adı olduğu için her iki EM'de de büyük harfle KM'dekine uygun bir biçimde yazılmıştır. Bununla birlikte EM-1'in çevirmeni, bu yabancı bira markasına ilişkin farklı bir kültüre ait erek okur kitlesini bilgilendirme gereği duymamasına karşın EM-2 çevirmeni bir dipnot ile bu sözcüğü sayfanın altında erek okur kitlesi için ek bilgi vererek açıklamıştır. Dolayısıyla çevirmenin görünürlüğü bu müdahaleyle somutlaşmıştır. Sonuç olarak, çevirmenin bu kararının çevirinin anlaşılabilirliğini artıran yerinde bir müdahale olduğu söylenebilir. Ayrıca adı geçen bira markasıyla ilgili aşağıdaki bilgiler de dikkate değer niteliktedir:

"Bass & Co Brewery, 1777'de William Bass tarafından kuruldu ve Burton upon Trent'teki ilk bira fabrikalarından biriydi. Bass, bira fabrikasını kurmadan önce, birayı Benjamin Printon adlı başka bir bira üreticisine taşıdı. Bass daha sonra nakliye işini Pickford ailesine sattı. Ve daha sonra geliri kendi bira fabrikasını kurmak için kullandı. Artan talep, 1799'da Burton on Trent'te kurucunun oğlu Michael Bass tarafından ikinci bir bira fabrikasının inşasına yol açtı. Bunun için John Ratcliffe ile ortaklığa girdi. Bölgedeki kuyulardan çıkarılan su, bira üreticilerinin gözdesi haline geldi. Ve 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, halihazırda faaliyette olan 30 farklı bira fabrikası vardı. Michael'ın oğlu Michael Jr., babasının 1827'de ölümü üzerine, John Gretton'ı getirerek Ratcliffe ile ortaklığını yeniledi. Ve 19. yüzyılda bira fabrikasının ticaretini bu marka altında 'Bass, Ratcliffe ve Gretton' şirketini yarattı. Şirket, 1888'te Michael'ın ölümünden sonra 1884'de halka açıldı" (<https://tr.drink-drink.ru/istoriya-anglijskoj-pivovarni-bass/> Erişim Tarihi: 01.10.2023).

EM-2 çevirmeninin "Bass" sözcüğüne ilişkin sayfa altında "bir bira markası" (Greene, (çev. Gündoğdu), 2021: 3) şeklinde bir dipnot vermiştir. Buna karşın anılan sözcüğün

anlamının bağlamdan anlaşılabilmesi nedeniyle kısa da olsa bu açıklama hem ilgili sözcüğün hem de sözcüğün içinde geçtiği bölümün anlaşılmasına önemli ölçüde yardımcı olmaktadır. EM-2'deki bu kısa açıklama çevirmenin görünürlüğünün ve çevirmen müdahalesinin bir göstergesidir.

Örnek-2: *Julienne / Julienne çorbası / jülyen*

KM: "He dipped his spoon into the tasteless **Julienne**; he preferred his food rich, highly seasoned, but full of a harsh nourishment" (Greene, 1987: 18).

EM-1: "Myatt kaşığına tatsız **Julienne çorbasına** daldırdı; kendisi yağlı, bol baharatlı ama besleyici yiyeceklerden hoşlanırdı" (Greene, (çev. Harmancı), 2004: 11).

EM-2: "Kaşığına tatsız tuzsuz **jülyenin** içine daldırdı; yemeğinin zengin, bol baharatlı fakat taneli gıdalarla dolu olmasını tercih ederdi" (Greene, (çev. Gündoğdu), 2021: 12).

Yukarıda KM'den alıntılanan bölümde geçen ve adını jülyen şeklinde ince doğranmış sebzelerden alan bu çorba, basit bir et suyu tabanıyla yapılabilir ve malzeme olarak da her türlü sebze kullanılabilir. Anılan yemeğin adı EM-1'in çevirmeni tarafından KM'deki gibi ilk harfi büyük şekilde özel ad olarak aktarılmıştır. Buna karşın EM-2'nin çevirmeni, anılan çorbanın adının ilk harfini küçük şekilde tür adı olarak aktarmış ve yine EM-1'in çevirmeninin tersine erek okur kitlesinin yabancı olma olasılığı bulunan bu yemeğin bir çorba olduğuna ilişkin herhangi bir ek bilgi de vermemiştir. Dolayısıyla bu yemeğin EM-2'deki çeviriden bir çorba mı yoksa bir et ya da sebze yemeği mi olduğu EM-1'deki gibi kolaylıkla anlaşılabilir. Çevirmenin bu müdahalesi onu görünür kılmıştır. Sonuç olarak, çevirmenin bu kararının çeviri metni daha anlaşılır kılan yerinde bir çevirmen müdahalesi olduğu öne sürülebilir. Adı geçen çorbayla ilgili aşağıda sunulan bilgiler de ayrıca dikkate değerdir:

"İlk olarak kemiksiz tavuk etini küp küp doğrayıp yapışmaz yüzeyli tavada kızartın. Et suyunu bir tencereye koyup kaynatın. Kereviz ve patatesleri soyup jülyen, soğanı yemeklik doğrayın. Doğradığınız sebzeleri kaynayan suya atın. Tuz ve karabiberini ayarlayın. Sebzeler yumuşayana kadar pişirin. Zeytinyağını ve unu bir tavaya alıp kavurun. 1 kepçe çorba suyundan ekleyip karıştırın. Unlu karışımı ve tavuk etlerini çorbaya ekleyip karıştırarak un kokusu gidene kadar pişirin. Kekik ve maydanoz ekleyip sıcak olarak servis yapın" (www.sofra.com.tr Erişim Tarihi: 01.10.2023).

Örnek-3: *Burgundy, Chambertin of 1923 /-----, 1923 Chambertin şarabı / Bir Burgonya şarabı, 1923 Chambertin*

KM: "Myatt forgot him, choosing a medium **Burgundy**, a **Chambertin of 1923**, to drink with the veal, though he knew it a waste of money to buy a good wine, for no bouguet could survive the continuous tremor" (Greene, 1987: 18).

EM-1: "Myatt adamı unutup yiyeceği etle birlikte içmek için **1923 Chambertin şarabı** seçti" (Greene, (çev. Harmancı), 2004: 11)

EM-2: "Myatt adamı unutarak, sürekli sarsıntıda hiçbir şarap kokusu kalmayacağından dolayı iyi bir şarap almanın para israfı olduğunu bildiği halde, orta boy bir **Burgonya şarabı**, bir **1923 Chambertin** seçti" (Greene, (çev. Gündoğdu), 2021: 13).

Yukarıda KM'den alıntılanan bölümde geçen "a medium Burgundy" ibaresinin EM-1'e aktarılmadığı, EM-2'ye ise erek okur kitlesine bunun bir şarap türü olduğunu belirten kısa bir ek bilgi verilerek aktarıldığı görülmektedir. Dolayısıyla, EM-1'de "anamlı birim

tümüyle silinmiş" ve "artık anlamdan hiçbir iz kalmamıştır". Sonuç olarak, KM'deki gösterge, EM-1'de yok edilmiştir (Öztürk Kasar, 2021, 35). EM-2'de ise çevirmenin erek okura verdiği ek bilginin yerinde bir çevirmen müdahalesi olduğu söylenebilir. Bu müdahaleyle çevirmenin EM-2'deki görünürlüğü artmıştır.

Ayrıca KM'de aynı bölümde geçen "a Chambertin of 1923" ibaresinin ise EM-1'e erek okur kitlesine bunun bir şarap markası olduğunu belirten kısa bir ek bilgi verilerek aktarıldığı, EM-2'ye ise erek okura hiçbir ek bilgi verilmeksizin KM'deki gibi yani "bir 1923 Chambertin" şeklinde aktarıldığı görülmektedir. Dolayısıyla EM-1'deki çevirmenin erek okura ek bilgi vererek yerinde bir çevirmen müdahalesinde bulunduğu öne sürülebilir. Sonuç olarak, bu müdahalesiyle çevirmen EM-1'deki görünürlüğü de artırmıştır.

Örnek-4: *veal au Talleyrand / Talleyrand usulü rosto / Talleyrand usulü dana eti*

KM: "The ice and the dessert over, the bill paid, he paused beside his table to light a cigar and thus faced the stranger and saw how again he had fallen into sleep between the courses; between the departure of the **veal, au Talleyrand**, and the arrival of the iced pudding he had fallen victim to what must have been a complete exhaustion" (Greene, 1987: 20).

EM-1: "Dondurmalı tatlısını yiyip yemek parasını da ödedikten sonra masasının yanında purosunu yakmak için durakladığı sırada yabancıyla yeniden yüz yüze geldi; adamın iki yemek arasında yeniden nasıl uyukladığını gördü. **Talleyrand usulü rosto** ile dondurmalı pasta arasında yeniden yorgunluğa yenik düşüp kalmıştı adam" (Greene, (çev. Harmancı), 2004: 13).

EM-2: "Dondurma ve tatlı bitmiş, hesap ödenmişti, masanın yanında purosunu yakmak için durdu ve böylece yabancıyla karşı karşıya gelerek, porsiyonlar arasında nasıl uykuya daldığını gördü; **Talleyrand usulü dana etinin** gidişi ile dondurmalı muhallebinin gelişi arasında tam bir bitkinliğin kurbanı olmuş gibiydi" (Greene, (çev. Gündoğdu), 2021: 14-15).

Talleyrand usulü dana rostonun malzemeleri ve yapılışı şu şekildedir:

"Malzemeler: 1 lb. (0.45359237 kg) dana kıyma, 1 orta boy doğranmış soğan, 1 orta boy yeşil biber (isteğe bağlı), 2 yemek kaşığı zeytinyağı dışındaki sofralık / salatalık bitkisel sıvı yağ, 6 oz.luk (1 oz yaklaşık 28 gram) 2 kutu domates salçası, 17 oz.luk 1 kutu süzölmüş tane mısır, 5 oz.luk 1 paket ince kesilmiş, yumurtalı erişte (pişmiş), tatlandırmak için tuz, 1 tutam kekik, 1 tutam mercanköşk, tatlandırmak için sarımsak tuzu, 3/4 cup (90 gram) ince şeritler halinde dilimlenmiş çedar peyniri.

Zeytinyağı dışındaki sofralık / salatalık bitkisel sıvı yağ içindeki kırmızı et, soğan ve bibere domates salçası, mısır, pişmiş erişte, tuz, kekik, mercanköşk ve sarımsak tuzu ekleyin. İyice karıştırın ve bu karışımı ya 3 quartlık bir güveç kaba koyabilir ya da 2 güveç kabına bölerek koyabilirsiniz. Güveç kabının üstünü kapatın ve buzdolabında dondurun. Yemeği pişirmek için önce üstünü ince şeritler halinde dilimlenmiş çedar peyniri ile süsleyin ve buzu çözdürülmüş güveci fırında 325 derecede yaklaşık otuz dakika pişirin. Bu yemek 8-10 kişiye servis edilebilir" (<https://www.cooks.com> / Erişim Tarihi: 06.10.2023).

Yukarıda KM'den alıntılanan bölümde geçen "veal au Talleyrand" ifadesi; EM-1'e "Talleyrand usulü rosto" biçiminde aktarılmıştır. EM-1'de çevirmen, erek okurun bilmediği bu yabancı yemekle ilgili bir ek bilgi vermiştir. Çevirmenin bu yemeği açıklama yaparak erek metne aktarma kararı, yerinde bir çevirmen müdahalesi olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte çevirmen, KM'de yer alan ve rosto yemeğini nitelendiren bir sıfat olarak onun öncesinde geçen "veal" sözcüğünü EM-1'e

aktarmamıştır. Anılan sözcük, Türkçede "dana (eti)" anlamına gelmekte ve özellikle rosto sözcüğünden önce gelerek rostonun hangi etten yapıldığını belirten bir sözcük olarak kullanılmaktadır. Çevirmen bu sözcüğü aktarmadığı için rostonun ne etinden yapıldığı EM-1'de anlaşılmemektedir. Dolayısıyla EM-1 çevirmeni "özgün metinde verilen bilgileri azaltarak" erek okura "yetersiz bir anlam sunmuştur". Sonuç olarak, EM-1'de "eksik bir çeviri üretildiği" (Öztürk Kasar, 2021: 30) söylenebilir.

Yukarıda KM'den alıntılanan bölümde geçen "veal au Talleyrand" ifadesi, EM-2'ye ise "Talleyrand usulü dana eti" biçiminde aktarılmıştır. EM-2'de çevirmen, EM-1 çevirmeninin tersine KM'deki "veal" sözcüğünü "dana eti" biçiminde Türkçeye aktarmıştır. Ancak EM-2'deki çeviride, dana etinden Talleyrand usulü yapılan bu et yemeğinin "rosto" olduğu anlaşılmemektedir. Çünkü EM-2'de çevirmen erek okur kitlesine dana etinden yapılan bu yemeğin ne olduğuna ilişkin bir bilgi vermemiştir. Dolayısıyla EM-1'de olduğu gibi EM-2'nin çevirmeni de "özgün metinde verilen bilgileri azaltarak" erek okura "yetersiz bir anlam sunmuştur". Sonuç olarak, EM-2'de "eksik bir çeviri üretildiği" (Öztürk Kasar, 2021: 30) söylenebilir.

Örnek-5: *iced pudding / dondurmalı pasta / dondurmalı muhallebi*

KM: "The ice and the dessert over, the bill paid, he paused beside his table to light a cigar and thus faced the stranger and saw how again he had fallen into sleep between the courses; between the departure of the veal, au Talleyrand, and the arrival of the **iced pudding** he had fallen victim to what must have been a complete exhaustion" (Greene, 1987: 20).

EM-1: "Dondurmalı tatlısını yiyip yemek parasını da ödedikten sonra masasının yanında purosunu yakmak için durakladığı sırada yabancıyla yeniden yüz yüze geldi; adamın iki yemek arasında yeniden nasıl uyukladığını gördü. Talleyrand usulü rosto ile **dondurmalı pasta** arasında yeniden yorgunluğa yenik düşüp kalmıştı adam" (Greene, (çev. Harmancı), 2004: 13).

EM-2: "Dondurma ve tatlı bitmiş, hesap ödenmişti, masanın yanında purosunu yakmak için durdu ve böylece yabancıyla karşı karşıya gelerek, porsiyonlar arasında nasıl uykuya daldığını gördü; Talleyrand usulü dana etinin gidişi ile **dondurmalı muhallebinin** geliştiği arasında tam bir bitkinliğin kurbanı olmuş gibiydi" (Greene, (çev. Gündoğdu), 2021: 14-15).

Yukarıda KM'den alıntılanan bölümde geçen "iced pudding" adı verilen ve yemekten sonra yenilen hafif tatlının malzemeleri, yapılışı ve servisi aşağıdaki gibidir:

"Malzemeler: 1 poşet puding, 3 su bardağı süt, 1 poşet krem şanti, 0,5 su bardağı buzdolabında soğutulmuş süt, 1 su bardağı böğürtlen, 1 çay bardağı iri kırılmış kabuksuz badem.

Karışımın hazırlanışı: Sütü bir tencereye alın ve üzerine puding poşetini boşaltın. Orta ateşte sürekli karıştırarak pişirin. Kaynamaya başlayınca ocağı kısın ve 2-3 dakika daha pişirmeye devam edin. Ocaktan alın ve arada karıştırarak soğutun. Soğuyan pudingi mikser ile 2 dakika çırpın. Yarım su bardağı soğuk sütü çırpma kabına alın ve üzerine krem şanti poşetini boşaltın. Mikser ile önce düşük, sonra yüksek devirde toplam 2-3 dakika çırpın. Hazırladığımız krem şantiye pudingi ilave edin ve düşük devirde 2 dakika daha çırpın.

Hazırladığımız karışımı, aralara böğürtlen ve badem kırığı koyarak kalıba dökün. Üzerini düzeltip streç film ile kapatın ve buzdolabının dondurucu bölümünde 4-5 saat bekletin.

Servis: Tatlıyı dondurucudan çıkarın. Dondurma kaşığı veya kaşık ile toplar çıkarıp kaselere alın ve bekletmeden servis yapın" <https://www.droetker.com/> / Erişim Tarihi: 06.10.2023).

Yukarıda KM'den alıntılanan bölümde geçen "iced pudding" ifadesi, EM-1'e "dondurmalı pasta", EM-2'ye ise "dondurmalı muhallebi" biçiminde aktarılmıştır. KM'de geçen İngilizce "iced" sözcüğü Türkçede "buzlu, buzlanmış, buzla doldurulmuş / soğutulmuş / örtülmüş, dondurulmuş, çok soğuk, buz gibi" vb. anlamlara gelmektedir. KM'de geçen İngilizce "pudding" sözcüğü ise Türkçede "puding, muhallebi, sütlü tatlı" vb. anlamlara gelmektedir. "Iced" sözcüğünün çevirisi değerlendirildiğinde her iki EM'de de "özgün metindeki anlam birimiyle bir ilintisi olmakla birlikte kesin olarak yanlış bir bilgi aktaran, yanlış bir anlam üretildiği" görülmektedir. Sonuç olarak hem EM-1 hem de EM-2'de anılan sözcüğün Türkçeye aktarımı bakımından "yanlış bir çeviri" (Öztürk Kasar, 2021: 32) söz konusudur. "Pudding" sözcüğünün çevirisi değerlendirildiğinde ise EM-2'de sözcüğün Türkçe anlamına uygun olduğu, EM-1'de ise "yanlış bir anlam üretildiği" ve "yanlış bir çeviri yapıldığı" söylenebilir.

Örnek-6: *date market / incir piyasası / hurma pazarı*

KM: "Moult's had never previously shown interest in currants; the nearest they had come to it was a brief flirtation the **date market**" (Greene, 1987: 21).

EM-1: "Moult Şirketi daha önce kuru üzüm işine el atmamış, **incir piyasasında** şöyle bir boy gösterip kaybolmuştu" (Greene, (çev. Harmancı), 2004: 15).

EM-2: "Moult'lar daha önce hiç kuşkusuz kuru üzümle ilgilenmemişti; ona en çok yaklaştıkları zaman **hurma pazarıyla** kısa bir flörtleşmeydi" (Greene, (çev. Gündoğdu), 2021: 16-17).

Yukarıda KM'den alıntılanan bölümde geçen "date market" ifadesi, EM-1'e "incir piyasası", EM-2'ye ise "hurma pazarı" biçiminde aktarılmıştır. KM'de geçen İngilizce "date" sözcüğü Türkçede KM'nin bağlamında geçtiği anlamıyla "hurma" demektir. Oysaki adı geçen İngilizce sözcük EM-1'e "incir" olarak aktarılmıştır. Dolayısıyla EM-1'de çevirmenin "özgün metindeki anlam birimiyle bir ilintisi olmakla birlikte kesin olarak yanlış bir bilgi aktaran, yanlış bir anlam ürettiği" (Öztürk Kasar, 2021: 32) söylenebilir. Sonuç olarak, EM-1'de "yanlış bir çeviri" söz konusudur. EM-2'de ise anılan sözcük doğru çevrilmiştir. Bununla birlikte KM'de geçen İngilizce "market" sözcüğü EM-2'ye "pazar" olarak aktarılmasına rağmen bu sözcük aynı zamanda "piyasa" anlamına da gelmektedir ve alıntılanan bölümün ticaretle ilgili bağlamında bu anlamda geçmektedir. Ancak EM-2'deki "hurma pazarı" biçimindeki çeviriden bir meyve pazarı anlamının çıkarsanması da olasıdır. Anlatının alıntılanan bölümündeki bağlamda iki iş insanının yatırım yapıp faaliyet gösterdiği ticari alanlardan söz edilmektedir. Dolayısıyla, "date market" ibaresinin çevirisi "hurma piyasası" biçiminde olsaydı yanlış anlaşılma olasılığı tümüyle ortadan kalkmış olurdu. Sonuç olarak, "sözlükbirimlerin olası anlamlarından birini ama çeviri metin bağlamında gerçekleşmemiş olan bir anlamını ya da özgün metnin çağrıştırmadığı bir yananlamı aktarıldığı" için "eğreti bir çeviri" söz konusudur (Öztürk Kasar, 2021: 31).

Örnek-7²: KM: *dry egg* (Greene, 1987: 39) / EM-1: *kuru yumurta* (Greene, (çev. Harmancı), 2004: 33) / EM-2: *katı yumurta* (Greene, (çev. Gündoğdu), 2021: 37).

Bu örnek, "Graham Greene'in *Stamboul Train* Adlı Romanı ile *İstanbul Treni* Başlıklı İki Ayrı Türkçe Çevirisindeki Kültürel Göstergelerin Çeviri Göstergelimi Çerçevesinde Çözümlemesi" [*Söylem 2. Uluslararası Filoloji Sempozyumu Bildiri Tam Metinleri*. İzmir: Günce Yayınları. 65-85] başlıklı tam metin bildiride kullanıldığı için bu makalede incelemeye alınmamıştır. Metinde bu örnek ile ilgili şu saptamada bulunulmuştur:

"KM'den alıntılanan yukarıdaki örnekte geçen 'the dry egg' ifadesi EM-1'e 'kuru yumurta', EM-2'ye ise 'katı yumurta' biçiminde aktarılmıştır. Katı yumurta denilen haşlanmış yumurta türünün bir miktar kuru olduğu doğru olsa da bu usulde haşlanmış yumurtayı tanımlamak üzere Türkçede kullanılan gastronomi terimi olarak 'kuru yumurta' ifadesi kullanılmamaktadır. Bu durumda kullanılan doğru ifade EM-2'de kullanılan 'katı yumurta' terimidir" (Güzel, 2023a: 74).

Örnek-8:

Örnek-8.1: *roll / somun / ekmek*

KM: "She tore at another **roll** with her square worn hand, while her emotion grew, how grotesquely she was aware" (Greene, 1987: 50-51).

EM-1: "Yıpranmış köşeli eliyle bir **somunu** daha kopardı" (Greene, (çev. Harmancı), 2004: 46).

EM-2: "Tuhaf bir şekilde farkında olduğu öfkesi büyürken, kare biçimli eliyle bir **ekmek** daha böldü" (Greene, (çev. Gündoğdu), 2021: 49).

Örnek-8.2: *rolls / ekmek / ekmek*

KM: "He leant across the soup, the **rolls**, and the cruet: 'You will be good to me.'" (Greene, 1987: 99).

EM-1: "Myatt, çorbanın, **ekmeğin**, sirke şişesinin üzerinden uzandı. 'Bana iyi davranacaksın, değil mi?'" (Greene, (çev. Harmancı), 2004: 97)

EM-2: "Çorbaya, **ekmeklere** ve şişeye doğru uzandı: 'Benim için iyi olacaksın'" (Greene, (çev. Gündoğdu), 2021: 103).

Yukarıda KM'den alıntılanan örnek 8.1'de geçen "roll" sözcüğü, EM-1'e "somun", EM-2'ye ise "ekmek" biçiminde aktarılmıştır. KM'de geçen İngilizce "roll" sözcüğü Türkçede "küçük yuvarlak ekmek (roll ekmek)" anlamına gelmektedir. Adı geçen İngilizce sözcük EM-1'e "somun" olarak aktarılmıştır. Oysaki, Türkçe "somun (ekmek)" sözcüğünün İngilizcesi "loaf" sözcüğüdür. Dolayısıyla, örnek 8.1'deki EM-1'de belirtilen ekmek türü KM'de geçen ekmek türünden farklıdır. Sonuç olarak, çevirmenin "özgün metindeki anlam birimiyle bir ilintisi olmakla birlikte kesin olarak yanlış bir bilgi aktaran, yanlış bir anlam ve yanlış bir çeviri ürettiği" (Öztürk Kasar, 2021: 32) söylenebilir. Anılan İngilizce sözcük örnek 8.1'de EM-2'ye 8.2'de ise hem EM-1'e hem de EM-2'ye "ekmek" olarak aktarılmış ve KM'dekinin tersine ne tür bir ekmek olduğuna ilişkin bir bilgi verilmemiştir. Dolayısıyla, "özgün metinde açık seçik ortada olan bir anlam belirsiz hale getirilmiştir."

² Bu örneğin detaylı incelemesi için bkz. Güzel, 2023a.

Sonuç olarak, "bulanık bir çeviride bulanık bir anlam ortaya çıkmıştır" (Öztürk Kasar, 2021: 29). Ayrıca anılan sözcüğün çevirisi açısından EM-1'de bir çeviri tutarsızlığından da söz edilebilir.

Örnek-9: *ale / bira / bira*

KM: "[...] I don't forget, and her eyes dwelt for a moment on the Jew's girl, as a tired motorist might eye with longing the common inn, the scarlet curtains and the watered **ale**, before continuing his drive towards the best hotel, with its music and its palms" (Greene, 1987: 51).

EM-1: "Unutmam ben. Gözleri bir an Yahudi'nin yanındaki kıza takıldı, yorgun bir sürücünün müziğiyle, palmyeleriyle en iyi otele giderken bakışlarının yol kenarındaki mor perdeli, sulandırılmış **biralı** sıradan bir meyhaneye özlemlerle takılması gibi" (Greene, (çev. Harmancı), 2004: 46).

EM-2: "Ben bunlardan biriyim, diye düşündü Bayan Warren, gözleri yaşla dolarak ve ekmek boğazında kuruyarak, ben o seven ve her zaman hatırlayanlardanım, siyah elbiseler ve siyah şeritlerle geçmişe sadakatini koruyanlardanım, ben unutmam, en iyi otele sürmeden önce, kırmızı perdeleri ve sulu **birasıyla** alelade bir pub'ı arzulaması gibi, bir an gözlerini Yahudi'nin kızına dikti" (Greene, (çev. Gündoğdu), 2021: 49-50).

Yukarıda KM'den alıntılanan bölümde geçen "ale", hem EM-1'e hem de EM-2'ye "bira" biçiminde aktarılmıştır. Oysaki KM'de anılan İngilizce bu sözcük, belirli ve kendine özgü bir bira türü olan İngiliz birasını ifade etmek için kullanılır. Bu bira türü Türkçede de ya "İngiliz birası" ya da özgün adıyla "ale" olarak adlandırılır. Her iki EM'den de KM'de sözü edilen spesifik bira türünün anlaşılması olanaklı değildir. Dolayısıyla da hem EM-1 hem de EM-2'de "özgün metinde açık seçik ortada olan bir anlamın belirsiz hale getirildiği" söylenebilir. Sonuç olarak, her iki EM'de de "bulanık bir anlam" ve "bulanık bir çeviri" söz konusudur (Öztürk Kasar, 2021: 29).

Örnek-10: *hock / şampanya / Ren şarabı*

KM: "There had been a glass of sherry, the larger part of a bottle of **hock**, and two liqueur brandies" (Greene, 1987: 93).

EM-1: "Bir bardak şeri, yarım şişeye yakın **şampanya** ve iki kadeh de likör içmişti" (Greene, (çev. Harmancı), 2004: 91).

EM-2: "Bir bardak sherry, bir şişe **Ren şarabının** yarısından fazlası ve iki brendi vardı" (Greene, (çev. Gündoğdu), 2021: 97).

Yukarıda KM'den alıntılanan bölümde geçen "hock" sözcüğü; EM-1'e "şampanya", EM-2'ye ise "Ren şarabı" olarak aktarılmıştır. Oysaki KM'de geçen İngilizce bu sözcük belirli ve kendine özgü bir şarap türü olan "Ren / (beyaz) Alman şarabı"nı ifade etmek için kullanılmaktadır. EM-2'de çevirmen bu spesifik şarabın türünü belirterek erek okuru bilgilendirmiştir. Dolayısıyla, EM-2'deki çevirmenin erek okura verdiği bu ek bilgi yerinde bir çevirmen müdahalesi olarak değerlendirilebilir. EM-1'de ise "özgün metindeki anlam birimiyle bir ilintisi olmakla birlikte kesin olarak yanlış bir bilgi aktaran, yanlış bir anlam üreten yanlış bir çeviri söz konusu" (Öztürk Kasar, 2021: 29) olduğu söylenebilir.

Örnek-11: Bu örnekteki gösterge, üç alt madde halindeki üç örnekte incelenmiştir.

Örnek-11.1: *liqueur brandies / likör / brendi*

KM: "There had been a glass of sherry, the larger part of a bottle of hock, and two **liqueur brandies**" (Greene, 1987: 93).

EM-1: "Bir bardak şeri, yarım şişeye yakın şampanya ve iki kadeh de **likör** içmişti" (Greene, (çev. Harmancı), 2004: 91).

EM-2: "Bir bardak sherry, bir şişe Ren şarabının yarısından fazlası ve iki **brendi** vardı" (Greene, (çev. Gündoğdu), 2021: 97).

Yukarıda KM'den alıntılanan bölümde geçen "liqueur brandies (brendi likörü)" olarak geçen alkollü içki türünü; EM-1'in çevirmeni "likör" olarak, EM-2 çevirmeni ise "brendi" olarak Türkçeye aktarmıştır. Oysaki, "brendi likör" denilen meyveli içki türü ile normal brendi ve normal likör arasında nüans vardır. Bu içki türleri arasındaki nüansa ilişkin açıklama aşağıda sunulmaktadır:

"Üst kalite brendlere aynı zamanda likör brendi denildiği de olur, Bu likör kelimesini tatlı likörle karıştırmamak lazım. Bir Fransız'a göre yemek üzerine içilen birçok dijestifler bir likördür" (<https://www.slideserve.com/jara/alkoll-ki-rehberi> Erişim Tarihi: 10.10.2023).

Ayrıca EM-2'de çevirmen, yabancı bir alkollü içki türü olan şeriye KM'deki özgün İngilizce yazımını koruyarak "sherry" biçiminde Türkçeye aktarmasına karşın bir diğer yabancı alkollü içki türü olan brendiyi KM'deki özgün İngilizce yazımını koruyarak değil, Türkçede okunduğu biçimiyle aktarmayı yeğlemiştir. Bu açıdan bir çeviri tutarsızlığından söz etmek olanaklıdır. Çünkü çevirmenin bu tercihinin gerekçesi anlaşılamamaktadır.

Örnek-11.2: *brandy / konyak / konyak*

KM: "At Cologne there was a wait of nearly forty-five minutes; time enough to get a cup of hot coffee or a glass of **brandy**" (Greene, 1987: 22).

EM-1: "Köln'de kırk beş dakika kalacaklardı. Sıcak bir kahve ya da **konyak** içecek zamanı vardı" (Greene, (çev. Harmancı), 2004: 16).

EM-2: "Köln'de neredeyse kırk beş dakika süren bir bekleme oldu; bir fincan sıcak kahve ya da bir kadeh **konyak** içmeye yetecek kadar" (Greene, (çev. Gündoğdu), 2021: 17).

Örnek-11.3: *brandy / konyak / konyak*

KM: "She poured out a glass of brandy and held it to Coral's mouth; the car starting shook them together and spilled the **brandy** over her chin; Coral smiled back at the flushed, tender, rather drunken face" (Greene, 1987: 194).

EM-1: "Kadın bir kadeh konyak doldurup Coral'ın ağzına götürdü. Hareket ederken sarsılan araba ikisini üst üste düşürdü, **konyak** çenesinden aşağı döküldü. Coral kızarmış, sevecen ve biraz da sarhoş yüze bakıp gülümsedi" (Greene, (çev. Harmancı), 2004: 16).

EM-2: "Bir bardak konyak doldurdu ve Coral'ın dudaklarına uzattı; çalışmaya başlayan otomobil onları salladı ve çenesine **konyak** damladı; Coral kıpkırmızı ve sarhoştan ziyade şefkatli yüze gülümsedi (Greene, (çev. Gündoğdu), 2021: 208).

Yukarıda KM'den alıntılanan ve hem örnek 11.2 hem de örnek 11.3'te geçen "brandy" sözcüğü, her iki EM'ye de "konyak" biçiminde aktarılmıştır. Oysaki, adı geçen içki türleri arasında nüanslar bulunmaktadır. Çeviri yaparken bu gastronomik nüanslar dikkate alınmalı ve yiyecek içecek adlarının erek metne aktarımında tutarlı ve özenli bir tutum benimsenmelidir. Uygun bir çeviri için gerekirse erek kültürde yeri olmayan, tanınmayan ya da yaygın olmayan yiyecek içeceklerle ilgili çeviri öncesi süreçte bir ön araştırma yapılmalıdır. Öte yandan KM'den alıntılanan ilgili bölümde geçen ve "brendi" adı verilen içkinin EM-2'deki çevirilerinde bir tutarsızlık gözlenmektedir. Anılan içki örnek 11.1'de "brendi" olarak Türkçeye aktarılmışken örnek 11.2 ve örnek 11.3'te "konyak" olarak aktarılmıştır. Ayrıca her iki EM'ye de "konyak" olarak çevrilen "brandy" ile "konyak" aynı içki değildir; iki farklı içkidir. Bu iki içki türü arasındaki nüanslarla ilgili olarak 29.01.2006 yılında *Milliyet* gazetesinde Mehmet Yalçın'dan alıntıyla yayımlanan "Konyak Zamanı" başlıklı yazıyı okumak aydınlatıcı olacaktır. Bu yazıda konyakla ilgili şu bilgiler verilmiştir:

"Konyak, adını Fransa'nın Charente-Maritime bölgesindeki Cognac kasabasından alıyor. Buranın bol kireçli topraklarında yetişen beyaz üzümler, konyağa öyle bir rayiha veriyor ki aynı üzümleri dünyanın başka bir yerinde yetiştirip aynı yöntemlerle işleseniz bile konyağın kendine özgü güzel kokularını yakalayamıyorsunuz. O yüzden şaraptan damıtılmış konyak benzeri içkilere brendi deniyor, brendinin ancak Cognac apelasyonunda yapılabildiği bu adı alabiliyor. Brendi kelimesi, Felemenkçede 'yanık şarap' anlamına gelen 'brandewijn'den geliyor. Kaynatılarak damıtıldığı için, bu şaraba bu ad verilmiş. Bu içki meşe fıçılarda bekletildikçe kehribar rengini alıyor, tadı yumuşuyor, iyice güzelleşiyormuş. Böylece yeni haliyle brandewijn, kaliteli içkiye meraklı İngiltere'yi de fethetmiş ve İngilizlerin dilinde 'brandy'ye, yani brendiye dönüşmüş..." (milliyet.com.tr/Erişim Tarihi: 07.10.2023).

Anılan yazının devamında ise konyak ve brendi arasındaki farka değinilerek şu bilgiler verilmiştir:

"Charente bölgesinin kalbi olan Cognac (konyak) kasabasının ismiyle anılmaya başlanan bu brendiler o kadar şöhret kazanmış ki dünyanın dört yanında benzer yöntemlerle yapılan brendilere üreticileri konyak demekte sakınca görmemiş. Ancak bunların yarattığı haksız rekabet büyük boyutlara ulaştınca, Fransız hükümeti konyak bölgesi brendilerinin isim hakkını 1900'lerde tescil ettirmiş. O gün bugündür, sadece Cognac kasabası civarındaki bağların, belli kurallara uygun yapılan brendilerine konyak denebiliyor. 'Her konyak bir brendidir ama her brendi bir konyak değildir' sözü, sadece konyağın bölgesel bir içki olmasını ifade etmiyor. Çok brendi üretiliyor ama aroma ve lezzet olarak konyağın yanına bile yanaşamıyor hiçbiri" (milliyet.com.tr/ Erişim Tarihi: 07.10.2023).

Örnek-12: Bu örnekteki gösterge, iki alt madde halinde incelenmiştir.

Örnek-12.1: *spotted dog / kuru üzümlü muhallebi / üzümlü kek*

KM: "The next time you eat **spotted dog**, think of me" (Greene, 1987: 101).

EM-1: "Bir daha **kuru üzümlü muhallebi** yediğinde beni hatırla" (Greene, (çev. Harmancı), 2004: 99).

EM-2: "Bir daha **üzümlü kek** yersen beni aklına getir" (Greene, (çev. Gündoğdu), 2021: 105).

Örnek-12.2: *spotted dog / kuru üzüm / üzümlü kek*

KM: "Then I'll call you **spotted dog**" (Greene, 1987: 101).

EM-1: "Sana **kuru üzüm** diyeyim öyleyse" (Greene, (çev. Harmancı), 2004: 99).

EM-2: "Öyleyse sana **üzümlü kek** diyeceğim" (Greene, (çev. Gündoğdu), 2021: 105).

Yukarıda KM'den alıntılanan örnek 12.1'de geçen "spotted dog" ifadesi; EM-1'e "kuru üzümlü muhallebi", EM-2'ye ise "üzümlü kek" olarak aktarılmıştır. Oysaki, adı geçen tatlı, yemeklerden sonra yenilen ve bir diğer adı da "spotted dick" olan hafif bir geleneksel İngiliz tatlısıdır. İçinde bir kek bulunan muhallebi benzeri bu tatlı adının ilk sözcüğü olan "spotted", Türkçede "benekli" anlamına gelmektedir. Bu adın verilmesinin nedeni anılan tatlının bir bölümünü oluşturan kekin içine konan kuş üzümü veya kuru üzümüdür. Adını oluşturan ikinci sözcük olan "dog"un İngilizce "hamur" anlamına gelen "dough" sözcüğünden geldiği düşünülmektedir. Anılan tatlının ikinci sözcüğünün alternatifi olan "dick" sözcüğünün ise eski İngilizcede "puding" anlamına gelen "puddick" sözcüğünden türediği düşünülmektedir. Hem puding hem de bir kekten oluşan bu karışım tatlısının pudingi un katılarak kaynatılır veya buharda pişirilir. Bu tatlının yapımında içyağı kullanılmasına karşın pudingi şaşırtıcı biçimde hafif ve lezizdir. Ayrıca bu tatlının yapımında hiç yumurta kullanılmaz (<https://www.tastingtable.com/> Erişim Tarihi: 07.10.2023). Bu tatlının pudinginin buharda pişirilmesi, süngerimsi kekinin nemli kalmasını sağlar ve ona yumuşak bir doku verir (<https://tr.eatthehealthyatgreek.com/> Erişim Tarihi: 07.10.2023).

Yukarıda KM'den alıntılanan örnek 12.2'de geçen "spotted dog" ifadesi; EM-1'e "kuru üzüm", EM-2'ye ise "üzümlü kek" olarak aktarılmıştır. Erek gastronomi kültüründe bulunmaması nedeniyle bu tatlının Türkçeye tam olarak aktarılması olanaklı değildir. Bununla birlikte, hem kek hem de muhallebi içermesi dolayısıyla erek dile eşdeğeri olarak "kek" ya da "muhallebi" olarak aktarılması doğaldır. Ancak iki besin ögesini de içeren bir tatlı olması nedeniyle "muhallebili kek" diye erek metinlere aktarmak daha uygun olabilirdi. Ayrıca bu tatlının adının Türkçeye çevrilmesi açısından EM-1'de bir çeviri tutarsızlığı olduğu da görülmektedir. Çünkü anılan tatlı, EM-1'e örnek 12.1'de "kuru üzümlü muhallebi" olarak aktarılmışken örnek 12.2'de ise "kuru üzüm" olarak aktarılmıştır. Dolayısıyla örnek 12.2'de söz konusu "göstergenin yeterince sorgulanmadığı ve özgün metinde verilen bilgileri azaltıldığı" da görülmektedir. "Sonuç olarak, eksik bir çeviri üretilerek yetersiz bir anlam sunulduğu" (Öztürk Kasar, 2021: 30) öne sürülebilir.

Örnek-13: *braised chicken / haşlanmış tavuk / kızarmış tavuk*

KM: "**Braised chicken!** Roast veal...' The waiters called their way along the carriage and broke the minute's silence" (Greene, 1987: 106).

EM-1: "**Haşlanmış tavuk.** Rosto...' diye bağırarak vagondan geçen garsonlar sessizliği birden kırverdiler" (Greene, (çev. Harmancı), 2004: 104).

EM-2: "**Kızarmış tavuk!** Dana rosto...' Garsonlar vagonun bir ucundan bir ucuna seslenerek bir anlık sessizliği bozdular" (Greene, (çev. Gündoğdu), 2021: 110).

Yukarıda KM'den alıntılanan örnekte geçen "braised chicken" ifadesi; EM-1'e "haşlanmış tavuk", EM-2'ye ise "kızarmış tavuk" olarak aktarılmıştır. Oysaki KM'de geçen İngilizce "braised" sözcüğü Türkçede "ağır ateşte pişirmek, kendi suyuyla kısık ateşte pişirmek, eti veya sebzeği yağda çevirdikten sonra kendi suyuyla yavaş yavaş pişirmek, kapalı kaptta ve ağır ateşte pişirmek, kavurmak; breze etmek" vb. anlamlara gelmektedir. Zaman alan ve özel bir pişirme usulünü ifade eden İngilizce "braised" sözcüğünü Türkçeye "ağır ateşte pişmiş, kısık ateşte kavrulmuş" ya da "breze edilmiş" biçiminde çevirmek olanaklıdır. Ancak hem EM-1'deki hem de EM-2'deki çeviriler anılan sözcükle ifade edilen pişirme usulünden farklıdır. Dolayısıyla "özgün metindeki anlam birimiyle bir ilintisi olmakla birlikte kesin olarak yanlış bir bilgi aktaran, yanlış bir anlam üretilmiştir" (Öztürk Kasar, 2021: 32). Sonuç olarak, "yanlış bir çeviri" ortaya çıkmıştır.

Örnek-14: *roast veal / rosto / dana rosto*

KM: "Braised chicken! **Roast veal...**' The waiters called their way along the carriage and broke the minute's silence" (Greene, 1987: 106).

EM-1: "Haşlanmış tavuk. **Rosto...**' diye bağırarak vagonun geçen garsonlar sessizliği birden kırverdiler" (Greene, (çev. Harmancı), 2004: 104).

EM-2: "Kızarmış tavuk! **Dana rosto...**' Garsonlar vagonun bir ucundan bir ucuna seslenerek bir anlık sessizliği bozdular" (Greene, (çev. Gündoğdu), 2021: 110).

Yukarıda KM'den alıntılanan örnekte geçen "roast veal" ifadesi; EM-1'e "rosto", EM-2'ye ise "dana rosto" olarak aktarılmıştır. KM'de geçen İngilizce "roast veal" ifadesi Türkçede "dana rosto" anlamına gelmektedir. EM-1'de çevirmen, KM'de yer alan ve rosto yemeğinin ne etinden yapıldığını belirten ve "roast" sözcüğünden sonra gelen "veal" sözcüğünü Türkçeye aktarmamıştır. Çevirmen bu sözcüğü aktarmadığı için rostonun ne etinden yapıldığı EM-1'de anlaşılmamaktadır. Dolayısıyla, "özgün metinde açık seçik ortada olan bir anlam belirsiz hale getirilmiş" ve "bu işlemin sonucunda da bulanık bir çeviride bulanık bir anlam ortaya çıkmıştır" (Öztürk Kasar, 2021: 29).

Örnek-15: *sour bread / ----/ ekşi ekmek*

KM: "There was a smell of cheap red wine from the empty bottles under the seats, and a few scraps of **sour bread** lay on the floor" (Greene, 1987: 116).

EM-1: "Koltukların altındaki boş şişelerden ucuz kırmızı şarap kokusu geliyordu" (Greene, (çev. Harmancı), 2004: 115).

EM-2: "Koltukların altındaki boş şişelerden gelen bir ucuz kırmızı şarap kokusu vardı ve yere birkaç parça **ekşi ekmek** saçılmıştı" (Greene, (çev. Gündoğdu), 2021: 121).

KM'den alıntılanan yukarıdaki örnekte geçen "sour bread" ifadesi EM-1'e hiç aktarılmamıştır. Dolayısıyla, EM-1'de KM'deki "anlamli birim tümüyle silinmiş ve artık anlamdan hiçbir izin kalmadığı sıfır derecesine ulaşılmıştır". Sonuç olarak, "anlam çevrilmemiş ve anlam taşıyan gösterge silinmiştir" (Öztürk Kasar, 2021: 35).

Aynı ibare, EM-2'ye ise "ekşi ekmek" biçiminde aktarılmıştır. Ekşi maya hamurundan yapılan ekmeğin ekşi olduğu doğru olsa da bu hamurdan yapılan ekmeği belirtmek üzere Türkçede gastronomi terimi olarak "ekşi mayalı ekmek / ekşi maya ekmeği" ifadesi

genellikle yeğlenmekte ve yaygın olarak kullanılmaktadır. Anılan ibarenin "ekşi ekmek" biçiminde çevrilmesi, yanlış olmasa da bu ekmek türünün Türkçede yaygın olarak kullanılan adıyla EM-2'ye aktarılması daha uygun olurdu.

Örnek-16: *rakia / rakı / rakia*

KM: "Ninitch sipped his glass of **rakia**; the heavy plum wine brought tears to his eyes; he was very young" (Greene, 1987: 127).

EM-1: "Ninitch **rakı**sından bir yudum aldı, sert içki gözlerini yaşartmıştı" (Greene, (çev. Harmancı), 2004: 128).

EM-2: "Ninitch bardağındaki **rakia** içkisinden bir yudum aldı; sert erik rakısı gözlerinden yaş getirdi; çok gençti" (Greene, (çev. Gündoğdu), 2021: 137).

Yukarıda KM'den alıntılanan örnekte geçen "rakia" sözcüğü; EM-1'e yerlileştirici çeviri yaklaşımı doğrultusunda erek odaklı biçimde "rakı" olarak aktarılmıştır. Oysaki adı aynı etimolojik kökenden gelmesine karşın "rakia" denilen alkollü içki, "rakı" denilen alkollü içkiden farklı bir içki türünü ifade eder. Balkan coğrafyasında yaygın olarak içilen ve çok çeşitli meyvelerden yapılabilen "rakia", Anadolu ve Mezopotamya coğrafyasında yaygın olarak içilen "rakı"dan farklı olarak anason içermez ve göreceli olarak daha yumuşak içimlidir. Dolayısıyla "özgün metindeki anlam birimiyle bir ilintisi olmakla birlikte kesin olarak yanlış bir bilgi aktarılmış ve yanlış bir anlam üretilmiştir". Sonuç olarak, "yanlış bir çeviri söz konusudur" (Öztürk Kasar, 2021: 32) denilebilir.

KM'de geçen "rakia" adlı alkollü içkiye ilişkin şu bilgiler dikkate değerdir:

"Balkan Yarımadası ve Tuna havzasındaki çoğu ülkede yaygın olan bir meyve brendi türüdür" (<https://tr.healthy-food-near-me.com/serbian-and-bulgarian-rakia-what-is-it-and-how-to-drink/> Erişim Tarihi: 08.10.2023). "Balkan ülkelerinde oldukça popüler olan normal rakianın alkol oranı %40 iken, ev yapımı rakiaların alkol oranı %50 ile %80 arasında değişmekte. Yaygın olarak Sırbistan, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Makedonya, Karadağ ve Arnavutluk'ta tüketilen bir alkollü içecek olan rakia, bu ülkelerde milli içki olarak kabul ediliyor. Kökenleri çok bilinmeyen rakia kelimesinin Arapçadan geldiği sanılmaktadır" (<https://nasiloluyo.com/rakia-nasil-icilir/> Erişim Tarihi: 08.10.2023). "Anılan içkiye Bulgarcada 'rakia', Sırpçada 'rakia', Hırvatçada ise 'rakija' denir" (<https://tr.healthy-food-near-me.com/serbian-and-bulgarian-rakia-what-is-it-and-how-to-drink/>).

Farklı ülkelere özgü yaygın rakia çeşitleri şunlardır: Sırp rakiası, Bulgar rakiası, Hırvat rakiası, Arnavut rakiası (<https://nasiloluyo.com/rakia-nasil-icilir/> Erişim Tarihi: 08.10.2023).

Anılan alkollü içki EM-2'ye ise KM'deki özgün haliyle "rakia" olarak aktarılmıştır ki bu yerinde bir çevirmen tercihidir. Ayrıca EM-2 çevirmeni erek gastronomi kültüründe pek bilinmeyen bu yabancı alkollü içkiye ilişkin dipnot aracılığıyla bir açıklama yaparak erek okuru bilgilendirmiştir. Çevirmenin metindeki görünürlüğünün bir göstergesi de olan bu çevirmen notu, yerinde bir çevirmen müdahalesidir.

EM-2'de "rakia" sözcüğüne bir dipnot verilmiş ve bu dipnotta çevirmen notu olarak şu bilgiler aktarılmıştır: "Balkanlar'da her çeşit meyveden yapılan, Türk rakısından daha sert, yüzde 50 alkollü bir içecek. Türkiye'deki rakıdan farklı olarak içine anason konulmadığından dolayı, daha çok brendiyi andırır" (Greene, (çev. Gündoğdu), 2021: 137).

Örnek-17:

Örnek-17.1: *cold duck /sögüş ördek / köpüklü şarap*

KM: "A half-case champagne. A **cold duck**. Fruit. Two bottles of sherry. Sausage. Wine biscuits. Lettuce. Olives" (Greene, 1987: 148-149).

EM-1: "Yarım kasa şampanya. **Sögüş ördek**. Meyve. İki şişe şeri. Sucuk. Tuzlu bisküvi. Salata. Zeytin" (Greene, (çev. Harmancı), 2004: 152).

EM-2: "Yarım kasa şampanya. Bir **köpüklü şarap**. Meyve. İki şişe sherry. Sosis. Şaraplı bisküvi. Yeşil salata. Zeytin" (Greene, (çev. Gündoğdu), 2021: 160).

Örnek-17.2: *duck / ördek / köpüren şarap*

KM: "He had carried the sherry and champagne and the **duck** to the major's room when he saw his wife coming up the road bringing his own lunch wrapped in a white cloth" (Greene, 1987: 149).

EM-1: "Karısı beyaz bir beze sardığı kendi yemeğini getirirken şeriye, şampanyayı ve **ördeği** binbaşının odasına taşımıştı" (Greene, (çev. Harmancı), 2004: 152).

EM-2: "Sherry, şampanya ve **köpüren şarabı** binbaşının odasına götürürken beyaz bir örtüye sarılı olan kendi yemeğini yoldan yürüyerek getiren karısını gördü" (Greene, (çev. Gündoğdu), 2021: 160).

Yukarıda KM'den alıntılanan örnek 17.1'de geçen "cold duck" ifadesi; EM-1'e "sögüş ördek", EM-2'ye ise "köpüklü şarap" olarak aktarılmıştır. Oysaki KM'de geçen İngilizce "cold duck" ifadesi Türkçede "şampanyalı bir içki, Alman menşeli pembe köpüklü bir şarap türü, köpüklü Burgonya şarabı ve şampanyadan yapılan bir içki" vb. anlamlara gelmektedir. Anlaşılan o ki anılan ibare, EM-1'e çeviri öncesi süreçte hiçbir ön araştırma yapılmaksızın ibareyi oluşturan sözcüklerin sözlük anlamlarının dikkate alınması yoluyla sözcüğü sözcüğüne bir çeviri yapılarak "sögüş ördek" biçiminde aktarılmıştır. Kaynak kültürde belirli bir alkollü içki türüne verilen bir ad olan bu sözcük, EM-1'e bir yemek adı olarak yorumlandığı için yanlış aktarılmıştır. Dolayısıyla bu gastronomik terim, EM-1 çevirmeni tarafından yanlış yorumlandığından erek okura KM'deki "anlamıyla hiçbir ilintisi olmayan bir anlam üretilmiştir". Sonuç olarak, EM-2'de "aykırı bir çeviri" (Öztürk Kasar, 2021: 34) söz konusudur. Adı geçen soğuk alkollü içeceklerle ilgili aşağıdaki bilgiler aydınlatıcı olacaktır:

"Cold Duck'ın bir içecekten çok bir yemek tarifi gibi geldiğini düşünebilirsiniz. Ya da piyasadaki en ucuz şaraplardan biri olduğu için şişe başına sadece birkaç dolar olan bir şişe Soğuk Ördek aklınıza takılabilir. Cold Duck, Dom Perignon veya diğer şampanyalar gibi piyasadaki diğer köpüklü şarapların bazıları ile aynı sofistike özelliği taşımaz. Ancak Cold Duck bir zamanlar Amerika Birleşik Devletleri'nde en çok satan ve en popüler köpüklü şaraplardan biriydi.

Cold Duck, Almanya'da doğdu ve Bavyera'da soğuk, köpüklü Burgundy'yi önceden açılmış şampanya şişeleriyle karıştırmanın yaygın uygulamasına dayandırılabilir. Bu karışım kalte ende (soğuk uç) olarak biliniyordu. Bu gelenek, açılan şampanya şişelerinin boşa gitmesini önledi ve aynı zamanda insanlara lezzetli bir içecek sağladı. Zamanla isim, soğuk ördek anlamına gelen kalte ente'ye çevrildi.

Soğuk ördek, 1970'lerin başında, partiler ve toplantılar için çok popüler bir şarap olan büyük bir popülerlik artışı yaşadı. Yumuşak concord üzüm özü ile Cold Duck, tatlı kırmızı ve beyaz şarapların karışımı ile karıştırılır. Birçok beyaz şarap ve köpüklü şarap gibi ve çoğu kırmızı şaraptan farklı olarak, Soğuk ördek en iyi soğuk servis edilir" (<https://xn--i-1ma.net/genel/yemek/cold-duck-hakinda-2/> Erişim Tarihi: 08.10.2023).

EM-2'de ise anılan gastronomik terim doğru yorumlanmış ve erek dile doğru aktarılmıştır. Dolayısıyla EM-2'de anlam evirici bir eğilim söz konusu değildir.

Yukarıda KM'den alıntılanan örnek 17.2'de geçen "duck" ifadesi; EM-1'e "ördek" olarak aktarılmıştır. Oysaki söz konusu sözcük, içinde bulunduğu alkollü içkilerle ilgili bağlamından da anlaşılacağı üzere uzun söylenişiyle İngilizce "cold duck" denilen içkiye yapılan kısa bir göndermedir. KM'den alıntılanan bir önceki örnek 17.1'de adı özgün uzun versiyonuyla geçtiğinde anılan alkollü içkiyi Türkçeye yanlış aktaran EM-1 çevirmeni, bu örnekte adının kısaltılmış versiyonuyla geçen aynı içkiyi bir kez daha yanlış yorumlayarak Türkçeye yanlış çevirmiştir. Dolayısıyla, çevirmen EM-1'de "özgün metnin gösterge evreniyle tutarlı ya da mantıklı bir ilişki kuramayan aykırı bir anlam üretmiştir". Sonuç olarak, bu durum "aykırı bir çeviriye işaret etmektedir" (Öztürk Kasar, 2021: 34). Anılan alkollü içki, EM-2'ye ise önceki örnek 17.1'den farklı olarak bu kez "köpüren şarap" olarak aktarılmıştır. Bu bakımdan EM-2'de bir çeviri tutarsızlığından söz etmek olanaklıdır.

Örnek-18: *wine biscuit / tuzlu bisküvi / şaraplı bisküvi*

KM: "A half-case champagne. A cold duck. Fruit. Two bottles of sherry. Sausage. **Wine biscuits.** Lettuce. Olives" (Greene, 1987: 148-149).

EM-1: "Yarım kasa şampanya. Sögüş ördek. Meyve. İki şişe şeri. Sucuk. **Tuzlu bisküvi.** Salata. Zeytin" (Greene, (çev. Harmancı), 2004: 152).

EM-2: "Yarım kasa şampanya. Bir köpüklü şarap. Meyve. İki şişe sherry. Sosis. **Şaraplı bisküvi.** Yeşil salata. Zeytin" (Greene, (çev. Gündoğdu), 2021: 160).

Yukarıda KM'den alıntılanan örnekte geçen "wine biscuits" ibaresi; EM-1'e "tuzlu bisküvi" EM-2'ye ise "şaraplı bisküvi" olarak aktarılmıştır. Oysaki KM'de geçen bu İngilizce ibare Türkçede "şarapla servis edilen bir tür tatlı bisküvi" anlamına gelmektedir. Görüldüğü üzere EM-1'in çevirmeni bu tatlı bisküvi türünü yanlış yorumlayarak Türkçeye "tuzlu bisküvi" olarak aktarmıştır. EM-2 çevirmeni ise aynı ibareyi Türkçeye "şaraplı bisküvi" olarak aktarmıştır. Ancak tatlı bir bisküvi olan bu bisküvi türü şarabın yanında servis edilip şarapla birlikte tüketilmesine karşın içeriğinde şarap yoktur. Dolayısıyla, her iki EM'de de "özgün metindeki anlam birimiyle bir ilintisi olmakla birlikte kesin olarak yanlış bir bilgi aktarılmış ve yanlış bir anlam üretilmiştir". Sonuç olarak, "yanlış bir çeviri söz konusudur" (Öztürk Kasar, 2021: 32).

Örnek-19: *drained his glass / kadehini dikmek / gözlüğünü kuruladı*

KM: "Myatt **drained his glass**" (Greene, 1987: 209).

EM-1: "Myatt **kadehini dikti**" (Greene, (çev. Harmancı), 2004: 217).

EM-2: "Myatt **gözlüğünü kuruladı**" (Greene, (çev. Gündoğdu), 2021: 228).

Yukarıda KM'den alıntılanan örnekte geçen İngilizce "drained his glass" ifadesi; EM-1'e "kadehini dikti" biçiminde aktarılmıştır. Oysaki KM'de geçen İngilizce "drain" sözcüğü Türkçede "(bardaktaki içeceği) içip bitirmek, (içeceği) son damlasına kadar içmek" vb. anlamlara gelmektedir. Aynı örnekte geçen İngilizce "glass" sözcüğü ise Türkçede "bardak, kadeh" vb. anlamlara gelmektedir. EM-1'de çevirmenin, adı geçen ifadeyi içinde bulunduğu bağlamını dikkate alarak doğru yorumladığı ve uygun bir biçimde Türkçeye aktardığı görülmektedir. Oysaki EM-2'de çevirmen anılan ibareyi içinde yer aldığı bağlamından kopuk bir biçimde yanlış yorumladığı için "glass" sözcüğünü "gözlük", "drain" eylemini ise "kurulamak" olarak çevirmiştir. Dolayısıyla "özgün metnin anlamıyla hiçbir ilintisi olmayan bir anlam, özgün metnin gösterge evreniyle tutarlı ya da mantıklı bir ilişki kuramayan aykırı bir anlam üretilmiştir". Sonuç olarak EM-2'de "aykırı bir çeviri" (Öztürk Kasar, 2021: 34) yapıldığı söylenebilir.

Sonuç

Bu makalede 20. yüzyıl İngiliz edebiyatı yazarlarından Graham Greene'in *Stamboul Train* adlı romanı bu romanın *İstanbul Treni* başlığıyla Türkçeye yapılan iki farklı çevirisindeki yemek kültürüne ilişkin göstergeler incelenmiştir. Bu göstergeleri incelemede kullanılan kuramsal çerçeveyi Sündüz Öztürk Kasar'ın geliştirdiği "Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği" oluşturmaktadır. Bu dizgesellik bağlamında dokuz anlam evirici eğilim bulunmaktadır. Kaynak metin ve erek metinlerde görülen yemek kültürüne ilişkin on dokuz örnekte; anlam evirici eğilim, yerinde çevirmen müdahalesi ve çeviri tutarsızlıkları tespit edilmiştir. Örnekler ve tespit edilen eğilimler şu şekildedir: örnek-1: "bass" - çevirmen müdahalesi ve çevirmen görünürlüğü; örnek-2: "julienne" - çevirmen müdahalesi; örnek-3: "Burgundy, Chambertin of 1923" - çevirmen müdahalesi ve göstergenin yok edilmesi; örnek-4: "veal au Talleyrand" - anlamın eksik yorumlanması; örnek-5: "iced pudding" - anlamın bozulması; örnek-6: "date market" - anlamın bozulması ve anlamın kaydırılması; örnek-7: "dry egg" - anlamın bozulması; örnek-8: "roll" - anlamın bozulması, anlamın bulanıklaştırılması; örnek-9: "ale" - anlamın bulanıklaştırılması; örnek-10: "hock" - anlamın bozulması; örnek-11: "(liqueur) brandy(ies)" - çeviri tutarsızlığı; örnek-12: "spotted dog" - anlamın eksik yorumlanması, çeviri tutarsızlığı; örnek-13: "braised chicken" - anlamın bozulması; örnek-14: "roast veal" - anlamın bulanıklaştırılması; örnek-15: "sour bread" - göstergenin yok edilmesi; örnek-16: "rakia" - anlamın bozulması, çevirmen müdahalesi ve çevirmen görünürlüğü; örnek-17: "cold duck" - anlamın saptırılması, anlamın saptırılması, çeviri tutarsızlığı; örnek-18: "wine biscuit" - anlamın bozulması; örnek-19: "drained his glass" - anlamın saptırılması.

Dört örnekte yerinde çevirmen müdahalesi, iki örnekte ise çeviri tutarsızlığı görülmektedir. Anlam evirici eğilimlerden altısı ile ilgili örnek tespit edilmiş olup üç eğilimle ilgili herhangi bir örnek bulunmamaktadır. Anlam evirici eğilimlerden anlamın bulanıklaştırılması üç örnekte, anlamın eksik yorumlanması iki örnekte, anlamın kaydırılması bir örnekte, anlamın bozulması sekiz örnekte, anlamın saptırılması üç örnekte ve göstergenin yok edilmesi ise iki örnekte görülmektedir. Anlamın aşırı yorumlanması, anlamın çarpıtılması ve anlamın parçalanması eğilimleriyle ilgili örneğe rastlanmamıştır.

Çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan anlam evirici eğilimler konusunda bilgi sahibi olan bir çevirmen ve / veya çevirmen adayını, alacağı çeviri kararlarında daha bilinçli

olacaktır. Anlam evirici eğilimlerden ne kadar kaçınılabirirse çeviri de o derece nitelikli olacaktır. Tuna & Kuleli'ye (2017: 47-49) göre Öztürk Kasar'ın çeviri göstergebilimi dünyasına kazandırdığı "Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği" bağlamında yapılacak bir karşılaştırmalı çeviri incelemesi çevirmenlere verecekleri çeviri kararlarında bir bilinç ve farkındalık kazandıracığı gibi çeviri tercihlerine ilişkin farklı seçeneklerle katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Greene, G. (1987). *Stamboul train*. London: Penguin Books.
- Greene, G. (2004). *İstanbul treni*. çev. Mehmet Harmancı. İstanbul: Everest.
- Greene, G. (2021). *İstanbul treni*. çev. Hüseyin Gündoğdu. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Güzel, O. E. (2023a). Graham Greene'in *Stamboul Train* Adlı Romanı ile *İstanbul Treni* Başlıklı İki Ayrı Türkçe Çevirisindeki Kültürel Göstergelerin Çeviri Göstergebilimi Çerçevesinde Çözümlemesi. *Söylem 2. Uluslararası Filoloji Sempozyumu Bildiri Tam Metinleri*. İzmir: Günce Yayınları. 65-85.
- Güzel, O. E. (2023b). Graham Greene'in *Stamboul Train* adlı romanı ile *İstanbul Treni* başlıklı Türkçe çevirisindeki özel ad göstergeleri ve tarihsel göstergelerin çeviri göstergebilimi bağlamında çözümlenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. 36 (Ekim): 1254-1274.
- Longman-Metro büyük İngilizce-Türkçe sözlük*. (1993). ed. Paul Procter. (proje danışmanı: Özcan Başkan). İstanbul: Metro Kitap Yayın Pazarlama.
- Öztürk Kasar, S. (2017). Göstergeler, anlam arayışı ve çeviri. *Çeviri göstergebilimi çerçevesinde yazınsal çeviri için bir metin çözümleme ve karşılaştırma modeli*. Tuna, Didem & Kuleli, Mesut. Konya: Eğitim.
- Öztürk Kasar, S. (2020). Çeviri göstergebilimi ile kent göstergebiliminin bütünleşik bağlamında özde çeviri kavramının incelenmesi. *Dünya Dilleri, Edebiyatları ve Çeviri Çalışmaları Dergisi*. 1(1): 1-25.
- Öztürk Kasar, S. (2021). Çevirmek, anlamı eğip bükme sanatı mıdır? *Söylem, anlam ve çeviri üzerine disiplinlerarası tartışmalar*. ed. Didem Tuna & Mesut Kuleli. Ankara: Anı. 19-44.
- Öztürk Kasar, S.; Güzel, O. E. (2022). Ayşe Kulin'in *Nefes nefese* adlı romanı ile İngilizce çevirilerinin kent göstergebilimi ve çeviri göstergebilimi odağında çözümlenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. 27 (Nisan): 869-890.
- Öztürk Kasar, S.; Tuna, D. (2015). Yaşam, yazın ve yazın çevirisi için gösterge okuma. *Frankofoni Ortak Kitap*. (No: 27), 457-482.

Tuna, D.; Kuleli, M. (2017). *Çeviri göstergebilimi çerçevesinde yazınsal çeviri için bir metin çözümleme ve karşılaştırma modeli*. Konya: Eğitim.

<http://mural.uv.es/nipea/stamboultrain.htm> (Erişim Tarihi: 21.08.2023).

<https://tr.drink-drink.ru/istoriya-anglijskoj-pivovarni-bass/> (Erişim Tarihi: 01.10.2023).

<https://www.sofra.com.tr/tarifler/corbalar/julyen-corba> (Erişim Tarihi: 01.10.2023).

<https://www.cooks.com/recipe/os8s96wj/talleyrand.html> (Erişim Tarihi: 06.10.2023).

<https://www.droetker.com.tr/tr-tr/tarifler/r/bogurtlenli-puding-ice> (Erişim Tarihi: 06.10.2023).

<https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 07.10.2023).

<https://www.milliyet.com.tr/pazar/konyak-zamani-144177> (29.01.2006 tarihli "Konyak Zamanı" başlıklı yazı) (Erişim Tarihi: 07.10.2023).

<https://www.slideserve.com/jara/alkoll-ki-rehberi> (Erişim Tarihi: 10.10.2023).

<https://www.tastingtable.com/644362/traditional-spotted-dick-pudding-recipe/> (Erişim Tarihi: 07.10.2023).

<https://tr.eatthehealthyatgreek.com/how-make-spotted-dick> (Erişim Tarihi: 07.10.2023).

<https://tr.healthy-food-near-me.com/serbian-and-bulgarian-rakia-what-is-it-and-how-to-drink/> (Erişim Tarihi: 08.10.2023).

<https://nasiloluyo.com/rakia-nasil-icilir/> (Erişim Tarihi: 08.10.2023).

<https://xn--i-1ma.net/genel/yemek/cold-duck-hakkinda-2/> (Erişim Tarihi: 08.10.2023).

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.16.7>

Volume 7/4

2023 p. 113-132

YAŞCILIĞIN İKİLİ GÖRÜNÜMÜ OLARAK YÜZ YOGASI PRATIĞI

THE FACIAL YOGA PRACTICE AS A DUAL ASPECT OF AGEISM

Burcu KÖMÜRÇÜ*

ÖZ

Yirminci yüzyılda tıp ve teknolojiadaki gelişmelerle demografik yapıda dönüşüm meydana gelmiş ve beklenen yaşam süresi uzamıştır. Beklenen yaşam süresinin uzaması yaşlı nüfusta artış meydana getirmiştir. Demografideki bu dönüşümün sonucunda sosyal ve ekonomik sorunlar açığa çıkmıştır. İş gücünün azalması ve ekonomik kaynakların yetersizliği gibi endişeler gündeme gelmiş ve sonucunda yaşlı bireylere yönelik önyargı ve tutumlar geliştirilmiştir. Bu önyargı ve tutumlar, yaş ayrımcılığına yol açmıştır. Günümüzde yaş ayrımcılığı; yaşlı bireyleri ekonomik yük olarak gören bakış açısından genç ve güzel kalma kriterlerinin standartlaştığı estetik kaygıya dönüşmüştür. Diğer bir deyişle yaşlılık, ekonomik yükten estetik kaygılara doğru yelpaze genişletmiştir. Gençlik ve güzellik evrensel standartlara dönüştükçe yaşlılık, izleri silinmesi gereken damga biçimine dönüşmüştür. Güzellik sektörü, yaşlılığın belirgin izlerinden kurtulmaya yönelik estetik, cerrahi müdahale, bakım ürünleri gibi sayısız teknikle çözüm arayışına girerken yaşlılığı, izlerinin silinmesi gereken bir kategoriye dönüştürmüştür. Günümüzde bu sektörel büyümenin karşısında, evrensel standartların hem bir parçası hem de karşıtı olan alternatif teknikler geliştirilmiştir. Son yıllarda, özellikle sosyal medyada popüler hale gelen yüz yogası pratiği bu alternatif tekniklerin en göze çarpanlarından. Cildin sarkmasını önlemek için kişinin her gün düzenli şekilde uyguladığı; disiplin ve sabır gerektiren; cerrahi müdahale ya da pahalı cilt bakım ürünlerine ihtiyaç duymadan sıfır maliyetle yapılabilen bir teknik olan yüz yogası maliyetsiz oluşundan dolayı güzellik standartlarının ötesine geçmiş gözükmemektedir. Uzun süreli yüz yogası yapan bireyler başarılı sonuç aldıklarında, bu durum tatmin duygusuna dönüşebilmektedir. Ancak yaşlılığın belirgin izlerini silmeye ve genç kalma arzusunu pekiştirmeye çalışırken aynı zamanda mesafe aldığı güzellik standartlarının parçasına dönüşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, Yaşçılık, Yüz Yogası

* Dr. Arş. Gör., Kırıkkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, , E-mail: burcukomurcu@kku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0204-5379, Kırıkkale, Türkiye.

ABSTRACT

In the twentieth century, developments in medicine and technology have changed the demographic structure and life expectancy has increased. The increase in life expectancy has led to an increase in the elderly population. As a result of these demographic changes, social and economic problems have arisen. Concerns such as the decline of the labour force and the scarcity of economic resources have come to the fore and, as a result, prejudices and attitudes towards older people have developed. These prejudices and attitudes have led to age discrimination. Today, age discrimination has shifted from a perspective that sees older people as an economic burden to an aesthetic concern in which the criteria for staying young and beautiful are standardised. In other words, age has moved from being an economic burden to an aesthetic concern. As youth and beauty have become universal standards, old age has become a stigma whose traces must be erased. The beauty sector has transformed old age into a category whose traces must be erased, seeking solutions through numerous techniques such as aesthetics, surgery and care products to remove the obvious traces of age. Today, in the face of this sectoral growth, alternative techniques have been developed that are both part of and against universal standards. The practice of facial yoga, which has become popular in recent years, especially on social media, is one of the most prominent of these alternative techniques. Facial yoga, a free technique that does not require surgery or expensive skincare products and requires discipline and patience to be practiced regularly every day to prevent sagging skin, seems to have transcended beauty standards due to its costlessness. When people who practice facial yoga for a long time achieve successful results, this situation can turn into a feeling of satisfaction. However, by attempting to erase the obvious signs of age and reinforcing the desire to stay young, it also becomes part of the standards of beauty from which it distances itself.

Keywords: *Elderliness, Ageism, Facial Yoga*

Giriş

Yirminci yüzyılda tıptaki gelişmeler ve halk sağlığı alanında atılan adımlarla ortalama yaşam süresi uzamıştır. Ortalama yaşam süresi, dünya genelinde yaşlı popülasyonunun artışına yol açmış ve beraberinde iş gücünün azalması, devletin sağlık harcamalarının artması, ekonomik gelişmedeki belirsizlik gibi tartışmaları gündeme getirmiştir. Demografik yapıdaki bu dönüşüm, yaşlılığı sosyal soruna dönüştürmüştür. Günümüzde yaşlılık, salt demografik ve ekonomik bir sorun değil aynı zamanda ayrımcılığa uğramaya açık bir kategori olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaş ayrımcılığı karmaşık bir süreci kapsasa da bu alandaki çalışmalar yaşlı bireyleri değersizleştiren faktörlere odaklanmışlardır. Özellikle yirminci yüzyılda yaş ayrımcılığı üzerine çalışmaların eksikliği, bu ayrımcılık türünün geç farkedildiğinin göstergesi niteliğindedir. Yaşlılığa dair literatürün artışı sonucu yaş ayrımcılığı teorik bir çerçeveye kazanmıştır. Mikro, mezo ve makro perspektiften incelenen yaşlılık çalışmaları günümüzde artış göstermiştir.

2019 yılında dünya genelinde Covid-19 virüsünün yol açtığı pandemi, yaşlılığa yönelik olumsuz tavrın sergilendiği örnek olaylardandır. Covid-19 virüsünün en fazla yaşlı kesimi

etkilemesi, özellikle sosyal medyada yaşlılara yönelik negatif ve sert bir dil kullanılmasına yol açmıştır. Bu olumsuz tavrın ayırt edilmesi görece daha kolayken; yardımseverliğin ayrımcılığa yol açabileceğini tespit etmek daha güçtür. Yaşlıları aciz ve sevimli olarak temsil eden medya, yaş ayrımcılığının ayırt edilmesini zorlaştıran bir aracı rolü üstlenmektedir. Yaşlılara karşı hem düşmanca hem de iyi niyetli bu tavır; yaşlılık ayrımcılığını karmaşık hale getirmiştir. Genç görünme ve genç kalma arzusu, yaş ayrımcılığının sosyal dinamiklerinin bir uzantısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde yaşlılık karşıtı kozmetik ürünlerini piyasalaştıran güzellik sektörüne alternatif olarak kökeni eski tıbbi tedavi tekniklerine dayanan pratikler popüler hale gelmiştir. Yüz yogası bu pratiklerin en popülerlerindedir. Yüz yogasında kullanılan teknikler, eski Asya ve Doğu toplumlarına dayanmakta ve günümüzde de yaygınlaşmaktadır. Yüz yogasında kullanılan Gua Sha taşı hem bir tedavi tekniğidir hem de cilt sarkmasını önlemek için kullanılmaktadır. Yüz yogasının paradoksal bir tarafı vardır: hem güzellik sektörünün sunduğu ürünlere alternatif bir yaklaşım hem de yaşlılığın izlerini yok etme çabası olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüz yogası pratiği hem günümüz güzellik standartlarını (gergin ve sağlıklı bir cilt) kabul eden hem de evrensel güzellik algısını (kozmetik sektörü ürünleri) reddeden kesişim noktasında yer almaktadır. Bu haliyle yüz yogası pratiği hem yaş ayrımcılığına karşı bireysel bir meydan okuma hem de toplumsal olarak kabul edilen güzellik standartlarını kabul etmenin bir formuna dönüşmektedir.

Yaşlılığın Demografik Bir Sorun Haline Gelişi

Nüfus yoğunluğu ve tarihsel dönüşümler, yaşam süresi ve ölüm oranları gibi konular, modern toplumların gelişiminden beri sosyolojik anlamda kaygı verici olmuştur. Davis, demografik yapılarla ilgili çalışmasında Batı uygarlığının, dünyanın geri kalanına yayılması ve nüfus artışının yaşanması sorununun altını çizmiştir. Avrupalıların modern yaşam tarzlarını yaydıklarını ve Batı dışı öznelerin kurbana dönüştüğünü iddia etmiştir. Bunun yanı sıra Asya'nın da modern Batı dünyasının araçlarını kullanarak ve nüfusunu ikiye, üçe katlayarak büyüme ihtimali endişe yaratmıştır (1945, s. 7).

Yüksek oranda yaşlı nüfusa sahip ülkeler; iş gücünün azalacağı, ekonomik gelişmenin yavaşlayacağı, dünyanın en büyük ekonomilerinin ücret yenileme taahhütleri ve sağlık hizmetlerine ayrılan bütçe nedeniyle daha fazla yük altına gireceği endişesini taşımaktadır. Böyle bir durumda dünyanın büyük ekonomilerinin vatandaşlarına nasıl kaliteli bir yaşam sunacağı belirsizliğini korumaktadır (Hardy ve Skirbekk, 2013, s. 120). Küresel dünya hızla değiştiçe, ortalama yaşam süresi hiç olmadığı kadar uzamıştır.

Halk sağlığı alanında, küresel yaşam süresinin iki katına çıkmış olması büyük başarıdır. Ancak uzun yaşam süresinin bir sonucu olan yaşlı popülasyonunun artışı; “gümüş tsunami (*silver tsunami*)”, “gri dalga (*gray wave*)” ve “yaş depremi (*agequake*)” vb. adlandırılmalara yol açmıştır. Dünya nüfusunun hızla artması metaforik olarak tsunami

gibidir ve kontrol dışıdır. Ancak tsunaminin bu felaketvari etkisi ile nüfusun yaşlanması arasında kurulan metaforik bağın sorgulanması gerekmektedir (Barusch, 2013, s. 182). Bu adlandırma, yaşlı popülasyonu değersizleştirme riskini taşımakta ve sonuçlarının avantaj mı yoksa felaket mi olduğu sorusu önemini korumaktadır.

Çağdaş ve ekonomik alandaki dönüşümler, yaşlanmanın gerçekliklerini de değiştirmiştir. Bu çerçevede yaşlı bireylerin izleyici tarafından algılanış biçimleri de değişmiştir. Küreselleşmenin sonuçlarından biri de, yaşlı nüfusun çok kuşaklı bir dünyaya uyum sağlama gerekliliği olarak karşımıza çıkmaktadır (Angel ve Settersten, 2013, s. 95). Son yıllarda, dünyanın tüm bölgelerinde ortalama yaşam süresi artış göstermiştir. Otuz yıl önce ortalama yaşam süresi 64,2 yıl iken günümüzde yaşam süresi ortalama 72,8 yıla çıkmıştır (United Nations, 2022). Sağlığın sosyal belirleyicilerini tespit etmeye yönelik çalışmalar da beklenen yaşam süresini (*life-expectatory*) uzatmaya katkıda bulunmuştur. Amerika Birleşik Devletleri ve dünyanın birçok bölgesinde sağlığın sosyal belirleyicilerine (*the social determants of health*) dair hızla büyüyen literatür göze çarpmaktadır. Sosyal ve biyomedikal alandaki bilgi birikimi bu alanın gelişmesine katkıda bulunmuş ve karşı karşıya olduğumuz sağlık sorunlarının sadece tıbbi yöntemlerle ele alınamayacağı konusunda uzlaşa sağlanmıştır (Braveman ve Egerter, 2011, s. 382). Sağlığın sosyal belirleyicilerine dair literatürün genişlemesi, önümüzdeki yıllarda ortalama ve beklenen yaşam süresinin uzayacağını ve yaşlı popülasyonun daha da artacağını bir göstergesi niteliğindedir.

Uzun yaşam süresinin insanları savunmasız hale getireceği, sayıları hızla artan yaşlı popülasyonun sosyal sistemin sürdürülebilirliğine karşı tehdit oluşturma riski, yaşlı çalışanlara karşı ayrımcılığın artması, emeklilerin çalışanlara göre sayısının artması ve bu durumun ekonomik üretkenliğin önünde bir engel oluşturması ve yaşçılığın bir vatandaşlık sorunu olması gibi etkenler, yaşlılığı toplumsal bir soruna dönüştürmektedir. Bu toplumsal sorunlara yanıt bulabilmek adına yaşlılık çalışmaları arttırılmalıdır (Palmore, 2015, s. 873). Yaşlılık günümüzde sadece demografik bir olgu olarak değil aynı zamanda toplumsal bir sorun olarak da ele alınmaktadır. Yaşlı nüfusun toplumun yeniden üretimi açısından işlevsiz olduğunun düşünülmesi akabinde ayrımcılık sorununu da getirmiştir. Yaşlılık artık yalnızca toplumun yeniden üretimine ve ekonomisine dair bir sorun değil aynı zamanda bireysel hak ve özgürlüklerin ihlali olarak karşımıza çıkmaktadır.

Demografik Sorundan Ayrımcılığa: Yaşçılık

Damga üzerine ilk çalışmalar sosyoloji ve sosyal psikoloji disiplininin yararlanmış (Bugental ve Hehman, 2007, s. 179). Sosyoloji alanında çalışmalar yapan ilk isim ise Goffman'dır. Goffman, damganın her koşulda olumsuz anlamıyla ele alınamayacağını savunmaktadır. Kimi zaman damgalı birey damgasını "tali kazanımlar elde etmek" için de kullanabilmektedir. Sosyal hayatta başarısız olduğu zaman, sahip olduğu damga niteliğine başvurabilmektedir. Aynı şekilde damgalı kişi acı çekmenin ilahi bir yönü

olduğuna inanıp, sahip olduğu bu damga unsurunu benimsemekte ve bunu ilahi bir işaret olarak görebilmektedir (2014, s. 38). Kavramsal olarak damga birbiriyle iç içe geçmiş, katmanlaşmış anlam örüntülerini içermektedir.

Damga, damgalı bireyin bilgisini iletme üzerinden yeniden üretilir. Damgalı bireyin bedensel ifadeleri, ötekinin izlenimi aracılığıyla iletilir. Bu toplumsal bilgiyi ileten göstergeleri Goffman “sembol” olarak adlandırır (Goffman, 2014, s. 79). Semboller, toplumsal bilgi aracılığıyla yayılır ve kişi o damgaya sahip olmasa bile damgalanmaktan kaçamamaktadır. Kalıtsal yapısından dolayı göz altı morluklarına sahip bir birey, içinde bulunduğu sosyal ortamlarda damgalanabilmektedir. Uyuşturucu kullandığına dair yanlış bir izlenimin mağduru olabilir.

Belirli damga biçimlerine sahip bireyler çeşitli benlik değişim süreçlerinden geçmektedir. Damgalı birey “normal”lerin bakış açısını öğrenebilmekte, içselleştirmekte ve sonuçları üzerine ayrıntılı bir biçimde düşünebilmektedir. Damga bu yönüyle sadece bireyin içinde bulunduğu koşulların güçlüğü ya da imkânsızlığıyla sınırlı kalmaz aynı zamanda damgalı kişilerin buldukları sosyal ortamlardaki bakış açılarıyla da ortaya çıkabilir (Goffman, 2014, s. 64). Peki yaşlılık da damgalanmaya yol açan bir nitelik midir? Doğal bir sürecin parçası olan yaşlılığı, kişinin sahip olduğu bir özellikten ziyade toplumsal olarak inşa edilen, ötekinin izleniminin yansımaları olan ve sonucunda kişiyi değersizleştiren bir süreç olarak düşünmek mümkündür.

Yaşlılık, Wilson’ın 1953 yılı sonrasını kapsayan, yaş ayrımcılığını içeren, derlediği tüm basılı ve açık erişimli kaynaklarda toplam 25 yaş ayrımcılığı ölçüm aracı tespit etmiştir. Araştırmanın sonucuna göre yaşlılığın evrensel olarak deneyimlendiğini ve gençlerin yaşlı bakış açılarına sahip olduğu tespit edilmiştir (2019, ss. 78-84). Yaş, bireylerin nitelikleri arasında ilk farkedilen şeylerden biri olsa da genellikle zarar verici bir şeye ya da dezavantajlı bir duruma dönüştüğünde, kuşaklararası dayanışmayı kategorize etmek için kullanılır. Yaşa yönelik stereotipler, önyargılar ve ayrımcılığı içeren bu terim yaşlılık (*ageism*) olarak adlandırılır (World Health Organization, 2021).

Yaşlılığın olumsuz sonuçlarına en fazla maruz kalan kesim yaşlılardır. Yaşlı bireylerin hafızası ve bilişsel kapasiteleri, yaşa dair kalıp yargılardan olumsuz anlamda etkilenmektedir (Lamont, Swift ve Abrams, 2015, s. 191). Yaşlı popülasyonundaki artış sonucunda yaşlı bireylere yönelik artan önyargılar, olumsuz davranış ve tutumlar; yaşlılığın kendisini damgalayıcı niteliğe sahip bir olguya dönüştürmüştür. Yaş ayrımcılığı (*age discrimination*) ve yaşlılık (*ageism*) terimini, damgalayıcı niteliğiyle ilk kez ele alan Butler’a göre yaş ayrımcılığı veya yaşlılık “bir yaş grubunun başka bir yaş grubuna yönelik önyargısı” anlamına gelmektedir (1969, s. 243). Yaşlılık, “gençlerin ve orta yaşlıların derinlerde yatan bir huzursuzluğunu yansıtmaktadır; yaşlanmaya, hastalığa, sakatlığa karşı kişisel bir tiksinti ve hoşnutsuzluk; güçsüzlük, işe yaramazlık ve ölüm korkusu”na işaret etmektedir (1969, s. 243). Yaşlılık terimi yirminci yüzyılın ortalarında ortaya çıksa da yaşlılık alanındaki çalışmalar uzun süre yetersiz kalmıştır.

Bugental ve Hehman, *Journal of Personality ve Social Psychology ve Personality and Social Psychology Bulletin* dergileri aracılığıyla gerçekleştirdikleri çalışmalarında, her iki dergide ırkçılık konusunda 50, cinsiyetçilik konusunda 33 makale bulunduğunu ancak yaşçılık konusunda sadece 1 makale bulunduğunu tespit etmişlerdir (2007, s. 174). 1950'lerde en büyük toplumsal mesele ırkçılık ve cinsiyetçilik iken, Butler'ın (1969) yaşçılık terimi ile ilgili çalışmasından sonra yaş ayrımcılığı üzerine literatür genişlemiş ve giderek daha fazla çalışma yapılmaya başlanmıştır. 2005 yılına gelindiğinde yaşçılık ansiklopedisi yayımlayacak kadar analiz genişletilmiştir (Palmore, 2015, s. 873).

Ayalon ve Tesch-Römer, yaşçılığa yönelik teorileri mikro, mezo ve makro düzey olarak üçe ayırmıştır. Mikro düzeyde teorik yaklaşımlar sosyal psikoloji (dehşet yönetimi teorisi, sosyal kimlik teorisi ve stereotip içerik modeli) ve gelişimsel psikolojiyi (sosyal gelişimsel perspektife dayalı teoriler, stereotip düzenleme teorisi vd.) kapsamaktadır (2018, s. 4). Dehşet yönetimi teorisine göre yaşlı yetişkinler ölümlülüğü sürekli hatırlatmaktadır. Yaşlı yetişkinlerin ölüme dair kırılabilirliği yönetmek için bireyler, sembolik anlamda ölümsüzlük sunan kültürel dünya görüşünü benimseyebilirler. Bu inanca sadık kalan bireyler, kendi öz saygılarını korumaya çalışıyor ve ölüme karşı kendilerine savunma kalkanı oluşturuyor olabilirler (Greenberg, Pyszczynski ve Solomon, 1986, s. 192). Sosyal kimlik teorisinde bireyler, referans gruplarının üyeleri olarak hareket ederler. Stereotip içerik modelinde ise insan grupları, farklı yetkinlik seviyelerine göre gruplandırılmaktadır. Örneğin yaşlı yetişkinler genellikle sıcak ama beceriksiz olarak kodlanmışlardır (Ayalon, ve Tesch-Römer, 2018, s. 4).

Yaşçılık her zaman bireysel düzeyde gerçekleşmemektedir. Mezo yaklaşımlar grupların, örgütlerin ve diğer sosyal oluşumların da yaşçılığın öncüsü olabileceğini iddia etmektedir. Örneğin bir kuruluşa girme ve çıkma kuralları buna dahildir. İş gücü piyasasında yaş, işe alınmak için genç olmak ya da işten ayrılmak için emeklilik yaşının gelmiş olması gibi durumlarda belirleyici olabilmektedir (Ayalon, ve Tesch-Römer, 2018, s. 7). Bir örgütü ayrıştıran ve itibarsızlaştırılmasına yol açan kusuru olduğuna dair kolektif algı yaratan örgütsel damgalama biçimleri de vardır. Örgütsel damgalama üzerine yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak örgütlerin damgalama süreçlerini yürütme stratejilerine dairdir ve bu stratejiler damgalamanın verili kabul edildiğine işaret etmektedir. Damgalamanın verili kabul edilmesinin hatalı sonuçları doğurabilme riski vardır çünkü damgalamanın kendisi de inşa edilen bir süreçtir (Kvåle ve Murdoch, 2019, s. 676). Mezo teoriler grup üyeliğine yönelik evrimsel teori, yaş ayrımı, gruplararası tehdit teorisi ve kuşaklararası çatışma teorisi gibi yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilebilir.

Grup üyeliğine ilişkin evrimsel teori kapsamında Burnstein ve arkadaşlarının grup halinde yaşayan bireyler üzerine çalışması örnek verilebilir. Üreme potansiyeli daha yüksek olduğu düşünülen bireylere daha fazla yardım edilmektedir. Yaşamın tehlikede olduğu durumlarda gençlere ve kendi akrabalarına, hayati riskin bulunmadığı durumlarda ise hasta ve yoksullara yardım düzeyi yüksektir (1994, s. 773). Mikro düzeyde yaş

ayrımcılığının sosyal güçleri yeterince belirleyemediği iddiasında olan Hagestad ve Uhlenberg, makro ve mikro düzey arasında bağlantı kurmaya çalışmıştır. Yaşçılığı yaratan sosyal ağlar, bu döngüyü devam ettirirken aynı zamanda döngüyü kırarak güce de sahiptir. Yaşçılığı önlemenin en önemli yollarından biri, kuşaklararası iletişimi kolaylaştıracak politikalar izlemektir. Kuşaklararası ilişkilerde ortak perspektifi yakalamak, farkındalığı teşvik etmek ve buna uygun politikalar izlemek yaş ayrımcılığını önleme konusunda önemli bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır (2005, s. 357).

Gruplarası tehdit teorisi, dış grupların düşman olarak algılandığı durumlarda, bireylerin dış gruplara düşmanca tepkiler verdiğini öne sürmektedir. Gruplarası çatışmayı arttıran bu tehdit hem gerçekçi hem de sembolik düzeyde olabilmektedir. Gerçekçi tehditler, grubun kaynağına, gücüne ve refahına yönelik olurken; sembolik tehditler dünya görüşüne, inanç sistemine ve değerlerine yönelik gerçekleşebilmektedir (Ayalon, ve Tesch-Römer, 2018, s. 6). Gruplarası çatışma teorisi; kuşaklararası potansiyel gerilimleri açığa çıkarmakta, yaşlı yetişkin nüfusunun artması ve sonucunda topluma adapte olma çabasının genç nesiller arasında nasıl bir çatışmaya dönüştüğünü ve kuşaklararası dinamikleri anlamının önemi üzerinde durmaktadır (North ve Fiske, 2012, s. 982).

Yaş ayrımcılığının makro düzeyde incelenmesi, yaşlı bireyleri değersizleştiren kültürel değerlerde ve sosyal kurumlarda gerçekleşmektedir. Yaşçılığı, makro düzeyde incelemenin ilk alanı modernleşme teorisidir. Tıptaki ve teknolojiadaki gelişmeler yaşlı yetişkinlerin statülerini kaybetmesine ve yaşlı nüfusun artışına yol açmıştır. Yaşlılık; kırılabilirlik ve hastalıkla aynı anlamları barındıracak şekilde değişim göstermiştir (Ayalon, ve Tesch-Römer, 2018, s. 7). Nüfus küresel olarak yaşlanırken modern tüketim kültüründe iyi yaşlanma ve fiziksel görünüme vurgu yapılmaktadır (Åberg, Kukkonen ve Sarpila, 2020, s. 1). Yaşlılığın modern toplumlarda ele alınış biçimi farklı alanlarda kendini göstermektedir.

Yaşçılık, çeşitli toplumsal alanlarda ortaya çıkmaktadır. Örneğin iş yerinde, yaş arttıkça performansın düşmediğini gösteren çok sayıda araştırma olmasına rağmen, iş başvurusu yapan yaşlı bireylerin gençlere göre işe alınma şanslarının daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Yaşlıların medyadaki temsili de yaşçılığı güçlendirme eğilimindedir. Yaşlı bireyler televizyon programlarında yeterince temsil edilmemektedir (North ve Fiske, 2012, s. 983). Yaşlılar, televizyon reklamlarına olumsuz stereotipler olarak gösterilmişlerdir. Çok sayıda reklamda yaşlılar, güçsüz ve beceriksiz figürler olarak resmedilmişlerdir (Miller, Leyell ve Mazachek, 2004, s. 316). Yaşlıların gülünç bir temsile dönüşmesi, medyadaki yaşlı temsiline sorgulanmasını gerektirmektedir.

2000' li yıllar öncesi yaşlı temsiline olumsuz tasviri gazete, radyo, televizyon ve reklamcılık gibi alanlarda açığa çıkarken, 2000 sonrası sosyal medyanın gelişimiyle, etkisini dijital platformlarda da hissettirmiştir. Soto-Perez-de-Celis, 2019 yılında dünya çapında pandemiye yol açan Covid-19 virüsü ve dezavantajlı grupların pandemiden nasıl

etkilendiği üzerine yürüttüğü çalışmasında, sosyal medyada dolaşan yaşlanmaya yönelik olumsuz mesajlarda yaşlı yetişkinlerin çaresiz ve harcanabilir bireyler olarak tasvir edildiğini ileri sürmüştür. Covid-19 virüsünün yaşlı bireylerde daha ölümcül olduğu bilgisi, virüsün ciddiyetini küçümsemiş ve yaşlı bireylere yönelik saldırgan içerik ve şakalarda artışa sebep olmuştur (2020, s. 29). Pandemi döneminde görülen yaşlı bireylere yönelik bu tutum, yaşlılığın düşmanca biçimine örnektir. Ancak yaşlılığa yönelik ayrımcılık, her koşulda bu kadar kolay fark edilmemektedir.

Chasteen ve Cary, yaşlı bireylere uygulanan yardımsever ve düşmanca damga biçimleri arasında ayırım yaptıkları çalışmasında, yardımsever yaşçılığın iyi huylu gibi gözükse de yaşlı bireylerin kendine yeterli ve özerklik duygularını zayıflattığını ileri sürmüşlerdir. Bu yönüyle yardımsever yaşçılığın fark edilmesi ve mücadele edilmesi zordur. Düşmanca yaşçılık, yardımsever yaşçılığın ayırt edilmesine göre daha kolaydır (2015, s. 114). Yaşlılara yönelik düşmanca tutumla daha seyrek karşılaşılması, yaşlılara yönelik ayrımcılığın geç farkedilmesine yol açmış olabilir. Medyadaki sevimli yaşlı temsilleri, ayrımcılığın başka bir biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Emile ve arkadaşlarının yaptıkları boylamsal çalışmada, fiziksel aktivitelere yönelik yaş klişelerinin onaylanmasının, yaşlı bireylerde öznel canlılığı olumsuz etkilediğini tespit etmişlerdir. Yaş stereotiplerinin onaylanması sadece içselleştirmeyoluyla değil başka mekanizmalar aracılığıyla da etkili olabilmektedir (2015, s. 883). Yaşçılığa dair kalıp yargıları içselleştirmek, öznel canlılığı olumsuz etkileyen bir faktör olsa da tek başına yeterli olmayabilir. Schmader, kalıp yargıların onaylanmasının kadınların toplumsal cinsiyet kalıplarını onaylamasına benzer olduğunu ileri sürmüştür. Bu kalıp yargıların onaylanmasının, kadınların öz algılarını ve kariyer hedeflerini etkilediğine dair bulgularını ortaya koymuştur (2004, s. 849). Levy ve arkadaşları olumsuz yargıların, yaşlı bireylerinin stresini arttırdığını ileri sürmektedir. Yaşa dair kalıplaşmış yargıların ve stresin birbiriyle nasıl ilişkili olduğunu araştırdıkları çalışmalarında stresli bir olayın, yaş kalıp yargıların olumsuz sonuçlarını arttırmadığını aksine yaş kalıp yargıların güçlü olduğu durumlarda stresi yaratacak bir olayın gerçekleştiğini tespit etmişlerdir (2015, s. 889).

Palmore, yaş ayrımcılığını azaltmaya yönelik bireysel eylem biçimlerinin olduğunu ifade etmektedir. Bu bireysel eylemler arasında kendini ve başkalarını eğitmek; yaşçılığa dair damgalayıcı şakalardan ve terimlerden kaçınmak; yaşlılığı hastalıkla gençliği de dinçlikle ve sağlıkla bir tutan dilden kaçınmak gibi örnekler sıralanabilir. Daha örgütlü eylemler arasında ise insanları bilgilendirmek, halka açık toplantılar yapmak ve çeşitli medya kuruluşlarını teşvik etmek, yaş ayrımcılığını azaltacak lobi faaliyetlerinde bulunmak ve yaş ayrımcılığına karşı yasaların uygulanmasını teşvik için dilekçe ve toplu davaların kullanılması sıralanmaktadır (2015, s. 874).

Yaş ayrımcılığını önlemeye dair eylem biçimlerinin farklı yollarla geliştirilmesi mümkündür. Ancak öncelikli olarak yaşçılığın hem açık hem de gizli biçimlerde

sürdürüldüğü medya ve sosyal medya platformlarındaki görünümleri tespit etmek gerekir. Yaşlılığın; kırışıklık, cilt sarkması, beden duruşundaki bozuklukların artması gibi belirgin özelliklerini yok etmeye yönelik sosyal medyadaki tavsiyeler, yaşlılık izlerini negatif anlamıyla ele almaya yatkındır. Sosyal medyada yaşlılığın negatif bir unsurmuş gibi ele alınması ve genç kalmaya yönelik arzusunun pekiştirilmesi ise yaş ayrımcılığına yol açan gizli faktörlerdendir.

Genç Kalma Arzusunun İkilemi: Yüz Yogası Pratiği

İnsan ömrünün uzaması demografik yapıyı etkilediği gibi, insanlarda genç kalma arzusunu da üretmiştir. Spor salonları, yaşlanma karşıtı kremlerin piyasalaşması, sağlık ve güzellik programlarının sunumu yaygınlaşan gençlik arzusunun göstergesi niteliğindedir. Kuipers'a göre, fiziksel görünüm statü ile ilişkilidir. Çekici olanlar, çekici olmayanlara göre sosyal ve ekonomik açıdan daha başarılı olabilmekte, sosyal değeri artabilmektedir. Bireyler kozmetik ve güzellik enstitüsü yardımıyla prestijli bir görünüme kavuşmak istemektedir (2015, s. 38). Dış görünüşün idealize edilmesi ve güzelliğin piyasalaşma sürecinin yöneldiği kitle erkeklerden çok kadınlar olmuştur.

İnsanlar 40.000 yıl öncesinde de kozmetik kullanımıyla dış görünüşlerini değiştirmeye çalışmışlardır. Ancak güzellik fenomeninin tarihi spekülattir çünkü kökenleri daha çok hayatta kalmaya, diğer bir deyişle işlevselliğe dayanmaktadır. Tarihin ilk çağlarında açık gözler ve sağlıklı dişler hayatta kalmak için önemli olmuştur. Görememek ve çiğneyememek hayatta kalmanın önünde bir engel oluşturmuştur (Berry, 2008, s. 17). Günümüzde güzelliğin işlevselliği ve hayatta kalmaya yardımcı olma potansiyeli yerini estetik kaygılara bırakmış görünmektedir. Etoff (1999), doğadaki birçok canlının güzelliğinin fiziksel görünümüne dair kur sinyali olduğunu ifade etmektedir. İnsan türünde de durumun benzerliğine dikkat çekmektedir. Sağlık ve doğurganlık, güzelliğe dair fiziksel özellikler olarak kabul edilir. Ancak günümüzde doğurganlığa ve sağlıklı olmaya dair özellikler güzellik standartı olarak görülmeyebilir. Örneğin ince belli olmak üreme potansiyeliyle ters orantılı olmasına rağmen güzellik algısının vazgeçilmez özelliklerindedir. Ortalama güzelliğin ötesine geçme arzusu, standart bedenleri aşma ve gerçek bedenlerden duyulan memnuniyetsizliğe yol açmaktadır.

Gençlik ve güzellik arzusu, estetik sektörü olarak evrensel/ideal biçime bürünmüş ve güzellik piyasasına dahil olanlar kendilerini imtiyazlı hissetmişlerdir. Gündelik yaşamda çoğu insan, güzelliğin sahip olanlara imtiyaz tanındığı bir özellik olduğunu kabul etmektedir. Güzellik, sosyal inşa olarak karşımıza çıkmaktadır. Batılı, beyaz ve çekici bir bedene kavuşma arzusu güzelliğe sahip olma arzusu ile bir arada işlemektedir. Güzellik standartları, keyfi ve yüzeysel bir doğaya sahiptir. Evrensel olarak Kuzey Avrupa standartlarına sahip beyazlar diğer etnik köken özelliklerine sahip olanlardan, uzun boylular kısa boylulardan daha çekici kabul edilmektedir (Berry, 2008, ss. 1-15).

Berry, dış görünüşün, anlam yüklenmediği takdirde anlamsız olduğundan bahsetmektedir. Dış görünüş özelliklerinin özünde iyi ya da kötü olması diye bir şey yoktur. Özellikler, kendilerine yüklenen anlamlar dışında nötrdür. On dokuzuncu yüzyıl öncesi dolgun vücut hatları güzellik idealine uygunken, on dokuzuncu yüzyıl sonunda bu güzellik ideali değişmeye başlamıştır. Güzellik, tarihsel sürece göre değişiklik göstermiştir (2007, s. 5). Peixoto-Labre ve Wals-Childers, 1800’lerde ergen güzelliğinin karakter, iyilik ve saflık gibi terimlerle ifade edildiğini günümüzde ise fiziksel mükemmellik olarak algılandığını ileri sürmektedir. Medya, genç kızlara yönelik popülerlik vaadinde bulunmaktadır. Gençlik dergileri, dış görünüşün mükemmel olması gerektiğini vurgulayan içerikleriyle varlık kazanmaktadır (2003, ss. 379-396). Fiziksel özelliklerin ve dış görünüşün belli standartlara uygun olacak şekilde “mükemmel” olması gerektiği yanılsaması, bireylerin kendi kendilerini inandırdıkları bir olgu değildir. Bundan ziyade medya aracılığıyla, güzellik söylemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Muzzatti ve Featherstone, Ekim 2002’de Washington’da gerçekleşen keskin nişancı olayının, Washington Post’da yayımlanan 500’den fazla yazıyı inceleyerek içerik analizini yapmıştır. Medya, yayınladığı haberlerde korku ve savunmasızlığı pazarlamıştır. Bu tür içerikler egemen söylemi yeniden üretmekte ve suçu yanlış temsil ederek kamuoyunda endişe yaratmaktadır. Medyanın ürettiği korku “dolayımlanmış korku” (*mediated fear*) olarak adlandırılmıştır (2007, s. 43). Berry, “dolayımlanmış korku” terimini güzellik hakkındaki izlenimlere ve kamuoyu algılarına uygular. Olağanüstü güzel insanlara benzememiz gerektiği ve eğer onlara benzemiyorsak yetersiz olduğumuz algısı medya tarafından pazarlanmaktadır. Güzelliğin medyadaki aşırı temsili, yetersizlik duygusuna yol açmaktadır (2008, s. 7). Ancak bu yetersizlik duygusu sadece yaşlı yetişkinlere yönelik değil aynı zamanda gençler için de genç kalma arzusunu yaratmaktadır. Çok sayıda genç, estetik müdahaleye sıcak bakmaktadır. Gençlerin estetik müdahale yaptırmaya gönüllü olması, bedenlerinde kusurlu gördükleri bölgeleri değiştirmeye yönelik olabileceği gibi aynı zamanda “kusursuz güzellik” arayışının da uzantısı olabilmektedir. Genç yaşta kullanılmaya başlanılan pahalı bakım ürünleri, geleceğe dönük bir yatırım olarak düşünülebilir. Yaşlılığın izlerine müdahale gençlikten başlamaktadır.

Yaşlılığın izlerini yavaşlatmanın gençlik dönemindeki pratiklerde başlaması, Goffman’ın “itibarsızlaştırılan” ve “itibarsızlaştırılabilirliği muhtemel olan” ayrımına uygun bir örnektir. Birinci gruptakiler damgalarının olduğunu kabul eder ve bu damgalarından doğan gerilimi azaltmaya çalışır. İkinci gruptakiler ise rahatsızlık verici olan durumu ortadan kaldırmaya çabalamaktadır. Ancak her iki grubun da kullandığı damgalama teknikleri benzer olabilir. Örneğin güneş gözlüğü takan görme engelli bireyler aynı zamanda gözlerinin şekil bozukluğunu güneş gözlüğüyle gizler. Aynı şekilde etnik azınlık gruplarının adını ya da burnunu değiştirmesi ilgi odağı haline gelmek istememesinden kaynaklı olabilir (Goffman, 2014, s. 147). Yaşlı yetişkinler hali hazırda itibarsızlaştırılan grubuna örnek iken, yaşlılığa müdahale pratiklerini gençlik döneminde başlatanlar ise itibarsızlaştırılabilirliği muhtemel olan bireylere örnek verilebilir.

Walker ve arkadaşlarının (2019) yaşları 18-29 arasında değişen 118 kadınla yaptıkları çalışmada, katılımcılardan sosyal medyadaki estetik müdahale yaptıran isimleri takip etmeleri istenmiştir. Katılımcılar bu hesapları bir süre takip etmiş ve bu sürecin sonunda katılımcılara estetik müdahale yaptırmak isteyip istemedikleri sorulmuştur. Görüşmenin sonunda sosyal medyada bu hesapları takip eden kadınlar, görünüşlerinden duydukları memnuniyetsizliği dile getirmiş ve estetik müdahaleye sıcak baktıklarını ifade etmişlerdir. Ancak günümüzde her ne kadar sosyal medya aracılığıyla estetik müdahale ve kozmetik ürünleri piyasalaşsa da güzelliğe erişememenin önündeki ekonomik engellerin bir noktaya kadar ortadan kalktığı görülmektedir. Binlerce yıl önce kullanılan zeytinyağı, çeşitli bitkiler, taşlar gibi geleneksel güzellik araçları günümüzde tekrar popüler hale gelmiştir. Bu popülerleşme, genişleyen güzellik endüstrisinden kaçış gibi algılsa da güzel ve genç kalmanın gerekliliğini savunmaya devam etmektedir.

Sosyal medyada ünlü olan, çok sayıda takipçisi olan ve ürettiği içeriklerle takipçilerini etkileyen kişiler *influencer* olarak adlandırılmaktadır. Influencer kavramının kullanımı son yıllarda artmıştır ancak markaların görünürlüklerini arttırmak için ünlülerle işbirliği halinde çalışma yöntemi eskilere dayanmaktadır (Demir, 2023, s. 3165). Influencer'lar özellikle cilt bakım sektöründe tüketicilerin davranışlarını etkileyen bir konumdadır. Ananthasai ve arkadaşlarının, nitel ve nicel araştırma yöntemleri kullanarak, sosyal medya fenomenlerinden etkilenip onların tavsiye ettiği cilt bakım ürünlerini satın alan katılımcılarla görüşmüşlerdir. YouTuber, Blogger ve Vlogger'ların ortaya çıkmasıyla birlikte kozmetik ürünlerin pazarlanması şirketler için daha kolay hale gelmiştir. Influencer'lar cilt bakım rejimini ortaya çıkaran, yeni ürün incelemesi yapan ve sağlıklı cildin sırlarını veren kişilerdir ve onları takip eden kitlelerin satın alma kararlarını belirler. Bu çalışmanın sonucuna göre katılımcıların %60'ı ürünleri satın alırken sosyal medya tavsiyelerine güvendiği ve influencerların tüketici davranışını şekillendirdiği ortaya çıkmıştır (2023, ss. 1118-1123).

Günümüzde özellikle TikTok, Instagram gibi sosyal medya platformlarında popülerleşen yüz yogası, paradoksal biçimde, güzelliğin piyasalaşma sürecinin hem içindedir hem de bu piyasaya mesafe almaktadır. Yüz yogası bir yandan hiçbir tıbbi müdahale gerektirmeden, kendi kendine evde uygulanabilecek bir pratikken diğer yandan yaşlılığın en büyük izlerinden olan cilt sarkmasına bir müdahale biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüz yogası pratiği hem yaşlılığın izlerini mümkün olduğunca geciktirmeye hem de güzellik endüstrisine mesafesini korumaya çalışır.

Sosyal medya aracılığıyla popüler hale gelen yüz yogası, “genellikle yaşlanma belirtileriyle mücadele etmek amacıyla yüzdeki kasları harekete geçirmek ve esnetmek için yapılan yüz egzersizlerini” tanımlamaktadır (Levy, 2022). Yüz yogası, TikTok'ta 500 milyondan fazla görüntülenmiştir. Aynı zamanda yüz yogası ile ilgili dersler veren eğitmenler de bulunmaktadır (Andrews, A. F., 2023). Yüz yogasının sosyal medyada popülerleşmesi, klinik açıdan bilimsel olup olmadığı konusunu tartışmaya açmıştır.

Yüz yogası, hiçbir aparat kullanmadan sıfır maliyetle yapılacağı gibi Instagram’da ve TikTok’ta popüler olan birkaç yardımcı aparatı da içermektedir. Yüz yogasının kökeni geleneksel Çin tıbbına dayanmaktadır ve yeşim taşı, Gua Sha taşı gibi aparatlar kullanılmaktadır (Estrada, 2023). Gua Sha taşı, Asya’nın göçmen topluluklarında kullanılan geleneksel bir tedavi aracıdır. Masaj, akupunktur, Tai Chi gibi tekniklere benzeyen Gua Sha taşı, Amerika Birleşik Devletleri’nde de kabul gören tanımlayıcı tıbbi tedavi olarak kabul görmüştür. Stres, sırt ağrısı ve bazı kronik hastalıkların tedavisinde de kullanılmaktadır (Liu ve Chen, 2012, s. 3).

Avrupa toplumlarında sıkça görülen kronik sırt ve boyun ağrılarının tedavisinde, Gua Sha taşının etkili olup olmadığını belirlemek için yapılan klinik çalışmada, Gua Sha taşıyla tedavi edilen, kronik boyun ağrısı olan deneklerde iyileşme belirtileri gözlenmiştir. Semptomatik iyileşme 1 haftalık kısa bir süreçte gerçekleşmiştir. Çalışmanın bulgularına rağmen, Gua Sha taşının kronik boyun ağrısı üzerinde gerçek bir etkisinin olup olmadığı, plasebo etkisi olabileceğinden dolayı belirsizliğini korumaktadır (Braun, vd., 2011, s. 367). Yüz yogasının kökeni eski Asya ve Doğu toplumlarındaki geleneksel yöntemlere dayanıyor olsa da günümüzde daha çok yaşlılığın belirgin izlerini azaltmaya yöneliktir.

Alam’ın; 40 ila 65 yaş arasında katılımcılarla 20 hafta boyunca yaptığı çalışmada, katılımcılar her gün 30 dakikalık yüz yogası egzersiz programını uygulamışlardır. Egzersizler yüz kaslarını güçlendirmiş ve daha genç bir görünüm elde edilmiştir. Yüzün yaşlandıkça elastikiyetini kaybetmesi sonucu cilt sarkmakta ve bu egzersizler yüz kaslarını güçlendirerek yüz hacmini genişletmektedir. Çalışmanın sonucunda, yüz yogası öncesi ve sonrası fotoğraflar “Merz-Carruthers Yüz Yaşlanma Fotoğrafları Ölçeği” kullanılarak incelenmiş; dermatologlar yüzün başlangıçtaki, sekizinci haftadaki ve yirminci haftadaki görüntülerini değerlendirmişlerdir. Çalışmanın sonucuna göre 20 haftalık bu program sonrası yaş görünümünde neredeyse üç yıllık bir düşüş olduğu saptanmıştır (2018, s. 365).

Alam’ın (2018) klinik çalışmasında birlikte çalıştığı, dünyaca ünlü *Happy Face Yoga*’nın kurucusu Gary Sikorski, yüz egzersizlerinin yüz masajından farklı olarak üç şeyi gerçekleştirdiğini savunmaktadır. İlk olarak yüz yogası kan dolaşımını arttırarak yüzdeki kolajen seviyesini arttırmakta ve daha canlı bir cilt yaratmaktadır, egzersizler yüz, boyun ve kafa kasında toplam 57 kası çalıştırmakta ve ince çizgileri yumuşatmaya yardımcı olmaktadır (Happy Face Yoga, 2020). Yüz yogasının faydasının olup olmadığına dair medyada kafa karışıklığı vardır. Yüz yogası yapan kişilerin çoğu hareketlerin doğru şekilde yapılması aksi takdirde yüz bölgesinde başka kırışıklıklara yol açacağını savunmaktadır. Yanlış uygulanan yüz egzersizleri yüz asimetrisine, ince kırışıklıklara yol açabilmektedir. Yüz yogasında doğru nefes almak ve uygun pozisyonda kalmak önemlidir (Pajer, 2023).

Groundhuis ve arkadaşlarının yüz egzersizleri üzerine yaptığı çalışmada, yüz egzersizlerinin sadece gençleşmeye yönelik değil aynı zamanda yaşlı yetişkinlerin

duygularını ifade etmede yüz kaslarını daha rahat şekilde kullanmalarına yardımcı olduğu vurgulanmıştır. Yüz kaslarının kontrolünü kaybetmek yaşlı bireylerde ifade sergileme kabiliyetini de düşürmektedir. 28 kişinin davranış verilerine yönelik yapılan bu çalışmada, Pao cihazı kullanılarak yapılan yüz kası egzersizlerinin, sağlıklı yüz kaslarını korumaya yardımcı olduğu tespit edilmiştir (2021, ss. 1-6). Yüz yogasının aynı zamanda işlevsel bir boyutunun olduğu da söylenebilir. Ancak yüz yogası pratiğinin öncelikli amacı yaşlılığın belirgin izlerini yok etmeye ve iyi yaş almaya yöneliktir.

Yüz Yogası Pratiği ve Yaşlılık İlişkisi

Yaşlılığın izleri görünür hale geldikçe yaşlı yetişkinler kendilerini toplumsal alanda daha görünmez hissetmektedir. Clarke ve Griffin, 50-70 yaş arası 44 kadın katılımcıyla yaptıkları çalışmada kadınların genç ve güzel kalma eğilimlerinin toplumsal alanda daha görünür kalma arzusuyla ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Kadınlar özellikle 50 yaşından sonra, bedenleri güzellik idealinden giderek uzaklaştığı için başkaları tarafından görünmez hale geldiklerini hissetmektedir. İronik bir şekilde gri saç, kırışık bir cilt gibi görünür işaretlere sahip olma, toplumsal görünmezliğin fiziksel bir işareti olarak karşımıza çıkmaktadır (2008, s. 669).

Yüz yogası özellikle kadınlarda, cildin gözle görülen kırışıklığını minimuma indirme pratiğidir. Bu pratiğin sonuçlarının uzun bir sürecin sonunda kendini göstermesi, cerrahi müdahalelerde olduğu gibi anında fark edilememesi; yüz yogasını görece daha “doğal” bir forma dönüştürmektedir. İzleyicinin bu pratiği gerçekleştiren bireylerdeki değişimi farketmesi zamana yayılmış bir süreçtir. Dışardan herhangi bir kimyasal enjekte edilmemesi ya da cerrahi müdahalede bulunulmaması, neredeyse sıfır maliyetle yapılabilmesi yüz yogasının evrensel ve kabul edilmiş güzellik standartlarından saptığının bir işaretidir. Ancak bu sapmanın kendisi, görünür kırışıklıkları görünmez hale getirmeye çabaladıkça ve gündelik pratiğe dönüştürdükçe kendisini gençlik ve güzellik idealinin içinde bulmaktadır.

Yaşlılığın kırışıklık ve sarkma gibi fiziksel görünümünü azaltma çabası ya da kronolojik yaşın gerektirdiği gibi süregelmesine meydana okuma girişiminin kendisi, bireylerin kendi kendilerine yaratmaya çalıştıkları yeni bir güzellik idealinin bir semptomu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, evde kendilerinin yapabilecekleri, dışardan hazır almadıkları bir güzellik paketi gibi düşünülebilir. Yüz yogası pratiğinin kendisi şu sesi yankılar gibidir: “Genç kalmayı bir ideal olarak kabul ederim ancak kendim yapmam şartıyla”.

Butler’in, gençlerin ve orta yaşlıların huzursuzluğu ve ölüm korkusu olarak anlamlandırdığı yaşlılık terimini (1969, s. 243) günümüzde genç kalmaya yönelik girişimleri ölüm korkusu ya da huzursuzlukla açıklamak yeterli değildir. Günümüzde bu geleneksel anlamının ötesine geçmiş ve bir başkası tarafından tanınmanın ve görünür olmanın işaretine dönüşmüştür. Yüz yogasının en büyük avantajlarında biri herkesin

kendi kendine yapabileceği bir pratik oluşu ve daha genç görünümlü bir cilde sahip olabilmek için hiçbir “bahane”ye yer bırakmamasıdır.

Bu anlamda yaşlı bireylerin, yaşçılık ile mücadelesinin bir aracının da yüz yogası olduğunu düşünmek mümkündür. Yüz yogası, yaşam boyu sürdürülmesi gereken bir yaşlanma önlemidir. Bu pratik, görünür fiziksel kırışıklıkları görünmez kılmaya çalışmaktadır. Yüz yogası yapan bireyler, bu pratiğin yaşam boyu sürdürülmesi gerektiğinin bilgisindedir ve bu bilginin kendisi bir yaşam biçimine dönüşmektedir. Clarke ve Griffin (2008) kadınların genç kalmak için gerçekleştirdikleri müdahalelerin ve pratiklerin; dış görünüme hayat boyu yatırımın, görünmezliğe karşı verilen mücadele ve istihdamla ilgili yaş ayrımcılığının karşısında durma gibi motivasyonlardan kaynaklandığını tespit etmişlerdir (s. 663). O halde Clarke ve Griffin’in (2008) çalışmasından yola çıkarak yaşçılık ile yüz yogası pratiği arasında ilişki kurmak mümkün hale gelmektedir. Böylece, görünür fiziksel yaşlılık izlerini bir damgalama biçimine dönüştüren yaşçılık ile bu izleri görünmez kılma pratiği olan yüz yogası birbiriyle ilişkili hale gelmektedir.

Yüz yogasının Batı kültüründe benimsenin güzellik standartlarına dahil olduğu noktaları, yaşlılığın görünür özelliklerini yok etme çabası ve bu pratiği bir yaşam biçimine dönüştürmek olduğunu ifade edebiliriz. Güzellik endüstrisinin dayattığı, bedenin genç ve güzel kalması algısı yüz yogası pratiğinde de yer almaktadır. Yüz yogası bu anlamda güzellik standartlarının sınırları içinde kalmış ve buna bağlı olarak yaşçılığın yeniden üretimine katkı sağlamıştır. Yaşlanma her ne kadar “iyi yaşlanma” gibi sıfatlarla yüklense de, iyi yaşlanmayı gerçekleştiremeyen ya da yaş alırken başarılı olamayan bireyleri dışarıda bırakmaktadır. Bu durum ise yaşçı tutumların yeniden üretilmesine kaynak sağlamaktadır.

İyi yaşlanma terimi “yaşlı insanların yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde sağlıklı ve aktif kalabilmelerinden sorumlu tutulmalarına yönelik bir söylemin ortaya çıkması” sonucu kullanılmaya başlanmıştır ve yaşlanma sürecinde bireysel sorumluluğu vurgulamaktadır (Loos vd., 2017, s. 63). Kenalemang (2021) kozmetik reklamlarında son zamanlarda yaşlı ünlülerin yer almasının artmasıyla ilgili çalışmasında yaşlılığın yeniden nasıl konumlandırıldığını incelemiştir. Reklamlarda kozmetik kullanımı olumlu bir şekilde tasvir edilmekte ve yaşlanmanın bu yöntemle geciktirilebileceği öne sürülmektedir. Yaşlanma tercihe bağlı neoliberal fikirlerle uyumlu bir tercihe dönüşmüştür. Beden reklamlar aracılığıyla belli bir kimliği ve imajı güçlendiren ve yaşam tarzını resmeden düzenlenebilir bir metaya dönüşmüştür (2021, ss. 2122-2126). Tüketim kültüründe kozmetik ürünlerin pazarlanmasıyla oluşturulan beden metaya dönüşüm süreci, yüz yogasında bireyin kendi kendine deneyimlediği bir sürece dönüşmüştür. Yüz yogası pratiğini gerçekleştirenler, tüketim kültürüne dahil olmak zorunda olmasalar da bedenini yaşlı imajını dönüştürerek güzellik müdahalesinin parçası haline gelmekte ve iyi yaşlanmanın sorumluluğunu üstlenmektedirler.

Yüz yogasının diğer bir görünümü olan, güzellik standartlarının dışına çıktığı alan ise yüz yogasının belli bir tüketim kültürüne dahil olmayışıdır. Her ne kadar Gua Sha, yeşim taşı gibi ürünler yüz yogasını kolaylaştırıcı ürünler olarak piyasada yerine alsada, kozmetik ürünlerinde olduğu gibi sürekli satın almayı gerektirici ürünler değildir. Güzellik standartlarının dışına çıktığı ikinci durum ise yüz yogasının devamlı uygulandığı ve sonuçlarının olumlu olduğu takdirde bunun kişinin kendi başarısı olması ve bireyin bu eylemin aktif öznesine dönüşmesidir. Yüz yogası yapma eyleminin kendisi tüketim alanına dahil değildir ve bireyler olumlu sonuçlarla karşılaştıklarında, elde ettikleri tatmin kendi istirarlarının ve çabalarının bir ürünüdür. Evrensel güzellik standartlarının dışına çıktığı haliyle yüz yogası, kronolojik yaşı kabul etmekle birlikte bunun sağlıklı bir şekilde olması gerektiğinin altını çizmektedir. Sonuçlarının kısa zamanda gözle görülmediği ve uzun bir süreç gerektiren bu pratik, hem yaşçılığa teslim olmakta hem de kendi yöntemleriyle yaşçılık olgusuyla mücadele etmektedir.

Yüz yogası pratiğinin hem güzellik idealini kabul ettiği hem de dışına çıktığı noktalarda, yaşçı tutumların etkisi farklı şekillerde açığa çıkmaktadır. İyi yaşlanmak için yüz yogasını yaşam biçimine dönüştürmek ve görünür fiziksel özellikleri azaltarak toplumsal görünürlük elde etmek, yüz yogası yapan bireylerin yaşçılığın etkisinde kaldığının göstergelerinden biridir. Ciltteki kırışıklıkların ve sarkmaların daha sağlıklı görünmesi girişimi, kronolojik yaşın ya da doğal sürecin getirdiği görünüme direnmek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak tüketim piyasasına mesafeli yaklaşan ve yaşın görünümlerinin azaltılmasına dair çözümü kendi iradesiyle gerçekleştiren yüz yogası pratiği, yaşçılığın kendi üzerindeki etkisini minimuma indirmektedir. Yüz yogası hem yaşçılığın doğal bir süreç olduğunu kabullenir hem de bu doğal sürecin kendisini de inşaaya dönüştürür. Bu haliyle yüz yogası hem güzellik standartına dahil olarak hem de onun dışında kalarak yaşçılığın etkisini minimuma indirmeye çalışmaktadır.

Sonuç

Yirminci yüzyılda değişen demografik yapı, yaşlı popülasyonun artışına yol açmış ve beraberinde yaşlılık tartışmalarını da getirmiştir. Yirminci yüzyılda yaşlılık demografik bir sorun iken günümüzde ayrımcılık biçimine dönüşmüştür. Gençlik, arzu edilen bir şey iken yaşlılık, korku ve endişe duyulan bir olguya dönüşmüştür. Yaşlılığın belirgin izlerini yok etmeye yönelik tıbbi müdahaleler, yaşlılıktan kaçışın kısa süreli ve etkili çözümüyken kozmetik ürünleri, beslenme alışkanlıklarının değiştirilmesi, spor rutini gibi aktiviteler uzun süreç sonunda etkisini göstermektedir.

Yüz yogası, standartlaştırılmış güzellik müdahalelerine alternatif olarak ortaya çıkmış ve cerrahi olanın dışında konumlanmıştır. Bu mesafe, yüz yogası yapan bireylerin kozmetik sektörüne dahil olup olmadığının bir göstergesi değil yaşlanma karşısında bireysel bir çabanın mümkün olduğunun işareti olarak karşımıza çıkmaktadır. Neredeyse sıfır maliyetle ve birkaç hareket tekniğiyle uygulanan yüz yogasının etkili olması, aylarca hatta yıllarca uygulanmasına bağlıdır. Tıbbi müdahalede olduğu gibi kısa sürede gözle

görülür bir değişim vaatmese de, uzun süreçler sonucunda fark yarattığı klinik çalışmalar sonucu tespit edilmiştir (Alam, 2018). Yaşlanmanın geciktirilmesi ya da daha iyi yaşlanmak için uygulanan bu tekniğin nasıl uygulanacağı özellikle sosyal medyada paylaşılan içeriklerde sıkça karşımıza çıkmaktadır.

Kendi bedeninin kontrolünü sağlamanın bir tekniği olan yüz yogası pratiği hem günümüz güzellik standartlarına yeşil ışık yakmakta hem de bu standartlardan sapma olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüz yogası, fiziksel izleri belirgin olan yaşlılık izlerini görünmez kılarak toplumsal görünürlüğü arttırmaya yardımcı olmaktadır. Yaşlılığın izlerini azaltmaya yönelik bu önlemler, örtük bir biçimde yaşçılığın yeniden üretebilmektedir. Yüz yogasının, tüketim piyasasında olmasa bile, sosyal medyada popüler hale gelmesi kronolojik yaşın sonucu olan cilt kırışıklıkları ve sarkmalarına yönelik önlem almayı tercih etmeyen ve yaşlılığın izlerini olduğu gibi kabul eden bireylerin dışlanmasına yol açma riski taşımaktadır. Bu risk, onaylanan güzellik idealinin bir parçası olarak karşımıza çıkmakta ve yaşçılığın ilk görünümüne bir örnek teşkil etmektedir.

Yaşçılığın diğer bir görünümü ise olumlu bir güce dönüşebilme potansiyelindedir. Yüz yogasının tüketim piyasasına dahil olmayan ve piyasalaştırılmayan özelliği buna örnektir. Yüz yogasının evrensel güzellik sınırlarını içeren özellikleri bulunmaktadır ancak bireylerin kendi kendilerine gerçekleştirebildiği bir eylem olması sebebiyle bu sınırların dışına taşmaktadır. Bireyler yaşlılıkla mücadele etme iradesi göstererek, ortaya çıkan başarıdan tatmin olma duygusu yaşayabilmektedir. Yaşçılık böylelikle karşısında teslim olunan değil mücadele edilen bir olguya dönüşmektedir. Özetle yaşçılık olgusu, yüz yogası örneği üzerinden, bir yandan genç kalma pratiklerini tercih etmeyen bireylere yönelik ayrımcı tutuma yol açabilmekteyken diğer yandan yaşlılığın belirgin izleriyle mücadelesinde başarılı sonuçlar elde eden bireylerde de tatmin duygusu yaratabilmektedir.

Kaynakça

- Åberg, E., Kukkonen, I., & Sarpila, O. (2020). From double to triple standards of ageing. Perceptions of physical appearance at the intersections of age, gender and class. *Journal of Aging Studies*, 55, 1-12. <https://doi:10.1016/j.jaging.2020.100876>
- Alam, M., Walter, A. J., Geisler, A., Roongpisuthipong, W., Sikorski, G., Tung, R., & Poon, E. (2018). Association of Facial Exercise With the Appearance of Aging. *JAMA Dermatology*, 154(3), 365. <https://doi:10.1001/jamadermatol.2017.514>
- Ananthasai, N.R., Harini, M., Naresh, V. Rajya Lakshmi, N.C. (2023). A Study on the Influence of Social Media on the Purchase of Skin Care Products, *International Journal of Research Publication and Reviews*, 4(10), 1118-1124. <https://doi.org/10.55248/gengpi.4.1023.102619>

- Andrews, A. F. (2023, May 24). A guide to face yoga for a healthy, sculpted glow, *Vogue*.
<https://www.vogue.com/article/what-is-face-yoga>
- Angel, J.L., Settersten, R.A., (2013). The new realities of aging: Social and economic contexts. İçinde L. J. Waite, & T.J. Plewes (Edt.) *National Research Council, Perspectives on the Future of the Sociology of Aging* (ss. 95-119). Washington, DC: The National Research Council.
- Ayalon, L., & Tesch-Römer, C. (2018). Introduction to the section: Ageism concept and origins. İçinde L. Ayalon& C. Tesch-Römer (Edt.). *Contemporary Perspectives on Ageism* (ss. 1-10). <https://doi:10.1007/978-3-319-73820-8>
- Barusch, A. S. (2013) The Aging Tsunami: Time for a New Metaphor?, *Journal of Gerontological Social Work*, 56(3), 181-184, <https://doi:10.1080/01634372.2013.787348>
- Berry B. (2007). *Beauty bias : discrimination and social power*. Praeger.
- Berry, Bonnie (2008). *The Power of Looks: Social Stratification of Physical Appearance*. Aldershot, UK: Ashgate Publishing.
- Braun, M., Schwickert, M., Nielsen, A., Brunnhuber, S., Dobos, G., Musial, F., Lüdtke, R., & Michalsen, A. (2011). Effectiveness of traditional Chinese "gua sha" therapy in patients with chronic neck pain: a randomized controlled trial. *Pain Medicine* (Malden, Mass.), 12(3), 362–369. <https://doi.org/10.1111/j.1526-4637.2011.01053.x>
- Braveman, P., Egerter, S., & Williams, D. R. (2011). The Social Determinants of Health: Coming of Age. *Annual Review of Public Health*, 32(1), 381–398. <https://doi:10.1146/annurev-publhealth-031210-101218>
- Bugental, D. B., & Hehman, J. A. (2007). Ageism: A Review of Research and Policy Implications. *Social Issues and Policy Review*, 1(1), 173–216. <https://doi:10.1111/j.1751-2409.2007.00007.x>
- Burnstein, E., Crandall, C., & Kitayama, S. (1994). Some neo-Darwinian decision rules for altruism: Weighing cues for inclusive fitness as a function of the biological importance of the decision. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(5), 773–789. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.5.773>
- Butler, R. N. (1969). Age-Ism: Another Form of Bigotry. *The Gerontologist*, 9, 243–246. https://doi:10.1093/geront/9.4_part_1.243

- Chasteen, A. L., & Cary, L. A. (2015). Age Stereotypes and Age Stigma: Connections to Research on Subjective Aging. *Annual Review of Gerontology and Geriatrics*, 35(1), 99–119. <https://doi:10.1891/0198-8794.35.99>
- Clarke, L. H., ve Griffin, M. (2008). Visible and invisible ageing: beauty work as a response to ageism. *Ageing and Society*, 28(05), 653–674. <https://doi:10.1017/s0144686x07007003>
- Davis, K. (1945). The World Demographic Transition. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 237, 1–11. <http://www.jstor.org/stable/1025490>
- Demir, G. (2023). Influencerlar günümüzün eşrafları olabilir mi?, *Journal of Social Humanities and Administrative Sciences*, 9(66), 3160-3170. <https://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.70740>
- Emile, M., d' Arripe-Longueville, F., Cheval, B., Amato, M., & Chalabaev, A. (2015). An ego depletion account of aging stereotypes' effects on health-related variables. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 70(6), 876–885. <https://doi:10.1093/geronb/gbu168>
- Estrada, J. (2023, August 7). Can facial fitness exercises really tone the skin? Here's what experts have to say, *DailyOM*. <https://www.dailyom.com/journal/can-facial-fitness-exercises-really-give-you-glowing-skin-here-s-what-experts-have-to-say/>
- Etcoff, N. (1999). *Survival of the prettiest: The science of beauty*. Anchor Books/Doubleday.
- Goffman, E. (2014). *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. (Ş. Geniş, L. Ünsaldı, & S. Ağırnaslı, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Greenberg, J., Pyszczynski, T., & Solomon, S. (1986). The causes and consequences of a need for self-esteem: A terror management theory. İçinde R. Baumeister (Ed.), *Public self and private self* (ss. 189–212). New York: Springer.
- Grondhuis, S. N., Jimmy, A., Teague, C., & Brunet, N. M. (2021). Having Difficulties Reading the Facial Expression of Older Individuals? Blame It on the Facial Muscles, Not the Wrinkles. *Frontiers in Psychology*, 12, 620768. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.620768>
- Hagestad, G. O., & Uhlenberg, P. (2005). The Social Separation of Old and Young: A Root of Ageism. *Journal of Social Issues*, 61(2), 343–360. <https://doi:10.1111/j.1540-4560.2005.00409.x>

- Hardy, M. & Skirbekk, V. (2013). Research Opportunities in the Demography of Aging. İçinde L. J. Waite, & T.J. Plewes (Edt.) *National Research Council, Perspectives on the Future of the Sociology of Aging* (ss. 120-150). Washington, DC: The National Research Council
- Kenalemang, L. M. (2021). Visual ageism and the subtle sexualisation of older celebrities in L'oréal's advert campaigns: a Muldimodal critical discourse analysis, *Ageing&Society*, 2122-2139. <https://doi: 10.1017/S0144686X20002019>
- Kuipers, G. (2015). Beauty and distinction? The evaluation of appearance and cultural capital in five European countries. *Poetics*, 53, 38–51. <https://doi:10.1016/j.poetic.2015.10.001>
- Kvåle, G., Murdoch, Z. (2022). Making sense of stigmatized organizations: Labelling contests and power dynamics in social evaluation processes. *Journal of Bussiness Ethics*, 178, 675–693. <https://doi.org/10.1007/s10551-021-04810-7>
- Lamont, R. A., Swift, H. J., & Abrams, D. (2015). A review and meta-analysis of age-based stereotype threat: Negative stereotypes, not facts, do the damage. *Psychology and Aging*, 30(1), 180–193. <https://doi:10.1037/a0038586>
- Learn How Facial Exercises Tone & Firm Your Face | Happy Face Yoga. (2020, February 11). In *Happy Face Yoga*. <https://www.happyfaceyoga.com/how-face-exercises-work>
- Levy, J. (2022, July 15). 7 Face Yoga exercises and their anti-aging benefits. In *Dr. Axe*. <https://draxe.com/beauty/face-yoga-exercises/>
- Levy, B.R., Slade, M.D., Chung, P.H., Gill, T.M. (2015). Resiliency over time of elders' age stereotypes after encountering stressful events. *Journals of Gerontology: Psychological Sciences*. 70(6), 886-90. <https://doi: 10.1093/geronb/gbu082>.
- Liu, M., & Chen, K. (2012). Gua Sha, an ancient technical management, for certain illness. *Chinese Journal of Integrative Medicine*, 19(1), 3–4. <https://doi:10.1007/s11655-013-1326-4>
- Loos E., Ivan L., Fernandez-Ardevol M., Sourbati M., Ekström M., Wilinska M., Carlo, S. and Schiau, I. et al.(2017) Ageing well? A cross-country analysis of the way older people are visually represented on websites of organizations for older people. *Journal of Comparative Research in Anthropology and Sociology*, 63–83.
- Miller, D. W., Leyell, T. S., & Mazachek, J. (2004). Stereotypes of the Elderly in U.S. Television Commercials from the 1950s to the 1990s. *The International Journal of*

Aging and Human Development, 58(4), 315–340. <https://doi:10.2190/n1r6-7q5y-2n7q-8nm1>

Muzzatti, S. L., & Featherstone, R. (2007). Crosshairs on Our Backs: The Culture of Fear and the Production of the D.C. Sniper Story. *Contemporary Justice Review*, 10(1), 43–66. <https://doi:10.1080/10282580601157547>

North, M. S., & Fiske, S. T. (2012). An inconvenienced youth? Ageism and its potential intergenerational roots. *Psychological Bulletin*, 138(5), 982–997. <https://doi:10.1037/a0027843>

Pajer, N. (2023, April 10). 'Face Yoga' for beginners: how to do exercises that may smooth your skin, *Huffpost*, https://www.huffpost.com/entry/face-yoga-for-beginners_1_64133866e4b0bc5cb64efe2a

Palmore, E. (2015). Ageism comes of age, *Journals of Gerontology: Social Sciences*, 70(6), 873-875. <https://doi:10.1093/geronb/gbv079>

Peixoto Labre, M., & Walsh-Childers, K. (2003). Friendly Advice? Beauty Messages in Web Sites of Teen Magazines. *Mass Communication and Society*, 6(4), 379–396. https://doi:10.1207/s15327825mcs0604_3

Schmader, T., Johns, M., Barquissau, M. (2004). The Costs of Accepting Gender Differences: The Role of Stereotype Endorsement in Women's Experience in the Math Domain, *Sex Roles* 50, 835-850, <https://doi.org/10.1023/B:SERS.0000029101.74557.a0>

Soto-Perez-de-Celis, E. (2020). Social media, ageism, and older adults during the COVID-19 pandemic. *EClinicalMedicine*, 29-30, <https://doi:10.1016/j.eclinm.2020.100634>

United Nations (2022). *World Population Prospects 2022: Summary of Results*. Sales No.: E.22.XIII.3. United Nations Publication.

Walker, C.E., Krumhuber, E.G., Dayan, S.H., & Furnham, A. (2019). Effects of social media use on desire for cosmetic surgery among young women. *Current Psychology*, 1-10. <https://doi:10.1007/s12144-019-00282-1>

Wilson, D. M. (2019). Where are we now in relation to determining the prevalence of ageism in this era of escalating population ageing? *Ageing Research Reviews*. <https://doi:10.1016/j.arr.2019.03.001>

World Health Organization. (2021). Ageing: Ageism. <https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/ageing-ageism>

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.16.8>

Volume 7/4

2023 p. 133-148

ANTONIE DE EXUPERY’NİN “KÜÇÜK PRENS” ESERİNİN TÜRKÇE ÇEVİRİLERİNİN EREK ODAKLI ÇEVİRİ KURAMI BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ

THE COMPARATIVE EXAMINATION OF TURKISH TRANSLATIONS OF ANTOINE DE SAINT-EXUPÉRY’S “THE LITTLE PRINCE” IN THE CONTEXT OF THE TARGET-ORIENTED TRANSLATION THEORY

Sare Nur CİRİT*

Zeynep ARKAN**

ÖZ

Dünyada en çok okunan kitaplardan biri olarak bilinen “*Küçük Prens*” 1943 yılında hem pilot hem de yazar olan Fransız *Antoine de Saint-Exupéry* tarafından yazılmıştır. Eser kapsamında yetişkinlerin dünyası küçük bir çocuğun bakış açısı ile sunulmuştur. En çok satılan kitap olarak da tanınan eser pek çok dile çevrilmiştir. Bu bağlamda araştırma “Küçük Prens” adını taşıyan bu kitaba odaklanmıştır. Bu çalışmanın amacı, Antoine de Saint-Exupéry’nin *Küçük Prens* adlı eserinin Ayşe Nur (Azra Erhat) ve Tomris Uyar tarafından yapılan çevirilerinin Gideon Toury’nin “*Erek Odaklı Çeviri Kuramı*” öncül normlara göre karşılaştırılarak betimleyici olarak incelenmesidir. Bu bağlamda belirtilen çevirilerden on beş örnek seçilmiş ve örneklerin kuram bağlamında “yeterli çeviri”ya da “kabul edilebilir çeviri” olup olmadığı değerlendirilmiştir. Çalışma nitel araştırma yöntemi ile yapılmıştır. Çalışma yapılırken veri toplama tekniği olarak doküman analizi kullanılmıştır. Araştırmanın verileri betimsel analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular ışığında, Tomris Uyar’ın çeviri tercihlerinin daha erek odaklı ve erek kültüre yakın olduğundan dolayı “kabul edilebilir çeviri”, Ayşe Nur (Azra Erhat)’un çeviri tercihlerinin daha kaynak dile bağlı kalınarak yapıldığı ve bu yüzden “yeterli çeviri” olarak değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgulardan hareketle seçilen çeviri örneklerinin başka bir kuram çerçevesinde değerlendirilmesi önerilmiştir.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çeviri ve Kültürel Çalışmalar Yüksek Lisans Programı E-mail: cirit.sarenur@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4951-6177 Ankara, Türkiye.

** Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü, E-mail: zeynep.arkan@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0534-186X, Ankara, Türkiye.

Bunun yanında çocuk edebiyatı alanında çeşitli dillerdeki eserlerin çevirilerinin de farklı kuramlar kapsamında incelenmesinin alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çeviribilim, Erek Odaklı Kuram, Gideon Toury, Antoine de Saint-Exupery, Küçük Prenses

ABSTRACT

Known as one of the most widely read books in the world "The Little Prince" was written in 1943 by the French writer *Antoine de Saint-Exupery*, who was also a pilot. In the work, the world of grown-ups is presented from perspective of a small child. Known as one of the bestsellers, the book has been translated into many languages. In this context the research focuses on the book titled "*The Little Prince*". The aim of this study is to descriptively examine the translations of *Antoine de Saint-Exupery's "The Little Prince"* by Ayşe Nur (Azra Erhat) and Tomris Uyar and comparing them according to Gideon Toury's "Target Oriented Translation Theory" initial norms. Related to this, fifteen examples were selected from the translations and evaluated whether the examples are "acceptable" or "adequate". The data of the research were evaluated using the descriptive analysis method. In the light of findings obtained from the study, Tomris Uyar's translation preferences were considered as "acceptable translation" in the cause of her choices being more target oriented. On the other hand Ayşe Nur (Azra Erhat)'s translation preferences were evaluated as "adequate translation" because they were made by adhering more closely to the source language. Based on the finding obtained, it is recommended to evaluate the selected examples within a different framework of another theory. In addition, examining translation samples from the field of children's literature in various languages under different theories will contribute to the field.

Keywords: *Translation Studies, Target-Oriented Theory, Gideon Toury, Antoine de Saint-Exupery, The Little Prince*

1.GİRİŞ

Çeviri bir dildeki kelime, söz öbeği ya da cümlenin bir dilden başka bir dile sözlü veya yazılı olarak aktarılması, bir anlamın başka bir dilde ifade edilmesidir. Yüzyıllardır devam eden bu olgu diller arası dilsel ve kültürel bir aktarımdır. Kültürler arası bu aktarım ve etkileşim çevirinin yapıldığı dilin, edebi, bilimsel anlamda da gelişimine yardımcı olur. Bir dilin gelişip kullanılmaya başlanmasından beri çeviri hep vardır. Bu yüzden insanlığın gelişiminde en büyük araçlardan birinin çeviri olduğu bilinmektedir. Mounin'e göre çeviri, iki dillilik durumu ve diller arasında etkileşim noktasıdır. Bu bağlamda çeviri iki dilin birleştiği kaynak olarak da nitelendirilebilir (Mounin, 1967:61). Çeviri için aynı zamanda kültür ve diller arasındaki anlaşmazlık ve farklılıkların kapatıcısı tanımı yapılabilir (Mounin, 1967:61). Çevirmenin katkısı da çeviri sürecinde oldukça önemlidir. Çeviri hakkında bir diğer görüş iyi ve net bir çeviri her zaman çevirmenin yorumu ve terim aktarımının karışımı ile ortaya çıkar şeklindedir (akt.Seleskovitch, 1986). Cicero,

De Optimo Genere Oratorum (M.Ö. 46) adlı eserinde çevirmenler için çeviri stratejisini iki ana yönteme indirger ve “*tercüman bir dilden başka bir dile aktarımda ya bir çevirmen gibi ya da bir hatip gibi davranılabilir*” der.

Bu şekilde tanımları bulunan çeviri ile ilgili zaman içerisinde çeviri kuramları ile teorik temeller ileri sürülmüştür. Toury (1980) çeviri etkinliğinin bir kültüre ait olan metnin bir yabancı, başka bir kültüre aktarımı yapılarak oluştuğunu belirtmiştir. Bu bağlamda çevirinin hem kültürler arası hem de diller arası iletişimi sağlamasının yanı sıra metinler arası bir iletişim kurduğunu da ifade etmektedir (Öztürk, 2021: 3). Işın Bengi Öner Toury’nin kuramını ürün, çözüm, erek-odaklı, tarihsel, ilişkisel, işlevsel, devingen, dizgesel ve betimleyici bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Öner, 2001, ss.82-85). Çeviri sürecinde alınan kararların bilinçli olması gerektiğini savunan bu kuramın en önemli özelliğinin erek odaklı olması ve çevirmeni kısıtlayan normların (öncül normlar, süreç öncesi çeviri normları ve çeviri süreci normları) çeviri sürecine dahil olmasıdır (Zeytinkaya, 2016, s 37). Gideon Toury “*In Search of a Theory of Translation*” adlı kitabında çeviri sürecine başından sonuna kadar yön veren normlardan bahsetmektedir (Toury 1980, ss. 51-62). Toury bu normları üç başlıkta incelemiştir:

a) Öncül Normlar: Çevirmenin kaynak odaklı mı yoksa erek odaklı mı çeviri yapacağına karar verdiği normlardır. Ayrıca çevirmen tarafından kaynak metinde geçen normlar ile erek kültürün normları arasında seçim yapılır (Toury, 1995).

b) Süreç-Öncesi Normlar: Süreç-öncesi çeviri normları, çeviriye başlanmadan önce alınan kararları kapsamaktadır. Toury’e göre süreç öncesi normlar birbirleriyle bağıntılı olarak çevirinin doğası ve varlığı ile ilgili normlar ve çevirinin doğrulanlığıyla ilgili normları içermektedir (Toury, 1995).

c) Çeviri Süreci Normları: Çeviri sırasında alınan kararları içermektedir. Çeviri süreci normları, matriks ve metinsel normlar olarak ikiye ayrılır (Toury, 1995).

Çevirinin kaynak dizge normları doğrultusunda mı yoksa erek dizge normları doğrultusunda mı yapılacağı konusunda çevirmenin çeviriye başlarken benimsediği yöntemden yola çıkarak saptamış olduğu öncül norm belirleyicidir (Ece, 2007:52). Etienne Dolet’e (1535) göre ise çevirmen sözcüğü sözcüğüne çevriden kaçınmalıdır. Dolet erek metnin de önemli olduğunu savunmuştur ve erek metni oluştururken çevirmen tarafından alınan bütün kararların temelinde “*özgün metindeki titremi doğru olarak verebilme*” amacı yatmalıdır. (Bengi, 1993:28).

Çevirmen çeviri yaparken sadece çevrilen metnin erek okuyucuya vermek istediği mesajı değil aynı zamanda kaynak metnin yazıldığı dilin kültürünü de erek metne ve kültüre aktarmış olur. Kaynak metinden erek metne yapılan çevirilerde kaynak metindeki öğelerin erek metin okuyucusunun kültür ve dil öğelerine göre değiştirilmesine yerelleştirme diğer bir deyişle lokalizasyon adı verilir. Yerelleştirme, kaynak metindeki içeriği bölge, yöre ve ülkelere göre uyarlayarak çevirinin dil sınırlarını aşmaktır. Bunun için çevirmenin sadece kaynak ve hedef dilin yapısına hâkim olması yeterli olmayabilir.

Hem kaynak hem de erek metnin okuyucularının yaşam tarzı, kültürü, iletişim kurma şekli, örf ve adetleri, atasözleri, deyimlerine de hâkim olması gereklidir (Baker, 1992).

Her edebi türde olduğu gibi çocuk edebiyatının da çeviride yeri oldukça büyüktür. Çocuk edebiyatında çeviri yaparken hedef kitlenin çocuklar olduğu ve çevirinin de bu hususun göz önünde bulundurulması yapılması gerektiği önemlidir. Çocuk edebiyatı göz önüne alındığında, yetişkin edebiyatı ile olan benzerliklerinin yanı sıra, kendine özgü özellikleri olan bir alandan da söz edilmiş olur. Çocuk edebiyatı, yazarı, çizeri, editörü, yayıncısı yetişkin olan bir alandır (Neydim, 2006:101). Aynı durum, çeviri çocuk edebiyatı içinde geçerlidir. Metnin çocuk için uygunluğunu, yararları taraflarını, zararlı taraflarını belirleyen, gerektiğinde metne sansür uygulayan ve müdahale eden kişi, metni yazan, çizimlerini yapan, yayınlayan, metni kullanan eğitimci, kütüphaneci ve eleştirmen kısacası sürece dahil olan herkes yetişkindir. Bu durumda çevirmenin sorumluluğunda olan iki şey vardır. Biri çözümleyicilik diğeri ise duyarlılık. Burada aslında bahsedilen durum metnin erek dilde doğal şekilde okunabilmesi ve özgün bir yapının sahip olması gereken değerleri içermesi, yani yazınsal olarak bir bütünlük oluşturmasıdır (Neydim, 2006: 102).

Konu bağlamında yapılan literatür taraması sonucunda "*Toury'nin Erek Odaklı Kuramı*" bağlamında birçok araştırma olduğu görülmüştür. Bu kapsamda Zeytinkaya'nın (2016) "*Bedrettin Tuncel'in 'İnsandan Kaçan' romanının çevirisini Erek Odaklı Kuram*" bağlamında incelediği çalışma öne çıkmaktadır.

Başka bir çalışmada Sarı-Söylemez, (2022); "*George Orwell'in '1984' adlı romanının iki farklı Türkçe çevirilerini Erek Odaklı Kuram çerçevesinde 'kabul edilebilirlik' ve 'yeterlilik' açısından karşılaştırarak incelemiştir.*

Bu kapsamda gerçekleştirilmiş olan bir başka çalışma, Genç ve Yalçın (2021) tarafından ortaya konmuştur. Araştırma çerçevesinde Jean Cocteau'nun "*Dehşet Çocuklar*" adlı eserini Erek Odaklı Kuram" bağlamında çeviri stratejileri ve işlemlerini inceleyerek değerlendirmişlerdir.

Ayrıca Neydim (2006) de "*Küçük Prens*" çevirileri çalışmasında Türkçe çevirilerdeki çevirmen kararlarını Erek Odaklı Kuram" bağlamında karşılaştırmalı olarak incelemiştir.

Bu bağlamda bu çalışmanın amacı Antoine de Saint-Exupery tarafından yazılmış ve çocuk edebiyatının önde gelen eserlerinden biri olan Küçük Prens adlı kitabının Türkçe'ye 1953 yılında Ayşe Nur tarafından yapılan ilk çevirisi ile 1993 yılında Tomris Uyar tarafından yapılan çevirilerinin Gideon Toury'nin "*Erek Odaklı Çeviri Kuramı'nda*" geçen "öncül normlar" bağlamında incelenmesidir. Araştırma kapsamında aşağıdaki şu soruya cevap aranmıştır:

- Toury'nin "*Erek Odaklı Kuramı*" doğrultusunda '*Küçük Prens*' adlı eserin iki Türkçe çevirisindeki çevirmen tercihleri "kabul edilebilir çeviri" ve "yeterli çeviri" kategorilerinden hangisini temel almaktadır?

2. Yöntem

2.1 Araştırma Deseni

Bu çalışmanın temeli yorumlayıcı paradigmaya dayanmaktadır. Yorumlayıcı paradigma, bağlama önem veren, başkalarının dünyaya bakışlarını gören ve insan davranışları üzerinde yasaya benzeyen kuramları test etmektense empati kurmaya dayalı bir anlayışı benimsemeyi sağlamakla ilgilenen toplumsal araştırma tekniklerinin temelidir (Age, 122-128, akt. Demir, 2019:7-8140). Bu paradigmayla ilgili bir başka değerlendirme, yorumlayıcı paradigmanın, temelde ayrıntılı ve derinlemesine bir 'okuma' ile ilişkili olduğu ve gerçek anlamın gizli ve çoğu kez ilk bakışta görülmediği yönündedir (Özdemir, 2010:326). Özdemir'e göre yorumlayıcı paradigma ile örtük içeriğe ulaşmak için metnin ayrıntılı bir şekilde okunması, derinlemesine sorgulanması gereklidir (Özdemir, 2010:326). Yorumlayıcı paradigma teorik olarak nitel araştırmaya dayanmaktadır. Nitel araştırma ise bütüncül bir bakış açısı benimsenerek, araştırma sorularını yorumlayıcı bir yaklaşımla inceler (Karataş, 2015:63). Buna ek olarak nitel araştırma ile ilgili olarak Guba ve Lincoln (1994); nitel araştırmanın, yapılan çalışmaya ilişkin sorgulayan, yorumlayan ve araştırmanın biçimini anlamaya yönelik bir yöntem olduğunu belirtmiştir. (akt. Baltacı, 2019:369-70). Hatch'e (2002) göre; nitel araştırmada genellikle doküman, görüşme, gözlem ve söylev analizi gibi nitel veri toplama teknikleri kullanılır. Bunun yanı sıra, insan ile ilgili olgu ve olayların, sosyal hayatta ve doğal ortamda derin şekilde incelenmesinin temel unsur olduğu nitel araştırma, farklı disiplinleri birleştirebilecek özelliğe sahip bir araştırma yöntemidir (akt. Baltacı, 2019:370). Bu kapsamda, bu çalışmanın nitel araştırma yöntemi ile desenlendirilmesi eser kapsamında inceleme yorumlama ve değerlendirme yapılmasından dolayıdır.

2.2 Veri Toplama Teknikleri

Çalışma yapılırken nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizine başvurulmuştur. Doküman analizi, elektronik ve basılı olan materyal ve belgeleri inceleme ve değerlendirmeye almak için kullanılan sistemli bir yöntemdir. Doküman analizinde de nitel araştırma için kullanılan diğer yöntemlerde olduğu gibi ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturmak, konudan anlam çıkartmak ve ampirik bilgi geliştirmek için verilerin inceleme ve yorumlanması gerekmektedir (Corbin & Strauss, 2008: 15). Araştırma esnasında veriler elde edilirken öncelikle kaynak ve çeviri kitaplara ulaşılmıştır. Ardından çeviriler "*Erek Odaklı Çeviri Kuramı*" ışığında incelenmiş, orijinal metne ne kadar bağlı kalınmış, çeviri yapılırken hedef kitlenin anlayış, kültür ve değerleri ne kadar dikkate alınmıştır. Ayrıca, çevirilerde ön planda tutulan unsurlar göz önüne alınmıştır. Bunun yanı sıra "*Erek Odaklı Çeviri Kuramı'nın*" kurallarından ve stratejilerinden hangilerini seçtiğini ve uyguladığı da tespit edilmiştir.

Çalışmada incelenen eser Küçük Prens, Fransızcada Le Petit Prince olarak adlandırılır. Eser Fransız yazar ve pilot Antonie De Saint Exupery tarafından yazılmış ve 1943 yılında yayınlanmıştır. Dünyada en çok satılmış ve okunmuş kitaplardan bir tanesidir. Kitabın

yazarı Antonie De Saint'in ailesi Fransız aristokrat bir ailedir. Yazar, küçüklüğünden beri uçaklara oldukça ilgilidir. Ayrıca, babasının onu sigorta şirketinde çalışması için zorunlu olarak Lyon'a göndermesinden önce Fransız ordusunda da subay olarak görev yapmıştır. Küçük Prens Adlı eserini de orduda görev yaptığı dönemde yazmıştır (Fondation Antouine de Saint Exupery, 2021).

Araştırmanın çerçevesinde değerlendirilen Antoine de Saint-Exupery'nin kitabı *Küçük Prens'in* Türkçe çevirileri; Ayşe Nur (Azra Erhat) tarafından yapılan ve *Doğan Kardeş Yayınevi*'nin yayınladığı ilk çevirisi ve Tomris Uyar tarafından yapılan 1993 tarihli *Can Yayınevi*'nin yayınladığı çevirisidir. Kitabın ilk çevirmeni Azra Erhat'ın eserleri çoğunlukla *Yeni Ufuklar* dergisinde yayınlanmış ve *Cumhuriyet*, *Vatan* ve *Milliyet Sanat* gibi dergi ve gazetelerde yazmıştır. Azra Erhat, Türk edebiyatında *Yeni Ufuklar* adıyla yayılan hümanizmin önde gelen isimlerinden biridir. Ayrıca çalışmalarında Halikarnas Balıkcısı ile hümanist anlayışın oluşmasında etkili, Batı Anadolu'daki Eski Yunan uygarlıklarını örnek almıştır. Azra Erhat, *Homeros*'tan *Illiada'nın* 1. cilt çevirisi ile *Habib Edip Törehan Bilim Ödülü*'nü, 3. cilt çevirisi sayesinde de 1961 *Türk Dil Kurumu Çeviri Ödülü*'nü kazanmıştır. (Türk Edebiyatçılar, 2023).

Cemal Süreya ve Ülkü Tamer ile birlikte "Papirüs Dergisi"nin kurucularından biri olan Tomris Uyar, *Yürekte Bukağı* ve ayrıca *Yaza Yolculuk* eserleri ile *Sait Faik Hikâye Ödülü*'nü kazanmıştır. Tomris Uyar'ın atmıştan fazla kitap haline gelmiş çevirisi bulunmaktadır. "*Küçük Prens*" eserinin Tomris Uyar tarafından yapılan çevirisi ilk olarak 1965 yılında *Bilgi Yayınevi* tarafından yayımlanmıştır (Kocacıbağ, 2018).

Bu çalışmada, kelimelerin Türkçe karşılıkları ve İngilizce anlamlarının tespiti için *Red House* İngilizce-Türkçe sözlükten ve *Oxford Yayınları*'nın İngilizce-İngilizce sözlüğünden yararlanılmıştır.

2.3 Verilerin Analizi

Bu çalışmada elde edilen bulgular incelenirken betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz, farklı veri toplama teknikleri kullanılarak elde edilmiş olan verilerin daha önceden belirlenmiş olan temalar bağlamında özetlenmesi ve yorumlanması ile yapılır (Yıldırım- Şimşek, 2003: 34). Betimsel analiz yapılırken öncelikli amaç önceden elde edilmiş olan bulguların okuyucuya yorumlanarak ve özetlenerek sunulmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2003: 34). Bir diğer ifadeyle betimsel analiz verilerin orijinal şekline bağlı kalınarak betimsel olarak okuyucuya aktarılmasıdır (Walcott,1994).

Bu bilgiler ışığında analiz aşamalarında; önce elde edilen bulguların araştırma soruları kapsamında betimlemesi yapılmıştır. Daha sonra çeviri örnekleri seçilme ve bu çeviriler Gideon Toury'nin "*Erek Odaklı Çeviri Kuramına*" göre incelenmiş ve çevirilerin "yeterli çeviri"ya da "kabul edilebilir"çeviri oldukları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Toury'nin çevirilerin tespiti için oluşturduğu normlar göz önünde bulundurulmuştur.

2.4 Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda geçerlik-güvenirlik nicel araştırmalardan daha farklı şekilde ele alınır. Nitel araştırmalarda için geçerlik güvenilirlikten çok inandırıcılık ön planda olmalıdır (Lincoln-Guba, 1986). Bu bağlamda araştırmanın geçerliliğini artırmak “inandırıcılık, güvenilebilirlik, onaylanabilirlik, aktarılabilirlik”stratejileri kullanılmıştır (Lincoln-Guba, 1986). Bu stratejilerden inandırıcılıkla ilgili olarak bu çalışmada araştırmacının rolü veri toplama süreci ile sınırlıdır. Çalışmanın amacı ve içeriği araştırmacının uzmanlık alanı olan eviribilim kapsamında olduğu için araştırmacının araştırmaya kurumsal boyutta katkı sağlaması hedeflenmiştir. Güvenilebilirlik için erek odaklı eviri kuramı çerçevesinde bulgular aktarılmıştır. Onaylanabilirlik için bulgular araştırma konusu çerçevesinde alıntılarla desteklenmiş ve yapılan yorumlar ve elde edilen bulgular araştırmanın amacı doğrultusunda düzenlenmiştir. Aktarılabilirlik ile ilgili olarak çalışma konusu diğer araştırmacılar tarafından yeniden araştırılırken başka çalışmalara da ışık tutabilecek şekilde yapılmıştır. Araştırmanın güvenilirliğini güçlendirmek için eviribilim ve eviribilim kuramları alanında bir uzmandan yardım alınmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Çalışmanın bulguları, eserin İngilizce evirisi, Ayşe Nur (Azra Erhat)’ın çevirisi ve Tomris Uyar’ın çevirisi olarak üç bölüm halinde tablolaştırılmıştır. Eserden seçilen bölümlerin evirileri Gideon Toury’nin “*Erek Odaklı Kuramı*” ışığında, “yeterli eviri”ya da “kabul edilebilir eviri”olarak özömlenmeye çalışılmıştır. Bulgularda kaynak metinden alınan örnekler orijinal haliyle bırakılmış, Ayşe Nur (Azra Erhat)’un çevirisi “eviri1”, Tomris Uyar’ın çevirisi “eviri2”şeklinde adlandırılmıştır. Tüm örneklerde *Red House* İngilizce-Türkçe sözlüğüne ve *Oxford* İngilizce-İngilizce sözlüklerine başvurulmuştur.

ÖRNEK 1

Kaynak Metin	eviri 1	eviri 2
“And as I had with me neither a mechanic nor any passengers, I set myself to attempt the difficult repairs all alone.”	“Yanımda ne makinist vardı ne de yolcu. Tek başıma bu güç onarım işine giriştim.” (s. 11)	“Uçakta ne makinist ne de yolcu bulunduğundan bu güç onarım işinin üstesinden tek başıma gelmeye hazırlandım.” (s. 11-12)

Kaynak metinde geçen “set myself”ifadesi “kendimi hazırladım”anlamına gelmektedir, eviri 1 de ifade “işine giriştim”şeklinde çevrilmiştir. Aynı ifade eviri 2 de “hazırlandım”olarak çevrilmiştir.

Bu bağlamda “*Erek Odaklı eviri Kuramı*” çerçevesinde yapılan çeviride tercih yapıldığı için eviri 1 “kabul edilebilir eviri”olarak değerlendirilmiştir. Çeviri 2 ise daha kaynak metin odaklı bir eviri olduğundan dolayı “yeterli eviri”olarak değerlendirilmiştir.

ÖRNEK 2

Kaynak Metin	Çeviri 1	Çeviri 2
"I jumped to my feet, completely thunderstruck." (p. 6)	"Yıldırım çarpmış gibi yerimden fırladım." (s. 12)	"Beynimden vurulmuşçasına yerimden fırladım." (s. 12)

Kaynak metinde geçen "thunderstruck" ifadesinin sözlük anlamı "yıldırım çarpmış" şeklindedir. Çeviri 1'in tercümanı tarafından "yıldırım çarpmış gibi" olarak çevrilmiştir. Çeviri 2 de aynı ifade "beynimden vurulmuşçasına" şeklinde çevrilmiştir.

Çeviri 1'in çevirmeni kaynak metne bağlı kalmayı ve ifadeyi birebir çevirmeyi tercih etmiştir. Bu bağlamda çeviri 1 "Erek Odaklı Çeviri Kuramı" çerçevesinde "yeterli çeviri" olarak değerlendirilmiştir. Çeviri 2'deki çeviri tercihi daha erek odaklı bir çeviri tercihi olduğu için kuram bağlamında "kabul edilebilir çeviri" olarak değerlendirilmiştir.

ÖRNEK 3

Kaynak Metin	Çeviri 1	Çeviri 2
"Now I stared at this sudden apparition with my eyes fairly starting out of my head in astonishment. Remember, I had crashed in the desert a thousand miles from any inhabited region." (p. 6)	"Gözlerim faltaşı gibi açık, bu görüntüye bakakaldım. Unutmayın ki insanların bulunduğu yerlerden kilometrelerce ötedeydim." (s. 12)	"Gördüklerim karşısında gözlerim faltaşı gibi açılmıştı. Unutmayın ki en yakın köyden bin mil uzakta bulunuyordum." (s. 12)

Kaynak metinde geçen "my eyes fairly starting out of my head" ifadesinin karşılığı "gözlerim kafamdan dışarı fırlıyor" şeklindedir. İfade her iki çeviride de "gözlerim faltaşı gibi açıldı" şeklinde çevrilmiştir.

Bu çerçevede "Erek Odaklı Çeviri Kuramı" kapsamında her iki çeviri de "kabul edilebilir çeviri" olarak nitelendirilmiştir.

ÖRNEK 4

Kaynak Metin	Çeviri 1	Çeviri 2
"When a mystery is too overpowering, one dare not disobey. Absurd as it might seem to me, a thousand miles from any human habitation and in danger of death, I took out of my pocket a sheet of paper and my fountain-pen." (p. 7)	"Kafası allak bullak oldu mu, söz dinlemelik edemez insan. İnsanların oturduğu yerlerden kilometrelerce ötede, ölüm tehlikesiyle karşı karşıya iken, resim çizmenin anlamsızlığını bile bile, cebimden bir parça kağıtla bir dolmakalem çıkardım." (s. 14)	"Bir olaydaki gizlilik payı belirli düzeyi aştıktan sonra eliniz kolunuz bağlanır. İnanmayacaksınız ama en yakın köyden bin mil uzakta ve ölümle her an yüz yüze olduğum halde cebimden bir parça kâğıt ve bir dolmakalem çıkardım." (s. 14)

Kaynak metinde geçen "When a mystery is too overpowering," ifadesinin karşılığı "gizem fazla baskın olduğunda" şeklindedir. Çeviri 1 de "Kafası allak bullak oldu mu," olarak çevrilmiştir. Aynı ifade çeviri 2 de "Bir olaydaki gizlilik payı belirli düzeyi aştıktan sonra" olarak çevrilmiştir.

Bu bağlamda çeviri 1 “*Erek Odaklı Çeviri Kuramı*” çerçevesinde erek kültüre daha yakın çeviri tercihi yapıldığı için “kabul edilebilir çeviri” olarak nitelendirilmiştir. Çeviri 2 bu ifadenin birebir anlamını karşılamamakta, ancak erek dilden daha çok kaynak metne yakındır. Bundan dolayı Çeviri 2 bu ifade bağlamında “*Erek Odaklı Çeviri Kuramı*” “yeterli çeviri” olarak değerlendirilmiştir.

Kaynak metindeki “one dare not disobey” ifadesinin karşılığı “itaatsizlik edemez”dir. Çeviri 1 de “dinlemezik edemez insan” olarak çevrilmiştir. Çeviri 2 de aynı ifade “eliniz kolunuz bağlanır” olarak çevrilmiştir.

Bu bağlamda çeviri 1; “*Erek Odaklı Çeviri Kuramı*” ışığında erek odaklı olduğundan dolayı bu ifade için “kabul edilebilir çeviri” olarak nitelendirilmiştir. Çeviri 2 de kaynak metne bağlı kalmamış erek odaklı bir çeviri olduğu için “*Erek Odaklı Çeviri Kuramı*” çerçevesinde “kabul edilebilir çeviri” olarak değerlendirilmiştir.

ÖRNEK 5

Kaynak Metin	Çeviri 1	Çeviri 2
"So you, too, come from the sky! Which is your planet?" (p.9)	"-Demek sen de gökyüzünden geliyorsun, diye ekledi. Hangi gezegendensin?" (s.16)	"Demek sen de gökten geliyorsun," diye ekledi. "Hangi gezegendensin bakalım?" (s.17)

Kaynak metindeki cümle “Demek sen de gökyüzünden geliyorsun! Hangi gezegendensin” anlamına gelmektedir. Çeviri 1 de cümle birebir çeviri tercihleri yapılarak çevrilmiştir. Çeviri 2 de bulunan “bakalım” ifadesinin kaynak metinde bir karşılığı yoktur.

Bu bağlamda “*Erek Odaklı Çeviri Kuramı*” bağlamında çeviri 1 “yeterli çeviri”, çeviri 2 “kabul edilebilir çeviri” olarak değerlendirilmiştir.

ÖRNEK 6

Kaynak Metin	Çeviri 1	Çeviri 2
"You can imagine how my curiosity was aroused by this half-confidence about the "other planets." (p.9)	"Düşünün nasıl bir merak uyandırmıştı bende «başka gezegenler» üstüne yarı buçuk açılması.” (s. 17)	"Ağzından kaçırdığı “başka gezegenler” sözü beni nasıl meraklandırmıştı, düşünün artık.” (s. 17)

Kaynak metinde geçen “you can imagine” ifadesi “hayal edebilirsiniz” anlamına gelmektedir. “Bu ifade her iki çeviride de “düşünün artık” olarak çevrilmiştir. Bu çeviri tercihi kaynak metinden çok erek dilde anlaşılmasını hedefleyen bir çeviri tercihidir.

Bu bağlamda “*Erek Odaklı Çeviri Kuramı*” kapsamında her iki çeviri de “kabul edilebilir çeviri” olarak değerlendirilmiştir.

ÖRNEK 7

Kaynak Metin	Çeviri 1	Çeviri 2
"I have serious reason to believe that the planet from which the little prince came is	"Küçük Prens'in geldiği gezegenin Asteroid B-612 olduğu konusunda yabana	"Küçük Prens'in geldiği gezegenin „Asteroid B-612“ olduğu konusunda yabana

the asteroid known as B612. This asteroid has only once been seen through the telescope. That was by a Turkish astronomer, in 1909. On making his discovery, the astronomer had presented it to the International Astronomical Congress, in a great demonstration. But he was in Turkish costume, and so nobody would believe what he said."(p.11)	atılmayacak kanıtlarım var. Bu asteroid bir tek defa 1909 yılında teleskopla görülmüş, gören de bir Türk bilgini imiş. Bu gökbilimci Uluslararası Gökbilimi Kongresinde buluşunu uzun uzadıya açıklamış; ama şalvar, cepken ve fesli kılığında ötürü kimse değer vermemiş sözüne." (s.18-20)	atılmayacak kanıtlarım var. Bu gezegeni bir zamanlar teleskopla ilk kez gören biri olmuş: 1909'da bir Türk gökbilimcisi. Bu konuda hazırladığı raporu Uluslararası Gökbilimciler Kurultayı'na sunmuş. Ama başında fes, ayağında şalvar var diye sözüne kulak asan olmamış." (s.20)
--	--	--

Kaynak metinde geçen "serious reason"ifadesi "önemli kanıtlar" anlamına gelmektedir. İfade her iki çeviride de "yabana atılmayacak kanıt"olarak çevrilmiştir. "Turkish costume"ifadesi ise "Türk kıyafeti" anlamına gelmektedir. Bu ifade de çeviri 1 de "şalvar, cepken ve fesli kılığında"çeviri 2 de ise "başında fes ayağında şalvar"olarak çevrilmiştir.

Bu bağlamda çeviri tercihleri kaynak metin odaklı değil erek metin odaklı olduğu için her iki çeviri de "Erek Odaklı Çeviri Kuramı" bağlamında "kabul edilebilir çeviri"olarak değerlendirilmiştir.

ÖRNEK 8

Kaynak Metin	Çeviri 1	Çeviri 2
"Fortunately, however, for the reputation of Asteroid B-612, a Turkish dictator made a law that his subjects, under pain of death, should change to European costume. So in 1920 the astronomer gave his demonstration all over again, dressed with impressive style and elegance. And this time everybody accepted his report."(p. 11)	"Mutlu bir rastlantıyla, Asteroid B-612'nin ünü kurtuldu. Çünkü dediği dedik bir Türk önderi halkını, ölüm cezasıyla korkutarak, Avrupalılar gibi giyinmeye zorladı. Bunun üzerine aynı gökbilimci 1920'de açıklamasını batılı bir kılıkla yaptı. Ve bu sefer herkes onun görüşüne katıldı." (s.20)	"Bereket versin, Asteroid B-612'nin onurunu kurtarmak için dediği dedik bir Türk önderi tutmuş, bir yasa koymuş: Herkes bundan böyle Avrupalılar gibi giyinecek, uymayanlar ölüm cezasına çarptırılacak. 1920 yılında aynı gökbilimci bu kez çok şık giysiler içinde kurultaya gelmiş. Tabii bütün üyeler görüşüne katılmışlar." (s.21)

Kaynak metinde geçen "fortunately"ifadesi "neyse ki" anlamına gelmektedir. Bu ifade çeviri 1 de "mutlu bir rastlantıyla"şeklinde, çeviri 2 de ise "bereket versin"olarak çevrilmiştir.

Bu bağlamda çeviri 1'in kaynak metinde geçen ifadeye daha yakın anlamlıdır. Bu yüzden çeviri 1 "yeterli çeviri"olarak değerlendirilmiştir. Çeviri 2'deki çeviri tercihi erek odaklı bir çeviri tercihi olduğu için "kabul edilebilir çeviri"olarak nitelendirilmiştir.

ÖRNEK 9

Kaynak Metin	Çeviri 1	Çeviri 2
"I was very much worried, for it was becoming	"Çok dertliydim; motordaki bozukluk çok	"Uçağımın durumu hafife alınır cinsten değildi, bu

clear to me that the breakdown of my plane was extremely serious. And I had so little drinking-water left that I had to fear for the worst.”(p.17)	önemli görünüyordu. İçme suyumuz da günden güne azaldığından, geleceği karanlık görmeye başlamıştım.” (s.29)	yüzden tasalar içindeydim. Öte yandan içme suyum da bitmeye yüz tuttuğundan başıma gelecekleri korkuyla bekliyordum.” (s.32)
--	--	--

Kaynak metinde geçen “extremely serious” ifadesi “önemli derecede ciddi” anlamına gelmektedir. Çeviri 1 de ifade “çok önemli” çeviri 2 de ise “hafife alınır cinsten değil” olarak çevrilmiştir.

Çeviri 1 ifadenin anlamına daha yakınken çeviri 2 daha erek odaklıdır. Bu bağlamda çeviri 1 “yeterli çeviri” çeviri 2 “kabul edilebilir çeviri” olarak değerlendirilmiştir.

ÖRNEK 10

Kaynak Metin	Çeviri 1	Çeviri 2
“Flowers are weak creatures. They are naïve. They reassure themselves as best they can. They believe that their thorns are terrible weapons . . .” (p. 17)	“Çiçekler zayıftır, saftır. Tehlikelere karşı koymak için, ellerinden geleni yaparlar. Hem onlar dikenleriyle kendilerini çok güçlü sanırlar...” (s. 29)	“Çiçekler zavallı yaratıklardır. Kötülük nedir bilmezler. Ellerinden geldiğince kendilerine güvenmeye çalışırlar. Dikenlerine bakıp bakıp güçlü olduklarını sanırlar.” (s.32)

Kaynak metinde geçen “Flowers are weak creatures. They are naïve”ifadesi “Çiçekler zayıftır. Naiflerdir” anlamına gelmektedir. Çeviri 1 de “ Çiçekler zayıftır, saftır.”olarak çevrilmiştir. “they are”ifadesi çevrilmemiş olsa da yapılan çeviri tercihleri kaynak metne yakındır. Aynı ifade çeviri 2 de “ Çiçekler zavallı yaratıklardır. Kötülük nedir bilmezler.”olarak çevrilmiştir.

Bu bağlamda, çeviri 1 “*Erek Odaklı Çeviri Kuramı*” bağlamında “yeterli çeviri”olarak değerlendirilmiştir. Çeviri 2’deki çeviri tercihleri erek dile daha yakındır. Bu bağlamda çeviri 2 kuram kapsamında “kabul edilebilir çeviri”olarak değerlendirilmiştir.

ÖRNEK 11

Kaynak Metin	Çeviri 1	Çeviri 2
“Then she forced her cough a little more so that he should suffer from remorse just the same.”(p.20)	“Çiçek daha sert öksürmek için kendini zorladı. Küçük Prens’e vicdan azabı çektirmek istiyordu.” (s.34)	“Üste çıkan Küçük Prens”i incitmek için daha hızlı öksürmeye başladı.” (s.38)

Kaynak metindeki “suffer from remorse”ifadesinin anlamı “vicdan azabı duymak”tır. Bu ifade çeviri 1 de “vicdan azabı çektirmek”olarak çevrilmiştir. Bununla birlikte, çeviri 2 de “üste çıkan”olarak aktarılmıştır.

Bu bağlamda çeviri tercihi kaynak metindeki ifadenin birebir karşılığı olduğu için çeviri 1 “*Erek Odaklı Çeviri Kuramı*” bağlamında “yeterli çeviri”, çeviri 2 kaynak metinden bağımsız erek dil odaklı bir çeviri olduğu için Erek Odaklı Çeviri Kuramı bağlamında “kabul edilebilir çeviri”olarak değerlendirilmiştir.

ÖRNEK 12

Kaynak Metin	Çeviri 1	Çeviri 2
--------------	----------	----------

"If I ordered a general," he would say, by way of example, "if I ordered a general to change himself into a sea bird, and if the general did not obey me, that would not be the fault of the general. It would be my fault." (p.24)	"Bir generale deniz kuşu olmasını buyursam da general sözümü yerine getirmese, suç generalin değil, benim olur" der dururdu." (s.40)	"Eğer ben bir generale," diye örnek gösterirdi, "eğer bir generale bir martı olmasını buyurursam, sözü edilen general de dediğimi yapmazsa, suç onun değil benimdir." (s.44)
---	--	--

Kaynak metinde geçen "If I ordered a general," ifadesi "eğer bir generale emir verirsem" anlamına gelmektedir. Bu ifade çeviri 1 de yer almamaktadır. Çeviri 2 de ise "Eğer ben bir generale," olarak ifadeyi birebir karşılayan bir ifade tercihi yapılmıştır. Bununla birlikte, cümlelerin geriye kalan bölümlerine bakıldığında kaynak metinde geçen "sea bird" ifadesi çeviri 1 de; kelimenin birebir karşılığı olan "deniz kuşu" olarak çevrilirken, çeviri 2 de ise "martı" olarak çevrilmiştir. Buna ek olarak "if the general did not obey me" ifadesi de çeviri 1 de birebir çevrilirken, çeviri 2 de ise "sözü edilen general" ifadesi çeviriye eklenmiştir.

Bu bağlamda değerlendirme yapıldığında çeviri 2 çoğunlukla erek dile yakın ifadeler içerdiği için "kabul edilebilir çeviri", çeviri 1 de ilk kısımda kaynak metinden çıkarılan ifadeler olmasına rağmen çoğunlukla kaynak metne yakın çeviri tercihi ile çevrildiği için "yeterli çeviri" olarak değerlendirilmiştir.

ÖRNEK 13

Kaynak Metin	Çeviri 1	Çeviri 2
"Five-hundred-and-one million what?" repeated the little prince, who never in his life had let go of a question once he had asked it." (p.30)	"Bir soru sordu mu, taş çatlarsa ondan vazgeçmeyen Küçük Prens "Beş yüz bir milyon ne?" diye sordu." (s.47)	"Bir soru sordu mu karşılığını alıncaya kadar susmayan Küçük Prens tekrarladı: „Beş yüz bir milyon ne?" (s.55)

Kaynak metindeki "who never in his life had let go of a question once" ifadesi "hayatında hiçbir zaman sorduğu sorudan vazgeçmeyen biri" anlamına gelmektedir. İfade çeviri 1 de "taş çatlarsa ondan vazgeçmeyen" olarak çevrilmiştir ve "taş çatlarsa" ifadesinin kaynak metinde bir karşılığı yoktur. İfade erek dile bağlı bir unsurdur. Aynı ifade çeviri 2 de "Bir soru sordu mu karşılığını alıncaya kadar susmayan" olarak çevrilmiştir. Bu çeviri kaynak metindeki ifadenin birebir karşılığı olmasa da kaynak metne bağlı kalınarak yapıldığı gözlemlenmiştir.

Bu bağlamda çeviri 1 "Erek Odaklı Çeviri Kuramı" kapsamında "kabul edilebilir çeviri" olarak, çeviri 2 "yeterli çeviri" olarak nitelendirilmiştir.

ÖRNEK 14

Kaynak Metin	Çeviri 1	Çeviri 2
"I follow a terrible profession. In the old days it was reasonable. I put the lamp out in the morning, and in the evening I lighted it again. I had	"-Korkunç bir mesleğim var, dedi. Eskiden bu için bir anlamı vardı: Feneri sabah söndürür, akşam	"Lanet bir iş bu benimki," dedi. "Eskiden akıl ererdi. Sabah söndürür, akşam yakardım. Günün geri kalan saatlerinde dinlenir, gecenin

the rest of the day for relaxation and the rest of the night for sleep." (p.33)	yakardım. Gündüz dinlenir, gece de uyurdum..." (s. 52)	geri kalan saatlerinde uyurdum." (s.60)
---	--	---

Kaynak metindeki "terrible profession" ifadesi "berbat iş" anlamına gelmektedir. Çeviri 1 de "korkunç bir meslek"; çeviri 2 de ise "lanet bir iş bu benimki" olarak çevrilmiştir.

Çeviri 1'deki çeviri tercihi kaynak metindeki ifadeyi birebir karşılamaktadır. Bu bağlamda çeviri 1 kaynak metne yakınlığından dolayı "*Erek Odaklı Çeviri Kuramı*" bağlamında "yeterli çeviri" olarak değerlendirilmiştir. Çeviri 2'deki çeviri tercihi, kaynak metinde "lanet olası" ifadesinin karşılığı olmadığı için ve "bu benimki" ifadesi ile Türkçe 'deki devrik cümle yapısı kullanıldığı için erek dile yakınlığından dolayı "kabul edilebilir çeviri" olarak nitelendirilmiştir.

ÖRNEK 15

Kaynak Metin	Çeviri 1	Çeviri 2
"Then he went on with his reflections: "I thought that I was rich, with a flower that was unique in all the world; and all I had was a common rose. A common rose, and three volcanoes that come up to my knees-- and one of them perhaps extinct forever . . . That doesn't make me a very great prince . . ." (p.44)	"Sonra düşündü: "Ben dünyada eşi olmayan biricik çiçeğim var bilir, kendimi zengin sayardım. Oysaki, herkesin bildiği güller gibi bir gülüm varmış. Bu çiçek ve dizime gelen üç yanardağımla - biri de belki büsbütün sönmüştür-ben hiç de büyük bir Prens değilmişim..." dedi ve çayıra uzanarak ağladı." (s.67-68)	"Sonra da şunlar geldi aklına, „Eşsiz bir çiçeğim var diye kendimi zengin sanırdım. Oysa sıradan bir güle sahipmişim. Sıradan bir gül, ancak dizlerime yükselen biri belki hepten sönmüş üç yanardağ... Demek hiç de büyük bir prens değilmişim." (s.76)

Kaynak metinde geçen "Then he went on with his reflections:" ifadesi "sonra düşüncelere daldı" anlamına gelmektedir. Çeviri 1 de ifade "sonra düşündü", çeviri 2 de "sonra da şunlar geldi aklına" ifadeleri ile çevrilmiştir.

Kaynak metindeki "with a flower that was unique" ifadesi "eşsiz bir çiçek ile" anlamına gelmektedir. Çeviri 1 de "biricik çiçeğim var", çeviri 2 de "eşsiz bir çiçeğim var" ifadeleri ile çevrilmiştir.

Birinci ifade için çeviri 1'in çeviri tercihleri bakımından kaynak metne yakındır. İkinci ifade de ise "biricik" ifadesi "unique" kelimesinin birebir karşılığı olmadığından dolayı erek dile yakınlık söz konusudur. Çeviri 2 için "şunlar geldi aklına" ifadesi ile erek dile daha yakın bir çeviri tercihi yapılmıştır. İkinci ifade de için seçilen "eşsiz" kelimesi kaynak metindeki "unique" kelimesinin birebir karşılığı olduğu için erek dile daha yakındır. Bu bağlamda çeviri "yeterli çeviri", çeviri 2 "kabul edilebilir çeviri" olarak değerlendirilmiştir.

4. Tartışma

Bu çalışmada Antonie de Saint-Exupery'nin '*Küçük Prens*' adlı eserinin Ayşe Nur (Azra Erhat) ve Tomris Uyar tarafından Türkçeye yapılan çevirileri, Toury'nin "*Erek Odaklı Çeviri Kuramı*" bağlamında öncül normlar çerçevesinde karşılaştırılarak incelenmiştir.

Çevirilerden seçilen örnekler öncül normlar kapsamında çevirilerin yeterli ve kabul edilebilir çeviri normlarına uygun olup olmadığına bakılarak seçilmiştir.

Literatür taraması sonucunda Toury'nin "*Erek Odaklı Kuramı*" bağlamında birçok araştırma olduğu görülmüştür. Örnek olarak Zeytinkaya (2016) Bedrettin Tuncel'in '*İnsandan Kaçan*' romanının çevirisini "*Erek Odaklı Kuram*" bağlamında incelemiştir. Makale kapsamında bu çalışmadan farklı olarak çeviri, Toury'nin süreç öncesi normları ve süreç normları da araştırmaya dahil edilerek değerlendirilmiştir.

Aynı şekilde Sarı ve Söylemez (2022) tarafından yapılan "*George Orwell'in '1984'*" adlı romanının incelemesinde, bu makale ile benzer şekilde, iki farklı Türkçe çeviri ele alınmıştır. Bu çeviriler karşılaştırmalı olarak "*Erek Odaklı Kuram*" çerçevesinde "kabul edilebilirlik" ve "yeterlilik" açısından incelenmiştir (Sarı-Söylemez, 2022).

Ek olarak Genç ve Yalçın (2021) Jean Cocteau'nun '*Dehşet Çocuklar*' adlı eserini bu çalışmadan farklı olarak, "*Erek Odaklı Kuram*" bağlamında çeviri stratejileri ve işlemlerini inceleyerek değerlendirme yapmışlardır.

Çocuk edebiyatı için çok önemli eserlerden birisi olan *Antonie de Saint-Exupery*'nin "*Küçük Prens*" adlı eseri üç yüz dile çevrilmiştir. İncelenen çevirileri dışında birçok Türkçe çevirisi de bulunmaktadır. Eserin Türkçeye yapılan çevirileri farklı kuramlar bağlamında karşılaştırılarak incelenmiştir. Bu çalışmanın odak noktasını oluşturan Gideon Toury'nin "*Erek Odaklı Kuramı*" bağlamında yapılan karşılaştırmalı çeviri araştırması sadece Neydim (2006) tarafından ortaya konmuştur. Neydim (2006) araştırmasında, eserin Türkçe çevirilerindeki çevirmen kararlarını "*Erek Odaklı Kuram*" bağlamında karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Neydim'e (2006: 109) göre "*Küçük Prens*" adlı eserin çevirilerinin tümü, kaynak metnin hedef kitlesinde uyandırdığı anlamı erek metnin kitlesinde aynı şekilde uyandıramamıştır. Bu çalışmada, Neydim'in araştırmasından (2006) farklı olarak, incelenen çeviri örneklerinden biri olan Tomris Uyar'ın çeviri tercihleri "*Erek Odaklı Kuram*" çerçevesinde "kabul edilebilir çeviri" olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Tomris Uyar'ın çevirisinin erek hedef kitlesi tarafından daha anlaşılabilir ve erek dile daha yakın bir çeviri yaptığı değerlendirilmiştir.

Bu araştırma; '*Küçük Prens*' romanının Türkçeye yapılan iki çevirisinin Toury'nin "*Erek Odaklı Çeviri Kuramı*" çerçevesinde incelenmesi ile sınırlıdır. Türkçeye birden fazla çevirisi yapılmış olan eserin, Ayşe Nur (Azra Erhat) ve Tomris Uyar tarafından yapılan çevirileri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

5. Sonuç

Çocuk edebiyatında oldukça tanınan bir eser olarak "*Küçük Prens*", birçok dile çevrilmiştir. Bu çalışmada Tomris Uyar ve Ayşe Nur (Azra Erhat) tarafından Türkçeye yapılan iki çevirisinden seçilen örnekler, "*Erek Odaklı Kuram*" bağlamında incelenmiştir. Çevirilerden seçilen örnekler, Toury'nin öncül normları kapsamında "kabul edilebilir çeviri" ve "yeterli çeviri" olarak sınıflandırılmıştır. Çevirmenlerin yaptığı çeviri tercihleri, erek dilin uygunluğu ve kaynak metnin anlamının elverişliliğine göre değişiklik göstermiştir. Bu yüzden çevirileri sadece yeterli veya sadece kabul edilebilir çeviri olarak

değerlendirilemeyeceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte, yapılan çeviri tercihlerine bakıldığında, Tomris Uyar'ın çevirisindeki örnekler çoğunlukla “kabul edilebilir çeviri”, Ayşe Nur (Azra Erhat)'un yaptığı çevirideki örneklerin ise çoğunlukla “yeterli çeviri” olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmada elde edilen bulgular kapsamında şu önerilerde bulunulabilir:

- Çalışmada incelenen eserin, üç yüz dilde çevirisi bulunmaktadır. Ara dil olarak seçilen Almanca, İngilizce gibi çevirilerinin, Türkçeye yapılan çevirileri ile orijinal dili olan Fransızca baz alınarak karşılaştırmalı incelemeleri mevcuttur. Çince, Korece, Japonca gibi Asya dillerine çevirileri baz alınarak Türkçe ile karşılaştırmalı çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bu bağlamda ara dil olarak Asya dillerinden birinin seçilerek Türkçe çevirilerinden biri ile karşılaştırılarak incelenmesi faydalı olabilir.
- “*Erek Odaklı Çeviri Kuramı*” bağlamında incelenen eserin Türkçe çevirilerinden seçilen örneklerdeki çeviri tercihleri, Werner Koller'in “*Eşdeğerlik Kuramı*” kapsamında incelenmeye uygundur. Bu bağlamda yapılacak bir inceleme ile literatüre katkı sağlanabilir.
- İncelenen eserden seçilen örneklerin, Toury'nin kuramı bağlamında “yeterli çeviri”veya “kabul edilebilir çeviri” oldukları değerlendirilmiştir. Aynı eserden seçilen örnekler yine Toury'nin “*Erek Odaklı Çeviri Kuramı*” bağlamında “süreç öncesi normlar”ve “süreç normları” baz alınarak incelenebilir.

Kaynakça

- Akgün, F. (2016). *Türkçede Küçük Prens Çevirileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz* (Master's thesis, Eastern Mediterranean University (EMU)-Doğu Akdeniz Üniversitesi (DAÜ)).
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Bengi, I. (1993). Çeviri eleştirisi bağlamında eleştirel bilincin oluşması ve eleştiri, üst- eleştiri, çeviribilim ilişkileri. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 4, 25-50.
- Bengi, I., İnce, Ü., (1995). Çeviri Eğitiminde Kaynak Metni Yorumlamaya ve Çeviri Metni Oluşturmaya Yönelik Yöntem Arayışları: Geniş Bir Bakış Açısı. *Çeviribilim*, 1, 125-142.
- Demir, E. (2019). Notlarım: Bilimsel Araştırma Paradigmaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ölçme ve Değerlendirme Anabilim Dalı*, 1, 17.
- Ece, A., (2007). Erek Odaklı Kuram, Skopos Kuramı ve Bağintı Kuramı bağlamında çeviri eğitimi. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, (26), 49-58.
- Exupery, A. S. *Le Petit Prince*, (1987) Paris: Reynal and Hitchcock Yayınevi

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.16.9>

Volume

2023 p. 149-163

YAHYA KEMAL'İN ŞİİRLERİNDE MELAMİLİK VE RİNDANE DUYUŞ¹ MELAMISM AND RINDANE SENSIBILITY IN THE YAHYA KEMAL'S POEMS

Emine Gözde ÖZGÜREL*

ÖZ

Cumhuriyet dönemi Türk şiirinin kurucu kalemlerinden olan Yahya Kemal Beyatlı (1884-1958)'nin şiirlerinde Melamilik ve rindane duyuş temaları hem doğrudan hem de dolaylı olarak önemli bir yer tutmaktadır. Melamilik, Türkistan'ın batısında; Horasan'da doğup Irak, Bağdat, Musul, Suriye, Halep'e doğru yayılırken, bu coğrafyalarda hâkim olan Kalenderlik, Bâtınlık gibi anlayışların etkisiyle saflığını yitirmiştir. Ancak Yahya Kemal'in şiirlerinde yer bulan Melamilik, Abdülbaki Gölpınarlı'nın ikinci devre Melamileri olarak andığı -Melametiliği, saf hâline rücu ettiren- Bayrami Melamiliği'dir. Bu çerçevede Melamilik, yüksek bir irfanın ifadesi olarak halkın övgü ve yergisine kayıtsızlığını; maddi ve manevi menfaati önemsemeyişin, manevi bir zevk, neşe ve hafiflikle yaşamının yolunu açan bir "hâl" olarak belirlemektedir. Bu hâl, alçak gönüllü, hoşgörülü, telaşsız, varlığa ve yokluğa aynı olgunlukla bakan, her türlü çekişmeden arınmış bir insan tipi olarak rindi ortaya çıkarmaktadır. Rint, Beyatlı'nın şiirlerinde melamet kavramının tarihselliği ile ilişkilendiği gibi; şairin yorum dünyasında yeni nitelikler kazanır. O, örneğin Hücvîrî'nin mürailere benzetip zemmettiği, halkın levmini kazanmak isteyen rinde benzemez. Yergi ve övgüyü dikkat sahasının dışında bırakır. Benliğini/nefsini hafife alarak yaşam neşesini kaybetmeden, dingin ve huzurlu yaşamayı amaçlar. Hayatın sonlu, ölümün kaçınılmaz olduğunu bütün ağırlığıyla hisseder; fakat varoluşsal sorgulamaları yaşanan ânın güzelliğiyle savar. Ruhî dinginliği, hayatı yaşanır kıldığı gibi ölüm düşüncesinin doğurduğu agnostik kaygıları hafifletir, doğayı ve doğa ötesini insanın kavrayışına indirir, kabul edilebilir bir dizgeye sokar. Bu makalede Melamilik ve rindane duyuş, Yahya Kemal'in şiirlerinde önemli bir tema/hayatı alımlama biçimi olarak belirmesi itibarıyla ele alınmıştır. Bu çerçevede

¹ Bu makale, künyesi verilen şu doktora tezinden üretilmiştir: Özgürel, E. G. (2021). *Yahya Kemal: Hayatı, Sanatı, Eserleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi, E-mail: ozgurel@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6075-1517, Ankara, Türkiye.

öncelikle Melamilik tarihsel seyri içerisinde incelenmiş; Melamilik çerçevesinde belli bir form kazanan rint tipi açıklanmıştır. Daha sonra Yahya Kemal'in temaya yönelik belli başlı şiirleri -şiirlerin yorumlanmasında yararlanabilecek nesirleri ve yayımlanmış sohbetleri de göz önüne göz önüne alınarak- metin merkezli okuma yöntemiyle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Cumhuriyet dönemi Türk şiiri, rubai, Yahya Kemal Beyatlı, Rint, Rindane Duyuş, Melamilik*

ABSTRACT

In the poetry of Yahya Kemal Beyatlı (1884-1958), one of the founders of New Turkish Literature, the themes of Melamism and Rindane sensibility occupy an important place, both directly and indirectly. Melamism, originating in the west of Turkistan and spreading towards Iraq, Baghdad, Mosul, Syria, and Aleppo via Horasan, has amalgamated with beliefs such as Kalenderism and Batinism, losing its original purity. However, the Melamism found in the poetry of Yahya Kemal represents the pure and authentic Melamism that Abdülbaki Gölpınarlı called the Melamism of the second period, known as Bayrami Melamism. Accordingly, Melamism expresses profound wisdom and reveals the "Rint" to be a wise human archetype. The 'rint' behaves independently of praise and criticism, disregarding material and spiritual gains, aware of the transience of life, the finiteness of existence and the reality of death. However, in the face of these harsh realities, the 'rint' does not succumb to despair and avoids unresolved situations that could lead to tragic consequences. They deflect existential questions with the beauty of life, experiencing life with spiritual pleasure, joy and lightness. The "rint" is characterised by humility, tolerance, serenity, a calm view of both existence and non-existence, and freedom from all forms of conflict. In the poetry of Yahya Kemal Beyatlı, the concept of Melamism is intertwined with the historical context and acquires new qualities in the poet's world of interpretation. The psychological and spiritual tranquillity it embodies not only makes life more meaningful, but also alleviates the agnostic fears that arise from contemplating death. This article discusses Melamism and Rindane sensibility in Yahya Kemal's poetry as an important theme/way of perceiving life. In this context, Melamism is first examined within its historical trajectory and the characteristics of the "rint" archetype are elucidated. Subsequently, Yahya Kemal's major poems on the subject were analysed using the text-centred reading method, taking into account his prose and published conversations that can be used to interpret the poems.

Keywords: *Modern Turkish Poetry, rubai, Yahya Kemal Beyatlı, Rint, Rindane Sensibility, Melamism.*

Giriş

Edebiyata şiir ile adım atan, yapılanma sürecinden itibaren modern Türk şiiri üzerinde etkisi bulunan kurucu kalemlerden olan Yahya Kemal (1884-1958)'in şiirinde Melamilik ve rindane duyuş temi, bazen doğrudan doğruya; bazense çeşitli yansımalarıyla bir tavır ve hayata bakış biçimi olarak önemli yer tutmuştur. Şairin eserlerinde Melamilik, irfanın

yüksek bir mertebesini işaret eder ve evrene alçak gönüllülükle bakan hoşgörücü, telaşsız, maddî çekişmelerden arınmış bir insan tipini: rindi ortaya çıkarır. Rint kelimesine ilişkin bazı sözlüksel tanımlamalar: “Halkın hakkındaki söylediklerine aldırmdan gönlünce hareket eden, keyfince davranan, içi irfanla süslü, ilimle dolu olduğu hâlde halktan biri gibi sade yaşayan hakîm, bilge kişi, rıza mertebesine erdiği için her şeyin ilâhî takdîre göre meydana geldiğini bilen, bunun şuur ve idrâkine eren kâmil insan; tefviz ve tevekkül ehli, zahid ve abitler gibi dinin şekli yanıyla sınırlı kalmayıp özüne ve içine nüfuz ettiğini iddia eden mutasavvıf” (Uludağ, 2001: 292); “İşret vesair şeylerden ihtirâz etmez lâubâlî âdem, harâbâtî. Zâhiren lâubâlî ve gayr-i muhteriz görünen ve ehl-i dil âdem.” (Şemseddin Sâmî, 1995: 671); “Kayıtsız, laübali, akıllı, münkir vs. gibi özellikleri olan (...) kalbini her türlü pislikten temizlemeyi hedef edinmiş, (...) şekilden kurtulmuş öze ermiş kişi.” (Cebecioğlu, 1997: 595-596) biçimindedir. Hayatı arifane bir duyuşla, rint neşvesi/neşesi/manevî zevkle duyumsanan hafiflik, kayıtsızlık, neşe ile kavrayan rint, Beyatlı'nın şiirlerinde hem melamet kavramının tarihselliği ile ilişkilendirir; hem de şairin yorum dünyasında yeni özellikler kazanır. Buna göre Yahya Kemal'de rint, halkın levmini hedeflemez; benlik kaygısından, övülme isteği ve yerilme endişesinden, her türlü maddî çekişmeden azade, rindane bir yaşam neşesini murat eder. “Mehtabı uyandırmadan”, dingin ve huzurlu yaşayan ve ölen rint, Yahya Kemal'in özendiği bir kadim zaman bilgesidir; varoluşsal kaygıları arifane bir olgunlukla geçirir, ruhi dinginliği yaşamla sınırlı kalmaz, metafizik bir düzleme, ölüm ötesine taşar/yansır. Yahya Kemal'in Melamilik ve rindane duyuşu, çeşitli yönleriyle işleyen ve bunlara gönderimde bulunan şiirlerini, bu konuya değindiği nesirleri ve yayımlanmış sohbetlerini de göz önüne alarak, metin merkezli okuma yöntemiyle incelemeyi önce Melamilik anlamak ve çerçevesini çizmek üzere kısaca bu anlayışın tarihsel gelişimine ve önde gelen İslâm düşünürlerinin bu konudaki görüşlerine yer vermek doğru olacaktır.

Tarihsel Süreci İçinde Melamilğe Kısa Bir Bakış

Tasavvufun, dini yalnız zahir özellikleriyle değil derin, ruhi boyutlarıyla yaşamak isteyen dindarların fikir ve uygulamaları çerçevesinde biçimlenmeye ve kurumsallaşmaya başladığı üçüncü yüzyıldan itibaren, Bağdat'ta, Horasan bölgesinde ve özellikle Nişabur'da iki züht akımı gelişmiştir. Bağdat (Irak)'ta gelişen akıma Sufiye denilmiş; Horasanlı zahitler tarafından takip edilene ise “Melametiye (Melametilik, Melamilik)” (DİA, 2009: 25-29) denilmiştir.

Melametiye, 9. yy.'da Horasan'da sufilikten ayrı bir akım olarak ortaya çıkıp 10. ve 11. yy.'larda etkili olmuş ve 12. yüzyıldan itibaren “tasavvufun tarikatlar şeklinde örgütlenmesi sürecinde bunların içinde bir neşve halinde varlığını sürdüren” bir anlayış olarak belirmiştir. 19.yy'ın sufi yazarlarından Harîrîzâde Kemâleddin Efendi Melamilik üç dönemde ele alır. Bunlar: “Hamdûn el-Kassâr'a (271/884) nisbetle bir tarikat olarak (Kassâriyye); Ömer Dede Sikkînî'ye (ö. 880/1475) izâfe ettiği Bayramiyye tarikatının bir kolu olan Melâmîyye (Melâmîyye-i Bayramiyye) ve Muhammed Nûrû'l-Arabî'ye (ö. 1305/1888) nisbet ettiği Melâmîyye (Melâmîyye-i Nûriyye)” dir. Bu ayırımdan hareket

eden *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye*'nin yazarı Sâdık Vicdânî, Melamiyeyi ilk, orta ve son devir Melamilîği şeklinde üç bölümde incelemiştir; Abdülbaki Gölpınarlı da bu üçlü tasnife uyararak konuyu “ilk devre Melâmileri (Melametiler), ikinci devre Melamileri (Bayramîler) ve üçüncü devre Melamileri diye ele almıştır.” (DİA, 2009: 25-29).

Gölpınarlı, *Melâmilik ve Melâmiler* adlı eserinde, “Melâmeti Nişabur'da bir meslek hâlinde neşreden Hamdûni Kassâr'dır” der ve: “Hamdûni Kassâr'ın nam ve şöhretinin Irak'a kadar gittiğini ve Sehli Testerî (ö. 283) ile Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297)'nin onu methettiklerini; hatta ‘Eğer Ahmed-i mürselden sonra peygamber gelecek olsaydı onlardan (Melâmetîlerden) olurdu.’ (...)” dediklerini aktarır. Gölpınarlı bundan yola çıkarak melametiliğin Hamdûn'dan önce de var olduğunu; fakat “tarikat erbabının bugün de kabul ettiği gibi” o zamanlar da “bir sülûk hâli ve bir irfan neşvesinden ibâret” (Gölpınarlı, 1931: 4) olduğunu dile getirir.

Gölpınarlı'nın incelemesinde, “ricâl-i sofîye arasında”, kişinin, “Hak yol üzerinde olması nedeniyle halkın melâmetine uğraması” methedilirken; “Hak'a yaklaşmak için halkın melâmetine uğramanın amaçlanması” yerilir. Bu bağlamda, Hücvîrî (ö.465 [?])'nin *Keşfü'l-Mahcûb* adlı eserine değinen Gölpınarlı, bu eserin 6. Bölümü'nde yer alan: “Melâmetin ihlâs-ı muhabbet hususunda büyük tesiri vardır ve insanı hulûs ve muhabbete götürecektir. Ehl-i Hakk, bütün âlem içinde halkın melâmetine mahsus olmuşlardır. Bilhassa ümmetin büyükleri ve Rasul (s.a.v.) ki ehl-i Hakk'ın muktedâ ve imâmı, muhiplerin pişrevi idi; kendisine Hakk'ın burhanı peydâ değilken ve henüz vahyi ilâhîye nâil olmamışken herkesin nezdinde nâmı iyi, kadri yüce idi. Fakat dostluk libası iksâ edilince ona halk, melâmet dilini açtı. Kimisi kâhin, kimisi şair, bazıları mecnun, bir kısmı da kâzip dedi.” biçimindeki sözleri aktarır ve Hücvîrî'nin melâmeti övdüğünü söyler. Gölpınarlı'nın ifadesine göre Hücvîrî Melamilîği üçe ayırır: “Doğru gitmek, kastetmek, terketmek.” (Gölpınarlı, 1931: 17). “Doğru gitmek melâmilîği”nde kişi kendi hâli ile meşgul olur, dinin kurallarına, şeriata uyar. Buna rağmen: “Halk onu levmeder. Bu, halkın ona karşı âdetidir. Hâlbuki o, bunların cümlesinden fariğdir.” İkincisi, “kasdî melâmilik”tir. Buna göre, insanların övgüsünü kazanan ve övünme/benlik duygusuna kapılmaya başladığını hisseden kişi, bu durumdan kurtulmak, Hakk'a yönelmek ve “sülûk yolunu” tutmak için: “Tekellüfle halkın levmine mazhar olmak yolunu tut[malı] ve şer'an ziyan vermeyen bazı şeyleri irtikâp et[meli]”, böylece halkı kendisinden soğutarak ilgiyi üzerinden uzaklaştırmalıdır. Üçüncü Melamilik: “Şeriatın emirlerini terk etmek yoluyla melâmet izhar edenler”dir. Hücvîrî bu tip Melamileri kötüleyerek: “(...) bir kişinin yakasına küfür ve dalâlet yapışır, şeriata uymayı terkedip içinde bulunduğu bu hâli Melamilîğin hallerindendir diye savunursa bu üçüncü gruptandır” der ve ekler: “Benim nezdimde melâmeti istemek, ayn-i riyâdır ve riyâ ayn-i nifaktır. Zira mürâî; tekellüfle halkın kendisini makbul görmeleri yoluna sülûk eder; Melâmetî de bunun aksine olarak halkın onu reddetmesi yoluna sâliktir. Her iki grup da halkta kalmışlar ve ondan geçmemişlerdir. Biri bu muamele, diğeri o muamele ile zâhirdir. Halbuki dervişin gönlünden halk sözünü çıkarması lâzımdır. Gönlünü halktan ayırınca bu iki mânadan da fariğ olur ve artık hiçbir şey onun ayağını bağlayamaz.” (Gölpınarlı, 1931: 17- 18).

Melametilik mutasavvıflar arasında değişik biçimlerde yorumlanmıştır. Bir kısmı Hücûrî'nin yorumuna katılmış; bir kısmı ise Melametiği irfan yolunun “en yüksek noktası” olarak görmüştür. “Şeyh-i Ekber Muhiddîn-i Arabî, Seyyid Şerîf-i Cürcânî, Celvetî şeyhlerinden Üsküdarlı Hâşim Baba ve Eşref-i Rûmî” (Gölpınarlı, 1931: 19) bu ikinci görüşte olanlardandır.

Gölpınarlı, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Fütuhât* adlı eserinde yer alan -irfan yolunda olduğu belirtilen- üç sınıfı aktarır. En alt aşamada zahitlerden oluşan, “ledünnî ve vehbî ilimlere, esrâr ve küşûfâta marifetleri” olmayan “Ubbâd” yâni, âbitler, ibâdet eden kişiler bulunmaktadır. Bunların üstünde, “bütün ef'âli Allah ile gören”, âbitler gibi dinin görünür uygulamalarını mükemmel olarak yerine getirmenin yanı sıra, “buldukları makamın fevkindeki ahvâl ve makamâtı, ulûm ve esrârı, küşufât ve kerâmâtı da gören ve onlara erişmeğe gayret eden fakat [üçüncü sınıf olan Melâmiyeye nazaran] ruûnet ve nefis sahibi olan Sofiye” bulunur. Hepsinden üstün olan Melamiye'dir. Gölpınarlı Arabî'nin Melamiye için:

“Üçüncü sınıf, öyle ricâldir ki bunlar beş vakit namazın üstüne sünnetlerden başka bir şey tezyit etmezler ve bilinecek zâit bir hâl ile temeyyüz etmezler. Sokaklarda gezip nas ile konuşurlar; Allah'ın halkından hiçbiri onlardan birini halk arasında farz bir amel ve mutât sünnetten başka zâit bir şeyle mütemâyiz görmez. Yalnız kalpleri ile nâstan infîrat edip Allah'la bulunurlar. İlimde râsihler olup Allah'a ubudiyetlerinden bir lahza bile mütezelzil olmazlar. Kalplerine Rübûbiyet sultanı istilâ ettiği ve onun altında zelil buldukları için riyâsete tama' etmezler. Allah onlara her mavtını ve her mavtının istihkakı olan a'mâl ve ahvâli bildirmiştir; her yerde o yerin iktizasına göre muamelede bulunurlar. Halktan gizlenirler. Onlar hiç şüphesiz seyyitlerine hâlis ve muhlis kullardır. Nâs içinde yemekte, içmekte, uyanıklıkta, uykuda, konuşurken devam üzere efendilerini müşahede ederler. Sebepleri yerlerine koyarlar ve hikmetini bilirler. İşte bunlar Melâmî'dir ve ricâlin en yükseği bunlardır. (...) Bizim hâlimiz de budur (...) Selman-ı Fârisî bu makamda bunların kadri en celil olanlarındandır ve dünyada bu makam, makam-ı ilâhîdir. (...) Melâmiye Allah'ın halkından birine karşı herhangi bir şeyle temayüz etmezler. Onlar meçhullerdir. Halleri avam hâlidir. (...)” (Gölpınarlı, 1931: 20-21) biçimindeki açıklamasını aktarır.

Melamiler hakkında Arap dili, kelâm ve fıkıh âlimi Seyyid Şerif Cürcânî, *Ta'rifat* adlı eserinde: “Melâmiye, haklarında: ‘Benim velilerim, kubbelerimin altındadır. Onları benden başka kimse bilmez.’ Hadis-i kutsîsi vârit olan kimselerdir.” der. Benzer biçimde Horasanlı sufi, müfessir, muhaddis Ebu Abdürrahman Muhammed bin el-Hüseyn: “Bâtınan Hak ile bir daha ayrılmamak üzere birleşen Melâmetiye'dir ki Allah, bu ittisalden sonra onların mâhiyetlerini ketmeder; dünyaya yalnız iftirak ve şer'a inkıyat gibi zâhirî hâllerini izhâr eder. (...)” demiştir. Mutasavvıf, Melâmetiyye akımının ilk temsilcisi Hamdûn el-Kassar ise: “Melâmetiye tariki; insanlara karşı her nevi debdebeden -ehl-i hâl olarak- ferâgat ve herhangi sıfat ve hareketi tasdik ettirmek hususunda mesâi sarfindan istinkâf etmektir. (...) Melâmetînin her türlü kayıttan vareste

olup Allah'a raptı kalp etmesi lâzım; hatta ibadetten bile zevk almamalı! Çünkü bu zevk, sâliki oraya mukayyet kılar. Tevhid ise kuyudu ref'edip vahdette zevk sahibi olmaktır." (Gölpınarlı, 1931: 22) demektedir. Melametiler, "ibâdattan ziyâde tezkiye-i nefse" önem veren, "ahvâlde sıdk, muâmelâtta edebi gözeten ve bu suretle tasavvufu hüsn-i ahlaktan ibaret bilen fikir erbabı olmakla beraber vahdet neş'esine mâlik irfan eshâbı" (Gölpınarlı, 1931: 24) olarak tanımlanırlar.

Horasan'da ortaya çıkıp üçüncü asır ile altıncı asır arasında müesseseseleşen ve gelişmesini sürdüren ilk tarikatların da melamet kavramının farklı biçimlerde yorumlanan anlam çerçevesinden etkilendiği görülür. Gölpınarlı Mevlevîliğin ortaya çıkışında Melamilîğin etkisini şöyle ifade eder:

"(...) vahdet taraftarı birçok şeyhler bile ya Melâmetiliğe intisap etmişler yahut da neş'esini benimsemişlerdir. Bu suretle melâmet Necmeddin-i Kübrâ halifesi Bahaeddin Veled vasıtasıyla Mevlânâ'yı yetiştirmiş ve Mevlevîliği meydana getirmişti. Mevlevîlerle Melâmilerin, ta evâilden beri çok sıkı münasebetleri vardır. Diğer tarikatlar, Melâmileri umumiyetle tezyif ettikleri hâlde Mevlevîler, Melâmilerle bağdaşmışlardır. Mevlâna'da ve bilhassa Şems'te melâmet neş'esini görmemek gayrikâbidir. (...)" (Gölpınarlı, 1931: 25).

Melamilîğin yayılmasında önemli yeri olan Bağdat, 760 yılında kurulduğunda derhâl kozmopolit bir yapı dâhilinde gelişmeye başlamış, kısa zamanda bir metropol hâline almıştır. Demirci'nin ifadesi ile bu şehir:

"Kozmopolit nüfus yapısı ve Antik çağın köklü entelektüel geleneklerini çekmesi neticesinde, İslam kültürünün ve medeniyetinin bütün yönleriyle geliştiği bir merkez haline geldi. (...) İnsanlık tarihinin en dikkat çekici entelektüel hareketlerinden birine şahit oldu. Bu bakımdan İslam; Mekke'de indi, Medine'de siyasi bir düzen aldı, Basra ve Küfe'de fetihleri yaptı, Bağdat'ta ise bir medeniyete dönüştü." (Demirci, 2017: 226-227).

İslam'ın farklı biçimlerde alımlanmasına açık özgür, entelektüel bir düşünce ortamı sağlayan Bağdat, aynı zamanda Batı'ya açılan bir merkezdir. Gölpınarlı, melâmetin, böylece Bağdat'tan Musul ve Halep'e; ardından ise, "o sıralarda Bâtınîlerin faaliyetlerine sahne olan" Suriye'ye geçtiğini, yedinci asırda azımsanmayacak sayıdaki tarikat şeyhinin gücünü Melamilikten aldığını söyler ve: "Bunların ahvâline dikkat edersek hepsi zavâhire karşı lâübâlidir. Rakıs ve simaa [semaha] taraftar oldukları gibi namaz kılmazlar, hatta alenen oruç yerlerdi (...) [bunların bir kısmını] umumiyetle Melâmetî-Kalenderî; daha doğrusu Bâtınî addedebiliriz." der. Bununla Gölpınarlı Melamiler ve Kalenderileri birbirine yaklaştırıyor değildir. Nitekim: "Câmî'nin Kalenderîlikle melâmetîliğin farklarını ısrar [la belirttiğini] ve zamanındaki kalenderleri zemmettiğini" dile getirir. Her durumda Melamilik, Bâtinileri de zahitleri de etkilemiş, Türk tarikatlarının ortaya çıkışında ve gelişmesinde önemli bir zemin oluşturmuştur. Anadolu, özellikle "Kızılbaşlar [Kızılbaşlar, 'X. yüzyıldan itibaren İslâmiyet'i kabul etmeye başlayan ve bu yeni dini önceki birtakım inanç ve gelenekleriyle kendilerine has biçimde bağdaştıran

konar göçer Türkmen oymaklarıdır. Önceleri bütün Türkmen oymakları kızıl börtük giydiği halde yaygın İslâmî anlayışa mensup kesimlerin zamanla kızıl börtükü terk etmesi üzerine sonraları Alevî adıyla anılacak zümrelere kızılbaş denilmeye başlandığı ifade edilmektedir.’ (Üzüm, 2022: 546-557)] ve Bektâşiler” Türk velilerini -Allah’ın dostu ve sevgili kulu olarak kabul edilen din ulularını- Horasanlı bilmiş, onları “Horasan erenlerinden saymış” tır (Gölpınarlı, 1931: 25).

Melametilik, Bâtınilerden gelen bazı etkilerle saflığını kaybedip dokuzuncu asrın sonlarında ikinci devreye girince ilk devre Melamiliğinin saf ilkelerine dönmek üzere “Bayrâmî Melâmîliği” ortaya çıkmış, Hacı Bayram-ı Velî’nin etkisiyle kısa zamanda yayılmıştır. Gölpınarlı bu hususta: “Türk ruhundan doğan bu yeni tarikat, ilk Melâmîlerin neş’e ve irfânını tamamıyla hâmil olarak zuhur etmişti. Melâmetîlerin şöhreti ve şâyiası ve Hacı Bayram’ın nüfuzu neticesi olarak Bayrâmî Melâmîliği bütün Anadolu ve Rumeli’de pek az bir müddette intişar edebilmiştir.” (Gölpınarlı, 1931: 26) der.

Melamilik ve Rindane Duyuş Teminin Eserlerde Yer Alışı

Yahya Kemal’in şiirlerinde doğrudan ya da çağrışımsal gönderimleriyle yer bulan Melamilik temelde bir ilk hâle dönüşü ifade etmektedir. Melamilik, Türkistan’ın batısından, Horasan’dan çıkıp “Irak, Bağdat, Musul, Suriye, Halep’e doğru yayılırken geçtiği bu coğrafyalarda hüküm süren anlayışlarla saf hâlini yitirmiş görünmektedir. Örneğin Melamiliğin ulaşmasından evvel Suriye’de etkili olan Bâtınilik, Melamiliği bir hayli dönüştürmüş; onu, [daha önce değindiğimiz] “doğru gitmek, kastetmek ve terk etmek” biçimindeki üç anlayıştan “terk etmek” Melamiliğine yaklaştırmıştır. Bu son aşamada Melametilik-Kalenderilik ve Bâtıniliğin iç içe geçtiği bir yorum ortaya çıkmış görünmektedir.” (Özgürel, 2021: 466).

Gölpınarlı’nın ifadesiyle, ikinci devre olan Bayramî Melamileri: “[Bu anlayışı] ilk Melâmetîlere iktifa et[mişlerdir]. Son Melâmiler de ikinci devre Melâmîleri olan Bayramî Melâmilerinin peyrevleridirler. (...) Son Melâmîlerin Bayrâmî Melâmîlerinden yegâne farkı sülûkü ilmî bir hâle getirmek suretiyle işrâkîlikten bir miktar ayırmaktan ibârettir. (...) esâsen melâmet, bir tarikat olmaktan ziyade bir neş’e ve hâl olduğundan zühule hiç mahal yoktur: Melâmetîler de Bayrâmî Melâmîleri de son Melâmîler de aynı neş’eye sahiptirler.” (Gölpınarlı, 1931: 25-26).

Bu dolayında Yahya Kemal’in:

“Bâkî Efendi, Rıfkı Melûl, bir de bendeniz

Bizler ikinci devre melâmîlerindeniz” (Beyatlı, 1997: 55).

Biçiminde mısraya döktüğü de Hücivî’nin zemmettiği veya çıkışından itibaren yüzyıllar içinde saflığını kaybetmiş Melametilik değil; Arabî’nin: “Bizim hâlimiz de budur, (...) onlar meçhullerdir. Halleri avam hâlidir. (...)” (Gölpınarlı, 1931: 20-21) sözleriyle

olumladığı; Bâtililikle de Kalenderilikle de ilişkilendirilemeyecek, “ilk Melâmetîlere iktifa et[miş]” bulunan; irfani neşveyi ve rindin hayatın maddî gerçekleri karşısındaki asude, rahat ve sakin tavrını anlatan Melami tavrıdır.

Beyatlı'nın “İthaf” adlı şiirinde:

“Abâ var, post var, meydanda er yok;

Horâsân erlerinden bir haber yok

Uzun yollarda durdum hiç eser yok

Diyâr-ı Rûm'a gelmiş evliyâdan!

Tecellîgâh iken binlerce rinde,

Melâmet söndü şarkın her yerinde.

Bu devrin gerçi son sohbetlerinde

Nefesler dinledik sâz-ı Rızâ'dan.” (Beyatlı, 2018: 73).

Biçiminde ifade bulan da yine Melamilik'in bu ilk hâlis hâlini yansıtan Bayrami Melamilikidir.

Yahya Kemal, “eski dünyamız içinden çıkardığı” rindin yaşam üslubuna, maddeye önem vermeyişine, övülmeye, yerilmeye, siyasî ve sosyal menfaate bigâne kalışına, başarı ve ün için çabalamamasına öykünür, bu rint tavrını benimsemek, uygulamak ister; fakat şahsiyeti ve eseri konusunda kıskanç denilebilecek şairin bu arzusunu yerine getirebildiğini söylemek güçtür. Bu bağlamda Banarlı'nın dillendirdiği bir anıyı aktarmak uygun olur: Banarlı, Yahya Kemal'i Park Otel'deki odasında ziyaret ettiğini, o sırada bazı şiirleri bir antolojide yazım hataları yapılarak yayınlanmış olan şairi “kederli, düşünceli, çok muzdarip hâlde” bulduğunu onu teselli etmeye çalıştığını, Beyatlı'nın kendisine: “Rindlerin Hayatı'nı yazdım; Rindlerin Akşamı'nı, Rindlerin Ölümü'nü yazdım; fakat rind olmak müşkül şey, kendim bir türlü rind olamadım.” (Banarlı, 1988: 283) dediğini aktarır. Rint, Beyatlı'nın “özendiği, benzemeğe çalıştığı insan tipidir. Rint eski zamanın bilge kişisidir. Etrafına önem vermeksizin keyfince yaşayan, yarı filozof, yarı derviş, hoş görücü, medenî cesareti olan telâşsız ve kaygısız insan örneğidir.” Diğer yandan: “Hayatının sonuna doğru gençlik hayallerini kaybeden ne dünyadan hoşlanan ne de öteki dünyaya tam olarak inanabilen şair, bir boşluk hissine düşer. Bu sırada onun ruhuna en uygun bulunduğu hayat görüşü Hayyam felsefesidir. Bu durum karşısında, iki boşluk arasında insanın yapabileceği tek şey içmek ve unutmaktır.” (Demirci, 1993: 33).

Fuad Bayramoğlu'nun Türkçeye aktardığı bir Hayyam rubaisi:

“İç bâde mekânın olacak çünkü mezar

Bir yer ki ne dost var, ne eş var, ne de yâr.

Zinhâr şu ezeli sırrı ifşa etme:

Bir kerre solan lâle açılmaz tekrar” (Kaplan, 2007: 175).

Derken, Yahya Kemal, Hayyam’ı şöyle nazmeder:

“Hayyâm ki her bahsi açar sâgarden

Bahsetmedi cennette akan Kevser’den

Gül sevdi şerâb içti gülüp eğlendi

Zevk aldı tırâşîde nihâîlerden” (Beyatlı, 2019: 23).

Yahya Kemal bu rubaisinde Ömer Hayyam (1039-1048)’ın “cennette akan Kevser’den bahsetmeyişini” söz konusu ederken zahidin manevi menfaatleri -cennet nimetlerini- önemseyen; bu bağlamda pek de ruhani gözükmeyen inanç biçimine dokundurmada bulunur; ancak bununla birlikte hayattan kâm almak derdiyle meşgul olan Hayyam’ın hedonist tavrını da benimsemiş gözükmeyiz. Şair, Hayyam’ın kimi rubailerini Türkçeye çevirmiş; bunlar kendi kaleme aldıklarıyla birlikte şairin ölümünden sonra çıkan kitaplar arasında *Rubâîler ve Hayyam Rubâîlerini Türkçe Söyleyiş* adıyla yayınlanmıştır. Beyatlı’nın rubailerinde Hayyam’ın -bu rint neşveli İranlı âlim, felsefeci şairin- etkisi tespit edilebilirse de Yahya Kemal’de içki, “ezeli sâgar”dan içilir, sarhoşlukla “serden geçen”, benlik iddiasından sıyrılan kişi, arifane bir kavrayışa ulaşır ve hâli vahdet idrakine kavuşan gönül erbabının hâli ile özdeşleşir.

Şair, ikinci devre Melamiliğinin başlangıcı kabul edilen Hacı Bayram-ı Velî’nin soyundan gelen Fuad Bayramoğlu’na atfettiği bir rubaisinde “sâgar” mazmununu ve sarhoşluk durumunu, Hayyam’ın pek çok rubaisinden farklı olarak kişiyi, bir “hiç” hâline gelmeden evvel dünyevî zevkleri tatmaya davet eden hedonist tavrın ötesine, vahdet idraki mertebesine taşır:

“İksiri içenler ezeli sâgarden

Mestî-i melâmetle geçerler serden

Bir kerre *enlhak* diyenler erbâb-ı dile

Hallâk-ı avâlim görünür her yerden” (2019: 22).

Beyatlı'nın bu rubaisinin elde "yalnız beş gazeli ile bir mesnevîsi" bulunan ikinci devre Melamilerinden olan ve Melami kutbu sayılan Oğlan Şeyh lakaplı Çelebi Şeyh İsmail-i Ma'suki (ö. 935/1529)'ye ait:

"(...)

Ayn-i Hak oldu vücudum, kaçma ey Hak sursti [sureti?]

Hak ile Hak olagör, gel vehmi ko, şeytandır...

Nûş kıldı çünkü ruhum şol şarabı aşkını

Mest olup yitürdü kendin, baki ol sultândır.

Kim ki aşk ile vücudun bildi vü buldu bugün

Kendü kendözün yitirmede; ulu sultândır." (Gölpınarlı, 1931: 53).

Mısralarının izleğini sürdürdüğü görülmektedir.

Yahya Kemal'in, Hayyam'ın bakış açısı ile örtüştüğü mısralarını da göz önüne almak gerekir. Şairin Türkçeye çevirdiği:

"Sen kendini endîşeye kaptırma sakın

Endûh-ı muhâl etmeye hulyâna akın

Toprak seni defnetmeden evvel içine

Meks et su kenârında çemenzâra yakın" (Beyatlı, 2019: 79).

Biçimindeki Hayyam rubaisi, Yahya Kemal'in "Gezinti" adlı şiirinde yer alan, egzistansiyalist bunalımları rindane bir tavırla aşan mısralar ile koşutluk hâindedir.

"Silkin ve sâkin ol! dedim, âvâre gönlüme,

Artık kederli hisleri bir bir içinden at!

Eylül ferahlığında giderken Çubuklu'ya,

Geçmiş, geçen veyâ gelecek vakti duymadan,

Aheste çek kürekleri mehtâb uyanmasın!" (Beyatlı, 2012: 58).

Aynı izlek, "Rintlerin Hayatı" şiirinde "Rindin belâya kayıtsızlığı"nı ifade eden:

“Ba’zan kader gelen bora hâlinde, zorludur;

Dağlar nasıl bakarsa siyâh ufka öyle bak.

Ba’zan da cevreden nice bir âdem oğludur,

Görmek değil düşünmeğe bigâne kal! Bırak!” (Beyatlı, 2012: 52).

Mısralarında da takip edilmektedir.

Yine şairin “Pascal’ın Fikrini Tazmîn” adlı:

“Bomboş sonu yok dâire her yer merkez

Hallâk ne cânibdedir insan bilemez

İdrâkini yorma zevke dal gülşende

Gülrenk lebinden öpülür duhter-i rez” (Beyatlı, 2019: 37).

Rubaisinde de “hayatın boşluğunu derinden hisseden; fakat yine de sükûnetini bozmamaya çalışan, hiçlik duygusuna zevk ve neş’e ile karşı koyan rind[in]” (Demirci 1993: 33) tavrı görülür.

“Rintlerin Akşamı” adlı şiirinde ise Beyatlı, agnostik bir anlayışla ele aldığı “geniş kanatları boşlukta simsiyah açılan ve arkasında güneş doğmayan büyük kapıdan geçiş” imgesiyle canlandırdığı ürpertici ölüm gerçeğini rint neşvesiyle savar:

“Gurûba karşı bu son bahçelerde, keyfince,

Ya şevk içinde harâb ol, ya aşk içinde gönül!

Ya lâle açmalıdır göğsümüzde yâhud gül.” (Beyatlı, 2012: 53).

Şairin İhsan Kongar’a ithaf ettiği “İhsan’a” adlı rubaisini de rint kavramının farklı boyutlarına gönderimde bulunması itibariyle ele almak gerekir:

“Cem mezhebi vaktinde şu dünyâ ne’ydi

Cûşişle akan hayât rindâneydi

Günler geceler her biri bir türlü şerâb

Nefî sâgar Nedim meyhâneydi” (Beyatlı, 2019: 10).

Yahya Kemal bu rubaisinde, 17. yy’ın özellikle hicivleriyle tanınmış Nef’î (1572-1635)’ye ve Lâle Devri olarak adlandırılan III. Ahmed devrinde (1703-1730) üne kavuşan

Nedim (1681-1730)'e gönderimde bulunur. Türk şiirinde etkisi yüzyıllara yayılan Nefiyâne söyleyiş Nedim'i de etkisi altına almıştır. Bununla birlikte, "Yahya Kemal'in rubaisinde bu iki büyük Divan şairini rindane yaşam üslubunu yansıtacak bir dekor içinde birbirlerini tamamlayan öğeler olarak resmetmesini, onların yaşam ve edebî üslupları ile rindane tarzın iki önemli boyutunu temsil ediyor olmalarında aramak gerekir, zira 'saltanatına şahit olduğu padişahlara, devlet yetkililerine ve din adamlarına çeşitli vesilelerle kasideler sun[an]', böylece maddî ve manevî olarak onların iltifatını kazanan Nef'î, kazandığı bu makamı, ilgiyi, istikbâlî kaybetmeği umursamamış, 'sövgüye varan hicivler (...) sınır tanımayan yergiler[iyle]' gözden düşüp devlet adamlarının hedefi hâline gelmiş, sürgüne gönderilmiş hicivleri yüzünden ölüme mahkûm edilinceye kadar da hicvetmeyi bırakmamıştır." (Akkuş, 2006: 523-525; Özgürel, 2021: 470). Nefî'nin maddî-mânevî kazançları önemsemeyen bu itibarla rindane tutumla örtüşen heccav kimliği; Beyatlı'nın "fevvâre gibi, şevk içinde" dediği "neş'eli" bir lirik olan (2008: 37, 68) Nedim ile tamamlanır. Nedim, "safa ve zevk meclislerinden, çevrenin kınamasına kayıtsız derbeder" dönerken de rint meşreptir: "Akşamın humariyle sabahleyin mahmur mahmur giderken, kuşağı gevşemiş, sarığı perişanlaşmış"tır. Safa meclislerinde "yastığı dirseğinin altına çekip külâhını avuciyle yamıltarak" yan gelir: "Kemer güsiste perakende kûşe-i destar/ Çekip vesâdeyi kılmış külâh-ı kuşeyi ham." (Sevük, 1942: 163).

Beyatlı'nın "Serâzâd" adlı rubaisinde:

"Her sâhib-i hâl kendi zevkinde yaşar

Dünyânın güft ü gûsu fevkinde yaşar

Bir zirveye konmayan hümâdır ki gönül

Âzâdeliğin hevâ-yı şevkinde yaşar" (Beyatlı, 2019: 25)

Mısralarında geçen "sâhib-i hâl" ise "Melametiye akımının ilk temsilcisi, mutasavvıf" (Kara, 1997: 455) Hamdûn el-Kassâr'ın tanımladığı, "İnsanlara karşı her nevi debdebeden -ehl-i hâl olarak- ferâgat ve herhangi sıfat ve hareketi tasdik ettirmek hususunda mesâi sarfından istinkâf e[den]" Melametiye hatırlatır. Hamdûn el-Kassâr'a göre: "Melâmetînin her türlü kayıttan vareste olup Allah'a rapt-ı kalp etmesi lâzım; hatta ibadetten bile zevk almamalı! Çünkü bu zevk, sâlikî oraya mukayyet kılar. Tevhid ise kuyudu ref'edip vahdette zevk sahibi olmaktır." (Gölpınarlı, 1931: 22).

Yahya Kemal'in "Tercih" adlı rubaisi, bu bakış açısını mısraya dökerken alıntılıdığımız "Serâzâd" rubaisindeki rindin manevî bir zevk, hafiflik ve neşve/neşe sevinç ile "Dünyânın güft ü gûsu fevkinde" yaşamasının nedenini:

"Dünyâda ne ikbâl ne servet dileriz

Hattâ ne de ukbâda saâdet dileriz

Aşkın gül açan bülbül öten vaktinde

Yârânla tarab yâr ile vuslat dileriz” (Beyatlı, 2019: 39).

Mısraları ile temellendirmiş/açıklamış bulunmaktadır. Yahya Kemal’in bu rubaisinde geçen “aşkın gül açan bülbül öten vakti” remizi, “Rintler’in Ölümü” şiirinde Hafız-ı Şîrâzî’nin kabriyle imgeleşir. Rint için ölüm/kabir bir eşiktir. Ötesinde sıkıntı ve üzüntülerden uzak, galesiz, rahat, huzurlu bir uzam; gül ve bülbülün, sevgili ve maşukun, Allah ile kulun ayrılmamak üzere buluştuğu bir bahar ülkesi bulunur:

“Ölüm âsûde bahâr ülkesidir bir rinde;

Gönlü her yerde buhurdan gibi yıllarca tüter.

Ve serin serviler altında kalan kabrinde

Her seher bir gül açar; her gece bir bülbül öter.” (Beyatlı, 2012: 54).

Hafız-ı Şîrâzî, “dışı melâm”, “içi selîm” bir rinttir. O Doğu dünyasında rintlerin timsalidir: “Rindlik, birçok kıymetleri bir araya toplayan bir mefhumlar manzumesi halinde mürekkebe bir mâhiyet taşır. Onda neler yok ki... Meyhanenin kadehiyle, tasavvufun kadehi, aşkın mecazisiyle hakikisi; gönül adamlığı, iç doluluğu, dış aldirmayıp, parayı istihkar (küçük ve değersiz görme), kıyafetinde gelişigüzellik, zühdün dışındaki suretiyle zahide çatıp, sadece güzel olana ve güzel şeye gönül bağlayarak, faniliği, ezelin ‘elest’i ile, ebedin sonsuzluğunda avuttukları için, hayattan kâm almayı akıl kârı bilmek ve rinde hepsinden daha yaklaşanı, ikbâle yukarıdan baktıkları için ikbâllerile böbürlenene kafa tutmanın zevkine ermeleri...” (Cebecioğlu, 1997: 596)’dir.

Yahya Kemal’in şiirlerinde Melamilere özgü rindane duyuşun izi çeşitli yönleriyle sürülebildiği gibi şairin özel yaşantısında da Melamilere olan dikkati bilinmektedir. Hallac-ı Mansur’a ilişkin çalışmaları bulunan Louis Massignon (1883-1962)’a İstanbul’daki Melamilere ait kabirleri göstermiş, Fuad Bayramoğlu ile Melamilik üzerine sohbetlerde bulunmuştur (Demirci, 1993: 33). Bununla birlikte Ahmet Hamdi Tanpınar, “yakınında yaşamış bir insan sıfatıyla”, Yahya Kemal’in “hususî konuşmalarında cemiyetimiz için daha ziyade sünnî akîdeyi tercih ettiğini” söyler ve: “Eğer tasavvuf ve Melâmîlik araya girmeseydi, tıpkı İngilizler gibi işinde ve ibadetinde çalışkan insanların cemaati olurduk. (...) Eline her def alan, ‘Ben Allahım’ diyor. Böyle bir cemiyeti nasıl idare edersin ve nasıl terakki ettirirsin.” (Tanpınar, 2007: 50-51) biçimindeki sözlerini aktarır.

Sonuç

Beyatlı’nın şiirlerinde Melamilik ve rindane duyuş hem doğrudan gönderimlerle hem de rindin hayat karşısındaki tutumunu örtülü olarak yansıtan dolaylı gönderimlerle işlenmiş;

örneklediklerimiz başta olmak üzere pek çok şiirin psikolojik çerçevesini çizmiştir. Bu noktada şair ve şiiri ayırdığımızı belirtmek gerekir. Yahya Kemal Melamilere, onların Türk kültürü içerisinde aldıkları -Bâtınlık ve Kalenderilikten arınmış bir ilk/saf forma dönüşü ifade eden- hâle özel bir ilgi duymakta ve Melamilerin hayat karşısındaki tutumunu belirleyen rindane tutuma özenmekteydi; fakat kendisi -şüphesiz ki- bir rint değildi. Türk toplumu için Sünni akideyi benimseyen; şahsî yaşantısında Melamileri inceleyen, araştıran fakat kendisi Melami olmayan şairin eserlerinde ise rindane duyuşun en saf hâli okunmaktadır. Yahya Kemal'de rint, melâmet kavramının tarihselliği içinde ele alındığında, örneğin, Hûcvîrî'nin yerdiği, halkın levmini hedeflediği için aslında olmadığı gibi davranan, bu bakımdan mürai konumunda olan rint ile benzeşmemektedir. O, hayatın geçiciliğinin, "dünyayı saran boşluğun" (Beyatlı, 1997: 11) ve ölüm gerçeğinin farkında olan; fakat bunlarda derinleşmenin yaratabileceği trajik, egzistansiyalist kaygıları yaşanan ânın güzelliğinin, dolu kadehlerin ötesine, pek de üzerinde durmamak üzere erteleyen kişidir. Ömrün son buluşu, Yahya Kemal'in şiirlerindeki rindi bunaltıya sürüklemeyi ve hayatı anlamsız hâle getirmeyi. Yaşama ilişkin her türlü telaşı, içinde bulunulan ânın zevk ve neşesine vararak savar. Ruhi dinginliği hayatı yaşanır kıldığı gibi ölüm düşüncesinin doğurduğu agnostik kaygıları hafifletir, doğayı ve doğa ötesini insanın kavrayışına indirir; kabul edilebilir bir dizgeye sokar. Yahya Kemal'in şiirlerinde rint, çevrenin yargılayışı karşısında kayıtsızdır. Şeriatın emirlerini takip etmek ya da -halkın kınayışına uğramak yoluyla nefsinin terbiye etmek için- bilerek terk etmek gibi bir kaygısı/gayesi yoktur; ancak Melamilikten ödünçlenmiş irfanî bir duyuş/irfan neşvesi taşıdığı da kuşkusuzdur.

Kaynakça

- Akkuş, M. (2006). "Nef'î". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 32, s. 523-525.
- Banarlı, N. S. (1988). "Rindliğe ve İlimde Lâubalîliğe Dâir". *Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası III*, haz. Nermin S. Pekin, M. Tevfikoğlu, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yahya Kemal Enstitüsü Neşriyatı. s. 283-284.
- Beyatlı, Y. K. (1997). *Bitmemiş Şiirler*. 2. bas., İstanbul: Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Beyatlı, Y. K. (2008). *Edebiyata Dair*. 6. bas., İstanbul: Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Beyatlı, Y. K. (2018). *Eski Şiirin Rüzgârıyla*. 17. bas., İstanbul: Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

- Beyatlı, Y. K. (2012). *Kendi Gök Kubbemiz*. 36. bas., İstanbul: Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Beyatlı, Y. K. (2019). *Rubailer ve Hayyam Rubailerini Türkçe Söyleyiş*. 4. bas., İstanbul: Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (1997). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yayınları.
- Demirci, M. (1993). *Yahya Kemal ve Mehmet Âkif'te Tasavvuf*. İzmir: Akademi Kitapevi.
- Demirci, M. (2017). "Bütün Yollar Bağdat'a Çıkar: Genç Antik Çağın Bilim Düşünce ve İnançlarının Bağdat'a İntikali". *İstem*. S. 30, s. 225-256.
- DİA (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi ansiklopedi hazırlık kurulu). (2004). "Melametiyye". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 29, s. 25-29.
- Gölpınarlı, A. (1931). *Melâmilik ve Melâmiler*. İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası.
- Kaplan, M. (2007). *Edebiyatımızın Bahçesinde Dolaşırken*. 1. bas., İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kara, M. (1997). "Hamdûn el- Kassâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.15, s. 455-456.
- Sevük, İ. H. (1942). *Edebiyat Bilgileri*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Şemseddin Sâmî. (1995). *Kâmus-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2007). *Yahya Kemal*. 6. bas., İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Uludağ, S. (2001). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Üzüm, İ. (2022). "Kızılbaş". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 25, s. 546-557.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.16.10>

Volume

2023 p. 164-174

ARIADNA TIYRKOVA WILLIAMS'IN “ESKİ TÜRKİYE VE GENÇ TÜRKLER. İSTANBUL'DA BİR YIL” (1911-1912) ADLI ESERİNE KÜLTÜREL-TARİHSEL BİR YAKLAŞIM

A CULTURAL-HISTORICAL APPROACH TO ARIADNA TIYRKOVA WILLIAMS' “OLD TURKEY AND YOUNG TURKS. A YEAR IN ISTANBUL”(1911-1912)

Emine İNANIR*

ÖZ

Çalışmada Rus göçmen kuşağı yazarlarından Ariadna Tıyrkova Williams'ın (1869-1962) kaleme aldığı *Eski Türkiye ve Genç Türkler. İstanbul'da Bir Yıl* (Staraya Turtsiya i mladoturki: god v Konstantinopole) adlı eseri incelenecektir. A. Tıyrkova, Londra'da *MorningPost* gazetesinin muhabiri olan eşi Harold Williams'ın görevi nedeniyle 1911'de İstanbul'a gelir ve bir yıl burada kalmıştır. Liberal görüşlere sahip Tıyrkova, 1906-1914 yılları arasında Rusya siyasetinde kadın ve basın konularından sorumlu olarak etkin bir yer edinmiştir. Rus basınının önemli yayınları olan “Russkiye Vedomosti”(Rusya'dan Haberler) gazetesinde, “Vestnik Evropyı” (Avrupa Haberleri) ve “Russkaya mıysl” (Rus Düşüncesi) dergilerinde muhabir olarak çalışmıştır. 1917 Ekim Devrimi'ne karşı çıkışları olan Ariadna, 1918 yılından itibaren İngiliz vatandaşı olan eşiyle birlikte İngiltere, Fransa ve Amerika'da yaşamıştır. Gazeteciliğin yanı sıra şair A.S. Puşkin'in (1799-1837) yaşamını iki ciltlik çalışmasında kaleme alır, iki roman ve aralarında *Eski Türkiye ve Genç Türkler. İstanbul'da Bir Yıl* adlı ve anılarından oluşan eserlerin yazarıdır. Çalışmamızda Rusya'da az araştırılmış olan, ülkemizde ise tanınmayan bu yazarın yedi bölüm ve dört söyleşi tarzında yayımlanmış olan *Eski Türkiye ve Genç Türkler* adını taşıyan anılarını tarihsel olaylar bağlamında yazımsal ve kültürel yönleriyle incelenmesi amaçlanmaktadır. Tıyrkova, gelişmekte olan toplumsal değişimlerin arka planında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucusu İbrahim Temo (1865-18845), yazar, siyasetçi, akademisyen ve öğretmen Halide Edip Adıvar (1884-1964) ve yazar ve diplomat Ahmet Hikmet Müftüoğlu (1870 -1927) ile yaptığı görüşmelere

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, E-mail: eminar@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1272-229X, İstanbul, Türkiye.

anılarında yer vererek Türk siyasetçileri, aydınları, yazarları evrensel kültür hafızasına taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Ariadna Tıyrkova Williams, İstanbul hatıraları, kültür, hafıza, tarihse-kültürel yaklaşım*

ABSTRACT

In this study, **Old Turkey and Young Turks: A Year in Istanbul (Staraya Turtsiya i mladoturki: god v Konstantinopole)** written by Ariadna Tıyrkova Williams (1869-1962), one of the writers of the Russian immigrant generation, will be analysed. *A Year in Istanbul (Staraya Turtsiya i mladoturki: god v Konstantinopole)* by Ariadna Tıyrkova Williams (1869-1962), a writer of the Russian emigrant generation. A. Tıyrkova came to Istanbul in 1911 on the assignment of her husband Harold Williams, a correspondent for the MorningPost newspaper in London, and stayed there for a year. Tyrkova, who had liberal views, took an active place in Russian politics between 1906-1914 as responsible for women and press issues. She worked as a correspondent for the newspaper "Russkiye Vedomosti" (News from Russia), "Vestnik Evropiy" (European News) and "Russkaya mıysl" (Russian Thought), which are important publications of the Russian press. Ariadna, who opposed the 1917 October Revolution, lived in England, France and America with her husband, a British citizen, from 1918. In addition to her work as a journalist, she wrote a two-volume study of the life of the poet A.S. Pushkin (1799-1837), two novels and a number of memoirs, including *Old Turkey and Young Turks*. He is the author of two novels and a collection of memoirs, including *A Year in Istanbul*. In our study, it is aimed to analyse the memoirs of this author, who is little researched in Russia and unknown in our country, published in seven chapters and four interviews, titled *Old Turkey and Young Turks*, in the context of historical events from literary and cultural aspects. Tıyrkova brings Turkish politicians, intellectuals and writers into the universal cultural memory through her interviews with İbrahim Temo (1865-18-845), the founder of the Committee of Union and Progress, Halide Edip Adıvar (1884-1964), a writer, politician, academic and teacher, and Ahmet Hikmet Müftüoğlu (1870-1927), a writer and diplomat, who were in the background of the developing social changes.

Keywords: *Ariadna Tıyrkova Williams, memories of Istanbul, culture, memory, cultural- historical approach*

GİRİŞ

Edebi türler arasında en yaygın türlerden biri hatıra (anı) türüdür. Bu türde yazılan eserlerin çoğu değişik alanlara uzanabildiklerinden dolayı, anılara belli bir sınır çizme olasılığı neredeyse imkansızdır. Anılarını kaleme alan yazar hem tarihe dokunup anlatır, hem de coğrafya, ekonomi, toplumsal olayları da yan yana getirir ve kurguladığı eser ortaya çıkar. Anılar tarihi gerçekleri açıklamamış olsa da tarihsel olayların incelenmesine ışık tutar, yardımcı olurlar. Böylece anı türünün işlevsel amacı doğrudan hafızayla, geniş çapta kültürle, kültürlerarası iletişimle ilintili olduğu da söylenebilir.

Edebiyat kuramcısı Yu. M. Lotman'a göre "kültür bir hafızadır. Bu nedenle o daima tarihle bağlantılıdır, daima insanın ahlaki, entelektüel, manevi yaşamının sürekliliğini

temsil eder <...> kültür doğası gereği tarihseldir. O, en güncel durumdayken de geçmişle <...> ve geleceğe yönelik tahminlerle de ilintilidir <...> kültür ölümsüz ve evrenseldir".¹
A. Tıyrkova'nın yaşamı ve anıları **Lotman'ın bu görüşü bağlamında incelenmiştir.**

A. Tıyrkova'nın Gazeteci ve Siyasi Yönleri

Gazeteci ve siyasetçi yönleriyle de tanınan Rus göçmen kuşağı yazarlarından Ariadna Tıyrkova Williams (1869-1962) kaleme aldığı birçok eserinde anılarına yer vermiş olmasına rağmen, en az araştırılan yönü, anılarıdır. Tıyrkova, **To, çego bol'se ne budet** (Bu, bir daha olmayacaktır), **Na putyah k svobode** (Özgürlük yollarında), **Staraya Turtsiya i mladoturki. God v Konstantinopole** (Eski Türkiye ve Genç Türkler. İstanbul'da Bir Yıl) başlıklı anıların yazarıdır. Tıyrkova, son yıllarda Rusya'da Rusların milli şairi olan A.S. Puşkin'in (1799-1837) yaşamını anlatan iki ciltlik çalışmasıyla (kitap 2010 yılında basıldı) gündeme gelmiştir.

Yaşamının büyük bir kısmını İngiltere ve Amerika olmak üzere yurtdışında geçiren yazar, 1869 yılında Peterburg'da doğdu. Ariadna Tıyrkova, Novgorod'da soy kütüğü XV. yüzyıla dayanan, varlıklı bir alenin yedi çocuğundan biridir. Çocukluğunda yazar ve şair N.A. Nekrasov'un (1821-1878) eserlerine büyük ilgi duyan Ariadna, özellikle de sürgüne gönderilen eşlerinin arkasından gönüllü olarak Sibiryaya giden soylu Rus kadınların² anısına yazılmış olan (Russkiye jenşçiny, 1871) poemasından çok etkilendiği bilinir.³

Uzun ve oldukça ilginç olduğu kadar, dramatik süreçler içeren yaşamında, A. Tıyrkova'nın ülkesinde yaşadığı yıllarda (1920'ye kadar), Rusya'da olduğu gibi, ülkemizde de dramatik ve çalkantılı olaylar yaşanmaktadır.

Gençlik yıllarında, dönemin keskin rüzgarları, toplumsal yaşamda gerçekleşen ani değişim ve dalgalanmalar, genç kadının daha radikal düşüncelere kapılmasına neden olur. Soylu ve varlıklı ailelerin kızlarının devam ettiği lisede eğitim gören Ariadna'nın en yakın sınıf arkadaşları arasında Vladimir Lenin'in (1870-1924) gelecekteki eşi olacak Nadejda Krupskaya (1869-1939) yer almaktadır.

Çar II. Aleksandr'a (1818-1881) karşı düzenlenen suikastta erkek kardeşinin de yer almış olması ve bundan dolayı Sibiryada sürgün cezası alan kardeşinin bu eylemlerinden dolayı, Ariadna eğitim gördüğü liseden atılır. 1888 yılında lise eğitimini dışarıdan verdiği sınavlarla tamamlar ve Peterburg'da Kadınlar İçin Yüksek Kurslar'a (Vyssşie jenskiye kursiy) kayıt yaptırır. Aynı yıl içerisinde mühendis Alfred Borman'la evlenir. Kısa süren bu evliliğinden iki çocuğu olur. Çocuklarının ve kendisinin geçimini sağlamak amacıyla Fransızcadan kitap çevirisi denemeleri olsa da, bu alanda ilk gazetecilik yazıları konusunda daha başarılı olur. Gazeteciliğe, "Peterburgskie pisma" (Peterburg Mektupları) denemeleriyle *Severnıy kray* (Kuzey Bölge), *Yaroslavl* ve *Pridneprovskiy kray* (Dnepr Çevresi), *Yekaterinoslav* gazetelerinde A. Vergejskiy takma adıyla başlar.

¹ Yu.M. Lotman, Besedıy o russkoy kultury 2011, s. 8-9.

² Ayrıntılı bilgi için bkz.: Günör, Tuğba (2018). A.S.Puşkin'in Şiirlerinde Prenses Mariya Nikolayevna (Rayevskaya) Volkonskaya, *Sosyal Bilimlerde Güncel Tartışmalar, İnsan Çalışmaları* 1, editörler Zeynel Karacagil, Efe Can Anar, Ankara, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, s. 881-888.

³ Ariadna Tıyrkova Williams, Puşkin, JİZN ZAMEÇATELNIYH LYUDEY; Moskva, Molodaya Gvardiya, 2010, s. 8.

Tıyrkova, taşra gazetelerine skeçler, kitap tanıtımları, eseler, daha sonra hikayeler göndererek tecrübe edinir.⁴ Siyasetçi kimliğinin oluşması gazetelerde çalışırken tanıştığı Dmitriy İvanoviç Şahovskiy sayesinde olur. *Severnıy kray* gazetesinin editörü olan Knez D. Şahovskiy, kısa süre sonra Kadet (Anayasal Demokrat, 1905-1917) Partisi'nin kurucuları arasında yer alır. Yine bu yıllarda yazar D. N. Mamin- Sibiryak ile tanışır. Tıyrkova ilk başta Marksist partilerin kurucu ve üyelerinden etkilenir gibi olur, daha sonra "...bu dogmanın içine kendini atan kişiler, onu gerçek olarak kabul ettiler," açıklaması yaparken, "onlar hayatı tanıımıyordu ve bilmeleri gerektiğini de hiç düşünmediler"⁵ sonucuna varır.

Tıyrkova, D.İ. Şahovskiy ve E.D. Kuskova ile birlikte Rusya'da liberalizmin temsil eden Kadet Partisi'nin temelini oluşturan iki birlikten biri olan Osvojojdeniye Birliği'nde (diğeri Zemstvo Üyesi Anayasacılar Birliği)⁶ oldukça önemli görevler üstlenir. Bu görevleri nedeniyle yurtdışına, Finlandiya'ya gider. Rusya'da dağıtımı yasak olan "Osvojojdeniye" (Özgürlük) dergisinin yasa dışı taşımacılığını yaptığından 1903 yılında 3 ay tutuklu kalır. 1904 yılında Almanya'ya gider ve bir süre burada kalır. Stuttgart'ta daha sonra ikinci evliliğini yapacak olan hayat arkadaşı, İngiliz gazetesi The Times'ın Yeni Zelandalı (bazı kaynaklarda Avustralya olarak geçer) muhabiri Harold Wetmore Williams (1876-1928) ile tanışır. Bir buçuk yıl Stuttgart'ta kaldıktan sonra, ülkesine döner ve Kadet Partisi'nin merkez yönetiminde yer alır.⁷

Gazeteci H. Williams, 58 dil bilen bir polyglottur. Rusçaya olan ilgisi L.N. Tolstoy'un hayran kaldığı romanı **Anna Karenina**'dan kaynaklanır. Tolstoy'un Hristiyanlık konusunda dönüşümünü benimseyen Williams, kötülüğe karşı direnmeme görüşlerinin destekleyicisidir. Bu görüşlerini ve Ariadna Tıyrkova'ya duyduğu ilgi onu Rusya'ya götürür. Diğer yandan ise Williams'ın Rusya'daki İngiliz büyükelçisiyle yakın temasları olduğu ve I. Dünya Savaşı öncesi Rusya'da bulunan çok sayıda İngiliz istihbaratı adına çalışanlardan biri olduğu konusunda da bilgiler mevcuttur.⁸

Siyasete atılmadan önce Adriana, Peterburg'da faaliyette bulunan edebiyat derneklerinin ve edebiyat gecelerinin en sıkı takipçisi ve katılımcısı olur. Katıldığı toplantılarda M. Gorki, L. Andreyev, N. Bryusov, Nadejda Teffi gibi yazar ve şairlerle tanışır. 1917 Devrimine kadar Kadet üst yönetiminde yer alan tek kadındır. Bu dönem içerisinde Peterburg Kent Meclisine seçilir. *Rus, Söz* (Reç), *Borsa'dan Haberler* (*Birjevıye vedomosti*) gibi Peterburg'un önde gelen gazetelerine Meclisteki toplantılara ilişkin önemli yazılar gönderir. 1912-1913 yıllarında Tıyrkova, editörlüğünü yaptığı *Rus Sohbetleri* (*Russkaya Molva*) gazetesine şair Aleksandr Blok'u Edebiyat sayfalarından sorumlu olmak üzere davet eder. Bu dönemde kendisinin de belirttiği gibi evindeki toplantılara "Mayakovskiy hariç başkent'in tüm edebiyat çehresi" bir araya gelirdi.⁹

⁴ A.Tıyrkova- Williams, a.g.e., s. 10.

⁵ A.g.e., Puşkin, s.11.

⁶ Bu parti konusunda bilgi için bkz.: Ülkü Çalışkan, KADET PARTİSİ'NDE (ANAYASAL DEMOKRAT PARTİSİ) İKİ FARKLI MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI, *Türkiyat Mecmuası*, c. 26/2, 2016, 133-153.

⁷ İ.V. Tunkina, Bolşaya rossiyaskaya entsiklopediya https://old.bigenc.ru/domestic_history/text/4212578 (07-09-2023)

⁸ [https://russkiymir.ru/fund/projects/kultura/raboty/articles/150592/\(11.12.2023\)](https://russkiymir.ru/fund/projects/kultura/raboty/articles/150592/(11.12.2023))

⁹ A.Tıyrkova,Puşkin, a.g.e., s. 15.

A. Tıyrkova'nın Eski Türkiye ve Genç Türkler. İstanbul'da Bir Yıl (Staraya Tyrtsiya i mladoturki. God v Konstantinopole.) Adlı Anıları

Ekim Devrimi öncesi Tıyrkova iki roman (**Jiznenny put-** Yaşam Yolu, (**Dobıyça -** Erişilen), bir hikaye derlemesi ve **Anna Pavlovna Filosofova i yeyo vremya** (Anna Pavlovna Filosofova ve Zamanı) başlıklı eserlerinin yanısıra **Eski Türkiye ve Genç Türkler. İstanbul'da Bir Yıl** (Staraya Tyrtsiya i mladoturki. God v Konstantinopole.) adlı çalışmasını kaleme alır. Çalışmasının **Önsöz**'ünde de belirttiği gibi, Türkiye'ye dair izlenimleri, "1911 yılının sonbaharından 1912 yılının sonbaharına kadar", aralarında *Söz* gazetesinin de yer aldığı, çeşitli gazetelerde bölümler halinde yayımlar. Dört yıl sonra da bu anılarını bir araya getirip adını belirtmiş olduğumuz kitaba dönüştürür.

Ariadna eşi, *MorningPost* gazetesi muhabiri olan H. Williams'ın işi nedeniyle Türkiye'yi ziyaret eder ve burada kaldığı bir yıl boyunca hem bir bütün olarak ülke ve İstanbul, hem de ilgisini çeken yerli siyasetçi ve yazarlar, aydınlar konusunda önemli bilgiler edinir.

Anı kitabının önsözünde yazar, Türkiye'deki toplumsal yaşama kısaca değinmekte ve anlatmış olduğu yıllarda ülkenin İtalya ile savaş içinde olduğunu açıklar. Savaşa hazırlıksız yakalanan Türkiye, sonuç olarak Afrika kıtasındaki toprakları kaybetmiş olur. "Osmanlı İmparatorluğu'nun günlerinin sayılıdır. Balkan savaşı ise dağılma sürecini tetikledi,"¹⁰ ifadelerini kullanan yazar, bu konuda görüşünü belirtmiş olur. Ayrıca, güç ve etkisini kaybetmekte olan imparatorluğu, onu korumakta olan Almanya'nın destekleri de yeterli olamayacağı görüşünü öne sürmektedir.

I. Dünya Savaşı öncesi Türkiye'yi ziyaret eden Tıyrkova, kitabının **Önsöz**'ünde yapmış olduğu açıklamalarla söz konusu dönemde kendisinin de açıkladığı gibi hem Doğu Avrupa, hem de Rus aydınlarının Osmanlı Devletine karşı sergiledikleri tavrı net olarak ortaya koymaktadır:

"Güneydeki bozkırlar, Kırım ve Kafkaslar üzerindeki yüzlerce yıla dayanan rekabet, Karadeniz havzası, boğazlar ve serbest geçiş için verilen son bir mücadele ile sona ermektedir".¹¹

Çanakkale Boğazının kapalı olmasından ötürü Rus buğdayıyla yüklenmiş Boğaz'da ve Altın Boynuz'un sularında beklemekte olan yüzlerce gemiyi gördükten sonra Ariadna, bu ziyareti yapmadan önce boğazların önemini bu denli önemli olduğunu düşünmediğini de itiraf eder. Böylece, güncelliğini hala kaybetmemiş olan önemli bir noktaya işaret etmekte olduğunu görürüz.

Yine **Önsöz**'de Tıyrkova Türk halkına karşı beslediği "sempati ve saygıyı" açıklar. "İstanbul sakinlerinin efendiliği, Türk köylüsünün güven veren yakınlığı, ataerkil düzenlerinin kutsal dokunulmazlığı"¹² yazarda bir yandan olumlu etki yaratırken, diğer yandan da iktidarda olanlarla, bürokrat ve memurlarla kıyaslama olanağı verir. Bu kıyaslama daha güçlü olan sınıfın zafiyetlerini ortaya çıkarır.

¹⁰ Ariadna Tıyrkova, Staraya Turtsiya i mladoturki. God v Kondtantinopole, Petrograd, 1916, s. V.

¹¹ A. Tıyrkova, Staraya Turtsiya, s. VI.

¹² A.g.e., s.VI.

Lotman'ın deyişiyile kültür “daima bir yandan belirli miktarda aktarılan metinlerden oluşur (“kültür bir hafızadır” sözünü hatırlayalım, E.İ.), diğer yandan ise aktarılan (miras olarak, E.İ.) simgelerden oluşmaktadır. Değişmeyen bir kural olarak, onlar asırların derinliğinden kendi anlamlarını değiştirerek gelir ve kültürün gelecekteki durumlarına aktarılır”.¹³

Tıyrkova, Türkiye’de gelişmekte olan yenilikçi hareketin simgesini Genç Türkler olarak söz ettiği Jön Türkler cemiyetinde görür. Yine Tıyrkova'nın deyişiyile “Abdülhamid zulmüyle” mücadele etmek ve Osmanlı Devleti'nin çöküşünü engellemek amacıyla 1889 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane öğrencisi İbrahim Temo 'nun girişimleri ile İstanbul'da beş Askerî Tıbbiye öğrencisinden oluşan İttihat-ı Osmanî Cemiyet kurulur.¹⁴ 1895 yılında Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak ad değiştiren örgütün üyeleri, gerçekleştirdikleri birkaç eylem sonrası sürgünle cezalandırılırlar, bir bölümü ise yurt dışına kaçmak zorunda kaldılar. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 yılında II. Meşrutiyet'in (Hürriyet'i) Manastır'da ilan edilışinden sonra, II. Abdülhamid de durumu kabullenmiş olur ve Kanun-i Esasi'yi yürürlüğe koyduğunu ilan eder.¹⁵ Böylece İttihat ve Terakki Cemiyeti, yaklaşık 20 yıl süren gizli yeraltı faaliyetlerinin ardından, kamuoyu nezdinde büyük bir saygınlığa sahip olarak ve ülkenin en önemli siyasal gücü kimliğiyle ortaya çıkar.

Tıyrkova'nın ülkeyi ziyaret ettiği 1909 yılında İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisi, fiili iktidar merkezî halindeydi. Genç Türklerle ilgili görüşlerini paylaşan yazar, onları Rusya'da kendisinin de mensubu olduğu liberal kanadı temsil eden siyasetçilerle karşılaştırır. Anılarını aktardığı çalışmasının önsözünde Türk aydınları ile Rus aydınları arasında benzerlikleri yakalamaya çalışırken şu sözlere yer verir:

*“Öğrenci İbrahim ve Halide Hanım tek başına kalmış değiller. Tıpkı onlara benzeyen kişiler, eskimeye yüz tutmuş halifelüğün yıkıntıları üzerine yeni bir devlet kurmalıdırlar; burada büyük devletçiliğin yükü altında zorlanmış olan ve nihayet özgürlüğüne kavuşmuş olan Türk halkı, kendi benliğini ortaya çıkaracaktır “.*¹⁶

Yazar aydınların yanı sıra, sıradan halkı da yakından tanıma fırsatı bulduğunu anlatırken Türklerde yakalığı özelliklerinin “çoğu kendisinde hem sevimlilik hem de saygı uyandırdığını” vurgular.¹⁷

¹³ Yu.M. Lotman, a.g.e., s. 8.

¹⁴ Fransa'da Genç Türkler Jön Türkler olarak adlandırılır ve tarihe bu adla yer anılmaktadırlar. Osmanlı Devleti içinde 19. yüzyılın ikinci yarısında Meşrutî bir temele dayalı bir sistem kurmak, Kanun-i Esasi ilanı ile da serbest seçimlere gitmek ve böylece oluşturulacak meclise, ülke geleceğini teslim etmek gibi fikirlerle yola çıkan, hedef olarak batı örnekliğini seçen Osmanlı aydınlarının ortak adıdır. Bilgi için bkz.: Yrd. Doç. Dr. Durdu Mehmet BURAK ‘‘OSMANLI DEVLETİNDE JÖN TÜRK HAREKETİNİN BAŞLAMASI VE ETKİLERİ’’<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/114174> (02.11.2023)

¹⁵ <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ittihat-ve-terakki-cemiyeti-firkasi/>(14.10.2023).

¹⁶ A.Tıyrkova, a.g.e., s. 18.

¹⁷ A.y.

İstanbul'dan ayrılışının altıncı yılında anılarında bir itirafta bulunur: "İstanbul'un saygın duruşunu, şehir kenarlarındaki Anadolu köylerinde ataerkil dokunulmazlığını koruyan Türk köylülerin güven veren samimiyeti beğeniyordum".¹⁸

"Türk Kalabalığı" adını taşıyan anı kitabının birinci bölümünde yazar yine "yol", "göç" simgelerine anlam katarak savaştan dolayı doğdukları toprakları terk etmek zorunda kalan göçmenlerin trajik kaçışlarını kaleme alır. Tıyrkova'nın Avrupa'dan İstanbul'a yaptığı yolculuk esnasında Belgrad ve Sofya tren istasyonlarında gördüğü aileler, "kıyafetinden üst sınıftan olduğu anlaşılan, beyaz zarif elli hanım", "güzel ve akıllı bir yüz ifadesi olan, siyah uzun gözleri korku dolu olan on yaşlarındaki çocuk", babası "ipekten oda kıyafetleriyle"¹⁹ yola çıkan bu aile ve binlerce kişi cephede savaşmakta olan orduya katılmak istemedikleri için İstanbul'a kaçıyorlardı. Kendisinin de itiraf ettiği gibi yazar, "doğdukları yuvalarından kovulan bu Müslümanları garip bir suçluluk duygusuyla izlemektedir"²⁰. Yollara dökülen bu insanların dramından "tüm Avrupa topluluğunu" sorumlu tutar, bu duruma sebebiyet veren "İtalya'nın haydutça saldırılarını" kınamaktadır ve bu sorunu "Hristiyan kültürü çatısı altında birleşenlerin kara lekesi"²¹ olarak gördüğünü belirtmektedir.

Uzun süren tren yolculuğundan sonra İstanbul'a ulaşan yazar, burada sokaklarda satılan Türkçe, Ermenice, Fransızca gazete çeşitliliğinden etkilendiği gibi, gazete satanların "bağırma çağırımlarına ve hilekârlığına"²² da şaşırıp kalır. Gelecekte Rusya'nın tanınan gazetelerinde muhabir olarak çalışacak olan yazarın Türkiye'de gazetecilik işine ilgi duymuş olması da anlaşılabilir bir durumdur. Bu nedenle de burada "gazetelerin kapatıldığı ve onlara el koyulduğu" konusunu daha da irdeleyerek "editörlerin askeri mahkemelerde yargılandığını"²³ dile getirir. Bu bağlamda verdiği olumsuz örneklerle kendi ülkesindeki gazete camiasına gönderme yapmaktadır. Örneğin, Savunma Bakanı'nın "Matbuat" gazetesi editörü olan mebus Lütfi Fikri beyi²⁴ tutuklama kararı çıkarma olayını yazar çok yakından izler. Ayrıntılı bir biçimde Lütfi beyin bu emirlere uymayıp meclise gittiğini, durumu mebuslarla paylaştığını ve bakanın bu tutumundan rahatsız olan mebusların bakandan açıklama talep ettiklerini de ekler notlarına. Mekteb-i Mülkiyye'den mezun olduktan sonra, Paris Hukuk Fakültesi ve Sciences Politiques'in Section Diplomatique kısmında eğitim gören²⁵ Lütfi Fikri bey, Meclis-i Mebusan'da yaptığı muhalefet neticesinde, ülkemizde parlamento muhalefeti geleneğinin oluşmasında oldukça büyük bir etkisi olmuştur. Yazar ayrıca "Lütfi Fikri beyin yasaklanmış olan gazetesini başka bir adla çıkartmaya devam ettiği <... > aynen bizde 1905-6 yıllarda olduğu gibi" sonucuna varır.

Adeta bir ressamın ustalığıyla betimler Tıyrkova İstanbul'da Boğaz kıyısından Avrupa yakasına uzanan dar sokaklarını. Bu sokaklardan dolaşırken karşılaştığı renkli manzaraları da aktarır anılarına:

¹⁸ A.y.

¹⁹ A.g.e., s. 2.

²⁰ A.y.

²¹ A.y.

²² A.y.

²³ A.g.e., s.12.

²⁴ Tam adı Ömer Lütfi Fikri'dir (1872-1934). Bilgi için bkz.: <https://islamansiklopedisi.org.tr/lutfi-fikri> (10.09.2023)

²⁵ A.y.

“<... >Burası kalabalıktan dolup taşmaktadır. Türkler, Ermeniler, Rumlar, Arnavutlar, Museviler, kimler yok ki burada. Eski kıyafetler göz alıcı renklerde dir ...tek renkli pardösü giymiş, yüzlerinde siyah peçeleri olan Türk hanımlar ve Avrupalı kadınlar <...>, mükemmel altın nakışlı kıyafetleri olan Karadağlı uşaklar, yaylı arabalar, süvariler, bisikletler”.²⁶

Anı kitabının bu bölümünde yazar yine Boğaz boyunca uzanan caddeyi ve üzerindeki padişah sarayını, Mebusan Meclisi’ni ve caddenin her iki tarafında da yer alan kahvehaneleri ve eğlence yerlerini dikkatlice anlatır.

Tıyrkova’nın bu anılarında kullanış olduğu “deniz gemileri”, “yolculuk”, “tezgah”, “tren”, “tren istasyonları”, “gazete”(mektup), “kıyafetler”, “yaylı arabalar” ve çözümlenmesi daha zor olan “mahkeme” gibi simgeler, aslında, asırlar boyunca insanlığın gelişmekte olan kültürel varlıklarında yer almaktaydı. Zamanla dış çehreleri değişime uğramıştır. İkidem altıncı bölüme kadar yazarın bu bölümlere verdiği başlıklardan da anlaşıldığı üzere daha çok ülkenin siyaset ve ekonomiyle ilgi izlenimlere yer verdiği anlaşılır.

Yedinci, “Sonuç Yerine” başlıklı bölümde yazarın yine okura sembolik anlam yüklediği dört alt başlık sunmakta olduğunu görüyoruz. Sırayla bu başlıklar şu şekilde adlandırılmıştır: “Küçük Dokumacı kızlar” (Tkaçihı), “Halkçı Öğrenci”(Student narodnik), “Halide Hanım”, “Türk Öykü Yazarı” (Turetskiy belletrist).

“Küçük Dokumacı kızlar” (Tkaçihı) yazısının başlığından da anlaşıldığı üzere Tıyrkova’nın bu bölümde, İstanbul çevresinde ziyaret ettiği halı dokuma atölyelerinden izlenimlerini anlatır. Halıların renkleri ve güzelliğinden ziyade yazar, küçük Türk kızlarının ve genç Rum kızlarının halı tezgâhlarındaki ağır çalışma sürecini öne sürer ve sabahın erken saatlerinden karanlık çökene kadar bu gencecik bedenler “tezgâhın önünde daracık, uzun bir bank üzerinde oturup eski Fars motifli halılar dokumakta”²⁷ olduklarını belirtir.

Yedinci bölümde “Halkçı Öğrenci” (Student narodnik)” alt başlığı altında yazar, Albdülhamid’nin uyguladığı politikasına karşı gelen, ilk muhalefet grubunu örgütleyen İbrahim Temo’yu daha ayrıntılı bir biçimde betimler. Genç tıbbiye öğrencisi Temo’yu yeni ortaya çıkan entelektüellerin simgesi olarak gösterir.

Halide Edip Adıvar’ı (1884-1964) da yakından tanıyan Tıyrkova, “Halide Hanım” başlıklı denemede, İstanbul’da 1911 yılının sonbaharında ülkede ilk kez açılan kız mektebinde öğretmen Halide hanıma yaptığı ziyareti anlatır. Anılarında da belirttiği gibi 16 Kasım 1911 yılında ziyaret ettiği okulda Halide Edip’in verdiği Tarih dersine konuk olarak katılır. Tıyrkova yazısında Halide Adıvar’ın öğretirken nelere dikkat edilmesi gerektiği konusundaki düşüncelerini de açıklar:

“Milli karakterimizi yeniden eğitmemiz gerekmektedir. Bunu tarihten, edebiyattan aldığımız örneklerle yapılmalıdır; bizim halk olarak eksiğimiz olan da budur. Özellikle bir zamanlar erdem olan nitelikleri dile getirmeye

²⁶ A.y.

²⁷ A.g.e., s. 107.

çabalamaktayım, ancak günümüzde bunlar eskidiler, taş kesildiler ve milli eksliğimiz oldular" ²⁸.

İstanbul'dan kaçışını ve Anadolu'da Milli mücadeleye nasıl katıldığını anlatırken ondan "çok önemli bir yazar ve cesur bir vatansever"²⁹ olarak söz eder. Kendisi de bir siyasetçi olan Tıyrkova, Halide Edip Adıvar'ın siyasi yönüyle ilgilenir ve bu bağlamda Türkiye'de ilk kadın olduğunu vurgular. Halide hanımı, eğitilmiş Türk kadınının simgesi olarak gösterir.

Yazar ve diplomat Ahmet Hikmet Müftüoğlu³⁰ (1870 - 1927) ile yaptığı görüşmelerine Tıyrkova, "Bir Türk Düzyazı Yazarı" (Turetskiy belletrist) adlı alt başlığıyla adı geçen anılarında yer vermiştir. Ahmet Hikmet bey, Galatasaray Lisesi'nde okurken Voltaire, Pierre Loti, Maupassant gibi Fransız yazarlarını okuyarak Batı edebiyatını yakından tanıma fırsatını elde etmiştir. Bu nedenle Tıyrkova Türk edebiyatında yeni bir ekol açan ülkenin genç yazarları arasında Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nu da görmektedir. Tıyrkova'nın sözleriyle yazarın ilk olarak şiirleri daha sonraki dönemde yazdığı "roman ve hikayeleri Milli ruhu yansıtan, gerçekçiliğin simgesidir".³¹

Sonuç Yerine

Lotman'ın kültüre ilişkin değerlendirmeleri bağlamında, kültür ve iletişim, kültürlerarası iletişim söz konusu olduğunda "büyük bir yolculuktan" söz edildiğinden farkında olmayabiliriz. Bir başka deyişle burada ima edilen, "yolculuk binlerce yıla tekabül eder", devletleri ve de "tarihin sınırlarını aşan, bizleri ortak bir kültüre, insanlığın evrensel kültürüne dahil eden yolculuktur".³²

A. Tıyrkova'nın dönemin Türkiye'sinde ve İstanbul'da gelişmekte olan toplumsal değişimlerin arka planında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucusu İbrahim Temo, yazar, siyasetçi, akademisyen ve öğretmen Halide Edip Adıvar ve yazar ve diplomat Ahmet Hikmet Müftüoğlu ile yaptığı görüşmelere yer vererek Türk siyasetçileri, aydınları, yazarları ortak kültür hafızasına taşımaktadır.

²⁸ A.g.e., s. 165-166.

²⁹ A.g.e., s. 165.

³⁰ 1893'ten sonra şiiri geri plana atarak *Hazîne-i Fünun* ve *Servet-i Fünun* gibi dergilerde farklı konularda yazılar yazmaya başlayan Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun edebî hayatını iki dönemde incelemek mümkündür. 1908'e kadar *Servet-i Fünun* edebiyatının etkisi altında kalırken 1908'den sonra Millî edebiyatın etkisindedir. Bkz. H. Tuncer "Servet -i Fünun Edebiyatı, İzmir, 1998, s. 269; <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ahmet-hikmet-muftuoglu#:~:text=1893> (16.09.2023).

³¹ A. Tıyrkova, a.g.e., s. 80.

³² Yu.M. Lotman, a.g.e., s. 8.

(Resim1). Ariadna Tıyrkova Williams, 1901.

Kaynakça

Çalışkan, Ülkü (2016). KADET PARTİSİ'NDE (ANAYASAL DEMOKRAT PARTİSİ) İKİ FARKLI MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI, *Türkiyat Mecmuası*, c. 26/2, 133-153.

Günör, Tuğba (2018). A.S. Puşkin'in Şiirlerinde Prenses Mariya Nikolayevna (Rayevskaya) Volkonskaya, *Sosyal Bilimlerde Güncel Tartışmalar, İnsan Çalışmaları 1*, editörler Zeynel Karacagil, Efe Can Anar, Ankara, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, s. 881-888.

Lotman, Yu. M. (2011) *Besedy o russkoy kulturuy* Sankt -Peterburg, İskusstvo-SPB.

Tıyrkova Williams, Ariadna (2010). *Puşkin, JİZN ZAMEÇATELNIYH LYUDEY*, Moskva, Molodaya Gvardiya.

Tıyrkova, Ariadna (1916). *Staraya Turtsiya i mladoturki. God v Kondtantinopole*, Petrograd.

Tuncer, H. (1998). *Servet -i Fünun Edebiyatı*, Akademi Kitabevi, İzmir.

E-kaynaklar

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ittihat-ve-terakki-cemiyeti-firkasi/>(14.10.2023).

<https://islamansiklopedisi.org.tr/lutfi-fikri> (10.09.2023).

<https://ruskiymir.ru/fund/projects/kultura/raboty/articles/150592/>(11.12.2023).

<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ahmet-hikmet-muftuoglu#:~:text=1893>
(16.09.2023).

Tunkina, İ. V. Bolşaya rossiyskaya entsiklopediya.

https://old.bigenc.ru/domestic_history/text/4212578 (07.09.2023).

Yrd. Doç. Dr. Durdu Mehmet BURAK "OSMANLI DEVLETİ'NDE JÖN TÜRK HAREKETİNİN BAŞLAMASI VE ETKİLERİ"
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/114174> (02.11.2023).

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.16.11>

Volume

2023 p. 175-192

“DİJİTAL YERLİ VE DİJİTAL GÖÇMEN” AİLE BİREYLERİNİN SOSYAL MEDYA KULLANIM FARKLARI*

DIFFERENCES IN SOCIAL MEDIA USAGE BETWEEN “DIGITAL NATIVE AND DIGITAL IMMIGRANT” FAMILY MEMBERS

Hasan SARI*

Dicle Lorin YÜKSEL**

ÖZ

Dijital çağın başlamasıyla gündelik hayata dair değişimler yaşanmasına karşın temel insani ihtiyaçlar aynı kalmıştır. Bu ihtiyaçlardan özellikle sosyalleşme gençlerin yaşamında vazgeçilmez önemdedir. Bu gerekçeyle üretilen sosyal medya platformlarından her birinin işlevleri farklı da olsa insanların pek çoğu bunlardan en azından birini kullanır hale gelmiştir. Günümüzde evden çıkmadan da sosyalleşmenin mümkün hale gelmesi, “öz kimlik” ve “sosyal kimlik” kavramlarından başka “dijital kimlik” kavramının konuşulmasına neden olmaktadır. Dijital kimliğin, sosyal kimliğimizle ve aile yaşantımızla olan etkileşimi bu araştırmanın konusunu kapsamaktadır. Sosyal medya ile oluşan “ben” algımız, kültürü dijital arkadaşlıklar aracılığıyla etkileyebilmektedir. Normal bir sosyal çevrede olduğu gibi siber dünyada da tasvip edilmeyen insanların varlığı ve bu kişilerin bilgisayar ekranları aracılığıyla niyetlerini gizleyerek düşüncelerimize sızabiliyor oluşu, ebeveynleri tedirgin etmektedir. Bazı ailelerde sosyal medya kullanım farkları, “dijital yerli” çocuklarıyla onların arasında adeta uçurum açmış görünmektedir. Bu çalışmada sağlıklı bir aile ve kişilik oluştururken kuşakların konuya bakış farkının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Katılımcıların aileden bireyler olması bir avantaj olarak görülmüş, kar topu tekniği kullanılarak aile bireyleri ile

* Bu makalede, Hasan Sarı danışmanlığında Dicle Lorin Yüksel tarafından hazırlanan “Dijital Kimliğim, Ailem ve Ben” adlı tebliğ metninden yararlanılmıştır. Tebliğ, 2021 yılında ortaöğretim öğrencilerinin ve velilerinin katılımcı olduğu Antalya/I. Kuşaklar Arası Etkileşim Sempozyumu’nda sunulmuştur.

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, E-mail: hasanalperen0133@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6355-4516, Konya, Türkiye.

** Öğrenci, Hatay Karlısu Sosyal Bilimler Lisesi, E-mail: diclelorinyuksel@gmail.com, ORCID: 0009-0006-4366-4810, Hatay, Türkiye.

görüşmeler yapılmıştır. Dijital kimlik oluşturmının gençler için önemli olmasına karşın internet ortamında birtakım sınırlar konmasının aile bireyleri arasında yaşattığı gerginliklere de dikkat çekilmiştir. Nitel yöntem temelinde “durum çalışması” deseni kullanılan araştırmada konuyla ilgili şimdiye kadar yazılmış metinlerden de yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Aile, Dijital Yerli, Dijital Göçmen, Sosyal Medya, Kimlik*

ABSTRACT

While there have been changes in daily life with the onset of the digital age, basic human needs, especially socialization, have remained the same. Many people have come to use one of the social media platforms. It has even become possible to socialize without leaving home. This causes the concept of "digital identity" to be discussed. The interaction of digital identity with our social identity and family life covers the subject of this research. Our perception of "me" formed through social media can affect our culture. Just like in a normal social environment, the presence of malicious people on the internet makes parents uneasy. Differences in social media usage create a gap between them and their "digital native" children. For this reason, it is important to focus on the difference in perspectives of generations on the subject. It was seen as an advantage that the participants in the study were members of the family. In the research, which used the "case study" pattern based on the qualitative method, texts written so far on the subject were also used. In the research, which used the "case study" pattern based on the qualitative method, texts written so far on the subject were also used.

Keywords: *Family, Digital Native, Digital Imigrant, Social Media, Identity*

Giriş

Günümüz toplumu “enformasyon toplumu” olarak adlandırılmakta ve bilgi merkezli yapılanmaktadır. Drucker ve Bell de yeni toplumun bilgi üzerine temellendiği düşüncesini savunur (Aktaş, 2013, s. 182). İnsanlık tarihinde bilginin güç olarak deneyimlenmesi bugünkü kadar aleni hale gelmediği söylenebilir. Sanayi Devrimi’nden günümüz “sanayi sonrası toplum”a gelinceye kadar üretim süreçleri birtakım aşamalardan geçmiştir. Bunları, makineleşen sanayi (1.0), elektrik endüstrisi (2.0), otomasyon (3.0), internet (4.0) şeklinde sıralamak mümkündür (Hazer vd., 2020, s. 5). Web 2.0 teknolojilerinin son 20 yıldaki gelişimi ise neredeyse takip edilemez bir hızla ulaşmıştır. Ekonomi, iletişim, sağlık, sanayi, eğitim gibi hayatımızda önemli yer kaplayan kurumlar hızla dijitalleşmiş, sosyal medya ve e-posta gibi kimi zaman bir gereklilik olan dijital araçlar hayatımızda önemli ve vazgeçilemez yerler işgal etmeye başlamıştır. Dolayısıyla internetin bu kadar yaygınlaşması özünde tüketim kültürüyle ilgilidir ve endüstrileşme sürecinin bir sonuç çıktısı olması akla yatkındır. Böyle bir yaşam her şeyden önce “gözetim kapitalizmi”ni üretmekte, denetlenmeyi ve görünürlüğü artırmaktadır (Zuboff, 2015). Aile ise bireyi inşa eden toplumun yapı taşı olmakla beraber kendine has kurallarıyla içe dönük, korunmacı bir kurumdur. İnsanların şimdiye kadar sağlıklı kişilikler geliştirmesi fanusa benzeyen ailelerin gölgesinde mümkün olabilmektedir. Ancak dijitalleşmeyle gelen noktada toplumun tümü değiştiği gibi aile de değişmek

durumunda kalmıştır. Günümüzde eskisine oranla çok daha hızlı ve karmaşık ağlar, geçmişteki ilkel ağlardan daha bağımsız hale gelmektedir. Bu durum, Dünya'nın küçülmesine ve McLuhan'ın da ifadesiyle “Dünya'nın ‘küresel köye’ dönüşmesine” yol açmaktadır (McLuhan & Powers, 2020). Üstelik günümüzde bireyler; yeni medya sayesinde sadece izleyici değil, katılımcı-izleyici konumuna da yükselmişlerdir (Çetin & Özgiden, 2013, s. 173).

Görüldüğü üzere toplum eskiye oranla daha farklı bir paradigma ve anlayışa, yaşam biçimine, sosyal ilişkilere ve değerler sistemine evrilmektedir. Aile olmağın tersine bugün artan anomi ve yabancılaşma, yalnızlık, tüketim, bireyselleşme, teknoloji bağımlılığı, konformist beklenti ve hazcılık gibi bazı özelliklerin öne çıktığı bir süreç yaşandığı iddia edilebilir (Şentürk, 2017, s. 25). “Disipline edilmiş bilgi” ise bugün otoritenin en bariz sembolüdür. Aile içinde oluşan otorite, bilginin hızlı işlenmesi ve genç kuşakların buna daha hazır bulunması nedeniyle değişikliğe uğramaya yüz tutmuştur. Sosyal medya, dijital sivil toplum kuruluşları ve ticari işletmeler ailenin otoritesine hem de evin içerisinde ortak olmuş görünmektedir. Ailenin ve okulun en önemli işlevi olan eğitim de artık dijital dünyada yer almaktadır. Dijitallik, kendimiz ve çevremize yönelik alışkanlıklarımızı ve farkındalıklarımızı şekillendirmeye başlamıştır. Bu yönelim her zaman ailenin veya toplumun istediği şekilde olmayabilir. Genç bireyler hiç tanımadıkları, gerçek amaç ve niyetini bilmedikleri yabancılarla karşılaşarlarsa nasıl bir tavır takınacaklardır? Aileler bu tehlikeler konusunda yeterince bilinçli midir? Yeni çağda sağlıklı sosyal kimlikler geliştirebilmek için neler yapılabilir? Bu soruların cevabının bir örneği bu çalışmada sunulmaya çalışılmıştır.

Yapılan literatür taramasında, araştırmaya benzer nitelikte kuşaklar arası sosyal medya kullanım farklılığını ele alan çalışmalara rastlanmıştır (Çetin & Özgiden, 2013; Tutgun-Ünal & Deniz, 2020). Bu çalışma aynı aileden farklı kuşak bireylerin görüşlerine odaklanmakla diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Ayrıca yeni medya teknolojilerinin hayatımıza getirdiği bir yenilik olan dijital kimliğe değinilerek kimlik oluşumunun önemi üzerinde de durulmuştur.

1. Kuramsal Çerçeve

1.1. Dijital Kimlikler ve Sosyal Medya Teknolojileri

En genel anlamda “Ben kimim?” sorusuna bir yanıt görevi gören kimlik, 1950’lerde Erik Erikson’un çalışmalarıyla ortaya çıkmış bir kavramdır. Erik Erikson’a göre kimlik “bir kişiyi tanımlayan biyografik ve karakteristik özellikler ve davranışlardır.” Sosyal bilimlerin de en önemli konu başlıklarından biri haline gelen kimlik, bir birey ya da grubun konum ve değeri hakkındaki bilinçli algı olarak tanımlanabilir (Aslan & Dönmez, 2013, s. 141). Kavut’un aktardığına göre Bauman, kimliği “bireyler tarafından inşa edilmesi gereken bir çaba” olarak tanımlar. Kişi, kimliğini kendisi icat eder ve “sosyal kimlik” söz konusu olduğunda bunu dışarıda başkalarının gözünde yarattığı izlenimle, “öz kimlik”te ise kendi ile ilgili düşünce ve analizleriyle yapar. Sullivan ise siber

dünyadaki işlemlerde zorunlu bir araç haline geldiğini belirttiği “dijital kimlik”leri, “sosyal medyada, profesyonel profil ve diğer anlaşılabilir içerikleri içeren, bireyin tüm online varlığını kapsayan kimlik” olarak tanımlanmıştır (Kavut, 2020, s. 990). Aslen bütün bunlar, kendimizi nasıl algıladığımızla ilişkin öz kimlikle ilişkili olsalar da sanal dünyadaki farklı insanlarla yapılan etkileşimler sonucu sosyal bir konum kazanmaktadır. Dijital kimlikte fiziki dünyada sunulan kimliklerin üstüne kişilerin dijital bağlantılarını ve profil tercihlerini de eklemek gerekecektir. Öyle ki binlerce veriden oluşan etkileşimler, internetin birçok farklı noktasına dağılarak gerçeklik algımızı da manipüle etmektedir.

Dijital kimliklerin bir nevi yuvası olan sosyal medyanın gelişimine bakılacak olursa görece yakın bir tarihe odaklanmak gerekir: İnternetin ilk atası olarak elektrikli telgraflar sayılabilir. Öyle ki Morse, yaptığı icadın tarihi önemini fark etmiş ve Vail’e telgraf aracılığıyla üstünde “Tanrı ne yaptı böyle?” yazan bir mesaj göndermiştir (Saygın, 2019). Radyo, ses dalgalarının icadı, televizyon ve bilgisayarın kullanımları gibi teknik aletler 20. yüzyıla damgasını vuran teknolojik gelişmeler olmuştur. Yine de sosyal medyanın ve internetin bilinen en genç ve modern atası 1969’daki “ARPANET” (İleri Seviye Araştırma Projeleri Ağı) ile atılmıştır (Andrews, 2019). Sosyalleşme kavramının içeriği yukarıda sayılan teknik gelişmelerle hızla değişmiştir. Aracın insanların amacını belirlediğini söyleyen McLuhan’ın “ortam, mesajdır” tezi (Arıkan, 2020, s. 25) burada geçerli olmaktadır. Çünkü insanlar ellerindeki teknik imkân ve kısıtlara göre sosyalleşmelerinin renk ve tonunu belirlemektedir.

Kimliğin oluşumu da iletişim temelinde aranabilir. Nitekim kim olduğumuz bizim çevreyle ilişkilerimizde belirlenmektedir. Geleneksel anlamdaki yüz yüze (fiziki) iletişime alternatif olan yeni medya teknolojileri, ailemizle ya da arkadaşlarımızla sohbet ederken dahi sanal ortamlarda iletişim halimizi sürdürme imkânı vermektedir. Bu açıkça internet pratiklerimize ve alışkanlıklarımıza işaret etmektedir. Ne var ki gençler sosyal ağlarda sosyallik kazanırken fiziki sosyal ağlardan, ailelerinden de uzaklaşabilmektedir. Twitter, Facebook, Instagram gibi kurulduğu günden bugüne sürekli olarak kullanıcı sayısı artan sosyal paylaşım ağları mikroblog siteler olarak adlandırılır. Online istatistik portalı Statista’nın Ocak 2023 verilerine göre, Instagram’ın aylık aktif 2 milyar kullanıcı sayısı varken Twitter’ın ise 556 milyon aylık aktif kullanıcısı bulunmaktadır (Günyol & Yanık, 2023). Her gün milyonlarca insan deneyimlerini, hikayelerini, ilgi alanlarına giren konuları, güncel olayları ve bu olaylarla ilgili kişisel görüşlerini bu siteler aracılığıyla paylaşmaktadır. İnternetteki sosyal alanın sınırsızlığı, anlık olarak ve etkileşimli biçimde paylaşım şansı vermesi ve de kültürel farklılıklara rağmen ortak bir zemin üzerine kuran internet kültürü, iyisiyle ve kötüsüyle her türlü inanç ve fikirden insanı kendi simülasyonunun gerçekliğine davet etmektedir (Kavut, 2020, s. 989).

Yeni medya sosyal platformların önemli farklarından biri de dilin ve içeriğin oluşumunda artık kullanıcıların da söz sahibi olmasıdır. İnsanlar arkadaşlarını ve akrabalarını dışarıda aramadan kolaylıkla bu medya içinde bularak güncel konular üzerine sohbet

edebilmektedir. Devlet dairesine gitmeden e-devletle vatandaşlık işlerini yürütmekte, markete gitmeden kolaylıkla alışveriş yapıp ihtiyaçlarını evlerine getirebilmektedirler. Tüm bu işlemler için insanların tıpkı gerçek yaşamda olduğu gibi internette de “bir yüze” ihtiyaçları vardır. En azından sayısal şifrelerden oluşmuş bir kimliği bulunmalıdır. Bu yüz ve şifreler var olduğumuzu ve karşımızdakilerin bizden istediklerini karşılayabileceğimizi ispatlar. Dijital profiller kimliğimizin artık önemli bir bileşenidir. İnsanlar resmî işlerinde denetlenme ve cezadan kaçınma hissettiklerinden tıpkı gerçek yaşamda olduğu gibi kimlik geliştirirken diğer alanlarda gerçek kimliklerini tamamen gizleyebilmekte ya da ekleme-çıkarmalarla yeni kimlikler oluşturabilmektedir. İletişimin olmazsa olmazı kimlik böylece yeni şekiller almaktadır. Kavut’a aktardığına göre (2020, s. 992) dijital kimliği tanımlamak için kullanılan unsurlar şu şekildedir:

- Sosyal medya hesapları
- Kullanıcı kontrollü bloglar
- Moderatör blogları, web siteleri, forumlar
- E-posta hesapları
- Online yorumlar
- Perakende satış hesabı edinilmesi
- Telefon
- Online depolama
- Ortak ve özel anahtarlar
- Kullanıcı adları ve yüklenen fotoğraflar

Sosyalleşmenin önemli bileşenlerinden beğen(il)me duyguları sosyal medyanın lokomotifidir. Duyusal yönden bir nevi kışkırtılan dijital bireyler, en yakınındakilere ayır(a)madıkları zamanı bu alanda bonkörce harcamaktadır. Özellikle genç kullanıcılar kültürel konularda etkilemekten çok etkilenme durumundadır. Diğer yandan birçok genç, internetin sunduğu “seçme” işlevi sayesinde yeni fikirlerle tanışabilmektedir. Böylelikle ailelerinden bağımsız dünya görüşleri kazanmaktadırlar. Kimliğin siyasi, dinî yönlerini de etkileyen bu gelişmeler aile içi birtakım sorunlara neden olmaktadır. Dijitalleşme, istemeseler bile artık ailelerin de önemli gündem maddeleri haline gelmiştir. Çünkü genç kuşak, dijital teknoloji olmadan vakit geçiremez duruma gelmiş görünmektedir.

Aydemir’in aktardığına göre gençlerin sosyal ağ kullanımı üzerine yapılan araştırmalardan biri Ipsos’un “Nescafe” için yapmış olduğu bir araştırmadır. Bu araştırma için, Kasım-Aralık 2014 tarihleri arasında, İstanbul, Ankara ve İzmir’de 15-24 yaş aralığında toplam 200 kişi ile çevrim içi görüşme yöntemiyle görüşülmüştür. Bu araştırmaya göre, gençlerin ortalama 337 Facebook arkadaşı vardır. Bu sayı 15-17 yaş aralığında 270 arkadaşır ki bu genelde kişilerin daha yakın görüştüğü aile, akraba gibi yakın ilişki içerisinde oldukları kişilerden oluşmaktadır. Gençler için duygusal yakınlık önemli olduğundan Facebook’taki arkadaşlarıyla daha yakın ilişki aramaktadırlar. 18-24 yaş arasında bu sayı 370’e çıkarken sosyal çevrenin genişlemesi ile sayı artsa da ilişkiler sanal ortamda daha yüzeysel hale gelmektedir (Aydemir, 2020, s. 115). Bugün gençler Facebook’tan başka;

Instagram, Tiktok gibi görsel içeriğe ve Whatsapp, Messenger gibi mesaj gönderimine dayalı uygulamalar yoluyla büyük bir sosyal ağı içerisinde bulunmaktadırlar.

1.2. Dijital Kültür ve Nesiller Arası Kopukluklar

Ailede oluşan kişiler arası bağ, insanın duygusal ihtiyaçları olan sevgi ve saygıyı da kapsamaktadır. İleriki yaşlarda insanın dahil olduğu başka gruplar da ikincil sosyalleşme şeklinde sosyal çevreye eklenir ve ailede görülen sevgi ve saygı beklentisi bu çevrelerden de beklenir hale gelir. İnsanlar, herhangi bir gruba katılmakla duygusal amaç ve ihtiyaçlarını karşılayabileceği gibi ekonomik, toplumsal, kültürel vb. nitelikte sorunlarının da giderileceğini düşünür. Bir grubun parçası olmak, kişiyi yalnızlıktan kurtarıırken grubun verdiği değerler kişiye davranış normları, dayanışma ve bağlılık duyguları da katar (Şentürk, 2017, s. 27). İnsanlık, iletişim teknolojilerinden önce de buna benzer bir şekilde kişiler ve gruplar arası bir ağ yapısıyla hareket etmiştir. Türk’e göre bu ağ yapısı ve birliktelik ortak değerler yaratıp onlardan faydalanmakla oluşturulmuş ve böylece toplum bir arada tutunabilmiştir. Bu ortak değerleri ve onları gelecek nesillere aktaran ortak iletişim zemini kurma çabasını “kültür” içinde değerlendirmek gerekir. Kültür, toplumu ayakta tutan iskelet görevi görmenin yanında aynı zamanda bireysel yaşamı da şekillendirir. Zira kimlik kavramı, çağımızda otantik ve öznel anlaşılırken kültür daha toplumsal değerlendirilmektedir. Hal böyle olunca da farklı ve öznel kimliklerden oluşan insanları bir ağ yapısıyla bir araya bağlamak için ortak değerlere ihtiyaç duyulması gayet olağandır (M. S. Türk, 2021, s. 46). Kültür anlayışı aynı olmayan insanlar arasında çoğunlukla iletişim kopukluğu baş gösterir. Aile gibi aynı kültür evreninden olsalar bile farklı kuşaklar da buna istisna değildir. İnternete erişimin kolaylaşmasıyla birlikte bu ortam içerisinde yeni bir kültür doğduğu ve bu kültürün gündelik sosyal yaşamda da etkili olduğu söylenebilir. Teknolojinin hızlanıp yenilenerek günlük yaşama iyice yerleşmesiyle kolay iletişim imkanları mümkün olabilmektedir. Bu ise sanalda ve sanal gerçeklik dışında sürekli bir kültür yaratımına yol açmıştır (Çetin & Özgiden, 2013, s. 173). Bu yeni kültürün adı “dijital kültür”dür.

Günümüzde içerik sağlayıcı yeni sosyal medya platformları, başlangıçta bireyde ve devamında toplumda yaygınlaşarak insanların alışlageldik kültürel kalıplarını değişime zorlamıştır. İnsanlar artık varlıklarını bu ortamlarda göstermekte, istediği insan imajını çizmekte ve buralarda kendi kişisel hayatından kesitler sunabilmektedir. Bu bağlamda birey, yakınlarının ölüm haberlerini, hamile olduğunu, doğum yaptığını, hasta olduğunu, sevgilisi olduğunu ya da evlilik haberini, toplumsal veya siyasi olumlu-olumsuz her türlü fikirlerini, yaklaşımlarını bu ortamlardan paylaşarak bu ağlar üzerinde kendine ve özel hayatına dair bilgi kırıntıları bırakmaktadır (Darı & Yalçın, 2020, s. 247). Geçer’e göre tanımadığımız kişilerin beğenileriyle gururlanıyor ve yakınlarımızdan aynı saygıyı görmediğimizi düşünerek zamanla, bu çevirim içi alemde yalancı kimlikler de geliştirerek şanıımızı yücelttiğimizi sanıyoruz. Çünkü artık gerçek dünyadaki zorluklar, sorumluluklar, takdir kazanma uğraşısı çok yorucu görünmektedir. Çevrim içi kanallarda, yüzlerce kişi tanıdığımızı düşünsek de aslında yalnızlıklarımız çoğaltılmaktadır (Geçer,

2020, s. 137). Zaten medya teorilerinden “kullanımlar ve doyumlar” teorisi de bireylerin medya araçları ile bu kadar çok meşgul olmasının gerekçelerinin eğlence, zaman geçirme, kendini var etme gibi belli motivasyonlara dayandığını söylemektedir (Geçer, 2020, s. 95).

Geleneksel kültür; değerlerden, kahramanlardan ve onları anlatan hikâyelerden, örf ve adetlerden oluşur. Örneğin kalıplaşmış dil, giyim ve mimari içeriklere sahiptir (M. S. Türk, 2021, s. 46). Dijital kültürde de elbette daha eski ve köklü olmasa da bu tarz kültürel öğelerin pek çoğu için benzer alternatifler sunulmaktadır. Hazer’e göre internete özgü kahramanlar ve onları anlatan hikâyeler ve mitler de bulunmaktadır. Yine de fiziksel dünya tabanlı bir kültürün aksine, örf ve adetler söz konusu olduğunda, dijital iletişimin sürekli olarak sabitlenmeden yenilenme etkisi gün yüzüne çıkmaktadır. Bu sürecin hızı sebebiyle oturmuş örf ve âdetlerin olduğunu söylemek veya bunlara bir örnek vermek de zorlaşmaktadır. Küresel köyün tezat bir biçimde dijital ilişkilerde samimiyet duygusunu ve güveni geliştirirken bunun kırılıp yok olmasına da yol açabilmesinin sebebi, bu sürekli değişim hâlidir (Hazer vd., 2020, s. 4). Sonuç olarak bir bireyin yeni bir dil aracılığıyla yeni bir kültür öğrenip o kültürden etkilenmesi gibi dijital kimlik aracılığıyla dijital dünyada yer edinen insanın kendi öz ve millî kültürüne ek yaparak dijital kültürden de etkilenmesi kaçınılmazdır. Dijital kimlik ve dijital kültür, fiziksel boyuttakinden ne kadar farklı olursa olsun zamanla az ya da çok da olsa o kişinin bir parçası haline gelmektedir.

Zaman ve mekân sınırının olmadığı sosyal ağlarda kullanıcıların bir araya gelme amaçları da farklılaşmaktadır. Yaş, cinsiyet, eğitim gibi değişkenlere göre bazı kullanıcılar haberleşme, eğlence, tartışma, bilgi paylaşma, ilgi ihtiyacını giderme gibi amaçlardan birine ya da birkaçına sahiptirler. Bu çalışmada en çok “yaş faktörü” üzerinde durulacaktır. Her yaştan insanın interneti kullandığı bilindiğine göre nasıl ve ne şekilde kullanıldığı önemli hale gelmektedir. Bugün teknolojiyi rahatça yaşamının parçası haline getirenlerle teknolojiyi kullanmakta zorlananların farkı yaş farkı ile oluşan kuşaklar üzerinde de açıkça görülür. Dijital kültürü oluşturan bireyler, Prensky’e göre (2001) “dijital yerli” ve “dijital göçmen” olarak ikiye ayrılırlar. Bu iki gruptaki bireyler, tutumlar söz konusu olduğunda net farklılıklar gösterirler (Çetin & Özgiden, 2013). Dijital yerliler, 1980 sonrasında doğmuş kuşaktır. “Dijitalleşme” dediğimiz sürecin içinde kimlik inşa etmişlerdir. Onlar için teknolojik cihazları kullanmak yalnız bir gereklilik değil, aynı zamanda bir yaşam tarzıdır. Dijital yerliler için dijital teknolojiler günlük rutinlerinin bir parçasıdır. Dijital aletlerle kendilerine özgü diller oluştururlar. Nitekim hayatlarına günümüz teknolojileriyle birlikte başlamışlardır. Doğar doğmaz sanal ortam ile uyum içerisinde olan dijital yerlilerin teknoloji ile aralarında kurdukları bu bağ, oldukça normal karşılanır (Çetin & Özgiden, 2013, s. 175). Dijital göçmenler ise teknolojiye önce doğmuşlar ve var olan otantik kimlikleri ile dijital teknolojilere uyum sağlamak durumunda kalmışlardır.

1.3. Dijital Dünyanın Tehlikeleri

Bebeklik ve çocukluk dönemi, öğrenmenin en önemli zaman dilimleridir. Aile büyükleri ise çocuk yetiştirirken rahatlık sağladığı düşüncesiyle çocuğun ilgisini fazlasıyla çeken mobil telefonları kullanmaktadırlar (M. S. Türk, 2021, s. 48). Yeni kuşağın dikkatsiz ve özensiz sosyal medya kullanımı, illegal kişi ve gruplara kendilerini açık hedef haline getirmelerine neden olur. Gözetimin sosyal medya araçları ile kolaylaşarak dikizlemeye kadar evrilmesi ve suistimal edilmesi sadece kişilere değil toplumsal bütünlüğe, aile kavramının kutsallığına da zarar vermiştir. Özellikle mahremiyet konusunda yaşanan değişim, toplumun aile ve akraba bütünlüğüne zarar verecek düzeye gelmiştir. Böylesi değişimlerde toplumsal çözülmenin emarelerinin görülmeye başlaması olasıdır (Darı & Yalçın, 2020, s. 262).

Sosyal medya iletişimde anonim ve trol hesap tehlikesine dikkat çekmek gerekir. Narmanlıoğlu'na göre “Kimlik aldatmasına dayanan bir oyun” olarak tanımlanan trollük, genellikle kışkırtıcı mesajlar yazarak ya da tartışma başlıkları açarak özellikle yeni kullanıcılardan saf cevaplar beklenmesi çevresinde gelişir. Troller, kendilerini inanmadıkları ya da sevmedikleri bir düşüncenin, duygunun taraftarı olarak göstererek bu yönde kışkırtıcı mesajlar atmakta, sanal topluluklar içerisinde aynı düşüncüyü savunan diğer kullanıcıları açığa çıkarmaya çalışmaktadır. Kimliğin adeta bir hamura dönüştüğü ve kişinin bundan istediği şekiller yapmasına olanak tanıyan bilgisayarlarla dolaylanılmış iletişim, özellikle ‘rol yapma’ gibi açık uçlu fantastik kimlik tasarımlarına kapı aralaması nedeniyle ‘güvensiz’ bir ortam olarak değerlendirilmiştir (Narmanlıoğlu, 2018, s. 147).

İnsanlar günümüzde daha önce olmadığı kadar birbirine bağlanmış görünmektedir. Aynı zamanda hiç olmadığı kadar sosyalleştiğini, iletişim kurduğunu düşündükleri bu alanda bir başka açıdan yalnızdırlar. Dijital kullanıcı ölümüne sıkılmakta, kendilerini güvende hissetmekle birlikte düşünceleriyle baş başa kalmaya tahammül edememektedir. Bu yüzden de sürekli meşgul olma ihtiyacı hissetmektedir (Darı & Yalçın, 2020, s. 257). Uzmanların belirttiğine göre belirli bir kültür içerisinde anlam bulan insan, dijital ortamlarda meşgul olurken birçok riskle de karşılaşır. Zira gündelik yaşamda karşılaşılan tehlikelerin benzerleri dijitalde de vardır. Ulusal basına da yansıyan birçok dolandırıcılık, taciz, tehdit olayına rastlanmaktadır. Dijital dünyada taraflar; erişilmez olmanın verdiği cesaretle, hiç tanımadıkları ve tanışma ihtimalleri çok az olan kullanıcılara yönelik, şiddet ve saldırganlık içeren paylaşımlarda bulunabilmektedir (Bahar, 2020). Sosyal medya kullanıcıları her ne kadar sentez bir kültür yaratsalar ve olduklarından farklı kimlikler sunmaya çalışsalar da fiziki dünyadaki eğitim, kültür ve değerlerinden beslenmektedirler. Etkileşimlerini fiziki dünyadaki kontrol mekanizmalarından muaf sandığı için bazen pervasızca ve sınırsızca, saldırgan bir şekilde sanal dünyaya taşıyabilmektedirler (G. D. Türk & Demirci, 2020).

İnsanların dijital ortamlarda yabancılarla samimi ilişki kurmasının diğer bir sebebi de fiziki dünyadaki aksine bu iletişimde bir risk görmemeleridir. Ancak İnternet

bağımlılığı genellikle, sosyalleşmekten ziyade “pornografi, oyun, kumar ve borsa” gibi başlıklar altında toplanabilecek kullanım tarzlarında daha fazla görülmektedir. Bunun yanında siber bağımlılığın genellikle çocuklar ve ergenlerde görüldüğüne dair çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Wellman ve Gulia, özellikle İnternet’in sosyal amaçlı kullanımının fiziki dünya ilişkilerini olumsuz yönde etkileyeceği hakkındaki görüşlerin yanlış olduğunu düşünmektedir. Diğer yandan bilgisayarla aracılanmış iletişim ortamında fazla zaman harcayan kişinin, fiziki hayattaki etkileşim süresini azalttığı kabul edilmektedir (Narmanlıoğlu, 2018, s. 121).

1.4. Dijital Dünyanın Olumlu Yanları ve Dijital Bağımlılıktan Korunmak

Sosyal paylaşım ağları hayatımızda öyle bir yer edinmiştir ki bu ağlarda bulunmamak asosyal, yeteneksiz, gizli iş çeviren, gizemli, ilkel veya suçlu biri algısı yaratmaya sebep olmaktadır. Öyle ki, Colorado’da Batman gösterimi sırasında sinemayı basarak 12 kişiyi öldüren Holmes ve Norveç’te 77 kişiyi katleden aşırı sağcı Breivik’in sosyal medya profillerinin olmayışı ve bu iki katilin de Facebook hesabı edinmemiş olması, uzman ve ilgilileri konu üzerinde ayrıntılı düşünmeye sevk etmiştir (Şentürk, 2017, s. 36).

Hızlı dijitalleşme ile daha önce hiçbir dönemde karşılaşmadığımız bazı problemler ortaya çıkmıştır ancak aile ve eğitim kurumlarının desteği ile bu risklerden korunmanın yolları mümkündür. Her şeyden önce gençlerin fiziki ve psikolojik sağlığını onların ailelerinden daha çok düşünen bulunmaz. Ayrıca diğer her kuşakta olduğu gibi doğru yönde yönlendirilmiş gençlerin sahip olduğu bir takım fırsat ve imkânlar vardır. Bunun için ailelerden birçoğunun de ortak görüşüyle yeni neslin daha iyi oldukları beceriler de bulunmaktadır. Bu becerilerin bazıları aşağıda sıralanmıştır (Çetin & Özgiden, 2013, s. 177);

- Çevrim-içi öğrenme teknolojilerini düzgün kullanırlar.
- Öğrenmeye ihtiyaç duyarlar.
- Etkileşimi ve işbirlikçi öğrenmeyi anlar ve buna değer verirler.
- Sosyal etkileşime yatkın olurlar.
- İçsel kontrole sahiptirler.
- Güçlü bir akademik öz-benlik kavramına sahiptirler.
- Yazarak iletişim kurabilirler.
- Sosyal öğrenme ile birbirlerini gözlemleyerek öğrenebilirler ve sözel yeteneğe sahiptirler.
- Bireysel değerlendirme ve grup değerlendirmesi yapabilme yeteneğine sahiptirler. Bu da eleştirel düşünüp karar verebildikleri ve kararlarında daha bağımsız ve tarafsız olabilecekleri anlamına gelir.

Bir tehlike olarak görülen internet ortamındaki sahte kimlikler konusunda iyimser görüşler de bulunmaktadır. Bu konuda başka bir bulgu da Narmanlıoğlu’nun aktardığına göre Nancy Baym’a aittir. Kimlik tasarımlarıyla ilgili yapılan araştırmaları inceleyen Baym’a göre en aşırı biçimde yanıltıcı kimlik inşasına imkân veren ortamlarda dahi insanların çoğu bu tür bir pratiğe başvurmaz. Bu nedenle fantastik kimlik tasarımları

bir yana bırakılıp dijital sosyalleşme süreçlerine girildiğinde genel olarak “esnek ve çoklu” kimliklerin etkileşime girdiği görülmektedir (Narmanlıoğlu, 2018, s. 148). Bu da sosyalleşme adına bir fırsat ve zenginlik olarak görülebilir. Yine de özellikle çocuklarda her türlü sosyalleşme için takiple sağlanan aile disiplini önem arz eder.

2. Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden “durum çalışması” kullanılmıştır. Durum çalışma deseni, var olan bir durumu derinlemesine inceleyerek ortaya çıkarmaktır (Glasne, 2015, s. 30). Araştırmada genç neslin ve yetişkinlerin dijital iletişim araçlarını kullanma alışkanlıklarını ortaya çıkarmak amaçlandığından durum çalışması uygun görülmüştür. 40-50 yaş aralığındaki yetişkinler ve 14-17 yaş aralığındaki gençler için yarı yapılandırılmış görüşme formları hazırlanmıştır. Katılımcıların dijital iletişim araçları hakkındaki alışkanlıkları, iletişim yöntemleri, dijital iletişimde karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlarla başa çıkma yöntemleriyle ilişkili sorular sorulmuştur. Üç adet dijital iletişim alışkanlıklarıyla ilgili, iki tane dijital iletişimde karşılaştıkları sorunlar ve başa çıkma yöntemleriyle ilgili sorular sorulmuştur. 2021 yılında yaklaşık iki aylık bir çalışma sürecinde ses kayıt cihazı ve yazı ile toplanan veriler, transkript edilerek içerik analizine tabi tutulmuştur.

Katılımcılar; yaşları 40 ve 50, eğitim seviyesi lise ve üniversite arasında değişen, 4’ü kadın ve 2’si erkek olmak üzere “6 yetişkin”; yaşları 14-17, eğitim hayatları lisede devam etmekte olan, 3’ü kadın ve 3’ü erkek olmak üzere “6 genç”; toplam 12 kişiden oluşmaktadır. Biri genç ve biri yetişkin olmak üzere aynı aileden (toplam 6 aile) ikişer katılımcı bulunmaktadır. Aile bireyleriyle farklı zaman ve mekanlarda mülakatlar yapılmıştır. Veri analizinde 14-17 yaş gençler ve 40-50 yaş yetişkinler için ayrı ayrı tablolar hazırlanmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde genç ve yetişkinlerle yapılan görüşmelerde elde edilen anlamlı cevaplar tablolaştırılmak suretiyle sunulmaya çalışılmış ve birtakım değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu kapsamda interneti daha çok kullanan genç katılımcılardan yetişkinlere oranla daha fazla veri toplanabilmiştir.

3.1. 14-17 Yaş Grubu İnternet Kullanımı

Tablo 1.1 Dijital İletişim Araçlarını Kullanma Nedeni

<u>Kullanım Amacı</u>	<u>Frekans</u>
<u>Vakit Geçirmek</u>	4
<u>Eğitim</u>	4
<u>İletişim</u>	3
<u>Sosyalleşme</u>	2
<u>Haberleşme</u>	2

Tablo.1.1’de de görüldüğü üzere genç katılımcıların çoğu dijital iletişim araçlarını vakit geçirme ve eğitim amacıyla kullanmaktadır.

Tablo 1.2 Dijital Dünyanın Tehlikeleri

Tehlikeler	Frekans
Zaman Kaybı	4
Fiziksel ve Psikolojik Zararlar (Stres, Baş Ağrısı, Gerçeklikten Kopma, Ego, Gereksiz Duyar...)	4
Bağımlılık	3
Başkalarına İmrenme	2
Fake (Sahte) Hesaplar	1
Hassas Konularda Mizah Yapılması	1

Dijital göçmenler tarafından önemli bir sorun olarak görülen ve siber zorbalığa da yol açtığı düşünülen fake (sahte) hesaplar, Tablo 1.2’de görüldüğü üzere özellikle, dijital yerlilere göre o kadar da büyük bir sorun teşkil etmemektedir. Ancak katılımcılarla yapılan röportajlara göre özellikle son zamanlarda yaygınlaşan “influencer” kültürüyle internetteki başka bireylere ürün ve hayat pazarlamaya çalışan hesaplar, başkalarına imrenmeye sebep olmaktadır. Bu da fake (sahte) hesaplarla bağdaştırılabilecek bir konu sayılabilir. Çünkü, çoğu zaman kişiye ticari amaçlı veya kişisel egonun tatmin edilmesine dönük, nadiren gerçek olan sahte hayatların pazarlanması söz konusudur. Bunun yanı sıra bu gençlerin de gözlemledikleri ve deneyimlediklerine göre dijital iletişim araçlarının özellikle bağımlılıkla yarattığı pek çok fiziksel veya psikolojik hasar vardır ve bunlar oldukça çeşitlilik arz etmektedir.

Tablo 1.3 Tehlikelere Maruz Kalma Oranı

Bu tehlikelere maruz kaldınız mı?	Frekans
Evet	3
Hayır	3

Tablo 1.3’e göre katılımcıların bahsettikleri tehlikelere maruz kalma oranı eşittir. Bahsedilen tehlikeler arasında en çok vurgulanan tehlikenin “zaman kaybı” olduğu tespit edilmiştir. Tehlikelerle karşılaşan katılımcılara bu tehlikelerle nasıl başa çıktıkları sorulduğunda tehlikenin türüne bağlı olarak “Telefonumu belli bir süre kullanıldıktan sonra ekranını kapamaya ayarlıyorum.” veya “Sosyal medya hesaplarımı siliyorum.” gibi çeşitli cevaplar alınmıştır. Katılımcılar çoğu zaman bu sorunlarla tam anlamıyla baş edememiş olduklarını düşünseler de baş etmeye çalıştıklarını ve kökten çözmeyi başardıkları sorunlardan ders alarak aynı sorunlarla bir daha karşılaşmadıklarını da söylemişlerdir.

Tablo 1.4 Gerçek ve Sanal Arkadaş Tercihi

Gerçek arkadaşlarınız mı yoksa sanal arkadaşlarınız mı?	Frekans
--	----------------

<u>Gerçek</u>	<u>3</u>
<u>Belli Bir Tercihim Yok</u>	<u>2</u>
<u>Sanal</u>	<u>1</u>

Tablo 1.4’e bakıldığında gençlerin çoğunun gerçek arkadaşlıklarını dijital arkadaşlığa tercih ettiği görülmektedir. Bu tercihlerinin nedenleri sorulduğunda “Onları görüp, onlarla konuşup, tanışıp, gerçek anlamda bir şeyler paylaşabiliyorum. İnternette bu hem kısıtlı hem de yeterli değil.”, “Dijital arkadaşlarımla aramda o duygusal bağ yok, yalnızca vakit öldürüyoruz.”, “İnsanların internette sadece fikir ve kelimelerini görüyorum ama gerçek hayatta tavır ve beden dillerini de görebiliyorum.” tarzı cevaplarla gençlerin çoğunun gerçek hayatın samimiyetine ve beden diline önem verdiği görülmüştür. Belli bir tercihi olmayan katılımcılara göre ise “arkadaşlık ilişkilerinin platformdan çok karşılıklı güven, kişilik, karşılıklı iletişim ve bağın önemli olduğunu” düşündüklerini söylemişlerdir. Sanal ortamı tercih eden katılımcılara göre ise fiziki ortaklık olmayan biriyle bir araya gelmesi haliyle zor olacağından bu insanları internette tanımak ve onlarla buradan bağ kurmak daha zahmetsiz olmaktadır.

Tablo 1.5 Dijital ve Gerçek Kimlik Arasındaki Davranış Biçimi Farkı

Sosyal medyada gerçektekinden farklı

<u>davrandığınızı düşünüyor musunuz?</u>	<u>Frekans</u>
<u>Evet</u>	<u>2</u>
<u>Hayır</u>	<u>2</u>
<u>Bilmiyorum</u>	<u>2</u>

Tablo 1.5’e görüldüğü üzere dijital yerli yaş grubun sosyal medyadaki davranışları konusunda eşit bir kararlılık ve kararsızlık söz konusudur. 6 katılımcıdan ikisi biraz daha farklı davrandığının bilincindeyken ikisi ise böyle bir şey olmadığını düşünmektedir ve diğer ikisi ise bu konuda kararsızdır. Katılımcılardan birisi, “Ben farklı davrandığımı düşünmüyorum ama çevremdekiler farklı davrandığımı söylüyorlar. O yüzden emin değilim.” şeklinde bir açıklama getirmiştir. Bu da sosyal medyada muhtemelen farklı davrandığının kişisel olarak farkında olmayan büyük bir kesim (Bu araştırmanın oranlarıyla 3/1) olduğunu gösterir.

Tablo 1.6 Sanal Ortamda Kimliği Gizleme İhtiyacı

<u>Kimliğinizi gizleme ihtiyacı duyuyor musunuz?</u>	<u>Frekans</u>
<u>Evet</u>	<u>4</u>
<u>Hayır</u>	<u>2</u>

Tablo 1.6’ya bakıldığında gençlerin çoğunun kimliğini gizleme ihtiyacı duyduğu görülmektedir. Bu ihtiyacı duyan bireyler, duymayan bireylere göre daha geniş bir dijital çevreye sahiptir veya aileleri tarafından fark edilmekten de korkmaktadır.

Tablo 1.7 Dijital Hayat ve Sır

Ailenize internet hayatınızdan bahsediyor musunuz? Frekans

Evet	3
Hayır	3

Tablo 1.7’de görüldüğü üzere gençlerin yarısı dijital hayatlarıyla ilgili aileleriyle konuşmayı tercih ederken yarısı bunu tercih etmemiştir. Tercihlerinin sebepleri sorulduğunda tercih etmeyen katılımcılardan bazıları, “Amacım sır saklamak değil, kendileri sormadıkça söyleme gereği duymuyorum sadece.” derken bazıları da “İnternette fikirlerimi daha rahat ifade edebiliyorum ve bu yüzden de ailemin beni yargılamasından, cüretkâr bulmasından ve kötü biri olduğumu düşünmesinden korkuyorum.” yanıtını vermiştir. Bu da düşüncelerini özgür bir biçimde ifade edemeyen ve aile ortamında herhangi bir şekilde gereğinden fazla baskılandığını hisseden gençlerin dijital dünyayı daha özgür bulup oraya daha bağımlı bir hale gelebileceği şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca yine bu tabloya bakıldığında genel kanının aksine gençlerin çoğunun internet hayatının sır olmadığı yorumu yapılabilir ve aile fazla yargılayıcı bir tutum sergilemedikçe muhtemelen bu konuları çocuklarıyla rahatça konuşabileceklerdir.

14-17 yaş grubuna sorulan “Sosyal medyayı günlük ne kadar kullanıyorsunuz?” sorusuna 6 katılımcının 5 tanesi “2 ila 4 saat” yanıtını verirken 1 katılımcı, “bundan emin olmadığı” yanıtını vermiştir. Ayrıca katılımcılardan biri bu sürenin genelde 2 ve 4 saat arası olsa da nadiren 6’ya çıkabildiğini vurgulamıştır. Yaşları 40-50 arası değişen grubun aynı soruya verdiği cevap, genç grupla kısmi oranda farklılık göstermektedir. Şöyle ki 40-50 yaş grubundaki 6 kişiden 3’ü “sosyal medyayı hiç kullanmıyorum” yanıtını verirken sosyal medya kullanan 3 kişi gençlerle aynı yanıt olan “2 ile 4 saat arası” yanıtını vermiştir. Bu da dijital araçları kullanan iki nesil arasında, kullanım süresinin ve hatta belki de bağımlılık seviyesinin o kadar da farklı olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

3.2. 40-50 Yaş Grubu İnternet Kullanımı

Tablo 2.1 40-50 Yaş Arası Bireylerin Dijital Araçları Kullanım Nedenleri

<u>Kullanım Amacı</u>	<u>Frekans</u>
<u>Araştırma</u>	4
<u>Haberleşme</u>	4
<u>İletişim</u>	3
<u>Eğlence</u>	2
<u>İş</u>	2
<u>Alışveriş</u>	1

Yukarıdaki tabloda çıkan sonuca göre yetişkin bireylerin interneti kullanım gerekçesi gençlerinkinden farklılaşmaktadır. Yetişkinler klasik anlamda telefon ve telgrafın kullanım gerekçesinde olduğu gibi haberleşmeyi öne çıkarmışlardır. Eğitimden nüans farkıyla ayrılan araştırmak için bilgi edinimi en çok karşılaşılan cevaplardan olmuştur.

Tablo 2.2. Dijital Dünyanın Tehlikeleri

<u>Tehlikeler</u>	<u>Frekans</u>
-------------------	----------------

<u>Zaman Kaybı</u>	4
<u>Gerçek Hayattan Soyutlama</u>	3
<u>Bağımlılık</u>	3
<u>Gündemden Uzaklaştırma</u>	3
<u>Yalancı Haber ve Bilgi Siteleri</u>	2
<u>Tehlikeli Reklam Siteleri</u>	2
<u>Kumar</u>	1
<u>Fiziksel Zararlar</u>	1
<u>Sosyal Hayata Engel Olma</u>	1
<u>Radikalleştirme</u>	1
<u>Kötü Niyetli Kişiler</u>	1
<u>Özel Konuların Yayılması (Gizlilik)</u>	1
<u>Şiddete Yönlendiren Bilgisayar Oyunları</u>	1

40-50 yaş arası bireylere kendilerinin bu tehlikelerle herhangi bir şekilde karşılaşmış karşılaşmadığı sorulduğunda hepsi “hayır” cevabını vermiştir.

40-50 yaş katılımcı grubundaki 6 kişiye “Sosyal medyada gerçektekenden farklı davrandığınızı düşünüyor musunuz?” ya da “Kullanıyor olsaydınız eğer, sizce farklı davranır mıydınız?” sorusu sorulmuş ve 6 katılımcının hepsi de “hayır” yanıtını vermiştir. Bu cevaplara göre 14-18 yaş grubuyla kıyaslandığında Dijital göçmenlerden oluşan bu grubun kendilerinden daha emin oldukları yorumu yapılabilir. Zira 14-18 yaş grubunda “evet” ya da “hayır” cevabının yanında “bilmiyorum” şeklinde, katılımcıların kendilerinden pek de emin olmadıkları bir cevap da bulunmaktadır. Bunun sebebi belki de dijital yerlilerin dijital göçmenlere oranla dijital dünyaya daha fazla entegre olmaları, onun içinde doğmuş olmaları ve fiziksel dünyada kullandıkları sosyal ve öz kimliklerinin yanında dijital göçmenlere oranla daha gelişmiş bir dijital kimlik algısı geliştirmeleri olabilir. Dijital dünya, gençlerin hayatına sonradan giren bir olgu olmadığı için birbirinden farklı iki dünyanın vatandaşı sayılırlar. İki farklı kültür edinmiş “çifte vatandaşlar” gibi iki farklı kültürün de parçası olmak onlara olaylara farklı açılardan bakma kabiliyeti kazandırmıştır denilebilir.

Tablo 2.3. Sanal Ortamda Kimliği Gizleme İhtiyacı

<u>Sosyal medyadayken kimliğinizi gizleme ihtiyacı duyuyor musunuz ya da kullanıyor olsaydınız duyar mıydınız?</u>	<u>Frekans</u>
<u>Evet</u>	1
<u>Hayır</u>	5

Çoğunluğu kimliğini saklama ihtiyacı duyan dijital yerlilerin aksine dijital göçmenler yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi kimliklerini saklama gereği duymamaktadır. Sebebi sorulduğunda bunun “saklayacak bir şeyleri olmamasından kaynaklandığını” söylemişlerdir. Böylesi bir sonuç, öncelikle dijital göçmenlerin dijital yerlilere oranla

daha az sanal arkadaşı olmasına yorulabilir. Ama dijital göçmenlere sorulan “Dijital ortamda tanıdığımız ama gerçek hayatta tanımadığımız insanlar var mı?” sorusuna, sosyal medya kullananların hepsi “Evet” cevabını vermiştir. Dijital yerlilerde de durum aynıdır. Bu durum, nesiller fark etmeksizin dijital dünyayla bir şekilde bağlantılı olan belki de herkesin sanal bir dijital arkadaşı olduğu ve üstelik bu arkadaşlıkların bütün dünyaya yayılabildiği anlamına gelebilir. Aynı zamanda dijital göçmenlerde kimlik saklamama durumuyla ilgili fikre de terstir. Bu farkın temel sebebi belki de dijital yerlilerin dijital dünyada karşılaşılabilecekleri tehlikelerden daha fazla korktukları ya da dijital dünyayı fiziksel dünyadaki kimliklerinden daha bağımsız kullanmayı tercih ettikleri şeklinde de yorumlanabilir.

40-50 yaş arası dijital göçmenlerden oluşan gruba “Sanaldaki arkadaşlarınızı mı tercih ederiniz yoksa gerçek arkadaşlarınızı mı?” sorusu sorulmuş ve katılımcıların hepsi “Gerçek arkadaşlarını tercih ettiklerini” söylemişlerdir. Bu tercihin sebebi sorulduğunda gerçek arkadaşlarının fiziksel varlığından da zevk alıyor olmaktan öte bir cevap daha vermişlerdir: “Sanal dünyada herkes yapmacık davranıyor.” veya “Dijital ilişkiler bana çok naylon ve yapmacık geliyor.” tarzı cevaplar alınmıştır. Dijital yerlilerdeki grubun aksine dijital göçmenlerin dijital dünyada samimiyet bulunabileceğine kolay kolay inanmadığı açıktır. Demek ki sanal ortamlarda arkadaşları olmasına rağmen onları o kadar da samimi bulmamaktadırlar. Bu durum Goffman’ın bir çalışmasındaki bulgularıyla kesişmektedir. Goffman’a göre “kişiler sosyal ağlarda kendi davranışlarını samimi ve gerçekçi bulurken başkalarınınkinin ise yapmacık olduğunu düşünür” (Kavut, 2020, s. 996). Anlaşılan bu psikolojik durum dijital göçmenler arasında daha yaygındır.

40-50 yaş arası gruba “Dijital hayatınız bir sır mı?” sorusu sorulduğunda hepsi, “Hayır” cevabını vermiştir. Bunun sebebi sorulduğunda “Gizleyecek bir şeyim yok.” veya “Başıma bir şey gelirse eğer, haberdar olacak birilerine ihtiyacım var” tarzı cevaplar alınmıştır. Bu tercihin sebebinin bir kısmının dijital dünyaya güven olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca gençlerin ifadeleriyle kıyaslandığında yetişkinlerin sosyal medyada özgürce ifade ettikleri düşünceleri sebebiyle yargılanmaktan daha az korktukları söylenebilir. Bunu özellikle kültürel sebeplere de dayandırmak mümkündür.

Sonuç ve Tartışma

Araştırmada elde edilen bulgular, bize dijital yerli gençler ile dijital göçmen aileleri arasında bazı konularda farklar olduğunu göstermektedir. Öncelikle dijitalleşmenin gençler arasında daha fazla kök saldığı anlaşılmıştır. Gençlerin sosyal medyayı - istisnaları olsa da- ebeveynlerine göre daha çok kullandıkları tespit edilmiştir. Kişilik oluşumu durumunda olan gençler sosyal medyada daha belirsiz ve kararsız bir tutum takınırken yetişkinler, sosyal medyada tanış oldukları diğerlerine daha net tavırlar almaktadırlar.

Dijital göçmenler tarafından önemli bir sorun olarak görülen anonim ve fake (sahte) hesaplar, dijital yerlilere göre o kadar büyük bir sorun teşkil etmemektedir. Bunu olağan

bir durum olarak karşılayan gençler olmuştur. Gençlerin bazıları internet etkinliklerini aileleri ile paylaşmak istememişlerdir. Yine de tablolara bakıldığında genel kanının aksine, dikkate alınacak sayıda gencin internet hayatının sıradanlığı yorumu yapılabilir. Aileler, fazla yargılayıcı bir tutum sergilemedikçe muhtemelen bu konuları çocuklarıyla rahatça konuşabilmektedirler. Dijital göçmen durumundaki 40-50 yaş grubundakiler, internette herhangi bir tehlike ile karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. 14-17 yaş dijital yerliler ise bahsedilen tehlikelere maruz kalıp kalmama durumları eşittir. Gençlerin karşı karşıya geldikleri bahsedilen tehlikeler arasında en yaygın olanı zaman kaybı, stres ve baş ağrısı gibi “fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklar” olarak tespit edilmiştir. Bu durum ailelerin de çocuklarına dönük şikayetlerine sebep olmaktadır.

Yetişkinlerin tamamının gençlerin ise çoğunun gerçek arkadaşlıklarını dijital arkadaşlığa tercih ettikleri görülmüştür. Yine de araştırmadan dijital dünyayla bir şekilde bağlantılı olan belki de herkesin sanal bir arkadaşı olduğu ve bu arkadaşlıkların bütün dünyaya yayılabildiği anlamı çıkarılabilir. Ayrıca araştırma Goffman’ın bir çalışmasındaki bulgularıyla da kesilmektedir. Goffman’a göre “kişiler sosyal ağlarda kendi davranışlarını samimi ve gerçekçi bulurken başkalarınınkinin yapmacık olduğunu düşünür”. Görüşmelerde katılımcıların tümü dijital arkadaşlıkları samimi bulmadıklarını belirtmişlerdir. Ailelerin de bu düşüncüyü paylaştıkları dikkat çekmektedir.

Dijital problemlerden korunmak öncelikle aile içi iletişimin devamı ile sağlanabilecektir. Her ne kadar farklı kullanım pratiklerine sahip olsalar bile ebeveynler düzenleme ve denetleme görevini baskıcı olmadan yerine getirmelidirler. Bunun için 40-50 yaş grubundaki yetişkinler (ebeveynler) kendi önerilerini şu şekilde sıralamışlardır:

- Millî Eğitim Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı gibi kamu kurumları internet iletişiminin fırsat ve tehlikeleri konusunda gençler kadar aileleri de bilgilendirmelidir.
- İnternet kullanımı aile gözetiminde ve aile profili ile gerçekleşmelidir. Bunun için gençlerin gönülleri de alınmalı ve aile içi iletişime önem verilmelidir.
- Sanal arkadaşlıklar dışında gerçek arkadaşlıklar da edinilmelidir. Gerçek arkadaşların sosyal medya hesaplarındaki tutarlılıklarına bakılmalıdır. Sanal ile gerçek arasında tutarsız olan arkadaşlardan uzak durulmalıdır.
- Oyun ve sosyal medya bağımlılığından uzaklaşmak için sanatsal ve sportif etkinlikler arttırılmalıdır.
- İnterneti bir fırsat olarak görmeli ve eğitim amaçlı da kullanabilmelidir. Bunun için ebeveyn ve öğretmen rehberliğinden yararlanılmalıdır. Eğlenerek öğrenme metotları geliştirilmelidir. Aileler, okul vb. kurumlarda aktif görev alabilmelidir.
- Sosyal medyada anonim hesaplardan kaçınılmalı, dikkatli ve seviyeli oldukça da bu hesapların zarar veremeyeceği bilinmelidir.

Ailede yetişkinler ve gençlerin dijital teknolojileri kullanımı ile ilgili yapılan bu araştırma kimlik kazanımını ve günlük yaşamı etkileyen farklı görüşlere odaklanmıştır. Aile içi iletişimde bu farklılıkları dikkate almak ve sosyal medya profillerini tıpkı gerçek

kimlikler gibi sahiplenmek gereklidir. Böylece ebeveyn ve çocuklar için saygı ve sevgi çerçevesinde iletişim ortamının oluşturulması kolaylaşacaktır.

Kaynakça

- Aktaş, C. (2013). Enformasyon Toplumu Bağlamında Türkiye. *Selçuk İletişim*, 4(4), Article 4.
- Andrews, E. (2019, Ekim 28). *Who Invented the Internet?* HISTORY. <https://www.history.com/news/who-invented-the-internet>
- Arıkan, A. (2020). *McLuhan'ın Kehaneti*. Urzeni Yayınevi.
- Aslan, S., & Dönmez, A. (2013). Gençlerde Kimlik Yönelimi, Toplumsal Karşılaştırma, Arkadaşlara Bağlılık ve Grupla Bütünleşme. *Mülkiye Dergisi*, 37(3), Article 3.
- Aydemir, A. (2020). *Toplumsal Hareketler ve Sosyal Medya*. Kriter Yayınevi.
- Bahar, A. (2020). Twitter'da Sosyal Linç: Sağlık Maskesi Krizi Örneği. İçinde *Sosyal Medya Sosyolojisi* (ss. 101-133). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çetin, M., & Özgiden, H. (2013). Dijital Kültür Sürecinde Dijital Yerliler ve Dijital Göçmenlerin Twitter Kullanım Davranışları Üzerine Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2(1), Article 1.
- Darı, A. B., & Yalçın, D. (2020). *Sosyal Medyada Gözetim* (G. D. Türk & Ş. Özdemir, Ed.). Nobel Akademik yayıncılık.
- Geçer, E. (2020). *Sosyal Medya ve İletişim Psikolojisi*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Glasne, C. (2015). *Nitel Araştırmaya Giriş* (P. Yalçınoğlu & A. Ersoy, Çev.). Anı Yayıncılık.
- Günyol, A., & Yanık, T. (2023). *Twitter'a alternatif sosyal medya platformlarının sayısı artıyor*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/twittera-alternatif-sosyal-medya-platformlari-nin-sayisi-artiyor-/2938648>
- Hazer, O., Baran, A. G., & Öztürk, M. S. (2020). *Gençlik ve Dijital Çağ*. Hacettepe Üniversitesi.
- Kavut, S. (2020). Kimliğin Dönüşümü: Dijital Kimlikler. *Selçuk İletişim*, 13(2), Article 2.

- McLuhan, M., & Powers, B. R. (2020). *Global Köy, 21. Yüzyılda Yeryüzü Yaşamında ve Medyada Meydana Gelecek Dönüşümler* (B. Ö. Düzgören, Çev.). Scala Yayıncılık.
- Narmanlıoğlu, H. (2018). *Vatanını Seven Tıklaşın: Sanal Cemaatte Ulusun Tahayyülü*. Kalkedon Yayıncılık.
- Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Imigrants. *On The Horizon*, 9(5).
- Saygın, Y. (2019, Mart 22). *Telgrafın İcadı: Telgraf Nedir? Ne zaman? Kim Tarafından Bulundu? - Bilgihanem*. Bilgihanem. <https://bilgihanem.com/telgrafin-icadi-telgraf-nedir/>
- Şentürk, Ü. (2017). Yeni Toplumsal Bir Metin Olarak İnternet. *Sosyoloji Divanı*, 9, 21-44.
- Tutgun-Ünal, A., & Deniz, L. (2020). Sosyal Medya Kuşaklarının Sosyal Medya Kullanım Seviyeleri ve Tercihleri. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(22), Article 22.
- Türk, G. D., & Demirci, E. (2020). Sosyal Medyada Milliyetçiliğin Yeniden Üretimi. İçinde *Sosyal Medya Sosyolojisi* (ss. 37-72). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Türk, M. S. (2021). Dijital Kültür ve Kimlik Bunalımı. *Akademik Bakış, Şubat*, 46-48.
- Zuboff, S. (2015). Big other: Surveillance Capitalism and the Prospects of an Information Civilization. *Journal of Information Technology*, 30(1), 75-89.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.16.12>

Volume

2023 p. 193-230

OKUL MÜDÜRLERİNİN ÖĞRETİM LİDERLİĞİ DAVRANIŞLARINA İLİŞKİN META ANALİZİ¹

META-ANALYSIS OF SCHOOL PRINCIPALS' INSTRUCTIONAL LEADERSHIP BEHAVIORS

Nehir UZUN*
Ali İlker GÜMÜŞELİ**

ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye’de öğretim liderliği alanında yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçların meta analiz yöntemi ile incelenmesidir. Bu amacı gerçekleştirmek adına ilgili alanda öğretmen algılarını baz alarak yapılan araştırmalarda; okul müdürlerinin öğretim liderliği davranışlarını genel olarak ne kadar sergilediklerine ilişkin araştırma bulgularının etki büyüklüklerine göre incelemesi yapılmıştır. Öğretim liderliği alanında yapılmış ve Yöktez veri tabanında bulunan 146 adet yüksek lisans ve 12 adet doktora tezi olmak üzere; toplam 158 adet lisansüstü araştırmanın bulguları çalışma kapsamında incelenmiştir. Bunlar içerisinden, çalışmanın dahil edilme kriterlerine uyan 11 tezin meta analizi yöntemi ile sistematik sentezlemesi yapılmıştır. Çalışmada, Hallinger ve Murphy tarafından (1985) Principal Instructional Management Rating Scale (PIMRS) adıyla geliştirilen ve Gümüşeli (1996) tarafından Türkçeye uyarlanan ‘‘Okul Müdürü Öğretim Liderliği Ölçeği’’ referans alınmıştır.

Araştırma sonucunda; öğretim liderliği ile ilgili yapılan araştırmaların ağırlıklı olarak ilköğretim düzeyinde yapıldığı ve bu kademedeki görev yapan okul müdürlerinin öğretim liderliği davranışlarını sergileme düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin sergiledikleri öğretim liderliği görevlerinin tümünde etki büyüklüğü yüksek ve anlamlı çıkmıştır.

¹ Bu makale Prof. Dr. Ali İlker Gümüşeli danışmanlığında yürütülen ve Nehir Uzun tarafından 2023 yılında tamamlanan ‘‘Lisansüstü Düzeyinde Yapılan Öğretim Liderliği Araştırmaları Sonuçlarının İncelenmesi’’ başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Okan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eğitim Bilimleri, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bölümü, E-mail: uzunnehir@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-6099-3994, İstanbul, Türkiye.

** Prof. Dr., İstanbul Okan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, E-mail: ilker.gumuseli@okan.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1471-6766, İstanbul, Türkiye.

Araştırmalarda yayın yanlılığı ise bulunmamıştır. Dolayısıyla elde edilen veriler sonucunda; Türkçeye uyarlanan kısa adı PIMRS olan ölçeğin araştırmacılar için hala kullanılabilir olduğu ve evrensel geçerliliğini koruduğu sonucuna da varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Öğretim Liderliği, Öğretimsel Liderlik, Okul Müdürü, Öğretmen, Meta Analizi, Etki Büyüklüğü*

ABSTRACT

In order to achieve this aim, in the studies conducted in the related field based on teachers' perceptions, the findings of the research on how much school principals exhibit instructional leadership behaviors in general were examined according to their effect sizes. The findings of 158 postgraduate studies, 146 master's theses and 12 doctoral dissertations, which were conducted in the field of instructional leadership and found in the Yöktez database, were examined within the scope of the study. Among these, 11 theses that met the inclusion criteria of the study were systematically synthesized by meta-analysis method. In the study, the "Principal Instructional Leadership Scale" developed by Hallinger and Murphy (1985) as Principal Instructional Management Rating Scale (PIMRS) and adapted into Turkish by Gümüşeli (1996) was taken as a reference.

As a result of the research, it was seen that the research on instructional leadership was mainly conducted at the primary level and the level of instructional leadership behaviors exhibited by school principals working at this level was high. According to teachers' perceptions, the effect size was high and significant in all of the instructional leadership tasks exhibited by school principals. No publication bias was found in the studies. Therefore, as a result of the data obtained, it was concluded that the scale adapted into Turkish, whose short name is PIMRS, is still usable for researchers and maintains its universal validity.

Keywords: *Instructional Leadership, Instructional Leadership, School Principal, Teacher, Meta Analysis, Effect Size*

Giriş

Okul müdürlüğü rolü tarihsel gelişim sürecinde toplumun ekonomik, sosyal, politik ve teknolojik alanlardaki tüm değişimlerine göre yeniden tanımlanmıştır. Bununla birlikte yapılan farklı tanımların içerisinde ortak vurgu yapılan en önemli rol müdürün öğretim liderliği rolü olmuştur. Bunun temel nedeni okulun temel rolünün eğitmek ve öğretmek olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü bir örgütün rolüyle uyuşmayan liderlik rollerinin, o örgütü başarıya taşınması mümkün olmaz. Bu nedenle okul müdürlerinin diğer örgüt yöneticilerinden farklı olarak yönettikleri okul kurumunu başarıya ulaştırmaları için öğretim liderliği rollerini etkili bir şekilde gerçekleştirmeleri zorunludur. Bunun içindir ki eğitim alanında çalışan uygulamacılar, araştırmacılar ve sektör temsilcileri uzunca bir zamandır okul müdürlerinin öğretim liderliği rollerini tanımlamaya çalışmaktadır.

Öğretim liderliği konusunda yurt dışında özellikle 1970'li yıllardan itibaren çok sayıda araştırma yapılmış, makale ve kitap yazılmıştır. Türkiye'de ise 1990'lı yılların ikinci

yarısından itibaren araştırmacılar öğretim liderliğini çalışma konusu yapmaya başlamışlar ve bu çalışmalar günümüze kadar artarak devam etmiştir. (Gümüseli, 1996, 201).

Okul yapısını tanımlayan ve biçimlendiren üç unsur bulunmaktadır. Bunlar; öğrenciler, öğretmenler ve toplumdur. Okulu etkili kılmak bu üç unsurun müfredat programıyla ilişkilendirilmesine bağlıdır. Öğretim liderliği davranışları gösteren okul yöneticilerinin temel görevi; öğretimin kalitesini arttırmak ve bu unsurları okulun amaçları için yetkinlikle organize edebilmektir (Findley ve Findley, 1992, 103; Akt: Aksoy ve Işık, 2008, 236).

Öğretim liderliğini diğer liderlik alanlarından ayıran özellik, onun genel liderlik davranışlarına ek olarak öğrenci, öğretmen, öğretim programı ve bunların süreçlerine odaklanmasıdır. Öğretim liderliği genel olarak öğretme ve öğrenme konularına odaklanmış bir liderlik yaklaşımı olarak tanımlanmakla birlikte; okul müdürlerinin öğretim liderliği kavramı ve rolleri farklı yazarlar tarafından farklı biçimlerde açıklanmıştır. Daha farklı bir anlatımla müdürün öğretim liderliğine ilişkin araştırmalarda, bu liderlik yaklaşımını oluşturan farklı rol ve görevler tanımlanmıştır.

Aşağıdaki tabloda Sheppard (1996) tarafından öğretim liderliği rollerine ilişkin çeşitli araştırmalarda yapılan sonuçlar yer almaktadır (Sheppard, 1996, s.325-344'den Akt Gümüseli, 2014, s. 27)

Tablo 1. Araştırmalarda Öğretim Liderliği Davranışları

Davranışlar-Görevler	Öğretim Liderliği Araştırmaları											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Amaçları Belirleme	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*		*
Amaçları Duyurma	*	*		*	*	*	*	*	*	*	*	*
Öğretimi Denetleme	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Programı Koordine Etme ve Yönetme	*	*	*	*		*	*		*			*
Öğretim Zamanını Koruma	*	*		*		*	*	*		*		*
Sürekli Görünür Olma	*	*		*		*	*	*				*
Öğretmenleri Özendirme	*	*		*		*	*	*		*		*
Mesleki Gelişimi Sağlama	*	*	*	*			*	*			*	*
Akademik Standartları Belirleme	*	*	*	*		*	*	*		*		*
Öğrenmeyi Özendirme	*	*	*	*		*	*	*			*	*
Öğrenci İlerlemesini İzleme	*		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Öğretimde Bilgili Olma						*						
Kaynak Sağlama	*	*		*	*	*	*	*	*	*	*	*
Plan Yapma					*							
Model Olma					*							

Personel Sağlama					*			*				
Toplum İhtiyaçlarına Cevap Verme								*				
Öğrenci Davranışlarından Sorumlu Olma								*				*
Başkalarına Danışma							*	*				
İyi İş İlişkileri Kurma												*

Sheppard'ın (1996) yaptığı bu çalışmada, öğretim liderliği rollerini oluşturan davranış ve temaların farklı çalışmalarda farklı biçimlerde isimlendirildiği, bazı rollerin ise çoğu araştırmada tekrar edildiği görülmektedir. Tablo 2'deki bulgular sırasıyla şu araştırmacılara aittir: (1)Hallinger ve Murphy1985, (2) Larsen, 1987, (3) Krug, 1990, (4), Rutherford, 1985, (5) Dwyer 1986, (6) Niece 1989, (7), Smith ve Andrews 1989, (8) Bartell, 1990, (9), Cotton ve Savard 1980, (10) Persell ve Cookson 1982, (11) DeBevoise, 1984, (12) Leithwood, Begley ve Cousins, 1990. Tablo 1'de de görüleceği gibi öğretim liderliği kavramı farklı araştırmacılar tarafından değişik biçimlerde görevlere ayrılmış ve tanımlanmıştır. Ancak bu farklı çalışmalarda bazı görevlerin birçok çalışmada tekrar ettiği ortaya çıkmıştır. Özellikle Hallinger ve Murphy'nin 1985 ve 1986 yıllarında etkili okullar üzerine geliştirdiği modelde yer alan öğretim liderliği görev ve davranışlarının birçok araştırmada tekrar edildiği görülmektedir. Bundan dolayıdır ki yurt dışında olduğu gibi Türkiye'de de bu modele dayalı olarak çok sayıda araştırma yapılmış ve makale yazılmıştır.

Bununla birlikte, Türkiye'de öğretim liderliği konusunda yapılan çalışmalarda elde edilen bulguların toplu bir değerlendirmesinin bugüne kadar yapıldığını söylemek güçtür. Başka bir ifadeyle yapılan alan taramasında Türkiye'de öğretim liderliği alanında yapılan çalışmaların çeşitli değişkenler bakımından dağılımı, etki büyüklüğü ve buna dayalı olarak okul müdürlerinin öğretim liderliği profiline nasıl bir görüntü oluşturduğuna ilişkin yapılmış bir araştırmaya rastlanmamıştır. Halbuki çeşitli bölgelerde ve çeşitli okul düzeylerinde yapılan çok sayıdaki araştırma bulguları incelenerek, hem bu alandaki araştırmaların etki büyüklüğüne ilişkin bilimsel veriler elde edilebilir hem de Türkiye'deki okullarda görev yapan okul müdürlerinin öğretim liderliği profilleri elde edilebilir. Bu verilere dayalı olarak da hem okul müdürü yetiştirmede öğretim liderliğine ilişkin eksikliklerin giderilmesine yönelik programlar düzenlenebilir hem de yapılan araştırmalarda bilimsel niteliğin daha da yükseltilmesi için gerekli önlemler alınabilir. Bu gerçeklerden hareketle lisansüstü düzeyinde yapılan öğretim liderliği araştırmaları sonuçlarının incelenmesi bu çalışmanın problemi olarak belirlenmiştir.

Öğretim Liderliği

Öğretim liderliği genel bir kavramdır. Eğitim ve öğretimle ilgili liderlik görevi olan hemen herkes; öğretmen, okul müdürü, okul müdür yardımcısı, denetçi ve hatta bazen aileler bile zaman zaman öğretim liderliği rolünü gerçekleştirebilirler. Ancak okulun etkili olmasında, okul müdürünün öğretim lideri olması büyük önem taşır. Bu bağlamda diğer

liderlik görevi üstlenenlerden farklı olarak; okul müdürünün liderlik görev ve davranışları da farklılaşır.

Öğretim lideri olarak okul müdürünün öncelikli görevlerinden biri okuldaki eğitim kadrosunun dikkatinin açık tutulması ve bu dikkatin okulun amaçlarını göz önüne alarak güdülenmesini sağlamaktır. Bu güdülenmeyi kendi davranışlarıyla da yansıtmak ve bunu açıklıkla göstermek öğretim liderinin öncelikli görevlerindedir. Öğretim liderliği görevlerini yerine getiren bir okul müdürü aynı zamanda kolaylaştırıcı bir lider olmak zorundadır. Önceliklerin tartışarak belirlendiği kolaylaştırıcı liderliğin en önemli unsurları açıklık, iş birliği, doğruluk, insan merkezlik, amaç yönelimlik ve esnekliktir. Okul müdürünün temel görevi, tüm okul yönetiminin ve eğitimcilerin dikkatini, öğretime ve öğretimi destekleyen amaçlara yönlendirmektir. Öğretim liderliği güden okul müdürünün rolü, okulun amaçlarının anlaşılmasını, benimsenmesini ve gerçekleştirilmesini sağlamaktır (Aydın, 2018, 282).

Öğretim lideri özellikleri gösteren bir okul müdürü; eğitim programının koordine edilmesi, öğretmenin mesleki gelişiminin sağlanması, öğrenci ilerlemesi takibinin yapılması, okulun çevresiyle uyumlu hale gelmesi, öğrenme ve öğretme süreçlerinin planlanması, takibi ve denetimiyle ilgilenen ve vizyonu geniş, ileriye gören ve okul ile öğrenci başarısını sağlamak için kararlar alıp harekete geçen ve öğrenciyi, öğretmeni, veliyi de bu doğrultuda teşvik edip harekete geçiren, okul ve çevresi ile uyumu sağlayacak yeteneğe sahip olmalıdır.

Öğretim lideri bir okul müdürü; okulun vizyonu doğrultusunda misyonunu ve amacını belirlemeli ve bu hedefler doğrultusunda okulu ve öğretimi koordine etmelidir. Bu koordineyi sağlarken; öğrenci ilerlemesi konusunda planlamalar ve denetimi yapıp aynı zamanda öğretmenlerin mesleki gelişimlerini de destekler nitelikte olmalıdır. Etkili iletişimi sağlayan bir öğretim lideri aynı zamanda iyi bir güdüleyicidir. Öğretim lideri okul müdürünün tüm bu özellikleri hedeflerine varmak amacıyla gerçekleştirmesi için iletişim becerilerinin üst seviyede olması gerekmektedir. Plan ve hedef doğrultusunda doğru güdülemeyi gerçekleştiren öğretim lideri, etkili ve başarılı bir okul kültürü oluşturarak ve mesleki başarısı yüksek öğretmenler ile başarılı öğrencilerin yetişmesine de kaynak sağlayacaktır.

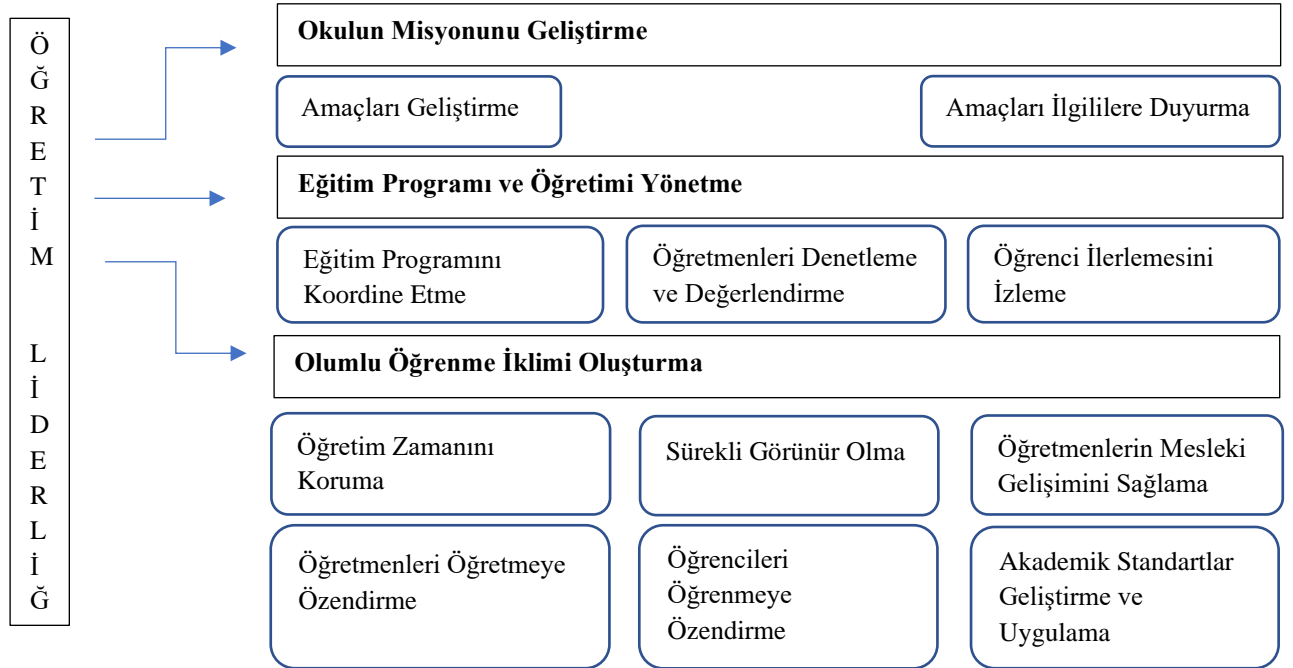
Öğretim Liderliği Boyutları ve Görevleri

Eğitim liderliği üzerine çalışmalar yapan araştırmacıların, öğretim ve öğrenmeyi temel olarak özellikle 1970'li yılların ikinci yarısında sonra adına öğretim liderliği denilen bir liderlik türü dikkatlerini çekmeye başlamıştır. Öğretim liderliği kavramı kısa bir süre içerisinde birçok bilim insanının ilgisini çekerek günümüzde yapılan eğitim liderliği çalışmalarında da önemini korumaya devam etmektedir (Gümüşeli, 1996, 201).

Öğretim liderliği alanında yapılan çalışmalarda, yukarıda Tablo 1'de de belirtildiği gibi, benzerlikler ve farklılıklar içeren boyut ve görevler ortaya çıkmıştır. Bazı araştırmacılar

öğretim liderliği tanımlamasını yaparken net ve mutlak ifadelerde bulunamayacağı gibi kesin özelliklerin de söz konusu olamayacağını belirtmiştir. Sonuç olarak, öğretim liderliği ile ilgili araştırmaların ve sonuçların, çevresel faktörlere ve bağlamsal koşullara, ilgili çevre içerisinde bulunan bireylerin kişilik özellikleri ve ilişkilerine göre değişiklik gösterebileceğini ileri sürmüştür (Harchar ve Hyle, 1996, 15; Akt: Şişman, 2018, 54). Bununla birlikte hem araştırmalarda model alınma sıklığı hem de yapılan araştırmalarda tekrar eden işlevler bakımından Hallinger ve Murphy (1985) tarafından geliştirilen öğretim liderliği modeli ve bu model içerisinde yer alan öğretim liderliği boyut ve görevleri birçok yazar tarafından kabul görmüştür.

Yapılan çalışmalarda görülen tanım ve işlev benzerliklerine bağlı nedenlerle bu çalışmada, Hallinger ve Murphy'nin geliştirdiği ve Gümüşeli'nin (1996) Türk eğitim sistemimize uyarlamış olduğu öğretim liderliği modeline göre literatürde yapılmış olan çalışmaların araştırma kapsamına alınmasının daha doğru olacağı düşünülmüştür. Çünkü söz konusu ölçeğin Türkçeye uyarlanmasından sonra çok sayıda araştırmacının bu ölçeği kullanarak çalışma yaptığı belirlenmiştir. Hallinger ve Murphy modelinin şematik görünümü ve modelde yer alan boyut ve görevlerle ilgili açıklamalar aşağıda yer almaktadır:

Şekil 1. Öğretim Liderliği Boyut ve Davranışları (Gümüşeli, 2014, 29)

Okulun Misyonunu Geliştirme: Bu boyut okulun varlık nedenini ortaya koyma ve okuldaki tüm paydaşlarla paylaşmayı amaçlayan boyuttur. Bu boyut iki önemli işlevi içerir. Bunlardan birisi okulun amaçlarının belirlenmesi, diğeri de okul misyonunun belirlenmesi ve paylaşılmasıdır.

Okulun Amaçlarının Belirlenmesi: Okulun amaçları, gelişen şartlar karşısında değişiklikler göstermektedir. Bundan dolayı amaçların sürekli gözden geçirilmesi, gerekirse yeniden belirlenmesi ve yeniden tanımlanması gerekmektedir. Amaçlar belirlenirken okulun benimsediği eğitim felsefesi, kültürel unsurlar, okulun bulunduğu çevrenin beklenti ve yönelimleri, edinilmiş kaynaklar gibi belirleyiciler bulunmaktadır. Okul yöneticileri okulun amaçlarını oluşturur iken bu belirleyicileri dikkate almalıdırlar (Şişman, 2018, 67-69). Bu görev aynı zamanda, öğrenci merkezli okul yapısını oluşturabilmek için başlangıç noktası olarak kabul edilir (Hallinger, 2011, 276). Etkili okullarda görev alan başarılı okul müdürlerinin, okulun amaçlarını doğru ve ulaşılabilir hedefler ile belirlemesini kolaylaştıracak ilk unsur alanda yeterli mesleki donanım ve eğitim programı konusunda temel bilgilere sahip olmasıdır.

Okulun Amaçlarının Paylaşılması: Okul müdürünün en önemli görevlerinden biri de okulun vizyon, misyon ve amaçlarını öğretmenlere, okuldaki diğer çalışanlara, öğrencilere ve velilere açıklamak ve duyurmaktır. Okulun amaçlarını öğrencilere, öğretmenlere ve velilere iletmeye çalışan okul müdürü; hedefleri ve amaçları bildiren toplantılarla, personel bültenleri dağıtarak, müfredat belirleme toplantıları yaparak, öğretmen ve veli toplantıları düzenleyerek veya okul dergisi basarak iletişim yollarını genişletebilir (Hallinger ve Murphy, 1985, 221-224).

Eğitim Programını ve Öğretimi Yönetme: Eğitim programı ve Öğretimi Yönetme boyutu eğitim liderliğinin ikinci boyutunu oluşturur. Eğitimin amaçları doğrultusunda öğrenci yetiştirmek okul örgütünün var olmasının nedeni ve hedefidir. Öğrenciler, okulun eğitim programı temelinde yetiştirilmektedir. Okulu yönetmek bu sebeple gerçekte eğitim programı ve öğretimi yönetmektir (Başaran, 1994, 81). Bundan dolayı bu boyuttaki görevler ve roller okul müdürünün eğitim liderliği ile ilgili oynayacağı doğrudan roller kapsamına girer ve eğitim liderliğinin deyim yerindeyse kalbini oluşturur. Kuşkusuz bu roller okulun büyüklüğüne göre gerektiğinde paylaşılabilir de. Kuşkusuz büyük ve gelişmiş okullarda eğitim programını geliştiren ve izleyen tek kişi okul müdürü değildir. Fakat yine de okulun akademik programının koordinasyonu ve kontrolü müdürün temel liderlik sorumluluklarındandır (Hallinger, 2011, 277). Eğitim programını ve öğretimi yönetme boyutu; öğretimi denetleme ve değerlendirme, eğitim programını koordine etme, öğrenci ilerlemesini inceleme alt boyutlarından oluşmaktadır.

Öğretimi Denetleme ve Değerlendirme: Öğretim lideri özelliği gösteren okul müdürünün en temel görevlerinden biri belirlenen amaçların ve hedeflerin sınıf içerisinde öğrenci pratiğine dönüşmesini sağlamaktır. Bu amaçların sınıf içinde var olmasını sağlamak için müdürün, öğretmenler ile koordineli bir çalışma göstermesi gerekmektedir. İlk olarak amaçları belirlemede öğretmenlerle koordineli çalışan müdür, sonrasında bu amaçların işlevselliğini görmek için resmi olmayan sınıf ziyaretleri ile öğretmen ve öğrenci izlemesi ile denetlemelidir. Gözlemler sonucunda yapılan değerlendirmeler, eksiklik ve aksaklıkların zamanında giderilmesine hizmet edeceği gibi aynı zamanda eğitim programının koordine edilmesine de katkı sağlar. (Hallinger ve Murphy, 1985, 222-223).

Eğitim Programını Koordine etme: Okulun ve öğrencilerin başarısı bir bakıma okuldaki etkinliklerin dağılımı yapılırken bu etkinlikler arasında uygun ve etkili koordinasyon sağlanmasına bağlıdır. Eğitim programının koordinasyonu aynı branşta eğitim veren öğretmenler arasında yapılan dikey ve aynı seviyeleri okutan öğretmenlerin

uyguladıkları planlar arasında yapılan yatay bütünleşmenin sağlanması olarak iki şekilde gerçekleştirilebilir.

Eğitim programını koordine etme okul müdürlerinin temel sorumluluğu olduğu için bu konu ile ilgili yapılan toplantılar ve etkinliklere okul yöneticisinin katılması ve başkanlık yapması önem taşır. (Başaran, 1994, 89).

Öğrenci İlerlemesini İzleme: Öğrenci ilerlemesinin izlenmesi görevi öğrencilerin başarı durumlarının sürekli ve sistemli bir biçimde izlenmesi, izleme sonuçlarının öğretmen, öğrenci veli ve okul yönetimine raporlanmasını içeren çeşitli etkinlikleri kapsar. Öğrenci ilerlemesini izlemenin üç temel amacı bulunmaktadır. Bunlar; öğrencilerin kişisel ilerlemesini izleme ve öğrenmede güçlük duydukları unsurları belirleme, öğrencilerin başarı düzeylerine uygun yerleştirme yöntemiyle eğitim almalarını sağlama ve bunu belgelendirebilme, eğitim sisteminin hesap verebilirliğini sağlamak için aynı düzeydeki grupların değerlendirmesi ve kıyasını yapmaktır. Etkin eğitimciler, öğrenci ilerlemesinin incelemesini iki önemli neden amacıyla kullanırlar. (Gümüşeli, 2014, 180). Etkili okullardaki öğretim liderleri öğrenci ilerlemesini izlerken; standart testlerin yanı sıra ölçüt referanslı testler yaparak öğrenci başarısını veya zayıflıklarını teşhis etmiş olur. İzleme sonucunda yapılan değerlendirmeler; sınıfların düzenlenmesinde ve hedeflerin yeniden belirlenip geliştirilmesinde, müfredatın şekillenmesinde ve öğretimin başarısını gözlemlenmesinde kullanılır (Hallinger ve Murphy, 1985, 223).

Olumlu Öğrenme İklimini Oluşturma: Olumlu öğrenme iklimini oluşturma boyutu, kapsam ve niyet bakımından öğretim liderliğinin en fazla görev içeren boyuttur. Bununla birlikte bu boyutta yer alan görevler öğretim liderliğine ilişkin direkt rollerden çok dolaylı rollerden oluşurlar. Başarılı ve etkili okulların belirledikleri yüksek standartlar ve geliştirdikleri akademik bültenler, sürekli öğrenmeyi ve geliştirmeyi teşvik edip ödüllendiren bir kültür oluşturur (Hallinger, 2011, 277). Öğrenme iklimi, öğrencilerin öğrenme becerisi üzerinde etkilidir. Okulun hedeflerini öğrencilere ve öğretmenlere ileten okul müdürü, bu hedeflerin gerçekleşmesi ve beklentinin karşılanması amacıyla onları destekler ve teşvik eder. Öğretmenlerin mesleki gelişimlerini sağlamaları adına okul müdürü yardımcı ve yol gösterici olmaktadır. Okul müdürünün tüm bu çabaları öğrencilerin öğrenmeye özenmesi ve öğrenci öğrenmesi üzerinde de etkilidir (Hallinger ve Murphy, 1985, 223). Okullar öğrencilerin hayata katılabilmesi ve topluma fayda sağlayacak bireyler haline gelmesi için uygun ortamı sağlamak zorundadır. Bunu sağlamak için de olumlu öğrenme iklimi oluşturmak amacıyla başlıca şu görevleri yaparlar: öğretim zamanını koruma, sürekli görünür olma, öğretmenleri çalışmaya özendirme, öğretmenlerin mesleki gelişimini sağlama, akademik standartlar geliştirme ve uygulama, öğrencileri öğrenmeye özendirme.

Öğretim Zamanını Koruma: Olumlu öğrenme ikliminin sağlanabilmesinde öğretim zamanının verimli kullanılması büyük önem taşır Bunun için okul müdürü öğretmenlerin ve öğrencilerin derse geç kalmamaları ve devamsızlık yapmamaları için çeşitli önlemler almalı ve aynı zamanda ders programını ve ara saatlerini programlarken okul işleriyle öğretim işlerinin birbirinden etkilenmeyecek şekilde planlanmasını sağlanmalıdır. (Hallinger ve Murphy, 1985, 221). Aynı zamanda okul içerisindeki etkinliklerin, duyuruların veya aktivitelerin aktif ders saatlerinde duyurulmasının önlenmesi de öğretim zamanını korumak için gerçekleştirilebilecek davranışlardandır.

Sürekli Görünür Olma: Müdür kampüs içerisinde ve sınıflarda yani okulun hemen hemen her yerinde öğrenciler ve öğretmenler tarafından görünür olmalıdır. Müdürün görünür olması öğrencilerin ve öğretmenlerin ihtiyaçları hakkında fikir edinmesini sağlar, yöneteceği unsurlardan onu uzaklaştırmamış olur ve okulun temel ihtiyaçlarını önceden sezinleme fırsatı tanır. Okul içerisinde görünür olan müdür, aynı zamanda ulaşılabilir hale gelir. Öğretmenler ve öğrenciler ile iletişim halinde olan ve onların ihtiyaçlarına hemen yanıt veren müdür olumlu öğrenme iklimini desteklemiş hale gelecektir (Hallinger ve Murphy, 1985, 222). Okul içerisinde sürekli görünür olan okul aynı zamanda okulun vizyon ve misyonunun ilgililere aktarılması için fırsat yakalamış olur. (Wallace, 1996, 29).

Öğretmenleri Öğretmeye Özendirme: Olumlu öğrenme iklimini oluşturmak adına okul müdürü, başarılı öğretmenleri desteklemeli ve yapacağı ödüllendirmeler ile öğretmenleri çalışmaya teşvik etmelidir. Müdürler başarılı öğretmenleri sadece maaş yönüyle değil aynı zamanda yüksek performans seviyelerini onları takdir ederek, toplum içerisinde övgüler sunup, onlara resmi onur belgeleri vererek de sağlayabilirler (Hallinger ve Murphy, 1985, 223).

Öğretmenlerin Mesleki Gelişimini Sağlama: Öğretim liderliği özelliği taşıyan okul müdürü, etkin bir okul yönetimi oluşturabilmek adına; mesleki gelişimi destekler, akademik başarı sağlayacak fırsatlardan öğretmenleri haberdar eder ve öğretmenlerin hizmet içi eğitim faaliyetlerine katılmaları için destekler. Öğretmenler gelişim etkinliklerinden edindikleri yeni becerilerini sınıf yönetimine ve öğretim programlarına entegre ettikleri takdirde başarılı ve olumlu bir okul iklimi sağlanmış olur. (Hallinger ve Murphy, 1985, 223). Öğretmenlerin, mesleki anlamda problemlerinden birisi de öğrendiklerini meslektaşlarıyla paylaşmak için uygun fırsatı bulamamalarıdır. Bunun için öğretmenlerin uzmanlık alanları belirlendikten sonra mesleki gelişimlerini sağlamak adına bu uzmanlıkların meslektaşlarla paylaşılması için uygun koşullar sağlanmalıdır (Zepeda, 2016, 348).

Akademik Standartları Geliştirme ve Uygulama: Akademik standartların geliştirilmesi ve güçlendirilmesi okulun vizyonu olarak belirlenen hedefler içerisinde bulunmaktadır. Öğrenme ortamını verimli hale getirmek ve öğrenmeyi arttırmak için belirlenen yüksek standartlar beklentileri artırır ve yüksek akademik standartların oluşması okulun politikasını oluşturur hale getirir. (Hallinger ve Murphy, 1985, 224). Bu nedenle okul müdürleri öğrenci öğrenmesini odak noktası olarak ele alıp, okulun hedeflerini etkili bir biçimde gerçekleştirecek yüksek standartlar belirlenmesine öncülük etmeli ve öğretmenleri ve öğrencileri bu standartlar doğrultusunda çalışmaya teşvik etmelidir.

Öğrencileri Öğrenmeye Özendirme: Okul müdürünün, olumlu öğrenme iklimi oluşturabilmesi için öğrencileri öğrenmeye özendirici koşulları ve politikaları oluşturması gerekir. Öğrencileri öğrenmeye özendirme konusunda yapılan araştırmalar; öğrencilerin buldukları yaş, çevre, sosyo ekonomik koşullar vb. birçok faktörün öğrencilerin motivasyonları üzerinde farklı etki yaptığını ortaya koymaktadır (Hallinger ve Murphy, 1985, 225). Bunun için öğrencileri öğrenmeye özendirme adına yapılacak etkinlikler, geliştirilecek politikalarda bu farklılıkların göz önünde bulundurulması gerekir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı Hallinger ve Murph (1985) tarafından ‘‘Principal Instructional Management Rating Scale (PIMRS)’’ adıyla geliştirilen ve Gümüşeli (1996) tarafından ‘‘Okul Müdürlerinin Öğretim Liderliği Ölçeği’’ adıyla Türkçeye uyarlanan öğretim ölçeği kullanılarak yapılan lisansüstü düzeyinde ki araştırmalarda ortaya çıkan sonuçların meta analiz yöntemi ile incelenmesidir. Bunun için yapılan tarama sonucunda araştırmaya dahil olma kriterlerini taşıyan 11 araştırmanın bulgularına dayalı olarak; hem okul müdürlerinin öğretim liderliği görevlerini hangi düzeyde yerine getirdiklerine ilişkin sonuçların etki büyüklüklerini ile okul düzeyine göre elde edilen bulguların etki büyüklüklerini belirlemek hem de bu araştırmalara ilişkin yayın yanlılığı düzeyini ortaya koymaktır.

Sınırlılıklar

Araştırma, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı arşivinde yer alan Ocak 1996 ve Ekim 2022 yılları arasında öğretim liderliği alanında yapılan yayınlanmış ve yayınlanma izni olmayan lisansüstü alanda öğretim liderliği hakkında yapılmış bilimsel çalışmaları kapsamaktadır. Elde edilen bulgular yapılan araştırmalarda öğretim liderliği ölçeğine öğretmenlerin verdikleri cevaplarla sınırlıdır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırma neticesinde ulaşılan verilerin analizi için sistematik sentezlemenin en son basamağı olan meta analizi yöntemi kullanılmıştır. Ulaşılan tüm çalışmalar, araştırmanın sınırlılıkları dahilinde düzenlenen kodlama protokolüne göre listelenerek analize katılmıştır. Veriler, istatistiksel yöntem yardımı ile güven aralığı en düşük sonuca ulaşılabilirlik adına sentezlenmektedir (Kış, 2013,23). Meta analizi, belirli bir konu hakkında toplanan kanıt ve verilerin özetine ulaşmak adına daha önce yapılmış olan araştırma sonuçlarını istatistiksel açıdan birleştirip eleştirel açıdan değerlendiren bir yöntemdir (Spector ve Thampson, 1991; Akt: Keskin, 2022,6).

Çeşitli zamanlarda ve yerlerde yapılan yayınlanmış veya yayınlanmamış çalışmaların bulgularını birleştirerek toplayan ve topluma ilgili parametre hakkında tahmin gücü sağlayan prosedürleri içeren istatistiksel metot meta analizidir (Şahin, 2019, 5). Meta analizinin öncelikli amaçları aşağıdaki gibidir (Haidich, 2012; Normand, 1999; Akt. Keskin, 2022, 7):

- Alanyazındaki çelişkileri inceleyerek ve bu çelişkilerin nedenlerini bulmak,
- Daha geniş katılımlı örneklem hacmi oluşturarak parametre tahminlerinin keskinliğini ve gücünü arttırmak adına örneklem sayısı küçük olan çalışmaları birleştirmek,
- Yapılan araştırmalarda gözlenen heterojenliğin asıl kaynaklarını ortaya çıkarmak,
- Bireysel araştırmalarda önemsenmeyen fakat etkili olabileceği varsayılan değişik alt gruplardaki işlemlerin etkinliğini araştırmak,
- Yapılması planlanan araştırmalar için ileriye dönük bilgi kaynağı olmak,

- Elde edilen sonuçlarla ileride yapılacak olan araştırmalara ışık tutmak ve yeni konuların araştırılmasına zemin hazırlamak.

Yapılan meta analiz sonucunda ulaşılmaması hedeflenen bulgular; etki büyüklüğü değeri, alt ve üst limit aralıkları, sabit veya rastgele etki modeli değerleri, yayın yanlılığı olup olmadığına ilişkin değerler ve moderatör etki analizindeki sonuçların listelenip raporlaştırılması oluşmaktadır (Kürü, 2021, 226). Meta analizinde kullanılan iki ana yaklaşım istatistik modelleri olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşımlar, bir grup çalışma neticesinde ulaşılan ortama etki büyüklüğü hakkında sonuca varmak için geliştirilen sabit etki modeli ve rastgele etki modelidir (Borenstein vd., 2009; Hedges ve Vevea, 1998; Hunter ve Schmidt, 2000, 2004; Tweedie, Smelser ve Baltus, 2004; Akt. Üstün ve Eryılmaz, 2014, 10).

Meta analizine dahil edilen tüm çalışmalar için gerçek etki büyüklüğünün bir tane yani tek olması sabit etki modelinin öncelikli özelliğidir. Dolayısı ile gözlenen etkilerde ortaya çıkan tüm farklılıkların, örneklem hatası sonucu olduğu anlamı çıkmaktadır. Rastgele etki modelinde ise örneklem grubundaki katılımcıların yaş, eğitim durumu veya sınıf büyüklüğü vb gibi ara değişkenler sonucunda elde edilen gerçek etki büyüklüğünün üzerinde çalışılan araştırmadan araştırmaya değişiklik gösterebileceği fikrine dayanmaktadır. Bu sebeple, gerçek etki büyüklüğü belirli ortalamalar etrafında dağılmaktadır. Dolayısıyla, meta analizi neticesinde bulunan etki büyüklüklerinin bu dağılımın rasgele örnekleme olduğu düşünülmektedir (Üstün ve Eryılmaz, 2014, 10).

Rothstein ve arkadaşlarına (2005) göre yayın yanlılığı, alanyazındaki yayınlanmış araştırmaların, tamamlanmış araştırmaların anakütlesinin temsilcisi olarak algılanmayacağını belirten bir terimdir. Sonuçların yönü ve istatistiksel değerine bağlı olarak araştırmaların yayınlanması veya yayınlanmaması olarak tanımlanmıştır. Meta analizinde doğru sonuçları elde edebilmek ve yanlılıktan kaçınabilmek adına analize dahil edilen çalışmaların sistematik ve dikkatli bir şekilde işlenmesi önceliklidir. Araştırmaya dahil edilecek olan çalışmaların kapsadığı örneklemin, anakütleyi temsil özelliğine sahip olması hangi çalışmaların analize seçileceğine karar verilmesi ve bütün kaynakların kapsamlı bir şekilde taranması önemlidir. Bronstein ve arkadaşlarına (2009) göre nispeten daha yüksek bir etki büyüklüğü bildiren, sıfır hipotezini onaylamayıp reddeden sonuçların dahil edildiği araştırmaların yayınlanma olasılığı daha yüksek olduğu için alanyazındaki herhangi bir yanlılığın bir yansıması olarak meta analizinde de görülmesi muhtemeldir (Keskin, 2002, 32).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Ocak 1996 ve Ekim 2022 yılları arasındaki öğretim liderliği alanında yapılan “öğretim liderliği” ve “öğretimsel liderlik” anahtar kelimeleri sonucunda internet ortamında ulaşılabilen 142 adet yayınlanmış ve üniversite kütüphane sistemi TÜBESS üzerinden talep edilerek basılı halde elde edilmiş 16’sında yayınlanma izni olmayan toplam 146 adet yüksek lisans ve 12 adet doktora tezi olmak üzere toplam 158 lisansüstü tez oluşturmaktadır. Araştırma kriterlerini sağlayan 11 adet lisansüstü çalışma bu araştırmanın çalışma alanını oluşturmaktadır. Araştırmaya dahil edilecek tezlerin seçiminde şu kriterler esas alınmıştır:

- 1- Meta analize dahil edilecek çalışmaların zaman aralığı: Ocak 1996- Ekim 2022 yılları arasında Yöktez’de kaydının yapılmış olması.
- 2- Yayınlanmış veya yayınlanma izni olmayan çalışma kaynakları: Yüksek lisans ve doktora tezleri.
- 3- Çalışmalardaki araştırma yönteminin uygun olması: Meta analiz çalışmalarından standartlaştırılmış etki büyüklüğüne ulaşabilmek için dahil edilen çalışmaların ampirik çalışmalar olması ve araştırmanın yapıldığı bölge, araştırmanın yapıldığı yıl, araştırmanın uygulandığı okul türü, araştırmanın uygulandığı okul düzeyine ve öğretmen gruplarına sahip olmaları ölçüt olarak alınmıştır.
- 4- Yeterli sayısal veri içermesi: Meta analiz çalışması için gerekli olan etki büyüklüklerinin hesaplanabilmesi için çalışmaya dahil edilen araştırmaların araştırmanın yapıldığı bölge, araştırmanın yapıldığı yıl, araştırmanın uygulandığı okul türü, araştırmanın uygulandığı okul düzeyine ve öğretmen grupları için betimleyici sayısal verilere ihtiyaç duyulduğundan; öğretmen gruplarına ilişkin araştırmanın yapıldığı bölge, araştırmanın yapıldığı yıl, araştırmanın uygulandığı okul türü, araştırmanın uygulandığı okul düzeyi gibi bireysel değişkenlerle ilgili ortalama, standart sapma, F değeri, t değeri, X^2 testi, Q testi, I^2 testi verileri olan araştırmalar çalışmaya dahil edilmiştir. Bu veriler, çalışmanın örneklemini oluşturan her verinin etki büyüklüğünün hesaplanabilmesi açısından kullanılmaktadır.

Dahil edilme kriterlerine uyan 11 adet araştırmaya ilişkin detayları bulunduran Tablo 2’de aşağıda yer almaktadır.

Tablo 2: Meta Analize Dahil Edilme Kriterlerini Karşılıyan Tezler

YIL	DÜZEY	YAYIN DURUMU	YAPILDIĞI ÜNİVERSİTE	TEZ SAHİBİ
2022	YÜKSEK LİSANS	YAYINLANMIŞ	İstanbul Okan Üniversitesi	Nihan Özyürek
2019	YÜKSEK LİSANS	YAYINLANMIŞ	İstanbul Okan Üniversitesi	Burcu Uzlar
2019	YÜKSEK LİSANS	YAYINLANMIŞ	İstanbul Okan Üniversitesi	Tuğba Akyıldız
2016	YÜKSEK LİSANS	YAYINLANMIŞ	İstanbul Okan Üniversitesi	Funda Olukpınar Alkan
2015	YÜKSEK LİSANS	YAYINLANMIŞ	Yıldız Teknik Üniversitesi	Fatma Cengiz
2012	YÜKSEK LİSANS	YAYINLANMIŞ	Maltepe Üniversitesi	Aysun Erol
2008	YÜKSEK LİSANS	YAYINLANMIŞ	Abant İzzet Baysal Üniversitesi	Müzeyyen Dönmez
2007	YÜKSEK LİSANS	YAYINLANMIŞ	Abant İzzet Baysal Üniversitesi	Fevzi Buyrukcu
2006	YÜKSEK LİSANS	YAYINLANMIŞ	Selçuk Üniversitesi	Mehmet Akif Sözüeroğlu
2005	YÜKSEK LİSANS	YAYINLANMAMIŞ	Yıldız Teknik Üniversitesi	Esmâ Kırılmaz
1999	YÜKSEK LİSANS	YAYINLANMAMIŞ	Yıldız Teknik Üniversitesi	Gonca Çalhan

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi dahil edilme kriterlerine uyan 11 araştırmanın tümü yüksek lisans düzeyindeki çalışmalardan oluşmuş ve bunlardan beşi vakıf altısı ise devlet üniversitelerinde lisansüstü öğrenim görenler tarafından yapılmıştır.

Verilerin Toplanması

Çalışma verilerinin elde edilmesinde öncelikle Hallinger (1985) tarafından geliştirilen ve Gümüseli (1996) tarafından Türk Milli Eğitim sistemine uyarlanan orijinal adı ‘Principal Instructional Management Rating Scale (PIMRS) adıyla anılan ölçek yardımıyla yüksek lisans ve doktora tezleri çalışmaları için veri toplanan araştırmalar belirlenmiştir. Söz konusu çalışmaların belirlenmesi ve incelenmesi Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı arşivinden ve Türkiye Belge Sağlama Sistemi olarak adlandırılan TÜBESS üzerinden ‘öğretim liderliği’ ve ‘öğretimsel liderlik’ anahtar kelimeleri kullanılarak yapılan taramalar ile gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Yapılan taramalar neticesinde çalışmanın dahil edilme kriterlerini karşılayan araştırmalar, gerekli kodlamaları yapıldıktan sonra, güvenilirlik ve geçerlilikleri kontrol edilmiş ve elde edilen sonuçlar bu doğrultuda raporlanmıştır. Çalışmada kullanılan kodlama sistemiyse üç bölümden oluşmuştur. Bu bölümlerden birincisi çalışmanın kimliğini, ikincisi çalışmanın içeriğini kapsarken üçüncü bölüm ise çalışmanın verilerinden oluşmaktadır.

Araştırmada öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin öğretim liderliği görevlerinin her birinin müdürler tarafından ne düzeyde yerine getirildiğine ilişkin algıların incelenmesinde, taranan araştırmalardaki ortalamaların aritmetik olarak da ortalamaları alınmış ve buna göre ortalamaların ortalaması belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar, araştırmalarda kullanılan ölçeğin ölçek aralıkları esas alınarak sonuçların hangi düzeyi yansıttığı açıklanmıştır. Ölçek beşli likert türü ölçek olması dolayısıyla aralık değerleri ($n-1/n=4/5=0,80$) 0-1,79 hiçbir zaman; 1,80-2,59 aralığı az; 2,60-3,39 aralığı ara sıra/orta düzeyde; 3,40-4,19 aralığı çoğunlukla/büyük ölçüde ve 4,20-5,00 aralığı da her zaman/tamamen şeklinde değerlendirilmiş ve ifade edilmiştir. Etki büyüklüğüne ilişkin verilerin çözümlenmesi ve yorumlanması sürecinde meta analizinde (Kale ve Nirphareke, 2017) tarafından geliştirilen (Akt. Keskin, 2022, 7) aşağıdaki adımlar izlenmiştir:

- Analize dahil edilen her çalışmanın etki büyüklüğünün hesaplanması,
- Birleşik etki büyüklüklerinin hesaplanması,
- Heterojenlik testi,
- Yanlılık testi,
- Duyarlılık analizleridir.

Çalışmaya dahil edilen her çalışmanın etki büyüklükleri, varyansları ve grup kıyaslamaları Meta-Analiz için İstatiksel Paket Programı CMA Ver. 2.0 [Comprehensive Meta Analysis] kullanılarak yapılmıştır (Kış, 2013, 87). Meta analizde, kodlayıcı güvenilirliği testi içinse Analog ANOVA testi uygulanmıştır.

Dolayısıyla, nicel yöntemlerle gerçekleştirilen bu çalışmada elde edilen verilerin analizinde, sistematik sentezlemenin en ileri aşaması olan meta analizi ile düzenlenmesi ve grup farklılığı yöntemi dikkate alınmıştır. Belirlenen araştırma sorularına göre elde edilen verilerin betimsel istatistik dağılımları ilişkilendirilip yorumlanması yapılarak sonradan yapılacak olan çalışmalar için bilgi kaynağı olmak hedeflenmiştir. Tarama sürecinde ilk olarak toplam 158 adet araştırmaya ulaşılmıştır. Örneklem içeriği (veli, öğrenci, akademisyen vb.) ve eğitim düzeyi/kapsamı (üniversite, halk eğitim merkezi) haricinde kalan çalışma ile ölçek farklılığı içeren ve meta analizi yapılabilmesi için yeterli uygunlukta istatistik veri içermeyen 147 yüksek lisans ve doktora tezi meta analize dahil edilememiştir. Nihai olarak 11 çalışma meta analiz çalışması kapsamına alınmıştır. Meta analize dahil edilen 11 çalışmanın veri ve elde edilen bulguları detaylı bir şekilde “Bulgular ve Yorumlar” adlı başlıkta verilmiştir. Verilerin orijinalliğini göstermek ve üzerinde değişiklik yapılmadan objektif bir şekilde analize dahil edildiğini göstermek amacıyla da işlenen değerler ilgili başlıklara meta analizi programından kopyalanarak eklenmiştir.

Bulgular ve Yorum

Öğretim liderliği ile alakalı yapılan ve meta analize dahil edilme kriterlerini karşılayan araştırmaya dahil edilen on bir çalışmada öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin ilgili on bir görevi ne kadar yerine getirdiğine ilişkin algılara yönelik bulgular ile okul düzeyine ilişkin bulgularla ilgili etki büyüklükleri ve analize dahil edilen çalışmaların yaygın yanlışlıklarına ilişkin elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

a) Öğretim Liderliği Görevlerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya dahil edilme kriterlerini karşılayan çalışmalar üzerinde yapılan analizlerde, okul müdürlerinin öğretim liderliği görevlerinin her birini hangi düzeyde yerine getirdikleri ve bunların etki büyüklüklerine ilişkin elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

- **Okulun Amaçlarını Geliştirme Görevine İlişkin Bulgular:** Yapılan araştırmalarda öğretmenlere göre okul müdürlerinin okulun amaçlarını geliştirme görevini ne kadar yerine getirdiklerine ilişkin algılarına yönelik etki büyüklükleri de aşağıdaki Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 3. Okul Müdürlerinin Okulun Amaçlarını Geliştirme Görevini Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algılarına Yönelik Araştırmaların Ağırlıkları

Model	Study name	Statistics for each study							Mean and 95% CI					Weight (Fixed)		Weight (Random)	
		Mean	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-Value	p-Value	-8,00	-4,00	0,00	4,00	8,00	Relative weight	Relative weight		
	2012-Ayşın	3,560	0,067	0,004	3,429	3,691	53,281	0,000							3,69	9,21	
	2019-Burcu	3,630	0,049	0,002	3,534	3,726	74,200	0,000							6,89	9,46	
	2005-Esma	3,990	0,033	0,001	3,925	4,055	121,160	0,000							15,21	9,62	
	2015-Falma	3,530	0,020	0,000	3,490	3,570	172,784	0,000							39,51	9,70	
	2007-Fevzi	3,880	0,054	0,003	3,774	3,986	72,030	0,000							5,68	9,40	
	2016-Funda	3,890	0,219	0,048	3,461	4,319	17,783	0,000							0,34	5,99	
	1999-Gonc	3,730	0,058	0,003	3,616	3,844	64,205	0,000							4,89	9,34	
	2006-Mehm	4,280	0,062	0,004	4,159	4,401	69,064	0,000							4,29	9,29	
	2008-Müzey	4,180	0,043	0,002	4,096	4,264	97,146	0,000							8,91	9,52	
	2022-Nihan	3,920	0,045	0,002	3,831	4,009	86,707	0,000							8,07	9,50	
	2019-Tuğba	3,680	0,081	0,007	3,521	3,839	45,457	0,000							2,52	8,98	
Fixed		3,764	0,013	0,000	3,739	3,789	293,122	0,000									
Random		3,842	0,086	0,007	3,673	4,011	44,551	0,000									

Analize dahil edilen tüm çalışmaların etki büyüklükleri öncelikli olarak hesaplanmıştır. Ardından, heterojenlik testi uygulanarak heterojenlik değerinin ($p < .05$) altında olduğu tespit edilmiştir. Okul müdürlerinin okulun amaçlarını geliştirme görevine dair ilişkin

heterojenlik değeri ($p < .05$) altında olduğu için rastgele etki modeline göre yorumlanmıştır. Öğretmenlere göre okul müdürlerinin okulun amaçlarını geliştirme görevine ait meta analizi pozitif yönlü, güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

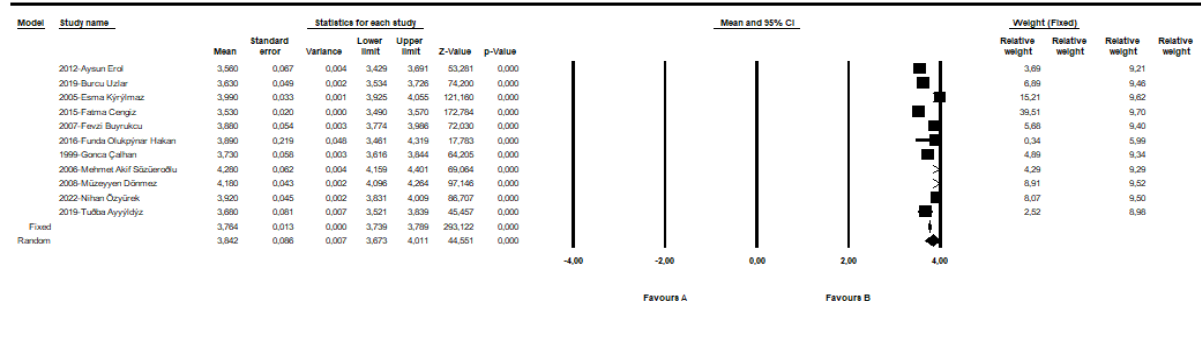
Tablo 4. Okul Müdürlerinin Okulun Amaçlarını Geliştirme Görevini Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algılarına Yönelik Araştırmaların Etki Büyüklükleri

Model	Effect size and 95% confidence interval					Test of null (2-Tail)		Heterogeneity			Tau-squared					
	Number Studies	Point estimate	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-value	P-value	Q-value	df (Q)	P-value	I-squared	Tau Squared	Standard Error	Variance	Tau
Fixed	11	3,764	0,013	0,000	3,739	3,789	293,122	0,000	376,203	10	0,000	97,342	0,076	0,047	0,002	0,276
Random	11	3,842	0,086	0,007	3,673	4,011	44,551	0,000								

Q istatistiğinin bir tamamlayıcısı olarak geliştirilen I^2 ise heterojenliğe ilişkin daha net bir sonuç ortaya koymaktadır (Petticrew ve Roberts, 2006, 217). I^2 istatistiği, Q istatistiğinin aksine çalışma sayısından etkilenmemektedir. I^2 'nin yorumlanmasında ise %25 düşük düzeyde heterojenliği, %50 orta düzeyde heterojenliği ve %75 yüksek düzeyde heterojenliği göstermektedir (Cooper vd., 2009). I^2 testi ise sonucu heterojenliğin değerini gösterir. %97,34 çıkmıştır. Heterojenlik değeri ortalamaya göre yüksek ve anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 5. Okul Müdürlerinin Okulun Amaçlarını Geliştirme Görevini Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algılarına Yönelik Meta Analizi ve Orman Grafiği

Meta Analysis

Meta analizinde birçok unsur heterojenliğe neden olabilmektedir. Bunlar; rastgele örneklem hatası, sonuç değişkenlerindeki farklılıklar veya müdahaleler, araştırmaların kalite düzeylerindeki farklılıklar ve araştırma sonuçlarını ölçmede kullanılan yöntemlerin farklılıkları olabilir (Açıkkel, 2009, 167). Heterojenlik araştırmalara dahil edilen örneklem içeriğindeki farklılıklardan kaynaklandığı gibi açıklanamayan sebeple de olabilmektedir. Araştırmalar arasındaki tahminlerin değişkenliği arttıkça heterojenlik düzeyi de bir o kadar yükselmektedir (Bastian, 2017). Meta analizdeki çalışmaların mümkün olduğu kadar hepsinin birbirinden farklı olması yani heterojen olması istenir. Çalışmaların çoğunluğunun heterojenlik özelliği gösterdiği görülmektedir. Yukarıda ki orman grafiğinde Fatma Cengiz'in 2015 yılında ilköğretim düzeyinde uyguladığı çalışmasında

ise en az heterojenliğe sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Fatma Cengiz'in 2015 yılında yaptığı çalışmada belirli ya da açıklanamayan sebepler neticesinde heterojenlik düzeyi düşük çıkmıştır.

- **Okulun Amaçlarını İlgililere Açıklama Görevine İlişkin Bulgular:** Yapılan araştırmalarda öğretmenlere göre okul müdürlerinin okulun amaçlarını ilgililere açıklama davranışını ne kadar yerine getirdiklerine ilişkin etki büyüklükleri Tablo 7 ile verilmiştir.

Tablo 6. Okul Müdürlerinin Okulun Amaçlarını İlgililere Açıklama Görevini Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algularına Yönelik Araştırmaların Ağırlıkları

Model	Study name	Statistics for each study							Mean and 95% CI					Weight (Fixed)		Weight (Random)	
		Mean	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-Value	p-Value	-4,00	-2,00	0,00	2,00	4,00	Relative weight	Relative weight		
	2012-Aysun	3,780	0,057	0,003	3,667	3,893	65,831	0,000						4,35	9,63		
	2019-Bucu	3,770	0,049	0,002	3,673	3,867	76,224	0,000						5,87	9,76		
	2005-Esma	4,080	0,031	0,001	4,020	4,140	132,379	0,000						15,11	10,01		
	2015-Fatma	3,640	0,018	0,000	3,604	3,676	198,885	0,000						42,85	10,12		
	2007-Fevzi	3,990	0,052	0,003	3,888	4,092	76,782	0,000						5,31	9,72		
	2016-Funda	3,920	0,390	0,152	3,156	4,684	10,051	0,000						0,09	2,80		
	1999-Gönc	3,660	0,057	0,003	3,549	3,771	64,432	0,000						4,45	9,64		
	2006-Mehm	4,280	0,063	0,004	4,157	4,403	68,345	0,000						3,66	9,53		
	2008-Müzey	4,130	0,040	0,002	4,052	4,208	103,146	0,000						8,95	9,90		
	2022-Nihan	4,010	0,044	0,002	3,924	4,096	90,943	0,000						7,38	9,85		
	2019-Tuğba	3,790	0,085	0,007	3,623	3,957	44,415	0,000						1,97	9,04		
Fixed		3,838	0,012	0,000	3,814	3,861	320,322	0,000									
Random		3,914	0,077	0,006	3,763	4,064	51,092	0,000									

Analize dahil edilen tüm çalışmaların etki büyüklükleri öncelikli olarak hesaplanmıştır. Ardından, heterojenlik testi uygulanarak heterojenlik değerinin ($p < .05$) altında olduğu tespit edilmiştir. Okul müdürlerinin okulun amaçlarını ilgililere açıklama görevine dair ilişkin heterojenlik değeri ($p < .05$) altında olduğu için rastgele etki modeline göre yorumlanmıştır. Öğretmenlere göre okul müdürlerinin okulun amaçlarını ilgililere açıklama görevine ait meta analizi pozitif yönlü, güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

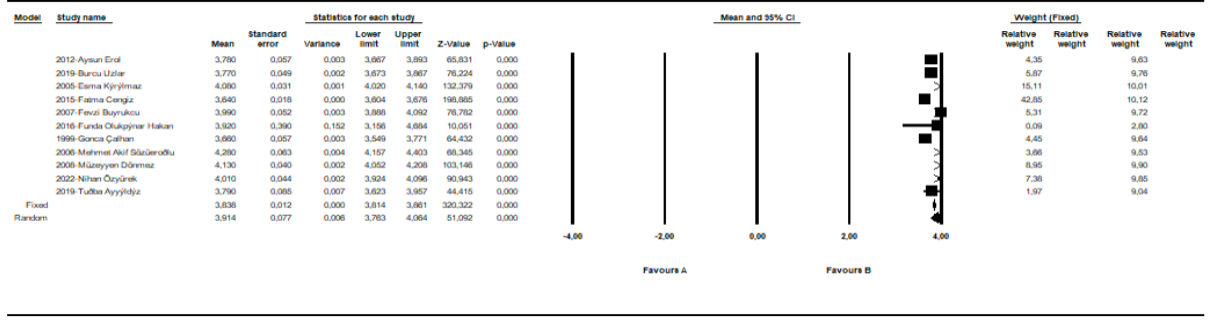
Tablo 7. Okul Müdürlerinin Okulun Amaçlarını İlgililere Açıklama Görevini Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algularına Yönelik Araştırmaların Etki Büyüklükleri

Model	Effect size and 95% confidence interval					Test of null (2-Tail)		Heterogeneity				Tau-squared				
	Number Studies	Point estimate	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-value	P-value	Q-value	df (Q)	P-value	I-squared	Tau Squared	Standard Error	Variance	Tau
Fixed	11	3,838	0,012	0,000	3,814	3,861	320,322	0,000	318,552	10	0,000	96,861	0,058	0,037	0,001	0,240
Random	11	3,914	0,077	0,006	3,763	4,064	51,092	0,000								

Q istatistiğinin bir tamamlayıcısı olarak geliştirilen I^2 ise heterojenliğe ilişkin daha net bir sonuç ortaya koymaktadır (Petticrew ve Roberts, 2006, 217). I^2 istatistiği, Q istatistiğinin aksine çalışma sayısından etkilenmemektedir. I^2 'nin yorumlanmasında ise %25 düşük düzeyde heterojenliği, %50 orta düzeyde heterojenliği ve %75 yüksek düzeyde heterojenliği göstermektedir (Cooper vd., 2009). I^2 testi sonucu ise heterojenliğin değerini gösterir. %96,86 çıkmıştır. Heterojenlik değerinin ortalamasının daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 8. Okul Müdürlerinin Okulun Amaçlarını İlgililere Açıklama Görevini Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algularına Yönelik Meta Analizi ve Orman Grafiği

Meta Analysis

Meta analizinde birçok unsur heterojenliğe neden olabilmektedir. Bunlar; rastgele örneklem hatası, sonuç değişkenlerindeki farklılıklar veya müdahaleler, araştırmaların kalite düzeylerindeki farklılıklar ve araştırma sonuçlarını ölçmede kullanılan yöntemlerin farklılıkları olabilir (Açıkkel, 2009, 167). Heterojenlik araştırmalara dahil edilen örneklem içeriğindeki farklılıklardan kaynaklandığı gibi açıklanamayan sebeple de olabilmektedir. Araştırmalar arasındaki tahminlerin değişkenliği arttıkça heterojenlik düzeyi de bir o kadar yükselmektedir (Bastian, 2017). Meta analizdeki çalışmaların mümkün olduğu kadar hepsinin birbirinden farklı olması yani heterojen olması istenir. Çalışmaların çoğunluğunun heterojenlik özelliği gösterdiği görülmektedir. Yukarıdaki orman grafiğinde ise Gonca Çalhan'ın 1999 yılında ilköğretim düzeyinde uyguladığı çalışmasının en az heterojenliğe sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Gonca Çalhan'ın 1999 yılında yaptığı çalışmada belirli ya da açıklanamayan sebepler neticesinde heterojenlik düzeyi düşük çıkmıştır.

- **Öğretimi Denetleme ve Değerlendirme Görevine İlişkin Bulgular:** Araştırmalarda öğretmenlere göre okul müdürlerinin öğretimi denetleme ve değerlendirme davranışını ne kadar yerine getirdiklerine ilişkin algıların etki büyüklükleri Tablo 10 ile verilmiştir.

Tablo 9. Okul Müdürlerinin Öğretimi Denetleme ve Değerlendirme Davranışını Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algılarına Yönelik Ağırlıkları

Model	Study name	Statistics for each study							Mean and 95% CI				Weight (Fixed)		Weight (Random)	
		Mean	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-value	p-value	-4.00	-2.00	0.00	2.00	4.00	Relative weight	Relative weight	
	2012-Aysun	3.670	0.067	0.005	3.538	3.802	54.502	0.000						3.18		9.39
	2019-Burcu	3.590	0.051	0.003	3.491	3.689	71.040	0.000						5.64		9.89
	2005-Esma	3.910	0.031	0.001	3.749	3.971	121.948	0.000						14.77		10.32
	2015-Fatma	3.740	0.018	0.000	3.705	3.775	209.215	0.000						45.10		10.52
	2007-Fevzi	4.200	0.046	0.002	4.111	4.289	92.048	0.000						6.92		10.01
	2016-Funda	3.640	0.409	0.167	2.838	4.442	9.895	0.000						0.09		1.83
	1999-Gonca	3.550	0.059	0.003	3.435	3.665	60.436	0.000						4.18		9.68
	2008-Mehmet	3.580	0.054	0.003	3.474	3.686	65.121	0.000						4.32		9.79
	2008-Müzeyyen	4.050	0.044	0.002	3.964	4.136	92.835	0.000						7.57		10.06
	2022-Nihan	3.690	0.050	0.002	3.593	3.787	74.283	0.000						5.84		9.91
	2019-Tuğba	3.440	0.090	0.008	3.264	3.616	39.347	0.000						1.79		8.62
Fixed		3.771	0.012	0.000	3.747	3.794	314.087	0.000								
Random		3.736	0.061	0.004	3.617	3.856	61.431	0.000								

Analize dahil edilen tüm çalışmaların etki büyüklükleri öncelikli olarak hesaplanmıştır. Ardından, heterojenlik testi uygulanarak heterojenlik değerinin ($p < .05$) altında olduğu tespit edilmiştir. Okul müdürlerinin öğretimi denetleme ve değerlendirme görevine dair ilişkin heterojenlik değeri ($p < .05$) altında olduğu için rastgele etki modeline göre yorumlanmıştır. Öğretmenlere göre okul müdürlerinin öğretimi denetleme ve

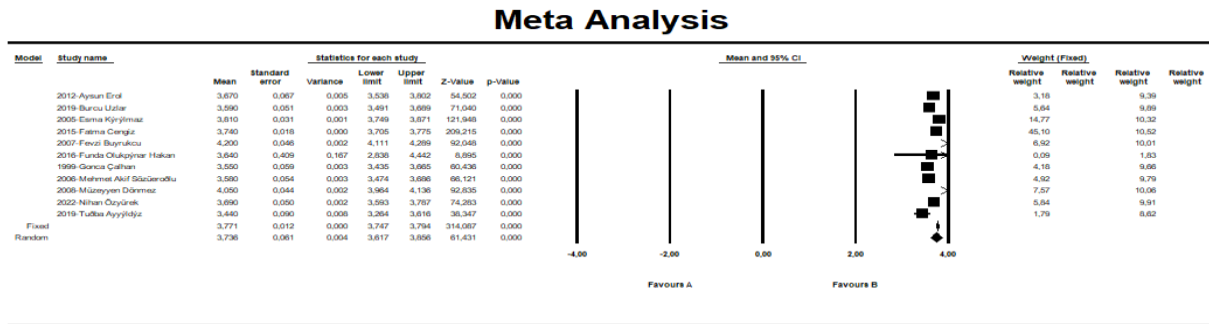
değerlendirme görevine ait meta analizi pozitif yönlü, güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Tablo 10. Okul Müdürlerinin Öğretimi Denetleme ve Değerlendirme Davranışını Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algularına Yönelik Etki Büyüklükleri

Model	Number Studies	Effect size and 95% confidence interval					Test of null (2-Tail)		Heterogeneity			Tau-squared				
		Point estimate	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-value	P-value	Q-value	df (Q)	P-value	I-squared	Tau Squared	Standard Error	Variance	Tau
Fixed	11	3,771	0,012	0,000	3,747	3,794	314,087	0,000	191,918	10	0,000	94,789	0,035	0,023	0,001	0,187
Random	11	3,736	0,061	0,004	3,617	3,856	61,431	0,000								

Q istatistiğinin bir tamamlayıcısı olarak geliştirilen I^2 ise heterojenliğe ilişkin daha net bir sonuç ortaya koymaktadır (Petticrew ve Roberts, 2006, 217). I^2 istatistiği, Q istatistiğinin aksine çalışma sayısından etkilenmemektedir. I^2 'nin yorumlanmasında ise %25 düşük düzeyde heterojenliği, %50 orta düzeyde heterojenliği ve %75 yüksek düzeyde heterojenliği göstermektedir (Cooper vd., 2009). I^2 testi sonucu ise heterojenliğin değerini gösterir. %94,78 çıkmıştır. Heterojenlik değerinin ortalamasının daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 11. Okul Müdürlerinin Öğretimi Denetleme ve Değerlendirme Davranışını Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algularına Yönelik Meta Analizi ve Orman Grafiği

Meta analizinde birçok unsur heterojenliğe neden olabilmektedir. Bunlar; rastgele örneklem hatası, sonuç değişkenlerindeki farklılıklar veya müdahaleler, araştırmaların kalite düzeylerindeki farklılıklar ve araştırma sonuçlarını ölçmede kullanılan yöntemlerin farklılıkları olabilir (Açıkel, 2009, 167). Heterojenlik araştırmalara dahil edilen örneklem içeriğindeki farklılıklardan kaynaklandığı gibi açıklanamayan sebeple de olabilmektedir. Araştırmalar arasındaki tahminlerin değişkenliği arttıkça heterojenlik düzeyi de bir o kadar yükselmektedir (Bastian, 2017). Meta analizdeki çalışmaların mümkün olduğu kadar hepsinin birbirinden farklı olması yani heterojen olması istenir. Çalışmaların çoğunluğunun heterojenlik özelliği gösterdiği görülmektedir. Yukarıda ki orman grafiğinde ise Tuğba Yıldız'ın 2019 yılında ilköğretim düzeyinde uyguladığı çalışmasının en az heterojenliğe sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Tuğba Yıldız'ın 2019 yılında yaptığı çalışmada belirli ya da açıklanamayan sebepler neticesinde heterojenlik düzeyi düşük çıkmıştır.

- **Eğitim Programını Koordine etme Görevine İlişkin Bulgular:** Yapılan araştırmalarda öğretmenlere göre okul müdürlerinin eğitim programını koordine etme davranışını ne kadar yerine getirdiklerine ilişkin algıların etki büyüklükleri Tablo 13 ile verilmiştir.

Tablo 12. Okul Müdürlerinin Eğitim Programını Koordine etme Davranışını Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algılarına Yönelik Araştırmaların Ağırlıkları

Model	Study name	Statistics for each study							Mean and 95% CI					Weight (Fixed)		Weight (Random)	
		Mean	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-Value	p-Value	-4,00	-2,00	0,00	2,00	4,00	Relative weight	Relative weight		
	2012-Ayesun	3,620	0,065	0,004	3,493	3,747	55,327	0,000						3,37	9,43		
	2019-Burcu	3,700	0,048	0,002	3,605	3,795	76,471	0,000						6,03	9,61		
	2005-Esma	4,200	0,030	0,001	4,141	4,259	140,111	0,000						15,72	9,75		
	2015-Fatma	3,750	0,019	0,000	3,713	3,787	200,239	0,000						40,28	9,81		
	2007-Fevzi	4,460	0,035	0,001	4,390	4,530	125,674	0,000						11,22	9,72		
	2016-Funda	3,870	0,349	0,122	3,185	4,555	11,079	0,000						0,12	4,33		
	1999-Gönc	3,560	0,053	0,004	3,436	3,684	95,277	0,000						3,53	9,45		
	2006-Mehm	4,200	0,059	0,004	4,084	4,316	70,753	0,000						4,01	9,45		
	2008-Müzey	4,090	0,044	0,002	4,003	4,177	92,485	0,000						7,22	9,65		
	2022-Nihan	4,160	0,046	0,002	4,069	4,251	89,798	0,000						6,58	9,63		
	2019-Tuğba	3,660	0,086	0,007	3,491	3,829	42,528	0,000						1,91	9,14		
Fixed		3,954	0,012	0,000	3,931	3,978	332,682	0,000									
Random		3,940	0,037	0,009	3,750	4,130	40,587	0,000									

Analize dahil edilen tüm çalışmaların etki büyüklükleri öncelikli olarak hesaplanmıştır. Ardından, heterojenlik testi uygulanarak heterojenlik değerinin ($p < .05$) altında olduğu tespit edilmiştir. Okul müdürlerinin eğitim programını koordine etme görevine dair ilişkin heterojenlik değeri ($p < .05$) altında olduğu için rastgele etki modeline göre yorumlanmıştır. Öğretmenlere göre okul müdürlerinin eğitim programını koordine etme görevine ait meta analizi pozitif yönlü, güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

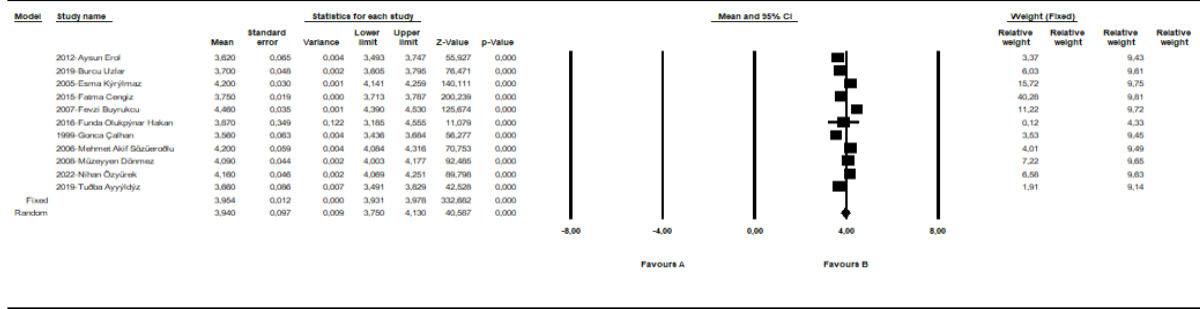
Tablo 13. Okul Müdürlerinin Eğitim Programını Koordine etme Davranışını Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algılarına Yönelik Araştırmaların Etki Büyüklükleri

Model	Effect size and 95% confidence interval					Test of null (2-Tail)		Heterogeneity			Tau-squared					
	Number Studies	Point estimate	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-value	P-value	Q-value	df (Q)	P-value	I-squared	Tau Squared	Standard Error	Variance	Tau
Fixed	11	3,954	0,012	0,000	3,931	3,978	332,682	0,000	540,408	10	0,000	98,150	0,096	0,061	0,004	0,309
Random	11	3,940	0,037	0,009	3,750	4,130	40,587	0,000								

Q istatistiğinin bir tamamlayıcısı olarak geliştirilen I^2 ise heterojenliğe ilişkin daha net bir sonuç ortaya koymaktadır (Petticrew ve Roberts, 2006, 217). I^2 istatistiği, Q istatistiğinin aksine çalışma sayısından etkilenmemektedir. I^2 'nin yorumlanmasında ise %25 düşük düzeyde heterojenliği, %50 orta düzeyde heterojenliği ve %75 yüksek düzeyde heterojenliği göstermektedir (Cooper vd., 2009). I^2 testi sonucu ise heterojenliğin değerini gösterir. %98,15 çıkmıştır. Heterojenlik değerinin ortalamasının daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 14. Okul Müdürlerinin Eğitim Programını Koordine etme Davranışını Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algılarına Yönelik Meta Analizi ve Orman Grafiği

Meta Analysis

Meta analizinde birçok unsur heterojenliğe neden olabilmektedir. Bunlar; rastgele örneklem hatası, sonuç değişkenlerindeki farklılıklar veya müdahaleler, araştırmaların kalite düzeylerindeki farklılıklar ve araştırma sonuçlarını ölçmede kullanılan yöntemlerin farklılıkları olabilir (Açıkel, 2009, 167). Heterojenlik araştırmalara dahil edilen örneklem içeriğindeki farklılıklardan kaynaklandığı gibi açıklanamayan sebeple de olabilmektedir. Araştırmalar arasındaki tahminlerin değişkenliği arttıkça heterojenlik düzeyi de bir o kadar yükselmektedir (Bastian, 2017). Meta analizdeki çalışmaların mümkün olduğu kadar hepsinin birbirinden farklı olması yani heterojen olması istenir. Çalışmaların çoğunluğunun heterojenlik özelliği gösterdiği görülmektedir. Yukarıda ki orman grafiğinde Gonca Çalhan'ın 1999 yılında ilköğretim düzeyinde uyguladığı çalışmasının en az heterojenliğe sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Gonca Çalhan'ın 1999 yılında yaptığı çalışmada belirli ya da açıklanamayan sebepler neticesinde heterojenlik düzeyi düşük çıkmıştır.

- **Öğrenci Başarısını İzleme Görevine İlişkin Bulgular:** Yapılan araştırmalarda öğretmenlere göre okul müdürlerinin öğrenci başarısını izleme davranışını ne kadar yerine getirdiklerine ilişkin algıların etki büyüklükleri Tablo 16 ile verilmiştir.

Tablo 15. Okul Müdürlerinin Öğrenci Başarısını İzleme Davranışını Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algılarına Yönelik Araştırmaların Ağırlıkları

Model	Study name	Statistics for each study						Mean and 95% CI				Weight (Fixed)		Weight (Random)	
		Mean	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-Value	p-Value	-8,00	-4,00	0,00	4,00	8,00	Relative weight	Relative weight
	2012-Aysun	3,580	0,066	0,004	3,450	3,710	54,002	0,000				+		3,71	9,62
	2019-Burcu	3,660	0,043	0,002	3,576	3,744	85,100	0,000				+		8,81	9,88
	2005-Esma	3,800	0,035	0,001	3,732	3,868	109,762	0,000				+		13,60	9,94
	2015-Fatma	3,630	0,020	0,000	3,590	3,670	177,679	0,000				+		39,05	10,02
	2007-Fevzi	4,400	0,038	0,001	4,325	4,475	115,718	0,000				+		11,27	9,92
	2016-Funda	3,830	0,523	0,273	2,805	4,855	7,325	0,000				+		0,06	2,60
	1999-Gonc	3,320	0,064	0,004	3,195	3,445	51,953	0,000				+		3,99	9,65
	2006-Mehm	4,090	0,083	0,007	3,926	4,254	48,983	0,000				+		2,34	9,38
	2008-Müzey	4,050	0,053	0,003	3,946	4,154	76,145	0,000				+		5,76	9,78
	2022-Nihan	4,060	0,042	0,002	3,978	4,142	96,988	0,000				+		9,30	9,89
	2019-Tuğba	3,610	0,088	0,008	3,437	3,783	40,907	0,000				+		2,09	9,31
Fixed		3,803	0,013	0,000	3,778	3,828	297,864	0,000				+			
Random		3,822	0,098	0,010	3,630	4,014	39,004	0,000				+			

Analize dahil edilen tüm çalışmaların etki büyüklükleri öncelikli olarak hesaplanmıştır. Ardından, heterojenlik testi uygulanarak heterojenlik değerinin ($p < .05$) altında olduğu tespit edilmiştir. Okul müdürlerinin okulun amaçlarını geliştirme görevine dair ilişkin heterojenlik değeri ($p < .05$) altında olduğu için rastgele etki modeline göre

yorumlanmıştır. Öğretmenlere göre okul müdürlerinin öğrenci başarısını izleme görevine ait meta analizi pozitif yönlü, güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

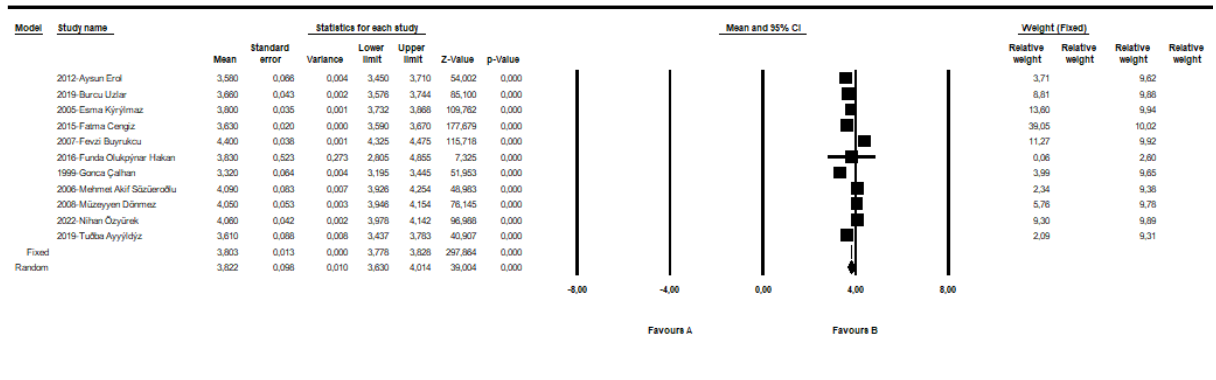
Tablo 16. Okul Müdürlerinin Öğrenci Başarısını İzleme Davranışını Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algılarına Yönelik Araştırmaların Etki Büyüklükleri

Model	Effect size and 95% confidence interval					Test of null (Z-Tail)		Heterogeneity			Tau-squared					
	Number Studies	Point estimate	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-value	P-value	Q-value	df (Q)	P-value	I-squared	Tau Squared	Standard Error	Variance	Tau
Fixed	11	3,803	0,013	0,000	3,778	3,828	297,864	0,000	473,584	10	0,000	97,888	0,095	0,060	0,004	0,309
Random	11	3,822	0,098	0,010	3,630	4,014	39,004	0,000								

Q istatistiğinin bir tamamlayıcısı olarak geliştirilen I^2 ise heterojenliğe ilişkin daha net bir sonuç ortaya koymaktadır (Petticrew ve Roberts, 2006, 217). I^2 istatistiği, Q istatistiğinin aksine çalışma sayısından etkilenmemektedir. I^2 'nin yorumlanmasında ise %25 düşük düzeyde heterojenliği, %50 orta düzeyde heterojenliği ve %75 yüksek düzeyde heterojenliği göstermektedir (Cooper vd., 2009). I^2 testi ise heterojenliğin değerini gösterir. %97,88 çıkmıştır. Heterojenlik değerinin ortalamasının daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 17. Okul Müdürlerinin Öğrenci Başarısını İzleme Davranışını Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algılarına Yönelik Meta Analizi ve Orman Grafiği

Meta Analysis

Meta analizinde birçok unsur heterojenliğe neden olabilmektedir. Bunlar; rastgele örneklem hatası, sonuç değişkenlerindeki farklılıklar veya müdahaleler, araştırmaların kalite düzeylerindeki farklılıklar ve araştırma sonuçlarını ölçmede kullanılan yöntemlerin farklılıkları olabilir (Açıkel, 2009, 167). Heterojenlik araştırmalara dahil edilen örneklem içeriğindeki farklılıklardan kaynaklandığı gibi açıklanamayan sebeple de olabilmektedir. Araştırmalar arasındaki tahminlerin değişkenliği arttıkça heterojenlik düzeyi de bir o kadar yükselmektedir (Bastian, 2017). Meta analizdeki çalışmaların mümkün olduğu kadar hepsinin birbirinden farklı olması yani heterojen olması istenir. Çalışmaların çoğunluğunun heterojenlik özelliği gösterdiği görülmektedir. Yukarıda ki orman grafiğinde Gonca Çalhan'ın 1999 yılında ilköğretim düzeyinde uyguladığı çalışmasının en az heterojenliğe sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Gonca Çalhan'ın 1999

yılında yaptığı çalışmada belirli ya da açıklanamayan sebepler neticesinde heterojenlik düzeyi düşük çıkmıştır.

- **Öğretim Zamanını Koruma Görevine İlişkin Bulgular:** Yapılan araştırmalarda öğretmenlere göre okul müdürlerinin öğretim zamanını koruma görevinde ne kadar yerine getirdiklerine ilişkin algıların etki büyüklüğü Tablo 19 ile verilmiştir.

Tablo 18. Okul Müdürlerinin Öğretim Zamanını Koruma Davranışını Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algılarına Yönelik Araştırmaların Ağırlıkları

Model	Study name	Statistics for each study							Mean and 95% CI					Weight (Fixed)		Weight (Random)	
		Mean	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-Value	p-Value	-8,00	-4,00	0,00	4,00	8,00	Relative weight	Relative weight		
	2012-Ayeun	3,640	0,062	0,004	3,518	3,762	58,599	0,000						6,20	9,40		
	2019-Bucucu	3,560	0,048	0,002	3,466	3,654	74,404	0,000						10,44	9,56		
	2005-E s rma	3,950	0,035	0,001	3,882	4,018	114,094	0,000						19,95	9,67		
	2015-F alma	3,260	0,034	0,001	3,192	3,328	94,559	0,000						20,12	9,67		
	2007-Fevzi	3,990	0,059	0,003	3,876	4,104	69,436	0,000						7,03	9,45		
	2016-Funda	3,780	0,266	0,071	3,258	4,302	14,199	0,000						0,34	5,57		
	1999-Gonc	4,030	0,054	0,003	3,925	4,135	75,220	0,000						8,33	9,50		
	2006-Mehm	3,990	0,084	0,007	3,825	4,155	47,415	0,000						3,36	9,10		
	2008-Müzey	4,050	0,046	0,002	3,960	4,140	88,012	0,000						11,29	9,57		
	2022-Nihan	3,780	0,049	0,002	3,685	3,875	77,844	0,000						10,14	9,55		
	2019-Tugba	3,670	0,093	0,009	3,489	3,852	39,622	0,000						2,79	8,97		
Fixed		3,748	0,015	0,000	3,717	3,778	242,375	0,000									
Random		3,791	0,096	0,009	3,603	3,978	39,575	0,000									

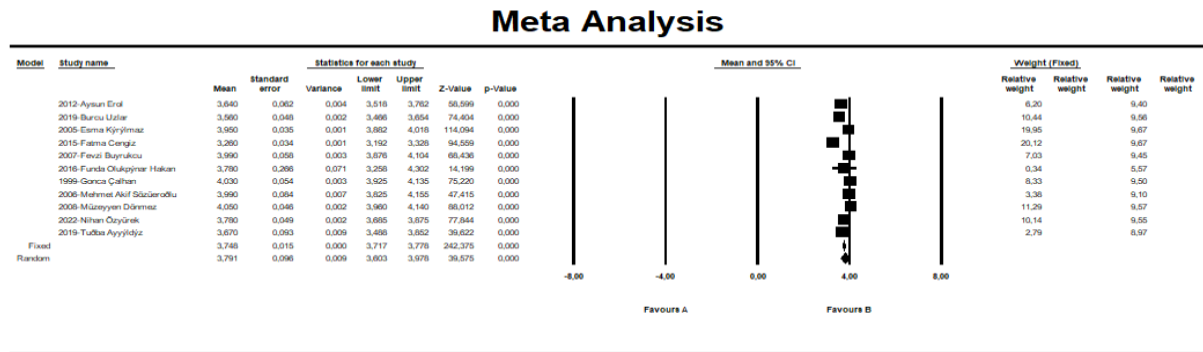
Analize dahil edilen tüm çalışmaların etki büyüklükleri öncelikli olarak hesaplanmıştır. Ardından, heterojenlik testi uygulanarak heterojenlik değerinin ($p < .05$) altında olduğu tespit edilmiştir. Okul müdürlerinin öğretim zamanını koruma görevine dair ilişkin heterojenlik değeri ($p < .05$) altında olduğu için rastgele etki modeline göre yorumlanmıştır. Öğretmenlere göre okul müdürlerinin öğretim zamanını koruma görevine ait meta analizi pozitif yönlü, güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Tablo 19. Okul Müdürlerinin Öğretim Zamanını Koruma Davranışını Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algılarına Yönelik Araştırmaların Etki Büyüklükleri

Model	Effect size and 95% confidence interval						Test of null (Z-Tail)		Heterogeneity				Tau-squared			
	Number Studies	Point estimate	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-value	P-value	Q-value	df (Q)	P-value	I-squared	Tau Squared	Standard Error	Variance	Tau
Fixed	11	3,748	0,015	0,000	3,717	3,778	242,375	0,000	350,297	10	0,000	97,145	0,094	0,051	0,003	0,306
Random	11	3,791	0,096	0,009	3,603	3,978	39,575	0,000								

Q istatistiğinin bir tamamlayıcısı olarak geliştirilen I^2 ise heterojenliğe ilişkin daha net bir sonuç ortaya koymaktadır (Petticrew ve Roberts, 2006, 217). I^2 istatistiği, Q istatistiğinin aksine çalışma sayısından etkilenmemektedir. I^2 'nin yorumlanmasında ise %25 düşük düzeyde heterojenliği, %50 orta düzeyde heterojenliği ve %75 yüksek düzeyde heterojenliği göstermektedir (Cooper vd., 2009). I^2 testi sonucu ise heterojenliğin değerini gösterir. Bu sonuç %97,14 çıkmıştır. Heterojenlik değerinin ortalamının daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 20. Okul Müdürlerinin Öğretim Zamanını Koruma Davranışını Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algılarına Yönelik Meta Analizi ve Orman Grafiği

Meta analizinde birçok unsur heterojenliğe neden olabilmektedir. Bunlar; rastgele örneklem hatası, sonuç değişkenlerindeki farklılıklar veya müdahaleler, araştırmaların kalite düzeylerindeki farklılıklar ve araştırma sonuçlarını ölçmede kullanılan yöntemlerin farklılıkları olabilir (Açikel, 2009, 167). Heterojenlik araştırmalara dahil edilen örneklem içeriğindeki farklılıklardan kaynaklandığı gibi açıklanamayan sebeple de olabilmektedir. Araştırmalar arasındaki tahminlerin değişkenliği arttıkça heterojenlik düzeyi de bir o kadar yükselmektedir (Bastian, 2017). Meta analizdeki çalışmaların mümkün olduğu kadar hepsinin birbirinden farklı olması yani heterojen olması istenir. Çalışmaların çoğunluğunun heterojenlik özelliği gösterdiği görülmektedir Yukarıda ki orman grafiğinde Fatma Cengiz'in 2015 yılında ilköğretim düzeyinde uyguladığı çalışmasının en az heterojenliğe sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Fatma Cengiz'in 2015 yılında yaptığı çalışmada belirli ya da açıklanamayan sebepler neticesinde heterojenlik düzeyi düşük çıkmıştır.

- **Sürekli Görünür Olma Görevine İlişkin Bulgular:** Yapılan araştırmalarda o öğretmenlere göre okul müdürlerinin varlığını hissettirme ve sürekli görünür olma görevini ne kadar yerine getirdiklerine ilişkin etki büyüklükleri Tablo 22 ile verilmiştir.

Tablo 21. Okul Müdürlerinin Varlığını Hissettirme/Sürekli Görünür Olma Görevini Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algılarına Yönelik Araştırmaların Ağırlıkları

Model	Study name	Statistics for each study						Mean and 95% CI				Weight (Fixed)		Weight (Random)	
		Mean	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-Value	p-Value	-8,00	-4,00	0,00	4,00	8,00	Relative weight	Relative weight
	2012-Aysun	3,560	0,073	0,005	3,418	3,702	49,065	0,000				+		3,59	9,14
	2019-Burcu	3,640	0,052	0,003	3,538	3,742	69,802	0,000				+		6,94	9,33
	2005-Esma	4,130	0,030	0,001	4,071	4,189	137,776	0,000				+		21,01	9,48
	2015-Fatma	3,490	0,023	0,001	3,445	3,535	151,845	0,000				+		35,74	9,51
	2007-Fevzi	4,310	0,043	0,002	4,226	4,394	100,016	0,000				+		10,17	9,40
	2016-Funda	3,750	0,187	0,035	3,383	4,117	20,044	0,000				+		0,54	7,34
	1999-Gonc	3,850	0,060	0,004	3,732	3,968	64,133	0,000				+		5,24	9,27
	2006-Mehm	4,180	0,082	0,007	4,020	4,340	51,263	0,000				+		2,84	9,03
	2008-Müzey	3,990	0,068	0,005	3,858	4,122	59,084	0,000				+		4,14	9,19
	2022-Nihan	3,940	0,051	0,003	3,840	4,040	77,572	0,000				+		7,32	9,35
	2019-Tuğba	3,710	0,088	0,008	3,538	3,882	42,391	0,000				+		2,47	8,96
Fixed		3,820	0,014	0,000	3,793	3,847	277,974	0,000				+			
Random		3,871	0,105	0,011	3,665	4,077	36,812	0,000				+			

Analize dahil edilen tüm çalışmaların etki büyüklükleri öncelikli olarak hesaplanmıştır. Ardından, heterojenlik testi uygulanarak heterojenlik değerinin ($p < .05$) altında olduğu tespit edilmiştir. Okul müdürlerinin varlığını hissettirme ve sürekli görünür olma görevine dair ilişkin heterojenlik değeri ($p < .05$) altında olduğu için rastgele etki modeline göre

yorumlanmıştır. Öğretmenlere göre okul müdürlerinin varlığını hissettirme ve sürekli görünür olma görevine ait meta analizi pozitif yönlü, güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

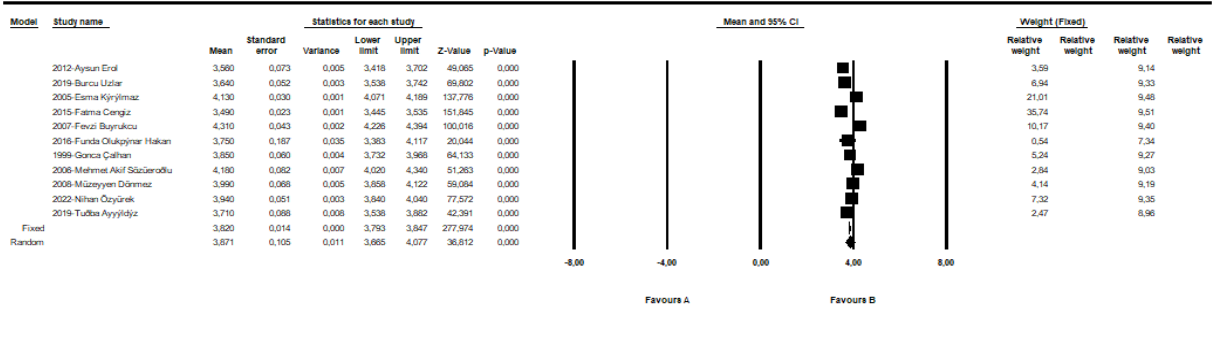
Tablo 22. Okul Müdürlerinin Varlığını Hissettirme/Sürekli Görünür Olma Görevini Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algılarına Yönelik Araştırmaların Etki Büyüklükleri

Model	Effect size and 95% confidence interval					Test of null (2-Tail)		Heterogeneity			Tau-squared					
	Number Studies	Point estimate	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-value	P-value	Q-value	df (Q)	P-value	I-squared	Tau Squared	Standard Error	Variance	Tau
Fixed	11	3.820	0.014	0.000	3.793	3.847	277.974	0.000	500.523	10	0.000	98.002	0.116	0.073	0.005	0.340
Random	11	3.871	0.105	0.011	3.665	4.077	36.812	0.000								

Q istatistiğinin bir tamamlayıcısı olarak geliştirilen I^2 ise heterojenliğe ilişkin daha net bir sonuç ortaya koymaktadır (Petticrew ve Roberts, 2006, 217). I^2 istatistiği, Q istatistiğinin aksine çalışma sayısından etkilenmemektedir. I^2 'nin yorumlanmasında ise %25 düşük düzeyde heterojenliği, %50 orta düzeyde heterojenliği ve %75 yüksek düzeyde heterojenliği göstermektedir (Cooper vd., 2009). I^2 testi sonucu ise heterojenliğin değerini gösterir. Testin sonucuna göre bu değer %98,00 çıkmıştır. Heterojenlik değerinin ortalamanın daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 23. Okul Müdürlerinin Varlığını Hissettirme/Sürekli Görünür Olma Görevini Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algılarına Yönelik Meta Analizi ve Orman Grafiği

Meta Analysis

Meta analizinde birçok unsur heterojenliğe neden olabilmektedir. Bunlar; rastgele örneklem hatası, sonuç değişkenlerindeki farklılıklar veya müdahaleler, araştırmaların kalite düzeylerindeki farklılıklar ve araştırma sonuçlarını ölçmede kullanılan yöntemlerin farklılıkları olabilir (Açıkel, 2009, 167). Heterojenlik araştırmalara dahil edilen örneklem içeriğindeki farklılıklardan kaynaklandığı gibi açıklanamayan sebeple de olabilmektedir. Araştırmalar arasındaki tahminlerin değişkenliği arttıkça heterojenlik düzeyi de bir o kadar yükselmektedir (Bastian, 2017). Meta analizdeki çalışmaların mümkün olduğu kadar hepsinin birbirinden farklı olması yani heterojen olması istenir. Çalışmaların çoğunluğunun heterojenlik özelliği gösterdiği görülmektedir. Yukarıda ki orman grafiğinde Fatma Cengiz'in 2015 yılında ilköğretim düzeyinde uyguladığı çalışmasının ise en az heterojenliğe sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Fatma Cengiz'in 2015

yılında yaptığı çalışmada belirli ya da açıklanamayan sebepler neticesinde heterojenlik düzeyi düşük çıkmıştır.

- **Öğretmenleri Çalışmaya Özendirme Görevine İlişkin Bulgular:** Yapılan araştırmalarda öğretmenlere göre okul müdürlerinin öğretmenleri çalışmaya özendirme davranışını ne kadar yerine getirdiklerine ilişkin etki büyüklükleri Tablo 25 ile verilmiştir.

Tablo 24. Okul Müdürlerinin Öğretmenleri Çalışmaya Özendirme Davranışını Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algılarına Yönelik Araştırmaların Ağırlıkları

Model	Study name	Statistics for each study							Mean and 95% CI					Weight (Fixed)		Weight (Random)	
		Mean	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-Value	p-Value	-8,00	-4,00	0,00	4,00	8,00	Relative weight	Relative weight		
	2012-Aysun	3,690	0,067	0,005	3,558	3,822	54,799	0,000						4,89	9,12		
	2019-Burcu	3,760	0,054	0,003	3,655	3,865	69,940	0,000						7,68	9,14		
	2005-Esma	4,160	0,038	0,001	4,086	4,234	110,709	0,000						15,72	9,16		
	2015-Fatma	2,480	0,026	0,001	2,430	2,530	97,111	0,000						34,03	9,17		
	2007-Fevzi	4,260	0,042	0,002	4,177	4,343	100,331	0,000						12,31	9,15		
	2016-Funda	3,750	0,187	0,035	3,383	4,117	20,044	0,000						0,63	8,72		
	1999-Gonc	3,470	0,068	0,005	3,336	3,604	50,714	0,000						4,74	9,12		
	2006-Mehm	4,340	0,082	0,007	4,180	4,500	53,225	0,000						3,34	9,09		
	2008-Müzey	3,910	0,060	0,004	3,793	4,027	65,427	0,000						6,21	9,13		
	2022-Nihan	3,830	0,054	0,003	3,725	3,935	71,479	0,000						7,73	9,14		
	2019-Tuğba	3,600	0,090	0,008	3,423	3,777	39,807	0,000						2,71	9,07		
Fixed		3,461	0,015	0,000	3,432	3,491	232,349	0,000									
Random		3,750	0,246	0,060	3,268	4,231	15,270	0,000									

Analize dahil edilen tüm çalışmaların etki büyüklükleri öncelikli olarak hesaplanmıştır. Ardından, heterojenlik testi uygulanarak heterojenlik değerinin ($p < .05$) altında olduğu tespit edilmiştir. Okul müdürlerinin öğretmenleri çalışmaya özendirme görevine dair ilişkin heterojenlik değeri ($p < .05$) altında olduğu için rastgele etki modeline göre yorumlanmıştır. Öğretmenlere göre okul müdürlerinin öğretmenleri çalışmaya özendirme görevine ait meta analizi pozitif yönlü, güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

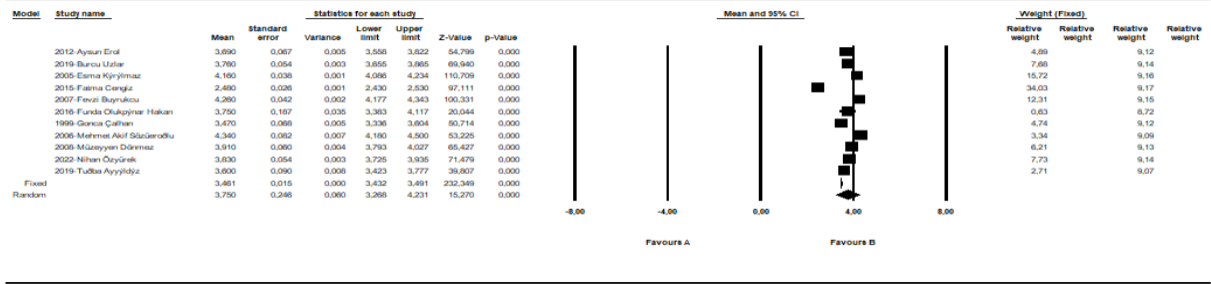
Tablo 25. Okul Müdürlerinin Öğretmenleri Çalışmaya Özendirme Davranışını Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algılarına Yönelik Araştırmaların Etki Büyüklükleri

Model	Effect size and 95% confidence interval						Test of null (2-Tail)		Heterogeneity			Tau-squared				
	Number Studies	Point estimate	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-value	P-value	Q-value	df (Q)	P-value	I-squared	Tau Squared	Standard Error	Variance	Tau
Fixed	11	3,461	0,015	0,000	3,432	3,491	232,349	0,000								
Random	11	3,750	0,246	0,060	3,268	4,231	15,270	0,000	2443,126	10	0,000	99,591	0,657	0,386	0,149	0,810

Q istatistiğinin bir tamamlayıcısı olarak geliştirilen I^2 ise heterojenliğe ilişkin daha net bir sonuç ortaya koymaktadır (Petticrew ve Roberts, 2006, 217). I^2 istatistiği, Q istatistiğinin aksine çalışma sayısından etkilenmemektedir. I^2 'nin yorumlanmasında ise %25 düşük düzeyde heterojenliği, %50 orta düzeyde heterojenliği ve %75 yüksek düzeyde heterojenliği göstermektedir (Cooper vd., 2009). I^2 testi ise heterojenliğin değerini gösterir. I^2 istatistiği testi sonucu %99,59 çıkmıştır. Heterojenlik değerinin ortalamanın daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 26. Okul Müdürlerinin Öğretmenleri Çalışmaya Özendirme Davranışını Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algılarına Yönelik Meta Analizi ve Orman Grafiği

Meta Analysis

Meta analizinde birçok unsur heterojenliğe neden olabilmektedir. Bunlar; rastgele örneklem hatası, sonuç değişkenlerindeki farklılıklar veya müdahaleler, araştırmaların kalite düzeylerindeki farklılıklar ve araştırma sonuçlarını ölçmede kullanılan yöntemlerin farklılıkları olabilir (Açıkkel, 2009, 167). Heterojenlik araştırmalara dahil edilen örneklem içeriğindeki farklılıklardan kaynaklandığı gibi açıklanamayan sebeple de olabilmektedir. Araştırmalar arasındaki tahminlerin değişkenliği arttıkça heterojenlik düzeyi de bir o kadar yükselmektedir (Bastian, 2017). Meta analizdeki çalışmaların mümkün olduğu kadar hepsinin birbirinden farklı olması yani heterojen olması istenir. Çalışmaların çoğunluğunun heterojenlik özelliği gösterdiği görülmektedir. Yukarıda ki orman grafiğinde Fatma Cengiz'in 2015 yılında ilköğretim düzeyinde uyguladığı çalışmasının ise en az heterojenliğe sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Fatma Cengiz'in 2015 yılında yaptığı çalışmada belirli ya da açıklanamayan sebepler neticesinde heterojenlik düzeyi düşük çıkmıştır.

- **Öğretmenlerin Mesleki Gelişimini Sağlama Görevine İlişkin Bulgular:** Araştırmalarda öğretmenlere göre okul müdürlerinin öğretmenlerin mesleki gelişimini sağlama davranışını ne kadar yerine getirdiklerine ilişkin etki büyüklükleri Tablo 28 ile verilmiştir.

Tablo 27. Okul Müdürlerinin Öğretmenlerin Mesleki Gelişimini Sağlama Davranışını Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algılarına Yönelik Araştırmaların Ağırlıkları

Model	Study name	Statistics for each study							Mean and 95% CI					Weight (Fixed)		Weight (Random)	
		Mean	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-Value	p-Value	-8,00	-4,00	0,00	4,00	8,00	Relative weight	Relative weight		
	2012-Aysun	3,540	0,063	0,004	3,416	3,664	56,047	0,000				+			4,37	9,66	
	2019-Burcu	3,640	0,053	0,003	3,536	3,744	68,392	0,000				+			6,16	9,78	
	2005-Esma	3,990	0,033	0,001	3,925	4,055	119,626	0,000				+			15,67	9,97	
	2015-Fatma	2,530	0,020	0,000	2,490	2,570	172,784	0,000				+			41,77	10,04	
	2007-Fevzi	4,260	0,042	0,002	4,177	4,343	100,331	0,000				+			9,67	9,89	
	2016-Funda	3,730	0,480	0,230	2,789	4,671	7,773	0,000				+			0,08	2,85	
	1999-Gonca	3,300	0,066	0,004	3,171	3,429	50,121	0,000				+			4,02	9,63	
	2006-Mehmet	3,870	0,089	0,008	3,696	4,044	43,622	0,000				+			2,22	9,28	
	2008-Müzeyyen	4,020	0,050	0,002	3,923	4,117	81,045	0,000				+			7,09	9,82	
	2022-Nihan	3,860	0,051	0,003	3,760	3,960	75,997	0,000				+			6,76	9,81	
	2019-Tuğba	3,610	0,089	0,005	3,436	3,784	40,572	0,000				+			2,20	9,28	
Fixed		3,737	0,013	0,000	3,711	3,763	283,025	0,000				+					
Random		3,763	0,096	0,009	3,575	3,950	38,376	0,000				+					

Analize dahil edilen tüm çalışmaların etki büyüklükleri öncelikli olarak hesaplanmıştır. Ardından, heterojenlik testi uygulanarak heterojenlik değerinin ($p < .05$) altında olduğu tespit edilmiştir. Okul müdürlerinin öğretmenlerin mesleki gelişimini sağlama görevine dair ilişkin heterojenlik değeri ($p < .05$) altında olduğu için rastgele etki modeline göre yorumlanmıştır. Öğretmenlere göre okul müdürlerinin öğretmenlerin mesleki gelişimini

sağlama görevine ait meta analizi pozitif yönlü, güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

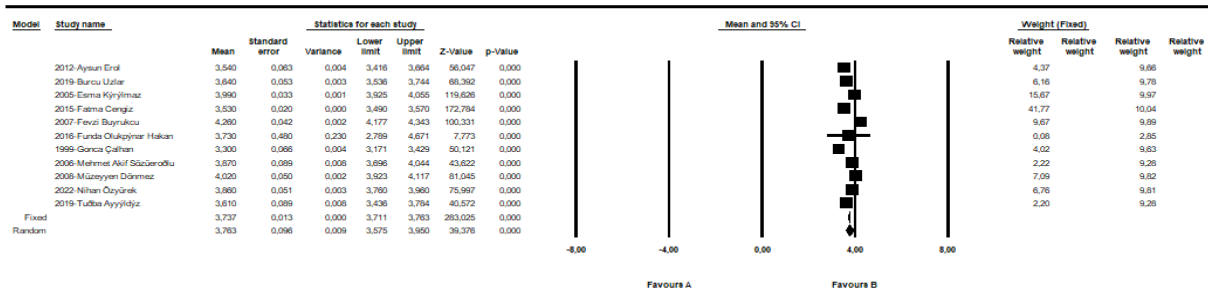
Tablo 28. Okul Müdürlerinin Öğretmenlerin Mesleki Gelişimini Sağlama Davranışını Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algularına Yönelik Araştırmaların Etki Büyüklükleri

Model	Number Studies	Effect size and 95% confidence interval					Test of null (2-Tail)		Heterogeneity			Tau-squared				
		Point estimate	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-value	P-value	Q-value	df (Q)	P-value	I-squared	Tau Squared	Standard Error	Variance	Tau
Fixed	11	3,737	0,013	0,000	3,711	3,763	283,025	0,000	411,724	10	0,000	97,571	0,091	0,058	0,003	0,301
Random	11	3,763	0,096	0,009	3,575	3,950	39,376	0,000								

Q istatistiğinin bir tamamlayıcısı olarak geliştirilen I^2 ise heterojenliğe ilişkin daha net bir sonuç ortaya koymaktadır (Petticrew ve Roberts, 2006, 217). I^2 istatistiği, Q istatistiğinin aksine çalışma sayısından etkilenmemektedir. I^2 'nin yorumlanmasında ise %25 düşük düzeyde heterojenliği, %50 orta düzeyde heterojenliği ve %75 yüksek düzeyde heterojenliği göstermektedir (Cooper vd., 2009). I^2 testi ise heterojenliğin değerini gösterir. I^2 istatistiği testi sonucu %97,51 çıkmıştır. Heterojenlik değerinin ortalamanın daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 29. Okul Müdürlerinin Öğretmenlerin Mesleki Gelişimini Sağlama Davranışını Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algularına Meta Analizi ve Orman Grafiği

Meta Analysis

Meta analizinde birçok unsur heterojenliğe neden olabilmektedir. Bunlar; rastgele örneklem hatası, sonuç değişkenlerindeki farklılıklar veya müdahaleler, araştırmaların kalite düzeylerindeki farklılıklar ve araştırma sonuçlarını ölçmede kullanılan yöntemlerin farklılıkları olabilir (Açıkkel, 2009, 167). Heterojenlik araştırmalara dahil edilen örneklem içeriğindeki farklılıklardan kaynaklandığı gibi açıklanamayan sebeple de olabilmektedir. Araştırmalar arasındaki tahminlerin değişkenliği arttıkça heterojenlik düzeyi de bir o kadar yükselmektedir (Bastian, 2017). Meta analizdeki çalışmaların mümkün olduğu kadar hepsinin birbirinden farklı olması yani heterojen olması istenir. Çalışmaların çoğunluğunun heterojenlik özelliği gösterdiği görülmektedir. Yukarıda ki orman grafiğinde Gonca Çalhan'ın 1999 yılında ilköğretim düzeyinde uyguladığı çalışmasının en az heterojenliğe sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Gonca Çalhan'ın 1999 yılında yaptığı çalışmada belirli ya da açıklanamayan sebepler neticesinde heterojenlik düzeyi düşük çıkmıştır.

- **Akademik Standartlar Geliştirme Görevine İlişkin Bulgular:** Yapılan araştırmalarda öğretmenlere göre okul müdürlerinin akademik standartlar geliştirme davranışını ne kadar yerine getirdiklerine ilişkin etki büyüklükleri Tablo 31 ile verilmiştir.

Tablo 30. Okul Müdürlerinin Akademik Standartlar Geliştirme Davranışını Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algılarına Yönelik Araştırmaların Ağırlıkları

Model	Study name	Statistics for each study							Mean and 95% CI					Weight (Fixed)		Weight (Random)	
		Mean	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-Value	p-Value	-8,00	-4,00	0,00	4,00	8,00	Relative weight	Relative weight		
	2012-Aysun	3,680	0,053	0,003	3,576	3,784	69,116	0,000						6,55	9,36		
	2019-Burcu	3,680	0,048	0,002	3,585	3,775	76,058	0,000						7,93	9,39		
	2005-Esma	4,010	0,031	0,001	3,950	4,070	130,108	0,000						19,54	9,47		
	2015-Fatma	3,370	0,028	0,001	3,316	3,424	121,811	0,000						24,25	9,48		
	2007-Fevzi	4,430	0,037	0,001	4,358	4,502	120,525	0,000						13,74	9,44		
	2016-Funda	3,460	0,279	0,078	2,914	4,006	12,417	0,000						0,24	6,47		
	1999-Gonc	3,320	0,066	0,004	3,191	3,449	50,425	0,000						4,28	9,28		
	2006-Melhm	3,140	0,079	0,006	2,985	3,295	39,761	0,000						2,98	9,17		
	2008-Münevver	4,070	0,042	0,002	3,987	4,153	95,321	0,000						10,31	9,42		
	2022-Nihan	3,940	0,050	0,002	3,843	4,037	79,316	0,000						7,52	9,38		
	2019-Tuğba	3,750	0,083	0,007	3,587	3,913	45,103	0,000						2,68	9,14		
Fixed		3,802	0,014	0,000	3,775	3,829	279,093	0,000									
Random		3,723	0,125	0,016	3,478	3,968	29,758	0,000									

Analize dahil edilen tüm çalışmaların etki büyüklükleri öncelikli olarak hesaplanmıştır. Ardından, heterojenlik testi uygulanarak heterojenlik değerinin ($p < .05$) altında olduğu tespit edilmiştir. Okul müdürlerinin akademik standartlar geliştirme görevine dair ilişkin heterojenlik değeri ($p < .05$) altında olduğu için rastgele etki modeline göre yorumlanmıştır. Öğretmenlere göre okul müdürlerinin okul müdürlerinin akademik standartlar geliştirme görevine ait meta analizi pozitif yönlü, güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

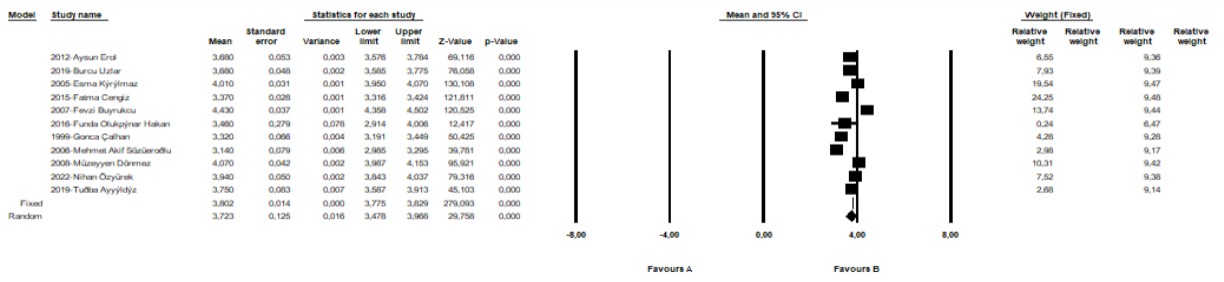
Tablo 31. Okul Müdürlerinin Akademik Standartlar Geliştirme Davranışını Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algılarına Yönelik Araştırmaların Etki Büyüklükleri

Model	Effect size and 95% confidence interval					Test of null (2-Tail)		Heterogeneity				Tau-squared				
	Number Studies	Point estimate	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-value	P-value	Q-value	df (Q)	P-value	I-squared	Tau Squared	Standard Error	Variance	Tau
Fixed	11	3,802	0,014	0,000	3,775	3,829	279,093	0,000	766,342	10	0,000	98,695	0,164	0,093	0,009	0,405
Random	11	3,723	0,125	0,016	3,478	3,968	29,758	0,000								

Q istatistiğinin bir tamamlayıcısı olarak geliştirilen I^2 ise heterojenliğe ilişkin daha net bir sonuç ortaya koymaktadır (Petticrew ve Roberts, 2006, 217). I^2 istatistiği, Q istatistiğinin aksine çalışma sayısından etkilenmemektedir. I^2 'nin yorumlanmasında ise %25 düşük düzeyde heterojenliği, %50 orta düzeyde heterojenliği ve %75 yüksek düzeyde heterojenliği göstermektedir (Cooper vd., 2009). I^2 testi ise heterojenliğin değerini gösterir. I^2 istatistiği testi sonucu %98,69 çıkmıştır. Heterojenlik değerinin ortalamanın daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 32. Okul Müdürlerinin Akademik Standartlar Geliştirme Davranışını Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algılarına Yönelik Meta Analizi ve Orman Grafiği

Meta Analysis

Meta analizinde birçok unsur heterojenliğe neden olabilmektedir. Bunlar; rastgele örneklem hatası, sonuç değişkenlerindeki farklılıklar veya müdahaleler, araştırmaların kalite düzeylerindeki farklılıklar ve araştırma sonuçlarını ölçmede kullanılan yöntemlerin farklılıkları olabilir (Açıkkel, 2009, 167). Heterojenlik araştırmalara dahil edilen örneklem içeriğindeki farklılıklardan kaynaklandığı gibi açıklanamayan sebeple de olabilmektedir. Araştırmalar arasındaki tahminlerin değişkenliği arttıkça heterojenlik düzeyi de bir o kadar yükselmektedir (Bastian, 2017). Meta analizdeki çalışmaların mümkün olduğu kadar hepsinin birbirinden farklı olması yani heterojen olması istenir. Çalışmaların çoğunluğunun heterojenlik özelliği gösterdiği görülmektedir. Yukarıda ki orman grafiğinde Mehmet Akif Sözüeroğlu'nun 2006 yılında ilköğretim düzeyinde uyguladığı çalışmasının ise en az heterojenliğe sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Mehmet Akif Sözüeroğlu'nun 2006 yılında yaptığı çalışmada belirli ya da açıklanamayan sebepler neticesinde heterojenlik düzeyi düşük çıkmıştır.

- **Öğrencileri Öğrenmeye Özendirme Görevine İlişkin Bulgular:** Yapılan araştırmalarda öğretmenlere göre müdürlerin öğrencileri öğrenmeye özendirme davranışını ne kadar yerine getirdiklerine ilişkin etki büyüklüğü Tablo 34 ile verilmiştir.

Tablo 33. Okul Müdürlerinin Öğrencileri Öğrenmeye Özendirme Davranışını Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algılarına Yönelik Araştırmaların Ağırlıkları

Model	Study name	Statistics for each study						Mean and 95% CI				Weight (Fixed)		Weight (Random)	
		Mean	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-Value	p-Value	-8,00	-4,00	0,00	4,00	8,00	Relative weight	Relative weight
	2012-Ayşun	3,690	0,067	0,005	3,558	3,822	54,799	0,000						4,95	9,32
	2019-Burcu	4,120	0,042	0,002	4,038	4,202	98,252	0,000						12,76	9,53
	2005-Esma	3,880	0,043	0,002	3,796	3,964	90,990	0,000						12,34	9,50
	2015-Fatma	3,450	0,028	0,001	3,395	3,505	122,813	0,000						28,43	9,60
	2007-Fevzi	4,380	0,042	0,002	4,297	4,463	103,157	0,000						12,44	9,52
	2016-Funda	3,460	0,279	0,078	2,914	4,006	12,417	0,000						0,29	5,96
	1999-Gonca	3,620	0,072	0,005	3,478	3,762	50,072	0,000						4,29	9,27
	2006-Mehmet	4,310	0,077	0,006	4,159	4,461	55,992	0,000						3,79	9,22
	2008-Müzeyyen	3,880	0,054	0,003	3,773	3,987	71,346	0,000						7,59	9,44
	2022-Nihan	4,080	0,047	0,002	3,988	4,172	87,023	0,000						10,21	9,49
	2019-Tuğba	3,640	0,088	0,008	3,468	3,812	41,591	0,000						2,93	9,10
Fixed		3,858	0,015	0,000	3,829	3,888	257,615	0,000							
Random		3,879	0,110	0,012	3,664	4,095	35,282	0,000							

Analize dahil edilen tüm çalışmaların etki büyüklükleri öncelikli olarak hesaplanmıştır. Ardından, heterojenlik testi uygulanarak heterojenlik değerinin ($p < .05$) altında olduğu tespit edilmiştir. Okul müdürlerinin okul müdürlerinin öğrencileri öğrenmeye özendirme görevine dair ilişkin heterojenlik değeri ($p < .05$) altında olduğu için rastgele etki modeline göre yorumlanmıştır. Öğretmenlere göre okul müdürlerinin öğrencileri öğrenmeye

özendirme ait meta analizi pozitif yönlü, güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

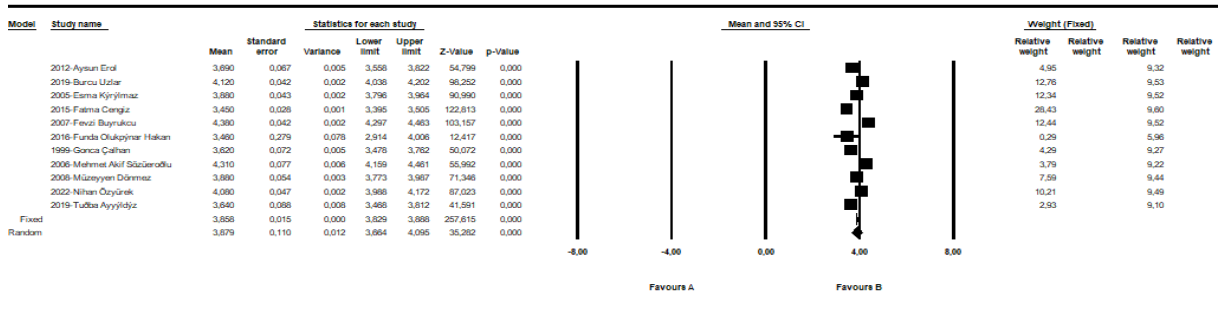
Tablo 34. Okul Müdürlerinin Öğrencileri Öğrenmeye Özendirme Davranışını Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algılarına Yönelik Araştırmaların Etki Büyüklükleri

Model	Number Studies	Effect size and 95% confidence interval					Test of null (2-Tail)		Heterogeneity			Tau-squared				
		Point estimate	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-value	P-value	Q-value	df (Q)	P-value	I-squared	Tau Squared	Standard Error	Variance	Tau
Fixed	11	3,858	0,015	0,000	3,829	3,888	257,615	0,000	483,765	10	0,000	97,933	0,125	0,071	0,005	0,354
Random	11	3,879	0,110	0,012	3,664	4,095	35,262	0,000								

Q istatistiğinin bir tamamlayıcısı olarak geliştirilen I^2 ise heterojenliğe ilişkin daha net bir sonuç ortaya koymaktadır (Petticrew ve Roberts, 2006, 217). I^2 istatistiği, Q istatistiğinin aksine çalışma sayısından etkilenmemektedir. I^2 'nin yorumlanmasında ise %25 düşük düzeyde heterojenliği, %50 orta düzeyde heterojenliği ve %75 yüksek düzeyde heterojenliği göstermektedir (Cooper vd., 2009). I^2 testi ise heterojenliğin değerini gösterir. I^2 istatistiği testi sonucu %97,93 çıkmıştır. Heterojenlik değerinin ortalamanın daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 35. Okul Müdürlerinin Öğrencileri Öğrenmeye Özendirme Davranışını Ne Kadar Yerine Getirdiklerine İlişkin Algılarına Yönelik Meta Analizi ve Orman Grafiği

Meta Analysis

Meta analizinde birçok unsur heterojenliğe neden olabilmektedir. Bunlar; rastgele örneklem hatası, sonuç değişkenlerindeki farklılıklar veya müdahaleler, araştırmaların kalite düzeylerindeki farklılıklar ve araştırma sonuçlarını ölçmede kullanılan yöntemlerin farklılıkları olabilir (Açıkel, 2009, 167). Heterojenlik araştırmalara dahil edilen örneklem içeriğindeki farklılıklardan kaynaklandığı gibi açıklanamayan sebeple de olabilmektedir. Araştırmalar arasındaki tahminlerin değişkenliği arttıkça heterojenlik düzeyi de bir o kadar yükselmektedir (Bastian, 2017). Meta analizdeki çalışmaların mümkün olduğu kadar hepsinin birbirinden farklı olması yani heterojen olması istenir. Çalışmaların çoğunluğunun heterojenlik özelliği gösterdiği görülmektedir. Yukarıda ki orman grafiğinde Funda Olukpınar Hakan'ın 2016 yılında ilköğretim düzeyinde uyguladığı çalışmasının ise en az heterojenliğe sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Funda Olukpınar Hakan'ın 2016 yılında yaptığı çalışmada belirli ya da açıklanamayan sebepler neticesinde heterojenlik düzeyi düşük çıkmıştır.

b) Okul Düzeyine İlişkin Bulgular

Araştırmaya dahil edilme kriterlerini karşılayan çalışmalar üzerinde yapılan analizlerde okul müdürlerinin öğretim liderliği görevlerinin her birini okul düzeyine göre hangi düzeyde yerine getirdikleri ve bunların etki büyüklüklerine ilişkin elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

- **Araştırmaların Yapıldığı Okul Düzeyine Göre Etki Büyüklüğü Analiz Bulguları:** Okul düzeyine göre etki büyüklüğü analizinde okul düzeyi moderatör olarak alınmıştır. Meta analizde Analog ANOVA testi uygulanmıştır. Buna göre hem sabit (fixed) hem de rastgele (mixed) etki büyüklükleri birlikte olarak aşağıdaki Tablo 36'da verilmiştir.

Tablo 36. Araştırmaların Yapıldığı Okul Düzeyine Göre Etki Büyüklükleri

Groups	Effect size and 95% confidence interval						Test of null (2-Tail)		Heterogeneity			Tau-squared				
	Number Studies	Point estimate	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-value	P-value	Q-value	df (Q)	P-value	I-squared	Tau Squared	Standard Error	Variance	Tau
Fixed effect analysis																
İlköğretim	8	3,784	0,015	0,000	3,754	3,813	254,341	0,000	329,697	7	0,000	97,877	0,095	0,066	0,004	0,307
Ortaöğretim	2	3,802	0,032	0,001	3,740	3,865	118,709	0,000	12,735	1	0,000	92,148	0,024	0,037	0,001	0,156
Total within									342,433	8	0,000					
Total between									0,284	1	0,594					
Overall	10	3,787	0,013	0,000	3,761	3,813	280,679	0,000	342,716	9	0,000	97,374	0,074	0,045	0,002	0,272
Mixed effects analysis																
İlköğretim	8	3,847	0,111	0,012	3,630	4,064	34,785	0,000								
Ortaöğretim	2	3,814	0,115	0,013	3,589	4,039	33,167	0,000								
Total between									0,043	1	0,835					
Overall	10	3,831	0,080	0,006	3,675	3,988	48,062	0,000								

Yukarıdaki tabloya göre; rastgele (mixed) etki büyüklüğü için ilköğretimde 8 araştırma yapılmış ve ortalama etki büyüklüğü 3,84 çıkmıştır. Ortaöğretimde ise 2 araştırma yapılmış ve ortalama etki büyüklüğü 3,81 çıkmıştır. Buna göre, ilköğretim düzeyinde öğretmen algılarına göre müdürlerin öğretim liderliği davranışları sergilemeleri ile ilgili ortalama etki büyüklüğü en yüksek değerde çıkmıştır. Tüm okul türlerinde meta analiz anlamlı çıkmıştır ($p < .000$).

Diğer yandan ise okul yöneticilerinin öğretim liderliğine ilişkin öğretmen görüşlerinin dikkate alınarak yapılan araştırmaların dahil edildiği meta analizde, okul türüne göre farklılık olup olmadığını anlamak için total between değerine bakılmaktadır. Yani, heterojenlik değerine bakılmaktadır. Bu değer ($p < .0,835$) çıkmıştır. Elde edilen değere göre bir anlamlılık bulunmamaktadır. Bu durumda okul düzeyi, okul yöneticilerinin öğretim liderliğini etkilememektedir.

Araştırmaların yapıldığı okul düzeyine göre öğretim liderliğine ilişkin öğretmen görüşlerinin etki büyüklükleri hem sabit (fixed) hem de rastgele (mixed) modellerine göre yapılmıştır. İlköğretim düzeyinde ortalama etki büyüklüğü 3,84 ile en yüksek orandadır ve anlamlı çıkmıştır. Ek olarak, okul yöneticilerinin öğretim liderliğine ilişkin öğretmen görüşlerinin araştırmaların yapıldığı meta analizdeki farklılıklar varsa ortaya çıkarmak amacıyla total between değerine bakılmıştır. Sonucunda ise heterojenlik düzeyi

($p < 0,035$) olarak tespit edilmiştir. Dolayısı ile okul düzeyi, okul müdürlerinin öğretim liderliği davranışlarını etkilememekte ve bir anlamlılık ilişkisi bulunmamaktadır.

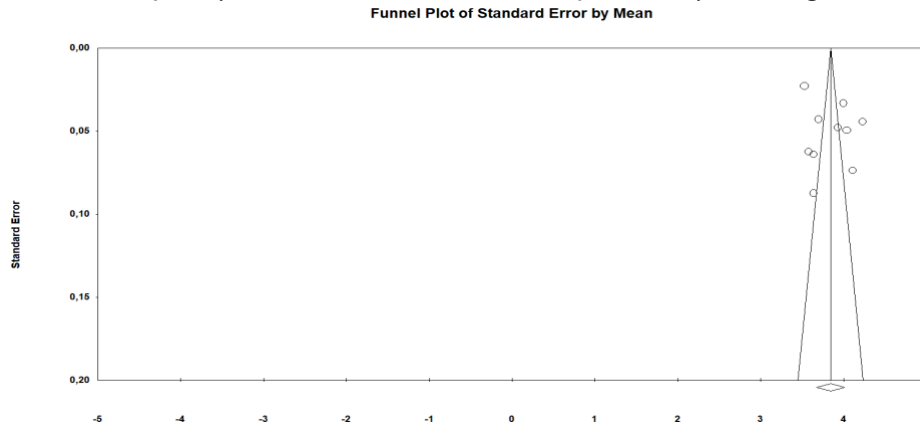
c) Yayın Yanlılığına İlişkin Bulgular

Araştırmaya dahil edilme kriterlerini karşılayan çalışmalar üzerinde yapılan analizlerde söz konusu çalışmaların yayın yanlılığına ilişkin elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

- **Analize Dahil Edilen Çalışmaların Yayın Yanlılığı Bulguları:** Araştırma kapsamına alınan çalışmaların yayın yanlılıkları test edilirken bağımsız değişkenlerine göre sabit etkiler ve rastgele etkiler modelleri olarak iki farklı yöntemle test edilmiştir.

Aşağıda bulunan Tablo 37’de araştırmaya dahil edilen ve öğretim liderliği görevlerinin tümünü ölçen ve genel ortalamaya sahip olan tezlerin huni saçılımı görseli ve yayın yanlılıklarını değerlendirmek adına Orwin’s, Begg, Mazumdar ve Egger’e göre yapılan test sonuçları tabloları ile değerleri bulunmaktadır.

Tablo 37. Araştırmaya Dahil Edilen Tezlerin Huni Saçılımı ve Yayın Yanlılığı Test Sonuçları

Orwin's fail-safe N

Mean in observed studies	3,78695
Criterion for a 'trivial' mean	0,00000
Mean mean in missing studies	0,00000
Criterion must fall between other values	

Begg and Mazumdar rank correlation

Kendall's S statistic (P-Q)	-1,00000
-----------------------------	----------

Kendall's tau without continuity correction

Tau	-0,02222
z-value for tau	0,08944
P-value (1-tailed)	0,46437
P-value (2-tailed)	0,92873

Kendall's tau with continuity correction

Tau	0,00000
z-value for tau	0,00000
P-value (1-tailed)	0,50000
P-value (2-tailed)	1,00000

Orwin's, Begg, Mazumdar ve Egger'e ($p>.05$) göre yapılan yayın yanlılığı testleri neticesinde; araştırmaya dahil edilen çalışmalarda yayın yanlılığı tespit edilmemiştir. Yayın yanlılığının olmaması durumunda, çalışmaların, birleştirilmiş etki büyüklüğünü gösteren dikey çizginin her iki yanında simetrik bir şekilde yayılmaları beklenir (Borenstein vd., 2009, 284).

Araştırmada; bu makalede bulguları gösterilmemiş olmakla birlikte, araştırmaların yapıldığı bölgeye, yıla, okul türüne göre de analizler yapılmış ve hesaplanan birleştirilmiş etki büyüklüğünü belirlemek üzere analize dahil edilen çalışmalar piramidin dışına taşmamıştır. Eğer dahil edilen çalışmalarda bir yayın yanlılığı söz konusu olsaydı, o zaman çalışmaların büyük bir kısmı huni şeklinin alt kısmında ve/veya dikey çizginin sadece bir bölümünde toplanacaktı (Borenstein vd., 2009, 284). Bu huni saçılım grafiği, analize dahil edilen çalışmalar açısından yayın yanlılığının bulunmadığını göstermektedir.

Öğretim liderliği alanında yapılan ve analize dahil edilme kriterleri taşıyan çalışmalarda tüm boyutlarda/görevlerde etki büyüklüğünün yüksek çıkmasının yanı sıra yayın yanlılığının bulunmaması alanda yapılan çalışmaların özgünlük içerdiğini ve literatüre başarılı bir şekilde katkı sağladığını göstermektedir. Aynı zamanda, PIMRS ölçeğinin araştırmacılar için hala kullanılabilir olduğunu ve evrensel geçerliliğini koruduğunu sonucuna da ulaşılmaktadır.

Sonuçlar ve Öneriler

Çalışmada özetle aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

1. Meta analizine dahil edilen çalışmalar içerisinde öğretmenlere göre okul müdürlerinin okulun amaçlarını geliştirme görevini yerine getirme düzeyi en çok ($\bar{X}=4,28$) ile 2006 yılında ilköğretim düzeyinde gerçekleştirilen Mehmet Akif Sözüeroğlu'nun araştırmasında ortaya çıkmış ve random etki modeline göre okulun amaçlarını geliştirme boyutu heterojenlik değeri ($p<.05$) düşük çıkmış ve dolayısıyla bu çalışmanın literatürdeki çalışmalara göre farklılık içerdiğini ve özgün bir çalışma olduğunu gösterdiği için istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Yani çalışmanın meta analizde bir karşılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
2. Okulun amaçlarının ilgililere açıklanması görevini yerine getirme düzeyi de yine aynı araştırmada en yüksek ($\bar{X}=4,28$) düzeyde yine Mehmet Akif Sözüeroğlu'nun aynı araştırmasında belirlenmiş, bu görev ile ilgili etki büyüklüğü ölçümünde random etki modeline göre yorumlanmış ve heterojenlik değeri ($p<.05$) düşük çıkmış ve dolayısıyla bu çalışmanın literatürdeki çalışmalara göre farklılık içerdiğini ve özgün bir çalışma olduğunu gösterdiği için istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Yani çalışmanın meta analizde bir karşılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3. Öğretimi denetleme ve değerlendirme görevini yerine getirme düzeyine ilişkin en yüksek ortalama ($\bar{X}=4,20$) Fevzi Buyrukçu tarafından 2007 yılında ilköğretim düzeyinde gerçekleştirilmiş olan araştırmada ortaya çıkmış, random etki modeline göre heterojenlik değeri ($p<.05$) düşük çıkmış ve dolayısıyla bu çalışmanın literatürdeki çalışmalara göre farklılık içerdiğini ve özgün bir çalışma olduğunu gösterdiği için istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Yani çalışmanın meta analizde bir karşılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
4. Eğitim programını koordine etme görevini yerine getirme düzeyine ilişkin en yüksek ortalama ($\bar{X}=4,20$) düzeyi yine Fevzi Buyrukçu'nun aynı araştırmasında ortaya çıkmış, random etki modeline göre bu boyutta ölçülen etki büyüklüğü yüksek çıkarıken heterojenlik değeri ($p<.05$) düşük çıkmış ve dolayısıyla bu çalışmanın literatürdeki çalışmalara göre farklılık içerdiğini ve özgün bir çalışma olduğunu gösterdiği için istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Yani çalışmanın meta analizde bir karşılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
5. Öğrenci başarısını izleme görevini yerine getirme düzeyine ilişkin yüksek ($\bar{X}=4,40$) ortalama benzer biçimde Fevzi Buyrukçu tarafından 2007 yılında ilköğretim düzeyinde gerçekleştirilmiş olan araştırmada ortaya çıkmış, random etki modeline göre meta analize dahil edilen bu boyutta da heterojenlik değeri ($p<.05$) düşük çıkmış ve dolayısıyla bu çalışmanın literatürdeki çalışmalara göre farklılık içerdiğini ve özgün bir çalışma olduğunu gösterdiği için istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Yani çalışmanın meta analizde bir karşılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
6. Öğretim zamanını koruma görevini yerine getirme düzeyine ilişkin en yüksek ortalama ($\bar{X}=4,05$) Müzeyyen Dönmez tarafından 2008 yılında ilköğretim düzeyinde gerçekleştirilmiş olan çalışmada ortaya çıkmış, random etki modeline ve heterojenlik değerine göre meta analizi bu boyut için de heterojenlik değeri ($p<.05$) düşük çıkmış ve dolayısıyla bu çalışmanın literatürdeki çalışmalara göre farklılık içerdiğini ve özgün bir çalışma olduğunu gösterdiği için istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Yani çalışmanın meta analizde bir karşılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
7. Varlığını hissettirme görevini yerine getirme düzeyine ilişkin en yüksek ortalama ($\bar{X}=4,20$) düzeyi yine Fevzi Buyrukçu'nun aynı araştırmasında ortaya çıkmış, random etki modeline göre bu boyutta ölçülen etki büyüklüğü yani meta analizinde heterojenlik değeri ($p<.05$) düşük çıkmış ve dolayısıyla bu çalışmanın literatürdeki çalışmalara göre farklılık içerdiğini ve özgün bir çalışma olduğunu gösterdiği için istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Yani çalışmanın meta analizde bir karşılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
8. Öğretmenleri çalışmaya özendirme görevini yerine getirme düzeyine ilişkin en yüksek ortalama ($\bar{X}=4,34$) Mehmet Akif Sözüeroğlu'nun 2006 yılında ilköğretim düzeyinde gerçekleştirilmiş olan çalışmada ortaya çıkmış ve random etki modeline göre değerlendirilen bu boyutta da heterojenlik değeri ($p<.05$) düşük çıkmış ve dolayısıyla bu çalışmanın literatürdeki çalışmalara göre farklılık içerdiğini ve özgün bir çalışma olduğunu gösterdiği için istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Yani çalışmanın meta analizde bir karşılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
9. Öğretmenlerin mesleki gelişimini sağlama görevini yerine getirme düzeyine ilişkin en yüksek ortalama ($\bar{X}=4,26$) Fevzi Buyrukçu'nun 2007 yılında ilköğretim düzeyinde gerçekleştirilmiş olduğu araştırmada ortaya çıkmış, random etki modeline göre heterojenlik değeri ($p<.05$) düşük çıkmış ve dolayısıyla bu

- çalışmanın literatürdeki çalışmalara göre farklılık içerdiğini ve özgün bir çalışma olduğunu gösterdiği için istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Yani çalışmanın meta analizde bir karşılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
10. Akademik standartlar geliştirme ve uygulama görevini yerine getirme düzeyine ilişkin en yüksek ortalama ($\bar{X}=4,43$) yine Fevzi Buyrukçu'nun 2007 yılında ilköğretim düzeyinde gerçekleştirilmiş olduğu aynı araştırmada ortaya çıkmış, random etki modeline göre meta analizi bu boyutta da heterojenlik değeri ($p<.05$) düşük çıkmış ve dolayısıyla bu çalışmanın literatürdeki çalışmalara göre farklılık içerdiğini ve özgün bir çalışma olduğunu gösterdiği için istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Yani çalışmanın meta analizde bir karşılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
 11. Öğretim liderliği görevlerinden en son öğrencileri öğrenmeye özendirme görevi ile ilgili bulgular analiz edilmiş ve yapılan analiz sonucunda bu görevle ilgili en yüksek aritmetik ortalamanın ($\bar{X}=4,38$) yine Fevzi Buyrukçu'nun 2007 yılında ilköğretim düzeyinde gerçekleştirilmiş olduğu aynı araştırmada ortaya çıktığı belirlenmiş, random etki modeline göre yapılan meta analizi bu görevle ilgili olarak da heterojenlik değeri ($p<.05$) düşük çıkmış ve dolayısıyla bu çalışmanın literatürdeki çalışmalara göre farklılık içerdiğini ve özgün bir çalışma olduğunu gösterdiği için istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Yani çalışmanın meta analizde bir karşılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
 12. Görevlere göre değişmekle birlikte en düşük ortalama değerlerin ve en düşük heterojenliğin Fatma Cengiz, Gonca Çalhan ve Tuğba Ayyıldız tarafından farklı yıllarda yapılan çalışmalara ait olduğu belirlenmiştir. Dolayısı ile ilgili çalışmalarda özgünlüğün ve anlamlılığın analize dahil edilen diğer çalışmalara göre daha az olduğu sonucuna varılmıştır.
 13. Araştırmaların yapıldığı okul düzeyine ait ortalama etki büyüklüğü sonuçlarında ilköğretim okulları düzeyi etki büyüklüğü bakımından en yüksek değerde çıkmış ve sonuç anlamlı bulunmuştur. Ancak etki büyüklüğünün heterojenlik değerine göre elde edilen sonuçlarda okul müdürlerinin öğretim liderliği davranışları sergileme boyutları okul düzeyine göre anlamlı çıkmamıştır. Dolayısı ile öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin öğretim liderliği davranışları özellikleri göstermeleri okul düzeyine göre etkilenir iken okul türünün, okul düzeyine göre okul müdürlerinin öğretim liderliği özellikleri göstermelerinin öğretmen algılarına göre etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.
 14. Orwin's, Begg, Mazumdar ve Egger'e göre yapılan yayın yanlılığı testleri neticesinde; araştırmaya dahil edilen çalışmalarda yayın yanlılığı tespit edilmemiştir. Dolayısıyla çalışmalar genel olarak özgünlük içermekte ve meta analizine göre anlamlılığa sahip olmaktadır.
 15. Çalışmalarda yayın yanlılıklarının olmaması ve öğretim liderliği görevleri ile birlikte ölçülen değişkenlerde etki büyüklüklerinin yüksek çıkması, araştırmaların anlamlı ve başarılı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, öğretim liderliği alanında yapılan çalışmalarda PIMRS ölçeğinin hala kullanılabilir olduğu ve evrensel geçerliliğini koruduğu sonucuna varılmıştır.

Öneriler

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda uygulamacı ve araştırmacılara şu önerilerde bulunulabilir:

TOBİDER

International Journal of Social Sciences

Volume 7/4 2023 p. 193-230

Uygulayıcıya Yönelik Öneriler:

- 1) Türkiye'nin öğretim liderliği profilinin eksiksiz bir şekilde tanımlanabilmesi için alanda yapılan çalışmaların çoğunluğunun öğretmen algılarına ağırlık verilen çalışmalar olduğu görülmekte ve okul müdür, okul müdür yardımcısı ve özellikle öğrenci algılarının da ölçülerek öğretim liderliği hakkında edinilen bilgilerde çeşitlilik sağlanabilir.
- 2) Alanda yapılan çalışmalarda yöntem olarak meta analizinin sınırlı olarak çalışıldığı görülmektedir. Daha ziyade sağlık bilimleri alanında tercih edilen meta analizine; sosyal bilimlerde, eğitim yönetimi ve denetimi alanında kullanılması açısından teşvik verilmesi araştırmacıların ilgisinin ve bilgisinin danışman öğretmenler tarafından bu yöntem ile yapılan çalışmaların artırılması sağlanabilir.
- 3) Meta analizinde ölçümlenecek verilerin ve çalışmaların sayısının artması ve analiz sonucunda elde edilecek bilgilerin çeşitliliğini sağlamak adına her çalışmanın standart olarak örneklem detaylarını içeren künyeye sahip olması konusunda araştırmacılar, danışman öğretmenleri tarafından teşvik edilebilir.
- 4) Meta analizi yöntemindeki çalışmaların ülkemizde yaygınlaşması ve etkinliğinin artırılması açısından araştırmalara dahil edilecek tez, makale, bildiri gibi alanda yapılmış çalışmaların tek bir kaynaktan ulaşılabilecek hale getirilmesi yani Yök-Tez benzeri bir internet sitesi ile alanda yapılan tüm çalışmalara araştırmacıların ulaşabiliyor olması, bu yöntem ile araştırmacıların çalışma yapmalarını kolaylaştırabilir. Bu sebeple; gerekli alt yapıyı ve düzenlemeyi oluşturmak adına ilgili kurumların çalışmalarda bulunması beklenebilir.
- 5) Etkili okulları sürdürebilir hale getirmek ve başarılı bir eğitim sektörü oluşturabilmek adına Millî Eğitim Bakanlığı'nca öğretim liderliği çalışmalarına destek sağlanabilir ve çalışma sonucunda elde edilen bulgular bakanlıkça dikkate alınıp uygulamalardaki eksiklikler giderilebilir ve geliştirmeler desteklenebilir.

Araştırmacıya Yönelik Öneriler:

- 1) Bu araştırma, öğretim liderliğinin Hallinger ve Murphy modeline göre yorumlanmıştır. Araştırmacılar diğer liderlik türlerini baz alarak meta analizi yöntemi ile araştırmalar gerçekleştirebilirler.
- 2) Araştırma sınırlılığına göre bu araştırma Türkiye'deki öğretim liderliği profilini ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır. Benzer çalışma dünyadaki genel öğretim liderliği profili veya diğer ülkelerdeki durumu ortaya çıkarmak amacıyla araştırmacılar tarafından yapılabilir.
- 3) Yayınlanma izni olmayan araştırmalara ulaşımdaki sıkıntıların giderilmesi ve sürecin kısaltılması adına yazarlar, çalışmalarına yayınlanma kısıtı koymamaları konusunda dikkatli olabilir.
- 4) Bazı çalışmalarda bağımsız değişkenlerin sonuçları verilirken ortalama değerlerin ve standart sapma değerlerinin verilmediği görülmektedir. Bu konuda araştırmacıların özen göstermesi istenebilir.
- 5) Öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin öğretim liderliği görevlerine yerine getirme düzeylerine ilişkin algıların belirlenmesinde okul düzeyi değişkenine dayalı etki büyüklüklerinin düşük çıkmasından ötürü bundan sonra araştırmacılar tarafından yapılacak benzer çalışmalarda bu değişkenin etkisinin araştırılmasına gerek olmadığı söylenebilir.

Kaynakça

- Açıkel C, (2009), ‘‘Meta-Analiz ve Kanıta Dayalı Tıp’taki Yeri’’, Klinik Psikofarmakoloji Bülteni, 19:164-172.
- Aksoy, E., Işık, H. (2008), ‘‘İlköğretim Okul Müdürlerinin Öğretim Liderliği Rollerini’’, Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(19), 235-249. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/manassosyal/issue/49945/640051>
- Aydın, M, (2018), ‘‘Eğitim Yönetimi’’, 11. Baskı, Ankara: Pegem Akademi. 252-293.
- Bastian, H, (2017), 5 Tips For Understanding Data In Meta-Analyses, <https://absolutelymaybe.plos.org/2017/07/03/5-tips-for-understanding-data-in-meta-analyses/>
- Başaran, İ.E, (1994), ‘‘Eğitim Yönetimi’’, Ankara: Gül Yayınevi, 81-89.
- Borenstein, M., Hedges, L. V., Higgins, J. P. T., Rothstein, H. R, (2009), ‘‘Introduction to Meta-Analysis’’, West Sussex-UK: John Wiley & Sons Ltd, 87.
- Cooper, H., & Patall, E. A. (2009). The relative benefits of meta-analysis conducted with individual participant data versus aggregated data. *Psychological methods*, 14(2), 165.
- Gümüşeli, A. İ., (1996), ‘‘İstanbul İlindeki İlköğretim Okulu Müdürlerinin Öğretim Liderliği Davranışları’’, (Yayınlanmış Araştırma) İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, 201.
- _____, (1996), ‘‘Okul Müdürlerinin Öğretim Liderliğini Sınırlayan Etkenler’’, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 6(6). 3. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/kuey/issue/10389/127105>
- _____, (2014), ‘‘Eğitim ve Öğretim Yönetimi’’, Ankara: Pegem Akademi, 17
- Hallinger, P, (2011), ‘‘A Review of Three Decades of Doctoral Studies Using The Principal Instructional Management Rating Scale: A Lens on Methodological Progress in Educational Leadership’’. *Educational Administration Quarterly*, 47(2), 271-306.
- Hallinger, P., Murphy, J, (1985), ‘‘Assessing the Instructional Management Behavior of Principals’’, *The Elementary School Journal* Volume 86, Number 2.
- Kaşır Keskin, F., (2022), ‘‘Meta Analizinde Yanlılık Değerlendirme Yöntemlerinin Karşılaştırılması’’, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 6-42.
- Kış, A., (2013), ‘‘Okul Müdürlerinin Öğretimsel Liderlik Davranışını Gösterme Düzeylerine İlişkin Yönetici ve Öğretmen Görüşlerine Yönelik Bir Meta-Analizi’’, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi.

- Kürü, S.A., (2021). Meta-analiz. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 215-229.
- Petticrew, M., Roberts, H., (2006), “*Systematic Reviews In The Social Sciences*”, MA-USA: Blackwell Publishers Ltd.
- Şişman, M., (2018), “*Öğretim Liderliği*”, 6. Baskı, Ankara: Pegem Akademi, 3-58.
- Üstün, U., & Eryılmaz, A., (2014), “*Etkili Araştırma Sentezleri Yapabilmek için Bir Araştırma Yöntemi: Meta-Analiz*”, *EĞİTİM VE BİLİM*, 39 (174) doi:<http://dx.doi.org/10.15390/EB.2014.3379>
- Wallace, R., (1996), “*From Vision to Practice The Art of Educational Leadership*”, California: Corvin Pres.
- Zepeda, Sally, J., (2016), “*Öğretim Denetimi Uygulama Araçları ve Kavramlar*”, Pegem Akademi, (Çev: Prof. Dr. Ali Balcı ve Dr. Çiğdem Apaydın), 239.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.16.13>

Volume

2023 p. 231-242

ÂŞIK RUHSATÎ'NİN ŞİİRLERİNDE YER ALAN ŞÜKÜR KAVRAMININ DEĞERLER EĞİTİMİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE CONCEPT OF GRATITUDE IN ÂŞIK RUHSATÎ'S POEMS IN THE CONTEXT OF VALUES EDUCATION

Recep BOZBIYIK*
Mustafa MÜCAHİT**

ÖZ

Değer; bireyin duygu, düşünce, tutum, davranış ve kararlarını etkileyen maddî ve manevî öğelerin bütünüdür. Değerler toplumu oluşturan bireylerin çoğunluğu tarafından doğru kabul edilir. Bu açıdan bakıldığında değerlerin hem bireysel hem de toplumsal yönü olduğunu ifade edebiliriz. Değerlerin oluşmasında din büyük bir etkiye sahiptir. Bunun nedeni dinlerin ahlaklı insan yetiştirmek istemesidir. Dinî kaynaklı değerlerden biri şükürdür. Şükür, ilahî bir emir olmasının yanı sıra beşerî ilişkilerin de önemlidir. Şükür değerini içselleştirmiş bireyler, kendisine verilen nimetlerden dolayı Yaratıcıya şükran hâlinde olurken, kendisine yardım edene teşekkür ederek insanî ilişkilerde olumlu bir davranışta bulunmuş olur. Çalışmamızın amacı toplum tarafından kabul görmüş bir şahsiyet olan Âşık Ruhsatî'nin şiirlerinde yer alan şükür kavramını değerler eğitimi bağlamında incelemektir. Âşık Ruhsatî tasavvufî kültürden beslenen bir halk şairidir. 1911 yılında vefat eden şâir hakkında bugüne kadar birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak Âşık Ruhsatî'nin şiirlerinde yer alan şükür kavramı incelenmiştir. Çalışmamızda değerler ve değerler eğitiminin önemine değindikten sonra şükür kavramının tanımı üzerinde durulmuştur. Âşık Ruhsatî'nin hayatı ve şiirleri hakkında bilgi verilmiş, şairin şiirlerinde geçen şükür değeri tespit edilerek konu bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışmamız neticesinde, şairin şiirlerinde bir değer olarak şükür kavramına geniş ölçüde yer verdiği, bu sebepten dolayı değerler eğitimi açısından önemli bir kaynak teşkil ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Âşık Ruhsatî, Değerler Eğitimi, Şükür, Din eğitimi*

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi Anabilim Dalı, E-mail: bozbiyik_5858@hotmail.com, ORCID: 0009-0006-8780-2285, Sivas, Türkiye.

** Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi Anabilim Dalı, E-mail: mmucahit@hotmail.com.tr, ORCID: 0000-0003-2345-0015, Sivas, Türkiye

ABSTRACT

Value is the whole of material and spiritual elements that affect an individual's feelings, thoughts, attitudes, behaviors and decisions. Values are accepted as true by the majority of individuals forming the society. From this point of view, we can state that values have both individual and social aspects. Religion has a great influence on the formation of values. This is because religions want to raise moral people. One of the values of religious origin is gratitude. In addition to being a divine command, gratitude is also important for human relations. Individuals who have internalized the value of gratitude are grateful to the Creator for the blessings given to them, and by thanking those who help them, they have a positive behavior in human relations. The aim of our study is to examine the concept of gratitude in the poems of Âşık Ruhsatî, a figure accepted by the society, in the context of values education. Âşık Ruhsatî is a folk poet who is fed from Sufi culture. Died in 1911, many studies have been carried out about the poet until today. In this study, the concept of gratitude in Âşık Ruhsatî's poems is analyzed by using qualitative research method. In our study, after mentioning the importance of values and values education, the definition of the concept of gratitude was emphasized. Information about the life and poems of Âşık Ruhsatî was given, the value of gratitude in the poet's poems was determined and evaluated in the context of the subject. As a result of our study, it has been concluded that the poet includes the concept of gratitude as a value in his poems to a large extent and for this reason, it constitutes an important source in terms of values education.

Keywords: *Âşık Ruhsatî, Values Education, Gratitude, Religious Education*

Giriş

Toplumlar gelecek kuşaklara kendi bilgi becerilerini, tecrübelerini, din anlayışını, değerlerini aktarmak suretiyle varlıklarını devam ettirirler. Bunu sağlayabilmenin yolu da eğitime önem vermekten geçmektedir.

Değerler toplumun hem mazisi hem de istikbalidir. Değerler geçmişten iz taşırlar aynı zamanda geleceğe atılan köprüdürler. Bu sebepten dolayı toplumlar değerlerin öğrenilmesine ve gelecek kuşaklara aktarılmasına önem vermişlerdir.

Eğitimin amaçlarından biri kültürel aktarımdır. Kültürün oluşmasında en büyük etki din ve dini değerlerlerdir. Dini kurallar bazı konularda kısıtlayıcı ya da engelleyici etkiye sahipken; bazı konularda ise teşvik edici bir etkiye sahiptir. Örneğin toplumumuzda heykel sanatı gelişmemiştir. Bunun sebebi İslam inancının yayıldığı dönemde o bölgenin insanların heykel ve putlara verdiği anlamdır. Bunun yanında misafire çok değer verilir. Bunun sebeplerinden biri Hz. Muhammed ve sahabelerin misafirlığe özendirilecek birçok davranışının bulunmasıdır.

“Şükür, verilen nimete karşılık duyulan minnettarlık durumudur. Bu değer daha çok sabır, kanaatkârlık kavramları ile yakın biri ilişki halindedir. Bu kavram, Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde geçmektedir” (DİB,2013). Şükür, kulun Allah ile ilişkisinde önemli olduğu kadar insanî ilişkiler de önemlidir. Hz. Muhammed bir hadislerinde “Halka teşekkür etmeyen Allah'a şükretmez” (Tirmizi, Birr, 35) buyurarak beşeri ilişkilerde şükürün önemli olduğunu vurgulamıştır.

Toplumlar, değerlere çok büyük önem vermiş; değerlerin nasıl öğretileceği, değerlerin aktarılmasında kullanılacak yöntemler noktasında çeşitli yöntemler denemişlerdir. Bu konuda önemli yöntemlerinden biri yaşadığı toplumun değerlerini, eserlerine aktarmak suretiyle yaşadığı dönemin değer algılarını aktaran edebiyatçı, şair vb. yazarların, önemli şahsiyetlerin yazdıkları eserlerdir. Bu eserler sayesinde kültürel birikim sayabileceğimiz değerlerin; benimsenmesi, anlaşılması ve anlamlandırılması sağlanmış olunacağı yadsınamaz bir gerçekliktir. Özellikle edebi bir tür olan şiirler bu konuda önemlidir. Ezberlenmesinin kolay olması, akılda kalıcı olması, verilmek istenen mesajın iletilmesinde şiirler önemli bir yere sahiptir.

Âşık Ruhsatî 19. yüzyılda yaşamış önemli bir halk şairidir. Onun yaşadığı dönem Osmanlı devletinin yıkılış dönemidir. Şairin yaşadığı bu dönemde ekonomik, siyasi ve sosyal bozulmalar oldukça fazladır. Kişisel yaşantısına bakıldığında ise küçük yaşlarda yetim kalmış, eşlerinin ve çocuklarının ölümüne şahit olmuştur. Şair bu yaşananlara isyan etmemiş bilâkis şükür halinde olmuştur. Bunun en önemli sebeplerinden biri yetiştiği tasavvufî gelenektir. Şair'in bu yönü bizleri şiirlerinde geçen şükür kavramını değerler eğitimi açısından incelemeye sevk etmiştir.

Problem Cümlesi

1. Âşık Ruhsatî'nin şiirlerinde geçen şükür ile ilgili değer bulunmakta mıdır?
2. Âşık Ruhsatî'nin şiirlerinde şükür kavramı ne sıklıkta kullanılmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı: 19. Yüzyılda yaşamış, halk şairi ve tasavvufi kimliği bulunan Âşık Ruhsatî'nin şiirlerinde geçen şükür değerlerini tespit etmektir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamızda sosyal bilimlerin sıklıkla kullandığı nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup doküman analizi yapılmıştır.

Sınırlılıklar

Bu çalışmada Doğan Kaya'nın 'Âşık Ruhsatî ve Şiirleri' adlı kitabının 2018 yılında basımı gerçekleştirilen kitabındaki şiirlerini şükür değeri açısından değerlendirilmiştir. Ruhsatî'nin şiirleri ile ilgili yapılan diğer çalışmalar bizim değerlendirmemizin dışındadır.

1- Değer Kavramı

Değer, kavram olarak birçok anlamda kullanılmaktadır. Bunun sebebi bu kavramın birçok disiplin ile bağlantılı olmasıdır. Örneğin toplumu etkilemesi açısından sosyolojinin, bireyin davranışlarına yön vermesi bakımından psikolojinin, kültürlerin farklı değerlere sahip olması bakımından antropolojinin, ekonomik bir kavram olarak iktisadın ilgilendiği bir kavramdır (Kaymakcam, 2010). Değerin birçok bilim dalı ile ilişkili olması bu kavramın net bir tanımının yapılmasını zorlaştırmaktadır.

Türk Dil Kurumuna göre değer:

“Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet.

Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, bedel, kıymet, paha, valör.

Üstün nitelik, meziyet, kıymet.

Üstün yararlı olan kimse.

Kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısını beliren şey.

Bir değişkenin veya bilinmeyenin sayı ile anlatımı.

Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” (TDK, 2023).

“Değer, bir şeyin arzu edilir ya da edilemez olduğu hakkındaki gereksinimlere ve ideallere göre verilen yargıdır”(Bolay, 1997:93).

Aydın, Gürler (2012) değeri, toplumu oluşturan bireylerin çoğunluğu tarafından kabul gören temel ahlaki ilkeler olarak tanımlayarak değer toplumsal ve ahlaki yönünü vurgulamıştır.

İşcan (2021) değerlerin, hayatımızın birçok yerinde tercihlerimize, tutumlarımıza davranışlarımıza yön verdiğini, onlara rehberlik ettiğini belirterek değerlerin insan hayatının şekillenmesinde önemli olduğunu ifade etmiştir.

Erdem (2003) ise, değerlerin insan davranışlarına kaynaklık ettiğini ve davranışların değerler tarafından yargıldığını ifade etmiştir.

1-1 Değerler Eğitiminin Amacı ve Önemi

Eğitiminin toplumsal, ekonomik, siyasal, ideolojik, bireysel, kültürel bir çok amacı vardır.Yapılan eğitimde amaçlanan bazen yukarıda saydıklarımızdan bir tanesi olmakla birlikte genel olarak birkaçı hedeflenmektedir.Bazen de hedeflenmese de gizil olarak başka bir amaca ulaşılabilir. Bu bölümde eğitimin daha çok kültürü aktarma ve toplumsal işlevi üzerine değinilmiştir.

Eğitimin temel amaçlarından biri toplumun değerlerini yeni yetişen nesile aktarmaktır. Bu aktarım bireyin sosyalleşmesine de büyük katkı sağlamaktadır. Eğitimin, bireylere bilgi ve beceri kazandırmak, kişinin sosyalleşmesini sağlamak gibi işlevlerin yanında değerleri tanıtmak, onları içselleştirilmesini sağlamak ve gerekirse yeni değerler üretmek gibi işlevleri de bulunmaktadır.

Bireyleri ideal insan olarak yetiştirme amacıyla olan toplumlar değerler eğitimine gereken önemi vermek zorundadır. Toplumlar kendi bireyelerine kazandırmak istediği değerlerin eğitimini daha çok eğitim kurumları aracılığıyla gerçekleştirmektedir (Sürücü, 2022:11).

Son yüzyılda ferdî ve toplumsal bozulmalar, ahlakî yozlaşmalar, zararlı alışkanlıkların çoğalması devletlerin değerler eğitimi noktasında ciddi çalışmalar yapmasına sebep olmuştur. Ayrıca teknolojik alandaki gelişmeler, internet, sosyal medya gibi evrensel alanda açılmasına sebebiyet verdiği için bireyler kendi değerlerini tanımadan hakim kültürün değerlerini benimsemesi de toplumların tepki vermesi ve dolayısıyla kendi değerlerini öğretmeye sevk etmiştir. Toplumlar bu konuda kullanılacak en iyi yolun okullarda değerler eğitiminin planlı yapılmasını sağlamak olduğunu kabul etmişlerdir.

1-2 Şükür Değeri

“Şükür: Allah’tan veya insanlardan gelen nimet ve iyilikten dolayı minnettarlığını ifade etme, nimete söz ve fiille mukabelede bulunma, Allah’a itaat edip günah işlemekten uzak durmak suretiyle nimetin gereğini yapma” şeklinde tanımlanmıştır” (Çağrı, 2010:259).

“Şükür: Görülen iyiliğe karşı söz ve davranış ile hoşnutluk gösterme ve yapılan iyiliğin kıymetini bilmesidir. Kulun Allah’ın vermiş olduğu sayısız nimetlerin onun sonsuz iyilik ve bağışının sonucu olduğunu fark ederek kalbinin teşekkür duygusuyla dolması ve bunu diliyle ifade etmesi; tutum ve davranışlarıyla haramlardan kaçınarak ve farzları yerine getirerek Allah’a bağlanmasıdır” (MEB, 2009:344).

“Şükür, verilmiş bir nimete sözle ve hareketle veya kalple onu verene saygı ile mukabelede bulunmaktır” (Yazır, 2008:61).

Şükür kelimesi Kur’an-ı Kerimde yetmiş beş yerde geçmekte olup daha çok Allah’ın insanlara verdiği nimetlerden söz edilmekte ve insanların bu nimete karşılık olarak Allah’a şükretmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Çağrı, 2010).

İnsan doğuştan başkasına muhtaç bir şekilde yaratılmıştır. İşte bu sebepten insan kendisine yapılan iyiliğe kayıtsız kalamaz. Yapılan iyiliğe teşekkür etmek Yaratıcının insana doğuştan verdiği fitri bir özelliktir (İbragimov, 2018).

Şükür, verilen nimete karşı duyulan minnettarlıktır. Allah’ın verdiği nimetlere teşekkür etmektir. Şükürün zıt anlamsızı ise nankörlüktür. Bu açıdan bakıldığında verilen nimetin kıymetini bilen insan yaratıcısına karşı saygı halindedir ve ona karşı nankörlük yapmaz. Bu durum beşeri ilişkiler için de önemlidir. Kendisine yapılan iyiliği bilen, yapılan iyiliğe teşekkür eden insanlar toplum tarafından sevilir; aksi şekilde hareket edenler toplum tarafından sevilmez ve dışlanır. Bu durumda şükür değerinin insanın yaratıcı ile olan ilişkisi hem de insani ilişkiler açısından önemli bir değer olduğunu ifade edebiliriz.

2-Âşık Ruhsatî’nin Hayatı ve Şiirleri

Âşık Ruhsatî’nin asıl adı Mustafa’dır. 1835 yılında Sivas ilinin Kangal ilçesine bağlı Deliktaş köyünde doğmuştur (Özyalçın, Gürpınar, 1938).

Aslen Avşar Türklerindedir. Babasının adı Mehmet, annesinin adı ise Safiye’dir. 12 yaşında hem yetim hem öksüz kalmıştır. Ruhsatî anne ve babasının vefatı üzerine Deliktaş Ağası olan Ali Ağa’nın yanında azaplık yapmıştır. Daha sonra geçimini sağlamak için değirmencilik, duvar ustalığı, rençperlik, kiracılık, çobanlık yapmış, hayatının son zamanlarında ise köyünde imamlık yapmıştır (Kaya, 2018:26-32).

Şâir dört evlilik yapmıştır. Bu evliliklerinden doğan çocuk sayısı yirmi üçtür (Çacapverdi 1987). Özyalçın, Gürpınar (1938) 'a göre Ruhsatî'nin yirmi üç çocuğundan ancak 2 (İki) tanesi hayatta kalabilmiştir.

Ruhsatî şiirlerinde mahlas olarak Cehdi, İcadî, Hoca, Ruhsat, Ruhsat Baba, Âşık Ruhsat, Ruhsatî mahlaslarını kullanmıştır. Asıl adı olan Mustafa'yı da mahlası ile kullandığı da olmuştur. Ruhsatî mahlası aşığın tasavvufa intisabıyla verilmiştir (Aşkun 1945:16). Ruhsatî mahlasını alışı ile ilgili araştırma yapan Doğan Kaya, bu mahlası kendisine Sivas Korubaşı köyünden Şeyh İbrahim Efendi tarafından verildiğini belirtmiştir (Kaya, 2018:35-36).

“Tarikatı ile ilgili muhtelif bilgiler söylene de kendi şiirlerinde Nakşibendî tarikatına mensup olduğunu ifade etmiştir” (Kaya, 2018:44).

Ruhsatî 1911 yılında Kangal'ın Deliktaş köyünde vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir.

Ruhsatî tasavvufî gelenekten beslenmektedir. Bu nedenle şiirlerini İslâmiyet'i insanlara anlatma, onlara nasihatte bulunma amacı ile söylemiştir (İlhan, 2015). Ayrıca halk şairi olmasından dolayı şiirlerinde sevgi ve aşk kavramlarını da sıklıkla işlemiştir. Kullandığı dil sade ve şiirleri ahenklidir (Kaya, 2018).

2-1 Âşık Ruhsatî'nin Şiirlerinde Şükür Değeri

Bu bölümde Âşık Ruhsatî ile ilgili araştırma yapan ve 2018 yılında basılan Doğan Kaya'ya ait “*Âşık Ruhsatî*” adlı kitabında Âşık Ruhsatî 'ye ait olduğu tespit edilen şiirlerdeki şükür değeri açısından yaptığımız inceleme neticesinde tespitlerimiz sunulmuştur. Çalışmamızda şairin şiirlerinde geçen şükür değerini hem lafız hem de mânâ olarak incelenmiştir.

Bir Müslüman için şükretmesi gereken birçok durum söz konusudur. Müslüman bir anne babadan dünyaya gelmek, Müslüman bir ortamda yaşamak, Müslüman olarak yaşamak şükür sebebidir. Ruhsatî, Allah'ı bir, peygamberinin ise hak olarak bilmesi nedeniyle şükrettiğini ifade etmiştir.

“Eğer sorarlarsa Müslüman mısın

Bihamdillah Müslüman'ım ey hoca

Elhamdulillah'ın manası nedir

Allah bir Resul hak imanım hoca” (Kaya, 2018:86)

Hz. Peygamber “Biriniz kavga ettiğinde yüze vurmaktan sakınsın. Muhakkak ki Allah, Âdem'i kendi suretinde yaratmıştır” buyurmuştur (Ahmed, el-Müsned, II, 519.) Ruhsatî Allah'ın insana kıymet verdiğiinden kendi vechinden yarattığını, buna binaen Müminlerin şükrettiğini belirtmiştir.

“Vechine vechin benzetti

Kur'an'da böyle methetti

Ehl-i iman bin şükretti

Lâilâhe illallah de” (Kaya, 2018:115)

Ruhsatî, sevdiğini düşünde görmesinden dolayı şükretmektedir.

“Şükür görmüşüm düşünüy bugün

Sıdk ile tuttum peşini bugün

Zabta saram düşünüy bugün

Tabib derdimi al krem eyle” (Kaya, 2018:119)

Ruhsatî’ye göre şükür edilmesi gerekli konular arasında kimsenin malında gözünün olmaması, kendisinde münafıklık alametlerinin bulunmaması, herkese olduğu gibi görünmesi, ikiyüzlülük yapmaması da yer alır.

“Kimsenin azına çoğuna karışıp bakmadım

İnsana insan göründüm şükür kurt göstermedi” (Kaya, 2018:138)

Ruhsatî sevdiğine kavuştuğundan dolayı şükretmektedir.

“Ruhsatî olmuştu derban

Şükür zuhur etti kervan

İy’oldu keselim kurban

Geldi benim allım geldi” (Kaya, 2018:140)

Ruhsatî, hem gerçek anlamda hem de mecaz anlamda kış mevsiminin sıkıntılarından kurtulup yaz mevsimine ulaşmasından dolayı Allah’a şükretmektedir.

“Gönül azat oldu gam-ı şitadan

Bihamdillah Yaradan’a yaz geldi

İşte böyle diliyorum Hüda’dan

Bihamdillah Yaradan’a yaz geldi” (Kaya, 2018:140)

Ruhsatî Nakşibendî tarikatına intisap etmiştir. Şair bu sayede sağlam bir imana ulaştığını belirtmiştir. Ruhsatî dertlerinin çok olmasına rağmen dilinde şükürü düşürmediğini, her daim şükrettiğini ifade etmiştir.

“Bir değil beş değil derdim

Şükür Mevlâ dilde virdim

Nakşi tarîkına girdim

Muhkem imana bağlandım” (Kaya, 2018:174)

Ruhsatî köyünde çiftçilik yapmıştır. Şair rençberliğin helâl kazanç olduğunu belirttikten sonra bulduğu her şeye şükrettiğini vurgulamıştır.

“Rençberlik dediğin helâl nafaka

Gel Ruhsatî çöreği çek çırağa

Pekmez yoksa peyniri koy tabağa

Ekin ok biterse dizgin ederim” (Kaya, 2018:183)

Ruhsatî dünyevî mal, mülk, saltanat beklentisi olmadığını bulduğu her şey ile yetineceğini ifade etmiştir.

“Encamı miras kalacak

Malım olmazsa olmasın

Saltanatım samur kürküm

Şalım olmazsa olmasın

Emanet aldım bu canı

Veren bir gün alır anı

Bulunursa arpa nanı

Balım olmazsa olmasın

Bu gün doğar yine batar

Ölüm gelir bir gün çatar

Bana kıldan bir çul yeter

Halım olmazsa olmasın” (Kaya , 2018:195)

Ruhsatî'nin kâr eden ve yalan söyleyenin kurtuluşa ulaşamayacağını, yapıların ağaç işleri ile uğraşan ustaların ve palan işleri uğraşanların iflah olamayacağını vurguladıktan sonra kendisinin dilenci olmadığını gelir getiren mülkün ve malının olduğunu belirtmiştir.

“Necat bulmaz münkir ile yalancı

İflah olmaz dülger ile palancı

Sanmayınız bu Ruhsatî dilenci

Mansıp da var irat da var mal da var” (Kaya, 2018:211)

Ruhsatî harama meyletmediği için Allah'a hamd ettiğini ayrıca yapılan her işin Kiramen Kâtibin melekleri tarafından kaydedildiğini belirtmiştir.

“Hamd olsun harama etmedim nazar

Kiramen Kâtibi cümlesin yazar

Ey Ruhsatî sen de açtın bir pazar

Harca göreğ dükkânında neyin var” (Kaya, 2018:215)

Ruhsatî bir olan Allah'a (c.c) bağlandıktan sonra herhangi bir beklentisi olmadığını her haline razı olduğunu ifade etmiştir.

“Ruhsati 'yemâh ü zara bağlandım

Terk edip namusu ara bağladım

Çok kapı dolandım Bir'e bağlandım

Köşem olsa da bir olmasa da bir” (Kaya, 2018:221)

Allah'a ait güzel isimlere Esmâ-i Hüsnâ denir. Kur'an-ı Kerimde *“En güzel isimler Allah'ındır. O'na o güzel isimleriyle dua edin ve O'nun isimleri hakkında gerçeği çarpıtırları bırakın. Onlar yaptıklarının cezasına çarptırılacaklardır”* buyrulmaktadır (el-A'raf, 180). Ruhsatî Allah'ın isimlerinden olan Gani, Gaffâr ve Rezzâk isimleri ile birlikte Şükür ismini de zikretmiştir.

“Bir ismim Gani'dir bir ismim Gaffar

Rezzak ismim dilde eylesin ezber

Şükür ismim ile eylesin iftar

Cennet meyvelerin bitirsin demiş” (Kaya, 2018:232)

Ruhsatî muradına ermiş, selamete kavuşmuş bütün bunlardan dolayı şükretmektedir.

“Bihamdillah biz de namizat olduk

Guş eyle birader destanı seyret

Bayrak dikilecek Pazar ertesi

Toplansın cemaat devranı seyret” (Kaya, 2018:232-233)

“Yoktan nikâhlandık olduk selâmet

Bihamdillah hiç olmadık melâmet

Darısı dullara bulsun halâvet

Bu hayâl düğünü var anı seyret” (Kaya, 2018:235)

Ruhsatî dünyanın süsünde gözünün olmadığını, Allah'ın birliğine olan inancından dolayı şükrettiğini ve her daim zikir üzerine olduğunu belirtmiştir.

“Revna-ı dünyada yoktur fikrimiz

Birliğinde ben olmuştur şükürümüz

İnşaallah kabul olur zikrimiz

Biz emeği hebalardan değiliz” (Kaya, 2018:242)

Sonuç

Toplumları ayakta tutan, onları birlik ve bütünlük içerisinde hareket etmesini sağlayan en büyük etkenlerden biri değerlerdir. Değerler yüzyılların bilgi ve birikimidir. Toplumlar bu bilgi ve birikimlerini kendisinden sonra gelecek kuşaklara aktarmak isterler. Değerlerini bilen ve uygulayan bireyler, toplum ile kaynaşır ve sağlıklı bir birey olurken değerlerini öğrenemeyen bireyler toplum ile kaynaşamaz ve toplum tarafından yalnızlığa mahkûm edilirler. Bunun farkında olan toplumlar değerlerin öğretilmesi için eğitime önem vermeye başlamışlardır. Ailede bu değerler öğretilmeye başlamasına rağmen değerlerin öğretilmesi ve dönüt alınması daha çok okullarda gerçekleşmektedir.

Değerlerin oluşmasında dinlerin çok büyük bir etkisi vardır. Çünkü dinlerin amacı kişinin hem bu dünyasını hem de ahretini mamur etmektir. Kişinin dünyada mutlu olması için de benimsemesi ve uygulaması gereken ahlaki kurallar vardır. Bu kurallar kişinin ve toplumun mutlu, huzurlu olmasını sağlar. Bu şekilde toplumda kargaşa çıkmaz, güven toplumu inşa edilmiş olur.

Değerlerin aktarılmasında birçok yöntem kullanılır. Bu yöntemlerden biri toplumca kabul görmüş kişilerin yazdıkları eserleri incelemektir. Bu yöntem sayesinde hem yazarın yaşadığı dönemdeki değer algısını öğrenebilir hem de edebi metinler üzerinde ezber ve tahlil yapılmış olur. Bu şekilde eğitimin amaçlarından biri olan kalıcı öğrenme sağlanmış olur.

Bu çalışmamızda Âşık Ruhsatî'nin şiirlerinde bulunan, ilahi bir emir ve beşeri ilişkilerde önemli olan şükür değerini inceledik. Âşık Ruhsatî'nin eserlerini seçmemizin en büyük sebeplerinden biri kendisinin irfanî gelenekten yetişmiş olmasıdır. Araştırmamızda şükür ve hamd kelimelerinin geçtiği ve manasında bu kavramların işlendiği şiirler tespit edildikten sonra konu bağlamında değerlendirmelerde bulunulmuştur. Yaptığımız araştırma neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- 1- Ruhsatî'nin şiirlerin şükür değeri açısından zengin bir kaynak teşkil ettiği tespit edilmiştir.
- 2- Ruhsat küçük yaşlarda anne babasını, yaşamının diğer bölümünde eşlerini ve çocuklarının büyük bir kısmını kaybetmiş ayrıca hayatının büyük bir bölümü geçim endişesi içerisinde geçirmiş olmasına rağmen hiçbir zaman hâlden şikâyetçi olmadığı ve her daim şükrettiği tespit edilmiştir.

- 3- Ruhsatî'nin şiirlerinde şükür kavramı; Allah'ı bir, Hz. Muhammed'i (Sav) hak olarak bilmiş olmasını, Müslüman olmasını, Allah tarafından verilen rızıkı, hiçbir zaman harama el uzatmamasını, Nakşibendî tarikatına bağlanmasını, sevdiğine kavuşmasını, sevdiğini rüyada bulmasını, evlenmesini gibibirçok sebep bağlamında işlemiştir.
- 4- Ruhsatî'nin şiirlerinde şükür kavramı daha çok rızık ve nimet kavramları ile birlikte kullandığı görülmüştür.
- 5- Ruhsatî'nin şükür kavramını yetiştirdiği irfanî gelenek bağlamında kullandığı tespit edilmiştir.
- 6- Ruhsatî'nin şiirlerinde kullandığı dilin sade ve anlaşılır olması bu şiirlerin günümüzde değerler eğitimi amacıyla kullanılabilmesi sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel (1992). *el-Müsned*. I-VI, , İstanbul: Çağrı yay.
- Aşkun, Vehbi Cem (1945). *Büyük Halk ve Saz Şâiri Âşık Ruhsatî*. Sivas: Kâmil Basımevi ve Kitapevi.
- Aydın, Mehmet Zeki ve Akyol Gürler, Şebnem (2012). *Okulda Değerler Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Bolay, Süleyman Hayri (1997). *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Basım Yayın.
- Çaçapverdi, Hacı (1987). *Sivaslı Âşık Ruhsatî*. Sivas: Engin Ofset.
- Çağrı, Mustafa (2010). *Şükür*. TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yay. (259-261).
- Çağrı, Mustafa (2006). *İslam Düşüncesinde Ahlak*. İstanbul: DEM Yayınları.
- DİB. (2013). *Kur'an-ı Kerim Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Erdem, Ali Rıza (2003). "Üniversite Kültüründe Önemli Bir Unsurlar: Değerler". *Değerler Eğitimi Dergisi* (4), 4-55.
- Ibragimov, F. (2018). *Din Eğitimi Açısından Kurana Göre Şükür Kavramı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İlhan, Bilge (2015). *Âşık Ruhsatî'nin Şiirlerinde Dinî-Tasavvufî Muhtevâ*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İşcan Demirhan, Canan (2021). "Değerler Eğitiminde Temel Yaklaşımlar", (Ed: A. Figen Ersoy, & Pınar Ünüvar), *Karakter ve Değerler Eğitimi* (s. 31-50). Ankara: Anı Yay.
- Kaya, Doğan (2018). *Âşık Ruhsatî*. İstanbul: Orka Matbaacılık.

- Kaymakcam, Recep (2010). “Değer Kavramı ve Gençlerin Dini Değerleri”, *Eğitime Bakış Dergisi* (18), 10-16.
- MEB. (2009). *Dinî Terimler Sözlüğü*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Müslim, Ebu'l Hüseyin Müslim b. El-Haccac En-Nîsâbûrî (2020). *Sahih-i Müslim* . (Çev:Ahmet Davutoğlu,) İstanbul: Şifa Yayınevi.
- Özdemir, Ahmet (2010). *Âşık Ruhsatî*. İstanbul: Sivas Platormu.
- Özyalçın, Kadri, & Gürpınar, Kemal (1938). *Deliktaşlı Ruhsatî*. Sivas: Sivas Halkevi Dil, Tarih Edebiyat Şubesi Neşriyat.
- Sürücü, Tahir (2022). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Eğitim Programı ve Ders Kitaplarının Kök Değerler Açısından İncelenmesi (4-8. Sınıflar)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi . Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TDK. (tarih yok). *Değer*. 12 Mart 2023 tarihinde Türk Dil Kurumu Sözcükleri: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa (ö.279/892), *Sünen*, I-V, tah. Ahmed Muhammed Şâkir ve diğerleri, Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, trs.
- Yazır, Muhammed Hamdi (2008). *Hak Dîni Kur'an Dili* (Cilt 1). (Sad: Sıtkı Gülle) İstanbul: Huzur Yayın.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.16.14>

Volume 7/4

2023 p. 243-258

ONAT KUTLAR'IN "İSHAK" ÖYKÜSÜNÜ DİLTHEYCI HERMENEUTİK ANLAYIŞ ÇERÇEVESİNDE OKUMAK

READING ONAT KUTLAR'S "İSHAK" STORY WITHIN THE FRAMEWORK OF DILTHEYIAN HERMENEUTIC UNDERSTANDING

Yusuf AYDOĞDU*

ÖZ

Bir kuramsal söylem ve yorumlama sanatı olarak hermeneutik, genellikle anlaşılması zor ve kapalı, simge yüklü ve yaratıcı metinleri netleştirmek adına ortaya çıkmış ve bu metinlerin muhteva dünyasını anlamlandırmak ve onlardan yola çıkarak kâinatı anlama ve anlaşılır kılmayı amaçlayan bir yorumbilim yöntemidir. Başlangıçta mitoloji, felsefe, din, hukuk alanlarına dönük bir yorumlama biçimi olan hermeneutik, Schleiermacher ve Dilthey ile daha sistemli bir görünüme kavuşmuş ve edebiyata da uygulanan bir yorumlama yöntemine dönüşmüştür. Ardından Gadamer, P. Ricœur, Jauss ve Iser'in çabalarıyla da çağdaş manada evrensel hüviyet kazanan bir kuram olmuştur. Hermeneutiğin edebiyata uygulanmasında önemli bir etkisi olan Dilthey, sanatı yaşamayı anlamının aracı (organon) olarak görür ve ona büyük bir anlam yükler. Sanatı ve sanatçıyı deha seviyesine çıkaran Dilthey, aynı zamanda okur/yorumcu'yu da yüceltmektedir. Böylece yazar ile okur arasında bir tecrübe paylaşımı olduğunu öne sürer. Metni yazan yazardır; ancak ona anlam yükleyen, yorumlayan ve çeşitlendiren okurdur. Diğer yandan ona göre, her sanatçı içine doğduğu toplumsal, kültürel ve tarihsel atmosferin bir parçasıdır ve ürettiği eser de bu atmosferin ürünüdür. Böylece ona göre, yazarın anlaşılmasında içine doğduğu, yetiştiği atmosferin de anlaşılması büyük önem arz eder. Onat Kutlar'ın *İshak* öyküsünü yazdığı yıllarda, Türk edebiyatını derinden etkileyen varoluşçuluk anlayışının etkisiyle bu dönem eserlerinde varoluşu sorgulama, kimlik bunalımı, yalnızlık yabancılaşma, toplumdan kaçıp iç dünyaya sığınma gibi izlekler yoğun olarak işlenmektedir. Nitekim "İshak" öyküsü de birçok yönden bahsi geçen izlekleri bünyesinde barındırmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma da Onat Kutlar'ın "İshak" öyküsünü Diltheyci hermeneutik bakışla yorumlama ve çözümleme çabasının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hermeneutik, Dilthey, Edebiyat, Öykü, Onat Kutlar, İshak

* Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-mail: yaydogdu@bingol.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1013-5278, Bingöl, Türkiye.

ABSTRACT

Hermeneutics, as an art of theoretical discourse and interpretation, emerged to clarify often difficult to understand, closed, symbol-laden and creative texts. It is a hermeneutic method that aims to make sense of the content world of these texts and to understand and make the universe understandable based on them. Hermeneutics, which was initially a form of interpretation focused on the fields of mythology, philosophy, religion and law, gained a more systematic appearance with Schleiermacher and Dilthey and turned into an interpretation method also applied to literature. Then, with the efforts of Gadamer, P. Ricœur, Jauss and Iser, it became a theory that gained universal identity in a contemporary sense. Dilthey, who had a significant impact on the application of hermeneutics to literature, sees art as the organon of understanding life and attributes a great meaning to it. Dilthey, who elevates art and the artist to the level of genius, also glorifies the reader/commentator. Thus, he claims that there is a sharing of experience between the writer and the reader. According to Dilthey; the author is the one who writes the text; However, it is the reader who attributes meaning to it and interprets it. On the other hand, according to Dilthey, every artist is a part of the social, cultural and historical atmosphere into which he was born, and the work he produces is the product of this atmosphere. Thus, in understanding the author, it is of great importance to understand the atmosphere in which he was born and raised. During the years when Onat Kutlar wrote the story "İshak", themes such as questioning existence, identity crisis, loneliness, alienation, escaping from society and taking refuge in the inner world are intensively discussed in his works of this period, under the influence of the Existentialism approach that deeply influenced Turkish literature. As a matter of fact, the story "İshak" also contains the mentioned themes in many ways. Therefore, this study emerged as a product of Onat Kutlar's effort to interpret and analyze the story "İshak" from a Dilthey hermeneutical perspective.

Keywords: *Hermeneutics, Dilthey, Literature, Story, Onat Kutlar, İshak*

Giriş

Özünde insanın içine doğduğu dünyayı anlama çabasının bir ürünü olarak ortaya çıkan hermeneutik, zamanla anlama, yorumlama konusunun din, tarih, felsefe, kültür ve edebiyat gibi birçok alana uygulanmasıyla yaygınlaşan ve sistematik hale gelen bir felsefi düşünce, söylem ve kuram olarak günümüze kadar güncelliğini koruyup gelebilmiştir. Bir kuramsal söylem ve yorumlama sanatı olarak hermeneutik, genellikle anlaşılması zor, simgesel, kapalı veyahut farklı yorumlamalara açık metinleri netleştirmek adına Antik Yunan'dan günümüze birçok farklı yaklaşımı ortaya çıkarmış, böylece her hermeneutik yaklaşım, bireyin veyahut toplumların bu metinleri, onların dünyasını anlamlandırmak ve onlardan yola çıkarak kâinatı anlama ve anlaşılır kılma çabasına katkı sağlamayı, dolayısıyla metinler üzerinden hakikati ortaya çıkarmayı amaçlamıştır.

Bu doğrultuda 2022'de hermeneutik ve edebiyat ilişkisini genel çerçevede ele aldığımız "Hermeneutik Edebiyat Kuramı" başlıklı çalışmamızda bu kuramın Antik Yunan'dan günümüze kadar devam eden ele alınış biçimini ve edebiyatla ilişkisini hem teorik bağlamda hem de çeşitli edebi metin örnekleri üzerinden ortaya koymaya amaçlamıştık.

Bu çalışmada ise, ele aldığımız Onat Kutlar'ın "İshak" öyküsü Diltheyci hermeneutik bakışla irdelenerek daha spesifik bir çerçevede değerlendirilmektedir.

Bir yorumlama kavramı olarak hermeneutik, ilk olarak Antik Yunan düşüncesinde kullanılmaya başlanmış, bu düşüncede öncelikle tanrıların sözleri ve mesajlarını insanlara aktaran ve tanrıların habercisi olan Hermes ile ilişkilendirilen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Hermeneutik, Antik Yunan'da başlarda "tercüme, açıklama, yorumlama" anlamlarına karşılık gelir ve bu kavramın kökeninin aynı zamanda Hermes'in adının kökenini oluşturan "hermenia", "hermeneuein" sözcüklerinden türetildiği düşünülmektedir (Toprakkaya, 2020:139). Yunan mitolojisinde Zeus'un oğlu olan Hermes, insanlara Tanrı Zeus'tan aldığı bilgileri aktaran bir elçi konumundadır. Tanrının insanlara yönelik mesajlarını anlaşılır kılmak, yorumlamak ve tefsir etmek üzere görevlendirilmiş bir tercümandır. "Dolayısıyla Hermes, anlaşılmaz olanı insanın anlayacağı bir söz kalıbına döktüğü için, mitolojide dil ve yazıyı icat etme şerefi ona atfedilir" (Bilen, 2016: 27). Bu açıdan Hermes, dini metinlerin ilk tefsircisi ve aynı zamanda hermeneutiğin başlatıcısı olarak kabul edilmektedir.

Daha sonraki süreçte de Antik Yunan felsefesinin üzerinde derinlemesine uğraş verdiği kavram ve kuramlardan biri olan hermeneutik, Platon'un *Sokrates'in Savunması* adlı eserinde "sorgulanmamış yaşam, insani bir yaşam değildir" (1996: 38a) ifadesiyle felsefi zeminde de önemli konuma oturur. Platon, hermeneutik sözcüğünü "kutsal olanın yorumcuları (hermeneut) olarak şairlere ilişkin kullanır" (Zimmerman, 2020: 13). Platon'a göre, "şair hafif, kanatlı, kutsal bir şeydir, ilhamı duymadan, kendinden ve aklından öteye geçmeden yaratamaz şiirini" (1996: 268b). Dolayısıyla Platon, şairlerin yapıtlarını bir tür esinle, bir çeşit kendinden geçiş hali içinde ortaya koyduklarını belirtir. Bu yönüyle şairin duygu durumunu bir bilinçdışı eylemi olarak yorumlayan Platon, *Diyaloglar* kitabında ise şair-ozan ayrımına gider. Şairleri tanrıların yakınında olan, kutsal bir görevi yerine getiren elçiler olarak görürken şairleri taklit eden ozanı ise, bir nakledici ve şairin yorumcusu (yorumcunun yorumcusu) olarak ele alır. Bu oluşan yorumlama durumunun Tanrıya ve hakikate ait asıl mananın/mesajın her yorumda değişeceğini öngördüğünden, yorumlamayı sağlıklı bir eylem olarak değerlendirmez. Dolayısıyla Platon, şairin ortaya çıkardığı eseri aklın denetiminin dışında oluşturmasını ve ozanın da şairlerin eserlerini sağlıklı aktaramayacağını düşünmektedir. Filozof, sanatta yaratıcılığı benimser gibi görünse de sanatçının gerçekliği taklit etmekten öteye götüremeyeceğini düşünür ve onu ideal devletinden çıkarır.

Platon'un öğrencisi Aristoteles ise, *Peri Hermenias* adlı eseri ile Batıda felsefi hermeneutik üzerine ilk eseri yazmış kişi olarak kabul edilir. Aristoteles, genel manada sanatı, özelde şiiri (tragedya) bir tür mimesis (taklit/yansıtma) olarak gördüğünden, sanatçının bir eseri yorumlamasını daha çok dil-anlam unsurları üzerinden açıklamaya çalışır. Aristoteles ilk olarak hermeneia kavramını -bir şey hakkında hüküm vermek- ve -önermede bulunmak- anlamında kullanmaktadır (Bkz. Bilen, 2016: 26).

Sonuç olarak Antik Yunan'da önce mitolojik, daha sonra felsefi bağlamda başlayan hermeneutiğin serüveni, septik-sofistik ve hellenistik felsefenin, sonrasında da Hristiyanlık düşüncesinin şekillenmesinde önemli bir yer tutar. 19. yüzyıla kadar genellikle "kutsal metinlerin yorumlanması etkinliği olarak teolojik hermeneutik (...) edebiyat metinlerinin yorumlanması etkinliği olarak filolojik hermeneutik ve hukuk metinlerinin hukuk normları ışığında yorumlanması etkinliği olarak hukuksal hermeneutik olmak üzere başlıca üç kanalda gelişim bulmuş" (Özlem, 2011: 13-14) olan hermeneutiğin daha evrensel bir yöntem haline gelmesinde Alman filozoflarının etkisi büyüktür. Clauberg, Meier, Schleiermacher, Schlegel, Dilthey, Hirsch, Heidegger, Gadamer gibi filozof ve dilbilimciler hermeneutiğin sınırlarını genişletmiş ve onun çok katmanlı bir yapıya kavuşmasına imkân sağlamışlardır.

Bir Ortaçağ tarihçisi ve teolog olan ve aynı zamanda ilk modern hermeneutik uzmanı olan Schleiermacher, hermeneutiğin amacını "tarihsel ve sezgisel, öznel ve nesnel olarak yeniden yapılandırması şeklinde tanımlar" (Toprak, 2003: 38, 42). Ona göre bir metnin anlaşılabilirliği, onun dil özelliklerinin çözümlenmesinde ve yazarının yaşamının derinlemesine anlaşılmasında yatmaktadır. Yorumcu bu ön koşulları sağladıktan sonra, yazarın niyetini ve bilinçaltını ortaya çıkarmaya başarır; böylelikle sağlıklı bir anlama gerçekleşmiş olur.

Schleiermacher'den sonra hermeneutiğin bir diğer önemli temsilcisi tarihçi ve felsefeci Wilhelm Dilthey'dir. Dilthey, Schleiermacher ile birlikte hermeneutik yöntemi din, felsefe ve hukuk alanının dışına çıkarmakta; bu yöntemi edebiyata, özellikle de şiire uygulayan ilk düşünür olarak öne çıkmaktadır.

Yaşamımızın anlamını; doğum, ölüm, korku, duygu ve arzularımızın belirlediğini belirten Heidegger ise, hermeneutik felsefeyi varlık sahasına çeken düşünürlerdendir. Heidegger'e göre; içinde yaşadığımız dünyayı -onun tabiriyle evi- anlaşılır kılmamanın yolu "dil"den geçmektedir ve dilin varlığın bir evi olduğunu dolayısıyla dilin dünyayı bize ev kıldığı düşüncesini taşımaktadır ve hermeneutiğin merkezine "dil-anlam" ilişkisini oturtan düşünürlerdendir (Bkz. Zimmerman, 2020: 53).

Heidegger'in öğrencisi ve hermeneutik alanında otorite olarak kabul edilen Gadamer, 1960 yılında yayımladığı "Wahrheit und Methode" (Hakikat ve Yöntem) adlı eseriyle hermeneutiği hem felsefi hem de edebi manada başka bir noktaya taşıyan düşünürlerdendir. Gadamer, genel manada "Anlamak nasıl mümkün olur?" sorusunun peşine düşer ve anlama eylemini sadece bilimsel anlayışın bir görevi olmaktan çıkarıp genel manada insanın yaşamsal deneyiminin bir parçasına dönüştürür. Gadamer, hermeneutiği "anlama", "yorumlama" ve "uygulama" olmak üzere üç aşamada ele alır. Anlama konusunda esas unsurun "derinleşme" olgusunda söz konusu olduğunu; derinleşmenin de ancak hermeneutik ile mümkün olabileceğini savunan Gadamer, kendisinden önceki hermeneutik düşünürlerden farklı olarak okur/yorumcu'yu öne çıkarmaya çalışır. Çünkü ona göre; anlam ve anlama eylemi sabit bir şey değildir.

Gadamer, eylemin/olayın kendisiyle değil, okurun onu zihninde nasıl anlamlandırıldığıyla ilgilenir. Örnek olarak kutsal metinlerin her bir yorumcuda farklı bir biçimde anlamlandırılması, söz konusu bu anlayışın yansıması olarak gösterilebilir. Gadamer ile birlikte hermeneutik düşünce, salt yorumlamadan çıkıp daha geniş alanlara uygulanmış, evrensel bir hüviyet kazanmış ve tinsel bilimlerden sıyrılıp insan varlığının kendini anlamlandırma sürecine dönüşmüştür. Gadamer'den sonra gelen P. Ricoeur, Jauss ve Iser gibi düşünürlerin çabaları da hermeneutiğin çağdaş bir kuram olarak güncelliğini korumasına ve birçok alanda uygulanmasına olanak tanımıştır.

1. Edebiyatta Hermeneutik ve Dilthey

Bir edebiyat eseri öncelikle anlaşılmayı bekler. Çünkü her yazar anlaşılacak için yazar ve okurdan da yazdığı metnin içine girmesini, onu anlamasını ister. Bu, doğal ve olağan bir durumdur. Ancak edebiyat eserleri barındırdıkları zengin içerik ve farklı yorumlamalara açık çokanlamlı yapılarıyla her zaman zor ama çekici birer tür olarak yorumcu, okur ve eleştirmenlerin merkezinde yer edinmiş türlerdir. Onları açıklamak, anlamlandırmak ve yorumlamak çeşitli edebi ve estetik beceriler gerektirmektedir. Hermeneutik düşünürler de edebi metinlere diğer türlere nazaran daha farklı bir pencereden yaklaşmış ve bu doğrultuda onlara daha özel bir dikkat göstermişlerdir. Edebiyatı bir yorum nesnesi olarak ele alan hermeneutiğin asıl amacı, okur ile metin arasındaki anlaşılma ve tarihsel mesafeyi ortadan kaldırmak; böylelikle metnin esas yorumunu bozmadan ortaya çıkarmaktır. Ancak edebi metinler diğer metinlerden farklı olarak sembolik ve yoğun bir manaya sahiptirler. Terry Eagleton, *Edebiyat Nasıl Okunur* adlı eserinde, edebi metinlerin doğaları gereği açık uçlu olduklarını ve geniş bir yorum yelpazesine sahip olduklarını ifade eder. Bu sebeple edebi metinlerin okura hazır bir bağlamla gelmediklerini, anlatı ilerledikçe bağlamın karmaşıklaştığını, eserin söylediğini anlamlı kılacak arka planı çıkarmanın okurun dikkat ve becerisine bağlı olduğunu dile getirmektedir (2016: 130-131). Bu açıdan bir edebi eseri ve yazarını anlamamanın yolu, o eserin metaforik dilinin çözümlemesinden geçer.

Özellikle 19. yüzyılın başından itibaren belli bir sistematik alana doğru yol alan hermeneutik, edebi eserlerin inceleme yöntemine de yeni bakışlar kazandırmıştır. Hermeneutik yorumlama yöntemleri bu dönemin düşünürlerinin belirlediği çeşitli estetik kıstaslar bağlamında edebiyat eserlerine uygulanmaya başlamıştır. 19. yüzyıldan günümüze dek bu yöntemleri kronolojik ve belli bir çerçevede sıralayacak olursak en yaygın hermeneutik inceleme yöntemleri şunlar olduğunu söyleyebiliriz:

- ❖ *Schleiermacher: Yazarın Niyeti*
- ❖ *Dilthey: Yorumcunun Doğuşu*
- ❖ *Gadamer: Yazarın Ölümü*

Schleiermacher'in öğrencisi olan ve ilk hermeneutik okumalarını onun üzerinden yapan tarihçi ve felsefeci Wilhelm Dilthey, Schleiermacher ile hermeneutik yöntemi din, felsefe

ve hukuk alanının dışına çıkarmayı başarmış ve bu yöntemi edebiyata, özellikle de şiire uygulayarak hermeneutiğin uygulama sahasını genişletmiş düşünürlerdendir.

Dilthey, *Hermeneutiğin Oluşumu* adlı çalışmasında anlama ve anlaşılma meselesine yoğunlaşır ve bir metnin anlamının kavranmasında "temel" ve "yüksek" anlama olmak üzere iki aşamanın olduğunu ifade eder. Dilthey, hermeneutiğin konusunun da bu "yüksek" anlamayı gerçekleştirmek olduğunu, hatta bununla da yetinilemeyeceğini, çoğu zaman okurun yüksek anlamayla yazarın metnini yazardan daha iyi anlayabileceği tezini dile getirir. Aslında bu bağlamda Dilthey, bu düşüncüyü önemli ölçüde Schleiermacher'ın fikirleri üzerine inşa etmektedir. Ayrıca Dilthey, okurun bir metni anlamlandırırken "sabit anlamları yeniden inşa etmek değil, dinamik ve tamamlanmamış süreçleri inşa etme" (Toprakkaya, 2020: 109) sürecinin anlamlı olacağını da ifade eder. Çünkü bireyin kendini anlama sürecinin başkalarının yaşamını anlama süreciyle tamamlanacağı düşünülmektedir. Böylece hermeneutik alanında yaşantının yani deneyimin önemi ön plana çıkmaktadır:

Dilthey'a göre 'anlama' sürekli yabancı bir yaşamın (örneğin bir edebiyat metninin yazarının), daha doğrusu o yaşamın yazılı olarak dışa yansımalarının içine girmeyi gerektirdiğinden, bu içine girmeyi, ancak onları kendi yaşamımıza, deneyimlerimize uyarlayarak gerçekleştirebileceğimizi belirtir (Toprak, 2003: 62).

Dilthey'in hermeneutik alanına bir diğer önemli katkısı da doğa bilimlerine yaklaşım tarzı ile kültür ve sanat faaliyetlerinin yaklaşımının ayrı olduğu düşüncesidir. Ona göre, her konuya emprist ve rasyonalist yaklaşan Descartes tarzı bakış açısı mekaniktir ve bu bağlamda insanı anlamakta yetersizdir. Örneğin pozitivist bakış açısı, bir yapının nelerden yapıldığını açıklayabilir. Ancak bu yapının ortaya çıkarma motivasyonunu, bunu yapan insanın gereksinimlerini ve mevcut durum hakkında neler hissettiklerini açıklaması mümkün değildir. Bu sebeple Dilthey, pozitivistin karşısına tin bilimleri kavramını konumlandırır. Böylelikle tin bilimleri, pozitivistin eksik bıraktığı insani aksiyon ve düşüncenin peşine düşer. Ayrıca Dilthey, söz konusu bu durumu ortaya koyarken bir eseri oluşturan tarihsel ruh ve ortamdaki yararlanmayı ihmal etmez.

Edebiyatı, hayatı anlamının bir organonu olarak ele alan W. Dilthey, edebiyatı diğer türlere nazaran daha çok ön plana çıkarmış ve ona özel bir değer atfetmiştir. Özlem, Dilthey'in hermeneutiğin en büyük zaferini sanat eserlerinin yorumunda gösterdiğini belirtir (2012: 247). Anlama konusunu "temel" anlama ve "yüksek" anlama şeklinde sınıflandıran Dilthey'a göre; edebiyat "yüksek" anlama gerektiren bir türdür ve bireysel bir yaratımın sonucunda ortaya çıkar. Bu sebeple pozitivist yöntemlerle bir edebiyat yapısının anlaşılmasının zor olacağını düşünen Dilthey, bir edebiyat yapıtı içinde bulunduğu dönemin tarihsel, felsefi, dinsel koşulları ve düşünüş biçiminin ürünü olduğunu ve bu unsurlar olmadan ortaya konulan yapıtın anlaşılmasının mümkün olmadığını savunur. Bu durumu "nesnel tin" kavramıyla açıklayan Dilthey, böylece yaşam-yapıt ilişkisinin bütünlüğüne odaklanır. Bir sanatçının eser üretmesinin özünde, kişisel yaşantısını yansıtmasının yanında, deneyimlerini paylaşma ihtiyacı

bulunmaktadır. Okur da bu deneyimi olması gerektiği gibi anlamak için metnin yazarını şekillendiren toplumsal, politik ve kültürel ortamı anlamlandırarak, yazarın aktardığı tecrübeyle bütünleşmek zorundadır. Bu durumda okur, yapıt yoluyla bir şekilde yazarın yerine geçer ve yazarın yaşadıklarını tecrübe etmiş olur. Bu sürecin sonunda okur/yorumcu ön plana çıkmaktadır.

Nitekim Schleiermacher’de sınırları belli olan okur, Dilthey hermeneutiğinde daha özerk bir yapıya sahip olur. Dilthey’in yönteminde Schleiermacher’deki gibi yazarın sadece ruh dünyası ve düşünceleri yeterli bulunmaz, onu var eden varlık sahası (tarih, toplum, inanç, kültür) da yorumlamada belirleyici olur. (Bkz. Özlem, 2012: 247-248). Dolayısıyla Dilthey’in yöntemine göre üretilen her edebi yapıtta yaşama dönük anlamlar vardır. Okur da eser vasıtasıyla yaşama dönük öğrendikleri ile tecrübe sahibi olur ve böylelikle olgunlaşır.

Bu tespitlerden yola çıkarak Dilthey’in edebiyata dönük hermeneutik anlayışını belli unsurlar etrafında sıralamak mümkündür.

- ❖ Her edebi metinde “temel” ve “yüksek” anlama olmak üzere iki anlama durumu söz konusudur. Hermeneutiğin amacı “yüksek anlama”yı gerçekleştirmektir.
- ❖ Edebiyat, yaşamın en önemli yansıtılış şekillerindedir.
- ❖ Her edebiyat eseri döneminin tarihsel, felsefi, dinsel ve kültürel kodlarını taşır.
- ❖ Bir edebi eseri anlamamanın yolu bu eserin içine doğduğu tarihsel, kültürel, ahlaksal, hukuksal ve siyasal düzeninin, dolayısıyla yaşam stillerinin ve yaşamı şekillendiren değerler sisteminin iyi bilinmesi gerekir.
- ❖ Her edebi eserde yazar ile okur arasında bir “tecrübe” paylaşımı söz konusudur.
- ❖ Edebiyat, bu “tecrübe”yi aktardığı ölçüde görevini yerine getirmiş olur.
- ❖ Yazar ne yazarsa yazsın esas olan yorumcu/okur’dur. Yorumcunun aynı zamanda yaratıcı yeteneğe sahip olması gerekir.
- ❖ Bir edebi eser, ne kadar evrensel bir bakışa sahip olursa olsun, yazıldığı dönemin ruh/tin’ini taşır.
- ❖ Bir edebi eserde, yazma zamanı ile okuma zamanı arasındaki tarihsel fark ne kadar açık olursa olsun yorumcu/okur’un o dönemin ruhuna nüfuz edebilmesi mümkündür.

Genel hatlarıyla Dilthey hermeneutiği yukarıdaki maddeler çerçevesinde şekillenmiştir. Dilthey, edebi metinleri, özellikle de şiiri bu hususlarla anlamlandırmaya ve yorumlamaya çalışmıştır. Bu çalışmada da Onat Kutlar’ın “İshak” öyküsü, bahsi geçen maddeler etrafında çözümlenmeye çalışılmıştır.

2. Onat Kutlar'ı Besleyen Tarihsel, Kültürel ve Edebi Arka Planı

1936'da Antalya'da dünyaya gelen Kutlar'ın çocukluğu ve gençlik yılları taşrada geçmiştir. 1940'lı yıllar Türk edebiyatında da yeni atılımların olduğu, farklı edebi hareketlerin filizlendiği yıllardır. Nazım Hikmet öncülüğünde başlayan Toplumcu Gerçekçi sanat anlayışı, Orhan Veli ve arkadaşlarının başlattığı ve Türk şiirini birçok yönden değiştiren Garip Hareketi; II. Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkımdan sonra ortaya çıkmaya başlayan Sürrealizm, Dadaizm, Varoluşçuluk gibi akımlar, Kutlar'ın gençlik yıllarında içinde bulunduğu düşünsel ve kültürel ortamı etkileyen önemli felsefi akım ve edebi hareketlerdir. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın yarattığı etki bütün dünyada olduğu gibi Türk toplumunu ve aydınlarını da derinden sarsmıştır. "İnsani bir yıkıma yol açan bu savaş, aklın ve onun ürünü olan bütün sistemlerin sorgulanmasını ve reddini beraberinde getirdiği gibi yeni bir paradigma arayışına da kapı aralamıştır" (Karabulut, 2013: 1830).

Böyle bir ortamda edebiyata yönelen Kutlar'ın edebiyat sahasına çıktığı yıllar, 1950 sonrasıdır. Türk edebiyatında 1950 kuşağı içerisinde yer alan ve hayattayken yayımladığı tek öykü kitabı olan *İshak* (1959) ile henüz yirmi üç yaşındayken 1960 Türk Dil Kurumu Öykü Ödülü'nü kazanmayı başarmış olan Kutlar, dokuz öyküden oluşan bu kitabıyla kendi özgün öykü dünyası ve dilini oluşturmuştur. Gümüş'ün deyimiyile; "bir tek kitapla yaratma cevherini açığa çıkaran, böylece çok genç yaşta unutulmazlar arasına giren" (2012: 54) öykücülerimizdendir. Yazarın ölümünden sonra, daha önce çeşitli dergilerde yayımlanmış öykülerinin bir araya getirilmesiyle hazırlanan *Karameke* (2009) ise, onun edebiyat dostları tarafından eklemiş bir diğer eseridir.

İlk öykü kitabı olan *İshak*'ta yer alan öykülerde, içinde bulunduğu kuşağın sıkça başvurduğu bireyin iç dünyası, yalnızlık, kaçış, anlaşılama, yabancılaşma, bunaltı gibi izlekler etrafında öykülerini oluşturan Kutlar'ın; ayrıca taşraya ait yerel görüntülerden, masalsı, gizemli, gerçeküstücü ve kafkaesk imgelerden de yararlandığı görülür. Nitekim Fethi Naci, Kutlar'ın öykülerini bu özellikleriyle Türk edebiyatındaki büyülü gerçekçiliğin ilk örnekleri sayar; hatta daha da ileri giderek bu anlatım tarzının Gabriel G. Márquez'den önce Kutlar'ın öykülerinde ortaya çıktığını belirtir (Bkz. Gümüş, 2012: 55). Bu doğrultuda Kutlar'ın ele aldığımız "İshak" öyküsü, çalışmamızda özellikle Dilthey'in hermeneutik anlayışı bağlamında değerlendirilmektedir. Dilthey'a göre, yazarın ruh dünyası ve içine doğduğu sosyal ve kültürel ortamın anlaşılması, onun bu ortamda hissettiklerinin çözümlenmesi, ürettiği eserlerin anlaşılmasında başat unsur olarak değerlendirilir (Bkz. Özlem, 2012: 247). Kutlar'ın da bu bağlamda "elli kuşağı" olarak adlandırdığımız dönemin edebi aurasını soluduğunu ve bu dönemde yaşanan politik, kültürel ve sosyal devinimlerin tesiri altında kaldığı söylenebilir. Böylece Dilthey'dan yola çıkarak Kutlar'ın eserlerinin anlaşılmasında onun gençlik yıllarında soluduğu tarihsel ve kültürel atmosferin anlaşılmasının önemli bir payı vardır.

3. “İshak” Öyküsünün Çözümlemesinde Diltheyci Bakış

İshak adlı eserde “Horozlar”, “Hadi”, “Yunus”, “Çatı”, “Kediler”, “Dördüncü”, “At Cambazları”, “İshak”, “Kül Kuşları” olmak üzere toplam dokuz öykü yer alırken bu öykülerin tamamının yazarın taşra günlerinin -Gaziantep’teki çocukluk ve ilk gençlik yıllarının- yansımaları olduğu anlaşılmaktadır. Kutlar, *İshak*’taki öyküleri oluşturan o atmosfer için kitabın önsözünde şunları dile getirmektedir:

İshak, bir Anadolu kentindeki gerçeklerin ne yorumudur, ne de sorunların çözümü: Küçük alçakgönüllü kesitlerdir bu öyküler. O kenti tanımaya çalıştım yıllar önce (...) Ve hoşnut değildik o karanlıktan. Kaçıp kurtulmak isterdik (...) Yorgun taş yontucularına, cami avlularına yığılmış kuru ve küflü peksimetleri askerlerle birlikte suya batırıp kemiren kör hasırcılara bakar, isyan ederdik. *İshak*’ta bu utangaç ve bilinçsiz başkaldırıktan izler bulacaksınız (Kutlar 2018: 8-9).

Yazarın yukarıda belirttiği gibi *İshak*’taki öykülerin genelinde içinde bulunduğu şartlardan hoşnut olmayan, topluma uyum sağlayamamış, yaşamın sıradanlığından kaçıp kurtulmak isteyen ve başkaldıran, “ev içi yaşantıların ve aile çevresinin sert kalıpları içinden çıkmanın yolunu/yordamını arama çabası içerisinde olan” (Karadeniz, 2013: 1832) bireyin yaşama tutunma/tutunamama çabası ve aynı zamanda çatışmasıyla karşılaşırız.

Öykülerin kurgusal bağlamda yansıttığı bu sorunlar, aynı zamanda taşrada sıkışmış durumda olan yazarın da içinde bulunduğu durumun okura yansıtılan bir örtüşme olduğunu pekâlâ söyleyebiliriz. Nitekim Dilthey da okurun anlam üretme sürecini aydınlatmasına yönelik sanatçının/yazarın iç deneyimlerinden, kişiye özel durumların yaşantısından yola çıkmak zorunda olduğumuzu belirtir (1999: 35). Bu açıdan ele alındığında öykülerdeki karakterler tıpkı “Yunus”, “Hadi”, “Kül Kuşları” öykülerinde olduğu gibi sıkıntılı, uyumsuz, içe dönük, yaşamın sıradanlığından bunalmış bireylerdir. Yine “Horozlar”, “Kediler” ve “İshak” öykülerinde olduğu gibi, toplumun genel kabulleriyle uyşamayan, anlaşılamayan karakterler, doğadaki diğer canlılara ve nesnelere sığınıp onlarla yaşamlarını anlamlı kılmaya çalışırlar. Diğer taraftan yazarın, öykülerini klasik kurgu anlayışından farklı bir biçimde oluşturduğu, olaylardan ziyade bireyin durumuna, dolayısıyla ruh dünyasına odaklandığı; metni gerçeküstücü ve masalsı unsurlarla yoğunlaştırdığı ve buna eşlik eden şiirsel sembolik dilin de bu öyküleri ilk okunuşta anlaşılması zor, derin yapılı, ilmekli metinlere dönüştürdüğü ortadadır.

Esere adını veren ve çalışmamızın da konusunu oluşturan “İshak” öyküsü, metaforik dil yapısı, farklı çağrışımlara ve yorumlamalara açık sembolik unsurlarıyla çeşitli değerlendirmelere tabi tutulacak, farklı perspektiflerden bakılacak bir anlatıdır. Öykünün bu çok katmanlı yapısı onu hermeneutik açıdan değerlendirirken “yüksek anlama”yı gerektirmektedir. Akça’nın da belirttiği gibi “Edebî dilin amacı, sadece söylemek ve ifade etmek değildir; okuru etkilemek, ikna etmek ve nihayetinde değiştirmektir” (2021:

4). Dolayısıyla bir edebi metin ne kadar karmaşık ve zor olursa olsun, hermeneutik yöntemde esas olan, metnin anlamlandırma sürecinin sonunda okurda oluşacak özdeşleşim duygusunun gerçekleşmesidir. Çünkü Dilthey hermeneutiğine göre her yorumlama, söz konusu metni iletişime açmayı ve yaşama kazandırmayı sağlar ve aynı zamanda yazar ile okur arasında bir tür tecrübe paylaşımı yapmaya olanak tanır.

Çalışmamızın konusunu oluşturan "İshak" öyküsü, kitabın sekizinci öyküsüdür. Öykü, gerçeğin düzleminden koparılıp masalsi ve mitolojik öğelerle zenginleştirilmesi bakımından düşsel gerçekçi bir anlayışla oluşturulmuştur. Diğer taraftan bir olaydan ve klasik kurgudan bağımsız üretilmesi, isimsiz karakterlerle oluşturulması ve yazarın öykünün içine girip konuşarak öyküye müdahale etmesi gibi unsurlar bakımından postmodern özellikler barındıran çok yönlü ve kendi içerisinde karmaşık yapıda bir öyküdür.

Öykü, düz bir ovada karlar üzerinde yürüyen, aslında toplumdan kaçıp doğada kendi benliğine sığınmaya çalışan *Çiftçi* karakterinin yanına aldığı *Şapkalı* karakteriyle *İshak* kuşunu dinlemeye gitmesiyle başlayan ve cinayetle son bulan bir anlatıdır. Öyküde bu iki karakter dışında bir de *İshak* kuşu yer almaktadır. Öykünün karakterleri detaylı bir şekilde aktarılmaz. Yazar, karakterlerin fiziksel özelliklerinin, çehre ve mizaçlarının nasıl olduğu, ne tür alışkanlıklara sahip oldukları hakkında bilgi vermez. Hatta karakterlere birer isim vermekten bile uzak durur, böylece öykü gizemli ve masalsi bir anlatıma doğru yol alır. Yazar, öyküde verilmeyen bütün bu eksik unsurları, okurun tamamlamasını ister. Böylece okur, sadece iki karakterin kendi aralarındaki diyalogları ve karakterlerin olaylara bakış açıları üzerinden çeşitli çıkarımlarda bulunur. Burada yazarın karakterleri belirsizleştirmesinin altında, öyküyü bir zamanın değil, bütün zamanların öyküsüne dönüştürme tavrı açıktır. Nitekim gerçek manada da Habil ve Kabil'le başlayan insanın çatışması ve cinayet olgusu insanlık var oldukça devam edecektir. Öyküde alt metin olarak bir karakterin diğerini öldürmesi ve bu eylemin sonunda *İshak* kuşunun yerini taş'ın alması, insanlığın en eski cinayetine bir gönderme olarak okunabilir. Ayrıca öyküde "tümsek", "karanlık", "kuşkulu", "gömülü", "örtülü", "saklı", "silinmiş" gibi gizemli ve belirsizleştirici sözcüklerin art arda kullanımı da öyküyü şimdi'nin öyküsü olmaktan çıkararak ve yukarıda değindiğimiz gibi varlığın başlangıçtan günümüze kadar devam eden varoluşsal meselesini evrenselletiren unsurlar olarak dikkat çekmektedir.

Yürüyüşün sonunda bir tümseğin üzerine varan *Çiftçi* ve *Şapkalı*, *İshak* kuşunun gelip ağaca konmasını heyecanla bekler. Bu iki karakterin ayrı dünyaların insanları olduğu, bu bölümde çeşitli diyaloglar üzerinden okura hissettirilir. *Çiftçi*, *İshak* kuşunu büyük bir heyecanla beklerken *Şapkalı* ise, bu soğuk gece vakti burada olmanın tedirginliği içinde, yaptıkları eylemin anlamsızlığıyla boğuşmaktadır. Oysa *Çiftçi* için burası bir kaçış yeridir; ne zaman daralsa, sıkılsa, nefes almak için buraya gelir:

"Yıllardır buraya gelirim. Ne zaman bir bahar günü o esinti, sessiz tilkiler gibi otların tepelerini karartıp geçtiğinde yüreğimde bir

güvensizlik büyüse, kalkar buraya gelirim. Ne zaman yağmurların yağmayacağından, toprağa dökülen buğdayların tuzlu kumlar arasına sıkışıp sessizce öleceklerinden, arkalarında ağaçların boz kemiklerinden başka hiç bir şey bırakmayan o korkunç çekirge sürülerinden ve zaman zaman tepeme binen sebepsiz cinayet İsteğinden korksam, kalkar buraya gelirim. Oysa burada tanrı, çoktan yanmıştır. Kendi ağırlığımı duyarım yalnızca (...) Nereden bileceksin sen! Burada benden dinlediğin her şeyi unut. Biliyorum bana huzur veren şey seni sadece rahatsız edecektir. Sen bana deli diye bak. Her şey çözüdür. (Kutlar, 2018: 63).

İshak kuşu gelip ağaca konduktan sonra *Çiftçi*, *İshak* kuşuyla aralarında gizemli bir ilişki olduğunu, onun ötüşüne çeşitli anlamlar yüklediğini *Şapkalı*'ya anlatmaya girişir; ancak *Şapkalı* bunları anlamaktan çok uzak, sıradan bir yaşama sahip olan düz bir karakterdir. *Çiftçi*, ona *İshak*'ın kendisindeki karşılığını şu sözlerle aktarır:

Tuhaf bir yaratıktır bu *İshak*. Yıllardır bir işi var. Aylı gecelerde ağaca konup yeryüzünü gözetler. Tahtakuruları gibi alışkanlıklarının alçak duvarları arasında yaşamayı seven bir yığın insanın çekip iyimser bir çamura batırdığı teraziyi dengede tutmaya çalışıyor (...) Hep bu garip gözleri. O iki parıltı, sarsıntısız görünen hayatımızın gizli bir köşesinde karanlık iki iğne deliğidir (...) Bir anlam piresi gibidir *İshak*. Uzak yerlere atlar. Ama hep bu daldan yeryüzünü gözetler. Onu çok eskiden buldum. Kolayca tanıştık. Bu tümseğin eski günlerini de biliyor. Bana anlattı” (Kutlar, 2018: 64).

Yukarıda da aktarıldığı gibi, *Çiftçi*'ye göre insan tarafından bozulan dünyayı, akıp giden zamanı, yaşamı ve ölümü anlamının sembolü olarak görülen *İshak* kuşu, *Şapkalı* için uğursuzluk getirmekten başka bir özelliği olmayan sıradan bir mahlûktur. Çünkü *Şapkalı* birçok yönden toplumdaki sıradan insanı temsil etmektedir. *Çiftçi* ile çıktığı bu yolculukta temel hedefi, yanına aldığı silahı ile kendi gündelik gereksinimini ve hazzını karşılamak için bir ördek avlamaktır. Dolayısıyla *Çiftçi*'yi anlaması, onun hissettiklerini yaşaması imkânsızdır. O kendi benliği ile değil, toplumun değer yargılarıyla şekillenmiş bir tiptir. Nitekim kuşun sesini dinlemeye bile tahammülü yoktur; silahını çekip onu vurmaya ister. Bu sırada ona engel olmaya çalışan *Çiftçi* ile boğuşurlar. Boğuşmanın sonunda ise karakterlerden zayıf olanının öldüğünü anlarız. Yazar, öyküde kimin öldüğünü doğrudan okura aktarmaz; ancak karakterlerden biri kalkıp *İshak* kuşu ile tekrar konuşmaya çalışır –buradan *Çiftçi*'nin hayatta kaldığını anlamaktayız- ve bir müddet sonra gün ağarmaya başlayınca oradan ayrılır ve öykü bu şekilde son bulur.

Bu noktada şunu da belirtmek gerekir. Kutlar'ın *İshak*'ın 1959 ve 1977 yıllarındaki baskılarında öykünün sonunda ortaya çıkıp cinayeti işleyen *Çiftçi* olduğunu, bu öykünün Gaziantep'te yaşarken duyduğu bir masaldan ibaret olduğunu, bu yüzden böyle bir olayın hiç yaşanmadığını aktarması ve okuru yönlendirmeye çalışması postmodern

bir yöntem bağlamında değerlendirilebilir. Kitabın ilk baskısı olan 1959 yılında, yazarın metnin içine girip konuşması, yazdığı metinle ilgili bilgi vermesi Kutlar'ın Türk edebiyatındaki erken dönem postmodern yazarlarından biri olarak değerlendirilmesi tartışmasını açması bakımından da dikkate değerdir. Ancak yazarın, kitabın 1985 yılındaki baskısında öykünün sonuna eklediği bu bölümü çıkarttığını ve daha sonraki baskılarda da bu tutumunu devam ettirdiğini, böylece öykünün sonunu muğlaklaştırarak, sonucu okurun tamamlamasını isteyebileceğini anlamaktayız. Biz de çalışmamız çerçevesinde eserin 2018 yılındaki baskısını dikkate aldığımızdan, sonucu bu bağlamda değerlendirmeyi uygun gördük.

"İshak" öyküsü, "Çiftçi", "Şapkalı", "İshak kuşu", "tümsek", "taş", "mezar", "pencere", "tohum", "tipi", "kar", "cinayet" gibi sembolik karakter ve unsurların anlaşılabilir bir zemine oturtulmasıyla çözümlenebilecek bir öyküdür.

Öncelikle metnin anlam dünyasını netleştirmek adına yazarın bir isim vermeyerek belirsizleştirdiği *Çiftçi*, *Şapkalı* ve *İshak* karakterlerine odaklanmak gerekir. Öykü boyunca oluşturulmuş olan çatışma, bu üç karakterin birbirlerini anlama/anlamlandırma konusundaki uzak konumları üzerinden kurgulanır. *Çiftçi*, yukarıda de belirtildiği gibi, öyküde yaşamı anlamlandırmaya çalışan, toplumun genel kanılarından sıyrılmış, kendini gerçekleştirmiş özgür bir birey olarak ele alınır ve öykü baştan sona, onun nesnelere, doğaya, varlığa ve içinde rol aldığı dünyaya dair bakışı ve yorumlamalarıyla şekillenir. Örneğin topluma göre, "uğursuz olarak addedilen *İshak* kuşu, *Çiftçi*'ye huzur veren bir kuştur. *Şapkalı* ise, öyküde geleneksel, genel-geçer kabulleri olan, tek yönlü bir karakterdir. Ay ışığında karda yürümeyi anlamsız bulan, gece vakti dışarıda olmanın ancak bir hayvan avlamakla anlam bulacağını düşünen, toplumdaki sıradan insanı temsil eden düz/kart bir karakterdir. Ayrıca yaşama dair tecrübeleri de yetersizdir. *Çiftçi*'nin kar üstünde gösterdiği taşa oturamayıp kara gömülmesi bunun göstergesidir. Öyküde, *Çiftçi*'nin *Şapkalı*'ya yönelttiği şu sözler her iki karakterin ayrı dünyaların insanları olduğunu açık bir şekilde gösterir:

"Nereden bileceksin sen! Burada benden dinlediğin her şeyi unut. Biliyorum, bana huzur veren şey, seni sadece rahatsız edecektir" (2018: 63).

Öyküde ön plana çıkan bir diğer karakter veya simge *İshak* kuşudur. Mitolojide, farklı inanç sistemlerinde ve Anadolu kültüründe çeşitli anlamlar yüklenen *İshak* kuşu, öykünün kurgusunda da önemli bir yer tutmaktadır. Nereden geldiği belli olmayan sesi, gizemli ve sessiz oluşu, usta avcılığı, geceyle özdeşleşmiş varlığı, ormanlarda koyu karanlıklarda/kovuklarda yaşaması, korkuyu ve ölümü çağrıştıran özellikleriyle geçmişten günümüze dek genellikle "uğursuz kuş", "ölüm kuşu", "bilge kuş" gibi farklı anlamlar yüklenerek değerlendirilmiştir.

Öykünün kurgusal yapısını anlamlandıran ve öyküdeki çatışma unsurunun merkezinde de *İshak* vardır. Nitekim öykü, bu kuşu görmek ve onun sesini dinlemek üzere yola çıkan

iki kişinin, yine ona yükledikleri anlamların çatışması sonucu cinayetle son bulur. *Çiftçi* için “*Tahtakuruları gibi alışkanlıklarının alçak duvarları arasında yaşamayı seven bir yığın insanın çekip iyimser bir çamura batırıldığı teraziye dengede tutmaya çalışan*” (2018: 64) ve bilge bir kuş olarak yaşamı anlamlandıran *İshak*, aynı zamanda insana sesiyle dünyanın gelip geçiciliğini hatırlatan, huzur veren bir varlık iken *Şapkalı* için uğursuzluğa sebep olabilecek, bu yüzden de olumsuz çağrışımlar barındıran bir mahlûktur. Dolayısıyla *Şapkalı*, onun varlığından ve sesinden oldukça rahatsızdır.

Bu bağlamda her üç karakteri temsil ettikleri basit ve figüral anlamlarıyla şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

Karakterler	Basit Anlam	Figüral Anlam
Çiftçi	Üretici	Düşünen/anlamlandıran, üreten, özne/birey, sorgulayan, bağımsız, insan- 1 kâmil
Şapkalı	Avcı	Tüketen, yok edici, nefis düşkünü, tek yönlü, bağımlı, sıradan
İshak kuşu	Uğursuz	Bilge, huzur veren, yaşam kaynağı, Azrail, ölüm kuşu, korkutan, gizemli

Öyküde dikkat çeken bir diğer unsur olan *tümsek* imgesi de öykünün önemli unsurlarındandır. *Çiftçi*'nin *Şapkalı*'yı ısrarla onun üzerine oturtması ve tümseğin altından gelen seslere odaklanmasını istemesi bunun işaretidir. Çünkü ona göre *tümsek*, daha önce yaşamış insanlığı, bu dünyada kalıntılarını bırakıp gitmiş eski medeniyetleri temsil eder. Ancak bu insanların varoluşsal bağlamda ölmediklerini, kalıntıları ile bize çeşitli mesajlar verdiklerini, tümseğin altında yer aldığını söylediği *ölmüş buğday* imgesi ile açıklamaya çalışır. Ayrıca tümseğin yanından daha önce geçip gittiği belirtilen *nehir* imgesi de tümsek ile birlikte okunabilir. Çünkü nehir, gelip geçen medeniyetleri tamamlayan bir zaman ögesi olarak onların varoluşlarının tanıklarındandır.

Öyküde nehir dışında “kar” ve “rüzgâr” imgeleri de öyküdeki karakterleri reel zamandan koparıp belirsiz ve masalsi bir zaman yolculuğuna çıkaran unsurlar olarak aktarılır. Karın, karakterlerin ayak izlerini silmesi, *Çiftçi*'yi kendine çekmesi, her şeyin üzerini örtüp yaşam işaretlerini ortadan kaldırması bunun göstergesidir. Rüzgârın da tipi yardımıyla kar tozunu yayıp görünen bütün nesnelere silikleştirmesi, gerçek andan masala/bilinmezliğe doğru giden öykünün belirsiz zaman algısını kuvvetlendiren bir diğer önemli bir detaydır.

Çiftçi, üzerinde oturdukları tümseğin, akıp giden ama şimdi kurumuş olan nehrin bir dönem başka insanların yaşam alanı olduğunu Şapkalı'ya şu sözlerle hatırlatır; ancak o, bu meseleyi anlamaktan oldukça uzak bir durumdadır:

“Dinle!.. dedi. “Neyi?” “Gecenin ve tümseğin altından durmadan kendini hatırlatarak geleni. Çok eski bir şey bu.” Şapkalı, kulağını tümseğe yaklaştırdı. Bir an bir şeyler duyduğunu sandı. Sonra bu seslerin uzaktaki bir köpeğin uluyuşuna karışan rüzgâr uğultusundan başka bir şey olmadığını düşündü” (2018: 62-63).

Yukarıda vurgulanan “tümsek” imgesi ile “taş”, “rüzgâr”, “mezar”, “pencere”, “tohum”, “kar”, “nehir” gibi imgeleri de basit ve figüral anlamlarıyla sınıflandırmak mümkündür:

Nesnel	Basit Anlam	Figüral Anlam
Tümsek	Yüksek toprak birikintisi	Kalıntı, medeniyet, insanoğlu, yaşam, ölüm
Taş	Oturma nesnesi	İşgal edilen yer
Rüzgâr	Esinti	Taşıyıcı, zaman, geçici dünya
Mezar	Ölüm	Tefekkür, fanilik, ahiret
Pencere	Aydınlık	Yaşam, ışık, ümit, aydınlanma, dış dünya, nefes alma, var olma
Tohum	Üretim	Yaşam, yeniden dirilme, ümit
Kar	Soğukluk	Örtü, tefekkür, ölüm
Nehir	Akan Su	Akıp giden zaman, ömür, varlığın gelip geçiciliği

Kutlar'ın "İshak" öyküsü birçok yönden üstkurmaca özellikleri taşımaktadır. Karakterlerin belirsizliği, anlatıda karakter ve yazarın aynı anda konuşmaları, metnin sonunda yazarın devreye girip aslında böyle bir öykünün olmadığını aktarması, masasından okurla sohbet ederek öyküyü dinlediği bir masala bağlı olarak oluşturduğu

gibi ifadeler, hatta böyle bir metnin var olmadığını ima eden söylemleri metni gerçekçi düzleminden koparan üstkurmaca unsurları olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç

Edebiyatı, hayatı anlamının bir organonu olarak ele alan Dilthey, hermeneutik anlayışında edebiyata diğer türlere nazaran daha çok ve özel bir anlam atfetmiştir. Zira Dilthey, edebi metinlerin çözümlenebilmesinin asli yolunun, eserin üretildiği tarihsel, kültürel, ahlaksal, hukuksal ve siyasal düzenin atmosferi çerçevesinde ele alınmasıyla mümkün olacağını savunmaktadır. Diğer taraftan Dilthey, yazar ile okur arasında edebi eser üzerinden bir tecrübe paylaşımı gerçekleştiğini belirterek edebiyatın da bu tecrübeyi aktardığı ölçüde görevini yerine getirmiş olacağını ortaya koymaktadır. Böylelikle yazar, ne yazarsa yazsın esas olan yorumcu okurun alımladığıdır. Yorumcunun böyle bir yaratıcı yeteneğe sahip olmasıyla, ele aldığı metnin sembolik niteliğe sahip kapalı dilinin çözümlenebilmesi mümkün olabilecektir.

Kutlar'ın *İshak*'ı yazdığı yıllarda, Türk edebiyatını derinden etkileyen varoluşçuluk anlayışının etkisiyle bu dönem eserlerinde varoluşu sorgulama, kimlik bunalımı, yalnızlık yabancılaşma, toplumdaki kaçıp iç dünyaya sığınma gibi izleklerin yoğun olarak işlendiği düşünüldüğünde, yazarın bu eserinde varoluşun sorgulanması, yabancılaşma ve kaçış gibi benzer izlekler üzerinden dönemin ruhuyla ilişkili örtüşmelerin mevcut olduğunu açık bir şekilde görmekteyiz. Bir taşra öyküsü olan "İshak", yazarın ilk gençlik yıllarının, orada yaşadığı sıkışmışlığın, yabancılaşmanın bir dışavurumu olarak değerlendirilebilir. Çalışmamız çerçevesinde yukarıda ele alınan bütün bu etkileri de dikkate alarak yazarın anlatı yoluyla oluşturduğu ilişkiler ağı ortaya çıkarılmaya, böylece anlatıda yer alan çeşitli simgesel unsurlar, metnin bağlamından tamamen kopmadan, Diltheyci hermeneutik bir çerçevede, bir yorumcu/okur olarak kendi güncel yaşamımız ve deneyimlerimizle ilişkilendirilmek suretiyle çözümlenmiştir.

Sonuç olarak "İshak" öyküsü, metaforlardan beslenen çok katmanlı yapısı, farklı çağrışımlara ve yorumlamalara açık sembolik diliyle ön plana çıkan örtülü ve aynı zamanda zor bir anlatıdır. Basit görüngüsüyle iki karakterin yolculuğuyla başlayan ve cinayetle son bulan bu öykü, derin yapıda, insanın başlangıcından günümüze kadar devam eden varoluşunu sorunsallaştıran, bu varoluşu çoksesli bir anlatım ve çeşitli imgelerle aktarmaya çalışan, insanın varlığı anlamlandırmasını kendine mesele edinen bir anlatıdır. Dolayısıyla anlatıyı hermeneutik bağlamda değerlendirirken öyküyü oluşturan karakter ve imgeler, yaşamla bağdaşan ilişkileri üzerinden değerlendirilmiştir.

Kaynaklar

- AKÇA, Hilal. (2021). "Necip Fazıl'ın 'Aynalar Yolumu Kesti' Şiirine Hermenötik Bir Yaklaşım ve Şiir Dilinin Fonksiyonları", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 61, S. 1, s. 1-20.
- AYDOĞDU, Yusuf (2022). "Hermeneutik Edebiyat Kuramı", Editör: Veysel Şahin, *Edebiyat Kuramı ve Eleştiri*, (1. Baskı), Akçağ Yay., Ankara.
- BİLEN, Osman. (2016). *Çağdaş Yorumbilim Kuramları* (Felsefi ve Eleştirel Hermeneutik), Doğu Batı Yay., İstanbul.
- DILTHEY, Wilhelm. (1999). *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, (Çev. Doğan Özlem), Paradigma Yay., İstanbul.
- EAGLETON, Terry. (2016). *Edebiyat Nasıl Okunur*, (Çev. Elif Ersavcı), İletişim Yay., İstanbul.
- GADAMER, Hans-Georg. (2009). *Hakikat ve Yöntem* (2. Cilt), (Çev. Hüsamettin Aslan-İsmail Yavuzcan), Paradigma Yay., İstanbul.
- GÜMÜŞ, Semih. (2012). *Öykünün Kedi Gözü*, Can Yay., İstanbul.
- KARADENİZ, Mustafa. (2013). "İshak Bağlamında Onat Kutlar'ın Öykücülüğü ve "Çatı" Öyküsünün Tahlili", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 8/1, s. 1829-1838.
- KUTLAR, Onat. (2009). *İshak*, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- ÖZLEM, Doğan. (2011). *Hermeneutik ve Şiir*, Notos Yay., İstanbul.
- ÖZLEM, Doğan. (2011). *Hermeneutik Dersleri I*, Notos Yay., İstanbul.
- PLATON. (1996). *Diyaloglar*, (Yay. haz. Mustafa Bayka), Remzi Kit., İstanbul.
- PLATON (2010). *Sokratesin Savunması*, (Çev. Teoman Aktürel), Remzi Kit., İstanbul.
- TOPRAK, Metin (2003). *Hermeneutik ve Edebiyat*, Bulut Yay., İstanbul.
- TOPRAKKAY, Arslan. (2020). *Antik Yunan'dan Günümüze Hermeneutik*, Nobel Yay., İstanbul.
- TUNALI, İsmail. (1998). *Estetik*, Remzi Kit., İstanbul.
- ZIMMERMAN, Jens. (2020). *Hermeneutik-Kısa Bir Giriş*, (Çev. Mehmet Çetin), Say Yay., İstanbul.
-

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.16.15>

Volume 7/4

2023 p. 259-284

İÇ VE DIŞ POLİTİKA BOYUTLARI İLE YENİ OSMANLILIK

NEW OTTOMANISM WITH DOMESTIC AND FOREIGN POLICY DIMENSIONS

Alper GÜLBAY*

ÖZ

Yeni Osmanlılık, tarihsel arka planı olan, Turgut Özal'ın siyaset sahnesinde yer almasıyla gündeme gelen, Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)'nin iktidara gelmesiyle birlikte Türk Dış Politikası (TDP)'na yön veren bir eğilimdir. Aynı zamanda Türkiye'nin, Osmanlı Devleti'nin kontrolü altında olan coğrafyalarda, günümüz şartlarında yumuşak güç unsurlarını kullanarak tekrar söz sahibi olmasını arzulayan politik bir söylemdir. Alt yapısını, "tarihle barışma", "stratejik, kültürel ve tarihsel derinlik" gibi kavramların oluşturduğu; geçmişe özlem duyan toplulukların davranışlarına yön veren bu ideolojinin, gerek iç politikaya gerekse dış politikaya yönelik boyutları bulunmaktadır.

Bu çalışmada, "Yeni Osmanlılık" kavramı diğer çalışmalardan farklı bir şekilde bütüncül bir yaklaşım ile ele alınmış, çok yönlü bir bakış açısıyla eğilimin Türk Siyasetindeki tarihsel seyrine etraflı bir biçimde ışık tutulmaya çalışılmıştır. İç politika bağlamında, söylemin temelini oluşturan Türk-İslam sentezinin politik spektrumun hangi yönünde ve neden karşılık bulduğuna değinilmiş, Yeni Osmanlılık ile yaşandığı ve yeniden tanımlanma ihtiyacı olduğu iddia edilen kimlik bunalımı ele alınmıştır. Dış politika bağlamında, eğilimin can alıcı noktasını oluşturan "güç" ve "yumuşak güç" kavramları ile "statükoculuk", "eksen kayması" kavramlarına yer verilirken; duygusal boyut bağlamında "tarihle barışma", "stratejik derinlik", "küskünlüğün giderilmesi", "kültürel ve siyasal hoşgörü" kavramları incelenmiştir. Çalışmada, Yeni Osmanlılık ideolojisinin gerçekçi bir yaklaşım olup olmadığına, bu şekilde bir isimlendirmenin gerekliliğine yönelik irdelemeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yeni Osmanlılık, Neo-Osmanlılık, Yumuşak Güç, Statükoculuk, Türk-İslam Sentezi*

* Dr. Öğr. Üyesi, Kıbrıs Amerikan Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler, E-mail: alpergulbay@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1456-7481, Lefkoşa, KKTC.

ABSTRACT

Neo-Ottomanism is a tendency with a historical background, which came to the agenda with Turgut Özal's entry into the political scene and shaped Turkish Foreign Policy after the AK Party came to power. At the same time, it is a political discourse that desires Turkey to have a say again in the geographies that were under the control of the Ottoman Empire by using soft power elements in today's conditions. This ideology, which is underpinned by concepts such as "reconciliation with history", "strategic, cultural and historical depth" and which guides the behaviour of communities longing for the past, has both domestic and foreign policy dimensions.

In this study, unlike other studies, the concept of "Neo-Ottomanism" has been handled with a holistic approach, and the historical course of the tendency in Turkish politics has been tried to be shed light in a comprehensive manner from a multidimensional perspective. In the context of domestic politics, it is analysed in which direction of the political spectrum the Turkish-Islamic synthesis, which forms the basis of the discourse, finds a response and why, and the identity crisis allegedly experienced with Neo-Ottomanism and the need for redefinition is discussed. In the context of foreign policy, the concepts of "power" and "soft power", "status quoism" and "axis shift", which constitute the crux of the trend, are analysed. In the context of the emotional dimension, the concepts of "reconciliation with history", "strategic depth", "elimination of resentment", "cultural and political tolerance" are examined. The study analyses whether the ideology of Neo-Ottomanism is a realistic approach and the necessity of such a nomenclature.

Keywords: *Neo-Ottomanism, Soft Power, Status Quoism, Turkish-Islamic Synthesis*

Giriş

Yeni Osmanlılık, tarih sahnesinden silinen Osmanlı Devleti'nin bakiyesi konumunda olan topraklar üzerinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin söz hakkı olduğu iddiasına dayanan politik bir söylemdir. Yumuşak güç unsurlarının ön planda olduğu bu düşünce, Turgut Özal'ın başbakan olduğu dönemde gündem konusu olmuş, AK Parti'nin iktidarında zirveye çıkmıştır. Türkiye'nin "tarihiyle barışması" şeklinde ifade bulan eğilimin, hem iç politika hem de dış politikaya yönelik tarafları bulunmaktadır.

Kavram, "Neo-Osmanlılık" olarak da adlandırılmakta olup, söylemin farklı tanımlamaları mevcuttur. Buna göre, Neo-Osmanlılık, emperyalist ideolojinin sert güç unsurlarından yeterince arınmış, içinde yumuşak güç unsurlarını barındıran, Osmanlı zamanının hoşgörüsü üzerine inşa edilen, kültürel ve siyasal hoşgörüyü vurgu yapan bir ideolojiyi yansıtmaktadır. Türkiye'nin, sivil inisiyatifler aracılığıyla, eski Osmanlı coğrafyasında (Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu) hâkimiyet kurmasını ifade etmektedir (Akdeniz, 2014: 208).

Bu düşünce; tarihle, geçmişle ve Osmanlı ile barışma tezlerinden türemiş, Osmanlı-Türk kimliği üzerine kurulmuştur. İçinde çeşitli uluslardan insanları barındıran bir aidiyet kimliği geliştirilmesini hedeflemekte, bu fikir akımını hayata geçirebilecek olan ülkenin, Osmanlı'nın yeryüzündeki tek varisi konumu itibarıyla Türkiye olduğunu savunmaktadır (Çalış, 2001).

Yeni Osmanlılık söylemi 1980'lerden sonra yükselişe geçmiş, ancak daha fazla ilgi gördüğü ve daha çok konuşulduğu dönem, AK Parti iktidarının hükümette olduğu dönem olmuştur (Tokdoğan, 2018). AK Parti döneminde Neo-Osmanlılık, 2009 yılından itibaren Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Ahmet Davutoğlu'nun "Stratejik Derinlik" adıyla izlediği dış politika hamlelerine verilen genel bir isme dönüşmüştür. Davutoğlu, olumsuz bir imaj kaybına uğramamak adına, Neo-Osmanlılığı kavramsal düzeye taşımamış, bunun yerine "stratejik derinlik" ve "tarihi derinlik" kavramlarını kullanmıştır. (Akdeniz, 2014: 208-210). Yaklaşım; dış politika, neo-liberal ekonomi, milli kimlik, özgürlükler sorunu gibi birbirinden farklı konu başlıklarıyla ilintilidir. Örneğin Türkiye'de İmam Hatiplere gösterilen politik ilgi, kamusal mekânların düzenlenmesinde Osmanlı'yı canlandırma çabasının öne çıkması, tarih biliminde Osmanlı Devleti tarihine ağırlık verilmesi, yüzüklerde/araba camlarında Osmanlı tuğralarının tercih edilmesi, kimi işletmelerde "Osmanlı" isimlendirmelerinin kullanılması gibi durumlar, Yeni Osmanlıcı ideolojik tutumun tezahürü ile açıklanabilecek hususlardır. Benzer şekilde, Yeni Osmanlılık, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından ortaya çıkan kimlik bunalımına bir alternatif olarak düşünülmüştür. Doğrudan ya da dolaylı olarak neo-liberal ekonomi politiği, aidiyet problemi, uluslararası konjonktür gibi hususlar, Yeni Osmanlılığın itibar kazanmasına zemin hazırlamıştır. Bu haliyle, her ne kadar AK Parti döneminde daha çok gündeme gelmiş olsa da, sadece bu partinin politikalarına has bir kavram değildir (Tokdoğan, 2018).

AK Parti döneminde, yukarıda da ifade edildiği gibi, Yeni Osmanlılık ideolojisi, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile bütünleşmiştir. Davutoğlu, kendi güç unsurlarını bunalım kaynağı olarak gören toplumların, varlıklarını devam ettirme imkânlarının olmadığını iddia etmektedir. Davutoğlu'na göre, sabit verilerden zamanı ve mekânı yeniden yorumlama ve anlamlandırma gücü gösteremeyen toplumlar, yeni şartlara intibak etme imkânına sahip olamazlar. Soğuk Savaş sonrası dönem, belirsizliklerle dolu dinamik bir geçiş sürecidir. Bu süreçte, stratejik tutarlılık ve esneklik sergileyebilen devletler, yeni düzende avantajlı bir konuma kavuşacaklardır. Davutoğlu'na göre Türkiye, yeni bir özgüven ve iddia ile dışa açılarak bunalım unsurlarını, güç unsurları haline dönüştürebilir. Türkiye, 20. Yüzyılın konjonktürel şartları içinde ortaya çıkan sıradan ulus-devletlerden farklıdır. Türkiye'nin sahip olduğu tarihi miras, coğrafi açıdan sahip olduğu avantaj ile birlikte, içe kapanmasını imkânsız hale getirmektedir. Türkiye, sabit veriler olarak değerlendiren tarih, coğrafya, nüfus ve kültür gibi parametreler göz önünde bulundurulduğunda, total güç kapasitesini reel güce dönüştürebilecek esaslı bir altyapıya da sahiptir. Sonuç olarak Türkiye'ye, tarihi derinliği ile stratejik derinliği arasında anlamlı

bir bütün oluşturma, bu bütünü coğrafi derinlik içinde hayata geçirme sorumluluğu düşmektedir. Böylece Türkiye, -belirtilen hususları gerçekleştirebilmesi halinde- jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik bütünleşmeyi gerçekleştiren merkez bir ülke konumuna terfi etmiş olacaktır (Davutoğlu, 2004: 552-563).

Yukarıda açıklanan hususlardan anlaşılacağı üzere Yeni Osmanlılık yaklaşımı, çok boyutlu bir kavram olup, temelini Türk-İslam Sentezinden almaktadır. Bu haliyle eğilimin, dış politikaya olduğu kadar iç politikaya ilişkin yönleri de bulunmaktadır (Uzgel, 2018: 514). Ayrıca söylem, sadece siyasi tercih ve uygulamalar nedeniyle değil, aynı zamanda toplumsal alanda gördüğü ilgi nedeniyle de belirleyici bir unsur haline gelmiştir.

Bu çalışmada, hükümet programlarında yazılı olarak "Yeni Osmanlılık" isimlendirilmesiyle dile getirilmeyen, ancak söylem boyutunda Osmanlı'nın tarihsel ve kültürel derinliğini, Türkiye'nin yumuşak gücünü öne çıkaran bir ideolojinin, iç siyasette ve TDP'ndeki etkinliği üzerinde durulmuştur. Ayrıca eğilimin, toplumun hangi kesimleri için anlamlı olduğu ve bir düşünceler bütünü teşkil ettiği, TDP'nin temel ilkeleriyle çatışıp çatışmadığı, dış politikada uygulanabilirliği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Beş temel bölümden oluşan çalışmanın ilk başlığı giriş bölümüdür. Çalışmanın ikinci başlığında Yeni Osmanlılık söyleminin iç politika boyutu ve kavramın tarihsel gelişimine, üçüncü başlıkta eğilimin dış politikaya yönelik yanlarına, dördüncü başlıkta ideolojiye destekleyenlerin ve karşı olanların ileri sürdükleri önermelere yer verilmiştir. Sonuç bölümünde ise eğilimle ilgili geleceğe yönelik öngörü ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. Çalışmada veri toplama metodu olarak "doküman analizi" yöntemi kullanılmış, konuyla ilgili kitaplardan ve makalelerden, döneme ışık tutan gazete haberlerinden, internet kaynaklarından ve süreli yayınlardan yararlanılmıştır.

Yeni Osmanlılığın İç Politika Boyutu ve İdeolojinin Tarihsel Gelişimi

Yeni Osmanlılık eğilimi, iç siyaset bağlamında "Türk-İslam Sentezi" ve "ulusal kimlik inşası" kavramları ile yakından ilintilidir. Ulusal kimlik inşası bağlamında öncelikle şu hususun altının çizilmesi gerekir: Bir ulus-devletin sınırları içerisinde bir "ulus"a sahip olması zorunluluğu, bir gerçekliği ifade etmektedir. Türkiye'de ulusal kimliğin kurgulanmasında, Balkan Savaşlarını müteakip 1912 yılı sonrasında İttihat ve Terakki'nin, bilahare cumhuriyetin kurucu kadrolarının üzerinde durduğu unsur "Türklüğün" esas alınması olmuştur.

Türk-İslam Sentezi fikrini, 19. yüzyıl ortalarına, Namık Kemal ve Ziya Paşa kuşağına kadar götürmek mümkündür. Yeni Osmanlılar, Batı'nın ilim ve teknolojisini almasını, ancak İslam dini ve buna bağlı örf ve adetlerin titizlikle korunması gerektiğini savunmuşlardır (İnalçık, 2007: 97-105).

I. Dünya Savaşı'na gelindiğinde, Osmanlı Devleti 11 Kasım 1914'te savaş, 23 Kasım'da törenle Cihad-ı Ekber ilan etmiş; bütün İslam âlemi, İtilaf devletlerine karşı İttifak devletlerini desteklemeye çağırılmıştır. Ancak İngiltere ve Fransa, Osmanlı ordusuna karşı Müslüman sömürgelerinden getirdiği birlikleri kullanmış, bu yetmezmiş gibi, Osmanlı uyruğu olan Hicazlılar ve daha başka birçok Arap, Osmanlı ordusuna silah çekmekten kaçınmamıştır. 1/2 Haziran 1916'da İngilizlerle gizlice anlaşmış olan Mekke Emiri Şerif Hüseyin, Osmanlı'ya isyan etmiş ve Mekke'yi ele geçirmiştir. Böylece Arapların bir bölümüyle yollar ayrılmış, İttihat ve Terakki'nin Türk ulusçuluğunun örgütü olduğu net bir şekilde ortaya çıkmıştır (Akşin, 2009: 96-103).

I. Dünya Savaşı, "Avrupa'nın hasta adamı" olarak adlandırılan Osmanlı Devleti'nin kesin yenilgisi ve dağılmasıyla sonuçlanmış; öte yandan Türk insanını, devrini kapamış bir imparatorluk düzenini sürdürme yükünden kurtarmıştır. Bununla birlikte, modernleşme, bağımsızlık ve vatandaşlık ümitlerinin gerçekleşmesinin yolunu açmıştır. Mustafa Kemal önderliğinde 1919-1922 yılları arasında süren Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda elde edilen kesin zafer, Arap dünyasında beğeni ve hayranlıkla karşılanmış, emperyalizme karşı bir Müslüman yengisi olarak görülmüştür. Ancak Arap-Türk yakınlaşmasına yol açabilecek olumlu ortam, Ortadoğu'da etnik milliyetçilik ideolojisine dayanan milli devletlerin kurulması ve Türkiye'de laikliğin benimsenmesi gelişmeleriyle birlikte dağılmıştır (Karpas, 2017: 153-189).

29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanından sonra, Türkiye'de tutucu kesim, halifeliği muhalefetin sembolü olarak görmüş olsalar da; Kemalistler, halifeliğin ve sayısız İslami kurumun, devletin varlığına ve ruhuna ters düşüğünün farkına varmışlardır. Kendilerinde, "halife ve taraftarları varlığını sürdürdükçe, bu kesimin (eski rejim taraftarlarının) daima İslamın sembollerini, reformculara karşı güçlü bir silah olarak kullanacakları" algısı oluşmuştur. 3 Mart 1924'te halifeliğin kaldırılmasıyla birlikte Osmanlı sarayının bütün üyelerinin Türkiye'ye girişi yasaklanmış; İslamın, siyasal bir araç olarak rolü etkisizleştirilmeye çalışılmıştır (Ahmad, 2014: 70-71).

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın sonuçlanmasının ardından, "toptan çağdaş uygarlığa katılma savaşı" başlamış; Padişah II. Mahmut zamanında başlayan ve devam eden "bölünmelerin", çağdaş uygarlık düzeyine uygun olacak şekilde bütünleştirilmesi ve tutarlılık kazandırılması hedeflenmiştir. Ancak Türk toplumunun Doğu türü toplumlar yörüngesinden kopamamış olması nedeniyle, Batılı toplumlar yörüngesindeki devrim anlayışının, Türkiye'deki koşullara uymadığı görülmüştür. Bunun nedeni, Atatürk'ün devrimsel değişme görüşünün, Doğu'nun tutucu direnciliğini ve tutucuların kutsal saydığı ve "maneviyat" olarak adlandırdığı alanı hedeflemiş olmasından kaynaklanmıştır (Berkes, 2009: 524- 525).

Cumhuriyet döneminin 1950 yılı sonrası gelişmelerine gelindiğinde, Türkiye'de tek partili yönetim yapısından çok partili bir yönetim yapısına geçişle birlikte, devlet temelli bir konumdan toplum temelli bir konuma geçiş yapılmış, siyasal iktidar için halk,

belirleyici bir unsur olarak öne çıkmıştır. Böylece bir anlamda devlet ve toplum kaynaşması sağlanmış, iki öge (Türkçülük ve İslamcılık) arasında duygusal bir buluşma önem kazanmaya başlamıştır. Demokrat Parti (DP)'nin 1950 yılında iktidara gelmesiyle ve buna paralel olarak dayatmacı ve tepeden inme siyasetten uzaklaşılmasıyla birlikte, Osmanlıya ("bastırılan" yakın geçmişe) yeniden ilgi duyulmaya başlanmıştır. DP iktidarı boyunca, Cumhuriyetçi ulusal kimlik tanımına karşılık, "Osmanlı ruhunun yeniden canlandırılması" şeklinde tecelli eden alternatif bir ulusal kimlik inşasına tanık olunmuştur. Bu şekilde, Osmanlı geçmişinin yeniden canlandırılması ve hatırlanması duygusal bir miras bırakmış, bu miras, sonradan siyaset sahnesinde yer alacak diğer sağ partiler tarafından gözetilmiştir. Adı geçen duygusal miras, sadece devleti kuran parti olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin değil, 1960'larda yükselişe geçen sol siyasal dalganın da karşısında olmuştur. "Toplum temelli siyaseti" daha iyi temsil eden sağ siyasal pozisyonun, Osmanlı-İslam ruhunu ve bu geçmişe refakat eden duygusal bağı geri getirmekle güçlenebileceği fikri ağırlık kazanmıştır (Durgun, 2020: 304- 305).

1960'larda sol ideolojik akımlara karşı bir tepki olarak çıkan Türk-İslam Sentezi fikrini öne sürenler, sentezlerini devlet için bir kültür planlaması, devleti yıkıcı akımlara karşı "milli bir savunma aracı" şeklinde tasavvur etmişlerdir. Bu düşünce biçimi, hümanizmi ve komünizmi, milli varlığı kemiren akımlar olarak görmüştür (İnalçık, 2007: 97-105).

Sentezciler, yukarıdan belirtilen hususlardan anlaşılacağı üzere, daha organize bir şekilde hareket etmek için teşkilatlanmaya gitmek ihtiyacı hissetmişlerdir. Bunun sonucunda, 1970'li yıllarda, Türk-İslam Sentezi'ni savunan Aydınlar Ocağı kurulmuştur. Sağ düşüncüyü benimseyen üniversite öğretim üyeleri ve siyaset adamları, Türkiye'de sağın iki kampı olan Türkçüler¹ ile İslamcılarını bir araya getirecek ideolojik bir çözüm arayışında bulunmuşlardır (Güvenç, Şaylan, Tekeli ve Turan, 1991: 197-210).

Bülent Ecevit'in Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)-Milli Selamet Partisi (MSP) ortak hükümetini (26.01.1974-17.11.1974) bozarak, iktidarı bırakmakta ısrarlı hareket etmesi, yeni hükümet oluşumunda "Türk-İslam Sentezi" anlayışını ve bu düşüncüyü savunan Aydınlar Ocağı'nı yeniden gündeme getirmiştir. Aydınlar Ocağı'nın önemli isimleri Ortadoğu gazetesinde bütün milliyetçi partileri birleşmeye çağıran yazılar kaleme almışlar, siyasetin "Türk-İslam Sentezi" baz alınarak oluşmasını öne sürmüşlerdir. Liberal sağı temsil eden Süleyman Demirel liderliğinde "Milliyetçi Cephe" adıyla kurulan yeni hükümette, faşizme ve şeriata açık olan ideolojilerin temsilcileri olan, sırasıyla MHP ve MSP de yer almıştır. Böylece Türk-İslam Sentezi, Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti

¹ Türkiye, Sovyetler Birliği dağılmadan önce, bu devletin "Türki dünya" toprakları üzerinde bir talepte bulunmadığı gibi, burada yaşayan etnik dayanışma unsurlarına destek vermekten kaçınmış, iki ülke ilişkilerini gelecek herhangi bir eylemde bulunmamıştır. Ancak iç politikada "Pantürkizm", siyaset sahnesinin aşırı milliyetçi kanadında canlılığını muhafaza etmiş; Soğuk Savaş sonrasında Alpaslan Türkeş ile birlikte yeniden iç ve dış politikada konuşulur olmuştur. Bu süreçte terazinin bir kefesinde, siyasi açıdan uygulanabilir olmayan ve ciddiye de alınmayan, tek bir "Pantürk devleti" kurulması yer almıştır. Diğer kefedeki ise Türkiye'nin, bölgede özel bir konum kazanmasını hesaba katmadan, sadece farklı devletlerle iyi ilişkiler kurması hedeflenmiştir (Hale, 2003: 309-310).

ile birlikte resmi ideoloji olmuştur. İktidarın oluşumunda, "milliyetçiler" ile "mukaddesatçılar" arasındaki uzlaşmanın sağlanmasında Aydınlar Ocağı'nın önemli etkisi olmuştur (Kongar, 2013: 251).

1950-1980 yılları arasındaki sentezin gelişimi özetlenecek olursa, 1960-1980 arasında dönemde sağ partiler, siyasal yelpazenin solunda yer alan partilerle mücadele etme yöntemlerinden birini, Osmanlı-İslam geçmişi yeniden sahiplenmekte bulmuşlardır. Sonuç olarak, 1950-1980 arası dönemde, geçmişte kalmış olan Osmanlı- İslam kavramlarına yeniden saygınlık kazandırılmaya çalışılmış, bu konseptler, Türk ulusal kimliğinin temel bir bileşeni yapılmak istenmiştir. DP ile başlayan ve devam eden süreçte, yukarıda bahsedilen gelişmeler, sonraki yıllarda siyasal söylemi etkilemiş, Yeni Osmanlıcı anlatının belkemiğini oluşturmuştur (Durgun, 2020: 304-305).

Türk-İslam Sentezcileri, 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi'nden sonra da merkez sağ partilerin temel fikirlerini oluşturmakta etkili olmuşlardır. Devletin gerçek anlamda laikleşmesini, her türlü dini hizmetin ve örgütlenmenin sivil topluma bırakılması olarak değerlendirmişlerdir. Laiklik konusunda siyasi diyalogun başlamasını ve görüşlerinin siyasi sistem içinde yer almasını savunmaları, kendilerini İslamcı partilere yaklaştırmıştır (İnalçık, 2007: 97-105).

Aydınlar Ocağı'nın en başarılı olduğu dönem, 12 Eylül sonrası askeri yönetimin hâkim olduğu ara dönem olmuştur. Ocak, askeri yönetim üzerinde özellikle "dini inançlara daha çok değer katmanın, anarşinin doğmasını engelleyeceği ve böylece ulusal bütünlüğü sağlayacağı" düşüncesini kabul ettirmiştir. Türk-İslam Sentezi ideolojisinin, uygulanmakta olan kültür politikalarının ve siyasal yaşamın yeniden düzenlenmesinde artan etkisi, 1987 yılının başlarında basında ve kamuoyunda ilk kez alenen tartışılmıştır. Aydınlar Ocağı, askeri rejim sonrasında, Anavatan Partisi (ANAP) döneminde de etkisini sürdürmüştür (Güvenç, Şaylan, Tekeli ve Turan, 1991: 197-210).

Bu arada Türkiye'de radikal muhafazakâr bir ortamın oluşmasında, uluslararası konjonktürün de katkısı olmuş, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'ni çevrelemek istemesi ve "yeşil kuşak" projesiyle kuşatmak istemesi, ABD'nin Suudi Arabistan'ı kullanarak radikal İslamcılığı desteklemesi, Türk-İslam sentezinin gelişmesinde uygun ortamın oluşmasına katkı sağlamıştır. Sonuç olarak çağdaş ve modern bir Türkiye oluşturma isteyen "asker-sivil bürokrat grup" ile İslamiyet'e sıkı sıkıya sarılmak isteyen "muhafazakâr kesim" in, bir süreklilik unsuru özelliği taşıyan çatışmasında; muhafazakâr grup, "radikal Türkçülük" ile "radikal İslamcılık" unsurlarını aynı potada eriterek, bir ortak ideoloji yaratma çabası içinde olmuşlardır. 12 Eylül askeri yönetimlerin, İslamiyeti kullanarak ulusal bütünlüğü sağlanabileceği yönünde inanılmaz bir gafa imza atması, ANAP iktidarlarının tarikat uzantılarının olması, devlet desteğini arkasına alan radikal muhafazakâr düşünceye büyük bir "fırsat" vermiştir. (Ateş, 1991: 9-12). ANAP lideri Turgut Özal Neo-Osmanlıcılığı, Batı'yı dışlamadan / Batı düşmanlığı içermeden, eski Osmanlı coğrafyası üzerinde

hâkimiyet kurulmasının zorunluluğuna işaret ederek açıklamıştır. Neo-Osmanlıcılık, koalisyon hükümetinin Başbakanı olarak görev yapan Necmettin Erbakan'ın döneminde (28 Haziran 1996-30 Haziran 1997) Batı karşıtı bir hal almıştır. İdeoloji bu süreçte, Türkiye'nin tarihsel, coğrafi ve kültürel açıdan Batılı olmadığı, ortak noktaların paylaşıldığı İslam dünyasıyla bütünleşilmesi yönünde evrilmiş, II. Abdülhamid döneminde olduğu gibi İslam Birliği'nin kurulması hedeflenmiştir. İktidarda olan Refah Partisi (RP), yaklaşık 1,5 milyar olan İslam dünyasını birleştirmeyi, Osmanlı'dan bile daha büyük bir güç elde etmeyi hayal etmiştir. AK Parti'nin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu döneminde Neo-Osmanlıcılık, Özal'ın "Türkiye'nin bir köprü olduğu" düşüncesinden, Erbakan'ın "Türkiye'nin İslam Birliği'nin merkezinde yer alması" fikrinden farklı bir seyir takip etmiştir. Kendisi, Türkiye'nin bulunduğu coğrafyada bir cazibe merkezi/merkez ülke olmasını, "Büyük Türkiye" sloganıyla 2023 yılında dünya siyasetinde başat bir güç/aktör haline gelmesini hedeflemiştir (Akdeniz, 2014: 208-210). Özal döneminde Türkiye'nin Ortadoğu'da ekonomik varlığının oluşturulması amaçlanırken; bu düşüncenin daha çok etkisini hissettirdiği AK Parti döneminde, Ahmet Davutoğlu'nun stratejik derinlik politikası Yeni Osmanlıcılık eğilimine yön vermiştir (Kamalı, 2018: 45- 46). "Yeni Osmanlıcılık" politikası en net bir şekilde AK Parti'nin Kızılcahamam Kampı'nda, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından 2009 yılında dile getirilmiştir. Açıklamalarda bulunan Davutoğlu, bu politik eğilimi şu şekilde ifade etmiştir:

"Osmanlı'dan kalan bir mirasımız var. 'Yeni Osmanlı' diyorlar. Evet, Yeni Osmanlı'yız. Bölgemizdeki ülkelerle ilgilenmek zorundayız. Hatta Kuzey Afrika'ya açılıyoruz... Özellikle Fransa, Kuzey Afrika'ya niçin açıldığımızı araştırıyor. Ben de talimat verdim. Sarkozy hangi Afrika ülkesine giderse kafasını kaldırdığı yerde Türk büyükelçiliği binasını, bayrağını görecektir. 'Binaları en güzel yerlerden tutun' diye talimat verdim." (Sol-Haber Merkezi, 2009)

Geçmişten kalan mirasla yeterince ilgilenilmediğini ileri süren Davutoğlu, Türkiye'nin çok yönlü tarihi tecrübe birikimini yeterince değerlendirememesini, farklı senaryolara uyum gösterebilen bir siyasi ve diplomatik tavır geliştirememesini, tek yönlü ve tek eksenli bir iç siyasi kültüre sahip olmasına ve bu minvalde bir dış politika yürütmesine bağlamıştır (Davutoğlu, 2004: 91).

Yeni Osmanlıcılık düşüncesi, "milli kimlik" kavramı bağlamında da iç politikada gündem konusu olmuştur. Her ulus devletin kuruluş aşamasında tecrübe ettiği gibi, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından itibaren ulus bilinci oluşturulmasına, milli kimlik oluşumuna, toplumsal birlik ve beraberliğin sağlanmasına önem verilmiştir. Ulusal kimliğin oluşturulması ve toplumun dönüştürülmesi için pek çok aygıt kullanılmıştır. AK Parti, Yeni Osmanlıcılık ideolojisinin öne çıkmasıyla birlikte, "milli kimlik" konusunu da gündeme getirmiş, Türkiye'de kimlik bunalımının yaşandığı tezini ileri sürmüştür.

Bu çerçevede, AK Parti döneminde kimlik kavramı bir yandan dış politikayı etkilemiş, bir yandan da dış politika vasıtasıyla devlet kimliği yeniden inşa edilmiştir. Bahse konu kimlik, İslam ile "birleştirilen ve sağlamaştırılan" bir Yeni Osmanlılık şeklinde ortaya çıkmıştır. Dış politikanın, iç politikayı araçsallaştırması, özellikle referandum ve seçim dönemlerinde kullanılan söylemlere yansımış, eski Osmanlı coğrafyasındaki gelişmeler, doğrudan doğruya Türkiye'nin sorunuymuş gibi ele alınmıştır. Bu bağlamda; kimlik, dış politika, iç politika üçlüsü arasında karşılıklı bir ilişki ve etkileşim süreci gözlemlenmiştir (Şahin, 2022: 2271-2272).

Bu etkileşim süreci bağlamında Davutoğlu, kendi iktidarlarından önce, Türkiye'de hâkim siyasi elitin, ülkeye sistem-içi periferik rol çizdiğini iddia etmiştir. Davutoğlu'na göre bu rol, Türk toplumunun gerçeklerine, tarihi birikimine, gelecekle ilgili beklentilerine uygun düşmemektedir. Bu durum, Türk toplumunun, kendini yeniden tanımlama ihtiyacı hissetmesine neden olmaktadır. Böylesi bir yeniden tanımlama çabası, yaşanan kimlik bunalımının doğal bir uzantısıdır (Davutoğlu, 2004: 91).

Yeni Osmanlıcılığın Dış Politika Boyutu

Yeni Osmanlılık, dış politika bağlamında, "statükoculuk", "güç", "yumuşak güç", "çok yönlülük", "eksen kayması" kavramları ile ilintili; TDP'nin temel prensiplerinden biri olan statükoculuk ile çelişkili bir eğilimdir. Terim, "tarihsel derinlik" kavramının sunduğu alt yapı çerçevesinde, yumuşak gücün "geçmişteki tanıdık simalara" karşı kullanılmasını ifade etmektedir. Söylemin hedefi, genel olarak, eski Osmanlı bakiyesi topraklar üzerinde günümüzde egemenliğini sürdüren devletlerdir. İddia edilen ve geçmişte kalan dargınlıkların giderilerek, bir yandan Osmanlı haşmetinin tekrar hâkim olması hedeflenmekte; diğer yandan statükoculuğun dışlanarak, bu devletlerin etki altına alınması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda güç/yumuşak güç kavramı, söylemin en önemli dış politika ögesini oluşturmaktadır.

"Statükoculuk", "Batıcılık" gibi, TDP'nin süreklilik unsuru bağlamında değerlendirilen temel bir ilkesidir. Mevcut sınırları sürdürme, bu sınırlardan memnun olma ve bu sınırları değiştirmek istememe anlamına gelirken; bir devletin "kendi sınırına bitişik soydaşlarının yaşadığı yerleri kendi ülkesine katma" anlamına gelen "irrededantizm" politikası takip etmemesi de statükoculuk bağlamında değerlendirilen bir husustur. TDP'da statükoculuk ilkesinin bir diğer yorumu, "kurulu düzen içinde dengeleri sağlamak ve/veya sürdürmek" şeklinde kendini göstermiştir. Türkiye, izlediği Batıcı politikaya rağmen, jeostratejik konumu gereği, Batı'nın karşısında yer alanlar arasında bir tür denge kurma çabası içinde bulunurken; aynı zamanda Batı'yı oluşturan ögeler arasında denge sağlamaya çalışmıştır. Dengenin kurulabildiği dönemlerde, Türkiye'nin statükocu politikasını sürdürmesi kolaylaşmış, dışta görece özerkliği artmıştır (Oran, 2009: 46-49).

Statükoculuğu en iyi ifade eden, aynı zamanda TDP'nin temel ilkesi olan "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" mottosudur. Bunun bir diğer ifadesi anti-revizyonizmdir. Revizyonizm ise

I. Dünya Savaşını sonra erdiren antlaşmalara karşı çıkma durumunu ifade etmektedir. Mustafa Kemal Paşa önderliğinde girişilen Milli Mücadele Hareketi, Avrupa'da ilk revizyonist oluşumun ilk örneklerinden biridir. Ancak Cumhuriyetin kurulması sonrasında Türkiye, diğer revizyonist ülkelerden farklı olarak konumunu sağlamlaştırmak gerektiğini düşünmüş ve Statükocu (anti-revizyonist) bir politika izlemeye başlamıştır (Oran, 1996: 355-357).

Atatürk dönemi TDP'nin temel ilkelerini, "Gerçekçilik", "Bağımsızlık", "Barışçılık", "Güvenlik Politikası", "Batıcılık" ve "Akılcılık" oluşturmuştur. Bu ilkelere gerçekçilik, boş hayaller peşinde koşulmaması gerektiğini, maceracılıktan uzak durmayı, bununla beraber milli çıkarları korumada kararlı olmayı amaçlamıştır. Barışçılık, "zaruri ve hayati" olmadıkça savaştan uzak durmayı, barış için gerekli hazırlıkları yapmayı, gerektiği takdirde barış için savaşa hazırlıklı olma kararlılığıyla hareket edilmesini ifade etmiştir. Barışın korunmasında Türkiye'nin kendi gücünün yetersiz kaldığı durumlarda, denge politikaları çerçevesinde ittifaklar yaparak ülke güvenliğini sağlaması, "güvenlik politikası" ilkesi ile ifade edilmiştir. Dış politika anlayışının ideolojik dogmalara, önyargılı saplantılara göre değil, akıllı ve bilimsel esas alan bir çizgi üzerine oturtulması, akılcılık ilkesi ile anlatılmıştır. Bu ilke ile uluslararası ilişkilerde "tarihi dostluk", "tarihi düşmanlık" kavramları yerine, "değişen şartlar" ve "karşılıklı yarar" ilişkilerinin esas alınması gerekliliğinin altı çizilmiştir (Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, t.y.).

Türkiye, statükocu bir politika takip etmekle birlikte, bizzat müdahil olduğu durumlarda ulusal çıkarlarına uygun hareket etmiş, 1936'da Montrö Antlaşması ile Lozan Boğazlar Sözleşmesi değiştirilmiş, 1939'da Hatay Türkiye'ye katılmış, 1950'de Kore'ye asker gönderilmiş, 1974'te Kıbrıs Barış Harekâtı gerçekleştirilmiş, 1980'ler ve 90'larda İran ve Kuzey Irak'a askeri operasyonlar icra edilmiş, 1993'te Somali'ye, 1994'te Bosna'ya asker gönderilmiştir. Genel olarak revizyonist politika izleyen ülkeler, kendi dış azınlıklarını kendi sınırları içine katma düşüncesine dayanan ve "irredantizm" olarak adlandırılan politikayı kaba güçle yapmakta iken, Türkiye dış azınlıklarıyla uğraşmamış, dış politika tutum ve davranışlarını uluslararası hukuka uygun bir biçimde, kendisini tehlikeye sokmadan ele almıştır (Oran, 1996: 355-357).

Soğuk Savaş sonrasında, dünya genelinde statükoda değişimler yaşanmış, Türkiye de yeni statükonun oluşumu sürecinde kendine yeni bir rol inşa etme zorunluluğuyla karşı karşıya kalmıştır. İki kutuplu sistemin sunduğu istikrarının ortadan kalkması sonrasında yeni devletlerin tarih sahnesine çıkması ve bu oluşumun sağladığı yeni olanaklar, doğal olarak TDP'nin manevra alanını genişletmiştir. Örnek vermek gerekirse, dünyanın düzensiz coğrafyalarından üçü (Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu), Türkiye'nin sırasıyla batısına, doğusuna ve güneyine isabet etmiştir. (Oran, 1996: 367-370)

Bilahare, Türkiye Cumhuriyetinin ardı ardına iki cumhurbaşkanının (Turgut Özal ve Süleyman Demirel'in) ağzından duyulan "Adriyatik'ten Çin Denizine Türk Dünyası"

ifadeleri ise Türkiye'nin statükoculuk ilkesinden vazgeçtiği biçiminden yorumlanmıştır. Kimileri, Türkiye'nin önüne büyük fırsatlar çıktığını, statükoculuğun terk edilmesi gerektiğini, Misak-ı Milli sınırlarının bir "cendere" olduğunu ileri sürmüştür. Türkiye, Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan yeni devletler sayesinde bir anlamda uluslararası yalnızlıktan kurtulmuş, prestij sağlamış ve ekonomik açılım yapmıştır. Küreselleşmenin etkisiyle ekonomik olarak Batı'ya bağımlılığın arttığı bir dönemde Türkiye, kendini görece olarak bağımsız hissetmiş, çok yönlü bir bakış açısıyla gelişmeleri takip etmiştir. Ancak SSCB'nin çöküşü ile başlayan yaşanan gelişmeler, heyecanlı bir dönemin ürünü niteliği taşımıştır. Dış politikada yaşananların, Turgut Özal gibi sıra dışı bir politikacının, taşkın bir kişiliğin egemen olduğu zaman dilimine denk gelmesi, yapılan değerlendirmelerin nazikliğini artırmıştır (Oran, 1996: 355-357).

Oran'a göre (1996: 367-370), yukarıda belirtilen gelişmelere karşın, hızlı değişkenlik arz eden bu bölgelerde Türkiye, kendi çıkarlarını koruyabilmek adına aktif olmak zorunda kalmıştır. Bu durum, TDP'nin Statükoculuktan ve Batıcılıktan vazgeçtiği şeklinde yorumlanmamalı, dış politikasının "revizyonist" olarak algılanmasına yol açmamalıdır. Dünyada yeni bir düzenin kurulduğu, eski statükonun yıkıldığı ve yenisinin inşa edildiği bu süreçte Türkiye'nin, tarihsel derinliği ve bunun vermiş olduğu süreklilikle birlikte jeopolitik konumu aynen devam etmiştir.

Diğer yandan, Cumhurbaşkanı Turgut Özal döneminde, Körfez Savaşı boyunca izlenen ve yalnızca ABD'ye dayanan bir dış politika takip edilmiş, statükocu dış politikadan sapmalar görülmüş, Türkiye'nin dışta görece özerkliği azalmıştır (Oran, 2009: 46-49). Dönemin muhalefeti tarafından "hayal dünyasında yaşamakla" eleştirilen Özal, I. Körfez Savaşı sürecinde, TDP'nin genel pratiklerinin dışına çıkarak, dış politika karar alma sürecinde Dışişleri Bakanlığı ve Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nin görüşlerini dikkate almamış, bu durum, devletin üst kademesinde istifalara (Dışişleri Bakanı Ali Bozer'in, Milli Savunma Bakanı Safa Giray'ın ve Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay'ın istifaları) neden olmuştur (Gülbay, 2022: 1045-1053). Buna rağmen, statükoculuğun, dünya sisteminin 1990 sonrasında değişmesini müteakip terk edildiği yorumları yapılsa da, bu ilke TDP'nin devam eden ve süreklilik unsuru taşıyan bir politikası olmuştur (Oran, 2009: 46-49).

Yeni Osmanlıcılık ideolojisi, dış politika bağlamında güç/yumuşak güç kavramları ile de yakın ilişki içerisindedir. Güç, başkalarının davranışlarını etkileme potansiyeli/yeteneğidir. Bir aktöre, yapmayacağı bir şeyi yaptırabilme veya yapacağı bir şeyi yaptırmama yeteneğidir. Bir aktör, diğer aktör veya aktörleri, ondan/onlardan etkilendiğinden daha fazla etkilediği oranda güçlüdür. Bu tanımlar gücü, "etki" olarak ele almaktadır. Diğer bir ifadeyle güç, etkiyi açıklarken; etki de onu ölçmektedir. Gücün doğuracağı sonuçlar, aralarında "tesadüf" ve şans"ın da bulunduğu pek çok unsura bağlıdır. Bununla birlikte güç, hem maddi hem de maddi olmayan unsurlara dayanır. Bir devletin gücüne dair en somut göstergelerden biri; genel büyüklüğü, teknolojik düzeyi ve refahı gösteren Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'dir. Milli irade, diplomatik beceri,

hükümetin arkasındaki halk desteği (meşruiyet), gücün maddi olmayan unsurlarındandır. Psikolojik süreç yoluyla, "fikirlerin" de kendisine has bir gücü bulunmaktadır. Din, ideoloji, milliyetçilik aracılığıyla, ülke içindeki yeteneklerin harekete geçirilmesi sağlanarak, yeteneklerin etki gücü artırılabilir. Diğer yandan güç, ilişkisel bir kavram olup; devletlerin gücü, diğer devletlerin gücüyle karşılaştırıldığında anlamlı hale gelir. Bu durumda "görelî güç", "iki devletin birbirlerine karşı uyguladıkları gücün oranı"dır. Realist görüşe göre, yeteneklerin, mutlak bir şekilde artması veya azalması pek fazla önem teşkil etmez. Üzerinde durulması gereken, rakip devletlerin gerisinde kalınıp kalınmadığıdır (Goldstein ve Pevehouse, 2017: 88-89).

Güç, aynı zamanda çok boyutlu bir kavramdır. "*Gücün konusu*", aktörün güç uygulayabilme kapasitesinin bir konudan diğerine değişebileceğini ifade etmektedir. Bu, aktörün öncelik verdiği konu başlıklarına (siyasi ağırlık), aktörün askeri kapasitesine, yine aktörün ekonomik konumuna göre farklılık gösterebilmektedir. "*Gücün sahası*" ya da "*gücün alanı*", güçten etkilenen veya güç uygulayan aktörün nüfuz alanına giren aktörlerin sayısı ile ilgilidir. Bir aktör, belirli bir coğrafyada, diğer aktör(ler) üzerinde güç uygulayabilirken; aynı aktör diğer bir alanda etkin konumda değildir veya aktörün etkinliği sınırlıdır. "*Gücün ağırlığı*", güç uygulanacak aktörün davranış ve tercihlerinin etkilenebilirliğini açıklamaktadır. Bir başka ifadeyle, güç uygulanan aktörün davranışlarının değişme ihtimalinin yüksekliği, güç uygulayan aktörün gücünün bir ağırlığı olduğu anlamına gelmektedir. "*Gücün bedeli*", güç uygulayan aktörün, kendi davranışına biçtiği değer ile doğru orantılıdır. Aktörün elindeki kaynakların ne kadarını tahsis edeceği ile ilgili olan bu kavram, aktörün hedefi ve/veya çıkarına bağlı olarak değişir (Çelikpala, 2007: 68-69).

Yumuşak güç kavramına geçmeden önce, "sert güç" ile ilgili olarak şu hususları da ifade etmek gerekebilir: Sert güç, bir aktörün ekonomik ve askeri imkânlarını kullanarak başka bir aktör veya aktörlerin davranışlarını etkileme maharetidir. Sert gücünü kullanan bir aktör, karşı tarafın davranışlarında değişiklik yaparak onlar üzerinde nüfuz sağlama becerisine sahiptir. Bunun için kandırmalara (havuç) ya da tehditlere (sopa) ihtiyaç duyar. Sert gücün davranış spektrumları emir, zorlama, ikna etmedir. Sert gücün en uygun kaynaklarını, baskı, yaptırımlar, ödemeler, rüşvet oluşturur (Çavuş, 2012: 24-25). Yumuşak güç olarak adlandırılan kavramda ise, bir devletin kendi değerlerinin, başka devletler arasında yaygın bir şekilde kabul görmesi ve beraberinde bu devletin diğerlerini sıkıntı çekmeden etkilemesi durumu söz konusudur (Nye, 1990). Bu durumda aktörün, "havuç" ya da "sopa"lara başvurmadan, işbirliği yaparak, çekicilik unsurlarını kullanarak da istediğini yaptırabilmesi mümkündür. Yumuşak güçte, zorlama, tehdit gibi hususlar yer almazken, dolaylı yoldan istediğini yaptırma durumu söz konusudur. Böylece başkalarının "istekleri", ilgili aktörün kendi istekleri doğrultusunda etkilenmiş olur. Diğer taraftan yumuşak gücün en uygun kaynaklarını, değerler, kültür, kurumlar, politikalar oluşturur. Bunlara, düşünceleri, ülkenin imajını, teorileri, söylemleri, eğitimi, kültürü, gelenekleri, ulusal veya küresel sembolleri de eklemek mümkündür. Yumuşak gücün

davranış spektrumu ise gündem yaratma, yanına çekme ve cazibedir (Çavuş, 2012: 24-25).

Öte yandan, Küresel anlamda onaylanmayan ve uygun görülmeyen politikalar; karar vericilerin kendini büyük gören, diğerlerinden üstün tutan tavırları, devletlerin "ayartma" ve "cezbetme" kabiliyetini -yumuşak gücü- etkisizleştirecektir. Daha geniş bir bakış açısıyla, devletlerin, hükümetleri kanalıyla uyguladıkları hem içe hem de dışa yönelik tüm politikaların potansiyel yumuşak güç kaynağı olarak değerlendirilmesi mümkündür (Hacıbektaşoğlu ve Kodaman, 2022: 117).

Türkiye, yumuşak güç stratejisi kapsamında iki temel yönetime başvurmuştur. Bunlardan birincisi, çok yönlü bir dış politika izlemeyi, arabulucu bir politika yürütmeyi ve denge/düzen kurucu rol üstlenmeyi içermektedir. Türkiye'nin bilhassa 2003 sonrası Ortadoğu'da ivme kazanan sorunlarla ilgilenmesi, bölgede aktif bir dış politika takip etmesi, sahip olduğu "derinliği" kullanması, bölgede "çekiciliğinin" artmasına katkı sağlamıştır. Türkiye'nin yumuşak güç kullanmasına kaynaklık eden bir diğer yöntem, ilgi sahasındaki coğrafyalarda kültürel etkileşim sürecinin devamı mahiyetinde olan ekonomik-insani yardımlardır. Bununla birlikte, Ortadoğu, Afrika, Balkanlar ve Latin Amerika ülkelerinin pek çoğunda izlenen Türk yapımı filmlerin de, Türkiye'nin cazibesini artırdığını söylemek mümkündür (Çavuş, 2012: 34).

Türkiye'nin yumuşak gücüne katkı sağlamaya yönelik faaliyet gösteren kurumlar arasında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) başı çekmektedir (Çavuş, 2012, s. 30). TİKA, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin dağılması sonrasında 1992 yılında kurulmuştur. TİKA'nın kurulmasının arka planında, dış politikada aktif olma anlayışının ve "Türkiye ile ortak tarihi ve kültürel değerlere sahip ülkelerin Türkiye'den 'büyük beklenti'lerinin olduğu mantalitesi"nin etkisi olmuştur. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyetlerini sürdüren TİKA, kardeş ülkelerde ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetler yürütmekte, eğitim ve kültürel işbirliğine ağırlık verdiği çalışmalarının temelinde bir "barış kuşağı" oluşturma gayreti bulunmaktadır (TİKA, t.y.). Başlangıçta eski Sovyet coğrafyasındaki Türk Cumhuriyetlerinde faaliyet gösteren TİKA'nın, AK Parti döneminde çalışma alanı ağırlıklı olarak Ortadoğu ve Afrika'ya kaymıştır. AK Parti'nin dış politika anlayışında TİKA, bir yumuşak güç unsuru ve kamu diplomasisi aracı olarak etkin bir role sahiptir. Faaliyet gösterdiği coğrafyalarda, eğitim alanında okul, sınıf, laboratuvar inşası, eğitim malzemesi temini konularında hizmetler sunan TİKA; sağlık hizmetleri kapsamında hastane, ameliyathane inşası, ambulans ve tıbbi malzeme hibesi, doktor görevlendirme, sağlık taramaları yapma gibi icraatlarda bulunmaktadır. TİKA, Afrika'da su kuyuları ve içme suyu tesisi sorunlarına eğilmiş, susuzlukla mücadele konusunda görevler üstlenmiştir. Yol yapımı, iletişim alt yapısı, enerji dağıtımı, bankacılık gibi alanlarda ilgili devletlere katkılar sağlamıştır. TİKA'nın faaliyet alanını belirlemede, kültür, tarih, dil ve dini parametreler gibi unsurlar belirleyici olsa da, Afrika'da Müslüman olmayan ülkelerdeki faaliyetler göz önünde bulundurulduğunda, TİKA'nın evrensel değerleri takip eden küresel bir yardımlaşma

kurumuna dönüştüğünü iddia edenler de bulunmaktadır (Kılıçoğlu ve Yılmaz, 2017: 180-181).

TİKA'nın dışında, bir taraftan Kızılay tarafından dünyanın farklı bölgelerindeki insanlara çeşitli yardımlar sağlanmakta iken; diğer taraftan Yunus Emre Enstitüsü, Türk kültür ve dilini yaymak için yurtdışında projeler gerçekleştirmektedir (Çavuş, 2012: 30).

Türk Kızılay, insani yardım alanında yürüttüğü yardım çalışmaları ile dünyanın farklı bölgelerinde milyonlarca insana yardım eli uzatmaktadır. Filistin, Sudan, Endonezya, Sri Lanka, Kırgızistan, Kosova, Somali, Pakistan gibi ülkelerde insani yardım faaliyetlerinin yanı sıra pek çok kalıcı refaha yönelik çalışmalara imza atan Türk Kızılay; faaliyetlerini, konut, okul, toplum merkezi, ibadethane, kamu tesisleri inşası, geçim kaynaklarının temini ve desteklenmesi, sağlık, eğitim, sosyal yardım, tarım ve sulama gibi alanlara yoğunlaştırmıştır (Türk Kızılay, t.y.).

İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı (İHH İnsani Yardım Vakfı) da yumuşak güç bağlamında aktif kuruluşlardan biridir. AK Parti döneminde Yeni Osmanlıcılık kavramı ile Türkiye'nin dünya siyasetinde başat güç olması hedeflendiğinden, böylesi büyük bir hedefin gerçekleşmesi için, önceki liderlerin (Özal ve Erdoğan) yaptığı gibi, sadece Kafkaslar, Balkanlar ve Orta Doğu ile ilgilenmemiş; Asya, Latin Amerika, Afrika ve Arap Yarımadası da ilgi alanına dâhil edilmiştir. Coğrafyanın genişlemesiyle Türkiye'nin yumuşak güç unsurunu arttırma lüzumu hissedilmiş, İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı (İHH İnsani Yardım Vakfı) devreye alınmıştır (Akdeniz, 2014: 208-210).

İHH İnsani Yardım Vakfı, 1992 yılında patlak veren Bosna Savaşı'na kayıtsız kalamayan gönüllülerin insani yardım çalışmaları başlatmasıyla ortaya çıkmış, bilahare 1995 yılında İstanbul'da vakıf olarak yapılanmasını tamamlamıştır. Bölge, din, dil, ırk ve mezhep ayrımı yapmaksızın; dünyanın herhangi bir yerinde savaş, işgal, doğal afetler vb. sebeplerle sıkıntıya düşmüş, zulüm görmüş tüm insanlara insani yardım ulaştırmak ve bu insanların temel hak ve hürriyetlerinin ihlal edilmesini önlemek maksadıyla çalışmalarını sürdüren bir vakıf konumundadır. Belirtilen amaçlar doğrultusunda, zor durumda olanlara aynı ve nakdi yardımlar sağlamakta, aynı zamanda kalıcı projelerle de ihtiyaç sahiplerini desteklemektedir. Asya'dan Afrika'ya, Balkanlar'dan Uzakdoğu'ya kadar dünyanın farklı bölgelerinde çalışmalar yapmakta, faaliyetlerini Türkiye'de de ihtiyaç sahiplerine ulaştırarak sürdürmektedir. "İnsani Yardım", "İnsan Hakları", "İnsani Diplomasi", "Acil Yardım", "Afet Yönetimi", "Gönüllü Faaliyetleri" ve "Bilinçlendirme" olmak üzere toplam yedi çalışma alanında faaliyet gösteren Vakıf, Türkiye'de aynı zamanda uluslararası kurban organizasyonu düzenleyen bir insani yardım kuruluşudur. İHH İnsani Yardım Vakfı, Afrika için ulusal kampanya gerçekleştiren ilk vakıf olup, Türkiye'den Kosova'ya yardım götüren yine ilk insani yardım kuruluşu olma özelliğine de sahiptir. Sonuç olarak, geniş bir coğrafya üzerinde, yüz yirmi üç ülkeye ulaşan Türkiye merkezli

bir sivil toplum kuruluşu olma özelliğini bünyesinde barındırmaktadır (İHH İnsani Yardım Vakfı, 2023).

Yunus Emre Enstitüsü ise, dünyanın her yerinde Türkiye ile bağ kuran ve Türkiye'ye dost insan sayısını artırmak vizyonu ile hareket eden; Türkiye'nin uluslararası alanda bilinirliğini, güvenilirliğini ve itibarını artırma misyonunu üstlenen bir kurumdur. Enstitü, Yunus Emre Vakfına bağlı olarak, 2009 yılından beri faaliyet göstermekte olup, Türk dilinin, edebiyatının, tarihinin, kültürünün ve sanatının tanıtılması, Türkiye ile diğer ülkeler arasındaki dostluğun ve kültürel bağların pekişmesi yönünde çalışmalar yürütmektedir. Adeta bir kültür kurumu olarak hizmet eden Yunus Emre Enstitüsü, Türkiye'nin tarihi ve kültürel mirasının tanıtılması gibi önemli bir görev üstlenmiştir. Yurt dışında seksen beş kültür merkezi bulunan Enstitü, yabancılara Türkçe öğretimi çalışmaları yürütmekte, ayrıca bilimsel çalışmalara destek vermektedir (Yunus Emre Enstitüsü, t.y.).

Yeni Osmanlılık anlayışı, aynı zamanda, “eksen kayması”, “dış politikada alternatiflik”, “çok yönlülük”, “model ülke” kavramlarıyla da yakından ilişkilidir. İki kutuplu sistemin hâkim olduğu bir dönemde, bloklara dahil olan ülkelere çok yönlü politikaların izlenmesinin zorluğu ortada iken; Türkiye, müttefiki ABD'yi daha iyi tanıma fırsatı bulmuş, 1964 yılından itibaren Kıbrıs'taki gelişmeler yüzünden dış politikasında kısmi değişimlere yönelmek durumunda kalmıştır. Türkiye, dış politikasının temel ilkelerinden biri olan Batıcılığı değiştirmeden, ancak onu tamamlayıcı minvalde, “önceden tanıdık bir sima” olan İslam ülkelerine eğilim göstermiştir. Yumuşak güç unsuru olarak değerlendirdiği öğeleri öne çıkararak, kültürel ve tarihsel derinliğin, dini beraberliğin etkisi ile İslam dünyası ile ilişkilerini geliştirebileceğini düşünmüştür. Bir "B" planını devreye sokarak, uluslararası arenada "yalnız kalmadan", dış politikasına zenginlik kazandırmıştır. Ancak Türkiye ile İslam dünyası arasında uzun vadeli bir çıkar birliği sağlanamamış, iki taraf arasında karşılıklı bağımlılık yaratılamamıştır. Bunun temel nedenini, İslam dünyasının kendi içinde birlik ve beraberlik gösterememesi teşkil etmiştir. 1970'lerde İslam dünyası ile iş birliğine özel önem veren MSP'nin Müslüman ülkelerle yakınlaşmayı içeren politikalarına Parlamentodan ve medyadan ciddi tepkiler gelmiş; bir "İslam topluluğu" kurma fikrinin ve “eskiyi yeniden diriltmenin” gerçekçilikten uzak olduğu vurgulanmıştır. "Tarihi düşlerden" kurtularak, hayalciliğin ve maceracılığın bir tarafa bırakılması, laik çizgiden ayrılmadan politikalar takip edilmesi gerektiğine işaret edilmiş; dinin, dış politikayı belirleyen etkenlerden biri olmadığının altı çizilmiştir (Gülbay, 2019: 186-188).

Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte Neo-Osmanlılık, bu ideolojinin doğması için son derece uygun bir uluslararası konjonktürde tekrar hayat bulmuştur (Akdeniz, 2014: 208-210). Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO üyeliği devam eden Türkiye'nin en önemli stratejik ortağı yine ABD olmuştur. Ancak Türkiye'nin, SSCB'nin çöküşüyle birlikte ortaya çıkan yeni devletlerle ilişkilerini geliştirmesi ve bu bölgelerdeki boşluğu doldurma yönündeki gayretleri başarılı olmamıştır. Türk soydaşların olduğu bölgeler ilgi

odağı olsa da, ekonomik gücün yetersizliği ve koalisyon hükümetlerinin yerinde politikalar üretememesi, istenilen sonucun alınamamasına neden olmuştur. "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk dünyası" sloganıyla hareket eden Türkiye, başta ekonomik nedenler olmak üzere, siyasal ve teknik alt yapı yetersizlikleri nedeniyle arzu ettiği sonucu alamamıştır. Ancak dikkat çekici olan husus, Türkiye'nin iki kutuplu sistemde takip ettiği tek merkezli ve tek yönlü politika, yeni dönemde sorgulanmaya başlanmıştır (Gökçay, 2012: 78-80).

2002 yılında tek başına iktidar olan AK Parti, Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik konumun önemine dikkat çekmiş; Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Türkiye'nin jeopolitik konuma yaklaşımda bir değişime gitmesi gerektiğini belirtmiştir. Davutoğlu, sınırları koruma dürtüsünün, bundan böyle statükoyu koruma stratejisini yönlendirmemesi ve bu stratejinin bir aracı olmaması gerektiğinin altını çizmiş; jeopolitik konumun, adım adım dünyaya açılmanın, bölgesel etkinliği küresel etkinliğe dönüştürmenin aracı olarak algılanmasının lüzumunu ifade etmiştir. Davutoğlu'na göre, sınırların esas alındığı bir yerel etkinlik anlayışının terk edilerek, kıtasal ve küresel etkinliğe yönelmenin birincil koşulu, jeopolitiğin uluslararası ekonomik, siyasal ve güvenlik ilişkilerinde dinamik bir şekilde kullanılmasına bağlıdır (Davutoğlu, 2004: 117).

Son zamanlarda TDP'da Yeni Osmanlıcılık anlayışıyla birlikte "eksen kayması" tartışmaları da gündem konusu olmuştur. 2010'da başlayan Arap Baharı sürecinde, Türkiye'nin "model ülke" olduğu tartışmalarının yapılması, Yeni Osmanlıcılık anlayışının etkisini artıran bir ortamın oluşmasına vesile olmuştur (Yerlikaya, 2020). AK Parti'nin dış politikasını yönlendiren Yeni Osmanlıcılık hedefi, ABD Başkanı Donald Trump'ın Suriye'den askerlerini çekme kararı sonrasında yeniden gündeme gelmiştir. Suriye'ye özgürlük getireceğini ifade eden Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan mevcut durumu şu şekilde yorumlamıştır:

"Özgürlük mücadelesi yürüten toplumlar, Türkiye'nin yedi düvele yönelik mücadelesinden aldıkları feyzle cesaretlerini katlamıştır. Suriye'deki Arapların huzurunu ve Kürtlerin sorununu kendi meselemiz olarak görüyoruz. Şu anda Suriye'de niye varız? Oradaki Arap ve Kürt kardeşlerimizin özgürlüğünü geri vermek için"
(Birgün, 2018)

Öte yandan, bahse konu süreç içerisinde Türkiye, Suriye ve Mısır'la (eski Osmanlı bakiyesi konumunda olan iki devletle) ilişkilerini koparmış, bu durum özellikle Doğu Akdeniz'de kendisini yalnızlığa itmiştir. Yaşanan gelişmelere hamle yapmakta geç kalınmış, 2020'de Yunanistan ile Mısır'ın Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) anlaşması imzalamalarına seyirci kalınmıştır (Kısacık ve Gülbay, 2022: 452).

Yukarıda belirtilen hususları tamamlayıcı mahiyette, AK Parti döneminde bir değişim/dönüşüm yaşandığı, TDP'nin geleneksel "Batıcı" ve "Statükocu" ekseninden kaydığı tartışmaları yapılmaktadır. Halbuki Türkiye'nin Batı'yı yok sayarak, ABD,

NATO ve Avrupa Birliği (AB) ile ilişkilerini sona erdirmesi ve bilahare yönünü Doğu'ya, Ortadoğu'ya veya Orta Asya'ya çevirmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Tam tersine, Batı ile yürütülen ilişkilere ilave olarak, başka alanlarda da ilişkilerin geliştirilmesinin, "çok yönlü dış politika" şeklinde değerlendirilmesi daha akla yatkındır (Gökçay, 2012: 118-123). Bu bağlamda, bölgesel bir aktör olarak Türkiye, Osmanlı zamanından kalan toprakları "gönül coğrafyası" olarak tanımlamış, buradaki devletlerle daha sıcak ilişkiler kurarak dış politikasında çeşitlilik ve çok yönlülük yaratmak istemiştir (Yerlikaya, 2020). Bununla birlikte TDP'da tam bağımsızlık ilkesi, ulusal çıkarlar, dış politikanın dinamik yapısı göz önünde bulundurulduğunda, "alternatiflik" kavramı yerine; "çok boyutluluk", "çok yönlülük" veya "tamamlayıcılık" kavramlarının kullanılması daha gerçekçi bir yaklaşımı ifade etmektedir (Gülbay, 2019: 186-188).

Yeni Osmanlıcılığa Destek Verenlerin / Karşı Olanların Tezleri

Tarihsel ve kültürel derinliği önemli bir potansiyel olarak gören, bunun fırsata çevrilmesini ve politika konusu olmasını isteyerek Yeni Osmanlılık eğilimini destekleyenler olduğu gibi; bu duygusal eğilimin hayata geçirilmesinin gereksiz ve imkânsız olduğunu savunanlar da olmuştur. "Bu düşünceyi savunanların Türkiye'yi olduğundan daha üstün görmeleri, mevcut ortamı hayalci bir bakış açısıyla algılamaları", eleştirenlerin öne sürdüğü temel argümanlardan biri haline gelmiştir. Bu başlık altında düşünceyi destekleyenlerin ve eleştiri getirenlerin ileri sürdükleri hususlar yer almaktadır.

Türkiye, 1950 Kore Savaşı'nda sert gücünü kullanarak uluslararası barışa katkı sağlarken, Soğuk Savaş sonrasında da hızla değişen uluslararası ortamda barışı koruma faaliyetlerinin içinde yer almıştır. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde, güvenlik, tehdit, sert güç, yumuşak güç gibi kavramların sınırları öngörülemez bir hal almıştır. Türkiye, etnik, dini, kültürel, sadece coğrafyadan kaynaklanan sebeplerle, 1992-1994 yılları arasında Balkanlar'da, müteakiben Somali'de, Afganistan'da, hem sert gücünü hem de yumuşak gücünü devreye sokarak sorunların çözümüne yardımcı olmaya çalışmıştır. Bununla birlikte, adı geçen barışı sağlama, destekleme ve sürdürme faaliyetlerine Türkiye'nin müdahil olması, müdahil olan diğer unsurların - uluslararası güçlerin- karşılaşacağı güçleri ortadan kaldırmıştır. Bu nedenle, sahip olduğu kültürel payda sayesinde bölgedeki operasyon ve görev gücü ekiplerinde Türkiye tercih edilmiştir. Türkiye'nin jeostratejik bir coğrafyada bulunması, doğu ve batıyı uzlaştıracabilecek yeteneklere ve araçlara sahip olması, sert ve yumuşak gücünü kullanabilme potansiyeli, uluslararası barış için Türkiye'nin katma değerini artırmaktadır (Bekar, 2019: 198-200).

Yeni Osmanlıcılığı savunan bir başka grup ise bu akımın TDP'da önemli ve pozitif değişimlere yol açtığına vurgu yapmaktadırlar. Keza birçok yabancı dergi ve gazetede Türkiye, işbirliği ve arabuluculuğu aranan bir aktör haline gelmiştir. "Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur" gibi bir kısır bir anlayıştan, çevresindeki olaylara müdahil olmak isteyen, proaktif, sorunlu devletler arasında arabulucu olabilen bir dış politika anlayışına yönelmiştir. TDP'da, askeri araç ve söylemlerin ötesinde, sivil ve diplomatik araçlarla

hareket eden bir "yumuşak güç" unsuru ön plana çıkmıştır. Türkiye'de ilk defa dış politika, "iç politikayı çeken" bir hal almıştır. Tüm bunlar TDP'nin dış dinamiklerden takdir görmesine ve prestijli bir konum kazanmasına vesile olmuştur (Yenigün, 2010: 26-30).

AK Parti, "*tarihi ve kültürel mirası*" kullanarak dış politikada ön plana çıkardığı Yeni Osmanlılık anlayışını, Osmanlı mirasına dayandırmıştır. Bu anlayışa göre Türkiye'nin Osmanlı Devleti zamanından kalan bölgelerde "*sorumluluğu*" ve çıkarları vardır. Bu sorumluluk, AK Parti tarafından izlenen dış politikanın meşru karşılanmasını kolaylaştırmıştır. Aynı zamanda Türkiye, bölgesel güç olmasını Yeni Osmanlılık yönelimini kullanarak perçinleme fırsatına sahip olmuştur. Sonuç olarak Yeni Osmanlılık, AK Parti'nin ve Davutoğlu'nun dış siyaset anlayışını simgeleyen bir anlayışı temsil etmiştir (Cavlan, 2010: 152-153).

Öte yandan Yeni Osmanlılık anlayışına kimi çevreler negatif bir şekilde yaklaşmışlardır. Söyleme tepki gösterenler, Türkiye'nin "yayılmacı" ve "emperyalist" olduğunu öne sürmüştür. Turgut Özal ile başlayan dışa açılma anlayışıyla ortaya çıkmış, AK Parti'nin iktidara gelmesiyle bu partiyi etiketleyen negatif bir ifadeye dönüşmüştür (Yerlikaya, 2020). Yeni Osmanlılığa ilk olumsuz bakış açısı, eski Osmanlı coğrafyasındaki bazı devletlerden gelmiştir. Buna göre, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin hükümlerinde bulunan devletler, kuruluş ve bağımsızlıklarını kazanma aşamasında, milliyetçilik akımından etkilenmişler ve "Osmanlı düşmanlığı" ile yoğrulmuşlardır. TDP'da Yeni Osmanlılığın gündeme gelmesi, bu devletleri, Türkiye ile yeniden hükmedici ilişkilere girilebileceği endişesine sevk etmiştir. Diğer bir husus, bu fikrin Türkiye'de değil, "dışarıda" üretildiği, Türkiye ve bölge ülkelerine servis edildiğidir. Bu düşünce, CIA'nin gölge kuruluşu olan Starfor'un başkanı George Friedman tarafından 2009 yılının Mart ayında yayınlanan raporda öne çıkmıştır. Rapor, "Türkiye'nin Avrupa Birliği hedefinden vazgeçerek, 2012'den itibaren her manada çok güçleneceğini, 2023'de bölgenin tek gücü olacağını, 2040'da eski Osmanlı topraklarında söz sahibi olacağını ve bölge devletlerine valiler atayacağını, sonunda da hilafeti gündeme getirerek tüm İslam dünyasının lideri olacağını" iddia etmektedir. Bunların dışında, kimilerine göre Yeni Osmanlılık anlayışı, Türkiye'yi "taşeroncu" olma ithamıyla karşı karşıya bırakmaktadır. Buna göre, "Türkiye, ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesinin bölgedeki piyonu ve işbirlikçisi rolünü oynamaktadır. ABD Ortadoğu'yu bir bölgesel güçle yönetmek istemektedir ve bölgesel güç olan Türkiye bu iş için en ideal aktördür." Bir diğer eleştiri, Türkiye'nin "teslimiyetçi" bir dış politika izlediğidir. Bazı çevreler, "ABD ve AB'nin Balkanlar ve Ortadoğu'da Türkiye'yi kullandığı ve Türkiye'nin kendisine biçilen görevleri yerine getirdiği"ni iddia etmektedir. Son olarak Yeni Osmanlılık kimi çevreler tarafından iç politika malzemesi olarak kullanılmaktadır. Bu konuda eleştiri getirenler, Yeni Osmanlılık eğilimini destekleyenlere, "ikinci cumhuriyetçi, Prens Sabahattin ve El-Ahrar Fırkaları" yakıştırmalarını yapmaktadırlar. Eleştirilerde bulunanlar, değişim karşıtlığı, statükoyu koruma ve statik bir dış politika takip etme gibi tutum ve kavramlara önem vermektedir (Yenigün, 2010: 26-30).

Yeni Osmanlılık akımına getirilen eleştirilerden bir başkası, siyasal yelpazenin solundan gelmiştir. Sol bakış açısıyla Yeni Osmanlılık, bölgesel güç olma ideolojisidir. Sadece iç pazarın sömürüsüne kanaat etmeyen tekelci burjuvazinin, dahil olunacak ülkelerdeki paylaşım kavgasından olası payları alma heveslerinin bir ürünüdür. Bu konuda yapılan eleştirilere göre, hegemonya inşası amacı taşıyan bu düşünce, ilk olarak Süleyman Demirel tarafından “*Adriyatik’ten Çin Seddi’ne kadar*” ifadesiyle dile getirilmiştir. Turgut Özal, bu hedefi I. Körfez Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, “*bir koyup üç almak*” şeklinde ifade etmiştir. 2001 yılında ikiz kulelere gerçekleştirilen, ABD tarihinin en kanlı terör eylemlerin sonrasında AK Parti, İslam coğrafyasında bölgesel güç olma hedefini öne almıştır. Ancak bu hedefin uygulanabilirliği, emperyalizme bağımlılık ilişkisinin verdiği müsaadenin sınırına bağlı olmuştur. Yeni Osmanlılık kavramını ön planda tutmasına karşın Suriye’de istediği başarıyı elde edemeyen AK Parti hükümeti, Yeni Osmanlılığın bu defa Libya’da başarılı bir örnek olması için çaba harcamıştır (Taş, 2020).

Yeni Osmanlılığa bir başka eleştiri Öymen’den gelmiştir. Öymen’in iddiasına göre, Neo-Osmanlılık düşüncesine radikal bir şekilde destekleyen bazı kesimler, ulusal bayramlara karşı bir tavır içindedirler. 30 Ağustos 2021’deki isteksiz bir biçimde ve zoraki olarak gerçekleştirilen kutlama buna bir örnek teşkil etmektedir. Ulus bilinci yerine ümmet bilincine sahip olanlar, vatandaşlık yerine padişaha kulluk etmeyi ön planda tutmaktadırlar. Böylesine önemli günlerde Mustafa Kemal Atatürk’ü anmayan ve bu bayramlarda temsil edilen değerlere karşı olanlar, Osmanoğulları ailesinin adını taşıyan bir devleti 21. yüzyılda yaşatmayı, gücünü halktan değil, ailesinden alan padişahlığı diriltmeyi ve hatta varlığına karşı oldukları Türkiye Cumhuriyeti’ni yıkmayı hedeflemektedirler (Öymen, 2021).

Bir diğer olumsuz değerlendirme, AK Parti döneminde iç ve dış kamuoyunda Türkiye'nin prestijinin arttığına yönelik genel ve sözde bir algıyla ilgilidir. Recep Tayyip Erdoğan'ın 2009 yılında Davos'ta "one minute" çıkışı bunun örneklerinden biridir. Oysa, özellikle Ortadoğu coğrafyasında hayranlık uyandıran bu anlayış, yumuşak güç hanesine yazılabilecek bir artı gibi görünse de; "kültür", politik faaliyetler sonucu oluşan "siyasi değerler", iş birliğinden uzak, evrensel içerikli bir anlayıştan yoksun bir şekilde üretilen dış politika gibi öğelerdeki tutarsızlıklar, çağdaşlaşmayı yakalamış ve gelişmiş Batı nezdinde Türkiye'nin itibarını kısmen sarsmış, yumuşak gücünü aşındırmıştır.

Öte yandan "Osmanlı misyonu" yabancı basında da yer bulmuş; Financial Times gazetesinde yayımlanan Delphine Strauss imzalı kapsamlı bir analizde yeni açılım, “*Türkiye'nin yıllarca yüzünü Batı'ya çevirmesinin ardından, bir zamanlar sultanlarınca yönetilen topraklarla yeniden bütünleşmesi*” şeklinde yorumlanmıştır. Buna göre, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun yönetiminde TDP, Müslüman dünyasında liderlik rolü üstlenmeye yönelik bir arayış içerisindedir. Yapılan çözümlerde bu arayışın, Türkiye'nin kapasitesini zorlama ve “*boyunu aşma*” riski taşıdığı değerlendirilmesinde bulunulmuştur (BBC News Türkçe, 2009).

Bu arada, Yeni Osmanlılığa doğrudan olmasa da, Türk-İslam Sentezine karşı görüşler de ileri sürülmüştür. Sentezi eleştirenler, "Batı ilim ve teknolojisi ile Batı kültürünün birbirinden ayrı değerlendirilemeyeceği" düşüncesini önermişlerdir. Eleştiri getirenlere göre, çağdaşlaşma ile yeni bir "tüm kültürleşme, batılılaşma" sürecine girmek kaçınılmazdır. Bir diğer eleştiri, kültürün sürekli bir değişim içinde olduğunu, ancak din dogmalarının değişmeyeceğini ileri sürmektedir. Bilimde, özgür bir biçimde sorgulama ve düşünme hakim iken; din bir iman ve inanç öğretisi olup, ilahi emirleri sorgulamaz. "Din, milli kültürün ana ögesidir" görüşünü savunan ve milliyetçiliği esas alan Sentezciler, adeta "milli bir dini" veya "milli İslamiyeti" söz konusu etmektedirler. Genellikle hümanizm taraftarı, sol görüşlü olan eleştircilere göre, çağdaş bir millet/ulus kavramı, laik devlet kavramıyla iç içedir. Bir ulusun kültürü, din ögesini değil, bir değişim süreci sonunda ortaya çıkan bir kültürü yansıtmaktadır.² Aynı zamanda, "kültür planlaması" adı altında hareket eden ve devlet kurumlarını bu doğrultuda araç olarak kullanan sentezciler, totaliter bir devlet özlemi içindedirler. Eleştirenlere göre, İslam dini evrensel olduğundan, "Arap İslamı", "Hint İslamı", "Türk İslamı" ifadeleri yanlıştır. Toplumların, ülkelere, zamana göre değişen, kendilerine has yaşam tarzları, örf ve adet ve gelenekleri vardır (İnalçık, 2007: 97-105).

Yukarıda açıklanan destekleyici ve eleştirel görüşlerle beraber, Yeni Osmanlılık eğilimi daha objektif /iyimser bir bakış açısıyla şu şekilde değerlendirilebilir: Neo-Osmanlılık, iyi tanımlanmış ve katı bir ideoloji değildir. Daha ziyade bir dünya görüşünü, dış politikada birlikte hareket etme motivasyonunu ifade eden bir kavramdır. İçeriğinde, yeni bir Osmanlı Devleti kurma, aynı bayrak altında farklı ülkeleri kendine bağlama, devletlerin sınırlarını değiştirme, irredantist bir politika izleme, sınırlarını genişletme gibi düşünceler barındırmamaktadır. Osmanlı geçmişi ile içeride ve dışarıda barışmayı, uluslararası meselelerde, çoğunluğu Müslüman olan coğrafyalarda ortak hareket etme zemini hazırlamayı amaçlamaktadır. Mikro-politik alanda bir gündelik hayat pratiği olan Neo-Osmanlılığın, ortak kültürel ve dini arka planın da etkisiyle, işbirliği ve koordinasyon sağlama yönünde kullanılması, toplumları (örneğin Ortadoğu toplumlarını) birlikte hareket etmeye yöneltebilir. Böylelikle Neo-Osmanlılık pratiği, barışın da tesis edilmesine katkıda bulunmuş olur (Osmanbaşoğlu, 2018: 11-15).

Sonuç

Kuruluş ve yükseliş dönemlerinde pek çok başarıya imza atan Osmanlı Devleti, duraklama ve gerileme dönemlerinde kendine özgü sosyo-ekonomik sistemi ve siyasal

² İnalçık'a göre (2007, s. 94-97), Türk halkı için dini kurallar, sadece bir dini ödev niteliği taşımamaktadır. Dini kurallar, aynı zamanda sosyal yaşam kuralı haline dönüşmüştür. Türkiye'de hızla yayılan evliya törenleri, Osmanlı'ya dönüşümün bir belirtisidir. Bu törenler, on binlerce kişinin katıldığı büyük dini toplumsal törenlere dönüşmüştür. Türkiye'de pek çok kasaba ve köyün, Osmanlı tarihindeki kahramanların adını almak için çaba gösterdikleri göz önünde bulundurulursa, Osmanlı romantizminin kat ettiği mesafe daha iyi anlaşılabilir. Bununla birlikte, Türk insanı Atatürk'ü nasıl milli benliğinin bir parçası olarak değerlendirdiyorsa, bir dünya devleti olan Osmanlı'yı, Yunus Emre'yi, Fuzuli'yi de kendi tarihinin, milli bilincinin bir parçası olarak görmektedir. Bunları, bir kültür devamlılığı olarak değerlendirmek gerekir.

yapısı nedeniyle Avrupa'da yaşanan siyasal ve sosyo-ekonomik dönüşüm sürecinin dışında kalmış, 1922 yılında saltanatın kaldırılması ile yıkılmış ve tarihe intikal etmiştir. Son dönemde tahta çıkan padişahların ve modernleşme taraftarı aydınların kötü gidişata çözüm yolu bulma çabaları, kaçınılmaz sona engel olamamıştır.

Tamamen yeni bir isim ve rejimle ortaya çıkan ve bir kopuş yaşayan Türkiye Cumhuriyeti, ömrünü tamamlayan Osmanlı Devleti'nden sonra kurulmuş bir Türk devletidir. Bu haliyle, kendisinden önceki diğer Türk devletlerinin olduğu gibi, son devlet olan Osmanlı Devleti'nin de kültür mirasına sahip çıkması, bahse konu bölgelerle ilgilenmesi, buradaki gelişmelere kayıtsız kalmaması, Türkiye'nin çıkarları ve tarihsel sorumluluğu gereğidir.

Ancak Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu topraklarda dilini ne kadar etkin kılabilirdiği, burada yaşayan halkı ne kadar eğitebildiği, bilgi ve kültürüyle bölge insanını ne kadar kendisine çekebildiği ve ihya edebildiği tartışmaya açık bir konudur. Aynı şekilde, Türkiye Cumhuriyeti'nin tarih sahnesinde yer aldığı bir süreçte, Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu coğrafyalarda hâlihazırda egemenliğini sürdüren devletlerin, Türkiye'nin "tarihiyle barışarak", "Yeni Osmanlılık" adı altında sert ve/veya yumuşak gücünü kullanmasına ne kadar olumlu yaklaşılabilecekleri bir başka tartışma götürür.

Bu bilgiler ışığında Yeni Osmanlılık, bakış açısına göre farklı anlamlar içeren bir politik söylem, bir eğilim veya katı olmayan bir ideolojidir. Ulusal Kurtuluş Savaşında gerek emperyalist güçlere gerekse onlarla birlikte hareket eden Osmanlı Devleti'nin Padişahı ve hükümetlerine karşı girişilen mücadelenin zaferle sonuçlanması sonrasında, 1923 yılında Lozan ile yeni bir isim adı altında tarih sahnesine çıkan Türkiye'nin, tarihi ve kültürel derinliğinin etkisiyle, yeterince sert ancak özellikle yumuşak gücünü kullanarak, eski Osmanlı coğrafyası üzerinde günümüz şartlarında egemenliğini sürdüren devletler üzerinde bir nevi hakimiyet kurmasını/ilişkilerini geliştirmesini ifade eden bir eğilimdir.

1980 sonrası küreselleşmenin ivme kazanması ve Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte, "karşılıklı bağımlılık" terimiyle ifade edilen bir süreç başlamış, devletler arasında pek çok etkileşim kanalının sayısı artmış, bağlantı ve ilişkiler karmaşıklaşmıştır. Yeni Osmanlılık kavramı da -temelleri daha önceye dayanmakla birlikte- Batı karşıtı eksen kayması tartışmalarının yapıldığı, 1990 sonrası oluşan güç boşluğundan istifade edilmesi gerektiği düşüncesinin gündeme geldiği bir ortamda tekrar hayat bulmuştur.

Yeni Osmanlılık söylemi, Türkçülük ve İslam unsurlarının harmanlanması sonucu ortak bir ideoloji yaratmayı amaçlayan "Türk-İslam Sentezi" kavramı ile yakından ilişkilidir. Bu kapsamda, tarikatlara meşruluk sağlanması, devletin toplumsal yaşamdaki yerinin sınırlanması gerektiğini iç politikada tezler ileri sürerek savunan Türk-İslam Sentezcileri; dış politika bağlamında, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve bir ulus devlet olarak uluslararası toplumun onurlu bir üyesi olarak yer almasının, tarih sahnesinden silinen Osmanlı İmparatorluğu'nun haşmetine adeta bir "ihamet" olduğunu, bu durumun aktif bir rol içeren Yeni Osmanlılık anlayışı ile aşılabileceğini ileri sürmüşlerdir. Genellikle

radikal sağa mahsus olan ve bölge ülkeleri üzerinde hamilik kurarak yayılmacı bir politika izlenmesini dile getiren bu duygusal eğilimin destekçileri, cumhuriyet döneminin kavram ve uygulamalarının yeniden sorgulanmasının zorunlu olduğunu, dünya ile entegrasyon sağlanması gerektiğini, Yeni Osmanlılık ideolojisinin Türk insanının özgüvenini artırdığını, Türkiye'nin süper güç olma yönünde ilerlediği düşüncelerini hayal etmişlerdir. Ayrıca teokratik bir devlet olarak nitelendirilebilen Osmanlı'dan, demokratik, çağdaş ve laik Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişle, bir ulusal kimlik krizi yaşanmakta olduğunu iddia edenler, bu söylemin destekçisi ve takipçisi olmuşlardır. Bu haliyle iç politikayla yakından ilgili olan Yeni Osmanlılık eğilimi, Türkiye'de siyasal yelpazenin sağında yer alan kimi partilerin, "Yeni Osmanlılık" adı altında ileri sürdükleri bir ideolojidir. Diğer taraftan politik spektrumun solunda yer alan partilerin, Batı yanlısı bir politika takip edilmesine ilave olarak; diğer aktör/coğrafyalarla ilişkilerini geliştirmesini, "çok yönlülük", "çok taraflılık", "çok boyutluluk" kavramlarıyla açıklamaya yatkın olduğunu söylemek mümkündür.

Çok boyutlu bir kavram olan Yeni Osmanlılık eğilimi, "statükoculuk", "güç", "yumuşak güç", "model ülke" ve "eksen kayması" gibi dış politikada oldukça yer eden kavramlarla da yakından ilişkilidir. Diğer yandan, ulusal ve uluslararası barış ve güvenliği sağlamaya yönelik dengelerin korunmasını hedefleyen ve TDP'nın temel ilkelerinden biri olan statükoculuk, "nostaljik stratejik derinlik" kavramı ile iç içe olan Yeni Osmanlılık söylemi ile sürekli bir "imtihan" içindedir.

Yeni Osmanlılık eğilimi, destekçileri tarafından iki farklı şekilde tasavvur edilmektedir. Bir yandan, İslam dininin arka planını oluşturduğu, kültürel ve tarihsel derinliğin de aktif rol oynadığı bir platformda, bir "Osmanlı Devletler Topluluğu" oluşturulması, irredantist bir politika takip edilmesi, sınırların değiştirilerek aynı bayrak altında farklı egemen ülkelerin kendine bağlanması hayal edilmektedir. Yeni Osmanlılığın daha mütevazı olan diğer bir yorumu, Osmanlı mirası alt yapısının kullanılarak bölge devletleri arasında işbirliği ve koordinasyonun sağlanmasını, birlikte hareket edilmesini; Davutoğlu'nun da ifade ettiği gibi, jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik bütünleşmenin gerçekleştirilerek Türkiye'nin merkez bir ülke konumuna getirilmesini, bölgesel etkinlikten kıtasal ve hatta küresel etkinliğe terfi edilmesini kapsamaktadır. Ancak her iki durumda da söylemin, bazı kimlikler ve etnik yapılar üzerinde (örneğin Balkanlarda Ortodokslar üzerinde) kuşku yaratan yanı bulunmaktadır.

Yukarıda belirtilen hususlar doğrultusunda, güç/yumuşak güç, Yeni Osmanlılığın hayata geçirilmesinde kullanılmaya müsait tek araçtır. Osmanlı mirası topraklar üzerinde arabulucu/düzen kurucu politikalar takip edilmesi, ekonomik ve insani yardımların sağlanması, Türk yapımı filmlerin izlenmesi, TİKA, Türk Kızılay, İHH İnsani Yardım Vakfı gibi kuruluşların aktif faaliyetleri, Türkiye'nin yumuşak güç bağlamında yaptığı hamleleri oluşturmaktadır.

Diğer taraftan söylemin, Özal ve AK Parti dönemlerinde popülerliği artmıştır. Özal döneminde Yeni Osmanlılık anlayışı ile Türkiye'nin dışa açılması, ekonomik açıdan yakın çevresinde etkin olması hedeflenmiş; ancak resmi politikaya ve statükoculuğa bağlı olan kurumlar -özellikle Dışişleri Bakanlığı ve TSK- bu hamlelere karşı çıkmışlardır. Dışişleri Bakanı Davutoğlu döneminde ise eğilim, AK Parti'nin dış siyaset anlayışını simgelemiştir. ABD'nin Suriye'den çekilmesi sonrasında oluşan boşluktan yararlanmaya çalışan ve bir yer edinmeye çalışan Türkiye, orta büyüklükte devlet konumundan daha üst bir konuma terfi etmek istemiş, ancak bazı ittifakları zamanında kuramadığından dolayı bölgede yalnızlaşmıştır. Bu süreçte, kapasitesi ile beklentileri arasında bir boşluk oluşmuş, kapsamlı ve uzun vadeli politikalar izlenememiş, daha ziyade kendi içinde tutarsızlıklar içeren kararlar alınmıştır.

Devletlerin, geçmişlerini ve kültürel değerlerini reddetmeden; ancak geleceğe yönelik hamlelerini "geçmişte yaşamadan" alması, mevcut durumu kavrayarak, hayalperest politikalar üretmemesi, ilerici, çağdaş ve rasyonel davranışın isterlerindedir. Bu kapsamda, uzun süre "sessiz kalan" ve Soğuk Savaş sonrası tekrar popülerlik kazanan Yeni Osmanlılık, "öne değil, geriye doğru" bakan bir hevesin tezahürüdür. Aynı zamanda TDP'da kopuş ve süreklilik öğelerinin güncel çatışmasını da simgelemektedir. Dış politikada "kabağuna çekilmeme" ve/veya "ürkeklikten kurtulma" gibi düşünceler; Batıcılık ve Statükoculuk ilkelerinin akılcı bir şekilde uygulanması, bulunulan coğrafyada "yalnız kalınmaması", milli güç unsurlarının etkinliğinin artırılması koşullarının kimi zaman önüne geçmiştir. Ayrıca ABD'nin Ortadoğu politikasına hizmet ettiği iddia edilen bu anlayışın, AK Parti tarafından iç politikada seçim kazanmaya yönelik bir araç olarak kullanıldığını da belirtmek gerekir.

Diğer taraftan, yumuşak gücün etkin kullanılması halinde elde edilecek kazancın daha kalıcı ve uzun olacağı gerçeğinden hareketle, TİKA vb. gibi kuruluşlarla Türkiye dış görünürlüğünü artırma yönünde yerinde kararlar almakta olduğu görülmektedir. "Gücün sahası" boyutu bağlamında Yeni Osmanlılığın, bir zamanlar Osmanlı Devleti'ne ait coğrafyaların, halihazırda İslam dininin hakim olduğu ülkelerinde daha çok rağbet gördüğünü/göreceğini söylemek mümkündür. Türkiye'nin de tercihlerini daha çok bu yönde kullandığını/kullanacağını öngörmek zor değildir. Ancak Türkiye'de sol partilerin hakim olduğu/olacağı iktidar dönemlerinde, dış politikada "çok yönlülük" adı altında davranış kalıpları sergileneceğini; sağ partilerin iktidarı kontrol ettiği durumlarda "Yeni Osmanlılık" söyleminin öne çıkması olasılığının yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

Diğer yandan, "Yeni Osmanlılık" kavramının adlandırılması bağlamında; Türkiye Cumhuriyeti'nin halen varlığını sürdürmekte olduğu uluslararası arenada, varlığı sona eren bir devletin (Osmanlı Devleti), "yeni" olarak isimlendirilmesi, bazı şüphelerin doğmasına neden olmaktadır. Bu haliyle, TDP'da yumuşak gücün kullanılması, tarihsel sorumluluklar nedeniyle elzem olmakla birlikte; ebediyete intikal eden kavramlara atıf yapılmaksızın, güncel konseptlerin ön plana çıkarılması, mevcut kavram kargaşasını

ortadan kaldırabilir. Sonuç olarak Türkiye'nin, tarihine ve kültürel değerlerine sahip çıkarak, Batıcılık ve statükoculuk ilkelerinden sapma göstermeksizin, çok yönlü, barışçı, gerçekçi ve maceracılıktan uzak dış politika izlemesi, yayılcı ve emperyalist heveslerden sıyrılarak, enerjisini ilerici, ahlaki ve rasyonel düşüncelere vermesi, ulusal çıkarları gereğidir.

Kaynakça

- Ahmad, F. (2014). Modern Türkiye'nin Oluşumu, : Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Akdeniz, B. (2014). Sivil Toplum, Neo-Osmanlılık ve İHH., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu.
- Akşin, S. (2009). Kısa Türkiye Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Ateş, T. (1991). Türk-İslam Sentezi. İçinde *Sunuş* (s. 9-12). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- BBC News Türkçe (2009, 24 Kasım). Yeni Osmanlılık, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2009/11/091124_ft_turkey
- Bekar, N. (2019). Güvenlik Kavramının Değişimi ve Türkiye'nin Barışı Koruma Faaliyetlerine Katkısı. *Avrasya Etüdüleri*. 25/56, s. 179-202.
- Berkes, N. (2009). Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Birgün (2018, 26 Aralık). Yeniden yeni Osmanlılık, <https://www.birgun.net/makale/yeniden-yeni-osmanlicilik-241412>
- Cavlan, T. (2010). Yeni Osmanlılık: Batıdan Kopuş mu?. *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. (s. 126-156). 3/2.
- Çalış, Ş. (2001). Hayalet Bilimi ve Hayali Kimlikler: Neo-Osmanlılık, Özal ve Balkanlar, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Çavuş, T. (2012). Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 2/2 , s. 23-37.
- Çelikpala, M. (2007). Uluslararası İlişkiler-Giriş, Kavram ve Teoriler. İçinde *Güç* (s. 63-69). Ankara: Platin Yayınları.
- Davutoğlu, A. (2004). Stratejik Derinlik. Küre Yayınları, İstanbul.
- Durgun, Ş. (2020). Türk Ulusal Kimliğinin Dönüşümü ve Yeni Osmanlılık, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (SSAD)*, 4/2 , s. 299-316.
- Goldstein, J. ve Pevehouse, J. (2017). Uluslararası İlişkiler. (H. Özdemir, Çev.), BB101 Yayınları, Ankara.

- Gökçay, K. (2012). *Statükoculuk'tan "Çok Yönlü Dış Politika'ya": "Komşularla Sıfır Sorun" Değerlendirmesi*, Selçuk Üniversitesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- Gülbay, A. (2019). Türk Dış Politikasında İslam Dünyasına Yönelişin İdeoloji ve Güç Dengesi Bağlamında Analizi. *Atatürk Yolu Dergisi*. 65, s. 159-192.
- Gülbay, A. (2022). Turkey and the Gulf War, 1991: Reactions to the Imposition of Adventurism in the Grand National Assembly of Turkey. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 18/36, s. 1035-1062.
- Güvenç, B., Şaylan, G., Tekeli, İ. ve Turan, Ş. (1991). *Türk-İslam Sentezi*, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (2023, 06 Eylül). Eğitim Ders Notu, <https://ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II7.pdf>.
- Hacıbektaşoğlu, A. ve Kodaman, T. (2022). Uluslararası İlişkilerde Güç Olgusu: Sert ve Yumuşak Güç. *Hakkari Review*, (s. 95-122). 6(2). DOI: 10.31457/hr.1209682
- Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*. Mozaik Yayınları, İstanbul.
- İHH İnsani Yardım Vakfı. (2023, Temmuz 17). Tarihçe. <https://ihh.org.tr/tarihce>.
- İnalcık, H. (2007). *Atatürk ve Demokratik Türkiye*. Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Kamalı, H. (2018). Türk'ün Yüğü "Yeni Osmanlılık" mı Yeni Bir "Osmanlı Oryantalizmi" mi?. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 5/4 , s. 33-47.
- Karpat, K. (2017). *Türk Dış Politikası Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kaya, Osmanbaşoğlu, G. (2018). Ortadoğu'da Barışı Tesis Etmede Neo-Osmanlılık Bir Seçenek Olabilir Mi?. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 5/9, s. 1-15.
- Kılıçoğlu, G. ve Yılmaz, A.N. (2017). Bir Kamu Diplomasisi Kurumu Olarak TİKA'nın AK Parti Döneminde Kullanılması. *Türk Dünyası Araştırmaları*. 116/229, s. 171-182.
- Kısacık, S. ve Gülbay, A. (2022). 2000 Sonrası Türkiye ve Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki Güvenlik ve Enerji Politikalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. 130/257 , s. 435-470.
- Kongar, E. (2013). *21. Yüzyılda Türkiye*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Nye, Joseph S. (1990). *Bound To Lead: The Changing Nature Of American Power*. Basic Books , New York.
- Oran, B. (2009). *Türk Dış Politikası. İçinde TDP'nin Kuramsal Çerçevesi* (s. 20-54). İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt 1, 15. Baskı.

- Oran, B. (1996). Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 51/01, s. 353-370.
- Öymen, K. Ö. (2021, Eylül 6). *30 Ağustos ve Neo-Osmanlılık*. 14 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/orsan-k-oymen/30-agustos-ve-neo-osmanlilik-1866427> adresinden erişildi.
- Sol-Haber Merkezi (2009, 24 Kasım). *Yeni Osmanlıyız işte!*, <https://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/yeni-osmanliyiz-iste-haberi-20780>
- Şahin, Y. (2022). Dış Politika, Kimlik ve İç Politika İlişkisi: 2002-2016 Türkiye Örneği, *İdaelkent Dergisi*, 37/13 , s. 2248-2283.
- Taş, A. (2020, 14 Haziran). *Libya: Krizi aşmak, yeni Osmanlılığı diriltmek*, <https://www.birgun.net/makale/libya-krizi-asmak-yeni-osmanlilik-304536>
- TİKA (2023, 22 Haziran). *Tarihçe*, <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihce-222>
- Tokdoğan, N. (2018). *Yeni Osmanlılık Hınç, Nostalji, Narsisizm, İletişim Yayınları*, İstanbul.
- TÜRK KIZILAY (2023, 22 Haziran). *Uluslararası Yardımlar*, <https://www.kizilay.org.tr/neler-yapiyoruz/uluslararasi-yardimlar>
- Uzgel, İ. (2018). Türk Dış Politikası. İçinde *Türk Dış Politikasında Yeni Osmanlılık kutusu* (s. 514). İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt II, 16. Baskı.
- Yenigün, C. (2010). Dış Politikada "Yeni Osmanlılık" Kime Yarar?. *Mostar Dergisi*. 60, s. 26-30.
- Yerlikaya, T. (2020, Aralık 4). *Türkiye karşıtlığının söylem repertuarı: Otoriterleşme ve 'Yeni Osmanlılık'*. 09 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-karsitliginin-soylem-repertuar-otoriterlesme-ve-yeni-osmanlilik/2065360> adresinden erişildi.
- Yunus Emre Enstitüsü (2023, 06 Eylül). *Kurumsal*, <https://yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu>

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.16.16>

Volume 7/4

2023 p. 285-303

BELİRSİZLİĞE TAHAMMÜLSÜZLÜK ÇALIŞMALARI ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ

A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF INTOLERANCE OF UNCERTAINTY STUDIES

Habibe AKTAY*

Serdar BOZKURT**

ÖZ

Bireylerin belirsizliği anlamlandırma ve belirsizliğe tahammülsüzlük seviyelerinin açıklanmaya çalışıldığı kavramlardan biri belirsizliğe tahammülsüzlüktür. Belirsizliğin içinde bulunduğumuz çağın en temel dinamiklerinden olması dolayısıyla, gerek organizasyonların gerekse bireylerin belirsizliğe karşı tahammüllerini nasıl arttıracakları veya belirsizliğe tahammülsüzlük seviyelerini nasıl düşürecekleri organizasyonel yaşamın en çok tartışılan konulardan biridir. Organizasyonların en değerli kaynağı çalışanlarıdır. Çalışanların belirsiz durumları anlamlandırma biçimine gönderme yapan ve risk alma davranışını doğrudan etkileyen belirsizliğe tahammülsüzlük kavramı organizasyonların sürdürülebilir rekabet etmeleri noktasında anahtar bir role sahiptir. Dolayısıyla belirsizliğe tahammülsüzlük seviyesi üretkenlik ve organizasyon çıktıları ile de ilişkilidir. Bu çalışmanın amacı, Scopus veri tabanında taranan belirsizliğe tahammülsüzlük konusundaki İşletme, Yönetim ve Sosyal Bilimler alanlarındaki 1953-2023 yılları arasında yapılmış araştırmaların bibliyometrik analize tabi tutularak değerlendirilmesidir. Çalışmanın örneklemini ise Scopus veri tabanında yayınlanan 81 makale oluşturmaktadır. Elde edilen verilerin bibliyometrik analizi için Python ve Vosviewer programları kullanılmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen veriler ışığında tanımlayıcı istatistiklere ilaveten; eş-oluşum, ortak yazarlık, atıf, bibliyografik birleştirme ve ortak atıf özellikleri incelemeye tabi tutulmuştur. Araştırma sonucunda; 2020 yılı sonu itibariyle dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi ile belirsizliğe tahammülsüzlük çalışmalarının arttığı görülmektedir. Belirsizliğe tahammülsüzlük ile ilgili en çok makalenin yer aldığı dergiler; “Mindfulness”, “Journal of Contextual Behavioral Science” ve “Child Development” ve “Nurse Education in Practice” dergileridir. 81 makalede toplam

* Arş. Gör., Işık Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, E-mail: papatyahabibeaktay@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2917-6187, İstanbul, Türkiye.

** Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, E-mail: serdarbozkurt34@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4745-9965, İstanbul, Türkiye.

226 anahtar kelime kullanılmıştır. Belirsizliğe tahammülsüzlük ile ilişkili makalelere uygulanan ortak kelime analizinde en sık geçen kelimeler “intolerance”, “uncertainty”, “anksiyete”, “covid-19”, “pandemi” ve “mindfulness” kelimeleridir. Belirsizliğe tahammülsüzlük konusunda en çok yayın araştırmacıların ülkesi ABD’dir. Araştırma örneklemini oluşturan 81 makale toplam 249 yazar tarafından kaleme alınmıştır. Tek yazarlı makale sayısı 11 iken birden fazla yazarlı makale sayısı 70’dir. Yazarlar arasındaki işbirliği indeksi 3.11’dir. Maximum H-indeksi 1’dir. Toplam atıf sayısı 1113’tür.

Anahtar Kelimeler: *Belirsizliğe Tahammülsüzlük, Belirsizlik, Bibliyometrik Analiz, Bilimsel Haritalama*

ABSTRACT

One of the concepts that attempts to explain individuals’ levels of making sense of uncertainty and intolerance of uncertainty is intolerance to uncertainty. Since uncertainty is one of the most fundamental dynamics of our age, how both organizations and individuals can increase their tolerance for uncertainty or reduce their intolerance to uncertainty is one of the most discussed topics in organizational life. The most valuable resource of organizations is their employees. The concept of intolerance of uncertainty, which refers to how employees make sense of uncertain situations and directly affect risk-taking behavior, is crucial in helping organizations compete sustainably. Therefore, the intolerance of uncertainty is also related to productivity and organizational outcomes. This study aims to evaluate the research conducted between 1953 and 2023 in the fields of Business, Management, and Social Sciences on the subject of intolerance of uncertainty, scanned in the Scopus database, by subjecting them to bibliometric analysis. The study sample consists of 81 articles published in the Scopus database. Python and Vosviewer programs were used for the bibliometric analysis of the obtained data. In addition to descriptive statistics in the light of the data obtained within the scope of the research, Co-occurrence, co-authorship, citation, bibliographic combination, and co-citation features were examined. As a result of the study, intolerance to uncertainty has increased with the COVID-19 pandemic, which has affected the world as of the end of 2020. Journals with the most articles on intolerance of uncertainty include “Mindfulness,” “Journal of Contextual Behavioral Science,” “Child Development,” and “Nurse Education in Practice” journals. A total of 226 keywords were used in 81 articles. In the common word analysis applied to articles related to intolerance of uncertainty, the most frequently mentioned words are “intolerance,” “uncertainty,” “anxiety,” “covid-19,” “pandemic,” and “mindfulness.” The USA has the most published researchers on intolerance of uncertainty—81 articles constituting the research sample of 249 authors. While the number of articles with a single author is 11, the number of articles with more than one author is 70. The collaboration index between authors is 3.11. The maximum H-index is 1. The total number of citations is 1113.

Keywords: *Intolerance of Uncertainty, Intolerance of Ambiguity, Bibliometric Analysis, Scientific Mapping*

Giriş

Belirsizlik hayatın içinde olan ve tamamen tüm faktörlerin kontrol edilemeyeceği bir gerçeği de ifade etmektedir. Belirsizlik en temel anlamıyla bir konu hakkında yeterli bilgiye sahip olmama hali ve birçok bilinmezin aynı anda var olma halidir (Budner, 1962). İnternet ve bilişim teknolojilerinde yaşanan ivedi değişimler sonrası dünyanın değişim ve dönüşüm hızı artmış ve belirsizlik bir o kadar daha insan yaşamının ayrılmaz bütünü haline gelmiştir. Belirsizliği algılama, anlamlandırma ve en nihayetinde belirsizlikle mücadele etme; kısacası belirsizliğe tahammül edebilme ve bu süreci yönetebilme 21. Yüzyılda en önemli yetkinliklerden biri haline gelmiştir. Belirsizliğe rağmen aksiyon alabilme hem bireysel hem de organizasyonel hayatta fark meydana getiren bir faaliyet olarak görünmektedir. Belirsizliği kontrol etmek tamamen mümkün olmasa da belirsizliğe tahammül etmek ya da belirsizliğe tahammülsüzlüğü en aza indirebilmek sürdürülebilir bir organizasyon ve yaşam için gittikçe önemli bir konu haline gelmektedir.

Belirsizliğe tahammülsüzlük bireyin belirsizliği nasıl algıladığı ve belirsizlik altındayken bununla nasıl mücadele ettiğini anlatmaktadır. (Krohne, 1989; Carleton 2012) Belirsizliğe tahammülsüzlük başta psikoloji ve davranış bilimleri olmak üzere birçok disiplin tarafından incelenen disiplinler arası bir kavramdır. Yaşamın içinde yer alan belirsizliğin bireylerce algılanma şekli ve belirsizlikle mücadele biçimi birçok disiplinin ilgi alanına girmekte ve bu konudaki çalışmalar her geçen gün biraz daha artmaktadır. Bu çalışmaların artmasının altındaki temel motivasyon ise belirsizliğin kontrol edilememesi ama insanın belirsizliğe tahammülsüzlüğünü kontrol edebilme düzeyinin gerçeğidir. Dolayısıyla bu konuda yapılan çalışmalar farkındalığı artırma ve yaşamı etkin bir şekilde devam ettirme amacı gütmektedir.

Literatürde belirsizliğe tahammülsüzlükle ilişkilendirilmiş birçok çalışma bulunmasına rağmen, bu konuda yapılan çalışmaları değerlendiren ve sistematik olarak sunan bir çalışma bulunmamaktadır. Buradan hareketle, bu çalışmada 1953-2023 yılları arasında işleme, yönetim ve sosyal bilimler alanlarında belirsizliğe tahammülsüzlük konusunda yapılmış olan çalışmaların bibliyometrik analizlerinin yapılması ve belirsizliğe tahammülsüzlüğün literatürdeki mevcut konumunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu çerçevede belirsizliğe tahammülsüzlük üzerine yayınlanan makalelerin yıllara ve ülkelere göre dağılımının, atıf analizlerinin, bibliyometrik ortaklıkların, eş oluşum analizlerinin ve yazar ağlarının incelenmesi yoluyla literatürdeki konumunun netleştirilmesi, var olan araştırmaların bir portresinin çizilmesi ve sonraki araştırmalara yol gösterici olması bakımından önem arz etmektedir.

Çalışmanın ilk bölümde çalışmanın kavramsal altyapısı verilmektedir. İkinci kısımda ise araştırma soruları ile başlayan araştırma süreci, örneklemin seçilmesi ve analiz aşaması devam etmektedir. En son bölümde ise tartışma ve sonuç kısmı yer almaktadır.

Literatür Taraması

Belirsizliğe Tahammülsüzlük

Budner (1962) belirsizliğe tahammülsüzlüğü, bir olay ya da durum hakkında yeterli bilgi sahibi olunmadığında, değişken faktörlerin ve parametrelerin birden fazla olduğu ve sınıflandırmanın çok mümkün olmadığı zamanlarda bireyler tarafından algılanan bir tehdit unsuru olarak ifade etmiştir. Burdner belirsizlik karşısında bireylerde iki tip davranışın oluşacağını ifade etmektedir. Bunlar razı gelme veya inkâr etme davranışıdır. Belirsizlik karşısında razı gelme davranışı gösteren kişi bu durumun değişmeyeceğine dair bir gerçekliği kabullenirken, inkâr etme davranışı içerisinde olan bir birey ise mevcut durumu reddetmektedir. Hangi davranışın belirsizlik durumlarında ortaya çıkacağı ise bireyden bireye değişiklik göstermektedir. Krohne (1989) ise belirsizliğe tahammülsüzlüğü bir başa çıkma stratejisi olarak ifade etmektedir. Bu başa çıkma stratejisinin en temel özelliği olan aşırı farkındalık halinin ise, bireyi olası olumsuz durumlara karşı hazırlıklı hale getirme eğilimiyle bir savunma geliştirmeye yardımcı olduğunu savunmaktadır. Yine bu konuda çalışan araştırmacılar Dugas vd.'ye (2005) göre belirsizliğe tahammülsüzlük, gelecekte olumsuz bir durumun yaşanması olasılığına karşın bireylerin hissettiği tahammülsüzlük hali olarak açıklanmaktadır.

Carleton (2012) ise belirsizliğe tahammülsüzlüğü bilinmeyen bir şeye karşı bireylerde doğuştan gelen bir korku olarak tanımlamıştır. Bu tanımlama belirsizliğe tahammülsüzlüğü bir kişilik özelliği olarak sınıflandırmaktan ziyade, tahammülsüzlük durumunu bir algılama şekli olarak konumlandırmaktadır. Carleton vd.'ye (2012) göre ise; belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyi yüksek olan bireyler, belirsiz durumları ve belirsizliği bir stres kaynağı olarak görürler ve bundan yoğun üzüntü hissetmektedirler. Bu bireyler belirsizliği dolayısıyla bir tehlike unsuru olarak algılamakta ve bundan kaçınma kaçınma yoluna gitmektedirler.

Belirsizliğe tahammülsüzlük birçok kavram ile ilişkilendirilmektedir. Belirsizliğe tahammülsüzlük literatürde kaygı, endişe, korku ve obsesif-kompulsif bozuklukla ilişkili bir kavram olarak birçok çalışmada ele alınmıştır. Bunun yanında pozitif psikolojinin alanına giren kavramlarla da belirsizliğe tahammülsüzlüğün rolü incelenmiştir. Örneğin; Kilit vd. (2020) yaptıkları araştırmanın sonucunda sınav kaygısı, endişe hali ve belirsizliğe tahammülsüzlük değişkenleri arasında pozitif yönde güçlü bir ilişki bulmuşlardır. Aynı çalışmada cinsiyetin rolü incelenmiş olup, kız öğrencilerin erkek öğrencilere nazaran daha yüksek belirsizliğe tahammülsüzlük ve sınav kaygısı düzeyleri olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca belirsizliğe tahammülsüzlük düzeylerinin yaş ve gelir durumuna göre farklılaştığı sonucuna varılmıştır.

Covid-19 pandemisi ile belirsizliğe tahammülsüzlük kavramı araştırmacılarca sıklıkla işlenen bir konu haline gelmiştir. Dağlı ve Esin (2021) yılında yaptıkları bir araştırma sonucunda belirsizliğe tahammülsüzlük ile sağlıklı olabilme kaygısı arasında pozitif

yönde bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır. Araştırmacılar, Covid 19 pandemisinin yarattığı belirsiz atmosferden dolayı bireylerde belirsizliğe tahammülsüzlük, kaygı ve endişe düzeylerinde oluşan artışın sağlıklı olabilme kaygısını da arttıracığına inanmaktadırlar. Araştırmanın sonucunda, bireylerin belirsizliğe tahammülsüzlük seviyesi, sağlıklı olabilme kaygılarını tahminlemektedir. Turhan ve Boyacıoğlu (2022) çalışması ise, pandemi ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Covid-19 tanısı almış bireylerde belirsizliğe tahammülsüzlük seviyesi ile ölüm kaygısı arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu saptanmıştır. Ayhan vd.'nin (2022) araştırması da, belirsizliğe tahammülsüzlük ile işsizlik kaygısı arasında pozitif yönde bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca psikolojik dayanıklılık düzeyi ve belirsizliğe tahammülsüzlük arasında negatif yönde bir ilişki belirlenmiştir. Belirsizliğe tahammülsüzlük seviyesini azaltmanın yolu olarak psikolojik dayanıklılığı arttırmaya yönelik çalışmalar/eğitimler olması şeklinde önerilmiştir.

Başçı ve Hamamcı (2022) üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları bir araştırmada, belirsizliğe tahammülsüzlük ile mükemmeliyetçilik arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Araştırma kapsamında öz-duyarlılık seviyesinin belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyini açıkladığı sonucuna ulaşmışlardır. Doğanülkü (2022) ise, belirsizliğe tahammülsüzlük ve kariyer uyumu arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışma sonucunda belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyi ile kariyer uyumu arasında bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Torun (2023) tarafından yapılan araştırmada ise; belirsizliğe tahammülsüzlük, mutluluk ve psikolojik iyi oluş kavramları arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma sonucunda; belirsizliğe tahammülsüzlük ile mutluluk arasında bir ilişki olduğu ayrıca belirsizliğe tahammülsüzlüğün psikolojik iyi oluşu etkilediği sonucuna varılmıştır.

Araştırma Metodolojisi

Bu araştırmada bibliyometrik analiz kullanılarak belirsizliğe tahammülsüzlük hakkında yapılan çalışmalar incelenmiştir. Bibliyometrik analiz, bilimsel çalışmalar hakkındaki desenleri, eğilimleri ve ilişkileri analiz etmeyi amaçlayan bir araştırma yöntemidir. Bibliyometrik analiz kullanılarak makalelerin metrik verileri baz alınarak araştırma alanları, yazarlarla ilgili bilgiler, yazarların çalıştıkları organizasyonlar ve ortak yazarlar arası ilişkiler çıkarılabilmektedir. Bu sayede bilimsel çalışmaların bir portresine sahip olunmaktadır. Bibliyometrik analiz yapılarak veri tabanlarından bibliyografik veriler çekilebilmekte ve çeşitli analizler bu verilere dayanarak yapılabilmektedir. Yayın sayıları, atıf analizleri, yazar ağları, anahtar kelime arasındaki eş oluşum (co-occurrence) analizleri yapıp elde edilen bulgular görselleştirilmektedir. Bibliyometrik analiz vasıtasıyla, yayının performansları incelenebilmekte, güncel ya da geçmişteki araştırma trendleri hakkında bilgi sahibi olunabilmekte ve incelenen konu hakkındaki araştırma alanları ve işbirlikleri görüntülenebilmektedir (Zupic vd., 2015).

Bu araştırma kapsamında yıllara göre makale sayısının dağılımı, bu konuda en fazla makalenin yayınlandığı dergiler, en çok yayın yapan ülkeler, toplam atıf sayıları gibi

yapılan analizler belirsizliğe tahammülsüzlükle ilgili genel eğilimler hakkında genel bir çerçeve çizme amacı taşımaktadır. Buna ilave olarak bibliyometrik ilişkiler, eş yazarlık analizleri, ortak atıf analizleri, ülkeler ve işbirliği ağları, en sık tekrarlanan kelime analizleri, yazarlarla ilgili analizler ise; belirsizliğe tahammülsüzlük hakkındaki çizilen çerçeveyi detaylandırmayı amaçlamaktadır.

Araştırmada incelenen makaleler ise; Scopus veri tabanında yer alan “*intolerance of ambiguity*” ve “*intolerance of uncertainty*” anahtar kelimeleri kullanılarak belirlenmiştir.¹ Makale listesinin belirlenmesinde araştırma dili sadece İngilizce olan makaleler dikkate alınmıştır. Araştırma alanı olarak ise; İşletme, Yönetim ve Sosyal Bilimler alanı seçilmiştir. Araştırma filtreleri uygulandıktan sonra 1953-2023 arasında bu konu ile ilgili yapılmış çalışmalar bibliyometrik analiz için değerlendirilmiştir. Bu araştırmanın evreni Scopus veri tabanı, örnekleme ise yukarıda kısıtlardan sonra listelenen 81 makale oluşturmaktadır. Bu makalelerin 55’i “*intolerance of uncertainty*” kavramını başlıkta içerirken, 26’sı ise “*intolerance of ambiguity*” terimini makale başlığında içermektedir.

Scopus veri tabanında taranan belirsizliğe tahammülsüzlük makaleleri Python ve Vosviewer programları kullanılarak bibliyometrik analiz ve veri görselleştirme işlemine tabi tutulmuştur. Veriler genel istatistikler çıkarıldıktan sonra, eş-oluşum, ortak yazarlık, atıf, bibliyografik birleştirme ve ortak atıf özelliklerine bakılarak incelemeye tabi tutulmuştur.

Bu çerçevede belirsizliğe tahammülsüzlük araştırmaları ile ilgili ilk tablo yayın yıllarını içermektedir. Tablo 1’de makalelerin yıl aralıklarına göre frekans ve yüzde dağılımlarını gösterilmektedir. 2008 yılından itibaren belirsizliğe tahammülsüzlük konusunda çalışmalar hızlanmıştır. Belirsizliğe tahammülsüzlük konusunda çalışmalar en çok 46 çalışma (%56,79) 2019-2023 yılları arasında yapılmıştır. 2020 yılında küresel çapta yayılan Covid-19 pandemisi tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Bu çalışmaların artmasında Covid-19 pandemisinin rolü büyüktür. Aşıların geliştirilmeleri sürelerinin uzun olması ve hastalığın doğasının tam olarak bilinmemesi vb. nedenlerle belirsizliğe tahammülsüzlük çalışmalarının hız kazandığı görülmektedir. 2020’nin son çeyreğinden itibaren çalışmalar oldukça artmış ve birçok alanda bu konu incelenmiştir.

Tablo 1

Belirsizliğe Tahammülsüzlük ile İlgili Makalelerin Yayın Yılına Göre Dağılımı

Yayın Yılı	Frekans	Yüzde
------------	---------	-------

¹ ((intolerance AND of AND ambiguity) OR (intolerance AND of AND uncertainty)) AND (LIMIT-TO (SUBJAREA , “SOC”) OR LIMIT-TO (SUBJAREA , “BUSI”)) AND (LIMIT-TO (DOCTYPE , “ar”)) AND (LIMIT-TO (LANGUAGE , “English”))

1953-1963	4	4,94%
1964-1974	1	1,23%
1975-1985	3	3,70%
1986-1996	8	9,88%
1997-2007	2	2,47%
2008-2018	17	20,99%
2019-2023	46	56,79%
Toplam	81	100,00%

Tablo 2’de belirsizliğe tahammülsüzlükle ilgili makalelerin ülkelere göre dağılımı gösterilmektedir. Belirsizliğe Tahammülsüzlük çalışmaları en çok ABD’de yapılmıştır. Bu ülkedeki yayın sayısı 34 (%41,98) olarak belirlenmiştir. Akabinde ise ülkemizdeki çalışmalar 11 (%13,58) yayın ile gelmektedir. Üçüncü sırada ise İngiltere 8 (%9,88) yayın ile bu alandaki çalışmalarda ön plana çıkmıştır.

Tablo 2

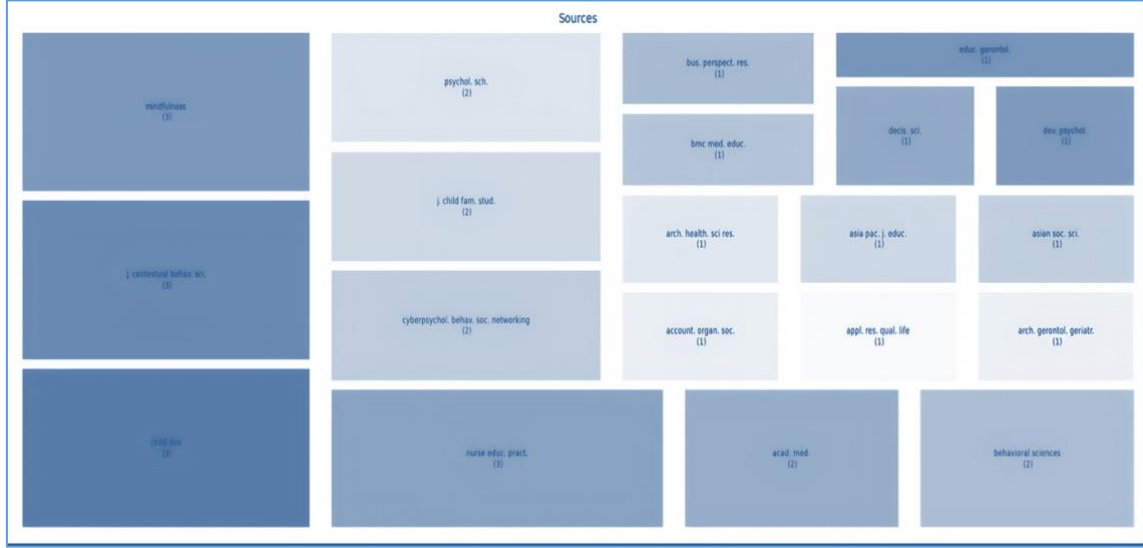
Belirsizliğe Tahammülsüzlük ile İlgili Makalelerin Ülkelere Göre Dağılımı

Ülkeler	Frekans	Yüzde
ABD	34	41,98%
Türkiye	11	13,58%
Birleşik Krallık	8	9,88%
Çin	7	8,64%
İtalya	3	3,70%
Hindistan	3	3,70%
Avustralya	2	2,47%
Almanya	2	2,47%
Hong Kong	2	2,47%
İran	2	2,47%
Diğer *	7	8,64%
Toplam	81	100,00%

*Tek çalışmanın olduğu ülkeler diğer olarak gruplandırılmıştır

Aşağıdaki grafikte dergi adları ve frekansları gösterilmektedir. Grafik 1.'e göre belirsizliğe tahammülsüzlük konusunda en çok yayın yapılan dergiler üçer adet yayımla, "Mindfulness" "Journal of Contextual Behavioral Science", "Child Development" "Nurse Education in Practice" dergileridir.

Grafik 1 -Dergi adları ve yayın sayıları

Tablo 3'te ise belirsizliğe tahammülsüzlük konusunda önde gelen 20 yazarın yıllara göre yayın sayıları gösterilmektedir. Bu alandaki çalışmalarda ikişer yayımla ilk sıralarda Yıldız, Sagone, O'Bryan, Mcleish ve Indiana gelmektedir.

Tablo 3

En Çok Yayın Yapan Yazarların Yıllara Göre Yazdıkları Makalelerin Dağılımı

index	2009	2014	2016	2020	2021	2022	2023
yildiz, banu	0.0	0.0	0.0	1.0	0.0	0.0	1.0
sagone, elisabetta	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.0	1.0
o'bryan, emily m.	0.0	0.0	1.0	0.0	0.0	0.0	1.0
mcleish, alison c.	0.0	0.0	1.0	0.0	0.0	0.0	1.0
indiana, maria luisa	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.0	1.0
öke, dilem	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.0
çalışkan, enes	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.0
zupančić, maja	0.0	0.0	0.0	0.0	1.0	0.0	0.0
zломke, kimberly r.	1.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
zhou, biru	0.0	1.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
zhao, shunying	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.0
zhao, rongchi	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.0	0.0
zhao, guoqing	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.0	0.0
zhang, xiao	0.0	0.0	1.0	0.0	0.0	0.0	0.0
zhang, sensen	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.0
zeng, yadi	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.0
young, john n.	1.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
young, bridget	0.0	0.0	0.0	1.0	0.0	0.0	0.0
yildiz, meltem	0.0	0.0	0.0	0.0	1.0	0.0	0.0
yi, wencheng	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.0

Belirsizliğe tahammülsüzlük konusunda yapılan çalışmaların bibliyografik analizi ise eş-oluşum, ortak yazarlık, atıf, bibliyografik birleştirme ve ortak atıf özelliklerine göre incelenmiştir.

- *Eş Oluşum (Co-Occurance) Analizi*

Scopus veri tabanındaki taranan makaleler, Python programı ile bibliyometrik analize tabi tutulmuştur. Bu analiz sonucunda makalelerde geçen kelimelerin kullanılma sıklığına göre bir kelime bulutu oluşturulmuştur. Aşağıda yer alan (anahtar kelimeler dahil) kelime bulutuna göre en sık geçen kelimeler, “intolerance” ve “uncertainty” kelimeleridir. Python programı kullanılarak bibliyometrik analizi yapılan 81 makalede geçen kelimeler ve bu kelimelerin önem derecelerine göre dağılımı Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4

Tekrarlayan sözcüklerin önem derecesine göre dağılımı

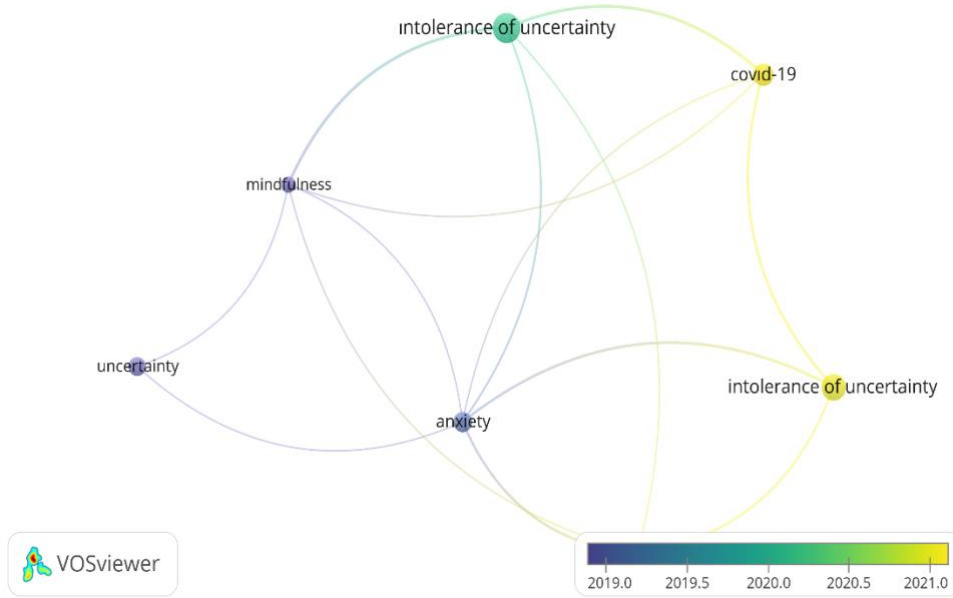
Word	Importance	Word	Importance
intolerance	1.0	burnout	0.0292
uncertainty	0.924	cyberchondria	0.0292
anxiety	0.5439	prejudice	0.0234
IU	0.4971	exhaustion	0.0234
ambiguity	0.3977	expectations	0.0234
pandemic	0.2047	mindfulness	0.1111
COVID	0.1754	tolerance	0.0585
information	0.1462	wellbeing	0.0585
depression	0.1462	emotion	0.0526
worry	0.1462	sensitivity	0.0526
control	0.1345	spirituality	0.0468
ambiguous	0.0643	cognition	0.0409
procrastination	0.0643	happiness	0.0292
cyberloafing	0.0409	accomplishment	0.0234
knowledge	0.0409	skills	0.0234
nomophobia	0.0409	tolerant	0.0234
anxious	0.0292		

Tablo 4’te yer alan siyah yazılı kelimeler çalışmalarda belirsizlik kavramını açıklarken kullanılan sözcükler ile belirsizliğe tahammülsüzlüğün negatif etkilerini anlatmak için sıklıkla kullanılan sözcüklerdir. Kırmızı renkli kelimeler ise belirsizliğe tahammülsüzlük seviyesini azaltmak için araştırmalarda geçen pozitif kavramları işaret etmektedir.

Belirsizliğe tahammülsüzlük konusunda bu araştırmanın örneklemini oluşturan 81 makalede yazarlar tarafından toplam 226 anahtar kelime kullanılmıştır. Anahtar kelimeler üzerinde detaylı bir analiz yapılmak istenmiş ve dolayısıyla makalelerin anahtar kelime kısmında en az beş kez tekrarlayan anahtar kelimelerin bir haritası çıkarılmıştır.

Vosviewer ile yapılan bibliyometrik analizde, anahtar kelimelerde en sık tekrarlayan beş sözcük ve birbirleri ile ilişkisi Grafik 2’de gösterilmektedir.

Grafik 2. Anahtar Sözcükler ve Birbirleri İle İlişkileri İncelenmesi

Grafik 2’de “intolerance of uncertainty” sözcüğü belirsizlik, anksiyete, covid19 ve mindfulness ile ilişkilendirilmiştir. Covid 19 halihazırda var olan belirsizliği arttırması dolayısıyla özellikle 2020-2023 yılları arasında sıklıkla belirsizlikle tahammülsüzlük ile ilgili araştırmalarda incelenmiştir.

Tablo 5

Genel İstatistikler

Toplam Makale Sayısı	81
Ülke Sayısı	33
Yıl	1953-2023
Dil	İngilizce
Veri Kaynağı	Scopus
Yıl Başına Ortalama Makale Sayısı	3
Yazar Sayısı	249
Dergi Sayısı	68
Toplam Anahtar kelime sayısı	226
Tek yazarlı Makale Sayısı	11
Çok yazarlı makale sayısı	70
Yazarlar Arası İşbirliği İndeksi	3.11
Maximum H- İndeks	1
Toplam Atıf Sayısı	1113
En Çok Yayın Yapan Ülke	ABD

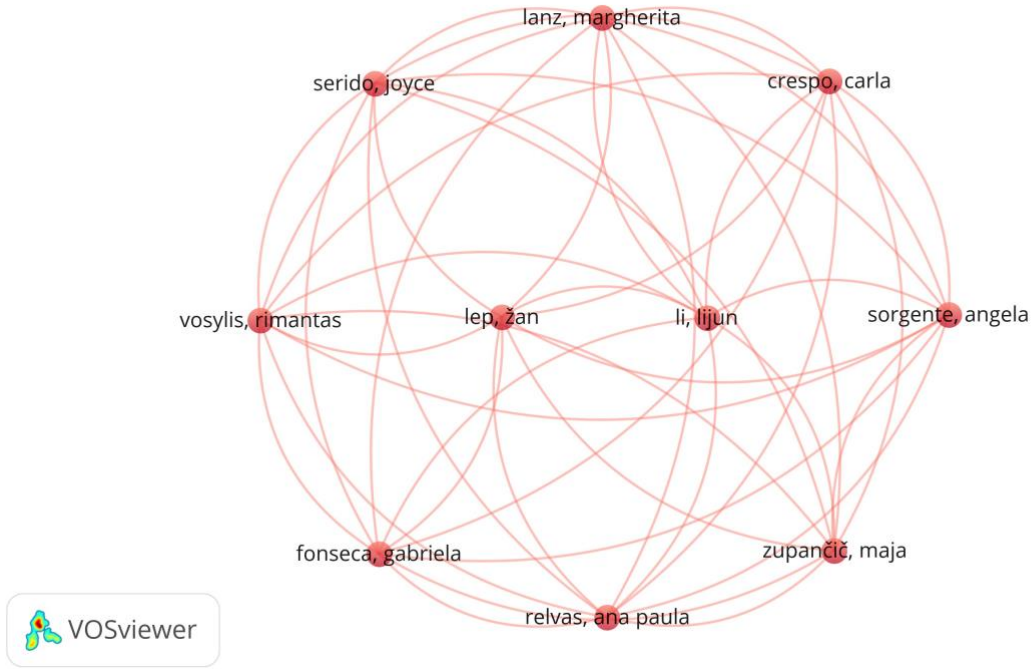
En Çok Atıf Alan Ülke

ABD

- Eş Yazarlık (Co-Authorship) Durumunun İncelenmesi

Grafik 3'te yazarlar ve eş yazarların durumları gösterilmiştir. Bu grafikte 10 yazar ön plana çıkmıştır. Öne çıkan eş yazarlar, Serido Joyce, Margherita Lanz, Carla Crespo, Rimantas Vosylis, Gabriela Fonseca, Ana Paula Relvas, Zan Lep, Lijun Li, Angela Sorgente, Maja Zupancic'tir.

Grafik 3 Eş yazarlık durumu (Co-authors-Authors)

Tablo 6'da eşyazarlık ilişkisine göre 10'dan bire sıralanan ülkeler, bu ülkelerde belirsizliğe tahammülsüzlük ile ilgili yayınlanan makaleler, eş yazarlık durumu ve atıf sayıları yer almaktadır. En çok eşyazarlık ilişkisi olan ülke ABD'dir. Sonrasında 5 eşyazarlık oluşumu bulunan ülkeler Çin, Portekiz ve Hindistan'dır.

Tablo 6

Ülkelerin Makale, Eşyazarlık ve Atıf Sayıları

Ülke	Makale	Eş yazarlık	Atıf
ABD	34	10	683
Çin	7	5	26
Portekiz	2	5	9
Hindistan	3	5	19

Avustralya	2	4	23
Fransa	1	4	18
Litvanya	1	4	8
Slovenya	1	4	8
İsrail	2	4	19
İtalya	3	4	10
Almanya	2	3	25
Kanada	1	2	5
Hong Kong	2	2	3
Japonya	1	2	5
Kenya	1	2	3
Uganda	1	2	3
Türkiye	11	2	27
Kıbrıs	1	1	0
Avusturya	1	1	22
Macaristan	1	1	7
Güney Afrika	1	1	7
Birleşik Krallık	8	1	234
Brezilya	1	1	1

- Atıf (Citation) Analizi

Yazar- Atıf (Citation-Authors)

Belirsizliğe tahammülsüzlük konusunda en az iki makalesi olan yazarlar Grafik 4'te görülmektedir. E.Sagone 2, M.L. Indiana 2, A. C. Mcleish 25, E. M. O'Bryan 25 ve B. Yıldız ise 13 atıfa sahiptir.

Grafik 4- Atıf – Yazar İlişkisi

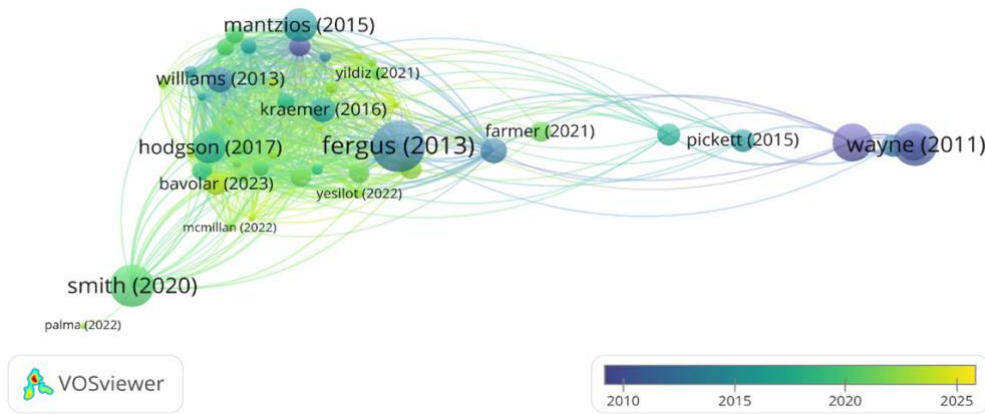

- *Bibliyografik Birleşme (Bibliographic Coupling) Analizi*

Bibliyografik ilişkiler-Makaleler (Bibliyographic coupling-Authors)

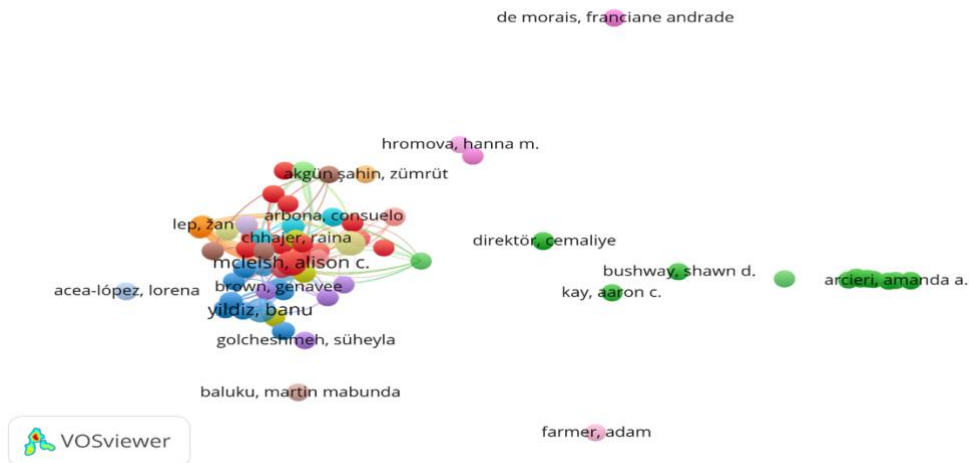
En az bir atıf alan yazarlar ve yazarların bibliyografik ilişkileri Grafik 5'te gösterilmektedir. 2015 yılından sonra yayınların sayısında bir artış gözlenmiş ve bu artışa bağlı olarak bibliyografik ilişkiler büyük bir artış göstermiştir. Yoğunlaşma en çok Fergus (2013) ve Wayne (2011) ağında gerçekleşmiştir.

Grafik 5-Yıllara göre en az bir atıf alan yazarlar ve bibliyografik ilişkileri

Grafik 6'da en az bir makalesi olan tüm yazarlar ve bu yazarların bibliyografik ilişkileri gösterilmiştir.

Grafik 6 Tüm Yazarlar ve Bibliyografik İlişkiler

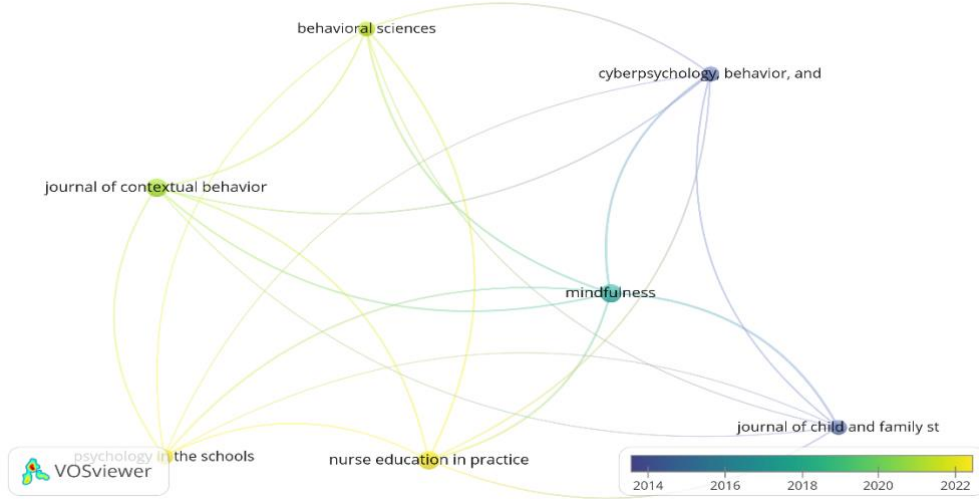

- *Bibliyografik İlişkiler- (Bibliyographic coupling- Sources)*

Dergiler ve bibliyografik birleşmeler Grafik 7'de yer almaktadır. İlişkilerde rol alan dergiler, Journal of Contextual Behavior, Behavioral Science, Cyberpsychology

Behavior, Mindfulness, Nurse Education in Practice, Journal of Child and Family, Psychology in Schools dergileridir. İlişkilere bakıldığı zaman 2020'den belirsizliğe tahammülsüzlük çalışmalarının artması ile bibliyografik ilişkilerinin arttığı gözlenmektedir.

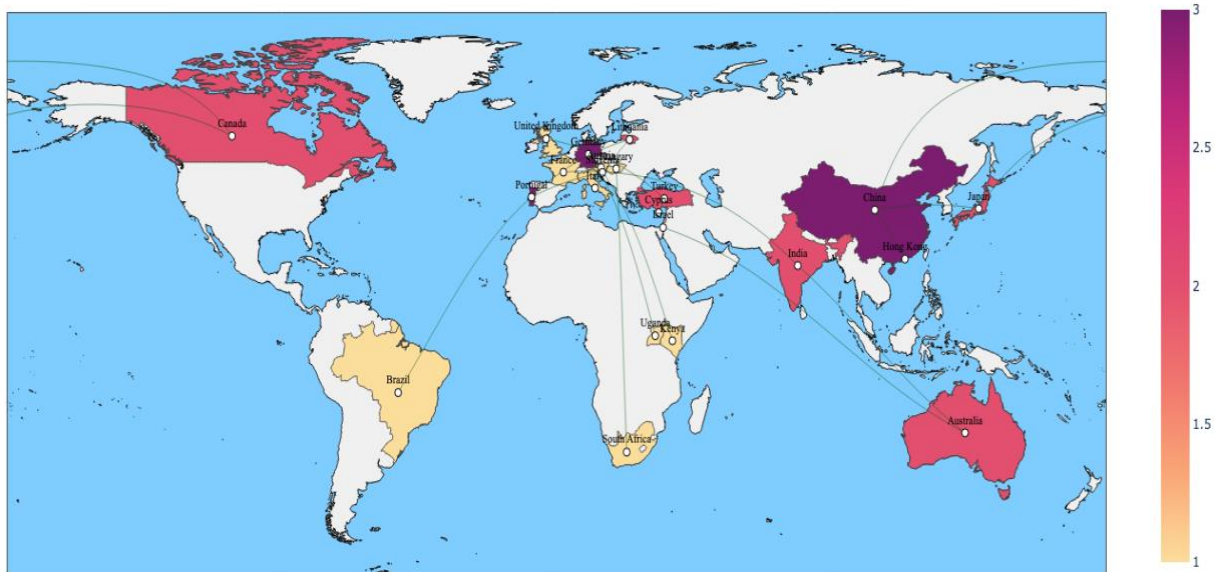
Grafik 7 Dergiler Arası Bibliyografik Birleşme Durumları

- Bibliyografik Birleşmeler - Ülkeler (Bibliographic Coupling- Countries)

Grafik 8'de ülkeler arası bibliyografik birleşmeler görülmektedir. Bibliyografik ilişki durumuna göre harita üzerinde renklendirme çalışması yapılmıştır. Ülkelerin renkleri bibliyografik birleşme durumlarına göre sarıdan mora doğru yoğunluğu artarak harita üzerinde renklendirilmiştir. En yoğun olarak gösterilen ülke sırasıyla Çin, Hong Kong, Kanada, Avustralya ve Hindistandır. İşbirliği olan ülkeler çizgilerle gösterilmiştir.

Grafik 8 Ülkeler ve Bibliyografik Birleşmeler

- Ortak Atıf (Co-Citation) Analizi

Ortak Atıf- Ortak Kaynaklar (Co-citations –cited references)

En az 8 atıfta bulunulan referans sayısı dergi(kaynak) bazında Grafik 9’da gösterilmiştir. Belirsizliğe tahammülsüzlük literatüründe en sık referans gösterilen 4 kaynak grafik 9’da gösterilmiştir. Bu referanslar; Buhr vd., (toplam atıf 10, bağlantı gücü 10), Ladouceur vd., (toplam atıf 9, toplam bağlantı gücü 9), Freeston vd., (toplam atıf 8, toplam bağlantı gücü 8), Hayes’tir (toplam atıf 8, toplam bağlantı gücü 5).

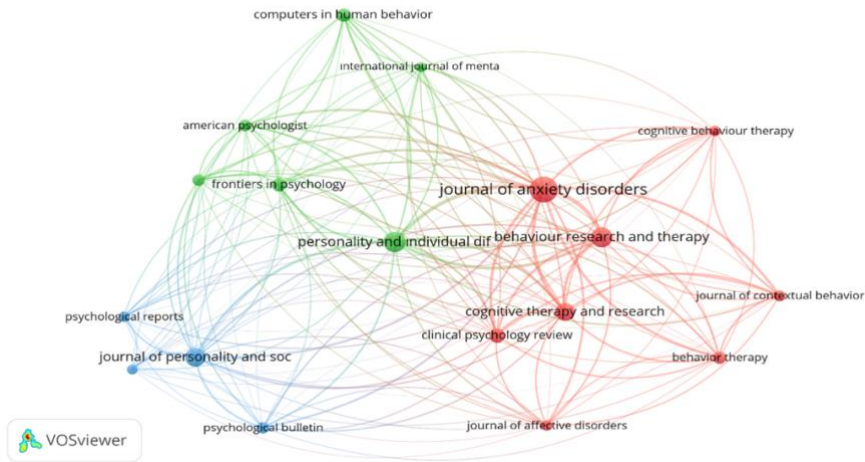
Grafik 9 Ortak Atıflar ve Ortak Atıf Referansları

- Ortak-Atıf – Atıf Alan Dergiler (Co-Citation –Cited Source)

Minimum 20 ortak atfın mevcut olduğu dergiler ve birbirleri ile ilişkileri Grafik 10’da gösterilmiştir. Temel olarak grafikte mavi, yeşil ve kırmızı olmak üzere üç renk kullanılmıştır. Bu renkler ortak atıf ilişkilerindeki kümeleri yansıtmaktadır. “*Journal of Anxiety Disorder*” (137 atıf), “*Behaviour Research and Therapy*”(82 atıf), “*Cognitive Therapy and Research*” ve “*Clinical Psychology Review*”(42 atıf) dergileri ortak atıf yoğunlaşmasında kırmızı renkle gösterilmiş bir ağı yansıtırken; “*Personality and Individual Differences*”(84 atıf), “*Frontiers in Psychology*”(36 atıf), “*American Psychologist*”(29 atıf), “*Computers in Human Behavior*”(35 atıf) dergileri yeşil renkle gösterilip ortak atıf ilişkileri bağlamında gösterilmektedir. “*Psychological Reports*”(22 atıf), “*Journal of Personality and Social Psychology*” (72 atıf) ve “*Psychological Bulletin*”(29 atıf) dergileri ise mavi ile kümelenecek ortak atıf ağında yer almaktadırlar. Üç ana grupta atıf ilişkileri gösterilmekle beraber ara renklerle diğer kümelerin atıf yaptığı kaynaklara da atıf yapıldığı bilgisi verilmektedir.

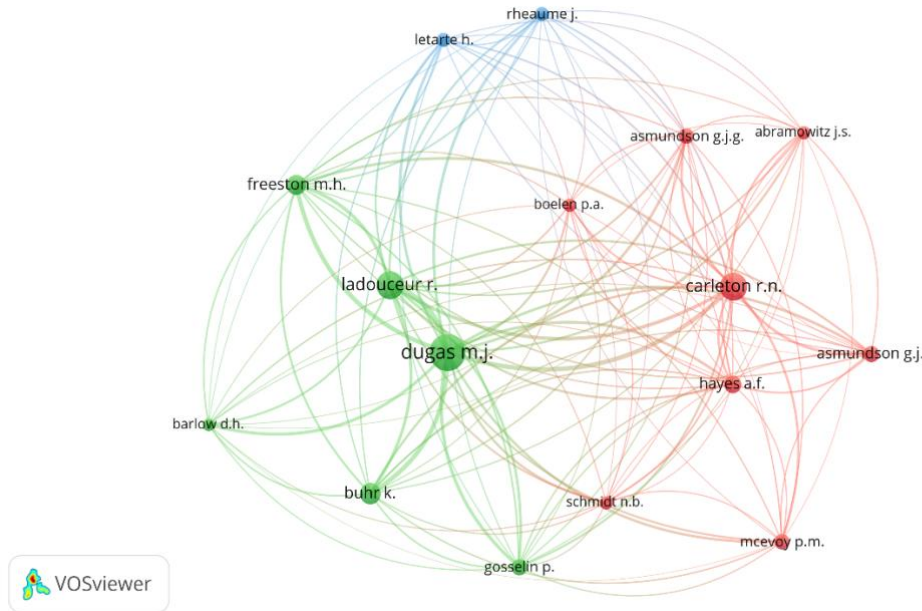
Grafik 10 Ortak Atıflar ve Dergiler

- Ortak Atıf-Ortak Yazarlar (Co-Citation –Cited –Authors)

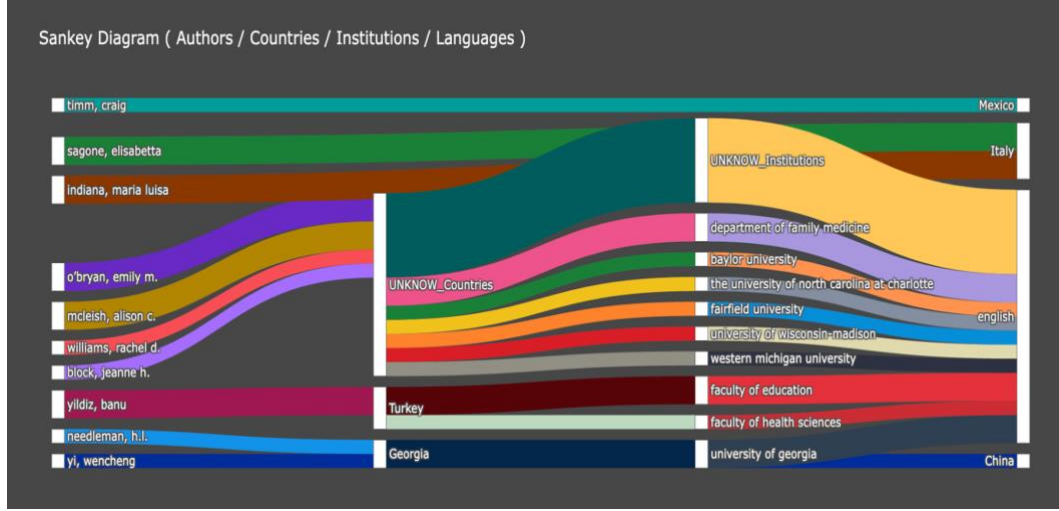
En az 20 ortak atıfı olan yazarlar ve birbirleri ile ilişkileri Grafik 11’de gösterilmektedir. En çok atıf verilen yazar alanın öncülerinden olan M.J. Dugas’tır. Sonrasında ise Ladouceur, Carleton, Hayes, Asmundson’dur.

Grafik 11-Ortak Atıflar ve Yazarlar

Grafik 12’de, belirsizliğe tahammülsüzlük konusunda en çok yayın yapan yazarlar, bu yazarların bağlı oldukları ülkeler ve organizasyonlar arası bağlantılar ve veri akışı sankey diyagramı özetlenmiştir.

Grafik 12 Yazarlar, Ülkeler ve Organizasyonlar Arası Bağlantılar

Sonuç ve Tartışma

Belirsizlik insan yaşamının en temel dinamiklerinden biridir. Gerek toplumsal gerek örgütsel gerek de bireysel hayatlarımızda bir miktar belirsizlik altında yaşamaktayız. Belirsizlik birçok nedenden dolayı ortaya çıkabilmekte ve belirsizlik seviyesi de bu şekilde değişebilmektedir. Belirsizliğe tahammülsüzlük kavramı belirsizlik durumunun bir tehdit olarak algılanmasını ifade etmekle birlikte bir algıya işaret eder. Belirsizliğe tahammülsüzlük insanı derinden etkileyen ve eyleme geçmesi noktasında engelleyebilen bir kavram olması bakımından önemlidir. Belirsizliğe tahammülsüzlük temeli insan olan her oluşumu etkilemekte olduğundan incelenmeli, bu konuda yapılan çalışmalar ve öneriler dikkate alınmalıdır.

Bu çalışmanın evrenini Scopus veri tabanı oluşturmaktadır. Bu çalışmada belirsizliğe tahammülsüzlük konusunda yapılan 81 makale araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini sadece makaleler ile sınırlı tutulmuştur. Araştırma kapsamında elde edilen verilen Python ve Vosviewer programları kullanılarak bibliyometrik analize tabi tutulmuştur.

Araştırma sonuçlarını şu şekilde özetlenebilir: Scopus üzerinde taranan 81 makale 33 ülkede 1953 ile 2023 yılları arasında yazılmıştır. Bu makaleler 68 dergide yayınlanmıştır. Makale dili olarak İngilizce seçilmiştir. Araştırmanın evrenini Scopus veri tabanında indekslenen makaleler oluşturduğundan veri kaynağı 1'dir. Yıl başına ortalama 3 makale düşmektedir. Araştırma örneklemini oluşturan 81 makalenin toplam 249 yazar tarafından yazıldığı bulgusu elde edilmiştir. 81 makalede yazarlar tarafından toplam 226 anahtar kelime kullanılmıştır. Tek yazarlı makale sayısı 11 iken birden fazla yazarlı makale sayısı 70'dir. Bu araştırma kapsamında incelenen makalelerin yüzde 86'sının ortak yazarlı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Yazarlar arasındaki işbirliği indeksi 3.11'dir. Maximum H-indeksi 1'dir. Toplam atıf sayısı 1113'tür. En çok atıf alan ülke 683 ile ABD'dir. ABD'yi 234 atıf ile Birleşik Krallık takip etmektedir.

Sınırlılıklar

Bu çalışmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Bu çalışmada kullanılan veri tabanı sayısı sınırlıdır. Sonraki çalışmalarda Web of Science veri tabanının da dahil edilerek analizin geliştirilmesi uygun olabilir. Sonraki çalışmalarda farklı araştırmaların sonuçlarının daha detaylı incelenerek meta analiz çalışmalarının yapılması yararlı olabilecektir.

Kaynakça

- Ayhan, D., Seki, H. & Bingöl, U. (2022). Pandemi Sırasında Hemşirelik Öğrencilerinde Belirsizliğe Tahammülsüzlüğün İşsizlik Kaygı Üzerine Etkisi: Psikolojik Sağlamlığın Rolü. *Gevher Nesibe Journal of Medical and Health Sciences*, 7(18), 12-24.
- Başçı, Z., & Hamamcı, Z. (2022). Üniversite öğrencilerinde belirsizliğe tahammülsüzlük ve mükemmeliyetçilik ile öz duyarlılık arasındaki ilişki. *Humanistic Perspective*, 4(2), 204-226.
- Carleton, R. N., Norton, M. P. J., & Asmundson, G. J. (2007). Fearing the unknown: A short version of the Intolerance of Uncertainty Scale. *Journal of Anxiety Disorders*, 21(1), 105-117.
- Carleton, R. N., Mulvogue, M. K., Thibodeau, M. A., McCabe, R. E., Antony, M. M., & Asmundson, G. J. (2012). Increasingly certain about uncertainty: Intolerance of uncertainty across anxiety and depression. *Journal of Anxiety Disorders*, 26(3), 468-479.
- Dağlı, F., & Esin, N. N. (2021). Covid-19 Küresel Salgınında Belirsizliğe Tahammülsüzlüğün Sağlık Anksiyetesi İle İlişkisinin İncelenmesi. *Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences*, 7(47), 2522-2531.
- Doğanülkü, H. A. (2022). Belirsizliğe Tahammülsüzlük ve Kariyer Uyumu Arasındaki İlişki. *Sciences (JOSHAS JOURNAL)*, 8(59).
- Dugas, M. J., Buhr, K., & Ladouceur, R. (2004). The Role of Intolerance of Uncertainty in Etiology and Maintenance. In R. G. Heimberg, C. L. Turk, & D. S. Mennin (Eds.), *Generalized anxiety disorder: Advances in research and practice* (pp. 143–163). The Guilford Press.
- Dugas, M. J., Hedayati, M., Karavidas, A., Buhr, K., Francis, K., ve Phillips, N. A. (2005). Intolerance of Uncertainty and Information Processing: Evidence of Biased Recall and Interpretations. *Cognitive Therapy and Research*, 29(1), 57-70. <https://doi.org/10.1007/s10608-005-1648-9>
- Kilit, Z., Dönmezler, S., Erensoy, H., & Berkol, T. (2020). Üniversite öğrencilerinde belirsizliğe tahammülsüzlük, endişe ve bilişsel sınav kaygısı ilişkisi. *Ortadoğu Tıp Dergisi*, 12(2), 262-268.

- Krohne, H. W. (1989). The concept of coping modes: Relating cognitive person variables to actual coping behavior. *Advances in Behaviour Research and Therapy*, 11, 235-248. [https://doi.org/10.1016/0146-6402\(89\)90027-1](https://doi.org/10.1016/0146-6402(89)90027-1)
- Torun, B. T. (2023). Belirsizliğe Tahammülsüzlüğün Mutluluk Düzeyine Etkisi Ve Psikolojik İyi Oluşun Aracı Rolü. *Premium e-Journal of Social Science (PEJOSS)*, 7(34), 1054-1071.
- Turhan, M., & Boyacıoğlu, N. E. (2022). Covid-19 hastalığı tanısı alan hastalarda belirsizliğe tahammülsüzlük ve ölüm kaygısı. *Sağlık ve Yaşam Bilimleri Dergisi*, 4(3), 272-278.
- Zupic, I., & Čater, T. (2015). Bibliometric methods in management and organization. *Organizational Research Methods*, 18(3), 429- 472.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.16.17>

Volume 7/4

2023 p. 304-325

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE: SOSYAL DEĞİŞME VE DİN POLİTİKALARI

FROM THE OTTOMAN EMPIRE TO THE REPUBLIC OF TURKIYE: SOCIAL CHANGE AND RELIGIOUS POLICIES

Aleyna IŞIK*

ÖZ

Sosyal değişme, toplum yapısının farklılaşması, kültürel, kurumsal ve davranışsal olarak dönüşüm sürecine girmesidir. Yaşadığımız dünya değiştikçe, insanlığın bilgi ve deneyimleri arttıkça değişim sürekli ve dinamik bir şekilde yaşanmaktadır. Sosyal değişimin hızı, ileri ve geri olabilirken sürekli aynı olmamakta, toplumun bir kurumunda meydana gelen değişim, diğer kurumları da etkilemektedir. Sosyal değişmeyi etkileyen en önemli kurumlardan biri de dindir. Din ile değişim bir etkileşim halindedir, din sosyal değişmeyi engelleyici ya da yavaşlatıcı bir rolde olabilmektedir. Sosyal değişimde devletlerin din politikaları üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etkiye sahip olabilmektedir. Bu makalede, Türkiye'nin sosyal değişiminde dinin rolü incelenecektir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze kadar dinin değişim sürecindeki konumu Osmanlı'da Din Devlet ilişkisi başlığın altında incelenirken, bu değişimde etkisi olan akımların ve isimlerin üzerinde durulacaktır. Cumhuriyetin kurulmasından sonra Atatürk dönemi ve tek partili dönem, çok partili hayata geçiş ve Demokrat Parti dönemindeki din politikaları incelenecektir. Bu politikaların, dönemin İslami Hareketlerinin ve İran Devrimi'nin, sonraki süreçte din politikalarını nasıl etkilediği üzerine gidilecek; Türkiye'de din kurumunun günümüze kadar olan süreci, değişim ve dönüşüm olgusu üzerinden okunacaktır. Bu araştırmada, dönemlerin devlet-din ilişkileri, tarikat ve cemaatlere yönelik tutumları ve dini hareketler ele alınacaktır. Tüm bu dönemlerdeki sosyal değişim, siyasi ve toplumsal çerçevede, dine yönelik tutum ve din politikaları üzerinden değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Sosyal Değişim, Din, Osmanlı Devleti, Türkiye Cumhuriyeti*

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, E-mail: aleynask@hotmail.com , ORCID: 0009-0009-2494-2821, Bursa, Türkiye.

ABSTRACT

Social change is the differentiation of the structure of society and its cultural, institutional and behavioral transformation process. As the world we live in changes and the knowledge and experience of humanity increases, change is experienced continuously and dynamically. While the pace of social change can be forward and backward, it is not always the same, and the change that occurs in one institution of society affects other institutions as well. One of the most important institutions affecting social change is religion. Religion and change are in a state of interaction, religion can play a role in preventing or slowing down social change. In social change, it can have a positive or negative impact on the religious policies of states. In this article, the role of religion in Türkiye's social change will be analyzed. While the position of religion in the process of change from the Ottoman Empire to the present day will be examined under the title of Religion-State Relations in the Ottoman Empire, the movements and names that had an impact on this change will be emphasized. After the establishment of the Republic, Atatürk's period and the single-party period, the transition to multi-party life and the religious policies during the Democratic Party period will be examined. How these policies, the Islamic movements of the period and the Iranian Revolution affected religious policies in the following period will be analyzed; the process of the religious institution in Türkiye until today will be read through the phenomenon of change and transformation. In this research, the state-religion relations of the periods, attitudes towards sects and congregations and religious movements will be discussed.

Keywords: *Social Change, Religion, Ottoman Empire, Republic of Türkiye*

Giriş

Din sosyal hayatı etkileyen, yönlendiren, değişim süreçlerinde etkin rol oynayan insanlık tarihi kadar eski sosyal bir kurumdur. Birey üzerinde etkili olmasının yanı sıra toplum üzerinde de etkisi vardır. Din toplum üzerinde etkiliyken, toplumda din üzerinde etkili olmakta, bu etki karşılıklı bir süreç izlemektedir. Dinin toplumsal değişimi frenleyici, takviye edici, olumlu-olumsuz etkileyici işlevleri vardır. Toplumsal değişim dinin lehine olabilirken aynı zamanda aleyhine de olabilmektedir. Din ve toplumun dinamik ilişkisi süreklilik arz etmekte ve etkileri günümüzde dahi görülmektedir.

Toplumsal değişim sürecinin etkilediği kurumlardan biri de din olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal değişimin din boyutu çok araştırılan ve üzerine durulan bir konu olmaktadır. Devletler dinin toplum üzerindeki etkisinin farkında olmakla beraber bu gücü elinde tutmaya çalışmakta ve bazı durumlarda lehine kullandığı görülmektedir. Hızlı ve baskın gerçekleşen toplumsal değişim, modern toplum ve din ilişkisini sekülerleşme kavramı çerçevesinde etkilemekte ve dönüştürmektedir. Bu etki ve dönüşümler, “*Türkiye gibi gemeinschaft (cemaat) tipi sosyal ilişkilerden, gesellschaft (cemiyyet) tipi sosyal ilişkilere veya geleneksellikten modernliğe yönelen; fakat ne geleneksel kalabilen ne de tam olarak modernleşebilen ve bu ikisi arasında kararsızlık yaşayan geçiş toplumlarının*”

hayatında, hemen her alanda bir düşünce ortaya çıkarmakta ve çatışmalara sebep olmaktadır (Günay, 1997, s. 80-81)

Bu çalışmanın konusu dinin, Osmanlı İmparatorluğundan başlayarak günümüze kadar gelen süreçteki etkisi ve değişim sürecindeki rolüdür. Osmanlı İmparatorluğunun başlarından son dönemlerine, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş süreçlerine kadar İslam dini toplum ve devlet üzerinde etkin bir konumda yer almaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden miras aldığı siyasal, toplumsal ve ekonomik yapının üzerinde tarih sahnesine çıkmıştır. Monarşiden cumhuriyete, yarı teokrasiden laikliğe geçiş yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkeleri olarak kabul edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti yeni kurulmuş bir devlet olarak sahneye çıkarken, bu yeni devlet siyasi yapı olarak değişmekte ve Osmanlı'nın toplumsal, kültürel ve ekonomik temeli üzerinden oluşturuluyordu. Burada bir devamlılık söz konusudur. Bu değişimin kopuş ile gelen bir başlangıç mı yoksa devamlılık mı olduğu hala tartışılmakta olan bir konudur (Kara, 2017, s. 112). Osmanlı'nın yıkılışının ardında, Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuş süreci başlamış olup; bu doğuş beraberinde yeni inkılaplar ve düzenlemeler getirmiştir. Bu değişim süreci içerisinde de din önemli bir yer kaplamaktadır. Osmanlı'dan beri süregelen ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda bir dizi değişiklik yapılmıştır. Laikliğe uzanan bir dizi değişimde ilk olarak yapılan inkılap saltanatın kaldırılmasıdır. İlerleyen süreçlerde halifeliliğin kaldırılması başta olmak üzere birçok değişim ve düzenlemelere gidilmektedir. Bu çalışmada bu süreç detaylı bir şekilde incelenmekte, Osmanlı İmparatorluğu ve özellikle yıkılış döneminden günümüze kadar gelen dönem, toplumsal değişimin din boyutu ekseninde kurumsal ve toplumsal açıdan ele alınmaktadır.

Osmanlı'da Din Devlet İlişkisi

Osmanlı Devleti'nin resmi dini İslam'dır, yasalar temelini dinsel öğelerden alırken, devlet anlayışı İslam hukukuyla harmanlanmış; şeri hukuk kuralları uygulanmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde İslam ve siyaset iç içe geçmiştir, geçmiş olmasına rağmen Osmanlı teokratik şeriat devleti değildir. Osmanlı'nın hukuku iki kısımdan oluşmaktadır; şeri ve örfi hukuk. Kur'an, sünnet, İcma ve Kıyas şeri kaynakları oluştururken; örfi hukuk ise padişahın emir ve fermanlarına dayanmıştır. Bazı durumlarda padişahın aldığı kararların İslam hukukuna uygun görülmesi için Şeyhülislamdan fetva aldığı da olmuştur. Bu doğrultuda din adamları bilinçli bir otorite olarak konumlandırılmıştır. Din işleriyle ilgilenen, dini ulemanın başı olan Şeyhülislam'ın yasama yetkisi yoktur. Şeyhülislamın vereceği fetvanın siyasette bağlayıcı rolünün olmaması, Osmanlı'nın hukuk sisteminin teokratik bir temele oturmadığını gösterirken; dinin, devlete egemen olduğu bir sistem değil, devlete tabi şekliyle devletin kontrolü altında olduğu görülür (Demir, 2013, s.273). Zaman zaman siyasi gücü elinde bulunduranların bazı politikalarında fetvaya başvurduğu da olmuştur. Savaş ilanı, ekonomik ve toplumsal hayata ilişkin düzenlemelerde Şeyhülislamdan fetva alınır. Din devlete egemen konumda değil aksine devlete bağımlı olmakta ve devlet eliyle kontrol edilmektedir. Şeyhülislam padişah tarafından atanır ve görevden alınabilir; dolayısıyla Şeyhülislam padişaha bağlı bir memur olup, dini

bürokrasinin üst makamının sahibi konumundadır (Üçok vd., 2002, s. 224). Bu şekilde Osmanlı, dinin devlet üzerinde siyasi bir güç olmasını engellemiştir. Halifelik Osmanlı Devleti'ne Yavuz Sultan Selim döneminde geçmiştir. Halifelikle birlikte padişahın otoritesi daha da kutsanmıştır ancak halifelik ve sultanlık dünyevi bir kurumdu; bu özellik üzerinde değişime gidilmemiştir.

Osmanlı Devleti, tarikatlardaki aşırı güçlenmenin devlet için bir tehdit unsuru olabileceğinin farkındadır. Bu sebeple tarikatlar üzerinde devlet, bir kontrol mekanizması işlevi görerek, farklı politikalar izlenebilmektedir (Varol, 2010, s. 55). Ayrıca devlet tarikatlar ile kendi egemenliğinin güçlenmesi adına karşılıklı bir fayda ilişkisi içinde olduğu görülmektedir. Bu süreçte birçok yöntem uygulanmış, faaliyete geçirilen ilk yöntemlerden biri de onlara belirli fırsatlar sunarak temelde onları kontrolü altında tutmaktır. Bu çerçevede payitahtta da olmak üzere birçok tekkeler kurulmuş tarikat liderlerini bu tekkelere, onları göz önünde tutmak için, yerleştirmiştir. Aynı zamanda tekkeler adına devlet ve vakıf arazileri verilmiş, onarılabilecek durumda olanlar ise düzenlenmiştir. Bu icraatlar, devlet ile olan bağlılığı arttırmak amacıyla da yapılmaktadır. Diğer bir yöntem ise, devlete karşı ayaklanma gücü oluşturabilecek şeyhleri yerinden alarak, onlara göre daha ılımlı olabilecek şeyhlerin atamasını yapmaktır. Tarikatlara, sosyal, kültürel ve ekonomik bazı temel görevler yüklenmiştir (Kara, 2008). Bu şekilde tarikatların devlet ile ilişkilerini resmi bir temele oturtup, savaş ve ekonomik gibi sorunlarda, maddi manevi desteklerini arkasına alabilmek amacıyla ideolojik misyonlar verilebilmektedir.

III. Selim'in hükümdar oluşuyla birlikte Osmanlı'da yenileşme hareketleri başlamıştır. Fransız Devrimi'nin başladığı zamanlarda tahta oturmuş ve devletin yenileşme ihtiyacında olduğunu düşünmüştür. Birçok yenileşme hareketi başlatılan bu dönemde, ilk olarak askeri alanda bir ıslahatlar yapılmıştır. III. Selim tahta geçtiğinde ilk olarak Meşveret Meclisini toplamıştır. Padişah huzurunda yapılan bu toplantıda henüz hiçbir reform programı belirlenmiş, kanun ve şeriat geleneklerine karşı yapılan eylemler üzerine bir konuşma yapılmıştır. Nizam-ı Cedit dönemi ise bu tarihten sonra başlamıştır. Savaşlardaki yenilgileri askeri bir sorun olduğunu düşünen III. Selim, Nizam-ı Cedit adıyla modern bir ordu kurmuştur. Bu süreçte padişahın en büyük destekçisi Fransa'dır. Fransa'dan eğitimci getirilerek, okullarda ikinci bir dil konumunda Fransızca öğretilmeye başlamıştır (Ulu, 2022, s. 236). Osmanlı Devleti'nin yenileşme sürecinde yüzünü Batı'ya, Fransa'ya çevirdiği görülür. Fransız İhtilali sürecinde Fransa'da yenilikçi ıslahat hareketleri başlamış, bu sebeple kısmen hazır olan yenilikleri almak ve uygulamak doğru bir yöntem olarak görülmüştür. Modern hukuk sisteminin temellerinin atıldığı, Osmanlı'nın hukuku, toplum düzeni ve kurumlarında modernleşmeye gidilen bu dönem Tanzimat Dönemi'dir. Bu dönemden önce bazı yenilikler yapılmaya çalışılmış ancak hiçbiri Tanzimat'taki kadar çok yönlü olmamıştır. "*Tanzimat dönemi, 1839'da Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ilanı ile başlayıp 1876'da Meşrutiyet'in ilanı ile sona ermiş kabul edilmektedir. Dönemi III. Selim ile başlatan ve Osmanlı Devleti'nin sona erdiği 1922 tarihine kadar olan aralığı kabul edenler de vardır.*" (Arslan, 1992, s. 15).

Osmanlı'nın yüzünü Batı'ya döndüğü, değişim isteğinin başladığı süreç 1789 Nizam-ı Cedit hareketidir. Bu süreçten sonra farklı dönemlerde yeni düzen anlayışları görülmektedir. Tanzimat öncesi süreçte yapılan değişimlerin nasıl ele alınacağı da tartışma konusu olmaktadır. Osmanlı düşünce ve toplum sistemi değiştirilmeyerek Batı'nın yalnızca teknik üstünlüklerini alarak bir değişim sürecine girmenin yeterli olacağı düşünülmüştür. Tanzimat Fermanı'nın temelini eşitlik ilkesi oluşturmaktadır. Osmanlı halkı Müslüman ve Müslüman olmayan halk olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu ikili ayrışmada hukuki statülerde farklılaşmaktadır. Müslümanlara ayrıcalıklı bir sistem vardır. Yalnızca Müslümanlar devlet hizmetlerinde çalışabilirken, sınırlı sayıda başka dinden insanlara da yer verilmektedir. Devlet hizmetinde çalışmanın statüsü de yüksektir, normal halka göre avantajlı durumları olmaktadır. Devlet içi hizmetteki statülerde kendi içlerinde değişim göstermektedir (Üçok vd., 2002, s. 172-180). Osmanlı'da hukuk, dokunulmazlıklar kişiden kişiye değişim gösterir. Din ve sınıflara göre farklı statülere sahip olunmaktadır. Hukuk sisteminde eşitlik ilkesi olmamakta, Ferman ile tüm hukuk sisteminde tüm din ayrımlarının olmaması öngörülmektedir. Ferman Türk anayasa hareketinde önemli bir adımdır, padişah ilk defa kendi gücünü sınırlandırarak bazı hakları halka vermektedir (Gözler, 2018, s. 33). Fermana göre, “*vezirden çobana herkesin eşit olduğu*” ifade edilirken, “*din farkı gözetmeksizin bütün tebaaya eşitlikle uygulanacaktır*” ibaresi belirtilmektedir. Tanzimat fermanından sonra bir başka anayasal belge olan Islahat Fermanı imzalanmıştır. Islahat Fermanı, yöneten ve yöneticiler arasındaki ilişkileri düzenleyen hükümler içermektedir. Sultan Abdülmecid döneminde imzalanan bu ferman, Osmanlı'nın çöküş döneminde devleti güçlendirme çalışmalarından biridir. Tanzimat Fermanında yapılan reformları daha geniş bir ölçekte alan, temelde millet sistemini kaldırarak tüm topluluklara eşit vatandaşlık hakları sağlamak için imzalanan bir fermanıdır (Karal, 1976).

Osmanlı'da Ortaya Çıkan Fikir Akımları

Yeni Osmanlılara göre, Tanzimat temelde bir felsefeye dayanmamaktadır, ahlaki değer temel oluşturacak etkiye sahip değildir. Tanzimat onlara göre, esasında bir kültür taklitçiliği olmakta, topluma ters bir etki yaratmaktadır. Ancak demokratik anlayış temelini şeraitten alırsa yararlı olabilecektir. Tanzimatın yarattığı boşluğu İslam felsefesi kapatacaktır (Aydın, 1993, s. 42). 19.yüzyılda yaşanan bu süreçler Osmanlı'da eski dönemlere göre dinin ideolojik alanda bir rol üstlendiği görülmektedir. Kendi içerisinde de ayrı fikirlere sahip olan Yeni Osmanlılar, hürriyet konusunda ayrılırken, terakki konusunda kısmen ortak bir fikir yürütmekteydi. Namık Kemal ve Ali Suavi, Batı'nın maddi gücünün alınması gerektiği taraftarıdır.

İslamcılık hareketinin önderleri Cevdet Paşa ve Şirvanizade Rüşdü Paşa'dır. Müslümanca bir tepki olarak ortaya çıkan bu hareket, daha çok şekilsizdir. Bu fikir hareketi, sürecin kötü gitmesinin sebebini dinden uzaklaşma kaynaklı görmektedir. Bu hareket temelde, Tanzimat ile girilen dönemde kültür benliğinin kaybedildiği, bundan kurtulmanın ancak şeriat değerlerine geri dönmekle mümkün olabileceği görüşüne dayanmaktadır. II.

Abdülhamid döneminde, Panislamizm politikası geliştirilmiştir. İslamcılık politikası, II. Abdülhamid, kendi döneminden önce şekillenmeye başlamış bu hareketi, politikalarında kullanmıştır. Panislamizm'in temelde iki sebebi vardır: Osmanlı içindeki Müslüman halkı tek çatı altında toplamak, Halifelik etrafında diğer ülkelerin Müslümanlarını toplamak (Hodgson, 1993, s. 270). Bu dönemde çıkan bir diğer akım ise Ulusçuluk (milliyetçilik) akımıdır.

Ulusçuluk akımının Türkiye'de oluşmaya başladığı dönem II. Abdülhamid dönemidir. 19. yüzyılda Batı Avrupa'da Fransız İhtilalinin çıkmasıyla birlikte gelişmeye başlayan Ulusçuluk akımı, her milletin kendi devleti olması gerektiğini savunmaktadır. Bu fikir akımı, aynı dil ve tarih birliğine dayalı ulusların salt bir değere sahip olduğunu öne sürmektedir. Osmanlı bu akımdan en çok etkilenen devletlerden biriydi çünkü birçok ulusa sahip bir devlet yapısı vardı (Saatçi, 2009, s. 14). Namık Kemal, Osmanlı'nın bu akım içerisinde olamayacağını, her ulusun ayrı bir devlet kuramayacağını savunmuş, devleti oluşturan bu çok uluslu yapının devam etmesi için Osmanlıcılık fikrini ortaya atmıştır. Osmanlıcılık fikri, devletin içinde bulunan tüm milletlerin din-mezhep ya da etnik farkları ayrıştırılmadan adalet, hürriyet ve eşitlik etrafında toplanmaları ve beraber yaşamalarını savunan fikir akımıdır. Dönemin özelliklerinden biri de iletişim araçlarının etkisinin gittikçe artmasıydı, bu durum ortaya çıkan düşünce akımlarının eskisinden daha etkili rol oynayabilmesi ve yayılabilmesine olanak sağlıyordu. Cornforth pozitivismi şu şekilde tanımlamıştır: "*Pozitivism, metafizik ile bilimi kesin olarak ayıran, dogmayı ve sezgisel olanı deneye tabi tutamadığımız için bilimsel etkinlik alanından uzaklaştıran ve tek bilgi türü olarak bilimsel bilgiyi kabul eden felsefi görüştür.*" Deneye ve gözleme dayalıdır (Cornforth, 2006, s. 40).

Comte tarafından düşünce dünyasına giren ve ortaya çıkmasında Fransız Devriminin büyük rol oynadığı pozitivism ve Fransız Devrimi'nin etkisi yalnız Avrupa'da değil Osmanlı'da da kendisini göstermiştir. Bu süreçle birlikte pozitivism, Osmanlı yönetici kadroları ve aydınlarında etkili bir düşünce geleneği halini almıştır. Batı'nın siyasi ve toplumsal kurumları incelenmeye başlanmıştır. Osmanlı'nın son dönemlerinde yabancı okulların sayısı gittikçe artmış, Batı'ya eğitim alması için öğrenciler gönderilmiştir. Pozitivism Türkiye'ye yalnızca felsefi bir akım olarak gelmemiş, edebiyat alanında da etkili bir rol oynayarak, ders müfredatlarında da etkili olmuştur. Osmanlı'nın son döneminde Batı'ya gönderilen öğrenciler ve açılan yabancı okulların etkisiyle pozitivism, Türk düşüncesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde pozitivist ve materyalist düşünürlerin eserleri çevrilmiştir.

Değişimi kurumsal ve düşünsel yönleriyle ele aldığımızda Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yükselen bu sürecin, sonrasında da devam ettiğini görebiliriz. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyete geçiş, süreklilik ve kopuş olmak üzere iki ayrı fikirle ele alınmaktadır. Birçok sosyal bilimci, Tanzimat'tan Cumhuriyetin inşa sürecine uzanan bu değişimleri bir süreklilik vurgusuyla okumaktadır. Bunun yanında kopuş fikirleri de incelenmelidir. Bu geçişte keskin bir ayrılığın söz konusu olduğu, Osmanlı

İmparatorluğu'nun yıkılış aşamasında fikir ve düşünce başta olmak üzere birçok temelde ayrılık yaşadığı savunulmaktadır. Pozitif bilimlerin tabanda ölçüt olarak aldığı devrimler, sonraki süreçlerde sosyal yapıyı temelden değişime uğratmıştır.

Ülken (1979), Genç Türklerin düşüncelerinin büyük bir kısmını pozitivist fikirler oluşturmakta olduğunu belirtmiştir. Bu fikirler eşliğinde, dinin devletten ayrıldığı bir yönetim şekli istenmekteydi. Genç Türklerin önde gelen isimlerinden biri Ziya Gökalp'tir. Fransızca sözcük olan *laïque* ile ifade edilmek üzere, *la-dini* sözcüğü kullanılmak istendi, ancak bu sözcük dinsiz anlamına da gelmekteydi. Bu sebepten laiklik ve dinsizlik sözcükleri aynı anlamlarda kullanılmaya, birbirleriyle karıştırılmaya başlandı. Genç Türkler, devletin parçalanmasının önlenmesi ve tekrar eski gücüne dönebilmesi için ıslahatlar yapılması gerektiğini savunmaktadır. Bu ıslahatlar, Avrupa tarzında olmalı, onlar örnek alınarak yapılmalıdır. Din bu süreçte sınırlı ve özel bağlamda kullanılmalıdır. Osmanlı'nın gerileme sürecinde din, politik bir etken olarak görülmüş; olumlu veya olumsuz birçok farklı yorumlara gidilmiştir. Genç Türklere göre modernleşme, dinin devlet üzerinde etkisinin bilime devredilmesiyle başarıya ulaşabilirdi. Bu bakış toplumun, din ve bilim çatışması üzerine kurulu olduğunu varsaymaktaydı. Toplum belli yasalara bağlıdır, bu da ancak bilim aracılığıyla keşfedilebilir. Bu fikrin temelini sosyal darvinizm oluşturmuş, terakki düşüncesi de bu fikri temel almıştır (Ülken, 1979, s. 50). Bilim, yönetim konusunda da devreye girmelidir. Yönetim eski çizgisini değiştirmeli ve çağdaş bilimsel bir çerçeveye de olmalıdır. Ayrıca yönetim, bilim yoluyla evrenselleşecek, bu şekilde ortak siyasi kurumlardan ve değerlerden söz etmek mümkün olacaktır. Yönetimde kişiye bağlı değil yasalara bağlı bir yapı oluşturulacaktır. Genç Türkler soyut değerleri, pozitivistimin evrensel belirleyici değerlerini kabul etmiş, dinin mutlak değerinden uzaklaşmıştır.

Sevil (2005)'in aktarmasına göre:

“İslamiyet II. Meşrutiyetten sonra ideolojik boyut kazanmıştır. İttihat ve Terakki 1908 devrimi ile II. Abdülhamit'e Meşrutiyet'i ikinci defa ilan ettirmiş, 1909'da ise 31 Mart Vak'asının hemen ardından Abdülhamid görevden tamamen uzaklaştırılmıştır. II. Abdülhamit döneminin önemli siyasi hareketlerinden olan Pan-İslamcılık, İttihatçılarla bir dönem gerilemişse de daha sonra etki ve önemini devam ettirmiştir.” (Sevil, 2005, s. 37).

İttihat ve Terakkinin fikri kökleri biyolojik materyalizmin etkisinde kalmış, ideolojilerinin temelini ise Osmanlı'yı kurtarma fikri oluşturmuştur. Genel olarak düşünceleri Türkçülük ve Batıcılık'a daha yakın olsa da İslamcılık da tamamen reddedilmemiştir. Pan-İslam, İttihat ve Terakki tarafından bir kaide olarak alınmamış, dinin potansiyel gücünün farkında olarak siyasi anlamda yararlanmıştır. Abdülhamit tahttan indirilirken, Şeyhülislamdan fetva alarak meşruiyet kazanmış, yasal bir kararla ulemanın da desteği alınmıştır.

Atatürk Dönemi ve Tek Partili Dönem Din Politikaları (1923-1945)

Osmanlı İmparatorluğu'nun sonlanmasıyla, Atatürk devrimleri gerçekleşmeye başlamıştır. Atatürk, Durkheim'ın görüşüne benzer şekilde, modern devletin bir yurttaşlık dini ile desteklenebileceği fikrine sahiptir. Din bu süreçte kişisel bir değer olmalıdır. Bunu vatandaşlara benimsetip, yeni görüşlerin teşvik edileceği bazı kurumlar inşa edilmelidir. Lozan Antlaşması'nın kabulünden sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı uluslararası alanda tanınmıştır. 23 Nisan 1920 yılında Ankara'da ilk meclis toplanmış, I. TBMM kurulmuştur. 1 Nisan 1923'te yeni seçim kararıyla birlikte son oturumunu yapmıştır. Birinci Meclis inkılapçı ve laik bir meclis değildir. Meclis, Hacı Bayram-ı Veli Camii'nde kılınan cuma namazı ardından dualar ile kurbanlar kesilerek açılmış, kurulduktan sonra yapılan tek inkılap saltanatın kaldırılması olmuştur. Meclis kurulduğu zamanlarda halkın ayrışmasına değil aksine bir olunmaya ihtiyaç vardır. Bu süreçte, saltanat kaldırıldığında, Mustafa Kemal Halifeliği koruyabilecek bir Cumhuriyet idaresi için çaba göstermektedir (Erdem, 2021, s. 1057-1058). II. Meclis kurulduktan sonra ilk uygulamalarda okunan metinlerde dini nitelikli söylemlere rastlanmakta, yemin metinlerinde 'vallahi' gibi dini sözcükler kullanılarak, İslam halifeliğinin korunacağına dair sözler verilmektedir. 29 Ekim 1923 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde uygulanan değişimle, yönetim biçimi Cumhuriyet olarak kabul edilmiştir. Aynı kanunun ikinci maddesinde, 10 Nisan 1928 tarihli değişikliğe kadar, 'Devletin dini İslam'dır' maddesi yer almaktadır. Dini söylemler ani bir değişiklikte terk edilmemekte, siyasal ve toplumsal yaşamın dışına çıkarılmamaktadır.

İkinci Meclis döneminde, Cumhuriyet ilanından sonra reform ve yenileşme hareketleri başlamış, bir dizi inkılap gerçekleştirilmiş ve ulus devletinin inşa süreci hızlandırılmıştır. Bu süreçte Batı merkezli, tüm kurumların laikleşmesi üzerine bir çizgi izlenmiştir. Laiklik sürecinde atılan ilk adımlardan biri, 3 Mart 1924 tarihinde halifeliğin kaldırılması olmuştur. Halifeliğin kaldırılmasıyla devlet genel ölçekte dini kimlikten ayrılmıştır (Közleme, 2019, s. 645). İkinci bir yasayla Evkaf ve Şer'îye Bakanlığı'nın kaldırılması da önemli laikleşme adımlarından biri olmuştur. Daha sonra dinin eğitim, devlet işleri ve hukuk gibi alanlardan ayrıştırılması amacıyla getirilen ve buna hizmet etmesi planlanan Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur. Üçüncü yasa olan, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tüm medrese ve okullar Eğitim Bakanlığı'na bağlı kılınmış, aynı yasaya bağlı olarak medreseler kapatılmıştır. Bu yasaya göre, din hizmeti üzere din öğreticileri yetiştirilecek, Darülfünun'da buna yönelik okullar açılacaktır (Kayadibi, 2000). Din eğitimi verecek olan görevliler, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde eğitim alacaklardır (Mardin, 1991).

1921 Anayasası'nın temel ilkeleri gereğince, saltanat ve halifeliğin kaldırılması ile 1876 Anayasası'nın temel ilkeleri kaldırılmıştır. 1924 tarihli Anayasa 20 Nisan'da kabul edilerek, 1960 tarihine değin geçerli kalmaktadır. Onaylanan yasalar ve özellikle halifeliğin kaldırılması İslamcı çevrelerden büyük tepki almıştır. Bu süreçte radikal bir çizgide ilerleyen Nakşibendi tarikatının yoğun bir faaliyet gösterdiği Doğu Anadolu'da

devletin dinsizleştiği, hükümetin dini silmek istediği iddialarıyla, Şeyh Said İsyanı çıkmıştır. Şeyh Said'in amacı Cumhuriyeti kaldırıp hilafeti geri getirmek ve Kürt İslam Devleti kurmaktır. Daha sonra İstiklal Mahkemeleri kurularak isyan bastırılmış, isyanı başlatan ve destekleyenler yargılanmıştır (Goloğlu, 2007, s. 113). İlerleyen süreçte isyanlara ve isyanların başlamasına sebep olduğu gerekçe gösterilerek, ülke genelinde tekke ve zaviyeler kapatılmıştır. Ayrıca tarikatlar dağıtılmış, özel kıyafetlerini toplum içerisinde giyme ve etkinlik düzenlemeleri de yasaklanmıştır. Bu dönemde en etkin rol oynayan tarikatlar Nakşilik ve Bektaşilik'ti. 1925 Tarihinde tekke ve zaviyelerde halkı karşıt eylemleri işlemeyle teşvik ettiği gerekçesiyle, tekke ve zaviyelerin kapatılmasına karar verilmiş ve bu doğrultuda kanun çıkarılmıştır. Bu kanundan sonra tarikatlar ve etkinlikleri gayri resmi bir hal almaya başlamıştır. Daha sonraki süreçlere bakıldığında Latin Alfabesinin kabulü ve Şapka İktisası Hakkındaki Kanun görülmektedir. Cumhuriyet yönetimine geçildikten sonra eğitime önem verilmiş, ülkenin dönüşümüne ve ilerlemesine temel sağlayacağı düşünülmüştür. 1928'te Osmanlıca yerine, Türkçe köklerden oluşan ulusal bir dil yaratılmış, yeni oluşturulacak dilin, bir bilim ve kültür dili olması hedeflenmiştir. Bu adımla Türkiye, yönünü Batı'ya çevirmiş, toplumun modernleşmesi için yeni bir adım olarak, şapka devrimi gelmiştir. Bu değişim toplum tarafından çok fazla tepki almıştır (Apaydın, 2017, s. 154).

1934 tarihinde gerçekleştirilen yeni düzen ile çarşaf ve benzeri kıyafetlerin kurumlarda giyilmemesi kararlaştırılmıştır. Bu karar üzerine tepkiler yükselmiş ve bazı protestolar yapılmıştır. Hükümet uygulamalarda birlik sağlanması için daha sonra kanunlaştırmış, bu kanun ile dini nitelikteki giysilerin mabet ve ayinler dışında giyilmesi yasaklanmıştır (Sönmez, 2006, s. 91). Bu dönemde aydın din adamları yetiştirilmesi için, fakültelerde matematik, tarih, coğrafya gibi dersler de verilmektedir. Güngör (1993), medeniyet konusundaki farklı fikirler nedeniyle kapatıldığını belirtirken aynı zamanda örgün öğretim kurumlarından da din derslerinin kaldırıldığını belirtir. Bu durum konu üzerine çok önem verilmediği gerekçesiyle eleştirilen konulardan biri olmuştur. İnkılapçıların yaptığı politikaların temeli dinsizlik değil, laikliktir. Amaç İslam'a zarar vermek değil, devlet ve din ilişkilerini ayırmaktır. Bu doğrultuda siyasi ve toplumsal konularda dinin yetkisine son vererek, din yalnızca inanç ve ibadet konularına indirgemektir (Güngör, 1993, s. 388-389). Bu dönemde din, yeni Cumhuriyet ilkeleri doğrultusunda dönüştürülmesi gereken bir yapı olarak görülmektedir. Bu hedefle dini içerikler Türkçeleştirilmiştir. Ezan, kamet, hutbeler, Kur'an ve hadisler Türkçeye çevrilmiş, Türkçe din eğitim kitapları hazırlanmıştır. Burada toplumun dinini kendi dillerinden, daha iyi öğrenmesi ve anlaması da amaçlanmaktadır. Bu evrede din adamlarına da dinin millileştirilmesinde görevler verilmiş, hutbelerde Cumhuriyetin dine düşman olmadığını ve niteliklerini anlatmaları istenmiştir. Bu değişiklikler halkı inkılaplar etrafında birleştirmesi, din ekseninde kutuplaşmalara gidilmemesi için de bir adım olarak görülmektedir.

Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrat Parti Döneminde Din Politikaları (1945-1960)

Demokrat Parti muhalefet ve iktidar olduğu dönemlerde dine bakış açısı çok konuşulan ve üzerine tartışılan bir konu olmaktadır. Demokrat Parti iktidara geldiği 1950 seçimlerinde, bu dönemleri oluşturan düşünce zemininde din hassas bir konumda durmaktadır. Halkın dikkatini çekme aracı olarak din, geçmiş dönemlere de nazaran çok önemli bir konumdadır. Kuruluşu itibariyle Demokrat Parti'nin programında Atatürk ilkeleri de mevcuttur. Partinin laiklik düşüncesi ve dine bakışı ile ilgili bazı hükümler bulunmaktaydı. Partinin programının 14.maddesi Tunaya (1995) tarafından şu şekilde aktarılmıştır:

“Partimiz lâikliği devletin siyasette, dinde hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar ve lâikliğin din aleyhtarlığı şeklindeki yanlış tefsirini reddeder; din hürriyetini diğer hürriyetler gibi insanlığın mukaddes haklarından tanır. ... Üniversite içinde yer alacak İlâhiyat Fakültesi ve ilmî mahiyette mümasil müesseseler, Millî Eğitim Bakanlığının bu kabil müesseseleri gibi muhtar olmalıdırlar. ...Dinin siyaset âleti olarak kullanılmasına, yurttaşlar arasında sevgi ve tesanüdü bozacak şekilde propaganda vasıtası yapılmasına, serbest tefekküre karşı taassup duygularını harekete getirmesine müsamaha olunmamalıdır.” (Tunaya, 1995, s. 663-664).

Bu maddede, laiklik ve din arasında zıtlığın bulunmadığı vurgulanıyordu. Mevcut iktidar ile bir karşılaştırma yapıldığında halk tarafında Demokrat Parti'nin dine karşı tutunduğu tavır daha ılımlı bulunmaktadır.

Cumhuriyet Halk Partisi Demokrat Parti'den daha önce dine yönelik bazı politikalar üretmiştir. Özellikle çok partili hayata geçişle, dine karşı yürütülecek katı bir politika olumsuz sonuçlar yaratacağıdır, bu sebeple Cumhuriyet Halk Partisi, bir öngörüyle bu alandaki politikasını yumuşatmaya başlatmıştır. Yalnızca muhalefet partinin dine karşı ılımlı tavrından dolayı değil aynı zaman parti içi eleştiriler de alınmıştır. Bunlar neticesinde laiklik konusu tartışılmaya başlanmış ve parti bu konu üzerinde yumuşamaya yönelmiştir. 1947 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'nın denetimiyle okul içerisinde din adamı yetiştirilmeye ve din dersi verilmeye başlanacak ancak bu tarz öğretim kurumlarında laiklik ilkesine ters düşebilecek hiçbir harekete izin verilmeyecekti. CHP iktidarında tartışmaya sebebiyet veren bir değişiklik de kapanan bazı türbelerin açılmasıydı. Halkın sesine kulak vererek yapılan bu değişimler seçim kazanılmasına yetmemiş, Demokrat Parti iktidarın sahibi olmuştur (Sönmez, 2006, s. 123-124).

Kara (2008), Tek Parti döneminde uygulanan politikalardan etkilenen kesimlerden birinin dini gruplar olduğunu belirtir. Yaşanan Şeyh Said İsyanı ve Menemen Olayı gibi din destekli çıkan devrim karşıtı olaylar sonucunda birtakım radikal düzenlemelerle dini gruplar, meşru olmayan, bozucu ve dağıtıcı bir unsur olarak görülmekteydi. Bunun

sonucunda dini gruplar yeraltına inmiş, değişen formlarıyla varlıklarını korumaya çalışmıştı. Kara'ya göre, bu süreç alternatif bir yapılanma yoluna gidilerek cemaat olgusunu yaratmıştır. Çok partili hayata geçişle bu keskin çizgi yumuşamaya başlamış, dini grupların partilerle ilişki içinde olması, “*cemaatlere yarı resmi bir hüviyet kazandırmış bu durum siyasilere cemaat liderleri arasında karşılıklı bir çıkar ilişkisini ortaya çıkarmıştır*” (Kara, 2008). Cemaatler faaliyetlerini daha rahat yürütebilme, imkanlarının genişlemesi gibi kendilerine fayda sağlayacak durumlar için seçimlerde siyasiye oy sağlamaktadır. Bazı durumlarda devlet-cemaat ilişkileri kamuoyuna yansımakta, kimi zaman gizlenmemektedir. Dışlayıcı laiklik uygulamalarının yumuşatılmasına dair bir yol görünen Demokrat Parti'de bir takım dini gruplar tarafından desteklenmiştir. Dini gruplar ve siyaset arasındaki ilişki bu dönemden başlayarak devam etmekte, daha da güçlenerek ilerlemektedir (Çınar, 2013, s. 310).

Demokrat Parti'nin muhalefet olduğu sıralarda Mareşal Fevzi Çakmak'ın partiye desteği sağlanmıştır. Fevzi Çakmak Atatürk ile arkadaşlığı, İstiklal Savaşı'ndaki başarıları ve dindar oluşu ile halk tarafından sevilen bir kişidir. Böyle bir destek karşısında CHP de Kazım Karabekir'in desteğini alarak, aday gösterilerek meclis başkanı seçilmiştir. Daha sonraki süreçte 12 Temmuz Beyannamesi ve Demokratik Parti'de başlayan kopuşlar Fevzi Çakmak'ı partiden uzaklaştırmıştır. 1948'te ise Millet Partisi kurulmuş ve Fevzi Çakmak fahri başkan olmuştur. Bu dönemde Demokrat Parti ve CHP'de, Millet Partisi'nin gerici bir tutum sergileyeceği endişesi hâkim olmakta, partinin din üzerinde izleyeceği politikalardan endişe duymaktaydı. Dinci kesimin bu serbest dini politikaya destek göstereceği fikri söz konusu olmaktaydı. Bu sebeple Millet Partisi'ne karşı bir tavır alınmıştır. Demokrat Parti'nin iktidar olmasına kadar geçen sürede, parti dine karşı aşırılıktan sakınmakta nispeten daha ılımlı bir tavırda yaklaşmaktaydı. Muhafazakâr kesim, daha ılımlı gördükleri Demokrat Parti'yi desteklemiştir (Karpata, 2013, s. 306).

1950 seçimlerinde iktidar olan Demokrat Parti'de Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes Başbakanı. DP yönetimin sahibi olduktan sonra dinsel alanda ilk olarak, ezanın Arapça okunmasını sağlayarak, ezanın Türkçe dışında başka dilde okunmaması yasasını değiştirmiş, daha sonra TBMM'de görüşülerek yasa kaldırılmıştır. Türkçe okunma zorunluluğu kaldırıldıktan sonra, Arapça okuma yasağı getirilmemiş, tercih din görevlerine ve halkın isteği doğrultusunda bırakılmıştır. Aynı zamanda bu dönemde din dersleri ilkökul ders programlarına eklenmekte, hacca gidecekler döviz tahsis edilmekteydi. Ayrıca radyoda dini programlara yönelik yasak kaldırılmış ve Kuran okunmasına da izin verilmiştir. Bu dini uygulamalar DP iktidar olduktan sonra ilk dönemlerinde gerçekleşmekte, toplum tarafından rahatsızlık duyulan dini sınırlandırmalar kaldırılmaktadır. Döneme baktığımızda, yapılan uygulamalardan cesaretle yeni değişimler istenmiş ancak irticai bazı hareketlere de izin verilmediği görülmüştür. Gündeme getirilmek istenen bazı konular ise, fes ve çarşaf giyme, eski alfabenin tekrardan kullanılması gibi isteklerdi. Bu isteklere yönelik DP'de, açıklamalar yapılarak müfettişler görevlendirilmiş, din konusunda dikkatli davranılmaya çalışılmıştır. Din konusu üzerinden aşırı tepkiler ortaya koyarak bazı faaliyet yürüten gruplara,

Atatürk'e hakaret edenlere de sert bir duruş sergilenmiştir. Radikal oluşumlara karşı bazı önlemler ve tutuklamalar alınmıştır. 1951'de Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun Tasarısı onaylanmakta, Atatürk'ün manevi şahsiyeti koruma altına alınmaktadır. Bu adımıyla DP, gericiliğe karşı tavrı almış, Atatürk'e sahip çıkarak Atatürkçülüğü tek bir parti tekelinden çıkarmaya çalışmıştır (Nal, 2005, s. 156-157).

DP'nin ikinci dönemine bakıldığında dinsel öğelerin, Başbakan Menderes ve birkaç DP'li siyasetçinin söylemlerinde öne çıkarıldığı görülmektedir. Ekonomideki hareketsizlik ve partinin içindeki muhalefetin artışı Menderes'in söylemlerinde farklı yaklaşımlara gitmesine sebep olmuş, dine, siyasi söylemlerinde daha fazla yer vermeye başlamıştır. Bu dönemde özellikle komünizm vurgusu da oldukça artmaktaydı. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında, artan Sovyet tehdidi Amerika ve Türkiye yakınlaşmasına sebep olmuştur. Komünizm de geniş bir kesim tarafından din ve namus düşmanlığı olarak görülebilmekteydi. Komünizm tehdidinden uzak durmak için dine yakın durun söylemleri kullanılmaya başlanmıştır. DP muhafazakâr kesime yönelik sarf ettiği ilginin karşılığını, muhafazakârlardan "*dini kurtaran parti*" olarak görülüp, seçimde katkı görerek alıyordu. Ayrıca muhafazakâr taraf CHP'ye yönelik "*dinsiz parti*" söylemini ortaya atılmıştır (Kırkpınar, 2018, s. 355).

Türkiye'de İslami Hareketler

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte Ortadoğu ülkelerinde, kapitalistleşme ve sınırların çizilmesi, İslam iktidarının ideolojilerini hayata geçirmelerinde en önemli araçlardan olmuştur. Bu ülkelerde, uluslararası sisteme girmede, gerekli entegreyi sağlayacak bir ideoloji gerekiyordu. Bu coğrafyada İslami motiflerin hâkim olması sebebiyle de seçilen ideoloji İslam olmuştur.

1950'li yıllara bakıldığında Türkiye'de henüz radikal İslamcı hareketten bahsetmek mümkün değildir. Ancak iktidara gelen DP siyasetindeki İslami ideolojinin yükselişi ileride başlayacak olan sürecin temelini atıldığı, radikal İslamcı harekete dönüşecek olan dönemin başlangıcı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tarihlere kadar faaliyetlerini gizli devam ettiren bazı tarikatlar, iktidara sağ partilerin gelişimiyle varlıklarını tekrar ortaya çıkarmaya başlarlar. Tarikat ve cemaatler siyasete etki etme gücünü fark etmesi, siyasi bir mücadeleye girmelerine de sebep olacaktır (Aytepe, 2016, s. 180). Bu dönemde, halk tarafında CHP'ye atfedilmekte olan dinsizlik sıfatının komünistlere devredildiği görülür. Bu süreçte cemaatlerin güç ve İslamcı söylemlerin de hız kazandığı görülmektedir. 1960'lı yıllara gelindiğinde, hala radikal İslamcılığın Türkiye'den uzak olduğu söylenebilir. Bu dönemde komünizm ile bir savaş verilirken, sağ-sol çatışmalarının güçlenmeye başladığı görülmektedir. 60 sonlarına doğru komünizme karşı bir hareket olarak ilerleyen İslamcılık, siyasi bir görünürlüğe bürünmüştür ve Necmettin Erbakan Milli Nizam Partisi'ni kurmuştur. 70'lere gelindiğinde ise örgütlenme sürecinin başladığı görülür. Bu dönemde İran, Mısır gibi ülkelerde görülen radikal İslamcı hareketler, Türkiye ekseninde de güç kazanmaktaydı. Bu sürece kadar söylemlerinde bir karşıtlık

belirten İslami kesim, örgütsüz olarak devam ettikleri durumu, 70'lerdeki radikal İslami hareketlerin etkisiyle örgütlü bir mücadeleye çevirmiştir. Bu dönemi Türkiye'deki radikal İslami sürecin başladığı dönem olarak okumak mümkündür. 70'lerde ivme kazanan bu hareketlilik 80'lerde örgütlenme ve siyasallaşma sürecine doğru evrilmiştir (Boralı, 1996, s. 53-54). Dönemin son yılı 1979'da İran'da gerçekleşen İran İslam Devrimi, Türkiye'de bir karşılık bulamadan 12 Eylül darbesi gerçekleştirilmiştir. 12 Eylül 1980 günü gerçekleştirilen askeri darbeye başlayan sürecin önemli bir parçasını solun bastırılması oluşturmaktaydı. Bu süreçte hem fiziksel güç hem de ideolojik bir saldırı mevcuttur. Aynı zamanda İslami harekete kurumsallaşma sağlanmış ve İslam'ın siyasallaşmasının öne açılmıştır. İslami hareketin radikal söylemleri vurgulanırken, anti-komünizmi odağına alan hareketin, siyasallaşması için büyük bir adım olmuştur. Bu dönem aynı zamanda Refah Partisinin de yükselmekte olduğu dönemdir. Radikal İslamcı hareketler Refah Partisi'nin söylemlerini benimsetmekte, bu sürece zıt düşen söylemleri de düzen karşıtlığı olarak görmektedir.

Radikal İslamcı örgütlenmeleri üç ana başlığa ayırmak mümkündür: Devlet destekli faaliyet gösteren, şeriatın gelmesi için mücadele eden, düzene karşı tavır söylemi. İlk olarak doğrudan devlet destekli faaliyet gösteren örgütlere baktığımızda, ideolojik ve siyasal olarak kendileri en geri düzeyi göstermektedirler. Bu örgütler siyasal amaçlarla kullanılmaktadır. Düzene karşı şeriat için mücadele eden örgütler ise, kent yoksullarını hedef almakta, şiddetli eylemlerle kendini göstermekte, sürekli bir çizgide ilerlemektedir. Bu örgütler, burjuvazi için önemli işlevlere sahiptir. Solun alanını daraltmaya çalışmakta, bunun için kent yoksullarını hedef alarak İslami ideolojinin benimsenmesi sağlanmaktadır. Düzen karşıtı söylem düzeyinde olan örgütler, düzen değişikliğine odaklanırken ancak örgütsel araçlarının eksikliği nedeniyle yalnızca söylem düzeyinde kalmaktadır. Amaçları, İslami ideolojinin benimsenmesi ve bu hareketin içine kadro yetiştirmektir. Tüm radikal İslamcı hareketler sürecinde, bu hareketlerin karşısında sosyalist siyaset durmaktadır. Radikal İslamcı hareketlere karşı sol hareket, şeriat-laiklik üzerinde bir karşıtlık getirmektedir. Özellikle kriz dönemlerinde, sınıf hareketliliği, öğrenci hareketleri, kent dinamiği ekseninde bakıldığında, radikal İslamcı hareketler hedef kitlelerini bu yönde oluşturmakta ve sol hareketlerle karşı karşıya gelmektedir. 80 sonrası İslami hareketin, solun siyasetteki güçsüzlüğünden faydalanarak ideolojik alanda güç kazandığı görülmektedir.

İran Devrimi ve Türkiye

İran Devrimi olduğu süreçte Türkiye'nin endişe duyduğu 3 konu vardır. Birincisi, bu devrim sonucunda Türkiye'deki İslamcı hareketlerin güç kazanmaları ve mevcut laik sisteme karşı bir tehdit oluşturmalarıdır. İkincisi, devrim sonrası Türkiye'ye sorun yaratabilecek, toprakları üzerinde bağımsız bir Kürt devleti kurulması ihtimalidir. Üçüncüsü ise, İran'ın Sovyet etkisi altına girme ihtimali ve komünizm tehlikesidir. Tartışılan konulardan biri de devrimin İslami olup olmadığıdır. Şiilik mevzusunu öne sürenler devrimin İslami bir hareket olmadığı görüşünde olmakta ve devrime karşı şüphe

ile yaklaşmaktadır. Devrim bazı kesimlerce sevinçle karşılanırken bazı kesimlerde ise tepki almaktadır. İrancı İslamcılık 80-90 yılları arasındaki 10 yıllık süre boyunca gündemde kalarak yüksek bir ivmeye sahip olmuştur. Türkiye’de cemaatlerin devrime karşı durmalarının sebeplerinden biri, devletçi bir çizgide ilerlemeleridir. İran Devrimi’nden sonra Türkiye’de basın ve yayınlara bakıldığında, bu devrimin Türkiye’nin mevcut durumunda bir tehdit olarak görüldüğü söylenmektedir. İran Devrimi ve Şiilik, komünizm ile eşdeğer bir sorun olarak gösterilmekte, Türkiye’deki dini anlayışın Yahudilik karşıtı tutumunu Şiilik ekseninde de ilişkilendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu yöntemlerle halkın tutumunun, İran Devrimi ve Şiilik konusunda karşıt bir tavır olması istenmiştir (Elhan, 2016, s. 34-37).

1960-1980 Dönemleri Din Politikaları

Tarhanlı (1993)’ya göre, 1960 sonrasında dini hayatın sosyo-politik arka planına bakıldığında, Türk toplumunda bu tarihten önce yaşanan siyasi süreçler, askeri darbeler, kesintiye uğrayan bir demokrasi gözlenirken, demokrasiye olan güven zedelenmiştir. Siyasal yapıdan oluşan bu süreç Türk toplumuna ve dini hayata da yansımaktadır. Bu dönemin başında 60 Darbesi gerçekleştirilmiştir. Sonrasında askeri yönetim tarafından anayasa hazırlanmaya başlanmış, laiklik üzerine tartışma ve ikilem yaşanmıştır. Muhafazakâr kesim, devlet din ilişkisinin keskin ayrışmasını savunmaktaydı. Bu düşünce devletin dini yasaklaması değil, inanç özgürlüğünün sağlanması ve dini eğitime yönelik düzenlemeler yapılmasını öne sürmektedir. Devlet dine karşı politika izlememeli aksine yardımcı bir tavır sergilemelidir (Tarhanlı, 1993, s. 29-30).

1960-80 dönemi öncesine bakıldığında aslında bu dönemin temellerinin 50’li yıllarda atıldığını söylenebilir. DP hükümeti, kendinden önceki süreçte ilerleyen katı dini tutumları yumuşatarak bazı adımlar atmıştır. Katı laik çizgiye dönülmeden, modern bir İslam anlayışıyla dinden kaynaklı çıkabilecek sorunları ve tepkileri ılımlı bir hale getirmektedir. Bu dönemden sonra, 1949 yılında Ankara’da Türkiye’de ilk defa İlahiyat Fakültesi açılmış, 50’lerden sonra ezan tekrar Arapça okunmaya başlamıştır. İslam düşüncesi üzerine yeni çalışmalar yapılmaya, yeni dini basın kuruluşları çıkmaya başlamıştır. Bu değişim sürecinden sonra dini liderlerin ve muhafazakâr halkın güveninin arttığı görülür. 1960 sonrası dönemin politikalarına bakıldığında, yine katı laik politikardan uzak durulmuştur. Bu süreçte İslam’ın geleneksel düşüncesine farklı olarak, modern ve akılcı yorumlar eklenmeye çalışılmakta; İslam Enstitülerine, sosyoloji, hukuk gibi yeni dersler eklenmeye başlanmıştır. Bir süre dini durgunluk yaşanan dönemden sonra bu yeni eylemler Batılı araştırmacılar tarafından *İslami uyanış* olarak görülmüştür. Döneme baktığımızda birçok demografik değişimin yaşandığı da görülebilir. Kırdan kente olan göçlerin farklı alanlarda sonuçları olmakla birlikte dini alanda da etkisi olmuştur (Keleş, 1984, s. 8). Ailede kadının kamusal ve sosyal alanda görünürlüğü artarken, kız çocuklarının eğitime katılımında da yükselme görülür. Bu süreçte geleneksel dindarlık algılarında değişimler yaşanmaktadır. Göçlerin, özellikle kadınların çalışma hayatına katılmasıyla, geleneksel algıların değişimi ve dönüşümü ile

geleneksel dindarlığın yanında geleneksel aile yapıları da değişmektedir. Bu dönemde birlikte Osmanlı'dan beri süregelen merkezde geleneksel ve dini değer ve normların yer aldığı kimlikte de değişim yaşanmakta, bunun yerini ulus kimliği almaya başlamaktadır. Bu kimlik değişiminin kültürel dönüşümü bu yıllardan sonra başlamış ve daha sonra hız kazanmıştır. Bu dönüşümü sağlayan en önemli etkenlerden biri eğitimidir. Öncelikle seküler bir politikayla kimlikteki dinin önemi azaltılmış, sonra dinin birleştirici bir ideoloji olması sebebiyle farklı politikalar izlenmiştir. Geleneksel ailedeki rollerde ve yaşayış biçimlerinde, geleneksel dini öğelere rastlanmaktadır. Bu öğeler şehirlere taşınıyor ve kamusal alanda görünürlük kazanıyordu. İslam değerleri köyden gelen halk tarafından yeni yaşam alanlarına taşınmakta, kurulan gecekondü bölgelerinde cami ve Kuran kursları açılmaktadır. Kente göçenlerin kentsel yaşamda kendi dini pratiklerinden farklı yaşam tarzlarını görmeleri bazı kesimleri İslami kimliklerine daha da bağlarken bazı kesimleri de uzaklaştırmaktadır (Arat, 2010). Özellikle kentlerdeki dini gruplar, günlük yaşamlarını düzenleyecek davranış standartlarını belirlemede İslam'dan yararlanmaktadır. Bu süreçle birlikte insanlar dini, sosyal yaşamın etkileşimlerini normlar ve semboller etrafında sunarak bir kimlik ve cemaat oluşturmuştur. 70'li yıllar aynı zamanda siyasallaşan dindarlık ve dini cemaatleşmenin başladığı yıllar olmuştur.

Çok partili hayatın ve askeri darbelerin etkilediği bir dönem olan 1960-80 arasında, 1960, 1971 ve 1980 olmak üzere üç defa yönetime el koyulmuş ve demokrasi sekteye uğratılmıştır. 60-80 yılları arasında yapılan siyasi değişimler dini hayatı canlandırmakta, dini hareketlerin hem siyasi hem toplumsal alanda büyümesini sağlamaktadır. Tüm bu değişim süreci, din-devlet ilişkisi arasında radikal bir farklılık yaratmıştır. Ancak bu dönemde, toplumda siyasal tabanlı sosyal hareketlerde, değişimi sağlamaya ve elinde tutmaya yönelik hareketler ortaya çıkmış ve güç kazanmaya başlamıştır. Dönemin zihni ortamı çok yönlü ve karmaşıktır. Toplumsal sorunlar ideolojik çatışmaya dönüşmekte, öğrenci, işçi ve mesleki örgütlenme gibi farklı örgütlenme hareketleri ortaya çıkmaktadır. Bu hareketlenmeler yalnızca hükümete yönelik olurken, toplumsal bir kutuplaşmaya ve şiddetli çatışmalara yol açmamıştır. 70'li yıllarda siyasi temelli ortaya çıkan sağ-sol çatışmaları hem toplumu hem devleti etkilemektedir. Bu hareketlerde şiddet temel alınmıyor ve düzen değişikliğini hedefleyen gençlik hareketleri bu temeli amaçlarını gerçekleştirmede kullanıyordu. 1960-71 yılları arasında dönemin en temel boyutunu, sağ, sol ve İslami grupların oluşturduğu hareketler ve tartışmaları oluşturmaktadır. Bu süreçte tartışmaların ve şiddetin dozunun giderek artışı yeni bir darbe girişimine zemin hazırlarken, huzursuzluk ortamı yaratılmaktaydı. 70'lerin sonlarına gelindiğinde dini hareketlerde, mezhep kavgaları da çatışma sebebi olmaya başlamıştır. 80 askeri darbesi sonucu biten bu dönem, çatışmacı söylemleri yaygınlaştırmış, özellikle çatışmacı söylemlerin siyasal niteliğini arttırmıştır.

1961 Anayasası'na, dinî inançları açıklama ve yaşama özgürlüğü konmuş, din özgürlüğünün kötüye kullanımı ve din istismarı konusuna dair maddeler eklenmiştir. Bu süreçte din temelli eylem ve hadiselerin artışı, din ve vicdan özgürlüğü kapsamında irtica tartışmalarının hareketlendiği görülmektedir. 1961 yasaının sunduğu sivil özgürlükler

dinin siyaset içerisindeki rolünü de arttırmıştır. Bu süreçte İslami hareketler kendi alanını kurmakta ve faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Dinî hayat, toplumsal hayatta gerçekleşen sosyokültürel hareketliliklerden etkilenebilmektedir. Bu tarihlerde siyaset ve din arasındaki ilişkiye yönelik farklı fikir ve eylemlerin ortaya çıktığı bir döneme girilmiştir. Din motifli bazı eylemler yapılmaya başlanırken, laiklikle ilgili sembollere yönelik eleştirilerin sesi de yükselmektedir. Bu süreçte Nurcu, Süleymancı, Nakşibendi, İceni ve Kadiri gibi bazı cemaatlara yönelik bazı soruşturmalar açılmaya başlamıştır. Din siyaset ilişkisine yeni bir soluk getiren Milli Nizam Partisi de bu dönemlerde kurulmuştur. 1970’te kurulan MNP, dini cemaatlerin siyasette aktif rol oynamasına da zemin hazırlamıştır. (Gözaydın, 2009, s. 41-42). 60 dönemi ve sonrasında din eksenli partilerin ortaya çıkmasıyla din, egemen sınıflara karşı bir araç olarak görülmektedir. Bu değişimler İslami hareketler üzerinde bir taraftan Batıcı hareketlere yönelik tepki içermekte diğer taraftan din-siyaset ilişkisinden yeni bir kimlik arayışına yol açmaktadır. Tüm sürece bakıldığında hızlı değişim ve dönüşümle birlikte ortaya çıkan ekonomik ve toplumsal noksanlıklar doğrultusunda oluşan boşluğun, dini akımlarla doldurulmak istendiği görülmektedir. 60 darbesi, İslamcılığa fırsat sunan siyasi bir durum yaratmıştır. Bu süreçte İslami yayınların ana teması Kemalizm ve laik politikaların eleştirisi üzerine olmuştur. Gayri resmi ve görünmez olarak sürdürdükleri süreçten farklı olarak Kur’an Kursları, dini faaliyetler ve tarikat etkinliklerinde rahatlama ve canlanma görülmektedir. Çok partili döneme geçişle beraber İslamcılık, kültür kurucu söylemlere doğru evrilmektedir. Bu dönemde İslami hareketler, İslam’ı bir uygarlık biçimi olarak görmektedir. Çok partili hayatla birlikte görünürlükleri ve dini nitelikli yayınları artmıştır (İnceoğlu, 2009, s. 5-6, 32). 70’li yıllar ve sonrası, dini hayatın siyasallaştığı ve daha radikal bir söylem üzerinden yürütüldüğü ve bu eğilimlerin güçlendiği dönem olmuştur.

80 Sonrası Dönem Din Politikaları

1980’lerden sonra sol siyasetin rekabet alanından çekildiği, muhafazakâr tarafların liberal politikaları desteklemeye başladığı görülmektedir. Bu süreçte devletin resmî ideolojisi esnetilmeye çalışılmış, bu esnetilme çabası birçok alana da yansımıştır. Din eğitimi alanında da değişimler yaşanmıştır. 1982 Anayasası ile din kültürü ve ahlak dersi ilk ve orta öğretimde zorunlu bir ders olarak okutulmaya başlamış, Müslüman olmayanlar ise bu dersten muaf tutulmuştur. Din eğitimi, tarafsız, objektif ve çoğulcu verilmekte, dersi almak istemeyen öğrencilere gerekli muafiyet sağlanmaktadır. 1970’te Milli Nizam Partisi, 50’lerde DP 60’larda AP’de örgütlenen sağ merkezli siyasal İslamcılardan, bir siyasi güç olarak ortaya çıkmış, Necmettin Erbakan ve AP’den ayrılan iki milletvekili tarafından kurulmuştur. 1971 Muhtırası’ndan sonra MNP’si, şeriat yanlısı olduğu, dinin çıkarlar için istismar edildiği ve laikliğe aykırı eylemleri olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır. MNP kadroları tarafından 1972 tarihinde Milli Selamet Parti’si kurulmuş 1972 ve 1980 tarihleri arasında faaliyet göstermiştir. 1983 yılında kurulan, Huzur Partisi de MNP’sinin kapatılmasına benzer sebeplerden dolayı kapatılmıştır. 1983’te kurulan bir diğer parti de Refah Partisi’dir. MSP’ye yakın isimler tarafından kurulmuş, 1995 genel seçimleriyle birinci parti olarak seçilmiştir. 1996’da RP ve Doğru Yol Partisi ile koalisyon

hükümeti kurulmuştur. Doğru Yol Partisi Demokrat Parti ve Adalet Parti'sinin bir birleşimi olduğunu ve siyasi mirasçısı olarak kurulduğunu belirtmiştir. 1997 yılına gelindiğinde 28 Şubat postmodern darbe sürecinde Türk Silahlı Kuvvetleri doğrudan silahlı bir darbe girişimine girişmeden, dolaylı olarak medya aracılığıyla hükümeti istifaya zorlamıştır. 28 Şubat katı ve baskıcı tek partili döneme benzer uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte Erbakan, İslami söylemler gerekçesiyle baskıyla karşılanmaktaydı. 28 Şubat 1997'de yapılan değişimle laikliğe aykırılık gerekçesiyle açılan dava sonucu hükümet yıkılmıştır (Mert, 2008, s. 77).

80 Dönemi ve öncesinde gündem olan konulardan biri de başörtüsü sorunudur. 1981 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından, Başbakan Bülent Ulusu önderliğinde bir toplantı yapılarak üniversitede çağdaş olmayan kıyafetlerin giyilmesi yasaklanmış, dönemin Devlet Başkanı Kenan Evren tarafından da karar onaylanmıştır. 7 Aralık 1981 tarihinde de türban yasağı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır (Boralı, 1996). Başörtü yasağı ve modern kıyafet giyilmesi zorunluluğu 1982 yılında Yüksek Öğretim Kurulu'nun hazırladığı yönetmelikte belirtilmiştir. Danıştay başörtüsünü laik cumhuriyet ilkelerine karşı görmüş ve bu yönde hüküm verilmiştir. Türkiye'de bu dönem dahil olmak üzere günümüze kadar olan süreç boyunca başörtü yasağı sürekli tartışılan bir konu olmuştur. 1996 yılında görece azalan yasak, 1997'de 28 Şubat Darbesi ile tekrar yaygınlaşmıştır (Albayrak, 2008, s. 52).

2000 Sonrası Dönem AKP İktidarında Din Politikaları

28 Şubat'ın etkisinin hala yaşandığı, ekonomik kriz ve yönetimdeki belirsizliklerin olduğu 2000 başlarında Recep Tayyip Erdoğan tarafından kurulan Ak Parti büyük destek toplamış, 2002 yılında ise iktidarın sahibi olmuştur. AKP din ve devlet ilişkisinde yasakçı anlayıştan uzaklaşarak, dini özgürlükler konusunda önemli adımlar atmıştır. Bu adımlarla, eğitim ve kamu kurumlarında başörtü yasağı kaldırılırken, Kur'an kursları ve İmam hatip liselerinin açılması kolaylaştırılmıştır. Kurucuları ve temsilcileri, siyasi islamın önemli hareketlerinden biri olan Millî Görüş hareketinden gelmesine rağmen, AKP, siyasi kimlik olarak siyasi İslamcılığı benimsememiştir. İlkelerini muhafazakâr demokrat temellere dayandırmaktadır. İlk iktidar döneminde, laiklik görüşlerine ters taleplerden sakınmıştır. 2002 yılında iktidara gelen AKP günümüze kadar tek başına iktidarda kalmakta, politikalarıyla tüm bu dönemlerde etkin rol oynamaktadır. AKP iktidarı boyunca, dini özgürlükler kısıtlanmamakta, desteklenmekte, dinin kamusal alandaki görünürlüğü artmaktadır. Bu iktidar dönemi boyunca Eğitim kurumlarında ve kamu kurum kuruluşlarında başörtüsü yasağı kaldırıldı, Kur'an kurslarının açılmasındaki engeller kaldırılarak kolaylaştırıldı, Alevi kimliği tanındı, İmam Hatip Liselerinin önü açıldı. Din politikasında eski uygulamaların değiştiği, yerine daha kapsayıcı ve dindarlıkla barışık bir anlayışın hâkim olduğu görülmektedir (Akyüz, 2016, s. 39).

Tarihi boyunca birçok darbe yaşayan Türkiye, Temmuz 2016'da dini bir cemaat tarafından darbe teşebbüsüne tanık olmuştur. 15 Temmuz'da yaşanan bu darbe girişimini

FETÖ gerçekleştirmiştir. Devletin içerisinde beslenerek devlet ele geçirilmeye çalışılmış, bu darbenin etkisi hem devlet hem toplumsal alanda görülmüştür (Keleş, 2017). İlk defa dini bir cemaat tarafından oluşturulan darbe, siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan olduğu kadar toplumun cemaatlere bakışı üzerinde de pek çok fikir ayrılıklarına yol açmıştır. Bu darbe girişimi kısmen nötr duygular barındırılan din ve cemaat kavramlarına karşı güven duygusunu azaltmakta, korku ve nefrete sebep olmaktadır. Darbe sonrası laiklik vurgusu artmış, konu üzerine tartışmalar yapılmıştır. Toplumun cemaatlere bakışında büyük bir etki yaratmış olsa dahi, günümüzde cemaatler faaliyetlerini devam ettirmekte, aktif birçok cemaat bulunmaktadır (Karlı, 2019, s.1189). Bu dönemlerde gündem olan bir söylem, 'Dindar nesiller yetiştireceğiz' söylemidir. Erdoğan, muhafazakâr demokrat bir parti olduklarının altını çizerek, böyle bir partinin ateist değil dindar nesil yetiştirebileceğini söylemiştir. Söylendiği günden beri gündemde olan bu söylem, tartışmaları da beraberinde getirmemiştir. Son yıllarda sık sık deizm tartışılması yapılmakta, gençlerin deizme yöneldiği konusu da gündemde yer almaktadır.

Sonuç

Türkiye'de sosyal değişimin din boyutuyla ele alındığı bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu'nun dönemleri, yıkılma süreci ve bu dönemlerde İslam dininin etkisi, devlet ve toplum üzerinde dinin rolü, devletin tarikatlarla karşı tutumu; Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla günümüze kadar bu rollerin değişim ve dönüşüm süreçleri, devletin dine karşı tutumu, din üzerine yapılan politikalar olmak üzere çeşitli bölümlerden oluşturulmuş, bu dönemler ayrı ayrı ele alınarak incelenmiştir.

Osmanlı'da devlet tarikatların gücünün farkında olmuş ve bu gücü kendi ekseni etrafında kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Dinin meşrulaştırma işlevi, toplum üzerinde etkili olmakta, savaş kıtlık gibi olağanüstü durumlarda dinin bu işlevi kullanılmaktadır. Bu dönemde, özellikle I. Selim döneminde halifeliğin Osmanlı'ya geçmesiyle, devlet ve din ilişkilerinin iç içe olduğu görülmektedir. Devlet, tarikatlarla devletin resmî ideolojisi ve muhafızı olma misyonunu yüklemektedir. Bu süreç İttihat Terakki döneminden sonra değişim göstermektedir. Bu dönemle birlikte devlet-tarikat ilişkilerine mesafe koyulmakta devamında Cumhuriyet dönemiyle birlikte bu mesafe meşruiyet kazanmaktadır. Cumhuriyet'in ilk dönemlerine bakıldığında bu ayrım tam olarak söz konusu olmamaktadır. Savaş ve ekonomik zorluklardan geçilen bu dönemde, toplumda birlik ve beraberliğe ihtiyaç vardır. Din temelli bir karmaşanın yaşanmaması, toplumda bölünmeler görülmemesi için ilk dönemlerde din temelli inkılaplar yapılmamaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılan değişim ve devrimler her zaman üzerine koşulan bir konu olmakta, özellikle uygulanan din politikaları en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Kuruluşunun ardından Türkiye Cumhuriyeti gelişmekte ve yeni politikalar üretmektedir. Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte değişen din-devlet ilişkisi devamındaki süreçte laik bir çizgide ilerletilmiş, laikliğin algılanış biçimi kısmen özünden farklı anlaşılmıştır. Devlet ve din işlerinin ayrılması, devlet işlerinde dinin etkisinin kaldırılması

bazı kitle ve kişilerce dinsizlik olarak algılanmıştır; bu durumda bazı sorunlara ve kutuplaşmalara yol açmıştır. İlerleyen süreçte, tek partili yıllarda din politikaları dışlayıcı bir laiklik anlayışına doğru evrilmiş; İslam'ın kamusal alanın dışında tutulması amaçlanmış ve bu durumu destekleyici bazı yasaklamalara gidilmiştir. Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, tekke ve zaviyelerin medreselerin kapanması, devletin dini İslam'dır ibaresinin kaldırılması gibi bir dizi yenilikle değişim ve dönüşümler yaşanmaktadır. Dini faaliyetlerin sınırlandırıldığı ve yasaklandığı bu dönemlerde, cemaat ve dini topluluklar da meşruluğunu yitirmekte, gayri resmi bir çerçevede varlığını sürdürmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştirilen devrimleri uygulamak ve kalıcılaştırabilmek için katı tedbirler alınmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra tek partili dönem boyunca devam eden bu sürecin 1950'li yıllardan sonra günümüze kadar sürecek bir değişim yaşadığını görmekteyiz. 50'li yıllarla birlikte devlet ve din arasındaki bu keskin ayrım dönüşmekte, devlet dini faaliyetleri kısıtlayan, yasaklayan bir rolden uzaklaşmaktadır. Devlet bu noktada dini faaliyetleri yasaklamaktansa bu faaliyetleri kolaylaştıran, imkân sağlayan ya da gerçekleştiren bir konuma geçmektedir.

Çok partili hayata geçiş ve halkın istekleri doğrultusunda alınan bazı yasalar yumuşatılmaya başlanması, Demokrat Parti'nin vaatleri onu iktidar yapmaya yetmiştir. DP iktidara geldikten sonra katı uygulamalar yumuşatılmaya, bazı yeni politikalar uygulanmaya başlamıştır. Vaat edilen durum ve uygulamalar halk tarafından benimsenmiş, bu durum partileri bu konu üzerinde daha fazla durmaya itmiştir. DP döneminden 28 Şubat sürecine kadar geçen sürede din kurumu üzerine uygulamalar bu eksende devam etmiştir. Bu değişimlerle birlikte var olma çabasında olan cemaatlerin de rolü değişmektedir. Tarikat ve cemaatler, görünür kılınmakta geleneksel rollerinden ayrılarak sivil, siyasal formlarda evrilmektedir. Türkiye'de radikal İslamcılığın henüz olmadığı 50-60'lı yıllarda sol harekete karşı bir hareket, faşizme ve komünizme karşı bir güç olarak ilerleyen İslami hareket, radikallikten uzak bir süreç olarak karşımıza çıkmış, bu dönemde siyasi alanda önünün açılmasıyla birlikte bir kadrolaşmaya gidilmiştir. 70'li yıllara gelindiğinde İran, Pakistan, Mısır gibi ülkelerde, radikal İslamcı hareketlerin öne çıkması, özellikle İran'ın monarşik bir devletten İslam Devrimi'yle birlikte İslam hukuku esas olan bir yönetime geçişi gibi radikal oluşumlar Türkiye'de de radikal hareketlere bir itici güç olmaktadır. Ancak Türkiye henüz bu oluşumların etkisini tam olarak hissedemeden 12 Eylül darbesi yaşanmıştır. 12 Eylül'den sonra özellikle ANAP iktidarıyla İslami hareketlere kurumsallaşma ve örgütlenme imkânı sağlanmış, İslami yaşam tarzı ideolojik düzeyde de meşrulaştırılmıştır.

80 Darbesiyle birlikte "Kamuda Kılık Kıyafet Yönetmeliği" çıkarılıp kadınların kamu kurumlarında başörtüleriyle çalışmaması, ilk ve orta öğretim okulları ve üniversitelerde öğrenimleri sırasında derse girememeleri yasalaştırılmıştır. Bu katı, baskıcı ve yasakçı düzen ilerleyen süreci de etkilemiş Türkiye'de bu durum yıllarca tartışılmıştır. İlerleyen süreçte bu yasakçı sistem siyaset arenasında uzun yıllarca konuşulacak bir konu olarak yer edinmiştir. 1997 yılına gelindiğinde 28 Şubat postmodern darbe sürecinde Türk Silahlı Kuvvetleri silahlı bir darbe girişimine girişmeden, dolaylı olarak medya

aracılığıyla hükümeti istifaya zorlamıştır. Bu süreç ile gerçekleştirilen uygulamalar din-devlet ilişkilerinde eski katı dönemlere benzer bir düzene girilmiştir. Bu katı düzen içerisinde, Adalet ve Kalkınma Parti'si lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın daha ılımlı söylemleri, 2000'li yıllara gelindiğinde AKP'nin iktidar oluşunda etkili olmuştur. AKP iktidarıyla birlikte İslami yaşam tarzının meşruluğu tekrar devam etmiş, yeni politikalar gerçekleştirilmiştir. 50'li yıllarla birlikte gelen ılımlı tavır bu süreçte daha da artmıştır. AKP iktidarıyla birlikte kamuda başörtü yasağı kaldırılması, din eğitiminde değişimler yaşanması, medrese ve Kur'an kursu sayılarının hızla artışı özellikle dindar kesimin Erdoğan'a karşı destekleyici tavrını daha da pekiştirmiştir.

Kaynakça

- Akyüz, İ. (2016). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Din Politikalarında Etkili Olan Temel Dinamikler. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 38-58.
- Albayrak, M. (2008). Başörtüsünün Kırk Yıllık Serüveni, *Atatürk Din- Laiklik-İrtica Cumhuriyet ve Türban Mitingleri*, Samsun: Erol Ofset.
- Apaydın, C. (2017). Belgeler Işığında Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması Üzerine Bir Değerlendirme. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 16 (32), 149-171.
- Arat, Y. (2010). Religion, Politics and Gender Equality in Turkey: implications of a democratic paradox?. *Third World Quarterly*, 31(6), 869-884.
- Arslan, A. (1992). Geleneksel Osmanlı devlet ve siyaset felsefesi ve Tanzimat, *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü, Sempozyum Bildirileri (İzmir 6-7 Kasım 1989)* (s.15-31). İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Aydın, S. (1993). *Modernleşme ve Milliyetçilik*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Aytepe, M. (2016). Doğuşundan Günümüze İslamcılığın Türkiye Seyri: Bir Sınıflandırma Denemesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 169-199.
- Boralı, Ü. (1996). Türkiye'de Radikal İslamcı Hareket, *Gelenek Dergisi* (53). Bütün Yönleriyle Başörtüsü Sorunu Olaylar Belgeler Anılar (1981-1998), (1998) İstanbul: Mazlumder İstanbul Şubesi Yayınları.
- Cornforth, M. (2006). *Pozitivizme ve Pragmatizme Karşı Felsefeyi Savunmak*. (T. Ok, Çev.) İstanbul, Evrensel Basın Yayın.
- Çınar, M. (2013). *Ak Parti ve İslami Hareketler: Defansif ve Dağıtıcı İktidar Kardeşliği, Ak Parti Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu*, (İ. Uzgel, B. Duru, Der.) Ankara: Phoneix Yayınevi.

- Demir, H. S. (2013). Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Din-Devlet İlişkilerinin Laiklik, Sekülerizm, Teokrasi ve Din Devleti Sistemleri Kapsamında İncelenmesi. *Ankara Barosu Dergisi*: 269-288.
- Elhan, N. (2016). İran Devrimi'nin Türkiye'de Yansımaları: "İrancılık" ve "İrancı" İslamcılık. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 28-57.
- Erdem, U. (2021). Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılma Süreci ve Meclisin Açılış Günü (23 Nisan 1920). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 31(2), 1055-1068.
- Goloğlu, M. (2007). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Gözyayın, İ. (2009), Diyanet: Türkiye Cumhuriyeti'nde Dinin Tanzimi, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gözler, K. (2018). *Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin.
- Günay, Ü. (1997). Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Din, *Türk Yurdu* (116- 117), 80-89.
- Güngör, E. (1993). *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Hodgson, M., Goodwin, S. (1993). *İslam'ın Serüveni*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- İnceoğlu, E. (2009), *Türkiye'de Siyasal İslamcılığın Evrimi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karpat, K. H. (2013), *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kara, H. (2017). Tek Parti Dönemi Din Politikası (1923-1946), *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19): 111-136.
- Kara, İ. (2008). Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karal, E. Z. (1976). *Osmanlı Tarihi VI, Islahat Fermanı Devri 1856-1861*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karlı, N. (2019). Fetö Darbe Girişiminin Gençlerin Din ve Cemaat Algısı Üzerindeki Etkisi. *Bilimname Dergisi*, 2019(37), 1187-1210.
- Kaya, İ. (2021). Osmanlı Devleti'nde Devlet-Tarikat İlişkileri Bağlamında Meclis-i Meşayih. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 100, 159-180.

- Kayadibi, F. (2000). Atatürk'ün Dinî Yönü ve Din Eğitime Bakışı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 16: 675-698.
- Keleş, A (2017). *FETÖ'nün Kronolojik Analizi*. *Eskiyeni Dergisi*, (34), 69-73.
- Keleş, R. (1984). *Şehirciliğin Kuramsal Temelleri*. Ankara: Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi.
- Kırkpınar, L. (2018). Demokrat Parti (DP) ve Din-Siyaset İlişkisi (1946-1960). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 18(36): 349-59.
- Közleme, A. O. (2019). Tek Parti Döneminde Din, Sınıf ve İdeoloji. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 12(65): 636-649.
- Mardin, Ş. (1991). *Türkiye'de Din ve Siyaset*, (1b.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mert, Y. L. (2008). *Cumhuriyet Döneminde Kapatılan Siyasi Partiler Kapatma Davaları, Gerekçeleri ve Sonuçları*. Ankara: İlkim Yayınevi.
- Nal, S. (2005). Demokrat Partinin 1950-1954 Dönemi Din Siyaseti. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(03), 137-171.
- Saatçi, M. B. (2009). Balkan Ulusçuluklarına Dair Bir Değerlendirme: Farklı Uluslar Farklı Usuller. *Karadeniz Araştırmaları*, 23(23), 13-28.
- Sönmez, T. (2006). *1925-1961 Yılları Arasında Türkiye'de Giyim ve Kuşam ile İlgili Düzenlemeler ve Tepkiler* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Tarhanlı, İ. B. (1993). Müslüman Toplum "Laik" Devlet, Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul: Afa Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1995). *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*. İstanbul: Arba Yayınları.
- Ulu, G. (2021). Tanzimat Dönemi Hukukta Modernleşme. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 26 (1), 235-264.
- Üçok C., Mumcu, A., Bozkurt, G. (2002). *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Ülken, H. Z. (1979). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayıncılık.
- Varol, M. (2010). Osmanlı Devleti'nin Tarikatları Denetleme Siyaseti ve Meclis-i Meşayih'in Bilinen; Ancak Bulunamayan İki Nizamnamesi. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 23, 39-68.

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.16.18>

Volume 7/4

2023 p. 326-346

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN EĞİTSEL OYUNLARA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ¹

EXAMINING THE OPINIONS OF SOCIAL STUDIES TEACHERS ON INSTRUCTIONAL GAMES INTEGRATED INTO SOCIAL STUDIES COURSE

Sencer Bilal BOSTAN*

İlhan TURAN**

ÖZ

Bu çalışmanın amacı sosyal bilgiler öğretiminde eğitsel oyunlara ilişkin öğretmen görüşlerini ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda öğretmenlerle mülakat yapılmıştır. Bu araştırmada nitel yaklaşım kullanılmıştır. Nitel yaklaşımlardan görüşme tekniği tercih edilmiştir. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından hazırlanan görüşme formu, verilerin analizinde ise içerik analizi ve betimsel analiz kullanılmıştır. Trabzon İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli yasal izin alınarak çalışma 2020/2021 Eğitim-Öğretim yılının ikinci döneminde Trabzon'un ilçelerindeki öğretmenlerle yapılmıştır. Toplamda 26 öğretmen ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonucunda öğretmenlerin görüşleri genel olarak derslerde eğitsel oyun kullanmanın faydalı olduğu yönündedir. Konunun özelliğine göre derslerde eğitsel oyunlar oynatılabilir. Öğretmenlere eğitsel oyunlar hakkında hizmet içi eğitim verilebilir.

Anahtar Kelimeler: *Eğitsel Oyun, Sosyal Bilgiler, Öğretmen Görüşleri*

ABSTRACT

¹ Bu çalışma Sencer Bilal BOSTAN tarafından Prof.Dr. İlhan TURAN danışmanlığında hazırlanan Sosyal Bilgiler Öğretiminde Eğitsel Oyunlara İlişkin Öğretmen ve Ortaokul Öğrencilerinin Görüşleri: Trabzon İli Örneği adlı yüksek lisans tezinden (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2022) üretilmiştir.

* Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, E-mail: sencerbilalb@gmail.com., ORCID: 0000-0002-4655-1583, Trabzon, Türkiye.

** Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, E-mail: ilhan.turan@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5690-8550, Rize, Türkiye.

The aim of this study is to reveal the opinions of teachers students about educational games in social studies teaching. For this purpose, interviews were conducted with teachers . In this study, qualitative approach was used. The interview technique, one of the qualitative approaches, was preferred in this study. Interview form prepared by the researcher as a data collection tool was used and in the analysis of the data, content analysis and descriptive analysis were used. The study was carried out with the teachers in the districts of Trabzon in the second term of the 2020/2021 academic year, by obtaining the necessary legal permission from the Trabzon Provincial Directorate of National Education. Interviews were conducted with 26 teachers . As a result of the research, the opinions of teachers are generally that using educational games in lessons is beneficial. Depending on the nature of the subject, educational games can be used in lessons. In-service training on educational games can be given for teachers.

Keywords: *Educational Game, Social Studies, Teacher Opinions*

Giriş

Oyun, insanların vazgeçilmez aktivitelerindendir. İnsan ve hayvan yavrularında en belirgin özellik oyundur (Bertrand Russell, çeviren: Duran, 2005). İnsanlar tarih boyunca, doğumlarından ölümlerine kadar çeşitli eğitimler almış ve oyunlar oynamışlardır. Oyunun ortak bir tanımı olmamakla birlikte çeşitli tanımlar bulunmaktadır. Türk Dil Kurumuna göre (2023), oyun yetenek ve zeka geliştirici, belli kuralları olan, iyi vakit geçirmeye yarayan eğlencedir. Bir başka tanımda ise oyun, İnsanların tek başlarına ya da birlikte eğlenmek ve vakit geçirmek için düzenledikleri, belli kuralları olan etkinlik olarak açıklanmıştır (Bener, 2016). Çoban ve Nacar (2015) oyunun tarihçesine yönelik aşağıdaki bilgileri aktarmaktadır:

Oyunun tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğu yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur. Tapınaklarda toplanıp müziğe uyararak dans eden insanların hareketleri bir çeşit oyundur. Önceleri dini törenler ve şenliklerle gelişen oyun daha sonra din dışı konulara yönelmiştir. İlk çağ insanları avlarını daha kolay avlayabilmek için avcılığı taklit ederek en basit oyunların doğmasını sağlamışlardır.

Oyunun eğitime yansımış hali olan eğitsel oyunların eğitime olan katkıları yapılan çalışmalara da baktığımızda görülecektir. Cop ve Kaplan (2018)'ın yaptığı çalışmada eğitsel oyunların akademik başarı, kalıcılık, erişim düzeyi, öğrenme düzeyi ve öğrenci tutumu üzerinde olumlu etki yarattığı, anlamlı farklılıklar bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Can ve Yıldırım (2017) yaptıkları çalışmada eğitsel oyunlarla desteklenen öğretimin öğrenci başarılarını artırmada etkili olduğunu belirtmişlerdir. Yeşilkaya (2013)'ya göre ise sosyal bilgiler dersinde eğitsel oyunlar oynatmak öğrencilerin başarı seviyelerini yükseltmede ve derse karşı olumlu tutum geliştirmede etkili olabilir. Bu sebeple eğitsel amaçlı oyunlar kullanmanın derslerde yararlı olacağı düşünülmektedir. Eğitsel oyun, öğrenilen bilgilerin öğrencilerin rahat edebileceği bir ortamda tekrar edilmesi ve pekiştirilmesini sağlayan öğretim tekniğidir (Demirel, 2005). Diğer bir tanımda ise eğitsel oyun, çocuğun ruhsal, fiziksel ve zihinsel gelişimini olumlu

etkileyen, çocukların haz alıp neşelendiği, iyi davranışlar ve alışkanlıklar kazandıran etkinlikler olarak tanımlanmaktadır (Varışoğlu, Şeref, Gedik ve Yılmaz, 2013).

Günümüzde eğitim daha çok öğrencinin yaparak yaşayarak öğrenmesi için tasarlanmıştır. Öğrencilerin bizzat öğrenme eyleminin içinde olması onların kalıcı öğrenmelerine olanak sağlamaktadır. Bu öğrenme şekline uygun bir teknik olan eğitsel oyunlar sosyal bilgilerde rahatça uygulanabilecek bir tekniktir. Sosyal bilgiler gibi bir derste öğrenciyi güdülemek, konuların daha anlaşılır bir hale gelmesini sağlamak, öğrenciyi derste aktif kılmak, tekrar gerektiren konuların tekrarını sağlamak gibi amaçlarla eğitsel oyunları derslerde tercih etmek, konuları zevkli hale getirecek ve öğretim işini kolaylaştacaktır (Akdoğan ve Bilgili, 2016). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na baktığımızda programda, değerler, beceriler, kavram öğretimi bulunmaktadır. Bu alanların öğretiminde eğitsel oyunlar faydalı bir teknik olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal bilgiler dersindeki değerleri öğretirken drama, oyunlaştırma gibi etkinlikler kullanılabilir (Bozkurt ve Emir, 2021). Diğer yandan Biter ve Çalışkan (2019)'ın yaptığı çalışmada eğitsel oyunların ağırlıklı olarak kullanıldığı bir öğretimin öğrencilerin farklılıklara saygı, sorumluluk ve özgürlük değerlerinin gelişimine katkı sağladığı ortaya çıkarılmıştır (Biter ve Çalışkan, 2019). Sosyal bilgilerin diğer konularını içeren coğrafya, tarih, arkeoloji gibi alanlarda da eğitsel oyun tekniği kullanılması öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenmesine olanak sağlamaktadır. Özellikle tarih öğretiminde eğitsel oyunların ortaokul seviyesinde kullanılması öğrencilerde kalıcı öğrenmeleri sağlayabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın Problem Cümlesi

Bu araştırmada “Sosyal Bilgiler Öğretiminde Eğitsel Oyunlara İlişkin Öğretmen Görüşleri” nelerdir? sorusuna cevap aranmıştır. Bu genel probleme yönelik olarak aşağıdaki sorulara yer verilmiştir.

Alt Problemler

1. Öğretmenler eğitsel oyunları kullanıyor mu? (Kullanma durumları, kullanma sıklığı, kullanılan ders aşaması, kullanmama nedenleri)
2. Sosyal Bilgiler öğretiminde eğitsel oyunların kazanım, beceri ve değerlerle ilişkisi nedir? (Eğitsel oyunların kazanım, beceri ve değerlerin öğretiminde etkisi)
3. Eğitsel oyunların sosyal bilgiler dersinde kullanımı uygun mu? (Öğrenilmesi güç/soyut konuların öğretiminde etkisi, sosyal bilgiler dersinde öğrenmeye katkısı)

Önemi

Literatür incelendiğinde eğitsel oyunlarla ilgili sosyal bilgiler alanında fazla çalışmaya rastlanmamaktadır. Eğitsel oyunlar gerek öğrenci gerekse öğretmen açısından öğretim sürecinin daha verimli geçmesi ve hedeflenen kazanımlara ulaşmada önemli bir öğretim tekniğidir. Eğitsel oyunlar, öğrenci açısından yaparak-yaşayarak öğrenme imkanı sunarken, öğretmen açısından ise, farklı oyun türleriyle öğrencilerin farklı zeka alanlarına hitap edebilme, bireysel farklılıkları değerlendirebilme imkanı sunar (Hazar, Altun, 2018).

Eğitsel oyunların sosyal bilgiler dersine uygun bir teknik olduğu ve farkındalık oluşturarak derslerde daha fazla kullanılması teşvik etmek, eğitsel oyunlarla ilgili sorunları ortaya koymak literatürde önemli bir boşluğu dolduracaktır. Bu çalışmayı yaparak bu boşluğu doldurmak ve sosyal bilgiler alanına bir katkı sağlanmak istenmektedir.

Sınırlılıklar

- * Araştırmada sadece ulaşılan açık kaynaklardan yararlanılmıştır.
- * Araştırmada eğitsel oyunlar konu alanını oluşturmuştur.
- * Araştırma 2020/2021 eğitim- öğretim yılında Trabzon ilinde 26 öğretmen ile yürütülmüştür.
- * Araştırma öğretmenlere uygulanan görüşme formuyla sınırlıdır.
- * Araştırma Trabzon ilinin Akçaabat, Araklı, Beşikdüzü, Çarşıbaşı, Çaykara, Dernekpazarı, Düzköy, Maçka, Of, Ortahisar, Şalpazarı, Tonya, Vakfıkebir ve Tonya ilçeleri sınırlıdır.

Varsayımlar

Araştırmaya katılan öğretmenlerin samimi ve nesnel cevaplar verdiği varsayılmıştır.

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanmasında izlenen yol ve veri analizine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Araştırmanın Modeli

Sosyal bilgiler öğretiminde eğitsel oyunlara ilişkin öğretmen görüşlerini almayı amaçlayan bu araştırmada nitel yaklaşım kullanılmıştır. Nitel araştırma, gözlem, mülakat ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algı ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir şekilde meydana getirmeye yönelik nitel bir sürecin takip edildiği araştırmadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Araştırmada nitel araştırma yaklaşımlarından görüşme tekniği kullanılmıştır. Oral ve Çoban'a (2020) göre nitel araştırmalarda görüşme, veri toplamak amacıyla belli bir disiplin çerçevesinde gerçekleştirilen söyleşileri içerir. Görüşme formu yapılandırılmış ya da esnek şekilde yeni soruların sorulabileceği yarı yapılandırılmış formatta olabilir (Sayım, 2019). Yarı yapılandırılmış görüşmede, sormayı planladığı soruları içeren görüşme formunu araştırmacı önceden hazırlar ve görüşmenin gidişatına göre alternatif ve sonda sorular sorabilir, kişinin cevaplarını ayrıntılı isteyebilir (Patton, 2002'den aktaran Kaplan, 2017).

Verilerin Toplanması ve Veri Toplama Araçları

Trabzon İl Milli Eğitim Müdürlüğünden alınan izinle asıl uygulamadan önce öğretmenlere görüşme formlarının kontrolünü sağlamak için Trabzon ilinin Akçaabat

ilçesindeki bir devlet okulunda 2 öğretmen ile pilot uygulama yapılmıştır. Pilot uygulamadan sonra asıl uygulamaya geçilmiştir. Çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin okullarıyla iletişime geçilip gerekli izinlerin olduğu belirtilmiş, öğretmenlerle çalışma yapılmak istendiği söylenmiştir. Daha sonra öğretmenlerle uygun oldukları bir tarihte görüşme yapılmıştır. Pandemi şartlarından dolayı kimi öğretmenler yüz yüze görüşme yapmak istememiştir. Bu sebeple öğretmenlerin 9'u ile yüz yüze 17'si ile telefonla görüşme yapılmıştır. Öğretmenlerle yapılan görüşmeler yaklaşık 25 dakika sürmüştür. Çalışma grubu seçilirken covid-19 salgınından dolayı çalışma grubunun ulaşılabilir ve katılım gönüllüğü esas alınmıştır.

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafında geliştirilen “Öğretmen Görüşme Formu” kullanılmıştır. Bu görüşme formu yarı yapılandırılmış görüşme formu niteliğindedir. Yarı yapılandırılmış görüşmede, araştırmacı önceden sormayı planladığı soruları içeren görüşme formunu hazırlar. Buna karşın araştırmacı görüşmenin akışına bağlı olarak alternatif ve sonda sorular sorabilir ve kişinin cevaplarını detaylandırmasını isteyebilir (Patton, 2002'den aktaran Kaplan, 2017). Görüşme formu oluşturma sürecinde sorular öğretmenler ve ölçme değerlendirme uzmanına incelemeleri için gönderilmiştir. Öğretmenlerin dönütlerine göre sorularda düzenleme yapılmıştır. Bu süreçten sonra sorular 5 akademisyene gönderilmiş, dönütlerden sonra tekrar düzenlenmiştir. En son olarak sorular 1 ölçme değerlendirme uzmanına gönderilmiş gerekli dönütlerden sonra görüşme formuna son hali verilmiştir. Görüşme formunun son halinde öğretmenlere 23 soru sorulmuştur.

Bu çalışmada veri toplama aracının geçerlik ve güvenilirliğini artırmak için 4 öğretmen, 5 akademisyen, 1 ölçme ve değerlendirme uzmanı ve 1 dil bilgisi uzmanının görüşüne başvurulmuştur.

Sosyal bilgiler öğretiminde eğitsel oyunlara ilişkin öğretmen görüşlerini almayı amaçlayan bu araştırma 2020-2021 eğitim öğretim yılı içinde yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Trabzon ili ve ilçelerinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı resmi ortaokullarda görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Trabzon ili genelinde toplam 26 öğretmen ile görüşme yapılmıştır. İl genelinde 18 ilçenin 14'ündeki öğretmenler ile görüşme yapılmıştır. Çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin demografik özellikleri Tablo 1'de belirtilmiştir.

Tablo 1. Çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin demografik özellikleri

Demografik Özellikler	f
1. Cinsiyet	
Erkek	17
Kadın	9
Toplam	26
2. Yaş	

26-30	1
31-35	12
36-40	5
41-45	3
46-50	5
Toplam	26
3. Eğitim Durumu	
Lisans	26
Toplam	26
4. Mezun Olunan Alan	
Sosyal Bilgiler Öğrt.	22
Tarih Öğrt.	4
Toplam	26
5. Mesleki Deneyim	
1-5	1
6-10	12
11-15	6
16-20	4
21 ve üzeri	3
Toplam	26

Tablo 1 incelendiğinde öğretmenlerin 17'si erkek, 9'u ise kadındır. Araştırmaya katılan öğretmenlerden erkekler daha fazladır. Çalışma grubuna bakıldığında öğretmenlerin 12'si 31-35 yaş aralığında, 5'i 36-40 yaş aralığında, 5'i 46-50 yaş aralığında, 3'ü 41-45 yaş aralığında, 1'i ise 26-30 yaş aralığında bulunmaktadır. Çalışma grubuna katılan öğretmenlerden en çok 12 kişi ile 31-35 yaş aralığında katılımcı bulunmaktadır. Çalışma grubundaki öğretmenlerin tamamı (26) lisans mezunudur. Tablo 1 incelendiğinde görüşme yapılan öğretmenlerin 22'si sosyal bilgiler öğretmenliği programından, 4'ü ise tarih öğretmenliği programından mezun olduğu görülecektir. Araştırmaya katılan öğretmenlerden sosyal bilgiler öğretmenliği mezunu olanlar açık ara fazladır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin 12'si 6-10 yıllık, 6'sı 11-15 yıllık, 4'ü 16-20 yıllık, 3'ü 21 yıl ve üzeri, 1'i ise 1-5 yıllık kıdemleri bulunmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerden en çok kıdemi bulunanlar 6-10 yıllık olan öğretmenlerdir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde betimsel ve içerik analizi kullanılmıştır. Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin önceden belirlenmiş temalara göre yorumlanması ve özetlenmesidir (Gülyılmaz ve Deniz, 2019). İçerik analizinde ise temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Bu amaçla

toplanan verilerin önce kavramsallaştırılması, daha sonra da ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan temaların saptanması gerekmektedir (Yıldırım, Şimşek, 2018).

1. Verilerin kodlanması
2. Temaların bulunması
3. Kodların ve temaların düzenlenmesi
4. Bulguların tanımlanması ve yorumlanması

Yukarıda verilen sıralama takip edilerek “Öğretmen Görüşme Formu”ndan elde edilen veriler analiz edilmiştir. Araştırmacı tarafından birkaç kere okunarak hata payı en aza indirilmeye çalışılmıştır. Görüşme verilerinden kodlar oluşturulmuş, bu kodlardan kategorilere ulaşılmıştır. Kategoriler ve kodlar tekrar gözden geçirilerek düzenlenmiştir.

Miles ve Huberman’a (1994) göre nitel veri analizi; verilerin toplanması, verilerin azaltılması, verilerin gösterilmesi, sonuç çıkarma ve doğrulama olarak üç aşamalıdır (Miles ve Huberman’dan 1994 aktaran: Kırıl, 2020). Verilerin analizinde Miles ve Huberman’ın geliştirdiği güvenilirlik formülü kullanılmıştır. Çalışmanın analizleri iki uzman tarafından yapılmıştır. Uzmanlar arasında görüş ayrılığı ve görüş birliği olan kategoriler ayrı ayrı tespit edilerek uyum oranı belirlenmiştir (Güvenirlilik Formülü: Görüş Birliği/ Görüş Birliği+ Görüş Ayrılığı). Öğretmenler için oluşturulan toplam 23 kategori ve alt kategoride uzmanlar arasında güvenilirlik 0.86 (20/20+3) tespit edilmiştir. Bu durum elde edilen sonuçların güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde “Öğretmen Görüşme Formu” ndan elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bu doğrultuda araştırmanın alt problemlerine yönelik görüşmelerden elde edilen bulgular alt başlıklar altında sunulmuştur. Bulgular kısmında görüşlerine yer verilen öğretmenlerin gerçek isimleri kullanılmayıp kod isimler verilmiştir. Öğretmene “M” kod ismi verilmiştir.

Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Bulgular kapsamında ilk olarak “Öğretmenler eğitsel oyunları kullanıyor mu?” alt problemi ele alınmış ve toplamda 5 soru sorulmuştur. Bu kapsamda öğretmenlere sorulan eğitsel oyun kullanma durumları, kullanma sıklığı, kullanılan ders aşaması, kullanmama nedenleri, kullanılan oyunlar, sorularına yönelik bulgular sırayla sunulmuştur.

Tablo 2. Öğretmenlerin eğitsel oyunları kullanma durumları

Kodlar	Katılımcılar	f
	M1, M2, M3, M4, M5, M7, M8, M9, M10, M11, M12,	
Kullanan	M13, M14, M18, M19, M20, M22, M23, M24, M25,	21
	M26	

Kullanmayan	M6, M15, M16, M17, M21	5
-------------	------------------------	---

Tablo 2 incelendiğinde görüşmeye katılan 26 öğretmenin 21'i eğitsel oyunları derslerinde kullandığını, 5 öğretmen ise kullanmadığını belirtmiştir. Kullanan öğretmenlerin sayısı fazla olduğu dikkat çekici bir durumdur

Tablo 3. Öğretmenlerin eğitsel oyunları kullanma sıklığı

Kod	Katılımcılar	f
Nadir- ünite sonu	M3, M5, M11, M13, M18, M19, M20, M22, M23, M24, M26, M25	12
Hiçbir zaman	M6, M15, M16, M17, M21	5
Ara sıra	M1, M2, M7, M8, M12	5
Haftada bir	M4, M14	2
Her zaman	M9	1
Ayda bir	M10	1

Tablo 3 incelendiğinde öğretmenlerin eğitsel oyun kullanma sıklığı sorusuna verilen cevaplarda “nadir-ünite sonu”, “hiçbir zaman”, “ara sıra”, “haftada bir”, “her zaman” ve “ayda bir” kodu oluşturulduğu görülecektir (Katılımcıların kodları en çoktan en aza doğru sıralanmıştır).

Eğitsel oyunu kullanma sıklığı ile ilgili görüşlerine yer verilen öğretmenlerden bazılarının görüşleri şu şekildedir: M1 konuların durumuna göre ara sıra kullanıyorum derken, M3 ünite sonu değerlendirmelerde genellikle kullanıyorum, M9 ise hemen hemen her konuda konuyu pekiştirme amaçlı kullanıyorum cevabını vermiştir.

Tablo 4. Öğretmenlerin eğitsel oyunu kullandığı ders aşaması

Kod	Katılımcılar	f
Ders sonu	M1, M4, M7, M11, M18, M24, M25, M10, M14, M8, M9, M13, M26, M3, M12, M13, M5	17
Dersin başlangıcı	M1, M2, M7, M11 M19, M20, M22, M24	8
Ders ortası	M2, M5, M9, M7, M11, M23	6
Ders dışı	M25	1

Tablo 4’de görüldüğü üzere katılımcıların “Eğitsel oyunları dersin hangi aşamasında kullanıyorsunuz?” sorusuna verdikleri cevaplardan , “ders sonu”, “dersin başlangıcı”, “ders ortası”, “ders dışı” adlarında dört tane kod oluşturulmuştur.

Bulgulara dair bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir: M1 “Dersin başında kullanıyorum” derken katılımcı M19 daha çok giriş, dikkat çekme kısmında kullandığını belirtmiştir. Katılımcı M9 en çok keşfetme ve pekiştirme aşamasında kullanırken, M4 dersin sonlarına doğru, pekiştirme amaçlı, M25 ders dışında ve sonunda yapılan öğretim faaliyeti sonrasında kullandığını belirtmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlerin eğitsel oyunları kullanmama nedenleri

Kod	Katılımcılar	f
Ortamın uygun olmaması	M6, M17, M20, M21	4
Zaman sorunları	M15, M16, M26	3
Kişisel bilgi yetersizlik	M19, M25	2

Tablo 5’de görüldüğü üzere öğretmenlerin “Eğitsel oyunları derslerde neden kullanmıyorsunuz?” sorusuna verdikleri cevaplara bakıldığında “ortamın uygun olmaması”, “zaman sorunları” ve “kişisel bilgi yetersizliği” adlarında 3 tane kod oluşturulmuştur.

Bulgularla ilgili bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir: M6 “Eğitim sistemimizde böyle bir kültür henüz oluşmadı. Çoğu öğrenci bu tür etkinliklere katılmak istemez ya da çok erken sıkılır diye düşünüyorum. Farklı algılamalar sonucu velilerden de şikayet gelebileceğini düşünüyorum. Velilerin bilinçsiz ve aşırı müdahaleci tutumlarından çekiniyorum.” diye cevap verirken, M15 “Zaman bulamıyorum. Müfredatı ancak yetiştirebiliyorum. Zaman bulsam bile öğrencilere test çözdürüyorum. Akademik sınavlara yönelik çalışmalar yapıyorum.” cevabını vermiştir. M26, “Yeterli zaman olmadığı durumlarda kullanmıyorum” M25 ise “Aktif olarak kullanmama nedenim varlıkları ve kullanımı konusunda yeterli bilgiye sahip olmamam.” cevabını vermiştir.

Tablo 6. Öğretmenlerin kullandığı oyunlar

Oynanan Oyunlar	Katılımcılar	f
Çarkı Sosyal	M9, M14, M18, M26	4
Kim Milyoner Olmak İster,	M1, M9	2
Bulmaca	M7, M18	2
Penaltı	M7, M9	2
Üçte Üç Tarih	M14	1
Üçte Üç Sosyal	M26	1
Yarışma İçerikli Oyunlar	M10	1
Adam Asmaca	M7	1
Google Earth	M7	1
Şehir Eşleştirme	M7	1
Tabu	M7	1

Sosyal bilgiler biz vb. sitelerindeki oyunlar	M12	1
Doğru-Yanlış	M18	1
Boşluk Doldurma	M18	1
Park Bulma	M1	1
Puzzle	M22	1
Bilgi Yarışması	M22	1

Tablo 6’da hangi oyunları oynatıyorsunuz diye sorulmuştur. Öğretmenler toplamda 17 tane oyun ismi vermiştir. Bazı öğretmenlerin oynattıkları oyunlarla ilgili yorumlar şöyledir: katılımcı M1 “kim milyoner olmak ister ve park bulma oyunlarını oynatıyorum” cevabını vermiştir. Katılımcı M9 “kim milyoner ister, penaltı, çarkı sosyal” cevabını vermişken, katılımcı M7 ise “Google Earth, bulmaca, adam asmaca, penaltı, şehir eşleştirme, tabu v.s. oyunlarını oynatıyorum.” cevabını vermiştir.

İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Bu kapsamda “Sosyal bilgiler öğretiminde eğitsel oyunların kazanım, beceri ve değerlerle ilişkisi nedir?” alt problemi ele alınmış ve toplamda 3 soru sorulmuştur. Bu kapsamda öğretmenlere sorulan eğitsel oyunların kazanım, beceri ve değerlerin öğretiminde etkisine yönelik bulgular sırayla sunulmuştur.

Tablo 7. Eğitsel oyunların kazanım öğretiminde etkisi

Kategori	Kod	Katılımcılar	f
Öğrenci merkezli öğretimi destekleme	Aktif katılım	M10, M21, M22, M25	4
Öğretimin etkililiğini artırma	Verimli öğretim	M2, M3, M6, M17, M22, M25, M5, M8, M9, M19, M21, M23, M24	13
	Kazanımların pekiştirilmesi	M1, M4, M8, M11, M12, M13, M14	7
	Etkili	M15	1
	Zevkli öğretim	M2, M3, M10, M12, M13, M16, M19, M21	8
	Somut yaşantı oluşturmaları	M26	1

	Kalıcı öğretim	M2, M3, M5, M8, M9, M19, M21, M23, M24	9
	Dikkat çekme	M1, M12, M13, M20	4
	İlgi ve merak uyandırma	M7, M13, M16, M24, M25	5
	Ön bilgilerin kontrol edilmesi	M1	1
	Görsel materyal kullanımı	M18	1
	Farklı duygulara dokunmak	M16	1
Eksiklerin giderilmesi	Anında dönüt	M14	1
	Eksik öğrenmelerin tamamlanması	M11	1
	Kazanım öğretimindeki sıkıntılar	M16	1

Tablo 7’de görüldüğü üzere öğretmenlerin “Eğitsel oyunların kazanım öğretimindeki etkisi?” sorusuna verdikleri cevaplarda ortaya çıkan kodlardan; “öğrenci merkezli öğretimi destekleme”, “öğretimin etkililiğın artırma” ve “eksiklerin giderilmesi” adlı 3 tane kategori oluşturulmuştur.

Konu ile alakalı görüşlerine başvurulmuş bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir: katılımcı M10 “Teorik yönü fazla olan bir alanımız olduğu için öğrencilerin daha aktif katılımını sağlıyor. Aynı zamanda işe eğlence katıyor diyebilirim” fikrini söylemiştir. Katılımcı M12 ise “Öğrencilerin eğitsel oyunlarda aktif rol alması kalıcı ve sürekli öğrenmelerin oluşması açısından yararlıdır.” düşüncesindedir. Katılımcı M22 “Çocuklar derse daha aktif katılır. Öğrenme sürecine kendileri oldukları için kazanımları daha çabuk öğreneceklerdir.” düşüncesindeyken katılımcı M25 “Kazanımların öğretilmesinde faydalı olduğunu düşünüyorum. Öğrenciler oyun ile yarışma içerisinde daha aktif ve istekli oluyorlar. Güdülemek daha kolay oluyor.” fikrindedir. Katılımcı M12 ise “Eğitsel oyunlar dikkat çekme, konuyu eğlenceli bir biçimde öğrenme ve pekiştirme amacıyla kullanıldığında kazanımların da daha etkili verilebilmesinde etkili oluyor” düşüncesini dile getirmiştir.

Tablo 8. Eğitsel oyunların beceri kazandırmada etkisi

Kategori	Alt kategori	Kod	Katılımcılar	f		
Kazandırmada etkili olan beceriler	İletişim becerisi	Kendini İfade Etme	M1, M15	2		
		Empati	M7, M15	2		
		İletişim	M15	1		
	Bilişsel öğrenme	Etkili ve kalıcı olma	Zihinsel Yetenek	M3, M6, M11, M16, M18, M19, M24, M25, M26,	9	
			Problem Çözme	M2, M9, M20	3	
			Yorumlama Becerisi	M8, M22	2	
			İlişkilendirme	M4	1	
			Analiz	M4	1	
			Fiziksel Beceri	M7	1	
			Yaparak Yaşayarak Öğrenme	M2, M9	2	
			Uygulama	M16	1	
			Duyuşsal beceri	Olumlu Tutum	M5	1
			M23	1		
	Bireysel gelişimi	Bireysel Beceri	Sosyalleşme Becerisi	M10, M21	2	
			Gözlem Yapma	M1, M7, M14	3	
			Dijital Etkinlik Becerisi	M13	1	
			Hedefe Ulaşma	M14	1	
			Doğaçlama	M2	1	
			Katılım	M7	1	
			M13	1		
	Sosyal yaşantı	Girişimcilik	M12	1		
M12			1			
Zaman yönetimi	Zamanı etkili kullanma	M13, M17	2			

Tabloda 8’de görüldüğü üzere öğretmenlerin “Becerilerin kazandırılmasında eğitsel oyunların etkisini/kullanımını açıklayınız” sorusuna verdikleri cevaplarda ortaya çıkan kodlardan; “iletişim becerisi”, “bilişsel öğrenme”, “devinişsel beceri”, “duyuşsal beceri”, “bireysel gelişim”, “sosyal yaşantı”, “zaman yönetimi” isimli 7 tane alt kategori ve bu alt kategorilere bağlı olarak “kazandırmada etkili olan beceriler” adlı kategori oluşturulmuştur.

Konu ile alakalı görüşlerine başvurulmuş katılımcı görüşleri şu şekildedir: katılımcı M1 “Sosyalleşme, kendini ifade edebilme gibi becerilerde etkili olduğunu düşünüyorum” düşüncesini dile getirmişken katılımcı M7 “Empati kurma, doğaçlama, analiz yapma ve sosyallik yönünden öğrenciye katkı sağlar.” fikrini beyan etmiştir. M2 ise “Eğitsel oyunlarla bireylerin fiziksel, zihinsel yetenekleri, yaratıcılıkları geliştirilerek belirlediğimiz hedefe öğrencinin ulaşmasını sağlarız.” düşüncesini dile getirmiştir. Katılımcı M6 “Davranış geliştirmede ve beceri kazandırma da eğitsel oyunların klasik yöntemlere göre daha etkili olabilecek kanısındayım. Çünkü yaparak yaşayarak öğrenme, becerinin kalıcı hale gelmesinde etkilidir diye düşünüyorum.” fikrindeyken katılımcı M13 ise “Zamanı verimli kullanma, gözlem yapma, katılım vb. becerilerin gelişmesi üzerinde etkilidir.” düşüncesini beyan etmiştir.

Tablo 9. Eğitsel oyunların değer kazandırmada etkisi

Kategori	Kod	Katılımcılar	f
Değer kazanımı	Etkililik	M3, M4, M6, M7, M9, M11, M17, M19,	10
		M25, M26	
	Kalıcı Öğrenme	M18, M24	2
	Olumlu Tutum	M4, M23	2
Değer çeşitleri bağlamın da	Saygı	M1, M2, M8, M12, M22	5
	Sevgi	M1	1
	Adalet	M1	1
	Eşitlik	M1	1
	Demokrasi	M22	1
	Sorumluluk	M8	1
	Hoşgörü	M13, M22	2
	Sabır	M13, M20	2
	Empati	M9, M12, M13	3
	Sosyal beceri	Kurallara Uyma	M5, M16, M20, M10, M15
Günlük Yaşama Aktarma		M8, M21	2
		Birlik Ve Beraberlik	M13
Duygusu			
Rekabet		M5	1

Tablo 9’da görüldüğü üzere öğretmenlerin “Değerlerin kazandırılmasında eğitsel oyunların etkisini/kullanımını açıklayınız” sorusuna verdikleri cevaplarda ortaya çıkan kodlardan; “değer kazanımı”, “değer çeşitleri bağlamında”, “sosyal becerisi” adlı 3 tane kategori oluşturulmuştur. Konu ile alakalı görüşlerine başvurulmuş bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir: katılımcı M6 “Mevcut duruma göre çok daha kalıcı bir öğrenme sağlar

kanaatindeyim” düşüncesini belirtmiştir. Katılımcı M1 ise “Canlandırma gibi etkinliklerle adalet, saygı, sevgi, eşitlik vb. değerler daha etkili bir şekilde kazandırılabilir.” fikrini beyan etmiştir. Katılımcı M2 “Saygı değerini oyunlarda öğrencilerin birbirine saygı göstermesi durumlarında görmüş oluyoruz.” düşüncesini söylemişken, katılımcı M8 “Oyun esnasında öğrenci belli başlı değerleri (sorumluluk, saygı vb.) dikkate alarak uygulama yapmakta, bu değerleri günlük yaşamına aktarmaya çalışmakta.” fikrini beyan etmiştir. Katılımcı M12 ise “Karşı gruba veya oyunlarda rakip olarak gördüğü arkadaşlarına saygılı olma veya empati kurmada çok etkili oluyor” fikrini dile getirmiştir. Katılımcı M13 “Empati, hoşgörü, sabır, birlik beraberlik gibi değerleri pekiştirmektedir” fikrini söylerken katılımcı M16 ise “Eğitsel oyunların içerisinde öğrencinin uyması gereken kuralların belirlenmesi ve oyun süresinde öğrencinin bu kurallara uyması, değerlerin kazandırılmasında etkili olacağını düşünürüm.” düşüncesini dile getirmiştir.

Üçüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

Bu kapsamda “Eğitsel oyunlar sosyal bilgiler dersinde kullanımı uygun mu?” alt problemi ele alınmış ve toplamda 2 soru sorulmuştur. Bu kapsamda öğretmenlere sorulan öğrenilmesi güç/soyut konuların öğretiminde eğitsel oyunların etkisi, sosyal bilgiler dersinde öğrenmeye katkısına yönelik bulgular sırayla sunulmuştur.

Tablo 10 Soyut konularda eğitsel oyunun etkisi

Kategori	Kod	Katılımcılar	f
Aktif	Etkili	M1, M2, M4, M5, M7, M8, M9, M11,	17
		M12, M13, M14, M17, M21, M22, M24, M25, M26	
	Somutlaştırma	M2, M3, M4, M5, M8, M13, M14, M15,	13
		M16, M18, M22, M23, M26	
	Dikkat çekici	M1	1
	Kolay öğrenme	M1, M12, M13, M23	4
	Eğlenceli ortam	M10	1
	Güdüleme	M25	1
	Gidilemeyen ortamları sınıfa getirme	M25	1
	Kısmen aktif	İstekli öğrenci bulma zorluğu	M6
Materyal geliştirmede yetersizlik		M9	1

Uygun oyun bulma zorluğu	M19	1
-----------------------------	-----	---

Tablo 10’da görüldüğü üzere öğretmenlerin “Öğrenilmesi güç/soyut konuların öğretiminde eğitsel oyunlar etkili midir?” sorusuna verdikleri cevaplarda ortaya çıkan kodlardan; “aktif” ve “kısmen aktif” adlı 2 tane kategori oluşturulmuştur.

Konu ile alakalı görüşlerine başvuru katılımcı görüşleri şu şekildedir: katılımcı M7 “Kesinlikle etkilidir. Hep üzerinde durulan öğrencinin yaparak yaşayarak öğrenmesini eğitsel oyunlarla eğlenceli bir şekilde kalıcı hale getirilebilir.” düşüncesini, katılımcı M10 “Öğrencinin bilişsel seviyesine uygun olarak üretilen oyunlar her düzeyde öğrencinin kendini eğlenceli olarak sınavabileceği eğitsel ortamlar sunabilir.” düşüncesini, katılımcı M13 “Etkilidir. Soyut konuların somutlaştırılarak öğretilmesi öğrenmeyi kolaylaştırır.” düşüncesini, katılımcı M6 “Somutlaştırdığı için evet ama bir oyun için gerekli sayıda istekli ve yetenekli grup oluşturmanın çoğu sınıfta mümkün olmadığını düşünüyorum.” düşüncesini, katılımcı M9 ise “Biraz sıkıntılı diyebilirim. Soyut konularda çok fazla materyal geliştiremiyoruz. Diğer yöntemlere göre yine de etkili. Özellikle paralel meridyen konusunda etkili.” düşüncesini söylemiştir.

Tablo 11. Sosyal bilgiler dersinde eğitsel oyunların öğrenmeye olan katkısı

Kategori	Kod	Katılımcılar	f
Katkı sağladığına inanan	Kalıcı öğrenme	M3, M5, M7, M11, M15, M18, M19, M23, M26	9
	Faydalı	M2, M14, M16, M20, M25	5
	Yaparak yaşayarak öğrenme	M10, M12, M13, M22	4
	Dikkat çekici	M8, M18, M26	3
	Eğlenceli hale getirir	M10, M19, M23	3
	Etkili öğrenme	M12, M24, M25	3
	Öğrenmeyi sağlama	M5, M9	2
	Yaratıcılığı geliştirme	M1	1
	Konu tekrarlama faydası	M2	1
	Somitlaştırma	M13	1
	Görsel hale getirme	M13	1
	İletişimi geliştirir	M15	1
	Kendini ifade etme	M15	1
	Kazanım, beceri ve değerlerin verilmesinde etkilidir	M17	1

	Sosyal bilgiler dersinde kullanılması gerekir	M17	1
	Öğrenmeye kolaylaştır	M21	1
	Öğrenmeyi sürekli hale getirir	M21	1
Kısmen katkı sağlıyor	Sürekli uygulanması verimliliği düşürür	M8	1
	Kalabalık sınıflarda uygulanması zor olur	M20	1
Katkı sağlamıyor	Zaman yetersizliği	M4	1
	Eğitim sistemi uygun değil	M6	1

Tablo 11’de görüldüğü üzere öğretmenlerin “Eğitsel oyunların sosyal bilgiler dersinde kullanımının öğrenmeye olan katkısı hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusuna verdikleri cevaplarda ortaya çıkan kodlardan; “katkı sağladığına inanan”, “kısmen katkı sağlıyor”, “katkı sağlamıyor” adlı 3 tane kategori oluşturulmuştur. Konu ile alakalı görüşlerine başvurulan katılımcı görüşleri şu şekildedir: katılımcı M12 “Kesinlikle çok etkili bizim dersimizde soyut konuların sayısı bir hayli fazla. Bu oyunlarla öğrenciler daha etkili öğrenme sağlayabiliyorlar. Sürece daha aktif bir biçimde katılabilirler.” düşüncesini, katılımcı M24 “Her derste olduğu gibi bizim branşta da, çok olumlu etkisi vardır.” katılımcı M8 “Öğrencilerin daha çok ilgisini çekmekte olduğu için, öğrenmeye istekli hale gelmekte ancak sürekli uygulanması verimliliği düşürmektedir.” düşüncesini, katılımcı M20 “Faydalıdır fakat kalabalık sınıflar olduğu için herkese eşit dağılım olmadığı için zor olur.” düşüncesini, katılımcı M6 ise “Başarabilen eğitim sistemlerinde katkısı olur ama bizde çok gereksiz tartışmalarla farklı sorunlara yol açacağını düşünüyorum.” düşüncesini ifade etmiştir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Tartışma ve Sonuç

Araştırmanın bu bölümünde, eğitsel oyunlarla ilgili öğretmenlerin görüşlerinin yorumlanması neticesinde elde edilen sonuçlara, ilgili literatür dikkate alınarak ulaşılan sonuçların karşılaştırıldığı tartışma bölümüne ve hem eğitimcilere hem de araştırmacılara için önerilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Birinci Alt Problemine Yönelik Sonuçlar: Öğretmenler eğitsel oyunları kullanıyor mu?

“Sosyal bilgiler dersinde eğitsel oyunları kullanma durumunuz hakkında ne söylersiniz?” sorusu sorulmuş, öğretmenlerden konu hakkında bilgi alınmıştır. Verilen yanıtların

analizi sonucunda görüşmeye katılan 26 öğretmenin 21'i eğitsel oyunları derslerinde kullandığı, 5 öğretmenin ise kullanmadığı belirlenmiştir. Kullanmayan öğretmenlerin demografik özellikleri incelendiğinde ikisi 46-50 yaş aralığında, ikisi 31-35 yaş aralığında, biri ise 36-40 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Kullanmayan öğretmenlerden üçü görece genç öğretmenlerden oluşmaktadır. Genç öğretmenlerin tecrübeli öğretmenlere kıyasla daha enerjik daha yeniliğe açık olduğu düşünüldüğünde bu sonuç şaşırtıcıdır. Yine de eğitsel oyunları 26 öğretmenden 21'i kullanması olumlu bir durumdur. Günümüzde eğitsel oyunlar dijital ortama taşınmış, çocuklar artık bilgisayar ortamında oyunlar oynamaktadırlar. Öğrenciler eğlenceli bilgisayar oyunlarında çok zaman harcadıktan sonra buna benzer çekici öğrenme ortamlarını talep edeceklerdir. Bir müddet sonra bu talebin gerçekleştirilmesine ne veliler ne de öğretmenler engel olabileceklerdir. Bu sebeple öğretmenlerin derslerde eğitsel oyunlar oynatmaları eğitim açısından faydalı olacağı düşünülmektedir. (Prensky, 2002'den aktaran Tüzün, 2006). Yine yapılan başka bir araştırmada eğitsel oyunlar ile desteklenen derslerde eğitsel oyunların konuyu somutlaştırıp kalıcı öğrenmeyi sağladığı, öğrenciyi güdülediği, yaparak yaşayarak öğrenmeyi sağladığı, derse karşı motivasyonu arttırdığı, konuların işlenmesinde zamandan tasarruf sağlattığı, her yaş grubunun oyun oynamayı sevdiği için yaş- öğrenci sınırlaması olmadığı ve öğrencinin derse aktif katılımını sağlayıp dersi keyifli hale getirdiği için eğitsel oyunların mutlaka kullanılması gerektiği sonucuna varılmıştır (Karamustafaoğlu, Dolunay, 2021). Birinci alt probleme yönelik sorduğumuz diğer soru ise "Kullanıyorsanız hangilerini ne sıklıkla kullanıyorsunuz?" sorusuna verilen cevaplardan öğretmenlerin eğitsel oyunları derslerinde kullanma sıklığı görece yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Karamustafaoğlu ve Baş'a göre (2020), Tasarlanan oyunda öğrencilerin, merak duygusu ile güdülenmeleri sağlanarak aktif bir öğrenme ortamı oluşturulduğu ve grup içi dayanışmanın yaşandığı sonucu çıkarılmıştır. "Dersin hangi aşamasında kullanıyorsunuz?" sorusuna verilen cevaplardan ortaya çıkan sonuçlarda öğretmenler eğitsel oyunları en çok dersin sonlarında kullandıkları anlaşılmaktadır. Demirel (2010) Eğitsel oyunu, öğrencilerin rahat bir ortamda öğrendiklerinin tekrarını ve pekiştirilmesini sağlayan etkinlikler olarak açıklamıştır (Demirel, 2010'dan aktaran Karataş, 2021). Tanımdaki "tekrar" ve "pekiştirme" uygulamaları dersin daha çok sonuna doğru yapılan etkinliklerdir. Bu durum öğretmenlerin literatüre uygun davrandıklarının göstergesidir. "Kullanmıyorsanız nedenini açıklayınız?" sorusunda öğretmenler kabaca eğitim sisteminin uygun olmaması, fiziksel ortamın uygun olmaması, müfredatı yetiştirme kaygısı ve kişisel yetersizlik gibi sorunlardan bahsetmiştir. Bu sonuçlardan anlaşılıyor ki öğretmenler ders sürecini daha çok sınav odaklı yürütmektedirler. Bundan dolayı öğretmenler eğitsel oyunlara yer ver(e)memektedirler. Ders ortamlarının öğrencilerin daha aktif olacağı, sınav baskısından uzak bir şekilde tasarlanması eğitimin kalitesinin artırılması için önemli bir durum olarak gözükmektedir. Hangi oyunları oynatıyorsunuz diye sorduğumuz bu soruda öğretmenler toplamda 17 tane oyun ismi vermiştir. Bu, görece iyi bir rakamdır. Öğretmenlerimiz oyun oynatmayı sevdiği anlaşılmaktadır

Araştırmanın ikinci Alt Problemine Yönelik Sonuçlar: Sosyal Bilgiler öğretiminde eğitsel oyunların kazanım, beceri ve değerlerle ilişkisi nedir?

Araştırmanın bu alt problemine yönelik katılımcılara kazanım öğretiminde, beceri ve değer kazandırmada eğitsel oyunların kullanılması/etkisi sorulmuştur. Kazanım öğretiminde etkisi/kullanılması sorusuna katılımcıların verdiği cevaplar analiz edildiğinde öğretmenler verimli öğretim, kazanımların pekiştirilmesi, dikkat çekme, somut yaşantı oluşturma, kalıcı öğretim gibi kavramları dile getirmişlerdir. Literatür incelendiğinde öğretmenlerin ifade ettiği bu kavramlar kazanımların öğretiminde önemli bir yer tuttuğu görülecektir. Bu durumda öğretmenlerin literatür bilgileri iyi olduğu sonucuna varılabilir. Beceri kazandırmada etkisi/kullanılması sorusuna katılımcıların verdiği cevaplar analiz edildiğinde katılımcılar empati, iletişim, problem çözme, gözlem, katılım becerileri gibi cevaplar vermişlerdir. Öğretmenler 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki becerilerle uyumlu beceriler söylemişlerdir. Bu durumda öğretmenlerin Program ile ilgilerinin olduğu söylenebilir. Literatür incelendiğinde beceri öğretimine yönelik olarak kullanılan oyunlardan biri kum masası oyunudur. Gruplara ayrılan sınıfta öğrenciler kendilerine söylenen yeryüzü şeklini, şehir planını vb. en doğru şekilde yapmaya çalışırlar. Bu oyun esnasında isterlerse çeşitli maket vb. alet kullanabilirler. Öğretmenin istediği şekle en yakın formu oluşturan grup oyunu kazanır ve ödüllendirilir. Kum masası oyunları öğrencilerin aktif şekilde derse katılımlarını sağlamakta, aynı zamanda bir öğretim materyali olan kum masasında eğlenerek öğrenme sağlamaktadır (Akdoğan ve Bilgili, 2016). Değer kazandırmada etkisi/kullanılması sorusuna katılımcıların verdiği cevaplar analiz edildiğinde adalet, sorumluluk, eşitlik, sevgi, saygı vb. değerleri cevap olarak söylemişlerdir. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı incelendiğinde bu değerlerin olduğu görülecektir. Bu durumda öğretmenlerin literatürü ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nı iyi bildiği söylenebilir. Değer, Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet olarak adlandırılır (TDK, 2023). Sosyal bilgilerde değer öğretimi önemli bir yer tutar. Kan' a göre (2010) Sosyal bilgiler dersi, aslında bir değer eğitimi dersidir. Buradan da anlaşılacağı üzere sosyal bilgiler ve değerler eğitimi iç içe girmiş bulunmaktadır. Yapılan bir diğer çalışmada öğrenciler eğitsel oyunlarla düzenlenen etkinlikleri eğlenceli bulmuşlar derste sıkılmadıklarını ifade etmişlerdir (Altunel, 2022). Oyunların ilgi çekici olması hedeflenen değerlerin kazandırılması ve geliştirilmesinde önemli bir rol oynar (Bozkurt, 2017, Pehlivan, 1997, akt: Biter, 2019).

Araştırmanın Üçüncü Alt Problemine Yönelik Sonuçlar: Eğitsel oyunlar Sosyal bilgiler dersinde kullanımı uygun mu?

Araştırmanın üçüncü alt problemi ile eğitsel oyunların Sosyal bilgiler dersine uygun olup olmadığını belirlenmeye çalışılmıştır. Katılımcıların verdiği cevaplara baktığımızda genel olarak öğretmenler uygun olduğu görüşündedirler. Öğretmenler eğitsel oyunların sosyal bilgiler dersinde etkili olabileceğini, yaparak yaşayarak öğrenmenin eğlenceli bir hali olduğunu ve soyut konuları somutlaştırdığını düşünmektedirler. İletişim, kendini ifade etme becerilerinin geliştirdiğini, konu tekrarı ve pekiştirmede etkili olduğu düşünmektedirler. Literatür incelendiğinde bu durumun öğretmenlerin görüşleriyle örtüştüğü görülecektir. Yeşilkaya (2013)'ya göre bu derste sözel bilgilerin çok olduğu gerçeği kabul edilmekle birlikte ezber gerektirecek temel bilgiler (yer isimleri, önemli

tarihi kahramanlar vb.) diğer derslerden fazla değildir. Bu durumda oyun yöntemiyle sosyal bilgiler dersinin öğretiminde karşılaşılan zorluklar azaltılabilir. Yapılan diğer bir çalışmada ise eğitsel oyunları derste kullanmanın öğrencilerin iletişim kurmalarını sağladığı, yardımlaşma ve dayanışma duygularını geliştirdiği ifade edilmektedir (Kandemir, 2023). Başka bir çalışmada ise Sosyal bilgiler dersinde eğitsel oyunların kullanılmasının, dersin öğrencilere kazandırmak istediği kazanımları gerçekleştirmede önemli ölçüde katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Erkan, 2019).

Öneriler

- Öğretmenlerin genel olarak derslerde eğitsel oyunları kullandıkları görülmektedir. Bu sebeple öğretmenlere eğitsel oyunlara yönelik hizmet içi eğitimler verilebilir.
- Derslerde eğitsel oyunlar oynat(a)mayan öğretmenler genel olarak müfredatı yetiştirme kaygısı, sınav odaklı çalışma, zaman problemi vb. nedenlerden bahsetmişlerdir. Bu sorunların olmadığı eğitim programları tasarlanıp uygulanırsa öğrencilerin aktif olduğu, kalıcı öğrenmelerin sağlandığı öğrenme ortamları oluşabilir.

Kaynakça

- Akdoğan, E.M. ve Bilgili, A.S. (2016). Alternatif Yaklaşımlarla Sosyal Bilgiler Eğitimi. R. Sever, M. Aydın ve E. Koçoğlu (Ed.). Eğitsel Oyunlarla Sosyal Bilgiler Öğretimi, içinde (163-186). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Altunel, (2022). Sosyal Bilgiler Dersinde Eğitsel Oyunlar Yoluyla Kök Değerlerin Kazandırılması: Bir Eylem Araştırması (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Bozkurt, E. (2017). Çocuk Oyunları ile Değerler Eğitimi. (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Bozkurt, E., Emir, Z.A. (2021). Yeni Program ve Ders İçeriklerine Göre Sosyal Bilgiler Öğretimi I (3. Baskı). T. Çelikkaya, Ç. Ö. Demirbaş, T. Yıldırım, H. Yakar (Ed.).Oyunlarla Sosyal Bilgiler Öğretimi: Yerel Çocuk Oyunları İçinde (S. 479-498).
- Bener, S.S. (2016). Antik Çağda Oyun Ve Oyuncak, (2. Baskı) İstanbul: Kitap Yayıncılık.
- Bertrand Russell (2005) "Eğitim Üzerine" "Özellikle Okul Öncesi Dönemde" (1.Baskı), (Çev. Ş. Duran), İzmir: İlya İzmir Yayınevi Matbaası.
- Biter, M. Ve Çalışkan, H. (2019). Sosyal Bilgiler Dersinde Eğitsel Oyunlarla Değerler Eğitimi: Bir Eylem Araştırması. Journol of Interdisciplinary Education: Theori and Practice. 1(1), 1-28.
- Can, S. ve Yıldırım, M. (2017). Eğitsel Oyunlarla Fen Dersine "Var Mısın Yok Musun"?Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, (35), 14-30.

- Cop, M.R. ve Kaplan, Z. (2018). Türkiye’de Eğitsel Oyunlarla İlgili Yapılmış Çalışmaların Analizi. Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, 1(1), 52-71.
- Çelikkaya T., Demirbaş, Ç. Ö. T. Yıldırım, H. Yakar (Ed.).Oyunlarla Sosyal Bilgiler Öğretimi: Yerel Çocuk Oyunları İçinde (S. 479-498). Ankara: Pegem Akademi.
- Çoban, B. ve Nacar, E. (2015). Ortaokullarda Eğitsel Oyunlar (3. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Demirel, Ö. (2005). Öğretimde Planlama ve Değerlendirme-Öğretme Sanatı (8.Baskı).Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Erkan, A. (2019). İlkokul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Kullanılan Eğitsel Oyun ve Dijital Oyun Öğretiminin Öğrencilerin Başarı Ve Tutumlarına Etkisi (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Gülyılmaz, S. ve Deniz, G. (2019). Türkiye’de Programla Eğitimi İle İlgili Yapılan Çalışmaların İncelenmesi: Bir Betimsel Analiz Çalışması. Eğitimde Kuram ve Uygulama, 15(4), 319-338.
- Hazar, Z. ve Altun, M. (2018). Eğitsel Oyunlara Yönelik Öğretmen Görüşleri ve Yeterliliklerinin İncelenmesi, CBÜ Bed Eğt Spor Bil Dergisi, 13(1), 52-72.
- Kaplan E. (2017). 6. Sınıf Öğrencilerinin Işık Ve Ses Konusundaki Kavram Yanılgılarının Kavram Testi, Kavram Karikatürleri Ve Yarı Yapılandırılmış Görüşme Kullanılarak Tespit Edilmesi (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. Siirt Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(15), 170- 189.
- Kan, Ç. (2010). A.B.D ve Türkiye’de Sosyal Bilgilerin Tarihsel Gelişimi. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 30(2), 663-672.
- Kandemir, K. (2023). Dijital Öykü Ve Eğitsel Oyunla Desteklenen Ortaokul 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinin Öğrencilerin Akademik Başarılarına, Derse Yönelik Tutumlarına Ve Sosyal Becerilerine Etkisi (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Karataş, H. (2021). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Eğitsel Oyun Kullanımına İlişkin Öğretmen Görüşleri (Yüksek Lisans Tezi, 2021). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Karamustafaoğlu, O. ve Beker Baş, M. (2020). Merkezi ve Çevresel Sınır Sistemi Konusunda Geliştirilmiş Bir Eğitsel Oyun. Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi (GEBD) Cilt. 6; Sayı. 1; 2020; 80-92.
- Karamustafaoğlu, O. ve Dolunay, A. (2021). Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Eğitsel Oyunlar Hakkında Görüşleri: “En Süratli Ses” Oyunu. Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 2021, 9 (16), 48-69.

- Oral, B. ve Çoban, A. (2020). Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Bilimler Araştırma Yöntemleri (1. Baskı). Ankara: Pegem Yayınları.
- Sayım, F. (2019). Sosyal Bilimlerde Araştırma Ve Tez Yazım Yöntemleri-Konu Tespiti, Süreç Yönetimi, Tez Yazımı (3. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.
- TDK (2023). <https://sozluk.gov.tr/> adresinden edinilmiştir.
- Tüzün, H. (2006). Eğitsel Bilgisayar Oyunları ve Bir Örnek: Quest Atlantis. H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi,30 (2006) 220-229.
- Yeşilkaya, İ. (2013). 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi “Zaman İçinde Bilim” Ünitesinin Eğitsel Oyun Yöntemi İle Öğretimi (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Varışoğlu, B., Şeref, İ., Gedik, M., Yılmaz, İ. (2013). Türkçe Dersinde Uygulanan Eğitsel Oyunlara Yönelik Tutum Ölçeği: Geçerlilik Ve Güvenilirlik. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Türkçenin Eğitimi Öğretimi Özel Sayısı, 6(11) 1060-1081.
- Yıldırım, A ve Şimşek, H. (2018). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (11. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.